

Revista PHILOHISTORISS

An VII, Nr. 11, Iulie 2021

PH

KLAUSENBOOK

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Asociația Studențească Philohistoriss

Revista
PHILOHISTORISS

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Asociația Studențească PHILOHISTORISS

REVISTA PHILOHISTORISS

An VII, Nr. 11, Iulie 2021

KLAUSENBOOK

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Ovidiu Ghitta
Prof. univ. dr. Radu Ardevan
Prof. univ. dr. Marcela Sălăgean
Prof. univ. dr. Virgiliu Țărău
Conf. univ. dr. Ionuț Costea
Lect. univ. dr. Mihai Croitor

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Alexandra Jureschi
Konrad Gergely
Ariana Baci
Patrick Măgerușan
Bianca Sârbu
Marina Trufan

Coordonare volum: Andrei Dălălău

Responsabilitatea conținutului materialelor aparține autorilor

ASOCIAȚIA STUDENȚEASCĂ PHILOHISTORISS

Cluj-Napoca, Str. Napoca, nr. 11, sala S4

<https://asphilohistoriss.wordpress.com>

e-mail: philohistoriss@gmail.com; revista.philohistoriss@gmail.com

ISSN: 2068-5483

EDITURA KLAUSENBOOK

www.klausenbook.ro

CUPRINS

ISTORIE MEDIEVALĂ

Invaziile mongole și spațiul românesc în secolul al XIII-lea	10
<i>Marius Androne</i>	

ISTORIE MODERNĂ

O prietenie princiară: scrisorile Principesei Elisabeta către Zoe Bengescu .	26
<i>Codruța Șoroagă</i>	
Statistici ale populației dobrogene 1850-1878.....	37
<i>Vasile Alexandru- Marian</i>	
Problematica națională în opera lui David Prodan	52
<i>Cătălin Cozma</i>	

ISTORIE CONTEMPORANĂ

Gavril(Ă) Birtaş (1905-1981). Secvențe din biografia tumultoasă a unui comunist ilegalist.....	64
<i>Marius Motreanu</i>	
Ce ne spun denumirile cluburilor de fotbal despre istoria Europei? O analiză introductivă	80
<i>Gheorghe Cazacu</i>	
Doctorul Iuliu Moldovan un întemeietor de școală medicală.....	105
<i>Victoria Grozav-Biriș</i>	
Dejeanul Oliviu Beldeanu – anticomunistul care a speriat Vestul	113
<i>Valerica Coclea (căs. Cireașă)</i>	
Între ciocan și coroană – Nicolae Ceaușescu și Monarhia spaniolă	127
<i>Brigitta Lutyán</i>	

Implicarea Guvernului Groza în alegerile din 19 noiembrie 1946 reflectate în ziarul <i>Frontul Plugarilor</i>	144
<i>Tania-Nicoleta Bîc</i>	
Direcția Generală a Securității Statului în contextul transformărilor politice din a doua jumătate a anilor `60	155
<i>Daniel Lupu</i>	
Momentul 23 august 1944	171
<i>Simina Georgiana Haja</i>	
Excursiile Principelui Moștenitor Mihai cu clasa palatină, în România Mare, 1933-1940	181
<i>Tudor Vișan-Miu</i>	

RELAȚII INTERNAȚIONALE

Activitatea legației române de la Paris în contextul iredentismului și propagandei maghiare (1924-1929).....	197
<i>Ionel Doctoru</i>	
What we should have expected from Trump: trade policy and competition policy around transatlantic trade and investment partnership	212
<i>Andrei-Dumitru Olteanu</i>	
Cooperation and competition: The Transatlantic Partnership after The Cold War	225
<i>Gabriel Zvîncă</i>	
Deceniul deschiderii. Izolarea României din sfera comunității de informații a Tratatului de la Varșovia	240
<i>Maria Monica Burlacu</i>	
Evoluția politicii externe a Republicii Moldovenești Nistrene în perioada ulterioară adoptării conceptului de politică externă din anul 2012.....	253
<i>Pricopiuc Serghei</i>	
Tribunalele Militare Internaționale de La Nürnberg și Tokyo.....	264
<i>Mihai Christopher Marian Radovici</i>	

- Criza refugiaților în Uniunea Europeană, studiu de caz: gestionarea
crizei în Germania și Marea Britanie în anii 2015-2017 279
Văscan Rareș Alexandru

FILOSOFIE ȘI STUDII CULTURALE

- Poietică & Poetică: o dialectică sincronică și diacronică în lumea artei. 297*
Amalia-Diana Barbă
- Consecințele existențiale ale crizei metafizicii. Durere și suferință la
Hegel: mișcarea recunoașterii și dialectica stăpân-sclav..... 322
Florin Cherman
- Contribuții ale matematicianului Solomon Marcus la îmbunătățirea
calității educației. Interferențe ale valorilor iudaice în interdisci-
plinăritatea românească..... 338
Patrick-Joshua Biró
- O scurtă istorie a picturii în miniatură de lac din Kholui, setul de farfurii
decorative 353
Lilla Kolumbán

RECENZII

- Priscilla Mary Ișin, *Bountiful Empire. A History of Ottoman Cuisine [Imperiul
abundenței. O istorie a bucătăriei otomane]*, London, Reaktion Books Ltd,
2018, 273 p..... 365
Cosmin-Ionuț Lazăr
- Reza Aslan, *Dumnezeu. O istorie umană*, trad. Andreea Eșanu, Humanitas,
București, 2020, 310 p. 371
Bogdan-Adrian Lăpușan
- Maria Pakucs-Willcocks, *Sibiul veacului al XVI-lea: rânduirea unui oraș
transilvănean*, Humanitas, București, 2018, 270 p. 375
Andrei-Iulian Loza

- Mircea Brie, *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*, Editura Universității din Oradea, 2009, 437 p 381
Loredana-Lucica Vîtcă
- Victor Ieronim Stoichiță, *Despre trup*, Humanitas, București, 2020, 427 p. 385
Maria-Denisa Șerbănete

ISTORIE MEDIEVALĂ

INVAZIILE MONGOLE ȘI SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

MARIUS ANDRONE*

Abstract: *The centuries that preceded the foundation of the Romanian Principalities can be considered somehow poor regarding the information about the Romanian territory. This is why such a research is somehow difficult, especially because of the lack of coherent sources and that many populations lived there. Their names are present in sources dating from this era, despite the fact that we don't know too much about their existence after the foundation of the Romanian Principalities. Still, the 13th century is the era when certain Romanian political centers were attested outside the Carpathian Arch, in the Diploma of the Joannites. This historical document from 1247 comes in the context in which the Mongolian invasions were an imminent danger for the states in Eastern and Southeaster Europe, which is why migrations took place. Innevitably, these violent or non-violent migrations created turbulences regarding the ethnical distribution in this geographical space during this era, which is why some populations disappear from the sources. Thus, this article will shed light on the reasons why certain populations disappeared from the sources in this era and how the events that took place in the 13th century helped the Romanians to create their own states in the following decades.*

Keywords: *invasions, mongols, Romanians, Byzantine sources*

Nordul Dunării în Evul Mediu a fost un spațiu controversat, în primul rând din cauza surselor, interpretabile în ceea ce îl privește, atât din punct de vedere etnic, cât și religios. Poziționat la începutul secolului între state cu o relativă stabilitate, ca Ungaria și, parțial, al doilea Țarat Bulgar, și altele ce s-au confruntat cu dispute interne, ca Regatul Haliciului, în partea de nord¹, spațiul românesc a cunoscut influențe atât din partea populațiilor vecine, cât și a celor migratoare, stabilite în această zonă. Din cauza informațiilor din sursele din epocă, ne vom confrunta cu anumite confuzii, cauzate de utilizarea unor termeni

---

* Doctorand, Anul III, Școala Doctorală de Istorie, Facultatea de Istorie, București, Coordonator: Prof. Univ. Dr. Antal Lukacs, Lect. Univ. Dr. Manuela Dobre.

¹ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974. p. 131.

precum *sciți*, *daci* și *vlahi*. Totuși, istoriografia contemporană încearcă să identifice populațiile numite în aceste surse cu o populație cel puțin înrudită cu românii, motiv pentru care confuziile se pot amplifica și apar în mod repetat. Există însă elemente comune ale acestor surse, precum cel al atestării populațiilor cumană și pecenegă, ce au coabitat cu populația română. Cumanii și pecenegii pot fi considerați populații misterioase, nu atât din cauza lipsei surselor cu privire la originile și acțiunile lor, cât și a dispariției lor aparent bruște. În mod concret, secolul al XIII-lea pare să fie perioada în care ambele populații dispar din surse, motiv pentru care, pentru o mai bună înțelegere a importanței pe care au avut-o, precum și a moștenirii lăsate în urmă în ținuturile în care au locuit, vom realiza o scurtă descriere a acestora.

Pecenegii, populație de neam turanic, au fost numiți în diverse feluri de către autorii medievali. Un punct comun poate fi considerat denumirea folosită în cadrul acestui studiu, însă au existat diferite derivate ale sale, precum cea de *patsinaki*, întâlnită în special la autorii bizantini. De asemenea, în unele surse, precum *Alexiada* scrisă de Ana Comnena, pecenegii sunt numiți *sciți*, autoarea folosindu-se de numele antic al spațiului în care se afla această populație², respectiv Scitia. Totuși, pecenegii și-au făcut pentru prima dată apariția în surse la sfârșitul secolului al IX-lea, când, în alianță cu bulgarii conduși de țarul Simeon, îi înving pe unguri³ în 895-896, obligându-i să migreze din Atelkuzu⁴ spre Pannonia⁵, evidențiindu-se ca o forță militară importantă în regiune.

Prezența lor este atestată de Constantin al VII-lea, care îi consideră o populație cu care trebuiau menținute relații de pace, prietenie și alianță atât din cauza caracterului războinic, precum și a faptului că erau în vecinătatea teritoriului bizantin Chersones, în Crimeea⁶. Pecenegii organizau raiduri în sud-

---

² Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by Elizabeth A. S. Dawes, In parentheses Publications, Byzantine Series, Cambridge, Ontario, 2000, p. 12.

³ Numiți de către Constantin al VII-lea, în mod eronat, turci. Vezi *Fontes Historiae Daco-Romanae*, Vol. II, Publicate de Haralambie Mihăescu et al, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 659.

⁴ Spațiu geografic de la nordul Mării Negre, la gurile Donului și malul său drept, probabil întinzându-se până spre Donețk. Sursele contemporane folosesc, de asemenea, numele Levedia pentru acest teritoriu. Vezi C. A. Macartney, *The Magyars in the Ninth Century*, Cambridge at the University Press, 1930, Reprinted 1968, p. 98.

⁵ Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970, p. 11.

⁶ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, New, Revised Edition, Dumbarton Oaks, Center for

estul european, împotriva ungarilor și rușilor; bulgarii însă au ales să păstreze relații de pace și înțelegere cu ei, după ce anterior au fost înfrânți de aceștia⁷. În realitate, bizantinii se temeau de o invazie pecenegă în Balcani, care să le permită să se stabilească în apropierea Themei Paristrion și pe teritoriul Moesiei antice, ca bulgarii, ceea ce putea duce la raiduri susținute. Scenariul s-a adevărat după ce, în 1027, trupele pecenege au trecut Dunărea și au invadat Bulgaria, ulterior, în 1032 și 1033, jefuind Tracia și Macedonia și apropiindu-se de Thessalonic⁸.

Războaiele bizantinilor cu pecenegii s-au desfășurat pe toată durata secolului al XI-lea, deși împăratul Constantin al IX-lea (1042-1055) a acceptat ca ei să se stabilească în imperiu, fapt care, conform analizei lui Victor Spinei, a avut repercusiuni grave, conflictele perpetuându-se⁹. A existat un recul, când, după înfrângerea de la Mantzikert în fața turcilor selgiucizi, din 1071, bizantinii au încheiat o alianță cu pecenegii împotriva ungarilor, ce reprezentau un dușman comun¹⁰. Totuși, războaiele au continuat până când, după victoria lui Alexios I Komnenos, la Lebunion, în 1091, acesta a încheiat un tratat de pace cu ei, oferindu-le teritoriul Moglena, în sud-estul Macedoniei și avându-i la dispoziție în vederea luptelor împotriva turcilor din Cruciada I¹¹. Ultimele referiri la pecenegi apar în sursele bizantine cu ocazia bătăliei de la Lebunion și a prezentării urmărilor acesteia. În spațiul românesc, însă, prezența lor a fost atestată în continuare, fiind consemnată în secolul al XII-lea și ajungând treptat sub autoritate maghiară, conform Diplomei Andreene, din 1224, când regele Andrei al II-lea al Ungariei le-a oferit sașilor dreptul de a se folosi de pădurea și apele vlahilor și pecenegilor, împreună cu ei¹². Din acest punct, soarta pecenegilor este relativ necunoscută, ajungând, probabil, să migreze în regatele

---

Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, Washington, District of Columbia, 1967, p. 49.

⁷ *Ibidem*, pp. 49, 51, 53.

⁸ Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge University Press, 2004, pp. 81-83.

⁹ Victor Spinei, *Moldova în Secolele XI-XIV*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 57.

¹⁰ Paul Stephenson, *op.cit.*, p. 141.

¹¹ John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, UCL Press, Taylor & Francis Group, London, 2003, p. 118.

¹² *Documente privind istoria României*, Veacul: XI, XII și XIII, Seria C. Transilvania, Vol. I (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951, p. 209.

vecine, amestecându-se cu populațiile ce locuiau în acestea, Engel Pál precizând faptul că ei au primit sarcina de a păzi granițele Ungariei¹³.

Denumirea cumanilor diferă în funcție de limba și cultura autorilor. Sursele orientale foloseau termenul *kipçak* atunci când numeau populația care s-a stabilit la nordul Mării Negre în secolul al X-lea. Slavii îi numeau *polovți*, astfel apărând la nordul Mării Negre, în secolul al X-lea, Hanatul Polovților, care avea deschidere spre Europa. Ajunși pe continent, au intrat în contact cu bizantinii, maghiarii și cu populațiile occidentale, fiind numiți *cumani*¹⁴. Poziționarea lor geografică este vastă, deși nu putem spune care era numărul triburilor care se aflau în teritoriile respective. István Vásáry amintește că populația nu era omogenă din punct de vedere etnic sau ca organizare, iar granițele erau fluide, reperate geografice oferite, din zona cursului mijlociu al fluviului Irtiș, până pe cursul inferior al Dunării, aflându-se inclusiv pe teritoriul actual al României¹⁵. De altfel, țara care ne interesează în cadrul acestei comunicări este Cumania Neagră, creată în secolul al XII-lea¹⁶, aceasta cuprinzând teritorii ce includeau viitoarele Moldova și Țara Românească, prin urmare cele aflate în vecinătatea Transilvaniei¹⁷.

Ei au jucat un rol important în spațiul nord-dunărean, unde au coabitat cu românii, dovada fiind conducătorii cu nume turanice din secolele X-XI, ca Tuhutum și Ahtum, care au condus formațiunea ce l-a avut în frunte pe Gelu¹⁸. Această stare de fapt, de coabitare, nu a fost schimbată decât după invaziile mongole¹⁹, o parte a populației cumane migrând spre sud, în regiunea Macedoniei, în vreme ce o altă parte a migrat în vest, în Ungaria²⁰, cu care intraseră în contact în multe rânduri în campaniile purtate de către Hanul Bönek, unul dintre conducători cumani cunoscuți, împreună cu Tugorkan, împotriva

---

¹³ Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, Translated by Tamás Pálosfalvi, English edition edited by Andrew Ayton, I.B.Tauris Publishers, London, New York, 2001, p. 119.

¹⁴ István Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge University Press, 2005, pp. 4-5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 7.

¹⁶ Neagu Djuvara îi amintește pe cumani și pecenegi în acest spațiu geografic în secolul al XI-lea, probabil formând statul sus menționat. Vezi Neagu Djuvara, *Civilizații și tipare istorice: Un studiu comparat al civilizațiilor*, trad. Șerban Broché, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Humanitas, București, 2006, p. 107.

¹⁷ Răzvan Theodorescu, *op.cit.*, p. 132.

¹⁸ *Ibidem*, p. 65.

¹⁹ *Ibidem*, p. 134.

²⁰ István Vásáry, *op.cit.*, p. 8.

pecenegilor, în favoarea bizantinilor, ulterior o parte a armatei întorcându-se spre Transilvania și fiind învinsă de armata regală condusă de regele Ladislau²¹.

Ulterior, cumanii au fost atât aliați ai bizantinilor, ca în cazul expediției organizate de Manuel I Komnenos împotriva Sultanatului de Iconion, în 1176²², cât și inamici ai lor, jucând un rol activ în Răscoala Asăneștilor, când le-au oferit sprijin răsculaților în luptele contra grecilor²³ și, ulterior, a latinilor, după cucerirea Constantinopolului în 1204²⁴. Secolul al XIII-lea a reprezentat însă o ieșire treptată sau aparentă din scenă a acestei populații²⁵, asemenea pecenegilor, motivele care au stat la originea acestei situații urmând să fie discutate în paragrafele următoare. De remarcat este faptul că au continuat să joace un rol semnificativ în peisajul politic și militar din zonă până la momentul invaziilor mongole, ei fiind în mod constant aliați ai regatului sud-dunărean. Teodor Skutariotes amintea faptul că Ioan Asan al II-lea a avut sprijinul cumanilor în războaiele interne, în anul 1230 cucerind Vlahia Mare, din zona Tesaliei, în urma bătăliei de la Clocotnița împotriva trupelor lui Teodor Angelos²⁶.

Invaziile mongole din secolul al XIII-lea au avut un efect puternic în privința realităților politice și etnice în actualul spațiu românesc. Privind concret realitățile politice ale acestei epoci, putem observa faptul că în prima jumătate a secolului existau două regate puternice în estul și sud-estul Europei, respectiv Ungaria și Imperiul Vlaho-Bulgar și un Imperiu Bizantin scindat în trei state continuatoare și nu îndeajuns de puternice, în urma Cruciadei a IV-a. Venind ca un element neașteptat, invaziile mongole au cunoscut o forță uriașă grație puterii pe care a dovedit-o Gînghis Han în a uni triburile mongole și, apoi, în a le mobiliza pentru a cuceri lumea, un obiectiv pe care acest popor l-a păstrat chiar și după moartea conducătorului său, în 1227. De altfel, atacurile mongole asupra teritoriilor europene au început din timpul domniei lui Gînghis Han, în

---

²¹ András Pálóczi-Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe peoples in medieval Hungary*, Translated by Timothy Wilkinson, Hereditas, Corvina Kiadó, Budapest, 1989, pp. 43-44.

²² *Fontes Historiae Daco-Romanae III Izvoarele Istoriei României*, Vol. III: Scriitori bizantini (Sec. XI-XIV), Publicate de: Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 253.

²³ *Ibidem*, pp. 259, 261.

²⁴ *Ibidem*, p. 313.

²⁵ Victor Spinei amintește că ținutul Cumaniei a dispărut din mentalul colectiv, el rezistând în medii, ca în cazurile cancelariilor, cronicilor sau cartografiilor. În privința celeilalte jumătăți a teritoriilor stăpânite de cumani, denumirea *Deşt-i Kipçak* a fost păstrată în limbajul turanic și popoarelor orientale. Vezi Victor Spinei, *op. cit.*, p. 37.

²⁶ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 439

1221, în Rusia, ulterior, în timpul domniei lui Ogedei Han ajungând până în Austria și Germania, expansiunea fiind oprită de moartea hanului, în 1241²⁷. De remarcat este faptul că europenii se confruntau, în acest context, cu o populație ce avea drept scop stăpânirea lumii, pe care urma să o obțină grație supunerii necondiționate a mongolilor față de Gînghis Han și urmașii săi, Virgil Ciocîltan subliniind că acest aspect poate fi considerat o doctrină a lor²⁸.

O altă caracteristică de bază a populației mongole este cea de nomazi. Folosindu-se de cai în cadrul raidurilor și invaziilor pe care le organizau, aveau nevoie de pășuni pentru a asigura hrana animalelor, acest aspect reprezentând un inconvenient în vederea organizării unui imperiu. Acesta poate fi considerat un motiv pentru care spațiul românesc, Ungaria și Austria erau văzute ca fiind extrem de valoroase de către mongoli²⁹, ei sedentarizându-se cel puțin parțial în estul și sud-estul Europei, foarte cunoscut fiind exemplul Hanatului Hoardei de Aur, constituit în nordul Mării Negre. De asemenea, există teorii conform cărora motivația pentru care mongolii au realizat expansiunea către Vest era una pur comercială, ei dând dovadă în numeroase rânduri de o bună cunoaștere a geografiei și a drumurilor comerciale, renumit în epocă fiind Drumul Mătăsii³⁰. De aceea, începând cu secolul al XIII-lea, a apărut în spațiul sud-est european, respectiv în cel românesc, elementul mongol sau tătar³¹, ce a ales sedentarizarea cel puțin în punctele de interes comercial, transformând autohtonii, precum românii și bulgarii, în plătitori de tribut³².

Percepția oamenilor medievali asupra mongolilor diferă de la populație la populație, astfel încât, având în vedere pagubele, distrugerile și jafurile pe care le-au comis, au fost blamați pentru foamete, subdezvoltare sau izbucnirea epidemiilor de ciumă, Lawrence N. Langer demonstrând că ei nu au fost un

---

²⁷ Eric Voegelin, *The Mongol Orders of Submission to European Powers, 1245-1255*, în „Byzantion”, Vol. 15 (1940-1941), p. 378.

²⁸ Virgil Ciocîltan, *Migratori și Sedentari: Cazul Mongol*, în „Revista Istorică”, Tom 4, nr. 1-2 (1993), p. 90.

²⁹ Denis Sinor, *Horse and pasture in Inner Asian history*, în „Oriens Extremus”, 9, 1972, p. 181.

³⁰ Virgil Ciocîltan, *loc.cit.*, pp. 99-101.

³¹ *Un destin la Marea Neagră: Tătarii din Dobrogea*, Coord. Metin Omer, Adriana Cupcea, Institutul Pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2007, p. 229.

³² Alexandru Madgearu, *Dominația mongolă și desprinderea românilor din Muntenia de sub dominația Regatului Ungariei*, în „Revista de Istorie Militară”, 1-2 (153-154), 2016, p. 6.

factor determinant în acest sens în Rusia³³³⁴. În privința imaginii pe care și-o construiseră armata mongolă, Stephen Turnbull prezintă perspectiva victimelor acesteia, care îi vedeau drept niște demoni călare, ce distrugeau totul în calea lor³⁵. În cadrul expedițiilor militare din Europa, mongolii și-au construit imaginea unei populații crude, care avea capacitatea de a cuceri sau a distruge orice, Giovanni de Piano Carpini, trimisul Papei către aceștia, trecând prin Kiev și povestind cum orașul cucerit în 1240 era plin de crani și oase omenești³⁶.

Totuși, primele decenii ale secolului al XIII-lea în spațiul românesc au fost caracterizate în continuare de o diversitate etnică a populației, celor deja existente urmând să li se alăture populația mongolă, care, în urma invaziilor, s-a sedentarizat, cel puțin în parte, pe acest teritoriu. Este important de menționat faptul că încă este atestată prezența cumanilor, care le-au oferit sprijin militar rușilor în războiul pentru cucerirea Galiției³⁷, până la apariția pericolului reprezentat de Imperiul Chorezmian, avându-l drept monarh pe sultanul Muhammad, care a reușit să cucerească teritoriile răsăritene ale cumanilor, împingându-i spre vest, unde s-au confruntat cu trupele maghiare³⁸. Invațiile mongole, însă, i-au obligat să se retragă treptat de pe teritoriul pe care au locuit vreme de trei secole, migrând fie către Ungaria, fie către Imperiul Vlaho-Bulgar. Caracterul războinic al cumanilor și reputația acestora în acest sens au fost cunoscute atât în Ungaria, unde circulau zvonuri conform cărora aceștia le-ar fi facilitat accesul mongolilor în regat³⁹, cât și în teritoriile sud-dunărene, unde Teodor Skutariotes amintește faptul că, în anul 1237, ei s-au refugiat în număr mare în Macedonia, pe care au ajuns să o prade, luând locuitorii în sclavie și vânzându-i⁴⁰. Dificultățile cu care s-a confruntat regatul Ungariei în timpul invaziilor mongole conduse de Ogedei Khan au fost dublate de raidurile cumanilor, care au fost cauzate de atitudinea ostilă a populației autohtone față

---

³³ Charles J. Halperin, *Russian and Mongols. Slavs and the Steppe in Medieval and Early Modern Russia*, Edited by Victor Spinei and George Bilavski, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 41.

³⁴ Pentru cercetările recente asupra fenomenelor climatice din epocă, vezi Ulf Büntgen and Nicola Di Cosmo, *Climatic and environmental aspects of the Mongol withdrawal from Hungary in 1242 CE*, în „Scientific Reports”, 6, 25606, p. 5.

³⁵ Stephen Turnbull, *Genghis Khan & the Mongol Conquests, 1190-1400*, Osprey Publishing, Oxford, 2003, p. 19.

³⁶ *Ibidem*, p. 49.

³⁷ Halici.

³⁸ Emil Dumea, *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Iași, 2005, pp. 20-21.

³⁹ Stephen Turnbull, *op.cit.*, pp. 52-53.

⁴⁰ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, p. 441.

de ei⁴¹. Forța cu care armata mongolă a înfruntat armata maghiară în anul 1241 și în primele luni ale anului 1242 a fost un fenomen ieșit din comun, cu care, cel puțin aparent, regatele europene medievale nu se mai confruntaseră.

Cucerirea Ungariei reprezintă una dintre fazele invaziilor mongole care, conform teoriei expuse de Ulf Büntgen și Nicola di Cosmo, aveau ca scop inițial să ocupe state unde să impună o conducere fidelă, care să plătească tribut, ulterior ele transformându-se într-un război de cucerire, Ungaria și Rusia fiind obiective din cadrul cele de-a doua faze⁴². În ceea ce privește retragerea și sedentarizarea mongolilor, acestea reprezintă subiecte aflate încă în cercetare. Ulf Büntgen și Nicola di Cosmo oferă, de asemenea, o explicație pentru retragerea aparent bruscă și de neînțeles a mongolilor în primăvara anului 1242, care vreme îndelungată a fost pusă pe seama morții lui Ogedei Han, o ipoteză discutabilă, având în vedere că în fruntea armatei mongole în Ungaria se afla Batu, Hanul Hoardei de Aur, care, cu toate că a părăsit Ungaria, a continuat războiul în Balcani, cucerind Dalmația în căutarea regelui Béla al IV-lea și apoi părăsind-o și îndreptându-se spre Bulgaria, pe care a transformat-o în regat tributar⁴³. De asemenea, treptat, Hanatul Hoardei de Aur, un stat care avea în componența sa cumanii albi⁴⁴, se va distanța de Imperiul Mongol, conducătorii urmând propriile politici, acțiune care poate fi observată inclusiv din timpul domniei lui Batu Han.

Există însă alte ipoteze cu privire la motivele pentru care trupele conduse de Batu Han nu și-au continuat planul inițial de a cuceri Austria și a avansa cât mai mult spre Occident⁴⁵, precum imposibilitatea de a cuceri fortărețele maghiare, pierderile umane și materiale uriașe suferite în timpul celor 5 ani de invazii și aspectele climatologice expuse de către Ulf Brüntgen și Nicola di

---

⁴¹ Stephen Turnbull, *op.cit.* p. 53.

⁴² Ulf Büntgen and Nicola di Cosmo, *loc.cit.*, p. 6.

⁴³ István Vásáry, *op.cit.*, pp. 69-70.

⁴⁴ După moartea lui Gînghis Han, Marea Adunare a căpeteniilor mongole i-a dat spre stăpânire lui Batu un vast teritoriu de la nordul Mării Negre, ce cuprindea teritoriile locuite de kîpceaci – cumanii albi –, alani, ași și ruși. Vezi Dimitri Korobeinikov, *A broken mirror: the Kipçak World in the Thirteenth Century*, în *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, Edited by Florin Curta with the assistance of Roman Kovalev, Brill, Leiden, Boston, 2008, pp. 388-389.

⁴⁵ Mici contingente de mongoli au pătruns în Austria, provocând panică populației. Forța lor s-a dovedit scăzută, Peter Jackson considerând că bătăliile au fost de mică anvergură, Ducele Frederic al Austriei anunțând că victimele au fost în jur de 700-800 printre invadatori, și doar 100 printre creștini. Vezi Peter Jackson, *The Mongols and The West, 1221-1410*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2005, p. 67.

Cosmo, care consideră că precipitațiile însemnate și inundațiile din primăvara anului 1242 le-au făcut imposibilă misiunea de a lupta în continuare în aceste condiții⁴⁶. În ciuda unei relative sedentarizări a mongolilor în Hanatul Hoardei de Aur, de fapt un punct important în plan comercial, situat la granița dintre Europa și Asia, invaziile ulterioare în vest nu au mai avut aceeași anvergură precum cele din primele decenii ale secolului al XIII-lea, întrucât după moartea lui Ogedei Han, Imperiul Mongol s-a confruntat cu o criză dinastică puternică, ce a încetinit politica de cucerire. El avea să fie, în final, succedat de Güyük Han (1246-1248), care a reușit să își securizeze tronul la aproximativ cinci ani după moartea tatălui său. Dar succesiunea a continuat să fie problematică, Güyük fiind ultimul han de pe linia lui Ogedei. Tronul a fost uzurpat de Möngke, de asemenea nepot al lui Ginghis Han, care a organizat o revoltă, ucigându-l pe han în 1248, încoronându-se în 1251 și reluând invaziile, cea mai importantă din Europa fiind o invazie a Poloniei în anul 1259, ultimul al domniei sale⁴⁷.

Sud-estul Europei a cunoscut modificări în urma invaziilor mongole, atât din punct de vedere militar, cât și etnic, după ce, la începutul secolului al XIII-lea, dispăruse temporar Imperiul Bizantin, în condițiile cuceririi Constantinopolului în urma Cruciadei a IV-a, iar familiile imperiale și aristocratice au fost nevoite să se retragă și s-au constituit astfel trei state continuatoare: Imperiul de la Niceea, Despotatul Epirului și Imperiul din Trapezunt⁴⁸, în timp ce o parte a teritoriilor din Balcani și sud-estul Europei a intrat sub controlul francilor sau venețienilor, după cum amintește Dimitri Obolensky⁴⁹. Cucerirea Constantinopolului a avut consecințe mult mai importante în configurația Europei în secolul al XIII-lea. Imperiul Vlaho-Bulgar a cunoscut o ascensiune, intrând în conflict cu latinii și cucerind cu ajutorul cumanilor teritorii din Balcani care aparținuseră Imperiului

---

⁴⁶ Ulf Büntgen and Nicola di Cosmo, *loc.cit.*, p. 6.

⁴⁷ Peter Jackson, *op.cit.*, pp. 113-115, 123.

⁴⁸ O cauză a acestei situații au fost conflictele interne ce au avut loc în Imperiul Bizantin după moartea lui Manuel I Komnenos (1143-1180), când au avut loc uzurpări ale tronului, precum și revolte ca Răscoala Asăneștilor, izbucnită în 1185. Hélène Ahrweiler amintește faptul că existau tensiuni cel puțin tacite între populația Constantinopolului și populația provincială, motivul unor răscoale în epocă. Toate acestea au slăbit autoritatea imperială și a statului bizantin populația conștientizând greșelile anterioare și dorind să reconstruiască universul bizantin, însă cu baze diferite. Vezi Hélène Ahrweiler, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, cu o postfață de: Nicolae Șerban Tanașoca, Traducere: Cristina Jinga, Corint, București, 2002, pp. 87, 101.

⁴⁹ Dimitri Obolensky, *Un Commonwealth Medieval: Bizanțul. Europa de Răsărit, 500-1453*, Traducere: Claudia Dumitriu, Postfață: Nicolae-Șerban Tanașoca, Corint, București, 2002, p. 261.

Bizantin. Ulterior însă, raportul de forțe s-a modificat, din cauza colonizărilor ce au fost realizate la granițele Ungariei, fiind aduși, inclusiv după alungarea Cavalerilor Teutoni, sași, în zonele Brașovului și Sibiului, în sud și sud-est, și în Bistrița, Rodna și Kyralia, în est. O altă populație ce a fost colonizată a fost cea a secuilor, în șase scaune, în sud-estul regatului, respectiv spațiul care cuprindea orașe ca Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciuc, Târgu Mureș sau Odorheiu Secuiesc, precum și un scaun separat, aproape de Turda⁵⁰

Forța aliaților bulgarilor a scăzut considerabil, după ce regatul maghiar, alături de cavalerii teutoni, care au fost alungați în urma unor tendințe de a ieși de sub autoritatea regală, a organizat expediții care au ajuns în 1222 la cursul inferior al Dunării și s-au dovedit decisive în înfrângerea cumanilor, care au intrat sub controlul și supravegherea maghiară odată cu întemeierea Episcopiei de la Milcovia, în 1227⁵¹. Ungaria a continuat să își extindă controlul asupra spațiului extracarpatic, regele asumându-și în 1233 titlul de *Rex Cumaniae*. De asemenea, extinderea teritorială a deschis regatului maghiar drumul către Marea Neagră, de ale cărei avantaje comerciale s-au convins toți actorii implicați, Șerban Papacostea amintind că venețienii, care influențaseră în mod decisiv devierea Cruciadei a IV-a spre Constantinopol, îi exploraseră posibilitățile⁵². Astfel, putem observa cum, treptat, distribuția etnică din spațiul românesc se modifică, puterea elementului cuman scăzând în intensitate.

În primele decenii ale secolului al XIII-lea, mongolii conduși de Ginghis Han au ajuns la nordul Mării Negre, punând capăt existenței Imperiului Horezmian și a Cumaniei Albe, ele fiind înlocuite de Hanatul Hoardei de Aur, în 1228, care îl avea în frunte pe Batu Han, nepot al conducătorului mongol. Acest nou stat era un semn al continuității cumanilor în teritoriu, în ceea ce privește ramura lor estică. Ulterior, începând cu anul 1236, marea invazie mongolă a creat pagube însemnate în estul și centrul Europei, cucerind și alipind Haliciul și distrugând părți importante din Polonia și Ungaria⁵³, invadând, de asemenea, spațiul românesc, de unde cumanii au fost împinși peste Carpați. Treptat, însă, mongolii s-a sedentarizat în diferite zone ale estului și sud-estului Europei.

În legătură cu prezența mongolilor pe teritoriul României, există documente ce îi poziționează în zona Dobrogei începând cu invazia din 1241, când trupele conduse de Kadan îl căutau pe regele Béla al IV-lea al Ungariei,

---

⁵⁰ Pál Engel, *op.cit.*, p. 115.

⁵¹ Emil Dumea, *op.cit.*, p. 22.

⁵² Șerban Papacostea, *Studii de Istorie Românească. Economie și Societate (Secolele XIII-XVIII)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2009, pp. 11-13.

⁵³ Peter Jackson, *op.cit.*, pp. 63-64.

cucerind Imperiul Vlaho-Bulgar și, ulterior, alipind Dobrogea și Turtucaia, care au devenit tributare Hoardei de Aur⁵⁴. Ulterior, puterea în zonă, respectiv în vestul Hanatului, a fost deținută de Nogai, strănepot al lui Ghinghis Han și unul dintre cei mai puternici conducători ai vremii, cu toate că nu a fost niciodată încoronat Han, după cum menționează Alexandru Madgearu⁵⁵.

Deși nu putem cunoaște suficient de bine distribuția etnică în spațiul românesc în epoca respectivă, schimbările care au avut loc la mijlocul secolului sunt vizibile și atestate documentar. Șerban Papacostea amintește că regatul Ungariei s-a folosit de români, în cadrul războaielor de expansiune în spațiul extracarpatic, iar cei din zona Sibiului i-au oferit sprijin lui Borilă, între 1211 și 1213, împotriva cumanilor și au avut un rol important în înfrângerea și supunerea populațiilor turanice, iar în acest fel au fost create premise favorabile pentru întemeierea unor formațiuni statale românești⁵⁶. Ulterior, în 1247, Diploma Cavalerilor Ioaniți le atesta sub forma cnezatelor lui Ioan și Farcaș, cnezatul lui Litovoi și țara lui Seneslau, voievodul olatilor, și a Banatului de Severin⁵⁷, pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre. Din punct de vedere geografic, precizăm faptul că majoritatea acestor cnezate și voievodate erau în zona Olteniei. Banatul de Severin⁵⁸ a fost oferit de regele Ungariei drept stăpânire Cavalerilor Ospitalieri, în sprijinul acestora venind cnezatele lui Ioan și Farcaș, de asemenea vasale maghiarilor, până la râul Olt. De asemenea, în acest document întâlnim pentru prima dată numele Țării Litua, care era, practic, cnezatul lui Litovoi, cuprinzând teritorii aflate între Carpați și Dunăre, cât și Țara Hațegului, locuită de români. În ciuda înfrângerilor repetate și a scăderii puterii și influenței din zonă, Cumania era în continuare atestată, inclusiv în Diploma Cavalerilor Ioaniți, ca unul dintre ținuturile extracarpatică intrate sub jurisdicția Cavalerilor Ioaniți, având rolul și obligația de a sprijini militar campaniile organizate și conduse de aceștia. Într-o măsură asemănătoare era supusă și țara lui Seneslau, voievod vasal regelui Ungariei, căruia îi oferea ajutor

---

⁵⁴ C. Brătescu, *Dobrogea Regelui Carol I și Colonizările Dobrogei*, în „Analele Dobrogei”, Vol. 3, Tiparul „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938, p. 129.

⁵⁵ Alexandru Madgearu, *The Asanids. The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Briill, Leiden, Boston, 2017, p. 259.

⁵⁶ Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Studii critice, Ediție adăugită, Editura Corint, București, 1999, pp. 26-27.

⁵⁷ *Diploma Cavalerilor Ioaniți – Bela al IV-lea – 2 iun 1247*, Transump. în „Arhivele Vaticanului”, Reg. Vat. 22, fol. 75-76 v, ep. 533.

⁵⁸ Șerban Papacostea menționează că întemeierea Banatului de Severin a avut ca scop apărarea în fața unei posibile invazii a bulgarilor și controlul asupra cumanilor și românilor. Vezi Șerban Papacostea, *Geneza statului...*, p. 27.

militar apărând granițele regatului⁵⁹. De fapt, după alungarea Cavalerilor Teutoni, în 1225, aducerea Cavalerilor Ioaniți în zonă vine ca o mișcare defensivă, consecință a marilor invazii mongole, în urma cărora Ungaria a suferit pierderi mari atât din punct de vedere uman, cât și economic și militar. Sedentarizarea mongolilor în spațiul balcanic și în Dobrogea și transformarea Bulgariei în stat tributar Hoardei de Aur însemnau atât un potențial pericol pentru regatul maghiar, cât și pierderea posibilității de a avea deschidere la Marea Neagră, puterea invadatorilor în acest spațiu fiind vizibilă pe întreaga durată a secolului al XIII-lea⁶⁰. Beneficiind cel puțin tangențial de pe urma invaziilor mongole, Imperiul Bizantin și-a continuat existența în exil până în 1261, sub forma Imperiului de la Niceea. Stăpânirea mongolă din Balcani și supunerea Bulgariei de către Hoarda de Aur la mijlocul secolului, fapte atestate documentar, vor duce treptat la scăderea puterii Imperiului Latin de Constantinopol, principalul aliat al Ungariei Arpadiene, care avea să se confrunte cu o gravă criză dinastică la sfârșitul secolului, care a avut ca deznodământ izbucnirea unui război civil pentru succesiunea la tron și, în final, aducerea pe tron a unei dinastii străine, respectiv Casa de Anjou⁶¹.

Răzvan Theodorescu subliniază că ținuturile românești s-au putut organiza atât la Dunărea de Jos, cât și la nord și sud de Dunăre, profitând de marile dezechilibre cauzate de invaziile mongolilor și sedentarizarea acestora⁶², aspect ce nu a însemnat că invadatorii au încetat să fie un pericol. Ștefan Ștefănescu menționează că, în urma invaziilor mongole, spațiul extracarpatic a fost supus de multe ori dominației lor, de pe teritoriul viitoarei Țări Românești ei colectând tribut, în vreme ce în Moldova au dezvoltat centre proprii, implicându-se în administrația locală. Istoricul amintit consideră că această stare de fapt i-a împins pe români să se unească și să lupte împotriva lor, grăbind

---

⁵⁹ *Documenta Romaniae Historica. Relații între Țările Române, Seria D, Vol. I: (1222-1456)*, Volum întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch..., Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, pp. 24-27.

⁶⁰ Șerban Papacostea, *Studii de Istorie Românească...*, p. 19.

⁶¹ Pál Engel consideră că declinul vizibil al puterii regale în Ungaria medievală și problemele economice, politice și sociale din regat au fost o consecință a invaziilor mongole, care, deși nu au mai avut aceeași amploare în a doua jumătate a secolului, au scăzut puterea și influența Arpadienilor, în ultimele decenii și după moartea lui Ștefan al IV-lea, nobilimea încercând să preia controlul total asupra puterii politice, impunându-l pe tron pe Carol Robert de Anjou. Vezi Pál Engel, *op.cit.*, pp. 101-123.

⁶² Răzvan Theodorescu, *op.cit.*, pp. 134-135.

procesul de întemeiere a formațiunilor politico-statale⁶³. Treptat, cnezii și voievozii vasali ai Ungariei au încercat să se desprindă de sub dominația acesteia, deoarece nu mai doreau să plătească veniturile către seniori, Ladislau Cumanul, penultimul rege Arpadian, amintind despre nesupunerea lui Litovoi⁶⁴ și a fraților săi⁶⁵, în Actul de danie din 8 ianuarie 1285, către magistrul Georgius, care ajutase la înfrângerea lor⁶⁶. Fratele lui Litovoi, Bărbat, este ulterior numit de același magistrul Georgius, într-un act din 1288, drept voievod al țării Litua⁶⁷. Nesupunerea cnejilor și voievozilor nu a reprezentat singurul eveniment din spațiul românesc, raidurile și invaziile mongole și neascultarea cumanilor fiind o constantă, motiv pentru care au avut loc campanii împotriva populațiilor ce provocau instabilitate. De aceea, găsim informații despre victoria împotriva mongolilor, de pe 25 martie 1285, și despre o campanie condusă de Ladislau Cumanul, în 1288, în Moldova, împotriva unor cumani fugari⁶⁸, reprezentanți ai acestei populații asasinându-l în anul 1290 la Cheresig, în Bihor⁶⁹. În consecință, criza dinastică s-a adâncit, în condițiile în care exista un singur descendent Arpadian de sex masculin, Andrei al III-lea (1290-1301), care nu a avut, însă, susținerea necesară și, astfel, nu a reușit își îndeplinească obiectivele. În acest fel s-a stins dinastia Arpadiană, iar după aceea a izbucnit războiul în urma căruia a fost încoronat rege Carol Robert de Anjou (1308-1342)⁷⁰.

La sud de Dunăre, a doua jumătate a secolului al XIII-lea a găsit Țaratul Bulgar într-o poziție slabă, după moartea lui Ioan Asan al II-lea acesta devenind stat tributar Hoardei de Aur, situație care a influențat, direct sau indirect, relațiile externe. Spre deosebire de prima jumătate a secolului, distribuția etnică din cadrul acestui stat părea modificată semnificativ, Ruth Macrides observând

---

⁶³ Ștefan Ștefănescu, *Istoria Medie a României, Partea I-a: Principatele Române – Originea și afirmarea lor*, București, 1991, pp. 99-100.

⁶⁴ Vasile Cărăbiș, *Țara Litua, în Litua. Studii și Cercetări*, VI, Târgu Jiu, 1994, pp. 75-76.

⁶⁵ Există numeroase ipoteze cu privire la momentul acestei revolte. Vezi Vlad Georgescu, *The Romanians. A History*, Edited by Matei Călinescu, Translated by Alexandra Bley-Vroman, Ohio State University Press, Columbia, 1991, pp. 16-17.

⁶⁶ În documentul de danie, Ladislau Cumanul menționa faptul că Litovoi și frații săi au refuzat să plătească tribut după moartea lui Ștefan al V-lea (1270-1272) și urcarea sa pe tron, moment la care tânărul rege al Ungariei ar fi avut în jurul vârstei de 10 ani. Vezi *Documenta Romaniae Historica...*, Seria D, Vol. 1, pp. 30-34.

⁶⁷ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, veacul XIII, vol. II, pp. 303-304.

⁶⁸ Pavel Parasca, *Cine a fost „Laslău craiul unguresc” din tradiția medievală despre întemeierea Țării Moldovei?*, în „Revista de Istorie și Politică”, Nr. 1/2011, pp. 9, 14-15.

⁶⁹ Pál Engel, *op.cit.*, p. 109

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 110-111.

că *Historia* lui Georgios Akropolites nu lua în considerare scrierea lui Nicetas Choniates, motiv pentru care elemente precum cel vlah erau excluse complet din desfășurarea Răscoalei Asăneștilor și din evenimentele ulterioare⁷¹. Asăneștii au domnit în Bulgaria și s-au implicat în politica externă până în 1280, când boierul George Terter I a uzurpat tronul, Ioan Asan al III-lea, asemenea lui Ivaylo, unul dintre concurenții săi dorind să obțină sprijin din partea Hanului Nogai. Acesta însă a adoptat o poziție agresivă, executându-l pe Ivaylo, iar Ioan Asan a plecat de la curtea sa și s-a întors la Constantinopol, renunțând la pretențiile asupra tronului Bulgariei⁷².

Unul dintre evenimentele importante din epocă a fost restabilirea Imperiului Bizantin după recucerirea Constantinopolului de către bizantini, în 1261, situație care i-a permis lui Mihail al VIII-lea Palaiologos să promoveze ideea că Dumnezeu i-a făcut cadou orașul. Pentru a-și consolida puterea și poziția, a încheiat alianțe cu turcii, mongolii și bulgarii⁷³, inclusiv oferind-o drept soție pe Eufrosina, fiica sa nelegitimă⁷⁴, lui Nogai. De la sfârșitul secolului, însă, puterea statului bizantin a scăzut, după moartea lui Mihail al VIII-lea, iar fiul său, Andronikos al II-lea (1282-1328), s-a confruntat cu probleme externe care nu au putut fi rezolvate folosind cartea diplomatică. El s-a confruntat cu avansul turcilor, ca în cazul Bătăliei de la Magnesia, din 1302⁷⁵, și cu al cumanilor din Balcani, avându-i aliați de multe ori pe mongolii lui Nogai, care au organizat raiduri și invazii, provocând migrații⁷⁶. Astfel, declinul Imperiului Bizantin a fost constant și vizibil, iar acest lucru a permis turcilor să-i cucerească, treptat, teritoriile și apoi să ajungă în Europa în secolul al XIV-lea.

La sfârșitul secolului găsim estul și sud-estul Europei mult schimbate față de începutul acestuia. Astfel, Ungaria intra în război civil pentru ocuparea tronului, după moartea lui Andrei al III-lea, finalizat cu înscăunarea lui Carol Robert de Anjou. Invaziile mongole au dus la formarea Hanatului Hoardei de Aur, care a organizat raiduri în zonă, având o influență mare inclusiv în spațiul românesc, cel puțin până la moartea lui Nogai. La acest moment, al doilea Țarat

---

⁷¹ George Akropolites, *The History*, Translated and with an Introduction and Commentary by Ruth Macrides, Oxford University Press, 2007, pp. 91-92.

⁷² John V. A. Fine Jr., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994, p. 198.

⁷³ Angeliki Laiou, Cécile Morrisson, *Chapitre II. La restauration de l'empire Byzantin (1258-1341)*, în Angeliki Laiou et al, *Le monde byzantin III*, Presses Universitaires de France << Nouvelle Cléo >>, 2011, pp. 14-15.

⁷⁴ *Fontes Historiae Daco-Romanae...*, Vol. III, pp. 445, 447.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 509.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 447.

Bulgar nu mai exista în forma inițială, în viziunea autorilor contemporani, statul devenind exclusiv bulgar. Un alt aspect al sfârșitului de secol este existența Imperiului Bizantin, reapărut în 1261, însă puterea și influența sa politică în zonă au fost mai mult simbolice, doar factorul religios a continuat să joace un rol important. În privința spațiului românesc, atestarea cnezatelor și voievodatelor în documentele maghiare a stat la baza unei dezvoltări care s-a concretizat în încercarea de desprindere de Ungaria, în special în timpul luptelor interne din acest regat. Deși voievozii au fost înfrânți inițial, teritoriile stăpânite de ei s-au dezvoltat, ele reprezentând, între Carpați și Dunăre, bazele pe care a fost întemeiată Țara Românească.

ISTORIE MODERNĂ

O PRIETENIE PRINCIARĂ: SCRISORILE PRINCIPESEI ELISABETA CĂTRE ZOE BENGESCU

CODRUȚA ȘOROAGĂ*

Abstract: *In this study I have presented the correspondence between Princess Elisabeth and Zoe Bengescu, her childhood friend. It is kept at the National Archives of Romania, in the Bengescu collection, file 25. Correspondence does not include political information, but include details about Elizabeth's mood, short travel notes, invitations at balls, parties or various games. Princess Elisabeth has been noticed since childhood, due to her beauty, but also her strong character, being a rather difficult child. We will notice that in her relationship with Zoe Bengescu she was not at all distant and cold. The friendship between Princess Elisabeth and Zoe Bengescu lasted in time, the two having correspondence until 1936.*

Keywords: *Royal Court, Princess Elisabeth, Zoe Bengescu, correspondence*

Principesa Elisabeta, al doilea copil al cuplului princiar al României, s-a născut la 31 septembrie/12 octombrie 1894, la Sinaia. Numele complet al principesei era Elisabeta Charlotte Josephine Victoria Alexandra, însă familia și apropiații îi spuneau Lisabetta¹. Principesa a fost botezată după numele reginei Elisabeta, care abia revenise în România după un „exil” de 3 ani. În *Povestea vieții mele*, regina Maria o descrie pe fiica sa cea mare ca fiind „un copil cât se poate de drăgălaș, cu ochii mari deschiși, cu fața solemnă”². Frumusețea clasică se potrivea parcă de minune firii Elisabetei, acesta fiind un copil solemn, auster și tăcut, care nu-și exprima cu ușurință trăirile și sentimentele³.

---

* Doctorand, Anul III, Școala Doctorală de Istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Coordonator Prof. Univ. Dr. Gheorghe Cliveti, , Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași.

¹ *Jurnal. Carol I al României*, volumul al III-lea, 1893-1897, stabilirea textului, traducerea din limba germană, studiu introductiv și note de Vasile Docea, Editura Polirom, Iași, 2020, p. 161.

² Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, volumul II, Editura Rao, București, 2013, p. 67.

³ *Ibidem*, p. 163.

De educația principesei Elisabeta s-a ocupat Leile Milne, fostă guvernantă în familia ducelui de Connaught⁴. La angajare, principesa Maria i-a oferit guvernantei câteva sfaturi, care aveau menirea să o ajute să se apropie de Elisabeta. Astfel, era mai important ca Leile Milne să reprezinte o influență bună pentru fetiță, decât să-i ofere lecții. De asemenea, guvernanta trebuia s-o stimuleze pe micuța Elisabeta, deoarece era un copil lipsit de ambiție⁵. Extrem de prezentă în viața Elisabetei a fost și Miss Green. Aceasta era bona copiilor, fiind în același timp și apropiată a tinerei principese Maria. Bona se ocupase de creșterea copiilor mai multor familii regale din Anglia și Rusia, motiv pentru care avea o anumită autoritate și nu ezita să-l contrazică pe regele Carol, atunci când simțea că acesta era prea aspru cu principesa Maria⁶. Uniforma bonei era compusă dintr-o rochie verde, la care adăuga guler și manșete scrobite. În primii ani ai copilăriei, micuța principesă Elisabeta credea că pe doica sa o chema Green din cauza culorii pe care o purta⁷.

Principesa Elisabeta, fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria, a legat o strânsă legătură de prietenie cu Zoe, fiica cea mică a doamnei de onoare Zoe Bengescu⁸. Cele două erau apropiate ca vârstă, principesa fiind născută în octombrie 1894, iar Zoe în decembrie 1896. Din anturajul principesei Elisabeta făcea parte și Florica Rosetti, fiica lui Dimitrie și a Alexandrei Rosetti. Aceasta era verișoară cu Zoe⁹. Fetele se întâlneau la Cotroceni și cu prietenii principelui Carol, frații Romalo, Priboianu, Gogu Văleanu și Puiu Filitti¹⁰.

Copil fiind, Zoe Bengescu își petrecea mult timp la Cotroceni, iar în *Amintirile* sale încearcă să recreeze atmosfera care domnea la reședința familiei princiare. Zoe își amintește de jocurile cu care se distrau în după-amiezile ploioase, de zebra în mărime naturală și de pasiunea Elisabetei pentru cai: „*Avea pentru cai o pasiune greu de înțeles de către un copil de oraș [...]. Desena numai cai, imita caili, când umbla și fugea, nu vorbea și nu visa decât cai, și când se urca pe poneiul ei plin de draci, Pikaniny, vedeai că între copilul acela și căluțul lui se stabilise o înțelegere mai mare decât între același copil și*

---

⁴ „Elisabeta. Portretul unei foarte bizare principese”, Elisabeta. Portretul unei foarte bizare principese (historia.ro), 16.05. 2020.

⁵ Ștefania Ciubotariu, *Viața cotidiană la curtea regală a României (1914-1947)*, Editura Cartex, București, 2011, p. 70.

⁶ Maria, Regina României, *op.cit.*, p.92.

⁷ Zoe Cămărășescu, *Amintiri*, prefață de Dan C. Mihăilescu, ediția a II-a, Editura Ponte, București, 2012, p. 43.

⁸ Zoe Bengescu a fost domnișoară de onoare a principesei Elisabeta între anii 1873-1878, urmând ca între anii 1887-1913 să fie doamnă de onoare (Codruța Șoroagă, „Structura și organizarea curții regale în perioada domniei lui Carol I: casa Reginei Elisabeta” în *Revista Philohistoriss*, an VII, nr. 10, ianuarie 2021, p. 83).

⁹ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f.57.

¹⁰ Zoe Cămărășescu, *op.cit.*, p. 45.

semenii săi”¹¹. De obicei, Elisabetei îi plăcea să facă pe vizitiul, iar micuța sa prietenă se vedea nevoită să suporte lovituri de bici, care, își amintea ea, îi lăsau urme roșii pe picioare. Se pare că Lisabetta aplica aceste lovituri cu atâta însuflețire încât, într-una din zile, Zoe s-a hotărât să nu mai meargă să se joace la Palatul Cotroceni. Deoarece nu-și dorea să-și piardă prietena, Elisabeta i-a cerut scuze partenerei sale de joacă și i-a înmânat hățuirile și biciul, făcând schimb de roluri. Situația nu avea să fie prea îmbucurătoare, fiindcă Elisabeta intra foarte bine în rolul calului, motiv pentru care, în ziua aceea, Zumpi, așa cum era alintată Zoe Bengescu de către apropiați, s-a întors acasă „cu mușcăături pe braț și lovituri de copită”¹². Pasiunea prințesei Elisabeta pentru cai poate fi observată și din scrisorile trimise prietenei sale, Zoe. Astfel, cu ocazia unei scrisori, Elisabeta o întreba pe amica sa dacă a mai călărit și schița profilul unui cal¹³. În corespondența sa, Elisabeta făcea, adesea, referiri la cai (Vezi figurile 1, și 3).

Între cele două fete s-a înfiripat o frumoasă prietenie, care avea să dăinuie și peste ani, în ciuda faptului că Elisabeta avea o fire rece și rezervată, iar de multe ori prefera să-i țină pe oameni la distanță¹⁴. În corespondența către Zoe Bengescu, Elisabeta lăsa să se înțeleagă că oamenii erau aceia care nu reușeau să se apropie de ea: „Spune valurilor care se sparg pe dig, că le iubesc, că pentru moment toată iubirea mea este grămadită pentru ele și pentru câinele meu. Mă înțeleg mai bine decât orice om, mai bine chiar decât mă înțeleg eu însămi. Tristă stare de lucruri în sufletul unei ființe în vârstă atât de fragilă (precum zic poieții banali) ca a mea. Țignită am fost, mai țignită sunt și mai țignită voi fi”¹⁵. Prințesa Elisabeta prefera marea în detrimentul muntelui. Cu toate acestea, la apus, atunci când munții erau însângerați, nu putea rămâne indiferentă și își arata încântarea față de peisajele montane¹⁶. Într-o scrisoare din 15 iunie 1912, Elisabeta se arăta dezamăgită de tatăl său, principele Ferdinand, care nu a dorit să-o ia cu el la Constanța, unde s-ar fi putut bucura de mare și de compania prietenei sale¹⁷. Aflată la București, Elisabeta îi scria prietenei sale din copilărie: „Seara îmi vine să țip de necaz când mă gândesc că aș putea fi pe mare, răcorindu-mi sufletul, plutind pe apa răcoritoare, cu Ursa Mare peste capul meu”¹⁸. Într-o altă scrisoare din 19 iunie 1912, Lisabetta îi scria prietenei sale, Zumpi: „Mi-e așa de dor de mare, mi-e dor de frumusețea

---

¹¹*Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 57.

¹⁴ Ștefania Ciubotaru, *op.cit.*, p. 70.

¹⁵ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 27.

¹⁶ *Ibidem*, f. 11.

¹⁷ *Ibidem*, f. 30.

¹⁸ *Ibidem*, f. 40

ei, de zgomotul ei, de mirosul ei, de puterea ei misterioasă, care îmi întărește sufletul, mi-e dor de viața pe care am trăit-o acolo"¹⁹.

Correspondența principesa Elisabeta către Zoe Bengescu, fiica cea mică a doamnei de onoare a reginei Elisabeta, este destul de complexă. Din nefericire, cea mai mare parte a scrisorilor nu sunt datate. S-au păstrat însă și plicurile în care a fost expediată corespondența, ceea ce este de real folos în ceea ce privește datarea sa. Analizând scrisorile trimise de Elisabeta, am observat că acestea fie erau trimise din diversele călătorii ale principesei în străinătate, fie în perioada în care regina Elisabeta își muta curtea la Constanța, iar Zumpi era nevoită să o însoțească pe mama sa, Zoe Bengescu, iar astfel cele două prietene era despărțite. Dosarul 25, din cadrul Fondului Bengescu, Arhivele Naționale ale României, cuprinde atât scrisori, cât și cărți poștale.

Elisabeta și Zoe jucau tenis, lua ceaiul împreună, participau la baluri și la serate. Distracția și flirtul nu erau singurele preocupări ale celor două tinere. (Vezi figura 3). În decembrie 1908, în contextul cutremurului din Messina²⁰, Elisabeta îi scria lui Zumpi să încerce să adune cât mai mulți bani pentru a trimite în Italia, spre a-i ajuta „pe săracii nenorociți”²¹. Deși era abia adolescentă, Elisabeta dădea dovadă de generozitate, iar în una din scrisorile sale, scria: „Am un spirit generos azi. Aș vrea să am mulți bani, să pot să fiu de folos pentru cei săraci și să pot să dau cadouri frumoase”²². În scrisorile trimise prietenei sale, Lisabetta aborda subiecte destul de profunde, precum cel al prieteniei între persoane de sex diferit. Ea considera că prietenia între femei și bărbați este un lucru splendid și adevărat, cu toate că este destul de rar²³.

Elisabeta îi scria prietenei sale Zoe și despre obligațiile pe care le presupunea viața de principesă, arătându-se nemulțumită de faptul că trebuia să ia parte la anumite activități: „Azi dimineață am fost foarte cuminte și am mers la biserică. Era nesfârșit de lung. Nu găsești că este foarte greu să simți cum ar trebui, când ești silită să stai pentru atâta timp în picioare. Începi fără să vrei să te gândești la chinuri fizice etc.”²⁴.

---

¹⁹ *Ibidem*, f. 46

²⁰ Cutremurul din Messina a avut loc în data de 28 decembrie 1908, la ora 5.21. Cutremurul s-a resimțit intens în orașele Messina și Reggio de Calabria și dat fiind faptul că a avut loc noaptea, când populația dormea și nu putea da dovadă de prezență de spirit, numărul victimelor a fost extrem de mare. Cutremurul a dus la formarea unui val seismic, iar apoi au izbucnit și două incendii. Nu se știe exact câte persoane și-a pierdut viața din cauza acestei catastrofe naturale, însă numărul victimelor este de ordinul sutelor de mii (Lucian Boia, *Scurtă istorie a dezastrelor naturale. Epidemii, cutremure și dereglări climatice*, Editura Humanitas, București, 2020, p. 51).

²¹ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 68.

²² *Ibidem*, f. 55

²³ *Ibidem*, f. 47.

²⁴ *Ibidem*, f. 11.

Prințesa Elisabeta împărtășea cu prietena sa și idealurile sale. Astfel, într-una din scrisori, îi dezvăluia visul de a deveni scriitoare, dar nu orice fel de scriitoare, ci una „bizară, chiar dezagreabilă câteodată; numai să fie ceva cu totul aparte toate cele scrise de mine. Ceva atât de trist că este pe marginea nebuniei. Aș vrea să fie ascuns în lucrările mele ceva foarte misterios, ceva profund, care s-ar putea înțelege numai cu multă gândire, dar cu toate acestea să nu fie nici greu de citit, nici ostenitor. Ce dorințe nebune!!!!”²⁵. Elisabeta nu a moștenit talentul literar al mamei sale sau al mătușii sale, însă era talentată la desen. De altfel, aceasta a ilustrat unele dintre scrierile reginei Maria²⁶. În timpul Primului Război Mondial, regina Maria a locuit pentru o vreme la Coțofenești, unde se îngrijea de soldații răniți pe front. Cu această ocazie, principesa Elisabeta transformase una din camere într-un „colțisor artistic”. Regina Maria remarca faptul că fiica sa cea mare avea foarte mult bun-gust și talent în ceea ce privea aranjarea lucrurilor, mai cu seamă a florilor²⁷.

Tânără principesă avea o imaginație cât se poate de bogată. Astfel, în timp ce se afla la Sinaia îi scria prietenei sale aflate la Constanța: *Mă simt de-o fericire și de-o brutalitate nemărginită de vreo patru zile. Când văd un cuțit, îmi sclipesc ochii și mă simt fericită când pot să-mi tai carnea la masă. Seara, în odaia mea, înainte să mă culc, sunt de tot nebună. Iau un cuțit mare de argint în mână, mă îmbrac cu voalul meu roșu și dansez un fel de dans nebun și crâncen, voalul zboară, ca flăcările însângerate, în jurul meu, odaia-mi e luminată numai de o lumină mică. Reflexul voalului roșu, pe cuțitul de argint sclipitor, pare ca sângele unei victime nenorocite, care a căzut nevinovată sub mâna mea, ca să-mi pună capăt setei mele de sânge omenesc. Este o minune, de lumină, de culoare și nu mai puțin de imaginație*²⁸.

În corespondența cu Zoe Bengescu se regăsesc și impresii de călătorie. În una din scrisorile trimise acesteia, Elisabeta descria călătoria către Coburg, din iulie 1908, și impresiile ce i le făcuse Budapesta. Cele văzute nu o impresionaseră pe principesă și, în consecință, scria: „Țara pe aicea este foarte monotonă, se vede din când în când Dunărea, dar nu este frumoasă, cum o cunoaștem noi, este ca Dâmbovița, dar mult mai mare. Limba ungurească este foarte urâtă”²⁹. Berlinul i se părea însă mai frumos, astfel că scria: „Azi sunt în Berlin, este un oraș foarte frumos. Am sosit azi dimineață și pentru două ceasuri

---

²⁵ *Ibidem*, f. 14-15.

²⁶ Alin Ciupală, *Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, Editura Polirom, Iași, 2017, p. 271.

²⁷ Maria Regina României, *Jurnal de război 1917-1918*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, Editura Humanitas, București, 2015, p. 239.

²⁸ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 18-19.

²⁹ *Ibidem*, f. 84.

și jumătate am umblat tot timpul pe străzi, am cumpărat lucruri frumoase [...] Acum mă duc să mă plimb în Potsdam, să văd acolo ce este de văzut”³⁰.

Principesa Elisabeta a avut probleme cu greutatea încă din adolescență, motiv pentru care era atentă la dietă, pentru a nu risca să ia și mai mult în greutate. Astfel, în timpul petrecut în Germania, în 1908, aceasta îi scria prietenei sale: „*La Tegernsee ies toată ziua și mă silesc să umblu mai mult ca de obicei ca nu cumva să mă îngraș prea de tot mult. Vezi, bunica se supără foarte mult dacă nu mănânc mult și de toate, că mă tem să refuz ceva*”³¹. Și regina Maria era preocupată de problemele de greutate ale fiicelor sale, astfel că, într-o însemnare din 27 decembrie 1916/9 ianuarie 1917, nota: „*Azi Mignon împlinește 17 ani. E o fată tare bună și drăgălașă, veselă și zâmbitoare [...] dar ca și Lisabetta, e mult prea grasă – nu pot pricepe de ce sunt fetele mele atât de grase*”³².

Cu cât principesa Elisabeta creștea și se apropia de vârsta potrivită pentru căsătorie, regina Maria constata cu tristețe că fiicei sale cele mari îi plăcea nespun de mult să cocheteze cu diverși bărbați și nici măcar nu conștientiza că greșea în vreun fel, încât să existe vreo șansă să-și corecteze comportamentul³³. Nici în acest sens, sentimentele sale nu erau prea puternice și statornice, încât celor apropiați le era greu să fie la curent cu pasiunile sale în materie de pretendenți. Elisabeta obișnuia încă din adolescență să cocheteze cu prietenii fratelui său mai mare, principele Carol. Într-o scrisoare trimisă lui Zumpi, prietena sa, Elisabeta povestește cum, după un joc de tenis, s-a plimbat la braț cu doi dintre prietenii principelui Carol, Marcel și Gogu, și abia s-a putut abține să nu râdă, deoarece cei doi erau „*așa caraghioși [...] Ca doi copii care s-au cerat pentru o jucărie*”³⁴. Aceasta observase că Marcel abia își putea ascunde gelozia, fapt ce îi conferea aerul unei pisici pe jumătate înecată³⁵.

Cu ocazia celei de-a douăzeci și treia aniversari a Elisabetei, regina Maria scria în jurnalul său: „*Ce fată mare, ce fată frumoasă, ce fată complicată – ar fi trebuit să fie deja căsătorită! Ar fi trebuit să aibă viața ei, casa ei, copiii ei. Are calități admirabile și e extraordinar de frumoasă! E inteligentă și are, în fond, o inimă bună, dar îi place uneori să facă paradă de un fel de răceală sălbatică, o prefăcătorie. Dintotdeauna a fost cel mai dificil copil al meu – retrasă, taciturnă și nemulțumită, prea îndrăgostită de propria ei frumusețe, prea sigură de puterea pe care crede că o are asupra celorlalți și, din această cauză, prea indiferentă la felul de bărbat pe care l-ar atrage. Adoră să fie admirată și, deocamdată, se*

---

³⁰ *Ibidem*, f. 98

³¹ *Ibidem*, f. 147

³² Maria Regina României, *Jurnal de război 1916-1917, precedat de însemnări din 1910-1916*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefațată de Lucian Boia, Editura Humanitas, București, 2014, p. 294.

³³ Ștefania Ciubotaru, *op.cit.*, p.72.

³⁴ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f.37.

³⁵ *Ibidem*.

iubește doar pe sine mai mult decât pe oricine altcineva, deși e departe de a fi mulțumită de propria persoană”³⁶.

La 27 februarie 1921, principesa Elisabeta se căsătorește cu principele George al Greciei. Căsătoria civilă a avut loc la Palatul Regal, fiind oficiată de către ministrul Justiției, Mihail Antonescu, nași fiind prințul Nicolae al Greciei, unchiul mirelui, și principesa Mărioara, sora miresei. Ceremonia religioasă a fost celebrată la Mitropolie, de către Mitropolitul Primat Miron Cristea³⁷. Regina Maria privea cu speranță evenimentul: „Ziua căsătoriei Lisabetei! Într-adevăr, a venit – marele eveniment, deschiderea ușilor spre o nouă viață, să sperăm spre o nouă fericire a frumoasei mele fiice, care este cea mai mare. Are 26 de ani, era timpul să aibă o viață proprie, era coaptă să intre în viață și să lupte pentru ea, dar cu cât ta maturizezi, cu atât este mai greu să decizi să te dai pe mâinile unui bărbat”³⁸. După căsătorie, cei doi tineri s-au stabilit la Atena³⁹. La 5 mai 1921, dintr-o scrisoare adresată prietenei sale se poate observa că Elisabeta ducea dorul anturajului său și a vieții din sânul familiei: „Un cuvânt de dor și de dragoste ca și altădată. Din străinătate îmi pornește gândul spre tine. Îmi pare așa ciudat să fiu într-o țară străină pe care trebuie s-o zic a mea. A mea poate, dar încă cum ar fi un copil vitreg. Mi-e dor de Bucureștiul meu, cu tot ce ține scump închis în el”⁴⁰.

Elisabetei i-a fost foarte greu să se adapteze într-o țară străină, mai ales, fiindcă mariajul său nu fusese bazat pe dragoste, astfel încât să găsească în soțul său o alinare față de dorul de casă. Elisabeta nu reușise să se împrietenească nici cu Elena, cumnata sa. Considera că nu avea prea multe în comun cu aceasta, deoarece era superficială, fiind interesată doar de dans, rochii, cinema și bijuterii. Relațiile nu erau mai apropiate nici cu socrii săi, Elisabeta fiind de părere că aceștia aveau o atitudine distantă față de ea⁴¹. În anul 1922, regele Constantin a abdicat, astfel că principele George devenea regele Greciei, iar Elisabeta regină. În 1924, în urma unui plebiscit, Grecia devenea republică. După aceasta, Elisabeta și George s-au stabilit în România, într-o aripă a Palatului Cotroceni. Căsnicia celor doi avea să mai dureze doar 11 ani, în 1935, Elisabeta a înaintat cererea de divorț, pe motiv că regele George părăsise domiciliul conjugal în urmă cu doi ani și nu se mai întorsese în țară⁴².

Deși principesa Elisabeta era considerată o persoană care se atașa cu greu de cei din jur, se pare că Zoe reușise să-i câștige afecțiunea. În scrisorile trimise acesteia

---

³⁶ Maria Regina României, *Jurnal de război 1917-1918*, p. 216.

³⁷ G. T. Kirileanu, *Martor la istoria României 1872-1960. Jurnal și epistolar*, volumul IV: 1921-1924, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Costantin Bostan, Editura Rao, București, 2017, p. 58.

³⁸ *Ibidem*, p. 59.

³⁹ Ștefania Ciubotaru, *op.cit.*, p.74.

⁴⁰ ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 86.

⁴¹ Ștefania Ciubotaru, *op.cit.*, p. 75.

⁴² ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 77

se regăsesc adesea adevărate declarații de dragoste. Astfel într-una din epistole, Elisabeta scria: „*Mi-e foarte dor de tine. Parcă au trecut luni, ani, de când nu te-am mai văzut*”⁴³. O altă scrisoare se încheie astfel: „*Te sărut cu foarte mult dor și nu uita draga mea Zumpi, că niciodată nu te-aș ofensa cu voință, că te iubesc prea mult pentru asta*”⁴⁴. În una dintre epistole, principesa Elisabeta îi scria prietenei sale: „*Nu-mi pasă dacă sunt prostii sau orice vrei, numai atât vreau, să-mi scrii, să-mi scrii multe. Îmi face așa plăcere, mă simt mult mai aproape de tine decât altfel*”⁴⁵. Elisabeta sublinia în text cuvântul „*multe*”, semn că își dorea ca schimbul de scrisori cu prietena sa Zumpi să nu fie întrerupt. Într-o altă scrisoare, principesa scria: „*Să-mi scrii mult, foarte mult, că mi-e dor de tine și îți citesc scrisorile cu lăcomie și cu o sete care mă domină*”⁴⁶.

Dacă primele scrisori trimise lui Zoe sunt adolescente, cuprinzând impresii despre diferite flirturi, invitații la baluri, ceaiuri și astfel de evenimente. Cu trecerea timpului, pe măsură ce cele două prietene se maturizează, tonul scrisorilor se schimbă. Distanța nu a pus capăt prieteniei, cele două făcând schimb de semințe de flori, timbre, șerbet, fotografii, cărți poștale și altele⁴⁷. În martie 1936, Elisabeta îi trimitea prietenei sale o carte poștală, pe spatele căreia scria: „*În semn de dragoste și o veche prietenie. Din toată inima, Elisabeta*”⁴⁸. Corespondența dintre principesa Elisabeta și Zoe Bengescu se încheie cu o scrisoare trimisă în octombrie 1936.

Scrisorile pe care principesa Elisabeta i le trimitea prietenei sale, Zoe Bengescu, nu cuprind informații cu caracter politic, ci doar referiri la viața socială și amoroasă a tinerei principese. Acestea ne ajută să cunoaștem felul Elisabetei de a fi, care, încă din copilărie, s-a făcut remarcată datorită frumuseții sale, dar și a caracterului puternic.

---

⁴³ *Ibidem*, f. 27.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 144.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 14.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 17.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 83.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 85

Anexe:

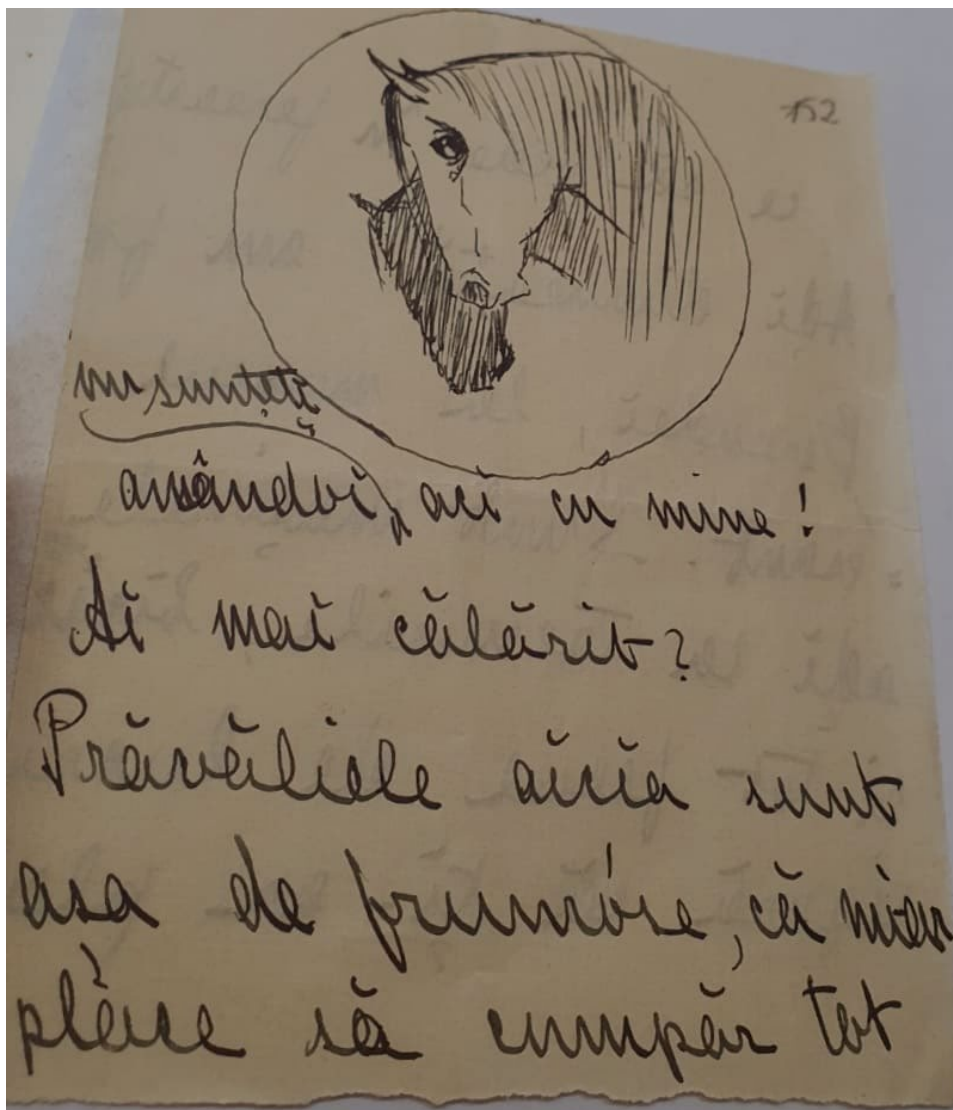

Fig. 1. ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 152.

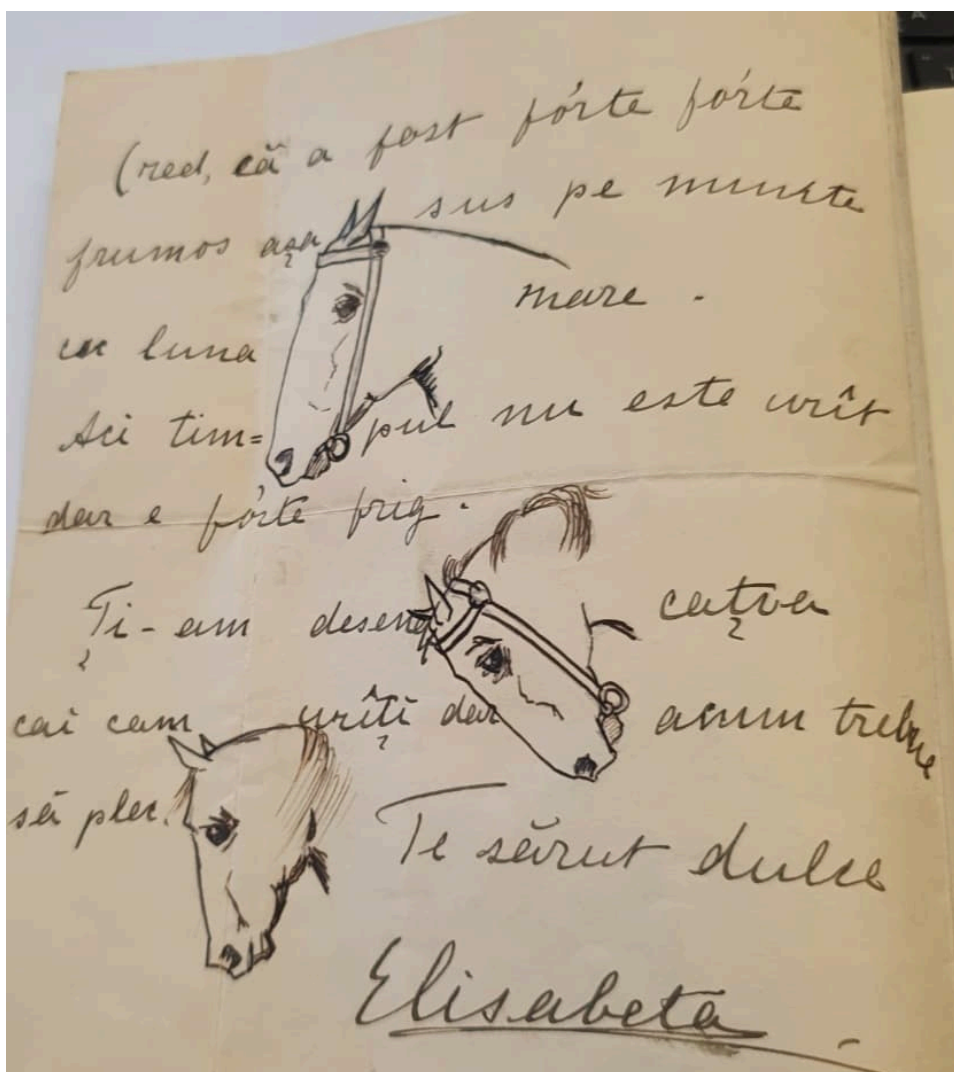

Fig. 2. ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 82.

66

Dragă Zuzi
Verg vino mâine
la orele 4½ pentru
ceia înloc de ar
merge la Madame
Lahovari că nu mai
dă bal - se seruit
E. S. S. S.

Fig. 3. ANIC, Fond Bengescu, Familial, dosar 25, f. 66.

STATISTICI ALE POPULAȚIEI DOBROGENE 1850-1878

VASILE ALEXANDRU-MARIAN¹

Abstract: *Between 1850 and 1878, Dobrogea was during the last years of Ottoman administration until its integration into the Romanian state. These decades are a period of great social and economic transformations, the reforms implemented by Midhat Pasha and the population movements in the region leaving a deep imprint on Dobrogea. The statistics allow us to formulate hypotheses regarding the ethnic and denominational structure of the region, being a useful tool in the study of the populations at the end of the Ottoman state administration. Although they are often inaccurate or do not provide us with enough information, they are more than welcome in the general study of the Dobrogean population between 1850-1878.*

Keywords: *perspective, Dobrudja, statistics, population, demography*

Dobrogea, o regiune cu o istorie deosebit de bogată, a fost din secolul XV și până în 1878 sub stăpânirea statului otoman, când în urma războiului ruso-otoman, a devenit parte tânărului stat român. De-a lungul secolelor a constituit un punct de tranzit, o cale pentru comerț sau armate, lucru ce se va reflecta în mozaicul cultural etnic sau confesional din a doua parte a secolului XIX și sfârșitul acestuia. Evenimentele militare au sporit diversitatea etnică în provincie, fiind un factor ce și-a pus amprenta asupra demografiei zonei. Dobrogea a fost o parte importantă a sistemului militar otoman, care a apărut accesul spre Constantinopol și a permis comunicarea cu Crimeea. Totodată o perioadă îndelungată, regiunea a fost considerată sau de facto, una de graniță, lucru ce se întâmplă și în decadele prezentate, separată de fluviul Dunărea, de Principatele Unite. Datorită importanței sale strategice, provincia a servit drept câmp de luptă în timpul războaielor ruso-otomane până la unirea ei cu statul român.

Congresul de la Berlin (1/13 iunie - 1/13 iulie 1878) recunoaște independența de stat a României, căreia îi reveneau Delta Dunării, sangeacul Tulcea și un ținut de la sudul acestuia pe o linie stabilită ulterior de la Silistra la

---

¹ Student, Anul III, Licență, Facultatea de Istorie, Universitatea din București, Coordonator: conf. univ. dr. Silvana Rachieru, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

sud de Mangalia. În intervalul iunie 1877 și iunie-iulie 1878 în Dobrogea a fost administrată de autoritățile ruse, conducătorul provinciei fiind generalul Bieloserkovici, de la care se păstrează și o statistică a acestui spațiu multi-etnic și pluricultural.

Conform demografului și statisticianului Mihai Țarcă, o populație sau o comunitate este o colectivitate de oameni ce împărtășesc valori comune și prezintă caracteristici asemenea.² De asemenea, un grup etnic se definește prin folosirea de-a lungul unei perioade lungi de timp a limbii, obiceiurilor proprii, fiecare grup având o viziune diferită asupra religiei, situației din zona în care locuiește. În Dobrogea găsim și un exemplu foarte bun în ceea ce privesc relațiile dintre etnii, ce intră în contact direct și creează un loc în care legăturile sociale, religioase, comerciale se întrepătrund.³

Din momentul integrării regiunii dobrogene în cadrul Imperiului Otoman a intrat în componența sangeacului de Silistra, care la rândul său era parte a vilayetului Rumeliei. Din anul 1599 se creează vilayetul Silistrei, care a continuat să se extindă și în județele de astăzi Tulcea și Constanța. După reforma administrativă din secolul XIX se creează provincia Dunării, cunoscută ca vilayetul Tuna, iar o mare parte a Dobrogei se găsea în sangeacul Tulcea. De asemenea, războaiele ruso-otomane și-au pus adânc amprenta asupra populațiilor și oamenilor din acest spațiu, fiind una dintre principalele cauze ale migrațiilor din zonă. În 1856, în Imperiul Otoman se realizează o reformă agrară, urmată de reorganizarea administrativă a teritoriului. Din 1864, se înființează vilayetul (provincia) Tuna (Dunărea în limba turcă). Provincia avea capitala administrativă la Rusciuc/Rusciuk, astăzi Ruse, Dobrogea făcând parte din aceasta fiind inclusă în sangeacul Tulcea cu kazalele (districte): Kili (Chilia), Sünne (Sulina), Mahmudiye (Mahmudia), Tulça (Tulcea), Macin (Măcin), Babadag, İsakçı (Isaccea), Mecidiye (Medgidia, fosta Karasu), Kóstence (Constanța), Mankalya (Mangalia).⁴ Din cele 3776 de toponime câte s-au înregistrat în Dobrogea după 1878, la sfârșitul administrației otomane, iar 2338 adică un procent de 61.89% erau din limba turcă și 1260, procentual 33.34% erau românești.⁵

---

² Mihai Țarcă, *„Demografie: informație, metodă, analiză, prognoză”*, Editura Economică, București, 1997, pg. 27.

³ Răzvan Limona, *„Populația Dobrogei în perioada interbelică”*, Editura online Semănătorul, fără loc, 2009, pg. 7.

⁴ Adriana Cupcea, Kozák Gyula coord., *„Istorie și identitate la turcii din Dobrogea”*, articolul *“O istorie a turcilor din Dobrogea”* de Mustafa Ali Mehmet, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2017, pg. 27.

⁵ Constantin Brătescu, *„Contributions a la question de la Dobrogea”* în *„La Dobrogea Roumaine”*, București, 1919, pag. 87.

Din punct de vedere demografic, putem afirma faptul că ne aflăm în fața unui peisaj etnic divers, cu reprezentanți de origini central-europene, asiatice sau balcanice. În plus, mișcările de populații nu erau întotdeauna înregistrate complet sau corect, de aceea, nu putem cunoaște toate informațiile privind migrațiile din această zonă, impactul acestora neputând fi estimat corect de multe ori.

În privința surselor oficiale privind numărul populației în vilayetele Imperiului Otoman, avem la dispoziție recensăminte comandate de guvernatorii provinciilor, adesea făcute pentru actualizarea listei de contribuabili. Ele urmăreau ierarhia organizării imperiului: vilayet, sandjac (sangeac), kaza. ⁶ La începutul anilor 50 ai secolului XIX, existau 36 de eyalete, Dobrogea fiind în eyaletul Silistra. După legiferarea reorganizării administrative, din 1864 se organizează vilayetul Tuna (Dunărea în limba turcă), fiind unite elayetele de Silistra, Niș și Vidin. Primul guvernator al provinciei Dunării a fost Midhat pașa, unul dintre demnitarii adepți ai reformelor Tanzimatului.

În 1866 se organizează un recensământ în provincia Dunării care ne oferă posibilitatea schimbărilor determinate de războaiele ruso-otomane, mai cu seamă războiul Crimeei din deceniul trecut. La acel moment, vilayetul Tuna cuprindea zone din Bulgaria și România, prin sangeacul Tulcei, ce corespundea în linii mari spațiului dobrogean (județele Tulcea și Constanța). Acest recensământ a numărat doar populația masculină, dar cuprinde date despre ocupația și proprietățile pe care repondenții le dețineau. După recensare, numărul locuitorilor din provincia Dunării era de aproximativ 2 milioane, indiferent de religie sau etnie.

În lucrarea lui Kemal Karpat, „*Ottoman population 1830-1914 demographic and social characteristics*”, regăsim un tabel preluat din arhiva orientală a Bibliotecii Naționale din Bulgaria, dintr-un document referitor la recensământul provinciei Dunării, în 1868. Din aceste date, în sangeacul Tulcea existau 252 sate, 39.133 dintre cei recenzați au declarat că sunt musulmani, iar 17.929 de alte religii (creștini de diferite confesiuni, mozaici), totalizând 57.062 de oameni. Sangeacul Tulcea corespunde județului omonim și parțial Constanței de astăzi. Kazalele Mangalia și Constanța au fost surprinse în aceste statistici în sangeacul Rusciuc, în care populația totală era de 234.526 de oameni, peste 130.000 fiind musulmani, iar restul împărțeau alte credințe, dintr-un număr de 833 de sate. De asemenea, într-un tabel conceput de Salaheddin Bey pentru expoziția de la

---

⁶ Kemal H. Karpat, „*Ottoman population 1830-1914 demographic and social characteristics*”, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1985, pg. 7.

Paris din 1867, aflăm că în vilayetul Tuna, populația totală se ridică la numărul, cel mai probabil aproximat, de 3 milioane de oameni. Totodată, în privința ponderii numărului de musulmani din provincia Dunării, aflăm faptul că trăiau 945.600, reprezentând aproximativ 45% din populația vilayetului.⁷

Tot în lucrarea lui Kemal Karpat, avem ocazia de a observa tabele ale unor statistici organizate de recenzorii otomani. Un astfel de tabel ne expune faptul că în vilayetul Tuna, sangeacul Tulcea în 1869, erau trei sate mai puțin recenzate față de 1868, 249 din care suma totală a locuitorilor era 62.520 în creștere față de tabelul anterior cu aproximativ 5000 de oameni. Populația musulmană scade foarte încet, rămânând puțin peste 39.000, dar numărul celor de alte religii este responsabil de creștere, ajungând la peste 23.000. Cu toate acestea, în aceste recensăminte nu au fost luate în considerare femeile. Un alt tabel detaliat al situației demografice pentru vilayetul Tuna, prezintă o evaluare generală a populației în 1874. Totalul așezărilor din acest tabel pentru provincia Dunării este de 3103, numărul familiilor din toate districtele fiind 304.932, populația musulmană aflându-se la valoarea de 504.297, iar nemusulmană la 491.742, suma fiind aproape de un milion de locuitori, 996.039. Din aceste cifre deducem faptul că în acest vilayet exista o majoritate islamică, de aproape 51%, față de reprezentanții altor religii. Conform acestui tabel avem următoarele cifre pentru următoarele districte: Tulça (16 așezări, 4350 familii, 1419 locuitori musulmani, 7711 nemusulmani), Sine, adică Sulina (11 sate, 595 familii, 34 musulmani, 2653 nemusulmani), Babadaği (57 localități, 5721 familii, 4756 de locuitori musulmani și 15.016 nemusulmani), Maçın (25 de așezări, 3231 familii, 6084 locuitori musulmani și 8924 nemusulmani), Köstendje- în turcă-osmană, Köstence în turca modernă (34 localități, 4507 familii, 16.233 locuitori musulmani și 301 nemusulmani), Harsova (38 localități, 3589 familii, 12.426 musulmani, 3672 nemusulmani), Mecidiye (55 așezări, 4773 familii, 12.022 musulmani, 909 nemusulmani), Mahmudiye (11 așezări, 928 familii, 2192 musulmani, 1513 nemusulmani), Kili (fără Isaccea) avea 19 localități, 1310 familii, 1558 musulmani și 3448 nemusulmani.⁸

Din acest tabel reiese o observație interesantă, cu cât se merge mai spre sud față de Tulcea cu atât numărul populației musulmane este mai mare, fiind pentru unele districte o majoritate absolută, în timp ce pentru districtele nordice nemusulmanii sunt întâlniți ca majoritari. De asemenea, trebuie menționat și faptul că nici aici nu sunt consemnate femeile și copii.

---

⁷ Ibidem, pg. 56.

⁸ Ibidem, pg. 117.

Un alt tabel, din aceeași lucrare, ne oferă o informație referitoare importantă la provincia Dunării de ordin statistic dar și pentru suprafața acesteia. În 1872, în acest vilayet trăiau 817.200 de musulmani, 1.199.230 nemusulmani, totalul fiind puțin peste 2 milioane de locuitori, mai exact 2.016.430. La această dată, populația ce împărtășea alte religii, în afară de cea islamică reprezenta aproape 60%, față de 40% musulmană. Într-o altă statistică din perioada 1877-1878, aflăm că în provincia Dunării erau 907.774 de locuitori și 160.251 case. Dintre acestea, în sangeacul Varna ce cuprindea și kazaua Mangaliei erau 85.805 oameni și 9.849 de clădiri pentru locuit. Sangeacul Tulcei cuprindea 9.429 de case în care locuiau 87.455 oameni.⁹

În aceeași lucrare a istoricului Kemal Kerpat, găsim și un tabel cu statistica populației dobrogene în 1878. Pentru districtul Tulcea avem următoarele date: români (în oraș 4730, în sate 4264), bulgari (în oraș 4240, în sate 595), turci (în oraș 1500, în sate 940), cerchezi 320 răspândiți în sate, tătarii nu sunt consemnați, ruși de toate confensiunile (în oraș 3560, în sate 1820), germani 484 în sate, greci 2500 în oraș, alții adică armeni sau evrei de exemplu sunt 3000 în oraș, toate aceste grupuri însumând 27.953 locuitori. Pentru districtul Măcin avem: români (885 în oraș, 11868 în sate), bulgari (605 în oraș, 1900 în sate), turci (2195 în oraș, 8922 în sate), 120 tătari în sate, ruși (350 în oraș, 134 în sate), 150 de greci în oraș, totalizând 27.129 de oameni. În cazul districtului Constanța observăm lipsa românilor, 410 bulgari în sate, turci (1082 în oraș, 360 în sate), 28.367 de tătari răspândiți în sate și 1046 din cadrul altor naționalități, totalul fiind de 31.265 locuitori. Pentru districtul Sulina avem: 50 de români în oraș, 150 turci în oraș, 50 de ruși în oraș și alți 1110 în sate, 350 greci, 200 aparținând altor grupuri etnice, suma acestui district fiind de doar 1910 locuitori. În cazul districtului Babadag, din tabel, reies următoarele: români (600 în oraș, 3568 în sate), bulgari (1600 în oraș, 16303 în sate), turci (4555 în oraș, 17694 în sate), 6466 cerchezi răspândiți în sate, 300 tătari în sate, 3642 ruși în mediul rural, 650 germani în sate, 480 greci în așezări rurale, 400 de reprezentanți ale altor comunități etnice, numărul total al celor recenzați fiind 56.257. Districtul Medgidia era locuit de: 2233 români în mediul rural, 4000 bulgari în oraș, turci (4664 în oraș, 265 în sate), 17051 tătari răspândiți în sate, totalizând 28.213 locuitori. Următorul district este Hârșova, pentru care avem următoarele cifre: români (600 în oraș, 6074 în sate), 80 de bulgari în oraș, turci (2127 în oraș, 80 în mediul rural), 22.386 tătari în sate, 600 de ruși tot în sate răspândiți, suma locuitorilor fiind 31.977. Pentru districtul Isaccea, avem următoarele informații: români (3000 în oraș, 3080 în sate), 250

---

⁹ Ibidem, pg. 118.

bulgari în oraș, turci (2071 în oraș), cerchezi (208 în sate), 50 de tătari în sate, la fel ca și cei 837 de ruși, 50 de locuitori fiind de alte naționalități, totalul având valoare: 9546 locuitori. Districtul Cernavodă era locuit de: 650 români în oraș, 150 bulgari și 600 turci tot în oraș, 680 de tătari în sate și 50 de locuitori de alte etnii tot în oraș, suma acestora fiind de 2130. Pentru districtul Mahmudia, avem cifrele: români (1088 în oraș, 2714 în sate), 45 de bulgari în oraș, turci (1020 în oraș, 230 în sate), 2192 tătari, numărul total de locuitori fiind 7289 de locuitori. În cazul districtului Chilia avem: 1070 români în oraș, 328 turci în oraș și 625 ruși în satele din jur, însumând 2023 de locuitori. Din toate aceste districte, suma totală a populației este de 225.692 de oameni. În acest tabel nu sunt consemnate persoanele de sex feminin, copiii, iar în cazul rușilor sunt trecuți cel mai probabil și ucrainenii indiferent de opțiunea religioasă. O corecție la aceste date se va face ulterior publicării inițiale: în Sulina se aflau de fapt încă 60 de români, 800 de bulgari, 80 greci, 3086 ruși, totalul corect fiind 4020, iar în Cernavodă, suma tuturor locuitorilor era 3645, după renumăre cu 2135 români, 150 bulgari, 1280 musulmani. Tabelul consultat a fost conceput și alcătuit de autoritățile statului român la auzul dorinței Imperiului Țarist de a oferi Dobrogea drept compensați pentru Sudul Basarabiei. Această statistică a fost realizată pentru populația de până în linia căii ferate Constanța- Cernavodă, un lucru cunoscut fiind și preponderența elementului musulman la sudul acestei rute de transport.¹⁰ Din această statistică putem alcătui o imagine a caracterului multi-etnic dobrogean. Cel mai numeros grup din punct de vedere religios era cel musulman alcătuit din turci, tătari, cerchezi, urmași de creștini de diferite confesiuni: români, bulgari, greci ortodocși, ruși lipoveni ortodocși de rit vechi, armeni apostolici, protestanți precum germanii, la final fiind și comunitatea evreiască ce împărtășea credința mozaică. Din punct de vedere numeric, cei mai mulți sunt tătarii (71.146 în total), urmași la mică distanță de turci cu 48.783, apoi românii (46.504 locuitori). Următoarele grupuri etnice, în ordine sunt: bulgarii (30177), rușii (12.748), cerchezii (6994), alte naționalități precum evreii, armenii (4746), grecii (3480), germanii (1134). După corecturi, această ierarhie nu se schimbă foarte mult, principalele câștiguri de ordin numeric fiind pentru români și ruși.

Din aceste date, prelucrate de istoricul dobrogean Kemal Karpat reținem mai ales caracterul multi-etnic al regiunii. Diversitatea era foarte mare, mai ales în districtele în care comerțul era o componentă importantă a economiei locale și niciun grup etnic nu putea alcătui o majoritate absolută în provincie, deși pe plan religios, musulmanii predominau cu peste 50% din totalul populației.

---

¹⁰ Ibidem, pg. 199.

În 1850, un agronom român a făcut o călătorie cu scopul de a cerceta regiune din punct de vedere agricol, dar care ne-a și lăsat numeroase date importante despre Dobrogea așa cum el o vedea. Este vorba despre Ion Ionescu de la Brad, născut în anul 1818 în principatul Moldova, care a fost un important economist și om politic care a participat la Revoluția de la 1848. Acesta a studiat agricultura în Franța și a făcut mai multe călătorii agricole în provinciile ale Imperiului Otoman precum Dobrogea sau Tesalia.

În anul 1850, din însărcinarea marelui vizir Reșid Pașa, agronomul Ion Ionescu de la Brad va face o călătorie de cercetare a resurselor agricole din Dobrogea. Călătoria se concretizează printr-o serie de articole în *Journal de Constantinople* ce vor fi adunate apoi în volumul "*Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*", însoțit de o hartă etnografică și topografică. În 1855, în revista *România literară* va publica articolul "Românii din Dobrogea". Încă de la începutul călătoriei în regiune remarcă problema apei, care se folosește rar pentru agricultură și mai des pentru adăparea animalelor. În privința piețelor de desfacere pentru cultivatori, ne confirmă existența acestora la Carasu și Bazargic sau în orașele de pe malul mării. O atenție deosebită se acordă liniei de comunicație dintre Chiustenge (Constanța) și Cernavodă. De-a lungul acestui drum, satele sunt părăsite sau depopulate din pricina nesiguranței locuitorilor, găsind cimitire ale acestora dar și vestigii antice precum valul lui Traian. Relatarea continuă cu expunerea geografică a zonei Cernavodă, Carasu și trece la locurile de desfacere pentru comerțul agricol de pe linia Dunării, ce corespund porturilor existente la acea vreme, precum Măcin sau care în prezent și-au pierdut din importanță, precum Ghecet. Prezintă traseul mărfurilor, în special agricole, spre export, pe rute ce se vor schimba constant. În cele ce urmează, cărturarul face un amplu studiu asupra drumurilor și căilor de comunicații din regiune, analizând aspecte ca distanța și timpul parcurs între orașe.¹¹

Ion Ionescu de la Brad a notat faptul că în călătoria sa, amestecul de popoare, românii împreună cu turcii reprezintă mai mult de jumătate din totalul populației. Alături de inginerul Grigore Ioranu, a cercetat 388 de localități din cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag din sangeacul Tulcii și cazalele Constanța, Mangalia din sangeacul Silistra. Pe parcurs, de la mare spre Dunăre și pe malul său până la Silistra va număra 71 de sate românești așezate pe lângă puținele păduri și cursuri de apă. Interesanta este statistica pe care acesta ne-o lasă: 3650 de familii românești, 4603 bărbați și 4728 femei. Se adaugă

---

¹¹ Ion Ionescu de la Brad, "*Excursiune agricolă în Dobrogea*", traducerea de F. Mihăilescu, *Analele Dobrogei*, anul III, numărul 1 din anul 1922, Constanța, 1922, pg. 100-102.

și 6789 de băieți, 8367 fete, 1800 juni feciori și 1744 de fete mari. În total populația românească cercetată de acesta numără puțin peste 28.000 de români. În articol se menționează că aceștia dețin vite, miere și ulei și încearcă să estimeze valoarea tuturor produselor la peste 15 milioane de lei.¹² Totodată suntem atenționați să facem distincția între românii stabiliți aici statornic și păstorii aduși aici de transhumanță din Basarabia, Moldova, Bucovina, Banat și Țara Românească. În toată călătoria sa, alături de inginerul Grigore Ioranu, va cerceta 388 de localități din cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag din sangeacul Tulcii și cazalele Constanța, Mangalia din sangeacul Silistra.

Cercetarea sa este publicată în limba franceză în publicația *Journal de Constantinople*, în 1850, strânse în volumul "*Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudjea*", iar alte informații tot de el culese mai ales despre comunitatea românească le aflăm din corespondența sa cu Ion Ghica. Potrivit acestuia, cel mai bun mijloc de a te deplasa în această provincie este fie pe jos, fie folosind o mică căruță. Din păcate, acesta nu trece prin zonele Silistra, Rasova, neavând date despre populația satelor din acele locuri. Dintre observațiile sale, amintim voioșia cu care era primit de țăranii români, care vedeau în el un membru al comunității lor etnice, dar și faptul că regimul otoman era chiar mai permisiv decât cel din principate, lucru reflectat de bunăstarea materială. De asemenea, se pare că erau mai mulți bărbați decât femei în această zonă, întâlnind mulți tineri necăsătoriți din acest motiv.

Conform acestuia aproximativ jumătate din populația regiunii era turcească în privința limbii și rasei, referindu-se cel mai probabil la turcii așezați aici din Anatolia, începând cu secolul XV. Totodată, turcii și românii sunt prezentați ca cele mai numeroase grupuri etnice, din punct de vedere numeric, dar și ca cei mai vechi locuitori. În privința distribuției generale a turcilor în regiune, Ion Ionescu de la Brad ne expune faptul că aceștia locuiau cel mai mult în zonele litorale Mării Negre, românii mai ales spre Dunăre, în timp ce tătarii se aflau poziționați în centrul Dobrogei. Din punct de vedere al populației, pe primul loc se află turcii, urmați de români. La o distanță considerabilă se aflau tătarii, pe al treilea loc, iar bulgarii pe al patrulea, la mică distanță.

În călătoria sa, traversează 388 de așezări, din provincia Tuna (Dunării, în limba turcă), mergând prin sangeacurile Tulcea și Silistra, unde vizitează kazalele: Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag, Constanța, Mangalia, Balcic, Bazargic. În cele aproape 400 de localități numără în total 15694 de familii.

---

¹² Ion Ionescu de la Brad, „*Românii din Dobrogi*” în revista *România literară*, numărul 2, Iași 1855.

Din lucrarea sa avem una dintre cele mai complete statistici pentru regiunea Dobrogei, pe care am ales să o analizez: actualele județe Tulcea și Constanța, în plus și din zonele Balcic și Bazargic. În kazaua Tulcea, a vizitat 9 așezări, unde a găsit 105 familii turcești, niciuna arabă sau tătărească, 1290 românești, 200 bulgărești, 250 lipovenești, 787 căzăcești, 200 grecești, 20 familii de origine egipteană, 50 germane, 30 armenești și 30 evreiești. În total sunt 2862 de familii, cei mai numeroși fiind românii, urmați de cazaci sau ucraineni. La o distanță de peste 500 de familii se află rușii lipoveni, comunitate întâlnită mai ales în Delta Dunării, urmați îndeaproape de bulgari și greci, ambele grupuri cu câte 200 de familii. Comunitatea turcă numără puțin peste 100 de familii, iar sub acest număr întâlnim alte grupuri întâlnite în cuprinsul Dobrogei, precum: germanii, evreii, armenii. Una dintre prezențele mai puțin obișnuite sunt cele 20 de familii, consemnate egiptene, despre care Ion Ionescu nu ne oferă mai multe detalii.

Din kazaua Isaccea, Ion Ionescu de la Brad trece prin 11 așezări, din care aflăm: 183 de familii turcești (număr în creștere față de kazaua Tulcea), nicio familie tătară, bulgară, lipoveană sau germană, 363 de familii românești, 163 căzăcești, 29 grecești, 23 egiptene, 3 armenești, 20 evreiești, totalizând 784 de familii. Interesant este faptul că acest district nu are o componentă etnică la fel de variată ca în kazaua Tulcea, iar așezările sunt mai mici în funcție de numărul de locuitori. Și aici, românii sunt cei mai numeroși, urmați de turci, ucraineni, greci, egipteni. În kazaua Măcin, trece prin 18 așezări, iar în privința numărului de familii structurat pe grupuri etnice avem următoarele cifre: 501 turcești, 15 tătărești, 591 românești, 92 bulgărești, 93 lipovenești, 25 căzăcești, 20 grecești, 1 germană, 3 armenești, în total 1364. Aici, elementul românesc se află în relativă majoritate, la o distanță de doar 90 de familii fiind comunitatea turcă. Niciun alt grup nu depășește pragul de 100 de familii, doar bulgarii și rușii lipoveni trecând cu puțin peste 90. De asemenea, este și una dintre kazalele în care cele două mari comunități: română și turcă, dețin o proporție de peste 70% din totalul populației.

Kazaua Hârșova, este consemnată printr-un număr de 33 de localități. Din acestea au reieșit în statistica concepută de Ion Ionescu de la Brad următoarele date: 165 familii turcești, 687 tătărești, 496 românești, 8 germane, iar alte 6 sunt consemnate ca fiind egiptene. Suma tuturor familiilor este foarte puțin mai mică față de kazaua Măcin, aici fiind 1362 de familii. Acest district este mult mai puțin divers din punct de vedere al reprezentării etniilor dobrogene, pe primul loc fiind tătarii, urmați la o distanță de peste 100 de familii de români. La mare

distanță este comunitatea turcă, în timp ce germanii și egiptenii sunt foarte puțini.

Un număr important de așezări a fost străbătut și în kazaua Babadag, 71, iar din punct de vedere statistic regăsim: 557 familii turcești, 1075 tătarești, 674 românești, 871 bulgărești, 40 aparțin rușilor lipoveni, 117 cazăcești, 1 grecească, 100 egiptene, 40 armenești, 69 evreiești, în total 3544 de familii. Aceste cifre ne oferă indicii clare în privința majorității comunității musulmane, formată mai ales din tătari (primii ca număr de familii) și turci (aflați pe locul patru). Pe locul doi, în kaza și pe prima poziție în rândul comunităților creștine se află bulgarii, urmați de români la o distanță de aproape 200 de familii.

Kaza Constanța, numită în lucrare după denumirea turcească Kiustenge, romanizată în Chiustengea, este și ea vizitată de Ion Ionescu de la Brad. Din cele 37 de localități prin care trece, acesta numără: 352 turcești, 442 tătarești, 242 românești, 26 bulgărești, 364 lipovenești. Suma familiilor din aceste sate nu este cu mult mai mare aici nu sunt consemnate și alte grupuri etnice, precum germani, greci sau armeni. În acest district comunitatea musulmană reprezintă peste 50% din totalul familiilor, tătarii și turcii ocupând prima, respectiv a doua poziție. Rușii lipoveni sunt prezenți într-un număr foarte mare, urmați de români și bulgari, ce nu depășesc în zonele vizitate pragul de 30 de familii. Tot pe teritoriului de astăzi al județului de Constanța se afla și kazaua Mangalia. Aici au fost recensate un număr de 36 de așezări, în care au fost numărate 415 familii, dintre care 405 turcești, 5 tătarești, 5 bulgare. Se poate remarca cu ușurință majoritatea absolută a grupului etnic turc din zonă, dar și lipsa multor comunități întâlnite în celelalte kazale.

Deși în această lucrare am restrâns cercetarea la Dobrogea alcătuită din actualele județe Tulcea și Constanța, consider relevant să enumăr cel puțin și datele culese de Ion Ionescu de la Brad din alte două kazale, aflate pe teritoriul de azi al Bulgariei, Bazargic și Balcic. În Balcic a vizitat un număr de 84 de așezări, cu 620 de familii turcești, 482 bulgărești, 2 arabe, în total fiind 1104, iar în Bazargic a trecut prin 89 de localități unde au fost numărate: 1912 familii turcești, 538 bulgărești, 50 grecești, 40 egiptene, 143 arabe, 50 armenești, suma acestora situându-se la valoare de 2733 de familii.

Adunând toate aceste date, inclusiv pe cele din kazalele Balcic și Bazargic, ajungem la următoarele valori: 388 de sate, 15694 de familii, dintre care, pe primul loc este comunitatea turcă cu 4300, urmați de români cu 3656. Cu 2224 de familii, tătarii sunt pe locul trei, urmați la mică distanță de bulgari cu 2214 familii. Pe locul 5 în ordinea mărimii după numărul de familii este grupul cazacilor cu 1092, pe 6 sunt rușii lipoveni, cu 747 familii. Locul 7 în această

ierarhie revine comunității grecești cu 300 familii, locul 8 egiptenilor cu 212 familii, locul 9 arabilor cu 145 familii, locul 10 este ocupat de armeni cu 126 familii, pe locul 11 sunt evreii la mică distanță cu 119 familii, iar pe 12 și ultimul loc dintre grupurile etnice întâlnite de Ion Ionescu de la Brad, este al germanilor cu doar 59 de familii.

Fără a număra cele două kazale, aflate în cadrul actualului stat bulgar, Balcic și Bazargic, putem observa modificări substanțiale în ierarhia de mai sus, din punct de vedere al numărului de familii. Numărul total de sate vizitate de agronomul Ion Ionescu de la Brad în kazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Babadag, Constanța, Mangalia este de 215. În ceea ce privește suma numărului de familii din aceste kazale, avem cifra 11.875. Pentru comunitatea turcă putem aduna suma de 1916 de familii (puțin peste totalul de familii turcești numai din kazaua Bazargic), pentru tătari ajungem la cifra 2224 (deoarece în Balcic și Bazargic nu au fost găsite familii tătărești), pentru români 3656 de familii (deși în kazalele Mangalia, Balcic, Bazargic nu este consemnată niciuna), pentru bulgari 1194 familii (peste 800 doar în kazaua Babadag și aproximativ 1000 în cele două kazale pe care nu le-am mai luat în considerare pentru acest calcul). Pentru comunitatea rușilor lipoveni avem numărul de 747 familii (în 3 kazale din cele luate în calcul nu sunt consemnați: Mangalia, Hârșova, Isaccea), pentru ucraineni numiți cazaci de Ion Ionescu de la Brad avem cifra de 1092 de familii (nefiind consemnați în kazalele Hârșova, Constanța, Mangalia), pentru greci observăm valoare de 250 de familii (absenți în kazalele Hârșova, Constanța, Mangalia), pentru egipteni avem cifra de 172 familii (îi regăsim în număr destul de mic în toate kazalele cu excepția Mangaliei și Constanței). Grupul etnic arab nu este consemnat în aceste kazale, fiind doar în Balcic și Bazargic, pentru germani avem cifra de 59 de familii pe care îl regăsim doar în kazalele Tulcea, Măcin și Hârșova. Ultimele două comunități întâlnite de Ion Ionescu de la Brad sunt armenii, cu doar 76 de familii în kazalele Tulcea, Isaccea, Babadag și Măcin și evreii cu 119 familii, consemnate doar în trei kazale: Tulcea, Isaccea și Babadag.

În cazul ierahiei după numărul de familii ale grupurilor etnice din kazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Babadag, Hârșova, Constanța, Mangalia avem pe primul loc comunitatea românească, urmată în ordine de tătari, turci, bulgari, cazaci/ucraineni, ruși lipoveni, greci, egipteni, evrei, armeni, germani.

	Tulcea	Isaccea	Măcin	Babadag	Hârșova	Constanța	Mangalia	Total
Turcești	105	183	501	557	165	352	405	1916
Tătărești	-	-	15	1075	687	442	5	2224
Românești	1290	363	591	674	496	242	-	3656
Bulgărești	200	-	92	871	-	26	5	1194
Lipovenești	250	-	93	40	-	364	-	747
Căzăcești	787	163	25	117	-	-	-	1079
Grecești	200	29	20	1	-	-	-	250
Egiptene	20	23	23	100	6	-	-	172
Arabe	-	-	-	-	-	-	-	-
Germane	50	-	1	-	8	-	-	59
Armenești	30	3	3	40	-	-	-	76
Evreiești	30	20	-	69	-	-	-	119
Total	2962	784	1364	3544	1362	1426	415	11875

Conform studiului întreprins de Ion Ionescu de la Brad, cea mai bine populată kaza era cea a Babadagului, urmată de Tulcea. Diferențe mici, sub 100 de familii sunt și pentru următoarele în ordine ierarhică: Constanța, Măcin, Hârșova, în timp ce Isaccea este penultima. Această statistică ne oferă și informația conform căreia Mangalia ar fi fost cea mai slab populată kaza.

Pe baza structurii confesionale avem unele kazale în care nu avem de loc consemnați credincioși mozaici sau protestanți, iar unele au parte de majorități absolute ale comunităților creștin-ortodoxe sau musulmane. Un bun exemplu de kaza cu majoritate absolută islamică este Mangalia, urmată de Babadag și Constanța. Pentru a da exemplu de kaza cu majoritate creștin ortodoxă putem apela la Tulcea, Isaccea sau Măcin. Hârșova este un exemplu de relativ echilibru, deși cifrele ne indică o majoritate musulmană și aici. Totodată, în studiul său, Ion Ionescu considera că numele provinciei Dobrogea, își are originea în limba turcă, însemnând țară fără păduri.¹³ Agronomul român află de la localnicii

¹³ Ion Ionescu, „Excursion agricole dans la plaine de la Dobrudjea”, Constantinople, 1850, p. 13.

români multe dintre evenimentele revoluțiilor din prima parte a secolului din Țara Românească, în timp ce în satul Niculițel erau cunoscute puncte din Proclamația de la Islaz.¹⁴

Lucrarea lui Ion Ionescu de la Brad este deosebit de importantă pentru cunoașterea populației românești supusă Porții din Dobrogea, analizând aspecte ce nu țin doar de domeniul agricol, ci și de ordin social, economic, administrativ, demografic. Este un izvor important pentru orice lucrare ce își propune să atingă istoria Dobrogei de la jumătatea secolului XIX, ce ne arată o comunitate românească destul de numeroasă, dinamică și activă în viața regiunii.

În 1877, în momentele administrației țariste în spațiul dobrogean, în contextul războiului ruso-otoman, generalul Bieloserkovici ordonă înfăptuirea unei statistici a populației. De la acesta avem și următoarele date pe care le-am așezat în următorul tabel, cu mențiunea de a pune la un loc cifrele populației românești, indiferent de opțiunea pentru ascultarea spirituală creștin-ortodoxă greacă sau bulgară, lucru pe care l-am realizat și pentru ruși (lipoveni sau de rit ortodox):

	Tulcea	District Tulcea	District Babadag	District Constanța	District Cernavodă Hârșova	District Măcin	District Sulina	Total
Bulgari	3256	1117	13436	470	440	3161	36	21.916
Români	1668	6539	2047	177	6028	7264	444	24.167
Ruși	3612	3658	5085	252	296	1502	1692	16.429
Greci	324	67	246	-	136	56	608	1437
Armeni	160	6	256	8	-	-	8	438
Evrei	304	175	163	32	-	75	32	781
Germani	-	603	1227	-	-	-	12	1842
Tătari	224	464	516	4624	180	304	112	6424
Țigani	-	-	63	144	-	126	8	341
Turci	300	520	1192	1388	264	1052	96	4812
Supuși străini/alții	976	-	10	-	-	-	116	1102

De asemenea, redau aici datele culese în privința creștinilor ortodocși în funcție de recunoașterea jurisdicției spirituale. Astfel 31.726 de credincioși

¹⁴ Em. Ștefănescu, "Ion Ionescu de la Brad", în „Tomis”, nr . 6, 1966 ; A . Vasiliu, " Ion Ionescu de la Brad", Ed. Agrosilvică, București, 1967, p. 57—66.

recunosc autoritatea episcopului grec (3636 din Tulcea, 9622 din satele acestei kazale, iar din restul districtelor: 2467 din Babadag, 177 din Constanța, 6180 din Cernavodă- Hârșova, 7696 din Măcin, 1984 din Sulina) și 23.330 de creștini ortodocși se aflau sub jurisdicția exarhatului bulgar (3488 din orașul Tulcea, iar din districte cunoaștem următoarele cifre: 1461 din Tulcea, 14274 din Babadag, 1470 din Constanța, 440 din Cernavodă- Hârșova, 2161 din Măcin, 36 din Sulina). În ceea ce privește distincția dintre rușii de rit ortodox și lipoveni, avem următoarele cifre: lipoveni sunt în total 8883 (1736 în orașul Tulcea, iar în districte: 298 în Tulcea, 4073 în Babadag, 252 în Constanța, 280 în Cernavodă- Hârșova, 1126 în Măcin, 796 în Sulina), iar cei ortodocși totalizează 7546 (1876 în orașul Tulcea, iar în districte: 3360 în Tulcea, 1012 în Babadag, 16 în Cernavodă- Hârșova, 376 în Măcin, 896 în Sulina). În plus, în tabelul de mai sus lipsesc valorile pentru kazaua Mangaliei, a cărei populație este indicată de baronul Baronul D'Hogguer, la numărul de 15.825 de locuitori. Adaugând totalul locuitorilor din tabel (134.735) cu cel al districtului menționat mai sus populația Dobrogei în momentul administrației rusești se situa în jurul valorii de 150.000 de mii de locuitori.¹⁵

În plan demografic putem urmări cum multele naționalități din Dobrogea vor ocupa și poziții importante în rândurile administrație publice și aparatului de stat român. Grupurile etnice erau reprezentate în corpurile electorale ale provinciei, prin consilieri comunali, de plasă sau județeni. În ceea ce privește religia locuitorilor Dobrogei, putem vedea cum fiecare comunitate se îngrijește să aibă ritul în limba sa, iar din punct de vedere al diversității confesionale aici se întâlnesc cele mai multe până în prezent. În a doua jumătate a secolului XIX avem credincioși musulmani (turci, tătari, cerchezi), creștini (ortodocși, catolici, protestanți), iudaici, Dobrogea fiind un exemplu de conviețuire relativ pașnică între atâtea religii și popoare diferite.

În cea de a doua jumătate a secolului XIX, tabloul etnic al Dobrogei se va modifica prin apariția sau dispariția unor comunități, rămânând regiunea cea mai diversă din acest punct de vedere. Apariția unor reprezentanți ai unor etnii ca arabii sau italienii sau dispariția cerchezilor ne demonstrează faptul că Dobrogea nu este mereu "casă" pentru toate populațiile ce au tranzitat-o de-a lungul timpului. Populația Dobrogei va crește în această perioadă datorită creșterii speranței de viață și a calității ei, în ciuda migrațiilor ce o vor afecta, unele comunități dispărând, altele devenind și mai numeroase sau rămânând pe

---

¹⁵ Baronul D'Hogguer, *"Informațiuni asupra Dobrogei- starea ei de astăzi, resursele și viitorul ei"*, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1879, p. 45.

loc în ciuda schimbărilor teritoriale în urma războaielor ruso-turce. În cele din urmă, spațiul dobrogean reușește să acomodeze într-un teritoriu destul de mic un număr mare de populații, de origini, religii, culturi diferite, fiind un loc în care fiecare reușea să își găsească un loc și chiar le reunea în anumite ocazii, adesea având situații de sincretism în unele domenii.

PROBLEMATICA NAȚIONALĂ ÎN OPERA LUI DAVID PRODAN

CĂTĂLIN COZMA*

Abstract: *Being part of the Cluj historical school, the national issue was a constant concern of David Prodan's historiographical activity. A first study that addresses this problem is the „Theory of Immigration from the Romanian Principalities to Transylvania in the Eighteenth Century”, published in 1944. The substratum of the theory had its roots in politics, and its purpose was to deny the continuity of Romanians in Transylvania. It was used in propaganda works and later reaffirmed in peace conferences. Because the documentary foundations of the theory had not been thoroughly studied, David Prodan undertook a thorough analysis that strengthened its unfoundedness. The paper will be quasi-republished in 1991, under the title „Transylvania and again Transylvania”, as a reaction to the reiteration of the Hungarian revisionist theses after 1989. In 1948, Prodan published „Supplex Libellus Valachorum”, formulating significant theses on the process of asserting the national consciousness of the Romanians from Transylvania. This year's edition was limited to the analysis and justification of the act of 1791. The 1967 edition is completed with the precise definition of the historical framework and the moment 1790-1791. The 1984 edition enriched the work with new elements regarding the spiritual atmosphere in which the Supplex was born and the forms of political action of the Romanians until 1848. A new work appeared in 1970, namely „Another Romanian Libellus Supplex, 1804”. This is an analysis of a memorandum intended to inform the Vienna Court about the situation of Romanians in Transylvania.*

Keywords: *David Prodan, Transylvania, național issues, historiography.*

Făcând parte din școala de istorie din Cluj, ca fiu al unei provincii românești, Transilvania, atât de încercată în ceea ce privește problematica națională, pentru David Prodan ea a rămas o constantă a preocupărilor sale istoriografice. Prin istorie a slujit Transilvania, așa cum preotul slujește biserica. Istoricul Mircea Măciu, într-o întâlnire cu academicianul clujean, cu foarte puțin

---

* Doctorand, Anul II, Școala Doctorală „Istorie.Civilizație.Cultură”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Coordonator: Prof. univ. dr. Greta Monica Miron.

timp înainte de moartea sa, pe 4 mai 1992, amintește de o declarație sub semnul căreia s-a desfășurat discuția, considerată o profesiune de credință, o cheie de boltă a tuturor lucrărilor sale „Transilvania este Altarul meu”¹. Căci pentru David Prodan, Transilvania reprezintă același lucru ca pentru marii ei sacerdoți, de la Inochentie Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ioan Budai-Deleanu, la Simion Bărnuțiu, George Bariț și Timotei Cipariu, teritoriul sacru, divinitatea. Iar el, fiul de țăran din Cioara a slujit-o până la identificare cu ființa ei. Școala istorică românească în ramura ei transilvană a făcut din studiul luptelor naționale din această parte a țării, o preocupare constantă; academicianul David Prodan continuă așadar o orientare de investigație viguroasă manifestată printr-o bibliografie amplă și de calitate. Dar se cuvine să fie subliniat că, prin abordarea istoriei luptei de emancipare națională a românilor transilvăneni, David Prodan nu este numai un continuator ci și un înnoitor de marcă al problemei. Un prim studiu care abordează problematica națională este *Teoria imigrației în Principatele române în secolul al XVIII-lea*, teorie ce a fost reactivată în anii războiului și chemată să sprijine noua ordine instaurată după Dictatul de la Viena. David Prodan, un bun cunoscător al arhivelor transilvane, căreia i-a slujit un deceniu și jumătate, a realizat că teoria n-a fost examinată în toate articulațiile ei și mai cu seamă, nimeni nu i-a discutat temeiurile documentare pentru secolul al XVIII-lea². „Ce poate fi mai străin de gândirea istorică decât negarea vieții unui neam sub o nouă stăpânire; ce poate fi mai absurd pentru istoricul obiectiv decât teoria dezrădăcinării totale a unui popor puternic, adânc înfipt în pământul străbun; ce poate fi mai lipsit de înțelegere decât crearea artificială a unor goluri de oameni și de viață pe un pământ binecuvântat ca acela al țării noastre?”³, se întreba cu ani în urmă istoricul Constantin Daicoviciu.

Problema continuității românilor nu era o problemă științifică ci mai ales politică, lucru subliniat și de alți istorici români, printre care îl amintim pe A.D. Xenopol, care într-un studiu critic la teoria lui Rösler, arăta că originea acestei teorii trebuia căutată, nu în dorința de-a afla adevărul, ci în cu totul alte motive. Așa cum observa și David Prodan, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când

---

¹ Mircea Măciu, „David Prodan, model al luptătorului pentru adevărul istoric”, în Nicolae Edroiu, Ioan Ciocian, Ioan Drăgan (coord.), *L-am cunoscut pe academicianul David Prodan*, Zalău, Ed. Porolissensis, 2002, p. 90.

² Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 12.

³ Constantin Daicoviciu, „Problema continuității. Dovezile arheologice ale continuității”, în *Revista Transilvania*, nr. 1, 1943, Sibiu, p. 1.

românii din Transilvania au cerut drepturi politice, nimeni n-a contestat continuitatea românilor, ei fiind considerați autohtoni. Din acel moment teoria imigrației românilor în Transilvania a revenit mereu în istoriografia maghiară. Una dintre acestea, care readuc pe români de la sudul Dunării în diverse epoci, una din cele mai „năstrușnice” a fost cea a lui Jancsó Benedek, formulată la sfârșitul secolului al XIX-lea și reluată în anul 1939 în sinteza de istorie a Ungariei, redactată de Hóman Bálint și Szekfű Gyula. Conform acestei „teorii” românii ar fi devenit majoritari în Transilvania, numai în secolul al XVIII-lea, când ar fi avut loc o imigrație masivă din cele două țări române extracarpatiche. Motivul îl reprezenta traiul greu sub regimul fanariot, obligându-i a se „îmbulzi” spre Transilvania și Ungaria ca spre „pământul făgăduinței”, stânjenind neconștient opera civilizatoare a statului stăpânitor.

Acestor idei răuvoitoare le-a răspuns marele istoric David Prodan. Probabil că această teorie nici n-ar fi meritat a fi combătută, dacă pe ea nu s-ar fi sprijinit și alți istorici maghiari adversari ai continuității. De pildă, ea a fost invocată și de autorii lucrării de propagandă *Siebenbürgen*, tipărită la Budapesta în anul 1940 și a fost reluată în toate tratatele de istorie maghiară ale epocii, așa cum a fost invocată chiar la conferința de pace. Ea a reprezentat izvorul ce îndreptăța pe contele Bethlen István să afirme, într-o conferință a sa din 1933, ținută la Cambridge, că prin imigrație românii din Transilvania, în cursul veacului al XVIII-lea, s-au ridicat la majoritatea absolută, după ce la începutul veacului ei nu reprezentau mai mult de un sfert din populația țării. Față de această proliferare a „teoriei imigrației”, istoricul român s-a simțit dator să-i arate netemeinicia, fără a-și face iluzii că va reuși s-o elimine, deoarece devenise pentru elementul politic maghiar, o construcție menită să constituie un „drept istoric”.

După ce a arătat șubrezenia bazelor „teoriei” David Prodan a întreprins o analiză amănunțită asupra „temeiurilor documentare” ale imigrării, dovedind pe bază de știri sigure, că în secolul al XVIII-lea, emigrarea din Transilvania a fost mult mai puternică decât imigrarea. O altă „teorie” combătută de istoricul român era cea a așa-zisului nomadism păstoresc al românilor, „teorie” susținută de toți roeslerienii. Arătând că o populație ce trăia pe un sol din cel mai fertil din Europa, nu putea duce o viață de semi-nomadism. Păstoritul nu era nomad sau semi-nomad ci transhumant, iar la afirmațiile istoricilor maghiari că „mii de români se revarsă peste granițe, cu turmele lor pe pământul Transilvaniei, Banatului și Crișanei”, David Prodan se întrebă unde se află dovezile documentare, iar dacă vămile înregistrează doar sute de mii de oi ce treceau înspre Principate, de ce n-ar fi fost înregistrate și trecerile inverse. Cu argumente

și dovezi, ce nu puteau fi combătute, a desființat teoria imigrării românilor în Transilvania secolului al XVIII-lea, concluzii întărite și de cercetări mai recente.

Format în ambianța Universității românești din Cluj, profesorul Prodan a exprimat prin substanța operei sale, ideea unității vieții românești, care era de fapt firul director al întregii istoriografii naționale. A.D. Xenopol și Iorga au favorizat apariția la Cluj, după Unirea din 1918, a unei fertile direcții complementare de investigare. După cercetări în câmpul istoriei medievale, David Prodan elaborează, prin rolul pe care l-a deținut în elaborarea *Istoriei României*, o sinteză a secolului al XVIII-lea. Volumul al III-lea al noii sinteze a contribuit la chestionarea trecutului în zonele mai puțin frecventate, în sfera unor procese interesând conștiința de sine a poporului român⁴.

În anul 1948 publică revelatoarea lucrare intitulată *Supplex Libellus Valachorum*. Dovedind o sensibilitate deosebită pentru istoria ideilor, formulează și importante judecăți de valoare, interesând procesul de constituire a națiunii române și de afirmare a conștiinței naționale. Pentru prima dată în istoriografia română se aduc în discuție, conceptele de națiune în circulație în secolul al XVIII-lea, urmărindu-li-se evoluția în timp și accepțiunile. Nu este nici o îndoială, că în această carte, reprezentativă pentru istoriografia unui timp de tranziție, David Prodan ridică istoriografic, așa cum făcuse înainte și Gheorghe I. Brătianu, problema națiunii moderne⁵.

Deși nu s-a bucurat de o receptare pe merit, lucrarea văzând lumina tiparului la începutul perioadei de negativism istoric promovat de cercurile rolleriene, totuși cartea și-a dovedit, în împrejurările vieții culturale de atunci, reala ei valoare istorică și politică. În această ediție autorul s-a mărginit la analiza și justificarea cauzei actului de la 1791. Reluarea problematicii *Supplex*-ului după 20 de ani (1967) de acumulări, printr-o nouă ediție refăcută a cărții își găsește motivația în necesitatea definirii precise a locului și momentului 1790-1791. Studiul a fost reînnoit prin adâncirea programului de luptă a lui Inochentie Micu și a răscoalei lui Horea precum și prin experiența dobândită în 20 de ani de activitate concentrată pe problemele fundamentale ale evului mediu. „Concluzia care făcea din *Supplex* un act de temelie, deschizător de noi perspective [...] e menținută și în noua ediție a lucrării, dar ce progres în

---

⁴ Pompiliu Teodor, „Academicianul David Prodan – premiul pentru activitate în domeniul patriei și valorificării moștenirii culturale”, în *Ateneu*, nr. 11, 1987, Bacău, p. 4.

⁵ Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982, p. 18.

informația documentară, în analiza critică și interpretarea faptelor!”⁶. Nici un document al istoriei naționale nu a fost supus unei exegeze de o asemenea adâncime, ca cea întreprinsă de academicianul David Prodan asupra *Supplex-ului*.

Dezvoltând idei schițate în prima versiune, academicianul David Prodan a surprins procesul de constituire a națiunii române plecând de la temeiurile ei medievale. Considerând lucrurile astfel, istoricul se depărtează de interpretarea, pe atunci curentă a alinierii spre modernism a fenomenului național, prin descoperirea unor procese ce se confundau, cu destinul poporului român. Aceasta este de fapt explicația reconstituirii momentului Mihai Viteazul, a semnificațiilor domniei unificatoare în conștiința colectivă a societății Transilvaniei⁷.

Restituind lui Inochentie Micu rolul de începător al luptei pentru egalitatea în drepturi a românilor transilvăneni, academicianul David Prodan a relevat continuitatea dintre acțiunea episcopului român și *Supplex-ul* din 1791, ce reia și dezvoltă temeiurile invocate de el în favoarea programului său de revendicări. Urcând pe firul istoriei spre explicarea situației de „tolerată”, a populației majoritare din Transilvania, autorul întreprinde o analiză minuțioasă a „națiunilor” politice din Transilvania, pentru ca pe măsura ieșirii din structurile medievale, să se confunde cu însăși comunitatea etnică. În afara și împotriva sistemului definit de *Unio Trium Nationum* din 1437 s-a format, afirmat și dezvoltat „națiunea română”. Noțiunea arată academicianul David Prodan „[...] s-a format treptat, încă în secolele XVI-XVII, în opoziție cu națiunile politice. Ea s-a clădit pe temeiuri adânci etnice, populare, a fost exclusă din sistemul politic al țării, pe temeiuri etnice, sociale, religioase. Ea are de la început conținut etnic, religios cu totul deosebit, care o separă categoric de celelalte națiuni”⁸.

Academicianul David Prodan așează într-o perspectivă nouă, revelatoare, figura și activitatea celui care a recunoscut clar, mai clar ca oricine din timpul lui, procesul de dezvoltare al poporului român din Transilvania, celui ce a ridicat problema lui pe plan politic. Lupta politică întreprinsă de Inochentie Micu va deveni punctul de plecare în lupta de emancipare națională a poporului român⁹.

---

⁶ Andrei Oțetea, „Recenzie la «Supplex Libellus Valachorum»”, în *Contemporanul*, nr. 34, 1968, București, p. 9.

⁷ Pompiliu Teodor, „Național și european. «Supplex Libellus Valachorum»”, în *Tribuna*, nr. 6, 1985, Cluj-Napoca, p. 3.

⁸ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 443.

⁹ Samuel Goldenberg, „Recenzie la «Supplex Libellus Valachorum»”, în *Tribuna*, nr. 18, 1968, Cluj, p. 6.

Plasat în perspectiva desfășurării luptei naționale și în contextul istoric, *Supplex*-ul apare ca o continuare firească a acțiunii lui Inochentie Micu și care, nu se putea sustrage impactului fazei de reacțiune, ce a urmat izbucnirii Revoluției franceze și morții lui Iosif al II-lea (1790). Analiza raportului între luminism, iozefinism, revoluție și reacție este magistrală. Stimulată de luminism și beneficiind de cadrul creat de politica de „absolutism luminat” a lui Iosif al II-lea, lupta națională a românilor transilvăneni nu a găsit în *Supplex* o exprimare revoluționară; într-un șir de direcții el se află înapoia poziției lui Inochentie Micu, dar prin revendicările sale naționale, *Supplex*-ul se plasează în interiorul curentului de progres¹⁰.

Cererile națiunii române erau de ordin constituțional, ele vizau legile fundamentale ale țării. Națiunea română cerea recunoașterea ei ca națiune politică, repunerea ei ca națiune politică, repunerea ei în drepturi depline cetățenești, egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni politice ale țării și reprezentare proporțională în viața publică. Secolul al XVII-lea a fost în istoria „națiunii române” din Transilvania o perioadă de luptă pentru a da națiunii etnice cantitative și un conținut calitativ politic. Problema națională românească se clădea pe temelii adânci populare.

Istoricul a surprins tensiunea specifică Europei Centrale și de Sud-Est, dintre tendințele de raționalitate socială și nevoia descoperirii identității naționale, tensiunea dintre raționalismul istorisit al Luminilor și istorismul pe care se întemeia procesul de individualizare națională în această parte a continentului, ca urmare a impactului Revoluției franceze. Profesorul a propus o viziune asupra fenomenului românesc din Transilvania, izvorâtă dintr-o concepție asupra societății și națiunii, imaginată de tradiția umanistă a culturii moderne.

Opera sa de istorie națională a țărănimii ardelene se integrează acestei concepții democratice despre națiune, pe care a propus-o în *Supplex*-ul din 1948. În acest an, profesorul Prodan sesiza originalitatea gândirii politice românești, la confluența raționalismului francez cu istorismul german, când fixa la temelie ideea modernă de națiune, ideea tot atât de generoasă a secolului al XVIII-lea, a libertății și democrației. Profesorul a subliniat sensul și interpretarea raționalistă a conceptului românesc, aflându-i și explicația istorică¹¹.

Geneza și semnificația noțiunii de națiune română în Transilvania sunt temeliile necesare înțelegerii procesului de evoluție, din veacul al XVIII-lea, a conceptului de națiune, spre cristalizarea unei conștiințe și a unui program

---

¹⁰ Florin Constantiniu, „Grandoarea unei construcții”, în *Luceafărul* din 28 martie 1987, București, p. 7.

¹¹ Nicolae Bocșan, „În marginea unor «Memorii»”, în *Steaua*, nr. 7-8, 1994, Cluj-Napoca, p. 42.

politic propriu. Încadrarea problemei în frământarea politică și socială a Transilvaniei din secolul al XVIII-lea, *Supplex*-ul nu mai apare ca un act politic al românilor. Pentru a explica memoriul, autorul a simțit nevoia de a-l insera în evoluția istorică a Transilvaniei. A reușit astfel, să desprindă elemente noi revoluționare, definind memoriul ca un act politic ce revendica recunoașterea națiunii române din Transilvania ca națiune politică egală în drepturi cu cele trei națiuni politice.

David Prodan a dovedit că *Supplex*-ul cu toată forma lui vetustă nu e un act reacționar: „Obiectivul național e suficient să respingă insinuările de înapoiat, retrograd. Politica națională e forma politică nouă, îndreptată cu fața spre viitor, forma care urmează să domine perioada istorică următoare, perioada marilor lupte, pentru instaurarea noii orânduiri sociale și formarea statelor naționale”¹². Societatea românească din Transilvania n-ajunsesese la un nivel de dezvoltare în stare de a-și impune cu forța programul de reforme. *Supplex*-ul nu cere nici desființarea, nici reglementarea sarcinilor iobăgești. El nici nu pune problema limbii și culturii naționale.

Mișcarea propriu-zisă a *Supplex*-ului, condițiile istorice în care se desfășoară și soarta actului dobândesc în viziunea istoricului, locul lor organic, într-un proces pe care-l încununază, deschizând totodată perspectivele unor căi de acțiune în continuare, până la momentul crucial reprezentat de Revoluția de la 1848. Opera monumentală a lui David Prodan prin investigarea sistematică a unei mari varietăți de surse, toate reliefează convingător că în răstimpul de la *Supplex* la Revoluția de la 1848 are loc procesul hotărâtor, prin care conștiința de sine devine, un bun al spiritualității întregii societăți românești din Transilvania, în toate elementele sale componente. Acest proces marchează de fapt momentul esențial al constituirii națiunii moderne ce integrează în sine toate categoriile societății proprii, pe întregul teritoriu locuit de vorbitorii aceleiași limbi și purtătorii aceleiași moșteniri spirituale¹³.

În noua ediție cu adăugiri și precizări, apărută în 1984, lucrarea se îmbogățește cu elemente noi privitoare la atmosfera spirituală în care se zămislește actul *Supplex*-ului cu privire la formele de acțiune în continuare până în anul 1848. Ea își găsește, alături de celelalte precedente, motivația în necesitatea definirii precise a locului și rolului momentului 1790-1792 în istoria strădaniilor de emancipare ale românilor din Transilvania, din chingile nedreptății sistemului celor trei națiuni politice și patru religii recepte.

---

¹² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 452.

¹³ Ladislau Gyémant, „Transilvania în veacul Luminilor”, în *Familia*, nr. 4, 2000, Oradea, p. 82.

O nouă lucrare ce a surprins opinia publică științifică apare în anul 1970, intitulată *Încă un Supplex Libellus românesc, 1804*, o analiză a unui memoriu destinat a informa Curtea de la Viena despre starea românilor din Transilvania, fiind într-un fel o continuare a *supplex-urilor* din 1791 și 1792¹⁴. Memoriul cuprinde și o largă expunere cu caracter istoric referitor la originea și continuitatea românilor la tendințele lor de unitate, concepute în cadrul Imperiului habsburgic, poporul fiind identificat cu națiunea însăși. Academicianul David Prodan, realizează un elogiu, apreciind valoarea documentară a memoriului și pasul înainte făcut în evocarea treptelor istorice ale luptei de emancipare, a poporului român din Transilvania. Rămâne memorabilă și imaginea unității sale politice. Valoarea lui documentară rămâne și fără să fi avut practic urmări; ba chiar și dacă eventual, n-ar fi ajuns la mâna împăratului. Studiul aduce o remarcabilă contribuție la cunoașterea situației românilor din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea și chiar la cunoașterea gândirii politice a lui Ioan Budai-Deleanu și a fratelui său Aron Budai.

Particularități ale problematicii naționale sunt prezente și în monumentală monografie *Răscoala lui Horea*, în special în edițiile din 1979 și 1984. Dacă în studiul din 1938, autorul stăruie asupra factorului social, în cele două ediții ulterioare istoricul se oprește îndelung asupra „temeiurilor românești ale problemei iobăgești”, în a căror investigare autorul face dovada marilor sale calități de analist. Pornind de la realitatea demo-socială, iobagii români formând majoritatea covârșitoare a populației de condiție servilă din Transilvania, academicianul David Prodan fixează trăsăturile ce-i disting pe iobagii români de ceilalți țărani apăsați de servitutea corporală (povara mai grea a sarcinilor iobăgești în raport cu starea lor economică, aspectul etno-confesional, absența unei clase nobiliare românești, regimul de discriminare căreia îi era supusă populația românească) și-i fac să perceapă această deosebire, ca un fapt de individualizare națională: „Lupta socială a iobăgimii române are inevitabil și temeiul său național. Lupta ei de emancipare va fi temeiul popular al luptei de emancipare a însuși poporului român”¹⁵.

Din paginile cărții se desprinde nu numai o lume de iobagi revoltați împotriva nedreptăților sociale, ci și o imagine a românilor asupriți, supuși oprobului și disprețului în propria țară. *Răscoala*, alături de *Școala Ardeleană* și de mișcarea *Supplex-ului*, demonstrează conform convingerii autorului,

---

¹⁴ Vasile Netea, „Recenzie la «Încă un Supplex Libellus românesc, 1804»”, în *Revista de Istorie*, nr. 5, 1971, București, p. 1082.

¹⁵ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 57.

închegarea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a unui nou tip de comunitate și coeziune umană în spațiul nostru, națiunea română¹⁶.

Evident răscoala de la 1784 are și o implicație națională, o componentă sau un „temei național” cum se exprimă academicianul David Prodan. Regăsim acest temei național în mai multe planuri. Din perspectivă istorică „problema iobăgiei se confundă mereu și cu o problemă românească”¹⁷. În ceea ce privește răscoala propriu-zisă, ea a fost o răscoală a iobăgimii române. Cum aproape totalitatea nobililor era maghiară, se înțelege că lupta țăranilor români a dobândit și un aspect național, dar nu în sensul unei insurecții naționale și nici în cel al exprimării unui program național¹⁸.

O altă caracteristică a răscoalei o constituie radicalismul programului ei. David Prodan a relevat însemnătatea ultimatumului prezentat de răsculați nobilimii pe 11 noiembrie 1784, ultimatum ce viza abolirea relațiilor feudale. Analiza textului este deosebită, căci după ce-i stabilește autenticitatea, autorul îi stabilește și bivalența. Textul reprezenta formula pe care o concepea țăranimea privind problema agrară, dar în același timp și soluți pornită din aceleași straturi sociale a problemei naționale: „E formula masei țărănești de rezolvare într-o viziune proprie, primară, a problemei națiunii, pornind de la adâncurile ei temeuri social-naționale. E o întregire indispensabilă a viitorului program de emancipare completă, socială și națională a românilor din Transilvania. [...] Întregit astfel, viitorul program va putea cuprinde fără echivoc, aspirațiile și voința națiunii”¹⁹.

Contribuția istoricului David Prodan la cunoașterea răscoalei lui Horea, aruncă un fascicul de lumină asupra luptei de emancipare a românilor ardeleni. Aceasta a înregistrat două planuri: unul al intelectualității, care încearcă să rezolve problemele pe cale oficială, de sus, din perspectiva națională, altul al țăranimii, care pornea de jos din sfera socialului. Este de domeniul evidenței că aceste planuri ale luptei românilor ardeleni s-au intersectat, ambele planuri urmărind în esență, problema gravă a națiunii române.. Așa cum menționa și istoricul, meritul țăranimii este că a deschis de la sine procesul revoluționar al emancipării naționale chiar de la temelii sale. Pe plan național răscoala lui Horea adâncește conștiința românească, ascute adversitățile, încită lupta

---

¹⁶ Ioan-Aurel Pop, „Recenzie la «Răscoala lui Horea» (vol. I-II)”, în *Napoca Universitară*, nr. 2, 1985, p. 13.

¹⁷ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 62.

¹⁸ Damian Hurezeanu, „Răscoala lui Horea într-o operă fundamentală”, în *Era socialistă*, nr. 11, 1979, București, p. 53.

¹⁹ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 427.

națională a părții adverse dar în replică și lupta părții proprii și dă un nou imbold luptei naționale în general.

O caracteristică a scrisului său istoric constă în revenirea ciclică asupra temelor ce reprezintă liniile de forță ale carierei sale științifice. Dar nu o revenire pe orizontală ci într-o aprofundare verticală a temelor proprii. Una dintre acestea este cu siguranță problematica națională, cu centrele ei de greutate constând în continuitatea românilor în teritoriile ei de origine, unitatea unor structuri și instituții sociale proprii, originile ideologiei naționale, a doctrinei și programului politic al națiunii moderne. Studiul *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, apărut în 1991, reprezintă o reeditare a unei lucrări dintru început a istoricului și anume *Teoria imigrației din Principatele Unite în Transilvania în secolul al XVIII-lea*.

Dacă suntem atenți la anii de apariție, nu vom fi surprinși să observăm că anul 1944 și anul 1991 au ceva în comun, reaprinderea tezelor revizioniste maghiare. Anul 1991, este apropiat de un eveniment major al istoriei noastre recente: eliberarea de comunism. Așteptările erau mari, societatea își propunea ținte înalte, dar în entuziasmul popular, caracteristic acelor zile s-au strecurat și semnale, ce ar fi trebuit înțelese în profunzimea lor, de clasa politică ce preluase puterea. În presa liberă încep să apară, tot mai des articole ce repun în discuția problema Transilvaniei. În opinia lui David Prodan disputa româno-maghiară pe acest teritoriu „pe care ne-o împărțim ca pe cămașa lui Christos” nu reprezenta decât „o resuscitare a unei probleme istorice și internațional închise”.

Atacurile revizioniste din presa liberă vin la unison cu declarația președintelui francez François Mitterrand, care în ianuarie 1990 făcea o declarație stupefiantă opinia publică românească, faptul că Ungaria a fost nedreptățită la Trianon. Iată contextul nefericit în care unul din cei mai mari istorici ai Transilvaniei, simte datoria de-a veghea la mistificările istoriografiei maghiare gata a abuza, ca de atâtea ori în istorie, prin posibilitățile de exprimare în mediile internaționale.

Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice, în opinia istoricului Aurel Răduțiu „aduce mărturia unei voci autorizate la ceas de cumpănă în chestiuni atât de controversate cum sunt: ideea națională și naționalismul creator dar și fața hidoasă a naționalismului intolerant și agresiv, prezentul și viitorul statelor naționale, utopie și realitate istorică, elitismul național, dar și chipul ei arogant și nedemocratic, șovinismul istoriografiei de propagandă, necesitatea conviețuirii tolerante, sancțiunile majore ale istoriei etc.”²⁰.

---

²⁰ Aurel Răduțiu, „Veghea istoricului”, în *Steaua*, nr. 5-6, 1992, Cluj-Napoca, p. 5.

Lucrarea a constituit „cântecul de lebedă” al întregii munci pe altarul scrisului istoric prodanian. Atașat cu un devotament admirabil destinelor națiunii căreia îi aparține, academicianul David Prodan nu poate concepe, nu admite, prin întregul său scris, că istoria României, a românilor să fie pusă sub semnul îndoielii: „E umilitor ca cel mai mare popor din sud-estul Europei să-și târguie dreptul sub soare”²¹.

Istoricul Mircea Măciu a fost unul din cei care au avut privilegiul de-a sta în apropierea savantului când încă lucrarea se afla în faza creației, a așezării gândurilor autorului, când conspecte, notițe și ciorne de capitole erau încă pe masa de lucru. Într-un volum omagial istoric, mărturisește dorința aprinsă a savantului de-a oferi chiar și la o vârstă patriarhală o lucrare, în stare să exprime, credința într-o provincie românească, căreia i-a slujit mai bine de 70 de ani: „Trebuie să ai curajul istoriei tale. Mai ales că istoria națională a fost garantată jos la bază, de țărâtime. Nu avem de ce să ne intimidăm, nu avem de ce să ne speriem. Suntem un popor mare, cel mai mare din zona Balcanilor. Și trebuie să ne păstrăm demnitatea. Istoria Transilvaniei nu se discută nici la Budapesta, nici în altă parte. Istoria Transilvaniei este istoria României și ea nu reprezintă obiect de discuție. Cu atât mai puțin de dispută. Lucrul acesta trebuie să-l înțeleagă bine și oficialitățile și cu atât mai mult istoricii”²².

---

²¹ David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, Ed. Enciclopedică, 1991, p. 10.

²² Mircea Măciu, „David Prodan, model al luptătorului pentru adevărul istoric”, în Nicolae Edroiu, Ioan Ciocian, Ioan Drăgan (coord.), *L-am cunoscut pe academicianul David Prodan*, Zalău, Ed. Porolissensis, 2002, p. 100.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

GAVRIL(Ă) BIRTAȘ (1905-1981). SECVENȚE DIN BIOGRAFIA TUMULTOASĂ A UNUI COMUNIST ILEGALIST

MARIUS MOTREANU*

Abstract: *The hereby study proposes to present, as the title well says, sequences from the biography of an illegalist communist, but also to analyze the evolution of the members of one party which had no meaning in the inter-war period, but which comes to power after the Second World War. For the majority, but also for some historics, the true history of the Romanian Communism, the one that matters for the past rememberings, begins in fact once with the ending of the Second World War. Until then, the Romanian Communist Party, founded in 1921, was at the pheriphery of the Romanian Political Life. The party's identification with the communist doctrines and the threat that Soviet Union were representing, as a hostile neighbour, deprived this party of any popular support. After the date mentioned above, heroes were invented, glorious acts were highlighted, being in this way developed a mythology of an unlawfulness period. The illegalists, persons that adhered to the party before the 23rd of August 1944, had an agitated life between the interwar period, when they needed to hide from the Security in order to have meetings in conspirative houses, but as a irony of history and life, also in the post-war period, when most of them complained that they were not appreciated and valued, some of them having to meet also the Communist penitentiary system. In the lines that follow we proposed ouselves to present a tumultuos biography of an illegalist communist, Gavril Birtaș, who once founded himself at the top of the party's pyramid, biography that met moments of exaltation but also moments of embarasing fall.*

Keywords: *communist, illegalist, biography, security, The Romanian Communist Party, Gavril, Birtaș*

Pentru o mare parte a oamenilor de rând, dar și pentru unii istorici, să recunoaștem, adevărata istorie a comunismului românesc, cea care contează în

---

* Doctorand, Anul II, Școala Doctorală a Facultății de Istorie, Universitatea din București, coordonator, dr. habil Cosmin Budeancă, Facultatea de Istorie, Universitatea București.

rememorarea trecutului, începe, în fapt odată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Până atunci, Partidul Comunist din România (PCdR), înființat în 1921, prin sciziunea stângii, s-a aflat la periferia vieții politice românești. Identificarea partidului cu doctrinele comunismului și amenințarea pe care o reprezentau Uniunea Sovietică, ca vecin ostil, l-au lipsit de orice sprijin popular¹. Izolarea sa este aplicată prin scoaterea în afara legii în decembrie 1924 (așa numita „lege Mârzescu”, după numele ministrului Justiției de la acea vreme).

După lovitură de stat de la 23 august 1944, și imediată dobândire a puterii, se popularizează istoria mișcării comuniste interbelice, se inventează eroi, se evidențiază fapte de glorie dezvoltându-se intens mitologia unei perioade de ilegalitate². Ilegaliștii, persoane care aderaseră la partid înainte de 23 august 1944, au avut o viață zbuciumată atât în perioada interbelică, când erau nevoiți să se ascundă de Siguranță și să țină ședințe în case conspirative, dar, ca o ironie a istoriei și a vieții, și în perioada postbelică când cei mai mulți dintre ei se plângeau că nu sunt apreciați și valorificați, unii fiind nevoiți să facă cunoștință și cu sistemul penitenciar comunist.

În rândurile care urmează ne-am propus să prezentăm biografia tumultuoasă a unui comunist ilegalist, Gavril(ă) Birtaş, care s-a aflat la un moment dat în vârful piramidei partidului, biografie care a cunoscut atât momente de exaltare și episoade rușinoase de „cădere”.

De la ucenic de tâmplar la membru în C.C. al P.C.d.R.

„Eu am crescut cu partidul nostru”³, acestea au fost printre ultimele cuvinte cu care se încheia o solicitare din anul 1965 adresată de către Gavril Birtaş lui Nicolae Ceaușescu, prin care „bătrânul ilegalist” solicita reîncadrarea vechimii sale în partid începând cu anul 1922, și nu de la 1948, așa cum decisese în anul respectiv Comisia de Control al C.C. al P.C.R. Într-adevăr, în linii generale, parcursul lui Birtaş în P.C.d.R. s-a identificat cu istoria zbuciumată, însă fulminantă a acestei entități politice, datorită căreia acesta a ajuns să devină, pentru scurte perioade de timp, unul dintre personajele de vârf ale piramidei. Inițial ucenic de tâmplar, apoi membru al U.T.C. din Baia Mare începând cu 1922, arestat și închis de cinci ori de către organele de poliție și siguranță ale

---

¹ Denis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 2012, p. 11.

² Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche, București, 2007, p. 13.

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 148, vol. II, f. 8.

statului român (1925-1929, 1932, 1933-1934, 1935, 1941-1944)⁴, trimis la Moscova între septembrie 1931- octombrie 1932 pentru a urma cursuri la Școala „Lenin”, instructor al C.C. al P.C.d.R. (în 1933), membru în Secretariatul C.C. al P.C.d.R. (în 1935, apoi între aprilie 1940 și aprilie 1941), membru al C.C. al P.C.d.R. (octombrie 1935 - iunie 1941).

Originile sociale și educația școlară

Gavril Birtaş, s-a născut la data de 12 octombrie 1905 în localitatea Baia Mare, regiunea Maramureșului, care la aceea dată făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. În anul 1900, orașul număra 11.183 locuitori, din care 4.124 romano-catolici, 4.242 greco-catolici, 1.685 reformați, 143 luterani, 963 izraeliți, 17 ortodocși, 9 unitarieni. Dintre ei 5.458 nu știau să scrie și să citească⁵. Conform marelui recensământ al populației realizat în anul 1930, orașul Baia Mare număra 14.370 locuitori, ceea ce îl plasa printre orașele mici ale României interbelice, comparativ cu municipiul Satu-Mare (reședința administrativă a județului cu același nume), care număra 49.917 locuitori. Gradul de alfabetizare conform aceluiași recensământ se ridica la numai 38%, cu mult sub media națională de 57%⁶. Cu toate acestea, în comuna urbană Baia-Mare exista o activitate industrială intensă⁷, în mod special în domeniul minier, deci cu o

---

⁴ Perioadele și locurile de detenție ale lui Gavril Birtaş sunt următoarele: în 1925 - condamnare de 3 ani în închisorile de la Cluj și Doftana (eliberat la 23 februarie 1929); 1932 - arestat preventiv de către poliție pentru o perioadă de 15 zile și ulterior eliberat; în 1933 a fost condamnat la 1 an și 8 luni, pedeapsa fiind executată în închisoarea Galata-Iași, însă Tribunalul Satu Mare l-a achitat în decembrie 1934 când a fost eliberat; în 1935 - a fost condamnat la 3 luni de închisoare, perioadă în care a fost întemnițat la Jilava (la proces a fost achitat, după eliberare fiind trimis la Cluj); în 1941 - a fost arestat și condamnat la 25 de ani de închisoare, intervalul anilor 1941-1944 aflându-se în detenție în închisorile din Caransebeș și Văcărești (această condamnare a primit-o când a fost judecat lotul C.C. al P.C.d.R., din care mai făceau parte și Teohari Georgescu și Iosif Chișinevschi).

⁵ Csoma Gheorghe, „...suprema țârie a orașului”. *Istoria orașului Baia Mare*, Helvetica, Baia Mare, 1999, p. 177.

⁶ Apud. Lucian Boia, *România, țară de frontieră a Europei*, Humanitas, București, 2002, p. 22.

⁷ Baia Mare era considerată comună urbană, situată la poalele muntelui Virag, la 71 km. de reședința județului. Structura industrială a orașului era următoarea: 2 mori sistematice, 1 fabrică de acid sulfuric și alte produse chimice, 1 fabrică de unelte industriale și agricole, 1 stațiune de afinare a metalelor, 2 fabrici de cherestea, o fabrică de mobilă, una de jucării și articole din lemn, 2 fabrici de vopsele, cerneluri tipografice, ceară de sigilat etc. În plus, orașul Baia Mare constituia principalul centru minier al județului, în zonă exploatându-se de către statul român și particulari resurse de aur, argint, plumb, cupru, cariere de nisip și de andezit-trahit (Date preluate de pe site-ul <http://romaniainterbelică.memoria.ro/judete/satu-mare/>).

categorie muncitorească numeroasă, fapt care explică atenția deosebită pe care liderii P.C.d.R. au acordat-o, acolo găsindu-se de fapt mediul social și economic propice pentru dezvoltarea mișcării comuniste, prin recrutarea de noi aderenți.

Asupra originii etnice a lui Gavril Birtaş în istoriografie nu există o unanimitate de păreri. Astfel, o serie de surse îl menționează ca fiind de naționalitate maghiară⁸. Însă în documentele de arhivă cercetate direct, am regăsit mai multe autobiografii întocmite în diferite ocazii și în diverse conjuncturi politice (adeziunea la partid din 3 iunie 1946⁹, tabelul completat la data de 19 februarie 1949¹⁰, autobiografia din 7 iunie 1946¹¹, cererea de primire în partid și de recunoașterea a stagiului de ilegalist din 27 octombrie 1947¹², memoriul adresat Congresului al II-lea al Partidului Comunist Român¹³, scrisoarea adresată lui Nicolae Ceaușescu la 6 mai 1965¹⁴) în care se declară de origine etnică română, precizând însă faptul că limba maghiară nu îi este străină, lucru explicabil, de altfel, iar în 1949 a recunoscut că are o serie de rude plecate în Ungaria, dar nu mai are nicio legătură cu acestea¹⁵. De altfel, într-una din autobiografiile din 1946, Birtaş declară că ambii părinți (Gheorghe și Iuliana, născută Plop) sunt români¹⁶.

Lucrurile sunt mult mai clare în privința originii sociale. Astfel, tatăl său a fost angajat la Minele Statului din Baia Mare¹⁷, fiind unul dintre liderii sindicali ai minerilor din oraș¹⁸. Cu siguranță că încă de timpuriu i-a adus la cunoștință fiului său frământările și subiectele segmentului social din care făcea parte. Mai mult decât atât, părintele său neștiind carte, Gavril îi citea acestuia articole și manifeste din presa socialistă și comunistă a vremii¹⁹ (ziarul Partidului Social-Democrat din Ungaria și mai apoi „Socialismul” la care tatăl lui era abonat). De altfel, într-un

---

⁸ Neagu Cosma în *Contribuția unor minorități naționale la bolșevizarea României*, Bravo Press, București, 1996, p. 74, Marius Oprea în *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente: 1949-1989*, Polirom, Iași, 2002, p. 543 și site-ul www.ilegalistii.ro, care citează o sursă arhivistică, fără a face o prezentare completă.

⁹ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 148, vol II, f. 14.

¹⁰ *Ibidem*, f. 19.

¹¹ *Ibidem*, f. 35.

¹² *Ibidem*, f. 31.

¹³ *Ibidem*, f. 111.

¹⁴ *Ibidem*, f. 8.

¹⁵ *Ibidem*, f. 14.

¹⁶ *Ibidem*, f. 35.

¹⁷ *Ibidem*, f. 283.

¹⁸ *Ibidem*, f. 32.

¹⁹ *Ibidem*, f. 166 și passim.

material autobiografic datat 7 iunie 1946 elaborat în Oradea, acesta descria atmosfera copilăriei și adolescenței: „Am primit o educație în casa părintească: muncitorească. Tata a fost un bun luptător sindicalist, cu toate că a fost analfabet, a fost unul dintre conducătorii grevei minerilor din Baia Mare în anul 1909 și organizatorul sindicatului minier din Baia Mare și Regiune din anul 1917”²⁰.

Mama sa, Iuliana, fiică de miner, lucrase înainte de căsătorie ca servitoare în casa contelui Teleky din comuna Coltău²¹, în timp ce fratele său mai mare, Ioan Birtaş, era pantofar²². Educația școlară a tânărului Gavril Birtaş s-a desfășurat în intervalul 1911-1921 și includea 4 clase de liceu, corespunzătoare în linii generale, actualului gimnaziu, la care se adaugă clasele primare, în număr de cinci²³.

Alături de explicația vieții într-un oraș cu o intensă activitate socialistă, lipsurile materiale au accentuat cu siguranță decizia lui Gavril Birtaş de alăturare la gruparea comunistă. Într-o autobiografie, acesta a consemnat că: „Am urmat școala primară în Baia Mare. După terminarea școlii primare, părinții m-au înscris în Liceul de Stat, unde am terminat cursul, ulterior, situația materială a părinților fiind foarte proastă, n-am putut continua studiile și am umblat ca ucenic de tâmplar din fabrica de mobile din Baia Mare”²⁴.

A fost căsătorit în prima perioadă a vieții cu „Biji” Donca, devenită în condiții necunoscute agentă N.K.V.D. (trimisă, de altfel, la un instructaj la Moscova în 1941)²⁵.

Gavrilă Birtaş și „păcatele politice ale tinereții”: de la socialistul renegat la comunistul fervent

Convingerile politice i-au fost întărite probabil între anii 1917-1920, atunci când a lucrat ca ucenic tâmplar la fabrica de mobilă din Baia Mare, ulterior angajat la construcții de cale ferată, la măsurarea de păduri și transport de lemne, context socio-economic în care în anul 1920 a luat parte la greva²⁶

---

²⁰ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 148, vol II, f. 35.

²¹ *Ibidem*, f. 283.

²² *Ibidem*, f. 166 și passim.

²³ *Ibidem*, f. 14.

²⁴ ANIC, fond CC al PCR, Comitetul Central de Partid, litera B, dosar nr. 1697, vol. II, f. 283.

²⁵ Conform autorului Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949-1989*, Polirom, București, 2002, p. 542.

²⁶ La 20 octombrie 1920 a început greva generală a muncitorimii din România la care au participat aproximativ 400.000 de angajați din toate ramurile industriei și transporturilor, fiind prima grevă politică generală a proletariatului din România. A durat 8 zile, până la 28 octombrie 1920.

minerilor din zonă, jucând chiar rolul unui „om de legătură”, curier pentru liderii greviști.

La numai 16 ani, activitatea tot mai intensă în zona mișcării sindicale l-a determinat în anul 1921 să se implice în organizarea tineretului socialist, merite pentru care a și fost ales în conducerea U.T.S.²⁷. Postul politic fruntaș respectiv nu l-a ocupat pentru multă vreme, căci în anul 1922 a fost exclus din organizația Uniunii Tineretului Socialist. Motivul îl aflăm chiar dintr-o autobiografie întocmită la Oradea în data de 27 octombrie 1947: „...pentru atitudinea mea opoziționistă, fiindcă președinte a fost un social-democrat [...], care după primul congres al P.C.R.-ului din 1921, când s-a votat afilierea la I.C. (Internaționala Comunistă - n.a.)²⁸ a luat o atitudine dușmănoasă contra comuniștilor”²⁹.

Având în vedere aceste circumstanțe, la 6 noiembrie 1922, în cadrul unei ședințe locale a P.C.d.R., la propunerea lui Aladar Berger, secretarul teritorial de atunci al partidului comunist, Gavril Birtaş, la vârsta de numai 17 ani, a fost primit, în mod excepțional, în rândurile comuniștilor, stabilindu-i-se chiar o cotizație redusă. În perioada imediat următoare, proaspătului comunist i s-a trasat ca sarcină organizarea secției de tineret, dar și ca membru în sindicatul local și Comitetul Local al P.C.d.R.

În 7 noiembrie 1925, ca urmare a participării la o acțiune în care se celebra „Marea Revoluție din Octombrie”, Birtaş a fost arestat și condamnat la 3 ani de închisoare, perioadă de detenție pe care a petrecut-o inițial în Penitenciarul Militar Cluj, iar din 1927 în închisoarea Doftana³⁰. A fost eliberat la data de 22 februarie 1929, după care s-a implicat în organizarea Congresului Sindicatelor Unitare din Timișoara, fiind ales ca membru al delegației congresului respectiv, care trebuia să plece în U.R.S.S³¹. Programata deplasare nu a mai avut loc, căci o parte a participanților au fost arestați de către forțele de ordin, însă Birtaş a rămas în libertate, pentru că, așa cum a declarat mult mai târziu, „...m-am îmbolnăvit subit, și foarte bolnav, m-am reîntors în Baia Mare”.

---

²⁷ ANIC, fond CC al PCR, Comitetul Central de Partid, litera B, dosar nr. 1697, vol. II, p. 268.

²⁸ În zilele de 8-12 mai 1921 s-a derulat Congresul Partidului Socialist din România, o parte a delegaților, „cucerii” de ideile revoluției bolșevice, au votat afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, apărând astfel Partidul Comunist din România, de fapt, o secție a Kominternului, un adevărat paravan al Moscovei pentru extinderea influenței în exterior (Cezar Mâță, *Comuniști în atenția organelor puterii: anul 1941*, în „Revista Istorică”, Serie Nouă, tomul XVIII, nr. 3-4, mai-august 2007, p. 10)

²⁹ ANIC, fond CC al PCR, Comitetul Central de Partid, litera B, dosar nr. 1697, vol. II, f. 283.

³⁰ *Ibidem*, f. 32.

³¹ *Ibidem*, f. 35.

După perioada de convalescență, Birtaş a fost însărcinat cu reorganizarea partidului și U.T.C. - ului din Baia Mare, după care a fost delegat să participe la cea de-a III-a conferință a U.T.C. - ului care s-a derulat în luna iunie a anului 1929 în București. Cu această ocazie, acesta a fost ales membru C.C. al U.T.C., iar în cadrul ședinței plenarei C.C. a U.T.C. a fost ales chiar în Biroul C.C. al U.T.C.

Accederea în zona de conducere a tineretului comunist a condus inevitabil la angrenarea lui în confruntările pentru putere de la vârful partidului „divizat” la acel moment de conflictul dintre „Barbu” (Vitali Holostenko, evreu ucrainean din sudul Basarabiei, desemnat prim-secretar la Congresul IV, din 1928, desfășurat la Harkov în Ucraina) și „Luximin” (Marcel Pauker). Iată ce a consemnat într-o notă biografică din anul 1947: „În primăvara anului 1930 am participat în lupta fracționistă fără principiu, care a izbucnit în Partid. Am luat parte activă în grupul Luximin până la lichidarea luptei fracționiste. N-am fost pedepsit din cauza aceasta. După lichidarea acestei lupte, am început reorganizarea organizațiilor U.T.C., care s-a descompus în urma luptei fracționiste și am organizat prima mare acțiune antimilitaristă a U.T.C.”.

Se pare că, pentru activitatea depusă cu succes, în luna noiembrie a aceluiași an, comunistul transilvănean a fost trimis să participe la o conferință a U.T.C.-ului din țările balcanice care s-a derulat la Berlin, la care a luat parte și Gheorghe Dimitrov (lider comunist bulgar, personalitate marcantă a mișcării comuniste internaționale)³².

În intervalul aprilie-septembrie al anului 1931, comunistul Gavril Birtaş, alături de Vanda Nicolskaia, a deținut funcția de delegat al P.C.d.R., ulterior C.C. luând decizia de a-l trimite la cursuri la „Școala Leninistă” de cadre de la Moscova pentru aproape un an de zile (octombrie 1931 – octombrie 1932)³³. În capitala Uniunii Sovietice, Birtaş a fost ales ca secretar al celei de partid al secției române din cadrul școlii. Cu privire la activitatea derulată acolo, într-o notă autobiografică datată Oradea, 7 iunie 1946, comunistul român își amintește că: „În calitate de aceasta, am muncit până la terminarea cursului. Am ieșit primul în secția română”³⁴. Bizar este că autorul consemnărilor nu precizează din ce a constat natura muncii depuse acolo, ca de altfel în multe alte situații precizate în însemnările autobiografice identificate în dosarele arhivistice.

În 1932, la întoarcerea în țară, la granița româno-ceshoslovacă, a fost arestat. Din declarațiile lui Berti Cornel, fost comisar ajutor la Siguranța Satu

---

³² *Ibidem*, f. 36.

³³ În mod eronat în unele documente, acest episod din viața lui Gavril Birtaş este plasat între anii 1932-1933.

³⁴ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, dosar nr. 2.070/10.356, f. 36.

Mare și Zonga Ion, fost comisar la Baia Mare, reiese că în aceea perioadă, Siguranța Satu Mare fusese înștiințată de către Direcția Generală a Siguranței, că pe la granița cu U.R.S.S. va trece în țară un grup care vine de la o școală din Moscova. Astfel, a fost arestat și Birtaş Gavril la punctul de frontieră Halmeu. Ulterior, a fost condamnat la 15 zile de închisoare pentru trecerea frauduloasă a frontierei³⁵.

După eliberare se implică în grevele de la Atelierele Grivița (februarie 1933), apoi este trimis la Iași pentru reorganizarea partidului, însă la scurt timp a intrat în arestul organelor de siguranță în urma trădării de către Alexandra Melnic. Într-un raport al Comisiei Controlului de Partid din 20 aprilie 1956 se stipulau următoarele detalii cu privire la acest incident și urmările lui: „La cercetările Siguranței, Birtaş Gavril a avut o purtare proastă. A declarat că broșura care s-a găsit asupra sa, despre primul plan cincinal al U.R.S.S., a primit-o de la un cunoscut al său. A dat semnalmentele acestuia, descriind camera, și a dus Siguranța la locuința lui Victor Tischler, unde s-a găsit un geamantan cu material de partid, iar Victor Tischler a fost arestat. După un an și opt luni de prevenție a fost achitat împreună cu ceilalți tovarăși. În autobiografiile sale, până în prezent, Birtaş n-a arătat sinceritate Partidului despre purtarea sa la această cădere”³⁶. Reiese că a respectat doar parțial directivele de la partid, care interziceau declarațiile în fața organelor Siguranței.

În anul 1935 intervine căsătoria cu Eva Rotschild, pe care o cunoscuse ca activistă în „Ajutorul muncitoresc”, de profesie croitoreasă, născută la 4 aprilie 1916, în Șimleul Silvaniei, de naționalitate evreiască.³⁷

În același an, implicat în tentativa de transportare a unor ceferiști comuniști evadați din închisoare, este arestat într-un taxi, pe strada Uranus, dar la proces obține achitarea.³⁸

În vârful piramidei Partidului Comunist din România: Gavril Birtaş membru al Secretariatului C.C. al P.C.d.R. (1940-1941)

O perioadă Gavril Birtaş a lucrat pentru Comitetul Teritorial al P.C.d.R din Ardeal, unde colaborează cu Bela Breiner, Paul Veres, Rozalia Kahana,

---

³⁵ ANIC, fond CC al PCR, Comitetul Central de Partid, litera B, dosar nr. 1697, Vol. II, f. 33.

³⁶ Florica Dobre (coordonator), *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode*, Vol. I (1948-1967), București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 75-76.

³⁷ Mircea Stănescu, „Destine în nomenclatura comunistă: Gavrilă și Eva Birtaş”, publicat în „Represiune și control social în România comunistă”, Anuarul IICMER, vol. V-VI/2010-2011, pp.161-165.

³⁸ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, vol I., f. 4.

Gheorghe Stoica, R. Kertesz și Alexandru Sencovici, iar la începutul anului 1940 se mută la București unde activează ca instructor de partid pentru județul Prahova.³⁹

După plecarea lui Ștefan Foriș și Teohari Georgescu la Moscova, la 22 mai 1940⁴⁰, Gavrilă Birtaș, promovat în Secretariatul P.C.d.R.⁴¹, preia împreună cu Iosif Chișinevschi, conducerea, de facto, a partidului⁴².

Este perioada de apogeu a activității de ilegalist a lui Gavril Birtaș, când, din cauza inerției lui Iosif Chișinevschi, aproape întreaga muncă de organizare a P.C.d.R. cade în sarcina sa, într-un context foarte dramatic, atât pentru statul român, cât și pentru comuniștii care îl contestau. (dezmembrarea României Mari, ascensiunea la putere a legionarilor, alături de generalul Ion Antonescu, perfectarea alianței cu Puterile Axei, pătrunderea trupelor germane în țară, urmate de înăsprirea legislației și a represiunii anti-comuniste). Revenit în țară, Ștefan Foriș nu a fost tocmai mulțumit de activitatea lui Birtaș, deși admitea faptul că situația generală se înrăutățise după momentul 22 mai 1940, după cum se exprima într-o scisoare adresată predecesorului său la conducerea P.C.d.R., Boris Ștefanov, alias Draganov, la 28 decembrie 1940.⁴³

Arestarea din 1941 și rușinoasa cădere a devotatului ilegalist

La mai puțin de un an după preluarea temporară a conducerii P.C.d.R., Gavrilă Birtaș va traversa cel mai rușinos moment al activității sale de ilegalist, în contextul celei mai mari crize a conducerii acestui partid.

Datorită informațiilor furnizate de către Nicu Tudor și a nerespectării de către Thea Lupu, nepoata lui Iosif Chișinevschi, a regulilor conspirativității, în zilele de Paști ale anului 1941 (23-25 aprilie), Siguranța operează un număr mare de arestări în rândurile comuniștilor, între care patru din cei cinci membri ai Secretariatului. Gavrilă Birtaș este arestat pe 25 aprilie 1941 în locuința lui Iosif Chișinevschi, unde fusese trimis de Ștefan Foriș.⁴⁴

---

³⁹ Mircea Stănescu, *Op. cit.*, pp.161-165.

⁴⁰ Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în cadrul în cadrul Partidului Comunist Român. De la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu*, Vremea, București, 1999, pp.240-241.

⁴¹ Secretariat compus din Ștefan Foriș, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi, Gavril Birtaș, Constantin Pârvulescu și Nicu Tudor.

⁴² Situația este confirmată în octombrie 1940, când Teohari Georgescu se întoarce de la Moscova, cu două luni înainte de Ștefan Foriș.

⁴³ *Ibidem* doc. 2, pp. 15-16.

⁴⁴ Pentru mai multe detalii vezi Cristina Diac, *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 186-187.

Rămânerea în libertate a lui Ștefan Furiș va reprezenta un motiv de suspiciune față de acesta, din partea comuniștilor aflați în închisorile dictaturii antonesciene.⁴⁵

Anchetat de către agenții Siguranței, Gavril Birtaș semnează o declarație, pe care o va retracta în fața instanței de judecată, dar face și gestul de a-i recunoaște pe Iosif Chișinevchi și Melita Scharff, care vor pretinde însă că nu-l cunosc. Gestul lui Gavrilă Birtaș a avut drept cauză antipatia față de Chișinevschi amplificată în urma colaborării defectuoase din anul precedent.⁴⁶

Este condamnat, în urma procesului, de Curtea Marțială din București, la 25 de ani de muncă silnică, deși ar fi putut primi pedeapsa capitală, în condițiile legislației de atunci. Aceeași pedeapsă au primit Iosif Chișinevschi și Melita Scharff. A fost închis până la 23 august 1944 la Văcărești și Caransebeș.

Completul de judecată a fost condus de către magistratul militar Alexandru Petrescu, „binevoitor cu comuniștii importanți”, conduită care-l va avantaja după 23 august 1944.⁴⁷

În urma acestor evenimente și mai ales a bănuielii că Gavril Birtaș ar fi fost, de fapt, agent al Siguranței, Ștefan Furiș decide excluderea ambilor soți Birtaș, din partid.⁴⁸ Ulterior, prim secretarul P.C.d.R. va respinge cererea lui Gavril Birtaș de reprimire în partid, lăsând fără răspuns demersuri ulterioare în acest sens și rupând orice legătură cu el.⁴⁹

Totuși, în eforturile sale de recâștigare a calității de membru de partid, Birtaș se apropie de grupul celor din închisori, evoluție facilitată de apariția și amplificarea sentimentelor acestora de neîncredere în Furiș. Deși nu redobândește statutul de membru P.C.d.R., se achită bine de o serie de sarcini primite e la partid, între care cea de restabilire a legăturilor cu Internaționala Comunistă, în toamna anului 1941.⁵⁰

Conform lui Ioan Mețiu, el participă la luarea deciziei de înlăturare a lui Ștefan Furiș din fruntea partidului în anul 1943.⁵¹ Acest lucru nu va aduce după

---

⁴⁵ *Ibidem* pp. 197-198.

⁴⁶ *Ibidem* p. 191.

⁴⁷ *Ibidem* p. 195.

⁴⁸ Marius Oprea, „Portrete de securiști. Birtaș Gavril, în revista electronică *Tiuk*, la adresa <http://www.tiuk.reea.net/19/marius.oprea.html> (accesat la 5.03.2021)

⁴⁹ Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Op.cit.*, doc 12 răspuns al lui Ștefan Furiș la acuzațiile aduse (1944), pp. 66-67.

⁵⁰ Mircea Stănescu: *Op.cit.*, pp. 161-165.

⁵¹ Cătănuș, Dan, Chiper, Ioan, *Op.cit.*, doc. 45, stenograma declarațiilor lui Ioan Mețiu privind pe Ștefan Furiș, 31 octombrie 1967, p. 300: „Scoaterea lui se pregătise din 1943, la Caransebeș

sine și reprimirea lui Gavril Birtaş în partid, dar în condițiile acaparării puterii politice a P.C.d.R. (din octombrie 1945, Partidul Comunist Român) va primi funcții pe linie de stat. Astfel, în iulie 1947 (momentul dizolvării P.N.Ț.) este numit șef al Inspectoratului Regional de Siguranță Oradea, funcție pe care o va exercita până în luna august a anului următor.⁵²

Reprimirea în partid din ianuarie 1948

Între timp, la 27 octombrie 1947, solicită reprimirea în partid, iar într-un supliment la autobiografia redactată cu acest prilej, își recunoate pe ton foarte spășit o serie de defecte (orgoliu, sentimente personale, ieșiri nervoase etc.), imputate și în caracterizările făcute de alți membri de partid (pe lângă altele: încăpățănare, mândrie, vanitate etc.). Atât cel în cauză, cât și cei chestionați asupra caracterului său, atribuind aceste lipsuri „rămășițelor burgheze”⁵³.

La 14 ianuarie 1948, o comisie prezidată de Constantin Pârvulescu a decis primirea lui Gavrilă Birtaş în Partidul Comunist Român (devenit, câteva săptămâni mai târziu, Partidul Muncitoresc Român, după fuziunea cu P.S.D.), însă fără recunoașterea stagiului de ilegalist și cu interdicția de a ocupa funcții pe linii de partid în următorii trei ani.⁵⁴

După o scurtă ședere în funcția de inspector general de Poliție la Direcția Poliției de Siguranță din cadrul Direcției Generale a Poliției (august-septembrie 1948), devine șef al Direcției I, Informații Interne, din Direcția Generală a Securității Poporului, proaspăt înființată, funcție pe care o va exercita până la 1 octombrie 1952, puțin după înlăturarea grupului anti-partinic Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu.⁵⁵

În această calitate, el va semna ordinul de arestare a 74 de foști miniștri și secretari de stat, pus în aplicare în noaptea de 5/6 mai 1950 („noaptea demnitarilor”)⁵⁶. Tip de aproape un an de zile (octombrie 1952-septembrie 1953)

(închisoarea n.a.) de către Chișinevschi, Birtaş, Gheorghiu-Dej, Miroiu, Pantiușă, ca să nu mai încurce partidul”.

⁵² ⁵² *** Șefii unităților centrale și teritoriale de Securitate. 1948-1989, în „Caietele CNSAS”, Anul VII, nr. 1(13), 2014, p. 17.

⁵³ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 168, vol II, ff: 40-44, 75-77.

⁵⁴ ANIC, fond CC al PCR, Comitetul Central de partid, litera B, dosar nr. 1967, vol II, f.277.

⁵⁵ *** Șefii unităților centrale și teritoriale de Securitate. 1948-1989, în „Caietele CNSAS”, Anul VII, nr. 1(13), 2014, p. 17.

⁵⁶ Liviu Pleșa „Istoricul Ioan Lupaș în timpul regimului comunist” în caietele C.N.S.A.S., anul I, nr 2/2008, p. 178.

deține funcția de șef al Direcției Administrative a Ministerului Securității Statului, iar la 17 septembrie 1953 este trecut în rezervă⁵⁷.

Este încadrat în Ministerul Gospodăririi Comunale și Industriei locale, unde ajunge director al Corpului de Control al Ministrului, în 1954, iar doi ani mai târziu este propus pentru postul de locțiitor al ministrului⁵⁸ de către ministrul Geltz Filip. În anii 1956-1957 apare ca martor în procesul lui Teodor Sepeanu⁵⁹, pentru ca în anul 1957 să fie numit șef al Gospodăririi Comunale din cadrul Consiliului Popular al Capitalei, iar la 15 martie 1965, Director al Grădinii Zoologice din București.⁶⁰

Încercări repetate de a i se recunoaște stagiul de ilegalist în partid

Cererile repetate de a fi recunoscut ca ilegalist îi sunt sistematic respinse în 1956, 1962, 1965, însă putem remarca faptul că, de exemplu, în memoriul din decembrie 1955, când poziția lui Iosif Chișinevschi părea solidă, își reproșează atitudinea față de acesta, pe care o pune pe seama influenței lui Ștefan Foriș⁶¹, iar în memoriul din decembrie 1960, după momentul 1957 (excluderea lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu), îl acuză pe fostul său coleg că a avut un interes în prigonirea lui.⁶²

În cele din urmă, la puțin timp după ascensiunea lui Nicolae Ceaușescu la conducerea partidului i se recunoaște vechimea în partid (.....)⁶³, iar la 1 octombrie 1967 este pensionat, beneficiind de drepturi bănești cifrate inițial la 3.500 lei pe lună, majorate ulterior la 5.000 lei pe lună.⁶⁴ A decedat la 15 iunie 1981⁶⁵.

---

⁵⁷ *** Șefii unităților centrale și teritoriale de Securitate. 1948-1989, în „Caietele CNSAS”, Anul VII, nr. 1(13), 2014, p. 17.

⁵⁸ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 148, vol II, f. 84.

⁵⁹ Mircea Stănescu, *Op. cit.*, pp. 161-165.

⁶⁰ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 148, vol II, f. 21.

⁶¹ ANIC, fond CC al PCR, Colegiul Central de Partid (1945-1989), litera B, dosar nr. 1.697, Vol. II f. 25.

⁶² *Ibidem*, ff. 118-119.

⁶³ *Ibidem*, ff. 3-5.

⁶⁴ ANIC, fond 53, Cancelaria CC al PCR, litera B, dosar nr. 168, vol I, f. 14-15.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 9.

REFERINȚE ALE UNOR COMUNIȘTI DESRE GAVRIL BIRTAȘ

Ida Felix, în data de 3 decembrie 1947 considera că „... declar că-l cunosc pe tovarășul Birtaș pentru prima oară în închisoarea militară din Iași în anul 1933. Din informațiile ce ne-au venit din mișcare, reiese că a avut o purtare corectă la siguranță. În Închisoarea militară a avut o purtare demnă, dar cam arrogant cu tovii mai tinei”⁶⁶.

Glodeanu Nicolae, în data de 21 decembrie 1948, la Baia Mare, scria următoarele: „Eu, subsemnatul Glodeanu Nicolae, declar următoarele despre tovarășul Birtaș Gavrilă, pe care îl cunosc din anul 1945, cu care am muncit pe linie Sindicală ca secretar regional din partea Uniunii Miniere din România, până în anul 1946, când a ocupat un post de poliție în Oradea [...]. Pe tovarășul Birtaș l-am cunoscut un tovarăș foarte cinstit și bun luptător al clasei muncitoare, care întotdeauna a fost în fruntea clasei muncitoare și nu a cunoscut oboseala și a fost întotdeauna acolo unde a fost nevoie și unde au fost greutăți și unde a fost lipsă de muncă în lămurire. Acest tovarăș este bine devotat și bine ridicat și dezvoltat. Atât timp cât a fost pe munca sindicală, a depus o muncă uriașă de mare tocmai când au fost zilele mai grele. Iar alhoholist nu este, ba mai mult, este dușmanul alcoolului. Iar îi place a trăi o viață familiară și îi place familia, așa îl cunosc pe acest tovarăș. Asta-mi este declarația mea”⁶⁷.

Mellita Apostol declara la 23 octombrie 1947 că: „L-am cunoscut în Octombrie 1937 la Praga, unde <<dăduse o fugă>> pentru a-l anunța pe tov Bela Breiner că siguranța s-a interesat de pașaportul fratelui său (B.B. folosise pașaportul fratelui său pentru plecarea sa din țară). Din spusele tovilor Timov și Breiner a reieșit că tovi nu erau deloc mulțumiți de venirea lui Birtaș - așa pe nepusă masă - la Praga și apreciau că <<lui Birtaș îi place să călătorească prin străinătăți>>. L-am revăzut în 1940 - nu-mi amintesc împrejurările, știu însă că era membru al Secretariatului și aveam legături de partid cu Birtaș. Foarte curând Birtaș a dat semne de neglijență în muncă: nepunctual la întâlniri, <<uita>> să predea sau să preia legături, dificultăți în decontarea banilor (socotelile erau încurcate și cu greu se descurcau). În chestiunea banilor (salarii, cheltuieli, etc.) a fost rugat să aranjeze în așa fel ca salariații Partidului să nu primească banii în serie. Dar Birtaș n-a ținut cont de aceasta, și la cădere, banii găsiți asupra diferiților tovi erau într-o serie perfectă.

Pe măsură ce creștea neglijența sa în muncă, observam o grijă crescândă pentru persoana sa. Dădea o atenție exagerată îmbrăcăminței, încățămintei, nu

⁶⁶ ANIC, fond CC al PCR, Colegiul Central de Partid (1945-1989), litera B, dosar nr. 1.697, Vol. II, f. 311.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 75.

în ceea ce privește aspectul normal, ordonat – asupra căruia în mod firesc să vegheze – ci în ceea ce privește grija sa pentru o echipare mereu nouă și numeroasă. Aportul său în munca care trebuia dusă în acea perioadă (în legătură cu Dictatul de la Viena, și mai departe) era în permanentă cădere. În genere, Birtaş manifesta – nu în vorbe, ci în fapt – tendințe serioase de alunecare spre un trai tihnit mic burghez. În discuții rămânea mereu elocvent și combativ.

După întoarcerea tovarășului Teohari Georgescu și mai târziu a lui Foriș, atribuțiile lui Birtaş au fost mult reduse. Pot spune că munca sa a constat în cea mai mare măsură în a fi tehnicul lui Foriș... "68.

Piri Abraham declara în data de 23 octombrie 1947 următoarele: „Tovarăși, cunosc pe tov. Birtaş din 1925 când am fost la Baia Mare, el a lucrat la tineret. În 1925 l-am întâlnit de două ori în închisoarea militară, unde am stat împreună cu tov. Meu. Cât îmi aduc aminte, el a avut o purtare greșită la siguranță, la prima arestare. A treia oară l-am întâlnit în 1929 la Timișoara la Congresul Sindicatelor. Știu că în 1933 a fost arestat la Iași, atunci am lucrat MOPR [...]. E un tovarăș capabil, inteligent și cu multe cunoștința și experiența. E încrezut și se lasă influențat de sentimentele personale, care duce până acolo că pierde din vedere Partidul. În muncă era iubit de tovarăși, mai ales de minerii din Baia Mare, din care îi plăcea să facă un capital. În general, a trăit greu în anii ilegalității, dar îi plăcea să aibă toate necesare și să fie comod.

Astea sunt cele ce pot să vă spun despre el. Dacă vă interesează ceva special, vă rog să întrebați"69

În data de 21 februarie 1948, **Szelcozki Emeric** declara că: „... cunosc pe tovarășul Birtaş Garvil din anul 1924, când a fost organizatorul mișcării tineretului muncitoresc și a depus o muncă activă, a organizat tineretul din fabrica de mobilieri de atunci din Baia Mare, fiindcă a lucrat și el acolo [...]. A organizat sindicatul muncitorilor lemnari, vasăzică a fost un mare organizator al mișcării muncitorești. A fost motorul mișcării în acele vremuri și putem dovedi aceasta toți acei tovi cari am lucrat împreună cu el, iar și în toamna anului 1940 ne-a căutat și ne-a spus că prigoana pribegilor lui Horty va fi mai puternică ca și a bandelor lui Maniu, fiindcă el a fost și atunci prigonit, vasăzică este un luptător cinstit al mișcării muncitorești, despre ceea ce a dat dovadă și în trecut, precum și la eliberare la 7 noiembrie 1944, a venit la Baia Mare și imediat a și început organizarea muncitorimei din Baia Mare, așa că a făcut o muncă enormă [...]. Aceste pot adeveri"70.

---

68 *Ibidem*, f. 302.

69 *Ibidem*, f. 303.

70 *Ibidem*, f. 306.

Conform extrasului din Procesul Verbal nr. 6 din 14 ianuarie 1948 al Comisiei de Control a C.C. al P.C.R., Rangheț declara că îl cunoștea pe Gavril Birtaș din 1932 și că avea îngâmfare și datorită orgoliului său, a avut ciocniri cu el. Purtarea proastă n-a fost începută cu căderea din 1941. După căsătorie, relațiile familiare mic burgheze au avut influență asupra lui. Rangheț mai atrăgea atenția ca tovarășul Birtaș să-și aducă aminte totdeauna de rămășițele sale de orgoliu, pentru a nu mai aluna din nou în alte greșeli.

În același extras de proces verbal, Constantin Pârvulescu întreba cum se explică că în poziția de la Siguranță a rămas nu numai împotriva tov. Ioșca, ci și împotriva tov. Theo și a celorlalți. De asemenea, cerea ca Birtaș să sublinieze cauzele care l-au pus în această situație. Pârvulescu mai indica și faptul că în 1932, Birtaș a dat o declarație la Siguranță, deși decizia C.C. era aceea ca nici un comunist arestat să nu de-a nicio declarație⁷¹.

---

⁷¹ ANIC, fond CC al PCR, Colegiul Central de Partid (1945-1989), litera B, dosar 1.697, Vol. I, Extras din Procesul Verbal nr. 6 din 14 ianuarie 1948 al Comisiei de Control a CC al PCR, f. 14.

Anexe:

Fig. 1 Fotografie-document regăsită la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul CC al PCR – Comitetul Central de Partid, litera B, dosar nr. 1697, vol. II, f. 316, care îl reprezintă pe Gavril(ă) Birtaş în arestul Siguranței.

Fig. 2 Fotografie-document regăsită la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fondul 53, litera B, dosar nr. 148, f. 14, când protagonistul nostru era angajat în cadrul Ministerului de Interne.

CE NE SPUN DENUMIRILE CLUBURILOR DE FOTBAL DESPRE ISTORIA EUROPEI? O ANALIZĂ INTRODUCTIVĂ

GHEORGHE CAZACU

Abstract: *The author of this article presents how local, regional and national and/or international history is reflected in names of football clubs across Europe. Article shows that names of football clubs derive from geographical affiliation of the clubs, by local, national or international history (communism in case of Eastern European Countries. The main conclusion of the article is that in Western Europe name of football clubs are influenced mostly by geographical affiliation of the clubs while in Eastern Europe communism left a strong mark even in sport. Names of the football clubs show strong relations between historical past and sport affiliations*

Keywords: *Europe, football, history, geography, communism*

Introducere

Ce ne pot spune denumirile unor cluburi sportive despre trecutul unor regiuni, cât și despre aceste organizații în sine? Analizând denumirile unor cluburi de fotbal, baschet, hochei pe gheață, handbal etc. putem afla destul de multe detalii despre istoria și geografia unui anumit loc sau chiar a unui continent întreg. Studiind denumirile cluburilor sportive din prima ligă dintr-o anumită țară europeană putem obține cunoștințe de bază despre geografia acelei țări, precum și despre istoria unui oraș, a unei țări sau chiar a unui continent. Mai mult decât atât, analiza denumirilor grupărilor sportive ne poate ajuta să înțelegem într-o anumită măsură fenomenele ce se desfășoară la nivel local, național și chiar global. Pare o abordare ciudată, dar vă asigur că aceasta este metoda prin care eu am ajuns să înțeleg anumite fenomene ce se petrec în unele state din Europa, precum și să aflu despre existența deferitelor orașe din Europa. Fără derbiul Ruhr-ului (Schalke 04 – Borussia Dortmund) nu aș fi aflat de existența unor orașe precum Gelsenkirchen ori Dortmund în zona Westfaliei. La fel, dacă nu aș fi urmărit cluburi din Ligue I precum Marseille, Lyon, Bordeaux, Metz, Lorient sau Angers nu aș fi aflat câte ceva despre tot atâtea orașe minunate din hexagon.

Metodologie

Ca să mă reîntorc la subiectul acestei analize, trebuie să precizez câteva aspecte importante de ordin metodologic care să confere logică întregului demers și să facă lectura mai ușoară pentru posibili cititori ai unei astfel de analize:

- **Analiză de ordin istoric:** Am ales să mut discuția despre o temă ce ține de istorie pe terenul de sport pentru a arăta că istoria (și comunismul în cazul Europei de Est) au influențat toate domeniile de activitate la care ne putem gândi.

- **Limitare geografică:** Pentru mai multă logică și coerență, analiza se va limita la o introducere referitoare la evoluția denumirilor cluburilor de fotbal din prima ligă din campionatele considerate „Top 5” din Europa (Spania, Franța, Anglia, Germania și Italia) în comparație cu state foste comuniste din estul Europei (România, Serbia, Bulgaria, Ungaria, Ucraina și Rusia). Apartenența de ordin geografic și-a lăsat amprenta asupra modului în care anumite cluburi de fotbal de pe bătrânul continent au fost denumite de-a lungul timpului.

- **Obiect de studiu: fotbal:** De ce doar fotbalul? Înainte de a continua cu dezbateră propusă, trebuie menționat faptul că o astfel de analiză se poate efectua și în cazul altor sporturi de echipă cum ar fi baschetul, hocheiul sau handbalul. Tocmai din cauza faptului că o analiză ce ar cuprinde toate aceste genuri de sport, am ales să mă limitez la fotbal. Chiar și așa, domeniul de analiză este unul destul de vast.

- **Analiză cu caracter introductiv:** Dat fiind că pe marginea acestui subiect se poate discuta foarte mult, țin să precizez că studiul de față nu este nicidecum o analiză exhaustivă. Drept urmare, prin demersul de față voi realiza o analiză introductivă prin care voi prezenta dinamica generală în ceea ce privește numele cluburilor de fotbal.

- **Metoda de lucru: comparația:** Analiza se va concentra pe prezentarea principalelor influențe și tipuri de nume ale echipelor de fotbal. Prin comparația denumirilor de echipe de fotbal voi putea stabili câteva tipologii/categorii de nume de echipe de fotbal.

- **Analiza se va concentra pe echipele active ce evoluează în prima ligă în țările respective:** Pentru a nu mă încurca prea mult în detalii, mă voi concentra doar asupra echipelor care evoluează în prima ligă în campionatele analizate (LaLiga în Spania, Ligue 1 în Franța, Serie A în Italia, Barclays Premier League din Anglia, Bundesliga din

Germania, Liga 1 din România, OTP Bank Liga din Ungaria, Premier Liga din Ucraina, Premier Liga din Rusia, Super Liga din Serbia și Parva Liga din Bulgaria).

Surse

Sursele pe care le voi utiliza în cadrul acestui demers sunt destul de variate. În materie de surse generale de unde putem găsi informații de bază privitoare la diverse cluburi de fotbal putem conta pe datele oferite de site-ul [footballhistory.org](https://www.footballhistory.org)¹. Acest site oferă date generale despre istoria cluburilor de fotbal din Europa. Un alt site care oferă informații de bază cu privire la cluburile din Europa este [worldfootball.net](https://www.worldfootball.net)². Pe lângă aceste resurse voi folosi site-urile oficiale ale cluburilor care le voi analiza. Acestea le consider a fi printre cele mai credibile și sigure surse cu referire la denumirile cluburilor de fotbal care vor constitui subiectul acestei analize.

Premise

În momentul în care am pornit la drum cu procesul de documentare, am avut în minte câteva premise de la care mi-am construit argumentația. Premisele de la care am pornit analiza sunt de ordin istoric și în ceea ce privește tipologia denumirilor echipelor de fotbal:

1. Realitățile istorice au influențat în mod cert modul în care echipele de fotbal au fost denumite în Europa. În Europa de est denumirile cluburilor de fotbal au fost influențate de regimurile comuniste.
2. Realitățile geografice au influențat decisiv modul în care au fost denumite echipele de fotbal în toată Europa

Anglia – patria fotbalului modern

Toată lumea cunoaște faptul că Anglia este țara de unde a pornit fotbalul în forma sa modernă acum mai bine de 100 de ani. Marea majoritate a cluburilor care activează astăzi în Premier League au apărut în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. Cele mai multe cluburi engleze ce activează în acest sezon în Premier League în sezonul fotbalistic 2020-2021 activează în marile orașe precum Londra, Manchester, Liverpool, Birmingham

---

¹ Football Clubs, <https://www.footballhistory.org/club/index.html>, accesat în data de 5 mai 2021.

² Football statistics, <https://www.worldfootball.net/>, accesat în data de 5 mai 2021.

ș.a³. O bună parte dintre cluburile din Premier League poartă numele orașului lor în denumirile oficiale ale cluburilor. Drept dovadă avem tabelul de mai jos:

Denumire club ⁴	Oraș
Brighton, Burnley, Leeds United, Leicester, Liverpool, Manchester City, Manchester United, Newcastle United, Sheffield United, Southampton, West Bromwich Albion, Wolverhampton Wanderers (sau Wolves)	Brighton, Burnley, Leeds, Leicester, Liverpool, Manchester, Newcastle, Sheffield, Southampton, West Bromwich, Wolverhampton

Un aspect interesant cu privire la cluburile din Premier League este faptul că afilierea geografică cu un oraș anume nu este singura formă în care geografia și istoria au influențat modul în care un club din Anglia a fost denumit. O parte dintre cluburile din Londra sunt denumite după cartierele în care acestea au fost fondate și unde, în prezent, se află stadioanele lor. Astfel, Chelsea FC a fost denumit la momentul apariției clubului (1905) după un cartier adiacent cartierului Fulham din Londra – Chelsea⁵. Tottenham Hotspur este denumit după cartierul cu același nume⁶. Același tipar îl putem observa și în cazul clubului Fulham din capitala regatului Unit⁷. Afilierea în funcție de cartierul de proveniență nu e doar apanajul echipelor din Londra. Everton FC din Liverpool este un astfel de exemplu. Clubul fiind denumit după un cartier al orașului care i-a dat lumii întregi pe cei de la Beatles⁸.

Chiar dacă majoritatea cluburilor din Anglia sunt tributare orașelor din care provin, printre cluburile ce activează în acest sezon în Premier League regăsim și alte tipuri de afilieri. Două dintre cluburile din PL au fost fondate de

³ Premier League 2020/2021, <https://en.as.com/resultados/futbol/inglaterra/equipos/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁴ Pentru mai multe detalii vezi secțiunea „Club Info” din resursa Premier League 2020/2021, <https://en.as.com/resultados/futbol/inglaterra/equipos/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁵ The History of Chelsea Football Club, <https://theprideoflondon.com/history-chelsea-football-club/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁶ Year by year, <https://www.tottenhamhotspur.com/the-club/history/year-by-year/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁷ HISTORY OF FULHAM FC, <https://www.fulhamfc.com/club/history/history-of-fulham-football-club/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁸ Everton FC, <https://www.footballhistory.org/club/everton.html>, accesat în data de 5 mai 2021.

muncitori, iar denumirile acestor cluburi provin de la acele fabrici – West Ham și Crystal Palace (alte două grupări din Londra)⁹.

O altă formă de asociere în cazul cluburilor engleze este cea a căror denumire vine de la denumirea unei biserici. Aici avem cazul clubului Aston Villa din Birmingham care a fost denumit după capela Villa Cross Wesleyan¹⁰. Un caz aparte este reprezentat de Arsenal FC care a fost influențat de domeniul militar și își trage numele de la Woolwich Royal Arsenal¹¹.

Drept urmare, putem observa faptul că 16 dintre cluburile din Anglia au denumirile lor influențate de afilierea geografică (oraș sau cartier). Alte două cluburi își datorează numele unor fabrici, iar Arsenal este tributar domeniului militar în timp Aston Villa își are numele de la o biserică. Vedeți mai jos împărțirea pe categorii:

Număr cluburi	Denumire	Afilieră
12	Brighton, Burnley, Leeds United, Leicester, Liverpool, Manchester City, Manchester United, Newcastle United, Sheffield United, Southampton, West Bromwich Albion, Wolverhampton Wanderers (sau Wolves)	Oraș
4	Chelsea, Everton, Fulham, Tottenham	Cartier

---

⁹ 1900 - West Ham United FC is formed, <https://www.whufc.com/club/history/club-history/1900/1900-west-ham-united-fc-formed>, accesat în data de 5 mai 2021; Club History, <https://www.whufc.com/club/history/club-history>, accesat în data de 5 mai 2021; Crystal Palace: The world's oldest professional association football club, <https://www.cpfc.co.uk/news/2020/april/crystal-palace-the-oldest-professional-football-club-in-the-world-formed-1861/>, accesat în data de 5 mai 2021.

¹⁰ The beautiful history, <https://thebeautifulhistory.wordpress.com/clubs/aston-villa/#:~:text=The%20name%20Villa%20derives%20from,the%20Aston%20Villa%20Football%20Club.&text=By%20the%20way%2C%20Aston%20Villa,Estone'%2C%20meaning%20East%20Hill.>, accesat în data de 5 mai 2021.

¹¹ The Arsenal Crest, <https://www.arsenal.com/news/news-archive/the-arsenal-crest>, accesat în data de 5 mai 2021.

2	West Ham și Crystal Palace	Fabrică
1	Aston Villa	Biserică
1	Arsenal	Militar

După cum putem observa, formarea cluburilor de fotbal engleze și a numelor lor au fost puternic marcate de istoria locală și, mai ales, de geografia locului. Cluburile engleze, prin numele pe care le poartă, sunt tributare regiunii lor de baștină.

Franța – țara echipelor de la oraș

Ligue 1, campionatul Franței este a doua ligă pe care îmi propun să o analizez în cazul acestei lucrări, ne aduce o situație cu mult mai clară decât în Premier League engleză. În cazul campionatului Franței, toate cele 20 de echipe ce evoluează în Ligue 1 în sezonul 2020-2021 poartă numele orașului lor în denumirea clubului.

Denumirile cluburilor din Franța¹²

Club	Oraș/Regiune
Angers SCO, AS Monaco, AS Saint-Étienne, Dijon FCO, FC Lorient, FC Metz, FC Nantes, Girondins Bordeaux, Lille OSC, Montpellier HSC, Nîmes Olympique, OGC Nice, Olympique Lyon, Olympique Marseille, Paris Saint-Germain, RC Lens, RC Strasbourg, Stade Reims, Stade Rennes	Angers, Monaco, Saint-Étienne, Dijon, Lorient, Metz, Nantes, Bordeaux, Lille, Montpellier, Nîmes, Nice, Lyon, Marseille, Paris, Lens, Strasbourg, Reims, Rennes

În cazul ligii superioare de fotbal din hexagon observăm faptul că toate cluburile sunt localizate în orașe diferite. Totodată însă, toate cluburile franceze (la care se adaugă AS Monaco care, deși echipă aflată în principatul Monaco, evoluează în campionatul Franței) poartă numele orașului de proveniență. Doar numele clubului AS Monaco face trimitere la Principatul Monaco. Acest tip de

¹² France » Ligue 1 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/fra-ligue-1-2020-2021/>, accesat în data de 5 mai 2021.

afiliere denotă faptul că echipele din campionatul Franței sunt marcate foarte mult de istoria și geografia locală.

Număr cluburi	Denumire	Afilierie
19	Angers SCO, AS Saint-Étienne, Dijon FCO, FC Lorient, FC Metz, FC Nantes, Girondins Bordeaux, Lille OSC, Montpellier HSC, Nîmes Olympique, OGC Nice, Olympique Lyon, Olympique Marseille, Paris Saint-Germain, RC Lens, RC Strasbourg, Stade Reims, Stade Rennes	Oraș
1	AS Monaco,	Țară

Bundesliga - loialitatea este cuvântul de ordine

Cluburile din campionatul de top german, prin denumirile lor, au fost marcate în mod profund de realitățile istorice și geografice locale fără excepție. Dovadă a afilierii geografice a cluburilor din Germania stă tabelul de mai jos:

Club ¹³	Oraș
FC Köln, FC Union Berlin, FSV Mainz 05, Arminia Bielefeld, Bayer Leverkusen, Bayern München, Bor. Mönchengladbach, Borussia Dortmund, Eintracht Frankfurt, FC Augsburg, RB Leipzig, SC Freiburg, VfB Stuttgart, VfL Wolfsburg, Werder Bremen	Augsburg, Berlin, Bremen, Bielefeld, Dortmund, Frankfurt, Freiburg, Hoffenheim, Köln, Leipzig, Leverkusen, Mainz, München, Mönchengladbach, Stuttgart, Wolfsburg

¹³ Germany » Bundesliga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/bundesliga-2020-2021/>, accesat în data de 5 mai 2021.

În cazul cluburilor din Bundesliga observăm o loialitate dublă față de zonă, oraș, regiune, precum și față de anumite fabrici sau personaje istorice. Denumirea clubului Arminia Bielefeld ne duce cu gândul la liderul german Arminius¹⁴. În cazul celor de la Bayer Leverkusen observăm loialitatea clubului față de orașul Leverkusen. Totodată observăm că „farmaciștii” sunt tributari muncitorilor firmei Bayer, drept dovadă stă denumirea Bayer din numele clubului ce an de an luptă pentru un loc în UEFA Champions League în campionatul Germaniei¹⁵. O loialitate totală față de Bavaria, precum și de orașul Munchen o putem observa în cazul celei mai titrate echipe a Germaniei – Bayern Munchen¹⁶. La fel ca în cazul mai multor cluburi londoneze, Schalke 04 își are numele de la un cartier al orașului german Gelsenkirchen¹⁷. La fel ca în cazul Angliei și al Franței, Germania nu duce lipsă de cluburi care sunt tributare istoriei și geografiei locale, lucru care se vede în mod clar din denumirile cluburilor care evoluează în sezonul 2020-2021 în Bundesliga.

Număr cluburi	Denumire	Afiliere
15	FC Köln, FC Union Berlin, FSV Mainz 05, Arminia Bielefeld, Bayer Leverkusen, Bayern München, Bor. Mönchengladbach, Borussia Dortmund, Eintracht Frankfurt, FC Augsburg, RB Leipzig, SC Freiburg, VfB Stuttgart, VfL Wolfsburg, Werder Bremen	Oraș
1	Bayer Leverkusen	Fabrică
1	Bayern Munchen	Oraș și Regiune
1	Schalke 04	Cartier

¹⁴ WIE ALLES BEGANN, <https://www.arminia.de/der-dsc/historie>, accesat în data de 5 mai 2021.

¹⁵ EARLY YEARS, <https://www.bayer04.de/en-us/page/historie/gruenderjahre-bis-neue-jahrtausend/early-years>, accesat în data de 5 mai 2021.

¹⁶ Succes from the start, <https://fcbayern.com/en/club/history/milestones/1900-to-1932-success-from-the-start>, accesat în data de 5 mai 2021.

¹⁷ German Football Club Names Explained, <http://www.thegoalhanger.com/clubs/germany/names/german-football-club-names.htm>, accesat în data de 5 mai 2021.

Serie A – geografia își spune cuvântul

Italia nu diferă cu nimic de Anglia, Germania, Franța sau Spania în ceea ce privește implicarea factorului geografic în denumirea cluburilor de fotbal din peninsula italică. La o analiză atentă observăm faptul potrivit căruia cluburile din Italia își datorează numele orașelor din care provin:

Club ¹⁸	Oraș
AC Milan, ACF Fiorentina, AS Roma, Atalanta, Benevento Calcio, Bologna FC, Cagliari Calcio, FC Crotone, Genoa CFC, Hellas Verona, Inter, Juventus, Lazio Roma, Parma Calcio 1913, Sampdoria, Sassuolo Calcio, Spezia Calcio, SSC Napoli, Torino FC, Udinese Calcio	Bergamo, Benevento, Bologna, Cagliari, Crotone, Florența, Genoa, Milano, Napoli, Parma, Roma, Sassuolo, Spezia, Verona, Torino, Udine

Aceiași informație rearanjată sub forma unui alt tabel ne arată faptul potrivit căruia în cazul Italiei putem discuta despre tipul de afiliere „Denumire club – oraș”:

Număr cluburi	Denumire	Afilieri
20	AC Milan, ACF Fiorentina, AS Roma, Atalanta, Benevento Calcio, Bologna FC, Cagliari Calcio, FC Crotone, Genoa CFC, Hellas Verona, Inter, Juventus, Lazio Roma, Parma Calcio 1913, Sampdoria, Sassuolo Calcio, Spezia Calcio, SSC Napoli, Torino FC, Udinese Calcio	Bergamo, Benevento, Bologna, Cagliari, Crotone, Florența, Genoa, Milano, Napoli, Parma, Roma, Sassuolo, Spezia, Verona, Torino, Udine

¹⁸ Italy » Serie A 2020/2021, <https://www.worldfootball.net/competition/ita-serie-a/>, accesat în data de 5 mai 2021.

LaLiga – istorie și geografie cât cuprinde

La o analiză cât se poate de simplă observăm faptul că geografia Spaniei este reprezentată din plin în ceea ce privește denumirile cluburilor ce evoluează în prima ligă spaniolă în sezonul 2020-2021. Observăm faptul că în Primera Division evoluează cluburi din mai toate regiunile Spaniei. Mai mult de atât, toate aceste cluburi evoluează în orașe din peninsula Iberică. După cum putem observa din denumirile oficiale ale cluburilor de fotbal din Spania reiese foarte clar faptul că aceste grupări sunt tributare orașelor din care provin.

Club ¹⁹	Oraș
Athletic Bilbao, Atlético Madrid, CA Osasuna, Cádiz CF, CD Alavés, Celta Vigo, Elche CF, FC Barcelona, Getafe CF, Granada CF, Levante UD, Real Betis, Real Madrid, Real Sociedad, Real Valladolid, SD Eibar, SD Huesca, Sevilla FC, Valencia CF, Villarreal CF	Alavés, Barcelona, Bilbao, Cádiz, Eibar, Elche, Getafe, Granada, Huesca, Madrid, Pamplona, San Sebastian, Sevilla, Valencia, Valladolid, Vigo, Villarreal

Afilieră de tip „Denumire club – oraș” este singura pe care o întâlnim în cazul Primera Division:

Număr cluburi	Denumire	Afilieră
20	Athletic Bilbao, Atlético Madrid, CA Osasuna, Cádiz CF, CD Alavés, Celta Vigo, Elche CF, FC Barcelona, Getafe CF, Granada CF, Levante UD, Real Betis, Real Madrid, Real Sociedad, Real Valladolid, SD Eibar, SD Huesca, Sevilla FC, Valencia CF, Villarreal CF	Oraș

¹⁹ Spain » Primera División 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/esp-primera-division-2020-2021/>, accesat în data de 5 mai 2021.

„Top 5” ligi europene, istoria și geografia

Analizând denumirile cluburilor din primul eșalon din cele mai puternice 6 ligi naționale de fotbal din Europa – Spania, Anglia, Germania, Italia și Franța – ne arată câteva lucruri importante. Cluburile europene, prin denumirile lor, ne arată faptul potrivit căruia sunt influențate în mod direct de tradițiile, istoria și geografia locului din care provin. În mod și mai pregnant însă, cluburile din primele 5 ligi europene au fost influențate de geografia locului în ceea ce privește denumirile acestora. Din cele 98 de cluburi din aceste ligi, nu mai puțin de 87 (ceea ce reprezintă 88.77% din total) au în denumirile lor referiri la orașele din care aceste cluburi provin. Alte 5 cluburi (echivalentul a 5.10% din numărul total al cluburilor din primele 5 ligi de fotbal ale Europei) conțin în numele lor referințe la cartierul lor din orașul de unde provin. În același top, observăm că 3 cluburi (3.06% din total) și-au primit denumirile de la anumite fabrici, iar câte o echipă (cumulat, reprezentând 4.08% din total) datorându-și o parte sau întregul nume bisericii, armatei, unei țări anume sau unei regiuni specifice. Cu alte cuvinte 94 din 98 (95.91%) dintre cluburile analizate au denumiri ce sunt influențate de particularități geografice specifice, în timp ce 4.09% dintre denumirile cluburilor din cele mai puternice 5 ligi ale bătrânului continent își datorează numele fabricilor, bisericilor și domeniului militar:

Structura pe tip de afiliere a cluburilor din campionatele de top din Europa:

Total	98 echipe
Oraș	87
Cartier	5
Fabrică	3
Biserică	1
Militar	1
Țară	1
Regiune	1

Europa de Est – o realitate total diferită față de „Top 5” ligi europene

În cazul părții răsăritene, trecute prin comunism, a Bătrânului Continent, putem observa evoluții total diferite față de campionatele din Vest. Aici, după cum voi arăta în cele ce urmează, factorul istoric și politic și-a lăsat amprenta mult mai mult decât Anglia, Franța, Germania, Italia și Spania. Denumirile cluburilor care evoluează în sezonul 2020-2021 în campionatele din Rusia,

Ucraina, Ungaria, Serbia, Bulgaria și România sunt dovezi vii a influenței exercitate de comunism asupra sportului în general, precum și a modului în care echipele de fotbal au fost denumite, în particular.

Rusia – campionatul care arată deosebit de clar că urmele comunismului sunt vizibile în numele echipelor de fotbal

Considerată drept cea mai tare ligă de fotbal din Europa de Est, Premier Liga rusă abundă în exemple care arată că prezența comunismului în denumirile echipelor de fotbal este cât se poate de vie. Observațiile de-a lungul anilor asupra sportului în Rusia mi-au permis să observ faptul că nu doar cluburile de fotbal din Rusia au denumiri ce duc înspre trecutul comunist. Toate celelalte sporturi de echipă din Rusia au trecut prin același fenomen al comunizării sportului în epoca sovietică, iar denumirile multora dintre cluburi au rămas neschimbate de-a lungul timpului. Ca să ofer doar câteva exemple în acest sens, voi aminti de clubul *ȚSKA Moscova* din campionatul de handbal feminin al Rusiei²⁰. Hocheiul este un alt sport unde vedem astfel de exemple în care comunismul este prezent în denumirile cluburilor din primul eșalon rus. În cazul cluburilor din KHL (Continental Hockey League)²¹ avem câteva cluburi ale armatei precum *ȚSKA Moscova*²² sau *SKA Sankt-Petersburg*²³. Tot în liga de hochei rusă am putea aminti de *Dinamo*²⁴ și *Spartak Moscova*²⁵, dar exemplele pot fi extrem de numeroase. La fel putem oferi exemplul celor de la *ȚSKA Moscova* din campionatul rus de baschet (VTB Promo)²⁶. Acestea sunt doar câteva din exemplele prin care putem arăta că toate sporturile de echipă din Rusia au fost afectate de moștenirea comunismului. Toate cluburile enumerate în această scurtă trecere în revistă sunt cluburi aflate în activitate și care concurează atât pe plan intern, cât și în competițiile internaționale pentru Rusia.

---

²⁰ Istoriya, <http://cska.ru/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

²¹ Koninental Hockey League, <https://en.khl.ru/official/about/>, accesat în data de 5 mai 2021; Kontinental'naya Hokkejnaja Liga, https://www.khl.ru/official/about/?_ga=2.199170543.1792249492.1620211335-1474704651.1620211335, accesat în data de 5 mai 2021.

²² History, <https://cska-hockey.com/club/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

²³ Histroy, <https://www.ska.ru/en/club/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

²⁴ History, <https://en.dynamo.ru/history>, accesat în data de 5 mai 2021.

²⁵ Istoriya kluba, <https://spartak.ru/history/club/>, accesat în data de 5 mai 2021.

²⁶ HISTORY & AWARDS, <https://cskabasket.com/en/club/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

În ceea ce privește echipele de fotbal din campionatul Rusiei în sezonul 2020-2021²⁷ putem observa câteva dinamici interesante în denumirile echipelor de fotbal. Prima dinamică pe care o putem observa este faptul potrivit căruia comunismul nu a dispărut din denumirile cluburilor de fotbal rusești. O a doua tendință este aceea că o bună parte dintre cluburile din Rusia sunt denumite după orașele de proveniență ale acestor cluburi. O a treia tendință este reprezentată de Zenit Sankt-Petersburg care a fost denumită după o fabrică din orașul de pe Neva. Un caz aparte este reprezentat de clubul Akhmat Groznîi, denumit după fostul lider al Ceceniei, tatăl lui Ramzan Kadîrov – Akhmat Kadîrov, dar despre toate acestea voi discuta un pic mai pe larg în cele ce urmează.

În cazul echipelor de fotbal din prima ligă rusă observăm mai multe echipe tributare comunismului sovietic, precum și o sumedenie de echipe care dau dovadă de afiliere multiplă. Unele dintre aceste cluburi conținând trimiteri la numele orașului de unde vin și conținând trimiteri la diferite aspecte ale comunismului sovietic. Cluburile din Rusia, în ceea ce privește denumirile lor, sunt influențate de mai mulți factori. Primul factor care trebuie amintit este cel geografic. Aici observăm că 15 din 16 cluburi ce evoluează în Premier Liga rusă în sezonul 2020-2021 poartă numele orașului din care provin. Doar FK Ural este tributară Munților cu același nume în denumirea clubului:

Club	Oraș
Akhmat Grozny, Arsenal Tula, CSKA Moskva, Dinamo Moskva, FK Khimki, FK Krasnodar, FK Rostov, FK Tambov, FK Ufa, Lokomotiv Moskva, PFC Sochi, Rotor Volgograd, Rubin Kazan, Spartak Moskva, Zenit St. Petersburg	Groznîi, Himki, Kazan, Krasnodar, Moscova, Rostov, Sankt-Petersburg, Tambov, Ufa, Volgograd

Moștenirea comunismului se poate vedea foarte clar din denumirile cluburilor ce activează în Premier Liga rusă în sezonul 2020-2021. Astfel, la fel cum vom vedea și în cazul României, în Rusia avem un club al armatei (ȚSKA Moscova)²⁸, un club al poliției (Dinamo Moscova). În cazul clubului armatei

²⁷ Russia » Premier Liga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/rus-premier-liga-2020-2021/>, accesat în data de 5 mai 2021.

²⁸ ȚSKA se descifrează precum Țentral'nîi Sportivîi Klub Armii (Clubul Sportiv Central al Armatei) similar cu CSA (Clubul Sportiv al Armatei) Steaua în România.

(ТСКА Moscova) observăm faptul potrivit căruia în toate denumirile clubului (înființat în 1911) observăm afilierea acestui club față de armată: OLLS – Обществo Libitelei Lijnîh Sportov²⁹ (Asociația Iubitorilor Sporturilor cu Schiuri), club ce a devenit imediat parte a structurilor Armatei Roșii; În 1923, OLLS s-a transformat în OPPV, iar pe 23 februarie 1928, cu ocazia celei de-a 10-a aniversări a Armatei Roșii, clubul a fost redenumit în Тentral'нii Dom Krasnii Armii³⁰ (Casa Centrală a Armatei Roșii). În 1951, odată cu schimbarea oficială a denumirii forțelor armate ale U.R.S.S. din Armata Roșie în Armata Sovietică, ТДКА se transformă în ТДСА – Тentral'нii Dom Sovetkoi Armii (Casa Centrală a Armatei Sovietice)³¹. Peste alți șase ani avea să se producă o nouă schimbare a denumirii clubului pornind de la restructurările în Ministerul Apărării al U.R.S.S. Astfel, clubul devine parte a acestui minister, iar ТДСА se transformă în ТСК МО – Тentral'нii Sportivŭii Klub Ministerstva Oboronî (Clubul Sportiv Central al Ministerului Apărării)³², iar peste doi ani clubul avea să primească denumirea actuală a clubului – ТСКА – Тentral'нii Sportivnii Klub Armii (Clubul Sportiv Central al Armatei)³³. După cum putem observa din denumirea acestui club, afilierea cu armata pe toată durata existenței sale.

O altă grupare moscovită a cărei denumire și trecut este strâns legată de mișcarea proletariatului și a structurilor Direcției Generale Politice (G.P.U.) este clubul Dinamo. Această grupare, constituită în 1923, a primit în rândul său o mulțime de militari ai G.P.U. și a fost o echipă asociată cu structurile de securitate³⁴. La fel ca în cazul României, în Rusia există o echipă care este a Căilor Ferate Ruse (Rossiskie Jeleznîe Dorogi) – Lokomotiv Moscova³⁵. Un alt club din Rusia care are o bogată istorie interpătrunsă cu istoria comunismului sovietic este clubul Rotor Volgograd³⁶. Acest club a avut mai multe denumiri de-a lungul existenței sale. Astfel, la momentul creării clubului în 1929 clubul s-a numit „Traktorostroitel”³⁷ și era deținut de fabrica constructoare de tractoare din Volgograd. O denumire ulterioară a clubului este „Dzerjineț-STZ” drept un tribut adus creatorului C.E.K.A. sovietice, Feliks Dzerjinski³⁸, iar denumirea

---

²⁹ OPPV, <https://history.pfc-cska.com/history?id=43>, accesat în data de 5 mai 2021.

³⁰ ТДКА, <https://history.pfc-cska.com/history?id=44>, accesat în data de 5 mai 2021.

³¹ ТДСА, <https://history.pfc-cska.com/history?id=46>, accesat în data de 5 mai 2021.

³² ТСК МО, <https://history.pfc-cska.com/history?id=47>, accesat în data de 5 mai 2021.

³³ ТСКА, <https://history.pfc-cska.com/history?id=70>, accesat în data de 5 mai 2021.

³⁴ Istoria kluba: 1923-1944, <https://fcdynamo.ru/club/19231944>, accesat în data de 5 mai 2021.

³⁵ History, <https://www.fclm.ru/ru/history/1922>, accesat în data de 5 mai 2021.

³⁶ Volgograd s-a numit Stalingrad în perioada sovietică.

³⁷ Traducere aproximativă în limba română: „Constructorul de tractoare”.

³⁸ Osnovanie kluba, <https://rotor-vlg.com/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

actuală – Rotor - (cu mici variațiuni de-a lungul timpului) a fost adoptată în 1975³⁹. Așa cum vedem în cazul clubului de pe malul Volgăi denumirile clubului sunt strâns legate de fabrici, precum și de anumiți lideri sovietici, fapt care reprezintă că Rotor a fost tributară trecutului sovietic pentru numele său. Cea mai titrată echipă din Rusia din ultimul deceniu – Zenit Sankt Petersburg – își datorează numele Uzinei Metalurgice din Leningrad (azi Sankt Petersburg)⁴⁰. Acesta este un alt exemplu în care denumirea unei echipe din Rusia provine de la vreo uzină sovietică. Rubin Kazan este o altă echipă din Rusia care își are denumirea de la trecutul sovietic. Inițial clubul a fost alcătuit din jucători ai Uzinei Aviatice nr. 22 denumită după S.P. Gorbunov. Pe site-ului clubului se spune faptul potrivit căruia „potrivit legendei” denumirea actuală a clubului ar veni de la stațiile de localizare radio instalate pe avionul de bombardament sovietic TU-16, precum și pe alte avioane sovietice⁴¹. Aici avem un alt exemplu în care comunismul sovietic se regăsește în denumirea unui club.

După cum putem observa din denumirile cluburilor din Rusia, afilierea de ordin geografic și tributul oferit moștenirii comunismului sovietic sunt la ordinea zilei. Toate cluburile care activează în Premier Liga rusă în sezonul 2020-2021 conțin numele orașului sau al regiunii de unde provin⁴². În cazul cluburilor din Rusia asistăm la o afiliere dublă a cluburilor – una față de oraș/regiune și alta față de diverse instituții sau personalități din istoria recentă a Rusiei. Astfel, între cele 16 cluburi regăsim cluburi ce își datorează numele și istoria armatei. Altele sunt legate de structurile de securitate sovietice, căilor ferate rusești, fabrici sau foști lideri politici din Rusia. Mai jos regăsiți o împărțire a cluburilor între diversele tipuri de afiliere pe care le-am putut identifica:

Număr cluburi	Denumire	Afilieră
15	Akhmat Grozny, Arsenal Tula, CSKA Moskva, Dinamo Moskva, FK Khimki, FK Krasnodar, FK Rostov, FK Tambov, FK Ufa,	Oraș

³⁹ Klub v 50-70 godah, <https://rotor-vlg.com/history/>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁴⁰ Kak nacinalsia Zenit, https://fc-zenit.ru/club/zenit_history/history_1/, accesat în data de 5 mai 2021.

⁴¹ Istoria kluba, <https://www.rubin-kazan.ru/pages/history>, accesat în data de 5 mai 2021.

⁴² În cazul celor de la FK Ural atribuirii denumirii munților Ural drept o regiune este o convenție unanim acceptată în Rusia.

	Lokomotiv Moskva, PFC Sochi, Rotor Volgograd, Rubin Kazan, Spartak Moskva, Zenit St. Petersburg	
2	Rotor Volgograd, Zenit St. Petersburg	Fabrici
1	Rubin Kazan	Aviație
1	ȚSKA Moscova	Armată
1	Dinamo Moscova	Structuri de securitate (G.P.U.)
1	FK Ural	Munții Ural
1	Akhmat Grozny	Akhmat Kadîrov (fost lider al Ceceniei)
1	Arsenal Tula	Fabrica de armament din Tula
1	Lokomotiv Moscova	Căile Ferate din Rusia

Pentru a prezenta o imagine procentuală a afilierii cluburilor din Rusia mă voi folosi de tabelul de mai sus. În primul rând, trebuie reamintit faptul că în Rusia cluburile prezintă afiliere dublă față de oraș/regiune, fabrici, instituții sau persoane. Astfel 100% dintre cluburile care activează în Premier Liga rusă în sezonul 2020-2021 conțin în denumirea lor numele orașului/regiunii de unde provin. Pe de altă parte, câte 6.25% dintre cluburile din Rusia sunt afiliate cu aviația, armata, structurile, formele de relief, persoane sau căile ferate din Rusia. În același timp, 18.75% dintre cluburile din Rusia își datorează numele diferitor fabrici din fosta Uniune Sovietică. Prin urmare, putem afirma faptul potrivit căruia comunismul și geografia se regăsesc din plin în denumirile cluburilor din prima ligă rusă.

Pentru a completa această imagine, voi aminti un amănunt important în ceea ce privește interconexiunea destinului cluburilor din Rusia cu istoria acestei țări – faptul că o bună parte dintre cluburile din Rusia sunt în continuare deținute de stat. Un prim club deținut de către statul rus este ȚSKA Moscova prin Clubul Sportiv Central al Armatei⁴³. Cea mai mare parte a acțiunilor clubului Lokomotiv Moscova este deținută de Compania Russian Railways

⁴³ AO PFK ȚSKA, https://zachestnyibiznes.ru/company/ul/1027739880893_7734046851_AO-PFK-CSKA, accesat în data de 6 mai 2021.

(deținută 100% de statul rus)⁴⁴. Clubul Ahmat Groznîi este deținut 100% de administrația Republicii Cecene (parte a guvernului rus)⁴⁵. Clubul Rotor Volgograd este deținut de către Ministerul Sportului al Regiunii Volgograd (parte a guvernului rus)⁴⁶. Acestea sunt doar câteva exemple prin care am arătat faptul potrivit căruia cluburile din Rusia sunt influențate de realitățile istorice, politice și geografice și local, lucru pe care am putut să îl observăm în denumirile cluburilor care activează în sezonul 2020-2021 în prima ligă rusă.

Ucraina – afiliere față de orașul de proveniență și anumite meserii

În cazul Ucrainei regăsim loialitatea cluburilor față de orașele de unde provin, precum și față de anumite elemente ale trecutului sovietic. Față de Rusia, în Ucraina procesul de decomunizare a denumirilor cluburilor de fotbal este evident. Singurul club care păstrează o denumire cu referire la mișcarea muncitorească este Shakhtar Donetsk⁴⁷.

Club ⁴⁸	Oraș
Desna Chernigov, Dinamo Kiev, FC Mynai, FC Oleksandriya, FK Lviv, FK Mariupol, Inhulets Petrove, Kolos Kovalivka, Olimpik Donetsk, Rukh Lviv, Shakhtar Donetsk, SK Dnipro-1, Vorskla Poltava, Zorya Lugansk	Cernigov, Dnipro, Donetsk, Kiev, Kovalivka, Lugansk, Lviv, Mariupol, Minai, Olexandria, Petrove, Poltava

Ungaria – comunismul pare să fie uitat cu desăvârșire

În Ungaria cluburile au denumiri ce fac trimitere la zona de proveniență a cluburilor. Budafoki MTE își are numele de la un cartier eponim din capitala Ungariei. Honved este singura echipă din Ungaria care își are denumirea de la armata maghiară⁴⁹. Diósgyöri VTK are denumirea de la Diósgyőr care este un

⁴⁴ AO FK Lokomotiv, https://zachestnyibiznes.ru/company/ul/1037718045034_7718200111_AO-FK-LOKOMOTIV/, accesat în data de 6 mai 2021.

⁴⁵ ANO RFK Ahmat, https://zachestnyibiznes.ru/company/ul/1022002145989_2020002521_ANO-RFK-AHMAT/, accesat în data de 6 mai 2021.

⁴⁶ GAU VO FK Rotor, https://zachestnyibiznes.ru/company/ul/1083444010968_3444166067_GAU-VO-FK-ROTOR/, accesat în data de 6 mai 2021.

⁴⁷ Shakhtar (în ucraineană) sau Şahtior (în rusă) înseamnă miner.

⁴⁸ Ukraine » Premier Liga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/ukr-premier-liga-2020-2021/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁴⁹ Budapest Honvéd, <https://www.hungarianfootball.com/budapest-honved/>, accesat în data de 6 mai 2021.

oraș istoric din Ungaria (azi parte a orașului Miskolc). Fehérvár FC își datorează numele orașului Székesfehérvár. Ferencvárosi TC își are denumirea de la Districtul IX din Budapesta (cunoscut și sub numele de Ferencváros). Kisvárdá FC își are numele de la orașul cu același nume situat în nord-estul Ungariei. Mezökövesd-Zsóry își are denumirea de la orașul Mezökövesd. Újpest își are denumirea de la un fost oraș (actualmente parte a capitalei Ungariei)⁵⁰. După cum putem observa, doar un singur club din Ungaria (Honved) a fost denumit după apartenența sa în cadrul armatei, la fel ca ȚSKA Moscova sau Steaua București. În rest observăm loialități față de orașele de reședință sau de anumite cartiere (cluburi din Budapesta). În cazul Ungariei afilierea de ordin geografic este cea mai prezentă formă de afiliere a numelor cluburilor de fotbal. Mai jos atașez un tabel în care puteți regăsi o împărțire între cluburi și orașele de reședință:

Club ⁵¹	Oraș
Budafoki MTE, Budapest Honvéd, Diósgyőri VTK, Fehérvár FC, Ferencvárosi TC, Kisvárdá FC, Mezökövesd-Zsóry, MTK Budapest, Paksi SE, Puskás FC, Újpest FC, Zalaegerszegi TE	Budapesta, Diósgyőr, Kisvárdá, Mezökövesd, Paks, Székesfehérvár, Zalaegerszeg

Împărțirea cluburilor din Ungaria în funcție de afiliere:

Număr cluburi	Denumire	Afilieră
8	Diósgyőri VTK, Budapest Honvéd, Fehérvár FC, Kisvárdá FC, Mezökövesd-Zsóry, MTK Budapest, Paksi SE, Zalaegerszegi TE	Oraș
3	Budafoki MTE, Ferencvárosi TC,, Újpest FC	Cartier

⁵⁰ Club – History, <https://ujpestfc.hu/club?filter=clubhistory>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵¹ Hungary » NB I 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/hun-nb-i-2020-2021/>, accesat în data de 6 mai 2021.

1	Budapest Honvéd	Armata
1	Puskás FC	Ferenc Puskás

Pornind de la tabelul de mai sus, putem observa faptul potrivit căruia 66.66% dintre cluburile din Ungaria își datorează numele orașelor din care provin. Dacă mai adăugăm cele 25% dintre cluburi care au fost denumite după cartierele de proveniență am ajunge la un procentaj de 91.66% ocupat de cluburile denumirile cărora sunt legate de factorul geografic.

Serbia – urmele comunismului sunt încă vizibile⁵²

În cazul Serbiei, trebuie menționat faptul potrivit căruia comunismul și-a lăsat amprenta destul de puternic asupra denumirilor cluburilor ce activează în sezonul 2020-2021 în această țară. Cele mai mari cluburi sârbe sunt un exemplu în acest sens. FK Partizan este o echipă a cărei nume se datorează mișcării partizanilor sârbi care au luptat împotriva trupelor germane în timpul celui de-al doilea război mondial⁵³. Principala rivală a celor de la Partizan – Steaua Roșie Belgrad – și-a primit numele în urma unor dezbateri puternice. Unii dintre creatorii clubului ar fi vrut să numească clubul după Lenin sau Stalin⁵⁴, dar au ajuns să adopte steaua roșie care, între timp, a devenit simbolul naționalismului sârb⁵⁵. Un alt exemplu clar al cărui nume este împrumutat de la regimul comunist este FK Proleter⁵⁶. La fel ca în cazul altor state foste comuniste, în Serbia a existat un club fondat de muncitorii căilor ferate – FK Indija⁵⁷. FK Rad este exemplul clubului ce își datorează denumirea muncitorilor din fabrici. Acest club a fost fondat de muncitorii companiei Rad⁵⁸. Spartak Subotica a fost

⁵² Serbia » Super Liga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/srb-superliga-2020-2021/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵³ FK Partizan Belgrade, <https://www.footballhistory.org/club/partizan.html>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵⁴ Lenin i Stalin bili u „igri” za ime Trvene Zvezde (trad ro. Lenin și Stalin au fost în „jocul” pentru numele Steaua Roșie), https://pbs.twimg.com/media/Cp_r3XIXgAAPsfy.jpg, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵⁵ Red Star claim gold for the Balkan peninsula, <https://www.fifa.com/news/red-star-claim-gold-for-the-balkan-peninsula-510487>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵⁶ Proleter, <https://www.superliga.rs/sezone/2020-21/team/5-super-liga-srbije-2020-21/20-proleter>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵⁷ Fudbalski klub “INĐIJA”, <https://fkindjija.rs/o-klubu/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁵⁸ FK Rad, <http://fkrad.rs/%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%98%d0%b0/>, accesat în data de 6 mai 2021.

denumită după un lider revoluționar - Jovan Mikić Spartak⁵⁹. Unele dintre cluburile din Serbia își datorează numele orașelor de unde provin. Atașez mai jos un tabel aferent:

Club ⁶⁰	Oraș
Crvena Zvezda, FK Čukarički-Stankom, FK Indija, FK Javor, FK Mačva Šabac, FK Metalac, FK Napredak, FK Novi Pazar, FK Rad Beograd, FK Voždovac, FK Zlatibor, Mladost Lučani, OFK Bačka, Partizan, Proleter Novi Sad, Radnički Niš, Radnik Surdulica, Spartak Subotica, TSC Bačka Topola, Vojvodina	Bačka Topola, Belgrad, Gornji Milanovac, Indija, Ivanjica, Šabac, Novi Pazar

După cum putem observa din denumirile cluburilor din Serbia, acestea își iau numele atât de la zona de proveniență cât și de la anumite fabrici sau mișcări sportive sau muncitorești, mișcări revoluționare sau studentești, naționalismului sârb, fabrici, cartiere, mișcarea tinerilor, precum și denumiri dedicate liderilor revoluționari. Mai jos găsiți un tabel aferent

Număr cluburi	Denumire	Afilieri
11	FK Indija, FK Mačva Šabac, FK Novi Pazar, FK Rad Beograd, Mladost Lučani, OFK Bačka, Proleter Novi Sad, Radnički Niš, Radnik Surdulica, Spartak Subotica, TSC Bačka Topola	Oraș
3	Radnički Niš, Radnik Surdulica, FK Metalac	Mișcarea muncitorească

⁵⁹ SPARTAK ŽK, <https://www.superliga.rs/sezone/2020-21/team/5-super-liga-srbije-2020-21/14-spartak-zk> accesat în data de 6 mai 2021.

⁶⁰ Serbia » Super Liga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/srb-super-liga-2020-2021/>, accesat în data de 6 mai 2021.

1	Crvena Zvezda	Naționalism
1	Partizan	Mișcare de partizani
1	Proleter Novi Sad	Proletariat
1	Vojvodina	Regiune
1	FK Javor,	Mișcări studențești
1	FK Rad Beograd	Compania Rad
1	FK Napredak	Ideea de progres
1	FK Voždovac	Cartier
1	Mladost Lučani	Tineret
1	Spartak Subotica	Lideri revoluționari

Bulgaria – istoria și geografia își dau mână cu mână⁶¹

În cazul vecinilor de la sud de Dunăre este foarte clar faptul că istoria și geografia sunt prezente în denumirile cluburilor care evoluează în prima ligă bulgară în sezonul 2020-2021. În cazul numelor echipelor din fotbalul vecinilor de la sud de Dunăre regăsim implementarea pe scară largă a modelului sovietic îmbinată cu rememorarea trecutului istoric din Bulgaria sub diferite forme.

Comunismul de tip sovietic și-a spus din plin cuvântul în ceea ce privește modul în care au fost denumite cluburile de fotbal din Bulgaria. Cele mai cunoscute echipe din Bulgaria (exceptând Ludogoreț) sunt exemple clare în care comunismul este omniprezent în denumirile cluburilor. Astfel, C.S.K.A Sofia, la fel ca și Ț.S.K.A. Moscova, Honved Budapesta sau Steaua București, este clubul armatei în Bulgaria⁶². Lokomotiv Plovdiv, precum omologii săi de la Moscova, sunt un club ce își are numele de la căile ferate din Bulgaria⁶³. Un alt club care, prin toate denumirile pe care le-a avut, este o mărturie vie a faptului că istoria se regăsește din plin în denumirile acestui club este Slavia Sofia⁶⁴. Una din primele denumiri ale clubului a fost „Botev” (o trimitere directă la liderul revoluționar și poetul Hristo Botev). O altă denumire a clubului a fost „Razvitie”⁶⁵. O altă denumire a clubului a fost „Stroitel”⁶⁶. O denumire

⁶¹ Bulgaria » Parva Liga 2020/2021 » Teams, <https://www.worldfootball.net/players/bul-parva-liga-2020-2021/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁶² Cestit rojden den', armeiți, http://cska.bg/index.php?main_page=document_general_info&cPath=65&products_id=9887, accesat în data de 6 mai 2021.

⁶³ Istoria, <https://lokomotivpd.com/istorija/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁶⁴ Profesionale Futbolen Klub Slavia, <http://www.pfcslavia.com/pages.aspx?id=23>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁶⁵ Razvitie înseamnă dezvoltare în limba română.

⁶⁶ Stroitel înseamnă constructor în limba română.

ulterioară a clubului este „Udarnik”⁶⁷. De asemenea, în sezonul 2020-2021 în prima ligă bulgară regăsim două cluburi a căror denumire este dedicată revoluționarului și poetului Hristo Botev – Botev Plovdiv⁶⁸ și FK Botev Vratsa⁶⁹. Un alt club ce poartă numele unui revoluționar bulgar (Vasil Levski) este clubul Levski Sofia⁷⁰. Pe lângă cluburile a căror nume este o trimitere la eroii naționali bulgari, o parte din cluburile bulgare sunt denumite după zona de proveniență - Chernomorets Varna⁷¹, Etar Veliko Tarnovo⁷², PFC Beroe⁷³, PFC Ludogorets Razgrad⁷⁴ și PFC Montana⁷⁵.

Cele mai multe cluburi din Bulgaria își au numele de la orașele/regiunile de proveniență (6 cluburi, ceea ce reprezintă 42.85% Dintre cluburile ce evoluează în prima ligă bulgară în sezonul 2020-2021). Alte două cluburi (14.28%) au denumiri ce țin de armata bulgară. Tot atâtea cluburi oferă un tribut lui Hristo Botev în numele lor. Un club (adică 7.14%) îl putem regăsi și în categoriile tribut pentru Vasil Levski, căi ferate sau cartiere. Atașez mai jos un tabel cu denumirile cluburilor bulgare împărțite pe categorii:

Număr cluburi	Denumire	Afiliere
6	Chernomorets Varna, Etar Veliko Tarnovo, PFC Beroe Stara Zagora, PFC Ludogorets Razgrad și	Oraș/Regiune

⁶⁷ Termenul Udarnik se poate înțelege drept un muncitor care are rezultate foarte bune în muncă.

⁶⁸ Botev Plovdiv, <https://www.worldfootball.net/teams/botev-plovdiv/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁶⁹ FK Botev Vratsa, <https://www.worldfootball.net/teams/fk-botev-vratsa/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁰ Istoria, <https://levski.bg/istoria/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷¹ Chernomorets Varna, <https://www.worldfootball.net/teams/chernomorets-varna/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷² Etar Veliko Tarnovo, <https://www.worldfootball.net/teams/etar-veliko-tarnovo/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷³ PFC Beroe, <https://www.worldfootball.net/teams/pfc-beroe/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁴ PFC Ludogorets Razgrad, <https://www.worldfootball.net/teams/pfc-ludogorets-razgrad/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁵ PFC Montana, <https://www.worldfootball.net/teams/pfc-montana/>, accesat în data de 6 mai 2021.

	PFC Montana, FC Arda Kardzhali	
2	Botev Plovdiv, FK Botev Vratsa	Hristo Botev
1	Levski Sofia	Vasil Levski
2	CSKA Sofia, FC CSKA 1948 Sofia	Armată
1	Lokomotiv Plovdiv	Căile ferate din Bulgaria
1	Slavia Sofia	Diverse (eroi naționali, mișcare muncitorească)
1	Tsarsko Selo Sofia	Cartier

România – cluburi de tradiție cu probleme, dar urmele comunismului sunt vizibile

Fotbalul românesc, în forma sa actuală sau ceva mai veche, abundă în denumiri ce fac trimitere atât la realitățile geografice locale, cât și la istoria comunismului românesc. Din perspectivă istorică, vom observa că în cazul fotbalului românesc, la fel ca în cazul vecinilor bulgari, modelul sovietic a fost implementat în sportul românesc. Denumirile atât a cluburilor actuale din Liga 1 și în cazul altor cluburi românești active sau nu, au fost influențate de modelul sovietic. Un prim exemplu în acest sens este clubul F.C.S.B. (aici ne referim la denumirea de Steaua), club care, în perioada regimului comunist, a fost un club afiliat armatei (exact la fel precum Ț.S.K.A. Moscova sau Ț.S.K.A. Sofia)⁷⁶. Un alt club din Liga 1, care este și marea rivală a celor de la F.C.S.B., este Dinamo București, echipă care a ținut de Ministerul Afacerilor Interne⁷⁷. Un alt club din Liga 1 (sezonul 2020-2021) a cărui nume face trimitere la activități de extracție de gaz natural (o altă practică comunistă de denumire a cluburilor de fotbal după o ramură de producție economică) este Gaz Metan din Mediaș⁷⁸. O altă echipă marcată de istoria comunismului românesc în denumirea sa este U.T.A. Arad. Echipa a evoluat în trecut și sub numele de „Flamura Roșie”⁷⁹, iar numele

⁷⁶ Povestea clubului nostru, <https://www.fcsb.ro/ro/istoric/povestea-fcsb/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁷ Istoria fotbalului românesc (VII): Cum a apărut Dinamo București, <https://www.istoriafotbalului.com/istoria-fotbalului-romanesc-vii-cum-a-aparut-dinamo-bucuresti/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁸ Istorie, <https://csgazmetan.ro/club/>, accesat în data de 6 mai 2021.

⁷⁹ Palmares, <https://www.uta-arad.ro/p/palmares/56>, accesat în data de 7 mai 2021.

de U.T.A. vine de la Uzina Textilă Arad⁸⁰. Un alt club din Liga 1 care își datorează numele unei instituții (Căile Ferate Române) este C.F.R. Cluj⁸¹. După cum putem observa o parte dintre cluburile ce evoluează în sezonul 2020-2021 în Liga 1 au denumiri ce țin de moștenirea comunismului, precum și denumiri ce provin de la orașul de proveniență a acestor cluburi. Astfel, 10 cluburi (62.5% sin total) ce activează în Liga 1 conțin referințe la numele orașului de unde provin. Restul cluburilor sunt împărțite în 6 categorii diferite. Pentru mai multe detalii, atașez tabelul de mai jos:

Număr cluburi	Denumire	Afilieră
10	Academica Clinceni, Argeș Pitești, Astra Giurgiu, Chindia Târgoviște, CS Universitatea Craiova, FC Botoșani, FC Hermannstadt, FC Politehnica Iași, FC Viitorul Constanța, FC Voluntari	Oraș
1	F.C.S.B.	Armată
1	Dinamo București	Ministerul Afacerilor Interne
1	U.T.A. Arad	Uzina Textilă Arad
1	C.F.R. Cluj	Căile Ferate Române
1	Gaz Metan Mediaș	Extracție de resurse naturale
1	Sepsi OSK	Minorități

Concluzii

La capătul acestei analize pot fi formulate câteva concluzii cu privire la legătura dintre denumirile echipelor de fotbal cu istoria și geografia. În primul rând, din cele relatate se observă clar faptul că între denumirile cluburilor de fotbal de pe continentul european, istorie și geografie este o strânsă legătură.

⁸⁰ UTA Arad, <https://www.fanatik.ro/tags/uta-arad>, accesat în data de 7 mai 2021.

⁸¹ CFR Cluj 1907 – istorie si multa iubire, <https://voceaclubului.ro/cfr-cluj-1907-istorie-si-multa-iubire/>, accesat în data de 7 mai 2021.

Marea majoritate a cluburilor europene au denumiri ce sunt tributare zonelor de proveniență a acestor cluburi. În campionatele de top din Europa (Anglia, Franța, Germania, Italia și Spania) procentajul echipelor denumite după orașul/regiunea de proveniență se apropie de 100%. În estul Europei, procentajul acestei categorii de cluburi este mai redus. În zona de vest a continentului regăsim cluburi ce sunt denumite după cartierele unde au fost fondate și unde se află în prezent stadioanele lor. Unele cluburi din occident sunt denumite după biserici.

În cazul estului continentului European situația este ceva mai complicată decât în campionatele de top din Europa. Deși cluburile în a căror denumire regăsim afilierea geografică sunt destul de numeroase, domeniul politic își face simțită prezența mult mai mult decât în vestul continentului European. În statele din Europa de Est pe care le-am analizat observăm în mod pregnant moștenirea comunismului și faptul că sovietizarea sportului în aceste state s-a manifestat până și în modul în care cluburile de fotbal au fost denumite. Spre deosebire de Occident, în fostele state comuniste regăsim echipe denumite ca urmare a apartenenței lor la armată (Ț.S.K.A. Moscova, Ț.S.K.A. Sofia, Steaua București), Ministerul Afacerilor Interne/structuri de securitate (Dinamo Moscova sau Dinamo București), fabrici (Zenit Sankt Petersburg, U.T.A. Arad, FK Metalac sunt doar câteva exemple), Demersul de față arată faptul că sovietizarea sportului în România, Ungaria, Serbia, Bulgaria a acoperit toate sectoarele sportului, inclusiv modul în care erau numite cluburile sportive și de fotbal imediat după al doilea război mondial. Totodată, prin această analiză am arătat că politicul este mult mai prezent în cluburile din estul continentului european decât în campionatele de top din Occident unde predomină afilierea de ordin geografic.

DOCTORUL IULIU MOLDOVAN UN ÎNTEMEIETOR DE ȘCOALĂ MEDICALĂ

VICTORIA GROZAV-BIRIȘ*

Abstract: *Iuliu Moldovan was a noteworthy figure of the romanian medical life, being one of those who in 1919 laid the foundation of the romanian medical education system at the Faculty of Medicine in Cluj. He was one of the founders of the modern public healthcare system in Romania, teaching as professor at Hygiene Department in Cluj, until 1947 when he was forced to retire, without taking into account his wide experience in the medical field and its scientific activity. During the interbelic period of time, he was member of the National Peasant Party and minister undersecretary of State of the Ministry of Health and Social Care for one year. The purges in the comunist era did not spared the professor Moldovan. In 1949 he got in touch with „the romanian gulag”, being imprisoned at Sighet, as a part of the programme to isolate the former dignitaries.*

Keywords: *Iuliu Moldovan, hygiene, history, medical education, public-health.*

Iuliu Moldovan s-a implicat major alături de profesorul Iuliu Hațieganu la întemeierea învățământului românesc medical superior la Cluj. S-a format ca medic la Viena și Praga, și-a început activitatea medicală la școala medico-militară din Viena, unde i-a fost încredințată misiunea de combatere a epidemiilor din armată. S-a distins în combaterea holerei și a tifosului exantematic, care în acele timpuri făceau ravagii în mijlocul soldaților, dar și a populației civile.¹ S-a născut în Bogata de Mureș raionul Luduș, tatăl său fiind preot greco-catolic. A studiat la liceul german din Mediaș, apoi a studiat la Facultatea de Medicină din Viena și Praga între 1900 și 1906, unde obținu-se o bursă militară pe toată durata studiilor, cu angajament pe 6 ani pentru Institutul Medico-militar din Viena. În 1908 a fost numit asistent la laboratorul central de bacteriologie al armatei austro-ungare din Viena, desfășurând în paralel

---

* Doctorand, anul III, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Școala Doctorală "Istorie. Civilizație. Cultură", Coordonator: Prof. Univ. Dr. Marcela Sălăgean, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

¹ Nicolae Ghilezan, "Școala clujeană de medicină", în: *Orașul*, Fundația Culturală "Carpatica", 2018, anul XII, Nr. 44-45, p. 60.

activitatea practică, științifică și didactică.² În primul război mondial a fost numit medic șef igienist în armata a II-a austro-ungară, când a condus campania împotriva tifosului și febrei recurente pe frontul din Dalmația. În această perioadă a fost ridicat la gradele de maior, apoi de colonel. În 1915 a fost abilitat docent în patologie generală și experimentală al Facultății de Medicină din Viena.³ A urmat stagii de perfecționare la Institutul de Medicină Tropicală din Hamburg, Institutul Pasteur din Paris, la Roma la stațiunea zoologică din Napoli, iar în 1931 a beneficiat de o bursă oferită de Fundația Rockefeller, vizitând cu această ocazie numeroase servicii medicale din SUA.⁴

În 15 decembrie 1918, Iuliu Moldovan a fost numit de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, secretar general pentru problemele de sănătate și asistență medicală la Resortul Ocrotirilor Sociale, iar în aprilie 1920 a fost confirmat prin decret regal, secretar general al Resortului Ocrotirilor Sociale. În 1919 a fost numit profesor titular la Catedra de Igienă de la Facultatea de Medicină din Cluj, și director al Institutului de Igienă și Igienă Socială din oraș.⁵ Din funcția de secretar general al Ocrotirilor Sociale din Transilvania, a înființat șapte inspectorate igienico-sanitare la: Cluj, Oradea, Satu-Mare, Târgu-Mureș, Timișoara, Sibiu și Brașov, a deschis unele spitale și sanatorii, a creat Institutul Surorilor de Ocrotire din Cluj, a organizat ambulatorii pentru combaterea tuberculozei și a bolilor venerice. Înființarea în 1929 a Institutului pentru Studiul și Profilaxia Cancerului din Cluj, primul de la noi din țară, și al treilea din Europa, se datorează tot profesorului Iuliu Moldovan.⁶ În 1928 a fost numit secretar general în Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale, iar în 1930 a fost numit ministru subsecretar de stat la Ministerul Sănătății, an în care a elaborat și publicat o nouă lege sanitară, Legea Nr. 236/1930 din 14 iulie 1930, cunoscută ca "Legea Moldovan."⁷ Legea sanitară propusă de Iuliu Moldovan a fost printre cele mai moderne din Europa acelor timpuri, de care au beneficiat în primul rând țărani și muncitorii, făcând pentru prima dată parte din politica de stat pentru eradicarea TBC-ului, sifilisului și pelagrei.

---

² Iuliu Moldovan, *Amintiri și reflexiuni*, București, Carol Davila, 1996, pp. 19-20.

³ *Ibidem*.

⁴ Florea Marin, *Vieți dedicate omului. Personalități medicale clujene*, Vol II, Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 50.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Marius Bojiță, Honorius Popescu, Oliviu Pascu și Crisitan Bârsu, *Scoala clujeană de medicină și farmacie*, Editura Medicală Universitară "Iuliu Hațieganu", Cluj-Napoca 2004, 44-45.

⁷ Florea Marin, *op. cit.* p. 50.

Ca dascăl a fost preocupat ca studenții să primească o pregătire cât mai adecvată, pentru înțelegerea problemelor de medicină și sănătate publică. Iuliu Moldovan a fundamentat în fața autorităților universitare, necesitatea introducerii în planul de învățământ la Facultatea de Medicină, a disciplinelor de biologie generală și umană, sociologie și psihologie. Aceste propuneri au fost acceptate, și onorate de prezența profesorilor: Emil Racoviță la biologie, Virgil Bărbat la sociologie și Florin Ștefănescu Goangă la psihologie medicală.⁸ De asemenea a insistat ca disciplinei de igienă să i se acorde o mai mare importanță. Totodată pe lângă Catedra de Igienă s-au ținut o serie de conferințe pe teme de: igiena muncii și asistență socială, epidemiologie, nutriție, demografie și educație sanitară, ocrotire și asistență socială, inginerie sanitară.⁹

Profesorul Iuliu Moldovan milita pentru o reformă a învățământului medical și o adaptare a acestuia, la nevoile sanitare ale României. În acest sens, în 1945 a conceput un anteproiect de lege, în care sublinia nevoia urgentă a direcționării învățământului medical spre latura preventivă nu numai spre cea curativă. În expunerea de motive a anteproiectului de lege, a adus ca argumente bilanțul demografic al populației României pe 20 de ani, arătând o scădere a natalității de 14,5%, în această perioadă. Dacă în 1924 natalitatea reprezenta un procent de 37,9%, în 1943 aceasta a scăzut la 23,4%, în timp ce se înregistra doar o ușoară scădere a mortalității de la 23 ‰ în anul 1924, la 18,1 ‰ în 1943, reprezentând un procent de reducere a mortalității de doar 5,2 ‰. De asemenea mortalitatea infantilă constituia o problemă majoră a sănătății publice românești, având în vedere că în 1921, aceasta era de 20%, iar în 1943 procentul scăzuse la doar 18,4%, ceea ce reprezenta o ameliorare a ratei de mortalitate de nici 2% în două decenii.¹⁰ Mai menționa că o parte însemnată în rata mortalității, era provocată de bolile infecțioase și parazitare, boli care se puteau preveni prin măsuri sanitare. Pentru îmbunătățirea sănătății populației, considera necesară o simplificare a învățământului medical și adaptarea acestuia la nevoile reale ale țării. Totodată propunea ca învățământul medical a tuturor facultăților de medicină să se reducă la cinci ani.¹¹

Doctorul Moldovan afirma că Facultatea de Medicină a fost străină de problemele sănătății publice, limitându-se la perfecționările cadrelor, la probleme de ordin științific și la "*satisfacerea dorinței celor ce urmau să pătrunță în*

---

⁸ Iuliu Moldovan, *op. cit.* p. 66.

⁹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj (DJANC), Fond: *Dr. Iuliu Moldovan*, dos. 8/1946, f. 57.

¹⁰ *Ibidem*, f. 111.

¹¹ *Ibidem*.

învățământul medical."¹² Unele specialități mari au fost divizate în specialități mărunte, în unele cazuri au fost chiar dublate. De asemenea programa analitică o considera prea încărcată, studenții fiind nevoiți să memoreze multe materii, fiind supuși la o "muncă titanică dezorganizată și neigienică"¹³, nemaivând timp să-și formeze personalitatea medicală, să se preocupe de problemele sanitare ale țării, sau de perfecționarea medicinei ca știință. În condițiile date, nivelul intelectual al studentului era scăzut, doar foarte puțini studenți prin eforturi proprii uriașe, formau un procent redus al elitei facultății clujene. În opinia profesorului Moldovan, facultățile erau silitе "să prepare elemente puțin corespunzătoare teoriei și practicei medicale."¹⁴

Pe măsură ce se introduceau materii noi, acestea nu erau înlocuite ci adăugate la programa analitică, nefiind suprimate alte materii. Analizând această programă, considera că studiul anatomiei și a chimiei era prea aprofundat. În 1945 în cadrul Facultății de Medicină, (cu cele patru facultăți de: medicină, igienă, pediatrie și stomatologie) se studia: chimie galenică, chimie biologică, chimie fiziologică, chimie celulară, și farmacologia. În domeniul medicinei clinice, studenții erau obligați să memoreze numeroase tehnici pe care nu aveau dreptul și nu le puteau aplica decât ca medici specialiști. O altă anomalie o reprezenta studierea unor specialități minore pe parcursul a două semestre. De asemenea medicina muncii nu era inclusă în programa de învățământ. Nu exista nici o distincție între învățământul de specializare și cel de cultură generală. Învățământul medical românesc, era dominat de medicina curativă, în timp ce în medicina modernă se pune accent pe medicina preventivă. De aceea, profesorul Moldovan susținea ideea reorganizării învățământului medical în sens preventiv, prin reducerea materiilor existente, la cunoștințe strict necesare unui student medicinist și completarea cu materii care aparțin medicinei preventive, urmând să fie introduse materii noi precum: igiena personală încă din anul I de studiu, iar în următorii ani igiena muncii și igiena mintală.¹⁵

Iuliu Moldovan a creat la Cluj o puternică școală științifică de igienă și medicină socială, unde a format medici de valoare, 11 dintre elevi săi, au ajuns profesori universitari în centrele medicale universitare din țară.¹⁶ A avut o activitatea științifică vastă, cuprinzând peste 630 de articole și monografii,

---

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem*, f. 113.

¹⁴ *Ibidem*, f. 112.

¹⁵ *Ibidem*, f. 113-114.

¹⁶ Florea Marin, *op. cit.*, p. 51.

tratate și manuale universitare. Dintre numeroasele lucrări amintim: "Principii generale pentru organizarea sănătății publice în România" (1924); "Igiena națiunii" (1925), "Organizarea sanitară rurală în România" (1940); „Biologia familiei și etnobiologia" (1942); "Tratat de sănătate publică" (1947). Împreună cu colaboratorii săi: Mihai Zolog, Titus Slăvoacă, Nicolae Maier, M. Sulică, Ion Manta și Cornel Crișan au izolat și purificat "Reticulina M", produsă la Institutul de Igienă, fiind introdusă în practica terapeutică în 1939.¹⁷ Cercetările științifice al profesorului Moldovan, au fost publicate în țară în revistele: Clujul medical, Ardealul medical, Sănătatea publică, în cadrul secției medicale a ASTREI, a publicat în Buletinul eugenic și biopolitic, dar și în reviste din străinătate: Feldärztliche Blätter și Comptes-rendus de la Société de Biologie din Paris.¹⁸

În perioada Dictatului de la Viena, a urmat Facultatea de Medicină în refugiu la Sibiu. Împreună cu profesorii: Victor Papilian, Dimitrie Negru și Emil Țeposu, a fost semnatul memoriului din primăvara anului 1945, înaintat guvernului, care cuprindea condițiile acceptate de Consiliul Facultății de Medicină și Senatul Universitar, pentru reînțoarcerea Facultății de Medicină la Cluj. Se solicita eliberarea și predarea cu inventar a clinicilor și a locuințelor de serviciu deținute de personalul medical al facultății maghiare și restaurarea facultății românești în toate drepturile sale, cerințe ce au stat la baza legii nr. 406/1945. Condițiile ca personalul din universitatea maghiară să-și continue activitatea la facultatea românească de medicină erau: "să cunoască limba statului și să fie de cetățenie românească."¹⁹

Epurările din perioada comunistă nu l-a ocolit pe profesorul Moldovan așa cum n-a ocolit pe alți mulți profesori din universitate predum: Iuliu Hațieganu, Titu Vasiliu, Lucian Blaga, Nicolae Mărgineanu, Victor Papilian, Ion Manta etc. Nu s-a ținut cont de vasta sa experiență în domeniul igienico-sanitar, fiind pensionat în 1947, odată cu schimbările politice ale vremii. În 1948 a fost însărcinat cu conducerea Institutului de Igienă și cu suplinirea activității didactice. Această "tolerare" de un an, s-a datorat lipsei de cadre didactice bine pregătite profesional pentru ocuparea acestor funcții. La 26 februarie 1945 primise confirmare, de la Comisia de epurație a Universității "Regele Ferdinand I", că s-au încheiat cercetările în privința atitudinii politice a profesorul dr. Iuliu Moldovan, și nu intră sub incidența articolului 2, din Decretul lege nr. 486/1944

---

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Marius Bojiță, Honorius Popescu, Oliviu Pascu și Crisitan Bârsu, *op. cit.*, p. 45.

¹⁹ DJANC, Fond: *Dr. Iuliu Moldovan*, dos. 8/1946, f. 70.; DJANC, Fond: *Facutatea de Medicină și Farmacie*, dos. 157/1945-1946, f. 76.

privitor la purificarea administrației publice, combinat cu Legea nr. 594/1944.²⁰ Nu peste multă vreme, mai exact în luna martie, comisia de epurație din universitate a fost schimbată, însă noua lege a epurației stipula că actele emise de vechea comisie rămân valabile.

Cu toate acestea, în 1949 Iuliu Moldovan a fost arestat, în cadrul acțiunii de izolare a foștilor demnitari și a membrilor partidelor istorice. A fost închis la închisoarea din Sighet pe o perioadă de cinci ani. Pe perioada cât a fost închis i-a fost suspendat dreptul la pensie. În timpul detenției a fost grav bolnav, dar a fost privat de tratament.²¹ După eliberarea din închisoare a fost urmărit de securitate până în primăvara anului 1961, pentru a vedea dacă nu cumva desfășoară activitate dușmănoasă împotriva regimului comunist. A fost membru marcant al Partidului Național Țărănesc, și un apropiat a lui Iuliu Maniu, președintele partidului. Era acuzat de prietenie cu Iuliu Maniu și cu Alexandru Vaida Voievod. Lui Iuliu Moldovan i s-a mai imputat că a avut atitudine în favoarea viziunii rasiste a antropologiei, că a fost demnitar în guvernul României în perioada interbelică și că a fost membru influent al bisericii greco-catolice, biserică ce a avut un rol important în emanciparea românilor din Transilvania.²² Radu Iftimovici, medic și iatroistoric, descria atitudinea colegilor profesorului Moldovan, din primii ani de represiune comunistă, când colegii săi nu l-au apărut, doar își luau măsuri de protecție spunând: *"nu vom accepta să-l demascăm sau să-l lovim pe maestrul nostru, spunea profesorul Salvator Cupcea primul între discipoli – celorlalți ucenici, dar va trebui neapărat să ne lepădăm oficial de ideile lui, dacă vrem să supraviețuim la Cluj și nu în temnițele Aiudului sau Sighetului."*²³

Iuliu Moldovan era îngrozit de spectrul degradării poporului român prin boli carentiale, sifilis, tuberculoză, alcoolism, alterarea fondului genetic, prin procreația necontrolată a unor bolnavi cu maladii ereditare grave: malformații fizice, predispoziție spre cancer, anemii ereditare de tipul hemofiliei și talasemiei, căutând răspunsuri științifice și medicale la aceste probleme sanitare. În concepția profesorului Moldovan, desăvârșirea neamului românesc trebuie să fie idealul nostru, iar în ceea ce privește biopolitica, acesta nu trebuie să fie nici de dreapta nici de stânga, deoarece nu o considera concepție de partid, ci concepție de viață sănătoasă.²⁴ Datorită faptului că a elaborat unele principii

---

²⁰ DJANC, Fond: *Dr. Iuliu Moldovan*, dos. 1/1946, f. 478.

²¹ Marius Bojiță, Honoriu Popescu, Oliviu Pascu și Crisitan Bârsu, *op. cit.*, p. 45.

²² Radu Iftimovici; "Arbitrar, nedreptăți și abuzuri în istoria științei românești. Cincinalul prigoanei: 1948-1953", în *Revista* 22, 15-22 septembrie 1991, p. 14.

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

de prevenire a alterării fondului genetic, utilizând cuvântul eugenie, a fost etichetat rasist. Acuzația era nefondată, profesorul fiind căsătorit încă din 1919 cu Bronislaw Stefanov din Lemberg, o casnicie care a durat până în 1946, când s-a stins din viață soția sa.

În memoriile sale, referindu-se la Transilvania, și la preocupările de eugenie și biopolitică, care i-au adus reproșuri și multă suferință, Iuliu Moldovan menționa: *"toată dragostea mea s-a revărsat atunci asupra poporului meu, atât de amar de vreme nedreptățit, împiedicat să-și pună în valoare, pentru croirea unei sorți proprii mai bune, bogăția potențialităților sale firești. Atunci am hotărât să pun în slujba neamului meu toate forțele mele, să-l ajut, cât îmi va sta în puterile mele, în drumul său greu spre viitorul meritat. Era atât de firesc acest sentiment de dragoste pentru poporul meu, atât de firească dorința de a-i închina rostul principal al vieții mele, încât nici prin gând nu-mi putea trece, și nimeni altuia atunci, că pentru dragostea și munca mea dezinteresată pentru poporul meu, voi putea suferii o dată nu numai o închisoare de peste cinci ani, o ostracizare de alți zece, și o nesocotire și oprire a activităților mele științifice, care putea să fie încă atât de folositoare științei românești."*²⁵ În întreaga sa activitate s-a condus după două concepte fundamentale: sănătatea populației și o concepție biopolitică, în sensul progresului poporului român în domeniul cultural și economic, ca prin muncă și creație, să ajungă la nivelul celorlalte popoare.²⁶

Personalitatea științifică i-a fost recunoscută și de regimul comunist, în 1956, când printr-o adresă a fost solicitat de Ministerul Sănătății să colaboreze cu acesta, urmând să fie remunerat cu 1200 de lei lunar, pentru a redacta lucrări științifice pe teme de igienă, sănătate publică, organizare sanitară, pregătirea cadrelor sanitare, etc. A acceptat colaborarea, doar în calitate de voluntar, fără a fi remunerat de statul român.²⁷ Activitatea științifică și munca titanică din domeniul sanitar, i-au fost răsplătite cu acordarea în 1962 a titlului de doctor docent în științe medicale, (titlu obținut la Viena în 1915), iar în memoria sa, un anfiteatru, o stradă și Institutul de Sănătate Publică din Cluj, îi poartă numele profesorului Iuliu Moldovan.

---

²⁵ Iuliu Moldovan, *op. cit.*, p. 84-85.

²⁶ Nicolae Ghilezan, *op. cit.* p. 60.

²⁷ DJANC, Fond: *Dr. Iuliu Moldovan*, dos. 1/1946, f. 247.

Fig.1. Dr. Iuliu Moldovan. Sursa:
https://ro.wikipedia.org/wiki/Iuliu_Moldovan

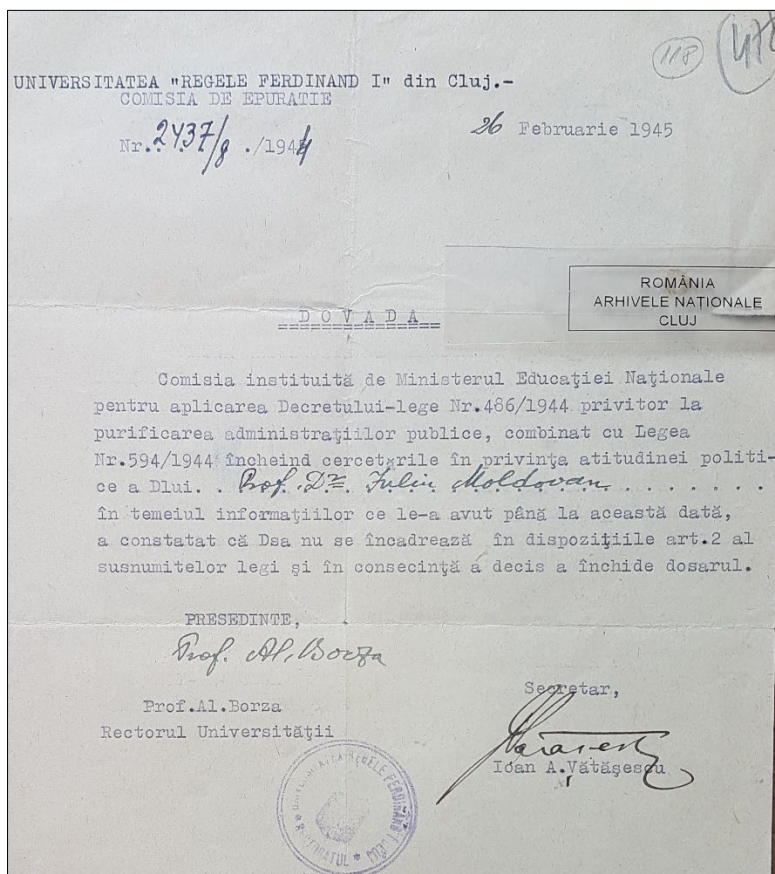

Fig. 2. Document emis de Comisia de epurație a Universității "Regele Ferdinand I", profesorului doctor Iuliu Moldovan. Sursa: Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj, fond personal: Dr. Iuliu Moldovan, dos. 1/1946, fila 478.

DEJEANUL OLIVIU BELDEANU – ANTICOMUNISTUL CARE A SPERAT VESTUL

VALERICA COCLEA (căs. CIREAȘĂ)*

Abstract: *Oliviu Beldeanu is one of the protagonists of the biggest protest against the communism regime. He was born on 16 February 1924 in Dej, then known as Solnoc-Dăbâca County, in a bourgeois family. He was a sculptor by profession, as well as an ex-leader of the youth organization of the national peasant party. Through the 1955 attack on the Romanian Legation in Bern, he wrote the only resistance page of the Romanian exile. Its purpose was to draw the attention of the free world to his homeland being subject to the communist regime, to prove to the whole world that there was a center of Soviet espionage in Western Europe, but also with the desire to exchange captives and to release from prison the followings: Anton-Ionel Mureșanu, Ilie Lazăr, General Aurel Aldea, The Greek Catholic Bishop Ioan Suciuc and Constantin (Bebe) Brătianu. During this attack he had by his side four close friends – Ion Chirilă, Stan Codrescu, Dumitru Ochiu and Tudor Ciocină. Three years later, because of this action, he was declared a „fascist” and in 18 February 1960, he was sentenced to death by shooting, sencece executed in the yard of Jilava Penitentiary.*

Keywords: *Dej, Beldeanu Oliviu, anti-communist, the attack on Bern, espionage, death penalty.*

Cu un trecut bogat în fapte și evenimente, Dej¹ a dat naștere la mari personalități, care au contribuit la istoria, cultura și arta spațiului someșan. O pagină a istoriei locale și naționale a fost scrisă de Oliviu Beldeanu zis Puiu (**Foto, nr. 1**), anticomunistul care a fost cunoscut de întreaga lume că a inițiat, organizat și condus grupul de refugiați români, care în 14 februarie 1955 au ocupat prin forță Legația română de la Berna, acțiune unică în istoria diplomatică. Deviza lui era: „*Patria liberă!*”.

Dar cine este Oliviu Beldeanu? Care fapte îi leagă numele de orașul Dej? Cum s-au desfășurat evenimentele? și Ce consecințe au avut? Iată câteva din întrebările la care vom încerca să răspundem în rândurile care urmează.

În ceea ce privește motivația acestui demers credem că trebuie să se știe cine au fost cei care au îndrăznit, la acea vreme, să lupte împotriva regimului de

---

¹ În maghiară Dés, Deés; în germană Desch; în săsește Deesch; în idiș דעזש; alte denumiri Deeswar.

teroare și ocupație bolșevică care se instaura în țară, iar pentru cei care știu, lucrarea de față se dorește a fi un remember, cu atât mai mult cu cât protagonistul principal s-a născut, a crescut și și-a format personalitatea alături de oamenii acestor locuri.

Din punct de vedere metodologic lucrarea reprezintă o reconstituire a evenimentelor și o analiză narativă a surselor. Reconstituirea se va axa pe descrierea evenimentelor care au avut loc în Dej, cu o trecere rapidă peste perioada de rezistență urmată de descrierea etapelor atacului și desigur măsurile luate împotriva lui atât în Elveția cât și în România.

Oliviu Beldeanu s-a născut la Dej în data de 16 februarie 1924, de naționalitate română și religie greco-catolică. Urmează cursurile Liceului "Andrei Mureșanu,, din Dej, de unde, datorită spiritului lui în continu neastâmpărat, este suspendat în februarie 1938, pe când era elev în clasa a IV-a, pentru că și-a asmuțit câinele pe profesorul de matematică. Pedepsit pentru această faptă își va continua studiile, din perioada 1938-1940, la Institutului Rousseau din Cluj unde a fost supus unei discipline severe. Încă din liceu i se conturează calitatea de lider deoarece înființează Societatea „Frunză verde” organizată după toate regulile cu președinte, secretar și casier, iar scopul acesteia fiind de a aduna bani prin cotizații, pentru excursiile ce urmau să se organizeze pe perioada vacanței de vară. Mai târziu va fi președintele organizației de tineret a P.N.Ț. din județul Someș. În toamna anului 1944 se înscrie la Academia de arte frumoase din București doar pentru a fii înscris undeva și pentru a putea profita de permisiile acordate de armată studenților. Adevărata lui dorință era de a urma Arhitectura pentru care se și prezintă la examene, reușește la toate probele, dar este respins din lipsă de locuri. Cunoscător la perfecție a limbilor maghiară, germană și franceză se va descurca foarte bine în afara granițelor țării. În 1953 se angajează soldat în armata franceză de ocupație din Germania.

Tatăl său, Oliver Beldeanu, s-a născut la 21 iulie 1897 în localitatea Rus, fiul lui Ilie Beldeanu, ofițer de stare civilă și mama Maria născută Dunca, casnică, de naționalitate română și religie greco-catolică. A fost un ardelean cumpăt și patriot, un om cinstit, demn și harnic, posesor a 5 ha de pământ, a unui hotel și a unui restaurant. Activitatea de comerț a început-o în 22 octombrie 1921, iar în anul 1925, pe când domiciliul în Dej, str. Ostașilor, a înaintat Primăriei orașului Dej o cerere prin care solicita concesiunea de a deschide pe teritoriul orașului Dej o „bodegă” solicitare discutată, la 23 iulie 1925, în *sedința consiliului orașenesc ca autoritate industrială de primă gradăție*. În 5 decembrie 1931 a înaintat *Camerei de Comerț și Industrie Cluj – Oficiul Registrului Comerțului Dej o Cerere de Înmatriculare* a unei firme care avea obiectul comerțului de „vânzare băuturi

spirtoase, brevet cu nr. 11.862 din 22 octombrie 1921 și bodegă” pentru ca la data de 15 februarie 1946, să extindă obiectul comerțului cu „*vânzare de băuturi spirtoase, mâncăruri reci și calde, alimente pe cont propriu*” cu sediul firmei pe str. Calea Traian, nr. 1². Din 12 aprilie 1946 obiectul de activitate a firmei a fost extins cu „*hotel și restaurant pe cont propriu*” cu numele „*România*”³ (Foto. nr. 2), întreprindere cu local închiriat și apoi doar „*hotel pe cont propriu*” avînd aviz de funcționare până la 28 februarie 1950⁴. În timpul refugiului la București a lucrat ca director administrativ la o fabrică de chimicale.

Mama lui Oliviu Beldeanu, Maria născută Borodi la 25 decembrie 1899 în localitatea Negrilești, de profesie funcționară. A fost arestată și a stat închisă la Ghencea și Saligny⁵.

Pentru a putea înțelege de unde a venit acea dragoste de neam și țară, pentru care a fost capabil de sacrificiul suprem, vom evoca în continuare câteva momente din viața lui tumultuoasă petrecută alături de familie, prieteni și membrii P.N.Ț., în orașul de la confluența someșurilor.

Din memoriile sale, scrise în închisoarea din Thorberg, Elveția, vom cita descrierea pe care singur și-a făcut-o: „*Eu recunosc că am fost un copil rău și de carte nu mă prea țineam. Uram caracterele proaste, ca pîrîtori, înșelători, hoți, trădători, periute etc. În schimb iubeam solidaritatea, camaraderia, corectitudinea și cavalerismul*”⁶.

Crescut mai mult de bunica lui, a primit o educație bazată pe religie, tatăl său i-a transmis dragostea de țară și firea de cremene, iar învățătorul, în școala primară, l-a învățat că pentru sângele vărsat de înaintași, țara și libertatea trebuie apărate, făcându-i astfel o educație patriotică. A fost foarte apropiat de vărul său Bota Ioan, sublocotenent al Regimentului 81 infanterie din Dej⁷, om cu calități deosebite, care i-a transmis educația vechilor spartani și l-a învățat să nu îi fie frică.

---

² Str. Calea Traian, în anul 1949, și-a schimbat denumirea în str. Gheorghe Gheorghiu-Dej iar astăzi se numește str. 1 Mai.

³ Anterior hotelul s-a numit Hungaria iar restaurantul a avut denumiri de: Drapelul Roșu, Bucegi, Dacia și acum Escape.

⁴ Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Fond: Camera de Comerț și Industrie Cluj – Oficiul Dej, ff. 1-44.

⁵ http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_ab/ab/dictionar_ab_14.html, accesat în 3 mai 2021.

⁶ Oliviu Beldeanu, *Memorial anticomunist din închisoare*, Jurnalul literar, București, 1999, f. 6.

⁷ Regimentul 81 infanterie Dej a fost înființat în 05 februarie 1919 prin hotărârea Consiliului Dirigent și a funcționat până în septembrie 1940 după ce s-a emis ordinul de părăsire a teritoriilor cedate către Ungaria în urma Dictatului de la Viena, din 30 august 1940. Cazarma acestuia a fost pe str. Căpitan Mathias, azi str. Tudor Vladimirescu unde funcționează comandamentul Bazei 4 Logistică „Transilvania”.

După Dictatul de la Viena, tatăl său a fost arestat și dus la închisoarea Gherla, iar după câteva luni a fost obligat să părăsească teritoriul cedat și s-a refugiat la București.

În familia lui, foarte numeroasă și răspândită aproape în tot județul, erau 15 preoți toți unchi și verișori cel mult de gradul doi, iar părinții lui își doreau ca și el să urmeze o școală teologică și să facă studii la Roma, lucru care nu s-a mai întâmplat deoarece a început războiul, iar el, fără știrea părinților, s-a înrolat militar și a fost repartizat la parașutiști.

În armată urmează diferite școli militare dovedindu-se a fi un bun militar și strateg. Rănit în atacul asupra aeroportului Otopeni este internat la Spitalul Elias unde o cunoaște pe Ana, o soră voluntară, în vârstă de aproximativ 17 ani. Ea a fost prima care i-a adus vestea că au intrat rușii în București. În seara aceleiași zile a vrut să o conducă acasă, dar pentru că abia a fost operat și avea febră fata l-a refuzat. A doua zi a așteptat-o dar ea nu a mai venit. Mai târziu a aflat că a fost violată și apoi ucisă de ruși, lucru care s-a întâmplat și cu multe alte fete și femei. Acest incident a lăsat urme adânci în conștiința lui și i-a întărit convingerile de care va da dovadă câțiva ani mai târziu. Reîntors în armată este repartizat la o unitate de vânători care lupta undeva pe lângă Huedin.

În 23 august 1945, când se sărbătorea un an de la eliberare⁸, curios din fire, s-a hotărât să participe la festivitățile care aveau loc la Prefectură (**Foto. nr. 3**) în sala mare (**Foto. nr. 4**), frumos împodobită cu steaguri roșii și multe portrete. La început s-a cântat Imnul Regal, pe care nu prea l-au respectat „tovarășii” după care a urmat un marș lent, necunoscut pentru el. Toată lumea s-a ridicat în picioare numai el a rămas jos. Multe priviri s-au îndreptat spre el, unele cu reproș, altele cu satisfacție. Cineva i-a făcut semn să se ridice în picioare dar pentru că nu i-a răspuns la întrebarea „*De ce?*” a rămas așezat. Persoana respectivă a revenit și i-a spus: „*Ridică-te, că este imnul sovietic ceea ce se cântă!*”⁹. Atunci s-a ridicat în picioare și l-a întrebat de ce nu s-a anunțat ceea ce se cântă, pentru că el nu avea de unde să cunoască acest imn. A doua zi tot orașul știa că nu a vrut să se ridice când s-a cântat imnul sovietic, unii îl felicitau, alții îi spuneau să părăsească orașul ca să nu-l aresteze rușii, doar comuniștii, care nu erau încă destul de puternici, nu spuneau nimic.

Ca urmare, în septembrie 1945 pleacă la București la unchiul său Anton-Ionel Mureșanu¹⁰ care îl angajează la redacția ziarului *Ardealul*, ziar care va fi suspendat, în mod abuziv de comuniști, catalogându-l „antisemit”.

---

⁸ La 15 octombrie 1944 orașul Dej a fost eliberat de armata româno-sovietică.

⁹ Oliviu Beldeanu, *op.cit.*, f. 30.

¹⁰ **Anton-Ionel Mureșanu**, director al ziarului *Ardealul*, membru P.N.Ț.

Un alt aspect al vieții din orașul Dej, care îi va întări poziția de lider al luptei anticomuniste, a fost comportarea sovieticilor și a adepților lor precum „Julius – un evreu...un leneș și un hoț” și „evreul Lazar” – măcelari care nu știau numai să bată și să înjure¹¹ sau teroriștii unguri Borszsy și Szigety, foști membri ai Partidului Fascist Ungar. Scrisorile adresate verișorilor lui, care se întorceau de pe front cu mențiunea „Mort pentru patrie”. Anchetele și închisoarea pe care au făcut-o părinții pentru acțiunile lui, dar dintre toate, cel mai tare l-au marcat bătăile suportate de mama sa.

La începutul lunii februarie 1946 este arestat și anchetat de șeful Siguranței din Dej, temutul torționar Nicolae Briceag, acuzat fiind că a scris, pe pereții clădirilor de pe str. Calea Traian și Piața Unirii, „Jos Stalin” și „Moarte rușilor” când de fapt el scrisese doar „Trăiască Regele și Patria”, „Trăiască Iuliu Maniu” și „Trăiască P.N.Ț.” faptă pentru care a fost pus în libertate de Tribunalul Militar Cluj, deoarece acuzațiile s-au dovedit neîntemeiate.

În preajma sărbătorilor de Paști organizează, alături de Roati, Achile, Tanti, Racea și Zaniemeteru (acestea fiind porecelele prietenilor săi din Dej), apărarea ministrului Emil Hațieganu¹² care a fost atacat de comuniști care i-au blocat mașina la Podul Someșului. Când a apărut grupul lui Beldeanu, aceștia s-au urcat într-un camion și au plecat în viteză mare. Hațieganu venise în județ pentru a face propagandă, deoarece candida de deputat pe listele din județul Someș și totodată pentru a face și o vizită socrilor săi care erau din Lăpușul Mare. Acțiunea nu a rămas neobservată de soldații ruși care se aflau în oraș.

La o săptămână după acest incident a venit la Dej Ghiță Pop¹³, și Mureșanu care s-au întâlnit cu alți membri P.N.Ț., în restaurantul „România” (Foto. nr. 5), a lui Oliver Beldeanu. Scopul era organizarea congresului județean al P.N.Ț., proiectat pentru luna iulie. În acest timp biroul secretarului județean de partid Valer Pop a fost asediat de comuniștii care cereau moartea „fascistului Mureșanu” iar Beldeanu cu un grup de prieteni a plecat în grabă de la restaurant să vadă ce s-a întâmplat. Acolo i-au găsit pe comuniști pe care i-a întrebat ce vor.

---

¹¹ Oliviu Beldeanu, *op.cit.*, f. 7.

¹² **Emil Hațieganu** (n. 9 decembrie 1878, Tritiul de Sus – d. 13 mai 1959, Cluj), jurist și politician, membru al P.N.R. și apoi al P.N.Ț., deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, membru de onoare al Academiei Române, ministru în guvernele Mironescu, Vaida-Voevod, Maniu și Groza, arestat în 1945, condamnat pentru sabotaj, închis în perioada 1951-1955 în Închisoarea de la Sighet.

¹³ **Gheorghe Pop** (n. 3 ianuarie 1883, Poiana Sărată – d. 25 octombrie 1967, București), membru marcant al P.N.Ț., deputat în Parlamentul României, ministru al cultelor și artelor (4 noiembrie 1944 – 28 februarie 1945).

Poliția condusă de Briceag a intervenit și a risipit cele două tabere, asigurându-l pe Mureșanu că va avea grijă să nu se întâmple nici un incident. Sediul Poliției, pe atunci, era perete în perete cu restaurantul „România”. Reîntorși în restaurant, după vreo trei ore de discuții, o parte din cei prezenți s-au retras, în restaurant rămânând Ghiță Pop, Aurel Mureșanu, Valer Pop, C. Radocea¹⁴, Oliver și Oliviu Beldeanu, au năvălit înăuntru vreo treizeci de persoane printre care Sygety, Borszsy, Lazăr, Casian, Soare, Deiak și alții¹⁵, care i-au luat la bătaie și au distrus tot restaurantul. Mureșanu a fost grav rănit ceilalți suferind răni mai mici, chiar și simpli consumatori din restaurant au fost loviți. Poliția intervine din nou, Mureșanu este internat în spital, iar ei se baricadează într-o cameră de hotel până a doua zi când se hotărăsc să plece la București. Atacul este reluat la câteva zile ceea ce îl determină pe Ghiță Pop să scrie, în ziarul *Dreptatea*, un articol intitulat *Dejul*, un adevărat *Fare West politic*.

În cadrul unei descinderi a comuniștilor la casa lui Oliviu Beldeanu din Dej, str. Avram Iancu, nr. 46, pe când el era la conferința organizată în Plasa Ileana, aceștia i-au luat toată arhiva și au folosit-o apoi ca sursă pentru anchetările și arestările membrilor P.N.Ț. După acest eveniment a fost forțat să predea funcția de președinte al organizației de tineret a P.N.Ț. lui Rusu Gavril și să plece la București unde pregătește un apel către tineretul din județul Someș. Acel text, tipărit în cinci mii de exemplare, avea fotografia lui Beldeanu, purta titlul *Apel către tineret* și numele lui chiar sub titlu. Pentru difuzare a fost legat într-o broșură în care se găseau și apelurile frunțașilor P.N.Ț., fiind distribuit în tot județul.

Oliviu Beldeanu și-a legat apoi numele de organizarea alegerilor din noiembrie 1946. În luna octombrie a primit o convocare pentru a participa la Adunarea comitetului județean organizată la Cluj ce trebuia să aleagă candidații de deputați pentru alegerile din 19 noiembrie 1946. Organizată în secret, pentru a nu afla comuniștii, sunt propuși și validați de notarul Pordea din Cluj următorii: Gheorghe Popp, Casiu Pop¹⁶, Anton-Ionel Mureșanu și soțul doamnei Florica Aghireșanu președinta asociației de femei. A fost propus și Oliviu Beldeanu, dar nu a putut fi validat deoarece nu avea vârsta necesară de 25 de ani. Propunerile de candidare trebuiau susținute de 30 de alegători și s-a hotărât ca acest lucru să se facă la judecătoria din Gherla, deoarece Tribunalul de la Dej

---

¹⁴ **Cornel Radocea**, membru PNȚ, a făcut parte din grupul care a asigurat, în timpul războiului, legătura secretă a cabinetului cu W. Churchill, arestat în 1945 și condamnat alături de alți membri PNȚ.

¹⁵ Oliviu Beldeanu, *op.cit*, f. 46.

¹⁶ **Casiu Pop**, notar public, membru PNȚ.

era blocat de comuniști. Delegat cu această sarcină, Beldeanu adună oameni care să-l susțină și împreună se duc la judecătoria din Gherla. După îndeplinirea formalităților pleacă spre Dej pentru a depune actele la tribunal în conformitate cu legea electorală. Tribunalul era păzit de comuniști, dar el se preface că vrea să depună o plângere împotriva unuia care l-a bătut, așa reușind să ajungă în biroul electoral. Acolo erau trei judecători din care recunoaște pe Moldovanu din comuna Mica și pe un funcționar pe nume Boian. Președintele Moldovanu ia listele, le examinează, vizează copiile pe care i le dă înapoi, după care îi face o adeverință că a depus listele complet și legal. În acel moment pe coridor se produce forfotă mare și evreul Lazăr intră cu un grup de comuniști cu care devastează biroul electoral. Beldeanu a fost luat la bătaie și în urma unei lovituri a căzut jos, apoi a simțit lovituri cu piciorul, cel care îl lovea era evreul Iulius care era și polițist. A vrut să se ridice dar nu a putut, atunci Iulius i-a spus că așa îi trebuie dacă vine să atace biroul electoral cu pistoale și grenade! Cu o fractură, două luxații și mai multe leziuni externe care sângerau, a ajuns la spital. Mama lui l-a vizitat a doua zi și i-a reproșat că s-a întors la Dej. Pentru că de față era și Iulius și din dorința de a nu-și mai supune părinții la persecuții din partea poliției și a comuniștilor, i-a spus mamei sale că dacă îi dă astfel de sfaturi nu e mama lui iar dacă tatăl lui s-a lepădat de Iuliu Maniu, nu mai e tatăl lui. A spus aceste lucruri deoarece tatăl lui, după ce a fost eliberat din închisoare și pentru a pune capăt unui lung șir de anchete și teroare, s-a înscris în Partidul Liberal a lui Tătărescu ce era sub tutela comuniștilor, fiind primul din familia lor care s-a lepădat de Maniu. Atunci a fost momentul în care Beldeanu și-a văzut mama pentru ultima oară.

Datorită tuturor evenimentelor pe care le-a trăit simte că este de datoria lui să lupte împotriva comunismului. Astfel intră într-o organizație anticomunistă de rezistență din Munții Făgărașului care făcea legătura între P.N.Ț. și capitală. Grupul a fost arestat în 1948 dar el a reușit să scape și a fugit în Iugoslavia. Prins și arestat, a fost forțat să colaboreze cu securitatea iugoslavă, care în anul 1949 l-a trimis în România cu misiuni de spionaj. Cu dorința arzătoare de a ajunge în lumea liberă fuge și din Iugoslavia, dar este prins din nou și condamnat fiind eliberat în 1951 cu condiția de a efectua o misiune de spionaj în Italia. Evident, de această dată nu s-a mai întors în Iugoslavia.

În decembrie 1953 s-a stabilit la München în R.F. Germania și împreună cu Ion Chirilă s-a angajat soldat de clasa a 2-a într-o unitate franceză, dislocată la Konstanz. Până la începutul anului 1955 pregătește cu scrupulozitate acțiunea care va rămâne în istorie ca „*Atacul de la Berna*”. Scopul acesteia a fost de a atrage atenția lumii libere asupra patriei lui supusă regimului comunist, de a dovedi

întregii lumi că acolo funcționa un centru al spionajului sovietic în Europa Occidentală, dar și cu dorința de a face un schimb de captivi cu scopul de a-i elibera din închisoare pe Anton-Ionel Mureșanu, Ilie Lazăr, generalul Aurel Aldea, episcopul greco-catolic Ioan Suciuc și Constantin (Bebe) Brătianu.

Consecvent scopului său, s-a deplasat de mai multe ori în Elveția, a studiat terenul, și-a procurat armament și a pus la punct cu mare scrupulozitate acțiunea pe care trebuia să o ducă la capăt alături de prietenii săi: Ion Chirilă¹⁷, Stan Codrescu¹⁸, Dumitru Ochiu¹⁹ și Teodor Ciochină²⁰.

Acțiunea s-a desfășurat în zilele de 14-16 februarie 1955. În dimineața zilei de 14 februarie au plecat din Konstanz, cu Volkswagenul lui Teodor Chirilă, în jurul orei 22 ajungând la Berna. La miezul nopții au pătruns în curtea Legației române, au traversat parcul, au spart un geam de la ușă și au intrat. La parter nu era nimeni, dar la etaj au găsit-o pe doamna Șețu care le-a spus că soțul ei urmează să se întoarcă cu mașina de la Zürich. Aurel Șețu era oficial șoferul Legației dar conform spuselor rezistenților români acesta era securist, absolvent al unei școli speciale de la Moscova și îndeplinea misiunea de om de legătură între Rusia și partidele comuniste din Elveția, Austria și Italia. În jurul orei 01.30. Aurel Șețu s-a întors la ambasadă și a fost împușcat într-un schimb de focuri cu Stan Codrescu, rămânând mai multe ore în curte fără a fi găsit de autoritățile care știau de împușcarea lui, a murit ceva mai târziu la spital. Membrii grupului au stăpânit Legația timp de 41 de ore în care au spart case de fier și au luat documente pe care, ulterior le-au pus la dispoziția autorităților elvețiene. Grupul lui Beldeanu a cerut eliberarea din închisoare a lui Anton-Ionel Mureșanu, a lui Ilie Lazăr²¹, a generalului Aurel Aldea²², a episcopului greco-catolic Ioan Suciuc²³ și a lui Constantin (Bebe) Brătianu²⁴. Generalul Aurel Aldea

---

¹⁷ **Ion Chirilă**, născut în 24 decembrie 1931 la Crăsnășeni (Moldova), student, muncitor și soldat al armatei franceze de ocupație din Germania.

¹⁸ **Stan Codrescu**, născut în 16 noiembrie 1928 la Maluri, Râmnicu Sărat, mecanic.

¹⁹ **Dumitru Ochiu**, născut în 6 iunie 1929 la Țiganca în Basarabia, soldat al armatei americane de ocupație în Germania.

²⁰ **Teodor Ciochină**, născut în 1927 la Chișinău, voluntar în armata germană, a luptat împotriva partizanilor lui Tito în Iugoslavia unde și-a pierdut un picior.

²¹ **Ilie Lazăr**, n. 12 decembrie 1898, Giulești (Maramureș) – d. 6 noiembrie 1976, Cluj, ofițer, doctor în drept, deputat de Maramureș în delegația la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, comisar politic pe lângă armata a IV-a.

²² **Aurel Aldea**, n. 28 martie 1887, Slatina – d. 17 octombrie 1949, Aiud, general de corp de armată, ministru de interne în 1944.

²³ **Ioan Suciuc**, n. 3 decembrie 1907, Blaj – d. 27 iunie 1953, Sighet, doctor în teologie și filosofie, episcop din 1940.

²⁴ **Constantin (Bebe) Brătianu**, n. 20 mai 1887 București – d. 21 ianuarie 1956 București, jurist, secretar general al P.N.L. (1934-1947), subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri

și episcopul Ioan Suciu erau morți la acea dată. Dar oare, de ce au cerut eliberarea unor persoane deja decedate? Posibil să nu fi știut de moartea lor, sau probabil răspunsul s-ar putea găsi în Depoziția „Procesului de la Berna” din 11 iunie 1956, în care Beldeanu declara „Am vrut să se știe că suntem solidari cu martirii noștri”²⁵.

În data de 16 februarie 1955, când Beldeanu împlinea 31 de ani, grupul s-a predat autorităților elvețiene. În țară au fost catalogați ca „bandă de fasciști români”, „bandă de fasciști români și alte elemente criminale”, „bande mârșave fasciste”, „bande fasciste de asasini”, „lepădături fasciste”, „parte a lanțului de uneltiri și acțiuni dușmănoase urzit împotriva păcii și a colaborării pașnice dintre popoare de către cercurile agresive”, iar Elveției i s-a cerut să fie extrădați și trimiși de urgență în România.

Elvețienii au hotărât să încadreze acțiunea la drept comun din dorința de a apăra neutralitatea și renumele statului lor, fiind interesați de produsele agricole pe care le cumpărau mai ieftin din est și nedorind ruperea relațiilor cu Uniunea Sovietică. Din aceste motive nu au divulgat conținutul actelor de spionaj, guvernul comunist din România nu a făcut plângere împotriva lor și nu s-au cerut nici un fel de despăgubiri.

Oliviu Beldeanu s-a declarat ca fiind principalul răspunzător pentru atacul de la Berna și a fost condamnat la patru ani de închisoare, Stan Codrescu la trei ani și șase luni, Ion Chirilă la doi ani și șase luni și Dumitru Ochiu la un an și patru luni.

Eliberat din închisoare în 1958, a acceptat oferta de lucru, în Berlinul apusean, făcută de grecul Kehaioglu care era de fapt agent al serviciului secret român, stabilit la Berlin. Beldeanu a fost urcat într-un automobil și necunoscând zona a fost dus în partea răsăriteană. Când și-a dat seama de cursa în care a fost atras a încercat să fugă și într-un schimb de focuri a fost rănit și capturat de securiștii din R.D.G. Câteva săptămâni mai târziu, grecul Kehaioglu a fost găsit mort într-o cameră de hotel.

După ce a fost capturat, Oliviu Beldeanu a fost adus în țară, interogat, judecat și condamnat cu moartea, pentru fapta de trădare, așa cum reiese din Fișa matricolă penală (**Foto. nr.6**) și împușcat la data de 18 februarie 1960, în curtea Penitenciarului Jilava, conform sentinței nr. 202 din 31 octombrie 1959, a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a, lucru înscris în Actul de deces (**Foto. nr.7**).

(august 1927-noiembrie 1928), ministru al Producției de Război (noiembrie 1944-februarie 1945).

²⁵ Oliviu Beldeanu, *op.cit*, f. 161.

Fapta celor cinci români de a lua cu asalt Legația română de la Berna a fost produsul disperării față de acțiunile regimului comunist. Admirabilă a fost lupta și verticalitatea lui Oliviu Beldeanu așa cum a fost de altfel a tuturor martirilor luptei anticomuniste.

Comemorările în oraș se fac cu vervă și festin, dar personalitățile evocate sunt mereu aceleași. Oare nu este momentul să ne amintim și de alți dejeni, care au scris cândva o filă de istorie locală și națională?

A-i înscrie în galeria eroilor locali și naționali este un act de dreptate pentru ei și o datorie ce ne revine nouă.

ANEXE

Foto. nr. 1: OLIVIU BELDEANU

Sursa: <https://www.memorialsighet.ro/oliviu-beldeanu/>

Foto. nr. 2 Restaurantul România

Sursa: colecția personală prof. Sorin Borodi

Foto. nr. 3 Clădirea Prefecturii

Sursa: colecția personală prof. Sorin Borodi

Foto. nr. 4 Sala de festivități a prefecturii

Sursa: colecția personală prof. Sorin Borodi

Foto. nr. 7 Actul de deces

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ		SEȚUL POPULAR	
I. ACT DE MOARTE Nr. 12		Oraș:	<i>J. Bra</i>
Anul 1960, Luna Februarie, Zile 20		Comună:	<i>Vi. Belceanu</i>
Rajonul			
LOCUL MORȚII	Regiunea <i>București</i>	Rajonul	<i>Lucia Belceanu</i>
	Orașul (Comună) <i>J. Bra</i>	Satul	
NUMELE și PRONUMELE	<i>BELDEAHU</i>		
	<i>OLIVIU</i>		
NUMELE și PRONUMELE PĂRINȚILOR	TATA <i>BELDEAHU OLIVER</i>		
	MAMA <i>BELDEAHU MARIA</i>		
DATA MORȚII	Anul 1960, Luna Februarie, Zile 18 ora		
SEXUL <i>Barbăteș</i>	Vîrstă	<i>36 ani</i>	Înălțime <i>170 cm</i>
STAREA CIVILĂ	Peste 15 ani, *) Necăs. Căst. Văduv. Divorțat(ă) Necunoscut(ă)		
LOCUL și DATA NASTERII	Regiunea <i>Cluj</i>	Rajonul	<i>Dej</i>
	Orașul (Comună) <i>Dej</i>	Satul	
	Anul 1924, Luna Februarie	Zile	<i>16</i>
NAȚIONALITATEA	<i>Română</i>		
Ultima pensă și clasă absolvită (**)	<i>2 ani Arte Frumoase</i>		
A fost în timpul muncii ori a fost întreprins(ă), (de Stat sau de altcineva)	*) A fost în timpul muncii A fost întreprins(ă) (de Stat sau de altcineva)		
OCCUPAȚIA	<i>Student</i>		
Putul sau obiectul și denumirea întreprinderii sau instituției unde a murit			
Cel ce poartă moartea	<i>9 cutecorand J. Bra</i>		
Stada a morții	Regiunea	<i>Germania</i>	Rajonul <i>Potrali</i>
Stada a morții dinamicul stabil	Orașul (Comună)	Satul	
	Strada	Nr. *	
Cauza morții	18 CAUZA MORȚII		
	<i>Execuția conform sentinței nr. 4/202 din</i>		
	<i>31 Octombrie 1959 a Tribunalului Militar al Republicii</i>		
	<i>nr. 11/10</i>		
	a) cauzele sau provocările de război		
	b) cauzele sau provocările de război		
Alte stări semnificative neprețiate			
Cu a determinat sinuciderea, accidentalul sau necunoscutul			

Sursa: colecția personală prof. Sorin Borodi

ÎNTRE CIOCAN ȘI COROANĂ – NICOLAE CEAUȘESCU ȘI MONARHIA SPANIOLĂ

BRIGITTA LUTYÁN*

Abstract: *The diplomatic relations between the Romanian People's Republic and Franco's Spain were non-existent in the first period of the Cold War. The main reason was the ideological difference between the two regimes. A slight détente started in the late 60s, establishing a consular representative and signing a trade agreement. Ceaușescu's visit in 1979 was the zenith of the cooperation between Bucharest and Madrid. It was the first visit of a communist leader in the new Kingdom of Spain. The article also presents the official visit and King Juan Carlos' visit in Romania in 1985, but emphasising on a less debated precedent in the Romanian historiography: Nicolae Ceausescu's role in the Spanish Transition.*

Keywords: *Juan Carlos I, Spanish transition, Santiago Carrillo, Spanish Communist Party, Nicolae Ceausescu*

Introducere

Împărțirea lumii după Al- Doilea Război Mondial a marcat evoluția relațiilor interstatale dintre România și Spania. Diferențele de ordin ideologic al regimului român, respectiv spaniol din anii '40 au fost cât se poate de evidente, putem afirma chiar antagonice. Spania a fost martora unui război civil crunt între 1936-1939, soldat cu victoria trupelor rebele, naționaliste, conduse de Francisco Franco. Noul regim de la Madrid s-a caracterizat, printre altele, prin caracterul său anticomunist. Propaganda naționalistă a motivat răscoala din 18 iulie 1936 prin salvarea Spaniei de la decădere cauzată de comunism, de barbaria roșie, ce amenința societatea spaniolă. Acțiunea lor a fost înzestrată de presa spaniolă cenzurată cu aura mistică a cruciadelor medievale îndreptate contra comunismului, iar cel de-Al Doilea Război Mondial denumit drept continuarea cruciadei împotriva „balaurului roșu” inițiată de spanioli în 1936: „*Spania a fost precursora în reacția nobilă a Europei împotriva tuturor planurilor inamicilor*

---

* Doctorand, Școala doctorală de Litere, Științe Umaniste și Aplicate, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș, coord. Conf. Dr. Altarozzi, Giordano, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș

civilizației.”¹, „[...]o nouă etapă a bătăliei pe care am dus-o noi împotriva lor”². Franco a declarat comunismul drept dușmanul numărul unu al Spaniei, persecutând comuniștii spanioli.

Paralel, România a intrat în sfera de influență comunistă. Acordul procentajelor din 1944 a pecetluit definit soarta țării, care a fost incorporată în mașinăria lui Stalin. Țările din zona roșie a Europei au urmat același model sovietic, impus de Kremlin, dezvoltând politica externă în conformitate cu directivele moscovite. Statele- marionetă au creat o nouă linie a politicilor externe, servind intereselor Uniunii Sovietice și copiind deciziile ei. Comunismul și franchismul erau incompatibile, prin urmare orice legătură oficială cu Madrid trebuia încheiată. Prin urmare, noua Republică Populară Română a încetat raporturile diplomatice cu Spania în 1946. Relațiile s-au îmbunătățit doar în anii '60.

Începutul procesului de stabilizare a legăturilor româno-spaniole a fost anevoios din cauza poziției celor două state pe arena internațională: România comunistă era înglobată în lumea estică, în lagărul comunist, în timp ce Spania franchistă era izolată atât de lumea Occidentală cât și de cea Orientală din același motiv: regimul dictatorial al lui Franco ce era incompatibil cu valorile democratice dar și cu lumea comunistă din cauza atitudinii anticomuniste. Astfel, ca legăturile româno-spaniole să intre în faza ascendentă era nevoie de o serie de motive care au creat conjunctura favorabilă reluării raporturilor. În cele din urmă în 1967 cele două state au ajuns la o înțelegere prin care au înviat relațiile bilaterale. În prima parte a lucrării voi expune pe scurt evenimentele care au dus la semnarea acordului din 1967, precum și reacția Partidului Comunist Spaniol în fața stabilirii relațiilor consulare și comerciale între România și Spania.

Articolul nu se oprește la acest moment istoric, ci continuă cu prezentarea evoluției relațiilor dintre cele două state după 1975, an de cotitură pentru istoria Spaniei. În noiembrie 1975 Francisco Franco Bahamonde, *El Caudillo* al Spaniei a încetat din viață, deschizând astfel drumul către noul regim. Viitorul rege nu urmărea să conducă țara conform directivelor lui Franco ci voia să readucă Spania pe drumul democrației. Calea spre democrație a fost însă anevoioasă, plină de piedici care săltau în fața tânărului monarh. Unul dintre acestea a fost Partidul Comunist Spaniol (în continuare PCS). Ca orice partid comunist, și cel spaniol a văzut în monarhie inamicul burghez, iar în contextul deschiderii

---

¹ „España precursora” în *La Vanguardia*, an. 57, nr. 23.324, 24 iunie 1941. p. 1

² „La División Azul, bajo el mando del general Muñoz Grande, emprende su lucha para la guerra”, în *La Vanguardia*, an. 57, nr. 23.342, 15 iulie 1941. p. 1

oportunității poate unice de a schimba regimul spaniol, teama lui Juan Carlos ca PCS să instige adepții săi la mișcări subversive a crescut.

În acest context a intervenit Nicolae Ceaușescu, căruia Juan Carlos i-a atribuit rolul de mesager între el și PCS. Conștient de legăturile amicale dintre conducătorul comunist român și secretarul general al comuniștilor spanioli, viitorul rege al Spaniei a apelat la ajutorul lui în obținerea asigurării că Santiago Carrillo nu va îngreuna misiunea sa. Literatura de specialitate spaniolă amintește de rolul jucat de conducătorul român în tranziția spaniolă din perspectiva intervenției pe lângă Secretarul General al PCS. Deși la nivel redus, Ceaușescu a contribuit la reinstaurarea monarhiei spaniole. Axa articolului este prezentarea acestui eveniment mai puțin cunoscut, urmat de vizita cuplului Ceaușescu în Spania din 1979 și a cuplului spaniol în România în 1985.

Nicolae Ceaușescu, simțindu-se în anturajul său când era curtat de politicieni străini în special din lumea occidentală, a răspuns pozitivă la cererea lui Juan Carlos, azi regele emerit al Spaniei. Cum a reușit Ceaușescu să devină interlocutorul în favoarea monarhiei spaniole? Încercările sale au contribuit la succesul tranziției spaniole? Care a fost costul ajutorului pe care regele Spaniei trebuia să-l plătească liderului român? Acestea sunt întrebările centrale la care doresc să aduc răspuns în cele ce urmează. Episodul Juan Carlos și Nicolae Ceaușescu nu a fost discutat în istoriografia română, deși lucrările spaniole care tratează procesul de instaurare a monarhiei spaniole menționează rolul lui Ceaușescu. Printre aceste lucrări se numără memoriile lui José Manuel Otero Novas *Lo que yo viví: memorias políticas y reflexiones* (Editura Prensa Ibérica, 2015), cartea Anei Romero *El triángulo de la transición* (Editura Planeta, 2013) sau cea lui din 2015 Luis Herrer *Genio y figura. Rey Juan Carlos. Recuerdos y anécdotas de una vida* (Esfera de los Libros)³. Poate este un episod necunoscut deoarece istoria Spaniei este una din temele care ar necesita mai multă atenție în România, mai multe studii privind istoria Peninsulei Iberice. Acest articol propune să fie un punct care să umple această lacună, dar și cea a istoriei relațiilor bilaterale româno-spaniole.

---

³ A se vedea: José Apezarena, *Todos los hombres del rey (Así fue)*, Plaza y Janes, Barcelona, 1997; Inocencio F. Arias; Eva Celada, *La trastienda de la diplomacia. De Eva Perón a Barack Obama, 25 encuentros que cambiaron nuestra historia*, Barcelona, Plaza y Janes, 2010; José Bono, *Les voy a contar*, Ed. Planeta, Barcelona, 2012;

Evoluția relațiilor bilaterale româno-spaniole de la instaurarea Războiului Rece până 1967

În urma impunerii comunismului în România, aceasta a urmat directivele moscovite. URSS și statele comuniste au acceptat rezoluția mexicană prezentată în cadrul Conferinței de la San Francisco din 1945 și redactată în strânsă colaborare cu republicanii spanioli în exil, prin care au cerut excluderea din Națiunile Unite a tuturor statelor ale căror guverne au ajuns la putere cu ajutorul trupelor fasciste, ce se referea la Spania lui Franco⁴. În urma adoptării rezoluției și a cererii ONU de rupere a legăturilor diplomatice cu Madrid, Republica Populară România a suspendat relațiile diplomatice cu Spania pe 4 aprilie 1946, iar pe 21 mai 1946 a recunoscut guvernul republican în exil⁵: „*Ministerul afacerilor străine comunică: Guvernul român a recunoscut Guvernul Republicii Spaniole prezidat de d. José Giral y Pereira*”⁶, publica organul central al Partidului Muncitoresc Român, „*Scînteia*” pe prima pagină a numărului din 22 mai 1946. După această dată relațiile diplomatice oficiale dintre Madrid și București practic au fost inexistente, pe motivul incompatibilității ideologice.

Posibilitatea reluării contactelor a fost discutată pentru prima dată în 1964, conform arhivelor, cu ocazia întâlnirii Ministerului Afacerilor Externe a Republicii Populare România cu ambasadorul Spaniei la Paris, când partea spaniolă ar fi propus dezvoltarea raporturilor comerciale și chiar a celor diplomatice între București și Madrid. Reacția lui Dej a fost însă negativă; deși a fost de acord în privința schimburilor comerciale, în chestiunea legăturilor diplomatice s-a dovedit a fi reticent, pe motivul diferendelor ideologice. În ciuda recepției negative, a permis stabilirea unui reprezentat al Institutului Spaniol de Monedă Străină la București, în persoana lui Luis Alcaide⁷.

Ca relațiile dintre cele două guverne oficiale să pornească pe calea relaxării a fost nevoie de mai bine de douăzeci de ani și de coagularea unor factori care au determinat ambele părți să se deschidă. Ce a stat în spatele propunerii reprezentantului Madridului franchist, de ce dorea să se apropie de un stat comunist? Cum se poate explica prima reacție a românilor și apoi

---

⁴ Paul Preston, *Franco. Caudillo de España*, Editura Debolsillo, Madrid, 2011, pp. 436-438

⁵ Ion M. Anghel, „Stabilirea relațiilor consulare și comerciale cu Spania”, în *Asociația Ambasadorilor și Diplomaților de Carieră din România*; Ion M. Anghel; Lucian Petrescu; Valeriu Tudor (coord.), *Pagini din diplomația României*, Junimea, Iași, 2009, p. 99

⁶ „Guvernul român a recunoscut guvernul republican spaniol”, în *Scînteia*, an. XVI, nr. 529, 22 mai 1946, p.1

⁷ Ion M. Anghel, *op.cit.*, p. 97

schimbarea radicală a poziției? Care au fost interesele ambelor părți în revenirea la normalitate în domeniul diplomatic?

În primul rând, trebuie să ne raportăm la evenimentele interne care au avut loc în ambele țări. Începând cu anii '60 Franco își schimbase cursul politicii externe. Deși Spania nu mai era izolată precum în deceniul anterior, situația economică se confrunța cu o serie de probleme. Sistemul autarhismului din 1939 a fost o politică greșită, deoarece ideea autosuficienței nu a adus așteptările scontate, ci a îngreunat situația economică. Refacerea și stabilizarea economiei cerea diversificarea, lărgirea pieței produselor spaniole și în zona considerată interzisă până atunci: Europa de Est. Pentru obținerea acestui deziderat Madridul a inițiat o ușoară deschidere față de lumea de după Cortina de Fier, inclusiv România. Pe lângă avantajele economice, Franco era în căutarea revenirii pe arena internațională și terminarea etapei de izolare în care a ajuns după 1945, prin recunoașterea sa de către un număr cât mai mare de actori internaționali. Deși raporturile diplomatice între Madrid și țările comuniste erau *cvasi-imposibile*, dezvoltarea schimburilor comerciale și economice era o opțiune viabilă. România se afla pe lista spaniolă din mai multe motive: nu trebuie să uităm de originea comună, latină, care putea fi folosită de propagandă, dar și datorită schimbărilor domestice din România anului 1964. În aprilie 1964 România a adoptat „declarația de independență” de Moscova, adică a optat pentru o politică externă diferită, chiar dacă doar la nivel verbal, față de Uniunea Sovietică, intrând în rândul opiniei publice vestice, drept „disidentul” Tratatului de la Varșovia. Această rebeliune a ajuns la zenitul său în 1968 când România nu a participat la invadarea Cehoslovaciei alături de trupele alianței militare a cărei membră era.

Precum am văzut, reacția lui Gheorghe- Gheorghiu Dej la inițiativa spaniolă din 1964 nu a fost cea așteptată, însă a fost logică. Restabilirea relațiilor cu un guvern de tip autoritar de extrema dreaptă ar fi fost contra ideologiei comuniste și al deciziilor luate, ar fi fost nelegitime și chiar necredibile⁸. Pe de altă parte, prezența exilului numeros al foștilor legionari (printre care Horia Sima), monarhiști și intelectuali de dreapta în Spania, a îngreunat negocierile și restabilirea legăturilor cu *El Pardo*. Peninsula Iberică, în acel moment, nu se afla în sfera de interes a Republicii Populare/ Socialiste Române (în continuare RSR). Situația avea să se schimbe după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu și continuarea politicii externe române independente.

---

⁸ *Ibidem*, pp. 97-98

După 1965 Republica Socialistă România a început să dezvolte o linie politică externă diferită, ce nu era în totală conformitate cu dictatele Uniunii Sovietice: a continuat deschiderea spre Vest prin stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă cu Germania de Vest în ianuarie 1967⁹ și cu Canada în aprilie 1967¹⁰. În contextul orientării RSR spre Occident, semnarea acordului româno-spaniol părea un scop realizabil. În 1966-1967, Ceaușescu era dispus să negocieze chiar și cu un guvern de o coloratură politică opusă, în vederea beneficiilor diplomatico-economice. Ascensiunea la putere a lui Ceaușescu a fost aplaudată de liderii occidentali; era văzut drept disidentul Europei comuniste și căuta legitimare și recunoaștere în sfera vestică. Astfel, Spania era o nouă treaptă în planul său.

Negocierile pentru semnarea acordului comercial și consular între cele două state au început în 1966. Pe 21 octombrie prim-secretarul al Ministerului Afacerilor Străine a Spaniei, contele Sierragarda, a întreprins o vizită oficială la București, prin intermediul căreia a propus participarea unor firme românești la târgurile internaționale spaniole și extinderea relațiilor consulare. După avizul favorabil din partea autorităților române, în decursul a câtorva luni cele două țări au semnat Acordul mutual de înființare a reprezentanțelor consulare și comerciale¹¹.

Acordul între Republica Socialistă România și Statul Spaniol privind înființarea de reprezentanțe consulare și comerciale a fost semnat pe 5 ianuarie 1967: „*Guvernul Republicii Socialiste România și guvernul statului Spaniol, animate de dorința de a favoriza, între statele lor, dezvoltarea relațiilor economico-comerciale și de a promova cooperarea în domeniul cultural și științific în avantajul ambelor părți contractante.*”¹². Publicat în numărul 36 al Buletinului Oficial în data de 24 aprilie, prevedea potrivit articolului 2, înființarea pe bază de reciprocitate a reprezentanțelor consulare și comerciale în cele două țări și dezvoltarea colaborării în următoarele domenii: economie, industrie și tehnologie (art. 3, pct. a), turism (art.3, pct. b), cultură și științe (art.3, pct. c) și încuviința drepturi

---

⁹ Lavinia Betea, „Relațiile României cu Germania Federală”, <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/relatiile-romaniei-cu-germania-federala>, data accesării: 10 mai 2021

¹⁰ Relații bilaterale- Canada, <https://www.mae.ro/bilateral-relations/2089>, data accesării 10 mai 2021

¹¹ Ion M. Anghel, *op.cit.*, p. 101

¹² „Acord din 5 ianuarie 1967 între Republica Socialistă România și Statul Spaniol privind înființarea de reprezentanțe consulare și comerciale”, <http://www.monitoruljuridic.ro/act/acord-din-5-ianuarie-1967-intre-republica-socialista-romania-si-statul-spaniol-privind-infiintarea-de-reprezentante-consulare-si-comerciale-emitent-consiliul-de-stat-28530.html>, data accesării 11 mai 2021

consulare șefilor de reprezentanță conform punctului d., art. 3¹³. Avantajele în materie de schimburi comerciale au fost semnificative ambelor părți, precum a dovedit Acordul pe termen lung semnat pe 28 octombrie 1967 între RSR și Spania, care conținea o listă cu produsele române care urmau să fie exportate în Peninsula Iberică: produse lemnoase și din lemn, aparate electrice, mașini și utilaje de transport (mașini agricole, vagoane etc.), produse textile, plante medicale, conserve de legume și fructe, produse de papetărie (hârtie, caiete, hârtie de ziar)¹⁴. România și Spania găseau o nouă piață de desfacere pentru produsele lor și puteau să achiziționeze alte bunuri necesare pe plan intern. Acordul din 1967 a fost preludiul restabilirii relațiilor diplomatice dintre cele două țări, care au fost ridicate la rang de ambasadă de abia în 1977¹⁵, după moartea lui Franco și în plin proces de tranziție spaniolă de la dictatură la democrație.

Considerăm oportun să observăm reacția Partidului Comunist Spaniol în fața restabilirii raporturilor consulare. PCS, deși aflat în exil și în ilegalitate din 1939 a avut un statut special în RSR prin intermediul Secretarului său General, Santiago Carrillo. În rândul opiniei publice Carrillo era considerat amicul apropiat al lui Ceaușescu. Ajutorul însemnat prestat de România comuniștilor spanioli și numeroasele vizite întreprinse de membrii partidului și de Carrillo pe meleagurile române au creat o relație aparte în sens pozitiv. Ne putem întreba care a fost reacția PCS la aflarea veștii semnării acordului cu Spania lui Franco. Din stenogramele Arhivelor Naționale reiese stărnirea ce a cauzat semnarea acordului și disconfortul creat în sânul partidului. Carrillo a expus neplăcerea lor în mod direct lui Ceaușescu. În timpul vizitei sale din 30 mai-1 iunie 1967, Secretarul General a calificat decizia românilor de stabilire a relațiilor consulare cu Spania franchistă drept o surpriză neplăcută, cu ecou negativ în rândul partidului: „*Pentru partidul nostru a fost o surpriză neplăcută acordul dumneavoastră cu guvernul spaniol. În rândurile noastre a cauzat o impresie dureroasă de a fi aflat prin intermediul ziarului Le Mond despre aceasta*”¹⁶. Neplăcerea lui Carrillo nu s-a referit

---

¹³*Ibidem*

¹⁴„Acord pe termen lung din 28 octombrie 1967 încheiat între Guvernul Republicii Socialiste România și Guvernul Statului Spaniol privind schimburile comerciale”, <http://www.monitoruljuridic.ro/act/acord-din-5-ianuarie-1967-intre-republica-socialista-romania-si-statul-spaniol-privind-infiintarea-de-reprezentante-consulare-si-comerciale-emitent-consiliul-de-stat-28530.html>, data accesării 10 mai 2021

¹⁵ Relații bilaterale-Spania, <https://www.mae.ro/bilateral-relations/1742>, data accesării 12 mai 2021

¹⁶ ANR (în continuare ANR), Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, vol.V., dos. 38/1967, f. 40

doar la lipsa de aviz prealabil, dar și la debilitarea poziției comuniștilor în Spania. Ceaușescu i-a explicat decizia din perspectiva interesului de slăbire a emigrației române din Spania și a prezenței americane. În schimbul acțiunii sale Ceaușescu a promis o sumă mai mari pentru munca de propagandă a PCS: „O să vă dăm ajutor să întăriți mai mult propaganda și o să recuperați. O să sprijinim mai mult postul de radio”¹⁷.

Evenimentul marcant în istoria relațiilor interstatale dintre Madrid și București a fost vizita cuplului Ceaușescu în Spania în 1979. Însă pentru interpretarea corectă a acestui eveniment, considerăm oportun prezentarea unui episod din relația dintre Ceaușescu și Monarhia Spaniolă, în care trebuie să avem în vedere rolul jucat de Ceaușescu și de PCS în tranziția spaniolă.

Relația de prietenie a lui Ceaușescu și Secretarul General al PCS, Santiago Carrillo era un fapt cunoscut atât de opinia publică dar și de nomenclatura comunistă română. La fel de clare erau și ajutoarele oferite de PCR și de Ceaușescu „partidului său preferat”. Ștefan Andrei a menționat lui Pacea de existența unui canal secret pe care îl avea Ceaușescu în Franța și Spania prin care ținea legătura cu Carrillo, căruia îi trimitea pașapoarte și alte documente de identitate false, pe care le folosea pentru multiplele sale identități¹⁸. Se pare că acel canal secret a fost util pentru viitorul rege al Spaniei.

Mesagerul – Ceaușescu

Procesul instaurării monarhiei parlamentare spaniole se confrunta cu numeroase probleme. Una dintre ele era opoziția partidelor, printre care și ale comuniștilor. Temerea regelui nu a fost nefondată. În 1967 Santiago Carrillo a declarat lui Ceaușescu refuzul categoric al PCS în favoarea monarhiei¹⁹, iar în 1971 a recunoscut că au avut în vedere organizarea unor acțiuni subversive împotriva prințului²⁰. PCS trebuia liniștit și convins să nu întreprindă acțiuni subversive. În acest moment a intrat în scenă Ceaușescu.

Suveranul spaniol l-a cunoscut pe dictatorul român în 1975 cu ocazia unui eveniment comemorativ în Iran. Prima impresie a regelui despre Ceaușescu nu a fost pozitiv: „După părerea mea, un megaloman, complet nebun”²¹, afirma Juan

---

¹⁷ *Ibidem*, ff. 44-45

¹⁸ Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons Chronicles of a Communist Spy Chief*, Regnery Gateway, Washington, p. 240

¹⁹ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar nr.38, vol.V, f.10

²⁰ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 63, vol. V, f.10

²¹ Ștefan Andrei, *Din frac în zeghe. Istoriile mele dintr-un pătrar de veac românesc*, Ed. Orizonturi, București, 2017, p. 87

Carlos. Însă era conștient de prietenia apropiată a celor doi comuniști, un atu pe care îl putea folosi în negocierile sale cu comuniștii spanioli. Prima problemă a fost să-l convingă pe Ceaușescu să accepte rolul de mesager. Pentru această misiune l-a desemnat pe Manuel Prado y Colon de Carvajal, care trebuia să plece la București și să se întâlnească cu dictatorul român. Prado y Colon a plecat în România de pe aeroportul din Paris, unde a cumpărat un mic magnetofon pe care l-a pus în pantof pentru înregistrarea convorbirii sale cu Ceaușescu²². Nu știm ce s-a întâmplat cu acel magnetofon, cu înregistrarea sau dacă a existat un astfel de magnetofon.

După ce a intrat Carvajal în România (pașapoartele spaniole nu erau valabile pentru intrarea în țările socialiste), a fost întâmpinat de autoritățile române care, în ciuda acreditării diplomatice, l-au ținut închis într-o cameră de subsol timp de două zile, timp în care a fost obligat să vizioneze filme de propagandă despre comunismul român și realizările lui Ceaușescu²³. După două zile Prado y Carvajal a avut ocazia să transmită mesajul viitorului rege, care cerea răbdarea lui Carrillo în sensul legalizării partidului, pe care urma să o obțină odată cu legalizarea celorlalte partide²⁴. Ceaușescu a transmis mesajul, iar după un scurt timp, prin intermediul generalului Nicolae Doicaru²⁵ a transmis mesajul lui Carrillo: nu va mișca niciun deget împotriva monarhiei până ce va fi numit rege. După aceea însă trebuia să legalizeze partidul în cel mai scurt timp posibil²⁶. În cartea lui Jose Luis Vilallonga, regele emerit al Spaniei a descris contextul în care a primit răspunsul lui Carrillo. Într-o zi, *prietenui nostru*, după cum se referea însuși regele, a primit vestea că este căutat de un ministru român. Nimeni din conducerea spaniolă nu a fost avertizat de sosirea sa. Când a fost întrebat, cum a intrat în țară, fără ca autoritățile spaniole să știe, reprezentantul român a murmurat: „*avem contactele noastre*”²⁷. Planul regal a funcționat, deoarece Partidul Comunist nu a împiedicat tranziția.

Prețul acestui ajutor nu-l cunoaștem cu precizie, dar știm că Ceaușescu încă din primul moment a cerut viitorului rege să-l invite la Madrid și să fie

---

²² Lorena Alvarez,, Manuel Prado y Colón de Carvajal: El Rey no me olvidó cuando estuve en la cárcel” în *El Mundo*, 15 septembrie 2018, <https://www.elmundo.es/loc/casa-real/2018/09/15/5b9bf329468aeb683a8b45ab.html>, data accesării 12 mai 2021

²³ Fernando Ónega, *Puedo prometer y prometo: Mis años con Adolfo Suárez*, Plaza & Janes, Barcelona, 2013, p. 84

²⁴ Paul Preston, *The Last Stalinist. The Life of Santiago Carrillo*, William Collins, Londra, 2014, p. 333

²⁵ Andrei, Ștefan, *op.cit.*, p.90

²⁶ Charles Powell, *Juan Carlos of Spain, Self-Made Monarch*, Macmillan Press LTD, Londra, 1996, p. 70

²⁷ José Luis De Vilallonga, *El rey Conversaciones con d. Juan Carlos I de España*, (trad. Manuel de Lope), Plaza & Janes, Barcelona, 1993, p. 98

primul șef de stat străin care vizita oficial noua Monarhie Spaniolă. Juan Carlos a acceptat propunerea, deși era conștient de posibilele daune ale vizitei lui Ceaușescu la adresa imaginii tinerei monarhii în fața democrațiilor occidentale. Regele a încercat să amâne vizita pe cât posibil, invocând prima dată lipsa unui guvern oficial, dar numirea lui Adolfo Suárez în poziția de premier a creat momentul așteptat de Ceaușescu. În ciuda îngrijorării Madridului au răspuns insistențelor și au stabilit data vizitei în 1977. Vizita însă nu s-a putut realiza din cauza cutremurului care a avut loc în timp ce soții Ceaușescu se pregăteau de călătoria istorică²⁸. În cele din urmă întrevvederea a avut loc în mai 1979. Dacă întâlnirea s-ar fi petrecut în 1977 ar fi creat un imbold semnificativ imaginii lui Ceaușescu ce pierdea din simpatie din cauza politicii interne.

Răsplata – Vizita soțiilor Ceaușescu în Spania

Răsplata lui Ceaușescu pentru ajutorul său a venit în 1979. Soții Ceaușescu au întreprins o vizită oficială în Spania între 21-25 mai 1979. Vizita, ca și celelalte, a însemnat o pregătire intensă în vederea asigurării securității voiajului. Operațiunea „Stânca 79”, cum a fost denumită a necesitat cooperarea mai multor instituții române. Precum reiese din documentele Ministerului de Interne, înaintea aterizării soțiilor Ceaușescu în Spania, autoritățile române au investigat o serie de aspecte privind securitatea și bunul demers al evenimentului. Instituțiile informative, direcția de pașapoarte, de evidență a străinilor, controlul frontierei, Direcțiile I și III, unitatea specială de luptă antiteroristă și Unitățile Speciale „S” și „T” au întreprins verificări amănunțite: cetățenii români aflați în Spania, posibili teroriști care s-ar fi putut infiltra în timpul vizitei; Direcția III a avut sarcina efectuării unei radiografii biografice ale diplomaților și politicienilor cu care urma să se întâlnească Ceaușescu, dar și a traducătorilor, personalului tehnic, medical, respectiv poziția și rapoartele trimise de corespondenții străini acreditați la Madrid. Direcția V asigură securitatea delegației de la plecarea de la București până la revenirea în țară²⁹. Odată stabilit planul, operațiunea Stânca-79 putea începe.

Nicolae Ceaușescu acompaniat de soția sa, Elena și fiul lor, Nicu împreună cu membrii delegației, Gheorghe Oprea, prim vice-premierul, Ștefan Andrei, Ministrul de Externe, alături de o echipă formată din specialiști, secretari, traducători, mecanici și un degustător, au aterizat pe aeroportul Madrid-Barajas la ora 12:00 în data de 21 mai 1979. La aterizare au fost întâmpinați de cuplul

---

²⁸ Fernando Ónega, *op.cit.*, pp. 84-85

²⁹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Documentar, dosar nr. 10453, vol. 9, filele 198-199 .

regal al Spaniei, regele Juan Carlos și regina Sofia și de Armata Spaniolă care i-au oferit onorurile conform protocolului. După intonarea imnurilor naționale, Ceaușescu a salutat membrii Guvernului Spaniol, premierul Adolfo Suárez, ministrul de Externe, Marcelino Oreja, și de Interne Antonio Ibañez Freire, și pe corpul diplomatic român acreditat la Madrid. După protocolul de la aeroport, regii Spaniei s-au îndreptat către reședința oficială a oaspeților de la Aranjuez. Ziua a fost încheiată cu o cină de gală oferită de Casa Regală Spaniolă urmată de prima întrunire dintre Ceaușescu și regele Spaniei³⁰. Numărul din 22 mai al ziarului *Scînteia* a publicat pe prima pagina sosirea cuplului Ceaușescu în capitala spaniolă: *Madridul a întâmpinat pe solii poporului român cu cele mai înalte onoruri*³¹. Urmărind modelul tipic pentru asemenea ocazii, organul PCR a informat îndetaliat cititorii săi de vizita istorică a soților Ceaușescu pe tot parcursul sejurului lor.

A doua zi a vizitei a constat în preluarea cheii orașului Madrid, aspect prezentat în *Scînteia* drept omagiu cald adus de primăria Madridului și de locuitorii săi³². După ceremonia de la Primăria capitalei, cuplul Ceaușescu împreună cu fiul lor au făcut o escală la Muzeul Prado, de unde au plecat spre Moncloa, sediul Guvernului Spaniol, unde au avut discuții cu membrii guvernului³³. La ședința au participat alături de Adolfo Suárez și Nicolae Ceaușescu, Gheorghe Oprea, Ștefan Andrei, Nicu Ceaușescu, Ion Goliat, ambasadorul român la Madrid, Jose Carlos Gonzalez Campo Dal Re, ambasadorul Spaniei la București Marcelino Oreja, Ministrul de Interne al Spaniei³⁴. În cadrul discuțiilor au vorbit despre relațiile bilaterale româno-spaniole, despre posibilitatea extinderii colaborării între cele două state în domeniul economiei, științei și tehnologiei, culturii, turismului respectiv transportului. Au atins și problema relațiilor internaționale, ambele părți expunând părerile privind evenimentele arzătoare de pe arena internațională. Nicolae Ceaușescu și-a încheiat prezentarea despre politica externă a României cu sintagma bine cunoscută și repetitivă din toate comunicatele și prelegerile

---

³⁰ „Ceaușescu, recibido por los Reyes a su llegada a Madrid”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1979/05/22/espana/296172013_850215.html, 22 mai 1979, data accesării 12 mai 2021

³¹ *Scînteia*, anul XLVIII. nr. 11429, 22 mai 1979, p.1

³² *Scînteia*, anul XLVIII. nr.11430, 23 mai 1979, p. 3

³³ „Ceaușescu insistio en la paz e independencia al recibir la llave de Madrid”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1979/05/23/espana/296258404_850215.html, 22 mai 1979, data accesării 12 mai 2021

³⁴ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 7, vol. V, f.1

sale, privind egalitatea, respectarea independenței și suveranității națiunilor și neamestecul în treburile interne³⁵. În urma prezentării poziției Spaniei privind relațiile internaționale de către Ministrul de Interne Spaniol, Adolfo Suárez a făcut o afirmație interesantă: „În măsura în care ideologia încearcă să se impună pe calea armelor sau pe calea subversiunii interne sau pe calea penetrației tehnologice acest lucru [conviețuirea pașnică n.a.] este foarte greu”³⁶. Probabil a fost un mesaj către Carrillo. Suárez știa că Ceaușescu o să-i prezinte lui Carrillo discuțiile care au avut loc la întâlnire și a vrut să aducă la cunoștința lui Carrillo că stabilitatea și pacea în Spania depindea în mare măsură și de comuniști.

Ședința s-a derulat în cadru amiabil, punctele de vedere au coincis în mare parte privind punctele discutate. Un singur aspect a constituit neînțelegere. Ceaușescu a insistat asupra semnării unui comunicat comun, conform obiceiului. Premierul spaniol a obiectat însă, spunând că publicarea unui comunicat comun nu constituia niciun impediment, însă fără semnătura oficială, deoarece orice act semnat, în cutuma spaniolă, avea valoare de tratat sau acord internațional și necesita aprobarea Cortesului: „Nu vrem să furăm din competența Parlamentului” a declarat Suárez³⁷. Părea că Ceaușescu nu înțelegea poziția gazdei sale și a insistat asupra semnării documentului. Premierul spaniol nu a vrut să cauzeze disconfort, de aceea fără să-l refuze a amânat discutarea problemei.

După discuțiile de la Moncloa, s-a întâlnit cu Santiago Carrillo și soția sa. La întrunire au participat Santiago Carrillo și Carmen Mendez Carrillo, Ramon Tamames membru al Comitetului Central al PCS și viceprimarul capitalei spaniole, Marcelino Camacho, membru al CC al PCS alături de soțiile lor, și din partea română Ștefan Andrei. În cadrul întâlnirii au vorbit despre chestiunea conducerii municipalităților spaniole, situația internă spaniolă, situația socialiștilor. Conform previziunilor lui Suárez, Carrillo s-a interesat de evoluția dialogului avut cu prim-ministrul spaniol. Ceaușescu nu a detaliat aspectele discutate, doar în general și nu a amintit de „mesajul” lui Suárez³⁸. Dar acesta nu înseamnă că nu i-ar fi transmis în privat, fără alți participanți. În ultima parte a zilei s-a întâlnit cu Carlos Ferrer Salat, președintele Confederației Spaniole a Organizațiilor Antreprenoriale, urmat de cina de gală oferită corpului diplomatic acreditat la Madrid.

---

³⁵ *Ibidem*, f.14

³⁶ *Ibidem*, f.18

³⁷ *Ibidem*, filele. 9-10

³⁸ ANR, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar 7, vol. V., f.22

23 mai a fost dedicată vizitei la Valencia, unde după întâlnirea cu primarul oraşului, Fernando Martinez Castellano și primirea cheii oraşului, a vizitat fabrica de blugi Lois și Universitatea Laboral de Cheste. La întoarcerea sa la Madrid, a primit vizita fostului prim secretar al partidului socialist PSOE, Felipe Gonzalez³⁹.

În penultima zi, soții Ceaușescu au întreprins o călătorie la Toledo, timp în care au vizitat orașul. După întoarcere, a întreținut o scurtă întrevedere cu Ministrul de Externe al Spaniei, alături de ambasadorul spaniol la București și cel român la Madrid. În urma întâlnirii, reprezentanții celor două țări au semnat acorduri bilaterale de cooperare culturală și științifică, de evitare a impozitării duble și în domeniul transportului terestru⁴⁰. În următoarea zi, pe 25 mai delegația română a părăsit Spania. Întoarcerea lor a fost larg prezentată în *Scînteia*, precum mesajele de felicitare și mulțumire din toată țara pentru contribuția adusă la dezvoltarea relațiilor româno-spaniole.

Călătoria efectuată a reprezentat un nou succes pentru Ceaușescu, în special pentru că se putea lăuda cu statutul de a fi fost primul conducător socialist care a vizitat Regatul Spaniol. Nu numai că putea să adauge pe lista sa o nouă casă regală unde a avut succes, dar putea folosi invitația sa, chiar dacă forțată, în propaganda sa și în legitimizarea regimului său în special în fața Occidentului, cu care Ceaușescu dorea să își dezvolte relațiile.

Vizita Regelui Juan Carlos și a reginei Sofia în România

Între 20-21 mai 1985 a avut loc vizita de stat al regelui Spaniei în România, Juan Carlos, acompaniat de soția sa, regina Sofia. A fost prima vizită a unui rege spaniol în România și a doua efectuată de Juan Carlos în blocul comunist după vizita din 1983 în Uniunea Sovietică⁴¹. Semnificația vizitei a fost însemnată atât pentru Spania cât și pentru România, dar inclusiv pentru întregul bloc comunist european. A reprezentat dovada interesului Casei Regale spaniole pentru o regiune cu care relațiile diplomatice au fost neglijate în timpul regimului

---

³⁹„Felipe González se entrevistó con el presidente rumano en Aranjuez”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1979/05/24/espana/296344817_850215.html, 24 mai 1979, data accesării 11 mai 2021

⁴⁰„Visita oficial de Ceaucescu al Instituto Nacional de Industria”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1979/05/25/espana/296431215_850215.html, 25.mai 1979, data accesării 11 mai 2021

⁴¹ Sebastian Garcia, „El viaje de los reyes a Rumanía y Yugoslavia, nueva etapa en las relaciones con el Este”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1985/05/20/espana/485388011_850215.html, 20 mai 1979, data accesării 14 mai 2021

franchist. Călătoria cuplului regal în România a fost rezultatul liniei diplomației spaniole, pentru că imediat după vizita din URSS au urmat două țări care au promovat cel mai activ o politică externă independentă de Moscova, iar cei doi dictatori – Ceaușescu și Tito – au fost considerați cei mai îndepărtați de Kremlin, „rebelii” regiunii comuniste. În cazul României era vorba și despre răspunsul vizitei cuplului Ceaușescu în Spania din 1979⁴².

Vizita a avut caracter diplomatic și politic, în timp ce discuțiile privind relațiile economice dintre cele două țări au trecut pe plan secund având în vedere volumul redus al exportului produselor române în Spania și a dificultăților economiei române. Prin urmare, temele centrale ale discuțiilor celor doi lideri s-au rezumat la probleme de politică externă și relații internaționale, precum cursa dezarmării, măsurile pentru menținerea păcii mondiale⁴³.

Programul vizitei a debutat cu întâmpinarea oaspeților la aeroport. Delegația spaniolă condusă de regele și regina Spaniei a aterizat pe aeroportul din Otopeni în data de 20 mai 1985, unde a fost întâmpinată de Nicolae și Elena Ceaușescu, alături de Ministrul de Externe, Ștefan Andrei. Potrivit comentariului ziarului spaniol, *El País*, [...] *regele a avut ieri ... de o primire probabil unică pe care a primit-o în timpul vizitelor sale de stat. Niciodată până acum Juan Carlos nu a salutat cu voce tare soldații care i-au adus onorurile de bun-venit. Conform protocolului român, regele a salutat batalionul care îi aștepta cu „Buenos dias, soldados” (în spaniolă) la care soldații au răspuns cu „La ordinesle Majestății Voastre” (în română)*⁴⁴. În urma primirii au avut loc primele discuții între Juan Carlos și Ceaușescu, în timp ce Ministrul de Externe al României, Ștefan Andrei, trata cu omologul său spaniol, Fernando Moran. Ziua s-a încheiat cu cina de gală oferită de Ceaușescu în onoarea oaspeților.

În cadrul cinei atât regele cât și conducătorul român au rostit câte un discurs. Ambii au subliniat legăturile lingvistice comune, au împărtășit viziunile lor privind evenimentele majore de pe arena internațională. Atât Juan Carlos, cât și Ceaușescu au salutat inițiativele părților pentru menținerea păcii și a dezarmării. În privința relațiilor bilaterale. Ceaușescu a introdus un element-cheie ale discursurilor sale, faptul că relațiile româno-spaniole „[...] se bazează pe egalitatea în drepturi, respectul independenței și suveranității naționale, neamestecul în

---

⁴² *Idem*, „El rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumanía ”, în *El País*, https://elpais.com/diario/1985/05/21/espana/485474413_850215.html, 21 mai 1985, data accesării 15 mai 2021

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

*treburile interne [...]”*⁴⁵. Nu a menționat realizările României, de altfel a evitat situația internă română, excepție făcând dificultățile economice, ci s-a axat pe probleme internaționale.

Discursul regelui spaniol a cuprins elemente asemănătoare, precum afinitățile lingvistice și necesitatea cooperării pe planul relațiilor internaționale. Pe de altă parte, nu a omis critica regimului român, cunoscut pentru supravegherile cetățenilor și nerespectarea drepturilor fundamentale. Ca să evite o critică directă, a introdus aspecte privind noul regim spaniol prin care a atras atenția asupra problemelor regimului ceaușist: „*Spania azi este o democrație bazată pe respectul drepturilor omului și ale libertăților individuale și colective. În conformitate cu experiența noastră, înțelegem că un astfel de sistem politic este cel mai bun fundament pentru conviețuirea pacifică*”⁴⁶. Considerăm că această afirmație a avut un mesaj clar în favoarea și în apărarea valorilor democratice și ale drepturilor umane în fața unui dictator al cărui regim încălca în mod flagrant drepturile de bază ale omului. Pentru suveranul spaniol, clauza păcii mondiale rezida în încrederea regimului în cetățenii săi – ceea ce lipsea în România - și prevalarea negocierilor în detrimentul forței: „[...] *încrederea în bărbați și femei, pentru că cel mai mare pericol pentru pace apare când nu există credință în demnitatea umană, în drepturile și libertățile lor.[...] când preferă forța în locul negocierilor*”⁴⁷.

Dineul a fost prezentat în cartea Ministrului de Externe, Ștefan Andrei, *Din frac în zeghe*. Potrivit relatărilor sale, meniul dineului a cuprins cârnăciori, chifteluțe, cașcaval pane, ficăței de pasăre, doar ca antreu⁴⁸ (oaspeților întotdeauna au fost servite cele mai gustoase bucate, în timp ce pentru populațiile rațiile mici de alimente erau primite pe cartelă). Fostul ministru de externe amintește câteva momente interesante petrecute în cadrul cinei. În primul rând, se pare că soția lui Ștefan Andrei nu a fost invitată la cină în ciuda protocolului „*grație hachițelor Elenei Ceaușescu*”⁴⁹. Al doilea moment non-conformist a fost rugămintea regelui Juan Carlos către liderul român, anume ca

---

⁴⁵ Nicolae Ceaușescu, „Toast la dineul oficial oferit de Președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, și tovarășa Elena Ceaușescu în onoarea regelui Spaniei, Juan Carlos I și a reginei Sofia” în Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate Rapoarte, cuvântări, interviuri, articole, noiembrie 1984-iulie 1985*, Ed. Politică, București, 1985, p. 478

⁴⁶ *Palabras de su majestad el Rey en la cena ofrecida por el Presidente de Rumanía, sr. Nicolae Ceaucescu*, https://www.casareal.es/ES/Actividades/Paginas/actividades_discursos_detalle.aspx?data=4416, data accesării 14 mai 2021

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ Andrei, Ștefan, *op.cit.*, p. 82

⁴⁹ *Ibidem*

după dîneu să iasă la un restaurant din București acompaniat de Ștefan Andrei ca să observe modul cum se distrau oamenii. Ideea regelui l-a surprins pe Ceaușescu, inițial nici nu a reacționat, în schimb, soția sa, Elena, a devenit iritată: „Nu s-a mai întîmplat asta niciodată; de ce vreau, dragă, să mai meargă la restaurant, după ce a luat masa aici? Ce să mai discute cu Andrei, n-a discutat cu tine, nu discutăm acum aici?”⁵⁰. În ciuda nemulțumirii Elenei, regele a insistat asupra dorinței sale, care până la urmă i-a fost îndeplinită. Juan Carlos, în compania lui Ștefan Andrei, au vizitat restaurantul „Pescăruș”⁵¹. Probabil regele era conștient de faptul că ceea ce îi era arătat fusese regizat, astfel încât să fie fascinat de realizările comunismului românesc și al lui Ceaușescu, dar el a vrut să vadă realitatea. Chiar dacă restaurantul fusese avertizat din timp, totuși a oferit o viziune mai clară asupra realității românești din perioada ceaușistă cea mai întunecată.

În a doua zi, delegația spaniolă a întreprins o scurtă vizită în Suceava, unde au vizitat câteva din mănăstirile reprezentative ale zonei. În articolul din *Scînteia* ce prezenta călătoria efectuată, nu a fost utilizat cuvîntul mănăstire, în schimb au fost folosite expresii precum „renumite monumente de arhitectură și artă medievală românească – Voroneț, Moldovița, Sucevița”⁵². Avînd în vedere relația statul comunist și religie nu este deloc întîmplătoare această descriere, deoarece regimul ceaușist a interzis activitatea Bisericii și orice activitate religioasă; omul comunist era ateu și se închina cel mult „zeului” suprem, Ceaușescu. Probabil alegerea obiectivului turistic de către cuplul regal nu a fost întîmplătoare. În primul rînd, exista o legătură personală din partea Reginei, fiind botezată ortodoxă (a trecut la catolicism înaintea căsătoriei cu regele Juan Carlos), și în al doilea rînd, putea fi un alt simbol prin care regii, reprezentanții unui stat democratic, își exprimau sprijinul lor pentru valorile democratice, printre care libertatea cultului. Desigur, Juan Carlos a vizitat câteva întreprinderi din România, însă introducerea unor obiective religioase în itinerarul oficial avea încărcături simbolice.

După întoarcerea din Suceava, regele și regina s-au întîlnit cu corpul diplomatic spaniol și cu reprezentanții coloniei spaniole în România, iar după ceremonia înmînării Cheii orașului București, delegația spaniolă a părăsit România către următoarea lor destinație, Iugoslavia.

---

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 83-84

⁵¹ *Ibidem*, p. 84

⁵² „Vizita de stat a Regelui Spaniei, Juan Carlos I, împreună cu regina Sofia”, în *Scînteia*, 22 mai 1985, an LIV., nr. 13295, p.5

Concluzii

Vizita soțiilor Ceaușescu în Spania și apoi a regilor spanioli în România a reprezentat un punct important în relațiile postbelice româno-spaniole. Instaurarea regimului lui Franco a exclus Spania din noua configurație mondială de după 1945, când aproape toate statele lumii au rupt legăturile diplomatice cu Madrid. Chiar dacă Organizația Națiunilor Unite nu ar fi cerut membrilor săi să își retragă reprezentanții din Spania, legăturile dintre Europa Orientală și Spania ar fi fost înghețate din moment ce Franco se declarase anticomunist și a plasat lupta împotriva comunismului drept una din principalele trăsături ale regimului său. Astfel, în 1946 legăturile diplomatice dintre București și Madrid au fost întrerupte, din moment ce România intrase în sfera de influență sovietică. Apropierea dintre București și Madrid a început doar în anii '60, culminând cu stabilirea relațiilor consulare și comerciale în 1967 și zece ani mai târziu cu deschiderea ambasadelor în cele două capitale. Vizita efectuată de Ceaușescu în 1979 a marcat o nouă etapă în dezghețarea relațiilor dintre cele două națiuni latine.

Deși, în mod oficial Republica Română a întrerupt căile de comunicare cu Spania, acesta nu însemna că nu exista niciun comunicat între cele două popoare. După cum am văzut Partidul Comunist Spaniol a fost prezent în România prin reprezentanții săi și în special prin funcționarea radioului *La Pirenaica* în clădirea de pe strada Kiseleff a capitalei. Legăturile s-au intensificat în perioada lui Ceaușescu, când Santiago Carrillo a vizitat România anual și a beneficiat de ajutorul PCR și al Secretarului său General. Relația de amiciție chiar și superficială a fost benefică tranziției spaniole de la franchism la democrație. Întrebările în privința acestui aspect al istoriei Spaniei sunt încă numeroase și neelucidate. Există contradicții chiar în privința datei când trimisul lui Juan Carlos a ajuns în România; nu avem informații concrete despre modalitatea prin care Ceaușescu i-a transmis mesajul primit lui Carrillo. Nu putem detecta dacă Ceaușescu ar fi fost doar mesagerul sau a încercat să-l influențeze pe comunistul spaniol. Dacă da, l-ar fi îndemnat contra monarhiei sau în favoarea ei? Sunt anumite aspecte greu de elucidat din cauza lipsei de informații, de surse. Tranziția spaniolă a fost un proces complex, care a necesitat cooperarea și unirea mai multor elemente care combinate au creat succesul. Având în vedere declarațiile, memoriile unor actori politici contemporani, printre care memoriile regelui emerit Juan Carlos, putem crede că Ceaușescu a fost un domino în procesul tranziției spaniole. Iar liderul român a încercat să obțină folosul propriu: beneficii economice, comerciale dar și diplomatice în sensul amplificării listei caselor regale care le-a primit și a creșterii imaginii sale favorabile din lumea occidentală.

IMPLICAREA GUVERNULUI GROZA ÎN ALEGERILE DIN 19 NOIEMBRIE 1946 REFLECTATE ÎN ZIARUL *FRONTUL PLUGARILOR*

TANIA-NICOLETA BÎC¹

Abstract: *This article is about the elections of 1946 which represented from a political point of view an important moment in the contemporary history of Romania, when the democratic parties were removed from political life by election fraud. Communist leaders carefully prepared their election campaign, which was based on abuse and violence against the National Liberal Party and the National Peasant Party. The Groza government, seeing that the opposition leaders enjoyed the support of the population, took harsh measures against them in order to prevent them from continuing their efforts regarding the participation in the electoral elections. Frontul Plugarilor newspaper, a left-wing newspaper, subordinate to those from the Communist Party. He was an important supporter of the Communists, so throughout the run-up to the election he waged an intense propaganda campaign to support those in the government led by Petru Groza.*

Keywords: *Groza government, elections, 1946, The Newspaper Ploughmen's Front*

Anul 1946 a reprezentat un moment important în istoria României, deoarece după cum spune și literatura de specialitate a avut loc fraudarea alegerilor electorale în favoarea Partidului Comunist. Până sa ajungem la data de 19 noiembrie 1946, când s-a produs acest eveniment, trebuie să vorbim întâi despre evenimentele preliminare. Activitatea guvernului Petru Groza s-a bazat în toata perioada aceea pe pregătirea alegerilor electorale. În urma recunoașterii guvernului Groza în februarie 1946, de către americani și englezi, cei din cabinet au adoptat o tactică a tăcerii în privința celorlalte partide, însă era doar liniștea de dinaintea furtunii. Pentru a-i întări imaginea de bun lider, ziarul *Frontul Plugarilor* publica în martie un articol despre „Frontul Plugarilor și Personalitatea Primului Ministru” autor fiind deputatul laburist John Mack care spunea următoarele: „În luna Paștelui mi-am petrecut ziua cu prietenul

---

¹ Doctorand, Anul I, Școala Doctorală „Istorie.Civilizație.Cultură”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Coordonator: Prof. Univ. Dr. Marcela Sălăgean, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca

ministru dr. Petru Groza, bărbat voinic în vârstă de 62 de ani, cu un fizic și o energie demne de un om cu douăzeci de ani mai tânăr. Extrem de spiritual cu un stoc inepuizabil de povestiri, m-a însoțit prin regiunea învecinată. A fost o experiență foarte interesantă. Peste tot sătenii i-au ieșit în întâmpinare cu buchete imense de flori, vin și cozonac. El este fondatorul Frontului Plugarilor, o organizație puternică a muncitorilor agricoli și se bucură de o mare popularitate”². Tot în același ziar se publicase un articol în aceeași notă scrisă de Dinu Hervian, intitulat „D. John Mack cunoaște adevărul”³ referindu-se la cele declarate de către acesta anterior. Toate cele expuse reprezentau campania propagandistică efectuată de gazeta Frontul Plugarilor contribuind la îmbunătățirea imaginii guvernului Groza și cu precădere a premierului. Au fost laudate acțiunile întreprinse de către acesta de la venirea sa la guvern.

Începând cu lunile aprilie-mai reprezentanții guvernului și-au pregătit campania electorală cu mult tact. Ziarul *Frontul Plugarilor* nu ezita să vorbească în paginile sale despre Maniu și Brătianu, invocând următoarele: „La maniști, din nou dihonii mari. Iuliu Maniu s-a ascuns la Sibiu, și nu vrea cu nici un preț să vină în București. Nu și-a dat demisia de la șefia partidului. Cât privește pe brătienști, aceștia, dându-și seama cât sunt de slabi și cât sunt de respinși de masele populare, se gândesc că ar fi bine să-i înhame pe maniști la carul lor”⁴. Partidul Comunist nu încetase nici un moment activitatea sa de control asupra instituțiilor publice pe care le dorea a fi subordonate total. Atenția lor s-a îndreptat într-o primă fază asupra Armatei supunând-o politicilor sale, făcând din aceasta un mijloc de a controla populația. Pe lângă aceste acțiuni, P.C.R. a continuat să înglobeze în subordinea sa și alte instituții precum presa care a avut de suferit, un exemplu concludent fiind presa de opoziție care a fost mereu hărțuită de către aceștia, prin închiderea ziarelor datorită cenzurii și dominarea tipografiilor. Cel care a fost purtătorul de cuvânt al guvernului în privința domeniului culturii a fost Lucrețiu Pătrășcanu care dorea să realizeze o „nouă cultură”.

Partidul Comunist și-a consolidat puterea prin înființarea la 17 mai 1946 a Blocului Partidelor Democratice, o alianță formată din Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Partidul Național Liberal-aripa dizidentă condusă de Tătărescu și cel

---

² Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 366, martie 1946, p. 1

³ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 368, martie 1946, p. 1

⁴ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 359, aprilie 1946, p. 1

Național-Țărănist condus de Alexandrescu⁵. Blocul Partidelor Democratice nu a ezitat să își prezinte intențiile cu privire la alegerile din noiembrie: „alegerile se vor deosebi fundamental de cele din trecut (...) stau față în față forțele tinerei democrații românești care apără interesele întregului popor și așa zisele partide <<istorice>> care nu reprezintă decât interesele reacțiunii”⁶. Deși era necesar să fie niște soluții care să clarifice intenția acestei alianțe, B.P.D. nu a făcut decât să continue acuzațiile la adresa opoziției.

Publicarea programului B.P.D., a reprezentat începutul campaniei electorale. Nu existase vreo schimbare în tacticile lor, acestea bazându-se tot pe violențe, instigări și presiuni asupra P.N.Ț.-ului condus de Maniu și P.N.L.-ului condus de Brătianu. Startul campaniei electorale a avut loc la Iași acolo unde Petru Groza a ținut un discurs în cadrul manifestațiilor organizate de B.P.D., la data de 2 iunie 1946. În cuvântarea sa, în capitala Moldovei, Groza a ținut să menționeze toate realizările după ce acesta a ajuns la guvernare. Desigur pe lângă cele expuse, a menționat și faptul că cei din guvern nu nesocotesc autoritatea religioasă dar și dreptul la proprietate privată. Însă știm că în privința proprietății private va interveni P.C.R., folosindu-se de partidul *Frontul Plugarilor*, demarând acțiunea de chiaburizare a celor înstăriți⁷. Alături de Petru Groza la Iași se afla și Mihail Ralea care venind în sprijinul premierului a adus în discuție partidul *Frontul Plugarilor*, al cărui lider era Groza, încercând să îl pună într-o lumină favorabilă, afirmând că acesta este un partid autentic merit să îi sprijine pe țărani, și nu cel al lui Maniu, care în opinia sa este compus doar din negustori⁸.

Odată cu înaintarea campaniei electorale, vara lui 1946 a fost marcată de adâncirea cenzurii la nivelul organelor de presă ale opoziției dar și a atacurilor agresive venite din partea B.P.D., care nu conteneau nici o clipă de a se împotrivi celorlalte partide. Pentru a-și asigura drumul către ziua de 19 noiembrie, guvernul Petru Goza a promulgat un decret-lege la 13 iulie 1946 prin care se extindea dreptul de vot la acei cetățeni care aveau peste 21 de ani, și pentru prima dată și femeile aveau drept de a vota. Pe lângă aceste prevederi, cei din guvern mai puteau alege funcționarii proprii care vor avea dreptul de a fi în comisiile electorale. De asemenea votul urma a se desfășura în locații precum

---

⁵ Gheorghe Onișoru, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România:(1944-1947)*, București, Ed. Fundația Academica Civică, 1996, p. 228

⁶ Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii „Alegerile” din 1946*, ed. a-II-a, București, Ed. Enciclopedică, 2015, p. 152

⁷ *Ibidem*, p. 160

⁸ *Ibidem*, p. 160

birourile instituțiilor guvernamentale, fabrici⁹, locuri unde exista o puternică influență comunistă care duceau la presiuni asupra cetățenilor. Legea promulgată, preciza și anumite categorii de persoane care nu puteau vota, acelea fiind cei care avuseseră legături cu regimul antonescian. Pas cu pas, P.C.R a exclus potențiali adversari care ar fi putut periclita demersurile electorale. Aceștia știau exact ceea ce se va întâmpla în timpul alegerilor, cu toate acestea au vrut să pară că ei acționează pe cale legală, respectând democrația. Acest decret-lege a fost în dezacord cu liderii Maniu și Brătianu care și-au exprimat dezaprobarea în repetate rânduri, cerându-i și Regelui să nu o semneze însă fără vreun rezultat.

Abia la mijlocul lunii august, ziarul comunist *Frontul Plugarilor*, a început să demareze în paginile sale, campania electorală în sprijinul BPD. Un fragment din discursul lui Groza referitor la alegeri publicat în ziarul menționat spunea următoarele: „Vom da bătălia electorală cu toată vigoarea și sunt sigur că tânăra democrație românească își va primi botezul”¹⁰. Petru Groza avea certitudinea că va câștiga alegerile, continuându-și expunerea în ton de învingător: „Prima zi după alegeri, fața țării se va schimba. Vom dirija producția industrială, vom introduce pedepse drastice pentru speculanți, pentru toți cei care vor sabota, pentru toți cei care vor sustrage produse de la consumator, de la muncitori, de la plugari sau intelectuali”¹¹. Remarcăm faptul că această înșiruire nu este pur întâmplătoare ci sunt categoriile sociale de care avea nevoie Groza pentru a-și susține popularitatea și de a continua cu cele demarcate de guvernul său fără să aibă împotrivire din rândul acestora.

Pentru a-i denigra pe liderii liberal și țărănist, „Reacțiunea brătienistomanistă”¹² așa cum erau aceștia numiți în *Frontul Plugarilor* și în presa comunistă, în opinia ziarului „face propagandă electorală cu seceta. Ea se bucură de faptul că poporul nostru, cu toată opera măreață săvârșită de plugărimă în acest an-nu va culege roadele cuvenite din cauza uscăciunii care nu e numai la noi, ci în cele mai multe țări”¹³. În continuare, autorul articolului despre cei doi lideri aduce în discuție faptul că „am cetit un articol din foaia brătienistă, din care am aflat ascultați ce: că seceta n-are nici o importanță. Principalul este ca pământul să nu fie al țăranului ci al moșierilor”¹⁴. Cele citate au reprezentat

---

⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 600

¹⁰ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr 451, august 1946, p. 1

¹¹ *Ibidem*, p. 1

¹² Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 456, august 1956, p. 1

¹³ *Ibidem*, p. 1

¹⁴ *Ibidem*, p. 1

maniera celor din *Frontul Plugarilor* de a crea o imagine bună celor aflați la putere profitând de orice eveniment, precum seceta care lovise România invocând că aceștia profitau de acest lucru, pentru a putea câștiga popularitate în fața BPD-ului, într-un mod necinstit. Însă cei care acționau în mod incorect erau membrii comuniști, care nu încetau să apeleze la diferite tertipuri pentru a-i elimina din cursa electorală. O metodă de atac la persoană se realiza prin intermediul rubricii „Note-comentarii” unde aceștia luau în derâdere vestimentația lui Maniu, făcut următoarele observații: „Aflăm cu stupoare că datorită căldurii excesive și în semn categoric și vehement de protest, d. Iuliu Maniu, Marele Român a renunțat la gulerul său tare, lat de 20 cm, făcându-și apariția la ședințele partidului său cu un guler rabatiu colorat, proprietatea d-lui Comanicu”¹⁵. Oficiosului nu îi scăpa din vedere absolut nici un detaliu al opoziției, găsind mereu subiecte pe care le transformau în adevărate judecăți.

Presa comunistă populariza de-a lungul întregii campanii electorale, numeroase articole care îi avea drept țintă pe Maniu și Brătianu. Un alt exemplu este tot rubrica „Note-comentarii” din cadrul gazetei *Frontul Plugarilor* din 19 august 1946, unde se aducea în discuție din nou numele președintelui PNT, prin care vorbesc de așa zisul apel manist, unde se poveștește ce conținea acesta: „Într-un apel către femei (probabil către cele cu vulpi argintii) Partidul Național Ciocoiesc spune << Amintiți-vă că PNT este cel dintâi partid care A ÎNSCRIS în programul lui drepturile femeilor egale cu ale bărbaților. Că le-ar fi înscris nu-i contrazicem! Dar poate să ne spună d-nii maniști, motivul pentru care nu le-au acordat când au fost la putere? Sau asta este altă mâncare de pește...>>”¹⁶. Făcând apel la guvernarea manistă și la anumite acțiuni politice pe care aceștia nu le-au făcut, comuniștii își fac reclamă pe seama faptului că ei au fost cei care au acordat drept de vot și femeilor, discreditând astfel pe țărăniști. Pe lângă cele spuse mai sus, în periodic odată cu campania guvernamentală au apărut și caricaturile în care sunt înfățișați cei din PNL și PNT.

Frontul Plugarilor, în numărul din 23 august 1946, a publicat un articol scris de Sava Andrei intitulat „Nepăsători în fața dorințelor poporului” unde se discuta despre „acțiunea hotărâtă a guvernului, și a Blocului Partidelor Democratice, pentru ajutorarea celor în suferință a stricat planul istoricilor”¹⁷. Se pare că în atenția lor a intrat o altă categorie, cea a istoricilor pe care să- i defăimeze, acuzându-i de asemenea de seceta care a produs pagube în agricultura. Relevant este următoarea afirmație a autorului: „ Istoricii s-au

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 1

¹⁶ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 457, august 1946, p. 1

¹⁷ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 460, august 1946, p. 1

bucurat mult de secetă, fiindcă suferința poporului e bucuria lor, dar le pare bine când văd că toate forțele democratice, toți oamenii de bine, s-au aliniat într-un front de luptă. Așa sunt dumnealor, așa sunt moșierii¹⁸". O concluzie la cele enunțate mai sus este că în vizorul lor, cei care le erau dușmani erau cele două partide, moșierii și istoricii cărora nu le putea influența opinia asupra ceea ce doreau să facă aceștia. În numărul același număr din 23 august 1946 vom reîntâlni caricaturi cu chipul lui Maniu, fiind înfățișat într-un frac negru, stând pe un sac de bani făcându-se referire la faptul că cine va vota P.N.Ț.-ul va rămîne fără economii.

Lăsând la o parte aceste caricaturi, ziarul se concentra pe propaganda efectuată și de Partidul Frontul Plugarilor, care în acea perioadă fiind și el înscris în cursa electorală va colinda satele pentru a le arăta cu cine trebuiau țăranii să voteze. Articolele referitoare la acest demers propagandistic este relatat într-un articol intitulat cu majuscule: „FRONTUL PLUGARILOR ÎN LUPTA PENTRU LĂMURIREA MASELOR ȘI VICTORIA BLOCULUI PARTIDELOR DEMOCRATE (B.P.D) ÎN ALEGERI”¹⁹, unde se vorbea despre o întâlnire a frontiştilor din plasa Buftea. Pentru a avea credibilitate această reuniune, s-a dat spre publicare și numele celor care au participat acolo. Primul menționat a fost profesorul Gh. Popescu Gâștești, preot Vasile Ionescu, precum și alții. Aceste nume indică și profesiile lor, pentru a arăta că în lupta lor le sunt alături și aceste categorii sociale, pentru a câștiga un plus de imagine. În articol s-a publicat îndemnul acestora cu referire la păstrare drepturilor și libertăților câștigate de „țărancele care au luat parte la sate, unde să-și strângă rândurile și să se organizeze, fiindcă numai în felul acesta vor putea duce cu succes lupta pentru îmbunătățirea traiului și vor putea să-și păstreze drepturile și libertățile câștigate²⁰” Campania atingea toate categoriile sociale ale țării, sprijinind activitatea politică a Guvernului Petru Groza în defavoarea opoziției.

La 12 septembrie 1946, *Frontul Plugarilor*, publica în nr. 476 un articol despre înființarea „Casei alegătorului” în București, având ca și scop să „îndrumeze poporul în lupta pentru ridicarea sa”²¹ continuând cu alte explicații precum „pentru prima oară, cetățenii cu dragoste de țară dornici să contribuie prin acțiunea lor, ridicării poporului, au prilejul să aibă o casă, un sediu informativ, la care pot apela spre folosul întregului popor. Aici cetățenii se pot aduna, pot discuta problemele ce interesează viața țării și pot căpăta materialul

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 1

¹⁹ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, august 1946, p. 1

²⁰ *Ibidem*, p. 1

²¹ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 476, septembrie 1946, p1.

necesar, care să-l lumineze în nedumeririle lor și să răspundă întrebărilor lor”²². Practic prin trasarea acestor direcții de acțiune, comuniștii își jucau cartea destul de bine, creând spațiul propice pentru întâlnirile electorale.

Tot pe prima pagină a gazetei, se vorbea și despre „ALȚI FRUNȚAȘI CARE AU PĂRĂSIT PARTIDUL LUI MANIU” unde se menționa numele celor care au plecat din partid precum „Alex. Protopoescu, av. Paul Ilescu, av. Max Schapira, dr. Teodor Nicolaescu, N. Popescu, și alți frunțași maniști, împreună cu organizațiile respective” argumentându-se că „ frunțașii maniști părăsesc partidul motivând că prin atitudinea sa, conducerea centrală NȚ s-a izolat de mase și de interesele vitale ale poporului, în așa măsură încât voința populară este nesocotită, totul fiind aranjat după placul și interesul unei clici restrânsă, redusă la câțiva inși, care nu au nici un fel de legături sufletești sau ideologice cu restul partidului și cu poporul”. Limbajul utilizat indică foarte bine, vocabularul folosit de P.C.R. În final articolul se încheie cu următoarea concluzie: „Un partid care s-a transformat în bandă teroristă urmărind tot ce este mai curat românesc, cu intenția de a-și realiza interesele de castă, nu poate ajunge decât la descompunere”. Alte promisiuni electorale cuprinse aici sunt următoarele: „Plugari, o viață liberă pe ogorul vostru scos din ghiara ciocoiului. Învățământ gratuit pentru toți copiii voștri. Iată ce veți avea „VOTÂND SOARELE redeșteptării și refacerii noastre naționale semnul BLOCULUI PARTIDELOR DEMOCRATICE”. Se anunța că „Comitetul Central Electoral al Blocului Partidelor Democratice convoacă pe membrii tuturor secțiunilor, la sediul său din Cal. Victoriei Nr. 56 (Hotel Continental). Se vor face comunicări importante.” Lucrurile pe zi ce trecea avansau destul de mult, și se încerca să aducă în atenția cetățenilor faptul că cel mai bune partide care se afla în această competiție sunt cele din alianța Blocului Partidelor Democratice, de unde totul se va schimba în bine și nimeni și nimic nu va mai putea să-i oprească dacă sunt aleși. Totul era o mascadă de proastă calitate.

În ciuda faptului că toți se pregăteau de alegeri, la un moment dat au existat niște speculații în vederea anulării acestora, din cauza secetei, care provocase destul de multe pagube și nemulțumiri. Comuniștii se temeau de aceste nemulțumiri care ar fi fost în defavoarea lor. Zvonurile lansate nu au fost confirmate și nu s-au amânat. În cadrul unei conferințe cu caracter special organizată la sediul Ministerului de Interne, unde au participat liderii județeni ai P.C.R., a fost stabilită luna noiembrie dar mai repede de sfârșitul lunii. Aceste decizii nu puteau fi luate fără acordul Moscovei, astfel că Ana Pauker la 5

---

²² *Ibidem*, p. 1

octombrie 1946, plecase la sovietici pentru a obține instrucțiuni în privința desfășurării alegerilor²³. După câteva zile, avea loc o ședință de guvern prezidată de Petru Groza prin care propunea data de 19 noiembrie, având ca și motivație următoarele: „consider lucrările pregătitoare prevăzute de legea electorală ca încheiate în perfectă legalitate”²⁴. Ceea ce au făcut aceștia era departe de a fi în legalitate,

Nemulțumirile cu privire la aceste decizii nu au întârziat să apară, cel care a contestat ceea ce a hotărât guvernul a fost Mihai Romniceanu, fiind reprezentantul partidului Brătianu în guvern. Acesta nu s-a sfiit să enumere neregulile observate, făcând referire la nedistribuirea niciunui buletin sau carte de alegător, în locurile unde se putea vota nu era afișate listele cu persoanele omise nu, de asemenea în privința contestării trebuia să se arate o dovadă că acele persoane nu făceau parte din categoriile nedemne, iar în cele din urmă dacă contestația era făcută nu era judecată²⁵. Observăm o serie de aspecte care nu pot fi considerate legale, toate reprezentând impedimente pentru a se putea exercita dreptul de vot.

Istoricul Dinu C. Giurescu, lansează o explicație cu privire la alegerea datei de 19 noiembrie, iar aceea ar că la 19 noiembrie 1942 a avusese loc ofensiva rușilor pe frontul Don-Stalingrad, sfârșită cu înfrângerea armatei germane și române. Totul avea o simbolistică se pare. La 15 octombrie, se publica în Monitorul Oficial, decretul regal de a convoca Corpul electoral la 19 noiembrie 1946, unde urmau a fi aleși membrii Adunării Deputaților. Pe lângă aceste formalități, Ministerul Afacerilor Interne, Direcția Poliției de Siguranță, dăduseră ordin de a se întări paza în locații precum tribunalele, iar cei care trebuiau să supravegheze erau echipaje formate din polițiști și jandarmi. După aceste dispoziții, s-au întrunit diferite Comitete ale P.S.D. și P.C.R., cu candidații acestora pentru a organiza procesul de votare²⁶.

Ajunși în prima parte a lunii noiembrie, se constatase de către Circa 9 Poliție București nemulțumiri ale populației datorată creșterii prețurilor precum și a lipsei pâinii, zahărului, toate fiind elemente de bază în procurarea de hrană. De exemplu în orașul Brașov „pâinea nu se distribuie la populație decât o dată pe săptămână”²⁷. Absența celor necesare, au determinat proteste și amenințări din partea muncitorilor. Nu doar populația de rând avea de suferit de pe urma

---

²³ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 237

²⁴ *Ibidem*, p. 237

²⁵ *Ibidem*, p. 237

²⁶ *Ibidem*, p. 238

²⁷ *Ibidem*, p. 246

acestor lipsuri, ci și intelectualii precum Constantin Rădulescu-Motru care era membru titular al Academiei Române, care făcuse niște observații pe această temă a crizei alimentare: „Pentru a avea cu ce ne susține la București, am hotărât să vând douăzeci de pogoane în mod treptat”. Situația tuturor se înrăutățiseră destul de mult, iar cele promise de către guvern nici că se vor îndeplini.

Ziua de 19 noiembrie 1946, venise. Alegerile aveau loc într-o zi de marți. Presa scria despre acest eveniment ca fiind cea mai importantă zi din anul acela. Nici Frontul Plugarilor nu făcuse excepția de la regulă, fiind cotidianul care a făcut campaniei electorală guvernului Groza și implicit BPD-ului. Așadar nr. 535 din 19 noiembrie 1946 a apărut sub semn electoral. Pe prima pagină a cotidianului se afla scris că „MARȚI 19 NOIEMBRIE PLUGĂRIMEA VOTEAZĂ SOARELE”²⁸ unde vorbeau despre momentul mult așteptat de către toți spunând că „ marți 19 noiembrie, îmbrăcați în straie de sărbătoare, plugarii de pe ogorul cel mare al Țării, se vor îndrepta spre localul de vot, ca să-și asigure dreptul la PROPRIETATE, LIBERTATE ȘI PACE. Ziua alegerilor este o zi mare. În această zi poporul român va face un nou pas, hotărâtor, pe drumul propășirii sale. Stăpâni astăzi pe ogoarele sale, liberi să-și spună cuvântul în viața politică a Țării, țărani nu uită robia în care au fost ținuți de guvernările moșierești, maniste și brătieniste și hotărâți să-ți apere dreptul de a fi cetățeni liberi, în Țara lor liberă, vor vota cu toții SOARELE”²⁹. Fragmentul redat reprezintă un neadevăr din toate punctele de vedere, fiindcă la fiecare propoziție aceștia mint în mod crunt, deoarece niciodată țărani nu au avut parte de proprietate, libertate și pace, și mai ales acum cu această guvernare care le va confisca și ce le-a dat.

Alt articol tot din acest număr scris de Petru Vintilă intitulat „Dr Petru Groza în fața alegătorilor” aduce în discuție anul 1933, când plugarii s-au hotărât să întemeieze Partidul Frontul Plugarilor, iar ca totul să aibe o tentă dramatică aduce aminte că acest partid a luat naștere pe o vreme geroasă, și pentru acest fapt ar trebui să le fie apreciată fapta și mai ales că au vrut să îmbunătățească situația. Este redat și un cântec ca totul să fie spectaculos care suna așa: „Vai de noi țărani români/Rău trăim, cu datorii/De trei ani și-o săptămână/Nu mai poate plăti nimeni/Nici la Deva, nici la Brad/Nicărea prin Ardeal/ C-au fost cametele mari”³⁰. Prin acest cântec propagandistic se încerca pe ultima sută de metri să se câștige simpatia populației în speranța alegerii Soarelui. Portretul lui Groza era

---

²⁸ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 535, noiembrie 1946, p. 1

²⁹ *Ibidem*, p. 1

³⁰ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 535, noiembrie 1946, p. 1

prezent pe prima pagină. Desigur că în acest ziar toții susținătorii Frontului Plugarilor și alianței comuniste puteau publica acolo.

Se transmiteau mesaje de la liderii politici, iar de data aceasta cel care a dorit să transmită niște gânduri a fost Miron Belea, subsecretarul general al Frontului Plugarilor, începându-ți pledoaria într-un mod prietenos: „Cetățeni și prieteni, candidații BPD salută cu toată căldura sufletului lor, pe alegători cari hotărâți în fața urnelor vor allege drumul nou al poporului nostru. Hotărâți în fața urnelor vor apăra pacea, vor apăra liniștea, dreptatea, bunăînțelegerea între popoarele conlocuitoare, bunăînțelegerea cu toți vecinii-vor apăra pământul pe care l-au primit, vor apăra țara noastră, România, mama bună a tuturor celor ce muncesc și luptă pentru fericirea poporului. Vor apăra viitorul lor, viitorul copiilor lor, viitorul Țării”³¹. Ca toți comuniștii pune accentul pe libertate și pace, două lucruri care în mod cert nu vor avea parte țărani.

Alegerile din 19 noiembrie nu s-au desfășurat pe un fundal de entuziasm. Mai mult, exista o stare de tensiune și presiune. Guvernul după încheierea zilei de votare, anunțaseră că rezultatele vor fi anunțate a doua zi, însă nu a fost așa, iar acestea au venit două zile mai târziu pe data de 22 noiembrie. Cifrele date spre publicare arătau că Blocul Partidelor Democratice câștigaseră detașat cu 70% și 349 de locuri în noua Adunare³², însă realitatea era cu totul alta. Suspiciunile de fraudare a alegerilor plana asupra comuniștilor, fiind ei învinși iar adevăratul câștigător erau național-țărăniștii. Deducem că întârzierea comunicării cifrelor, s-a datorat faptului că nu ei au fost câștigătorii și au trebuit să măsluiască voturile pentru a ajunge la rezultatul dorit. Cert este că ei știau că s-ar putea să nu câștige alegerile, dar cum influența era prea mare, au încălcat din nou democrația și libera exprimare pe care o promovau cu atâta ardoare. După aflarea veștii, nu au întârziat să apară reacțiile celor din opoziție, Maniu și Brătianu care au contesat vehement rezultatele și că nu vor recunoaște valabilitatea lor. Liderii celor două partide au încercat să împiedice întrunirea noii Adunări. Pe lângă acest lucru, au cerut ajutorul Statelor Unite și Marii Britanii pentru a interveni și a anula scrutinul. Statele Unite și Marea Britanie au luat poziție față de aceste alegeri desfășurate pe teritoriul României, acuzând guvernul Groza de fraudarea acestora, însă în ciuda celor întâmplante acțiunile celor două mari puteri au rămas doar la nivel declarativ, neintervenind în jocurile de putere pe care Moscova le făcea în țara noastră.

---

³¹ *Ibidem*, p. 1

³² Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 602

Pe data de 23 noiembrie, la o zi după aflarea rezultatelor și contestării acestora cu vehemență *Frontul Plugarilor* publicase mai multe articole dedicate zilei de 19 noiembrie. Un prim articol care era scris cu majuscule anunța următoarele: „PRIN VICTORIA ÎN ALEGERI A BLOCULUI PARTIDELOR DEMOCRATE A BIRUIT POPORUL”³³, nespecificându-se acuzațiile și îndoielile care planau asupra acestor alegeri, dar încercau să combată suspiciunile afirmând că „alegerile parlamentare din țara noastră au avut loc astăzi, după ce ele s-au desfășurat sub ochii noștri, putem afirma în fața lumii întregi că ele au fost cu adevărat primele alegeri libere și sincer de democratice pe care le-a cunoscut țara noastră (...) iată o primă mare victorie a Blocului Partidelor Democratice împotriva opoziției”³⁴. Un alt articol elogios prezent în acel număr se numea „SĂRBĂTOAREA ALEGERILOR. CUM S-A VOTAT ÎN CAPITALA ȚĂRII ÎN ZIUA DE 19 NOIEMBRIE” unde ridicau în slăvi această dată zicând despre ea că „E doar o zi mare, o zi pe care poporul românesc n-a trăit-o de 9 ani-de 9 ani dela alegerile așa cum se făceau atunci dar o zi de alegeri ca aceasta n-a mai fost niciodată. O zi în care democrația sugrumată atâta amar de vreme, are să-și spuie cuvântul-are să-și aleagă aleșii ei la cârma de conducere a destinului acestei țări- are să-și spue cuvântul ce le-a fost înăbușit de tirania reacțiunii și de călușul dictaturilor de până la 23 august 1944”.

Tipul acesta de articole abundau în ziarul *Frontul Plugarilor* având diverse denumiri, un alt exemplu fiind „ZI CU SOARE” unde 19 noiembrie era văzută ca „O zi cu soare. Soarele răsărise odată cu mulțimea adunată în șiruri nesfârșite, în fața localurilor de vot. La sate poporul a mers la vot în mod sărbătoresc, cu steaguri cu fanfare și cu voie bună. Era poporul, bărbați, tineri, bătrâni și femei, era poporul pentru întâia dată liber să-și spună răspicat cuvântul și vrerea lui mai bine”. Pe pagina lor existau și sloganuri de precum „Trăiască victoria democrației românești asupra reacțiunii fără de patrie”³⁵.

După cum am putut vedea implicarea guvernului Petru Groza în scrutinul din 19 noiembrie a fost intens lăudată de ziarul *plugarilor*. Însă un lucru era cert, ziua de 19 noiembrie a reprezentat pentru comuniști acapărarea guvernării, ducând România cu pași repezi spre sovietizare și lichidarea democrației.

---

³³ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 536, noiembrie 1946, p. 1

³⁴ *Ibidem*, p. 1

³⁵ Ziarul *Frontul Plugarilor*, anul II, nr. 537, noiembrie 1946, p. 1

DIRECȚIA GENERALĂ A SECURITĂȚII STATULUI ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRILOR POLITICE DIN A DOUA JUMĂTATE A ANILOR '60

DANIEL LUPU¹

Abstract: *The 1960s represented a decade full of important changes in state policy and the evolution of the communist government in Romania, with an effect on the Securitate institution as well. Nicolae Ceaușescu's rise to power and his efforts to gain as much influence as possible in the state involved the continuation of an extensive process of reorganization of this institution, which began during the last years of Gheorghe Gheorghiu-Dej's regime. Thus, there have been important developments in personnel policies, methods and work bases that have increased the level of professionalism. Separated from the former Soviet influences and increasingly oriented towards the models of the secret services in the West, the Securitate remained the same repressive instrument for maintaining order in Romanian society, only the methods differed.*

Keywords: *Nicolae Ceaușescu, Securitate, institutional reorganization, personnel policy.*

Instituția prin care partidul comunist, în instalarea sa treptată la putere, a instrumentalizat încă din început toată activitatea de control a puterii în stat, a fost (sub denumirea inițială) Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P. sau Securitatea) în cadrul Ministerului Afacerilor Interne - o reproducere autohtonă a organizării și metodelor de acțiune a celebrului serviciu sovietic NKVD. Activitatea serviciului de Securitate din primii ani ai comunismului românesc a fost însă insuficient caracterizată de activitate informativă, metodele sale de lucru fiind reprezentate de măsuri majoritar repressive precum: arestări și încarcerări fără decizii judecătorești, anchete în care era utilizată totuși fizică/psihică, execuții sumare, deportări, asasinat ș.a.m.d.

Aceste acțiuni virulente își aveau sorgintele în nevoia determinată de contextul trecerii forțate de la regimul monarhic la cel comunist, precum și al

---

¹ Masterand, anul I, Managementul Securității în Societatea Contemporană, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, profesor coordonator Conf. Dr. Ionuț Nistor (Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași).

procesului de acaparare a tuturor domeniilor de activitate din stat prin eliminarea oricărei opoziții sau amenințări posibile. Pentru atingerea acestor scopuri a fost necesară recrutarea în scurt timp a unui număr mare de agenți, punându-se însă un accent redus pe nivelul lor de educație sau experiență practică în domeniul informativ. Angrenați într-un proces lipsit de orice baze democratice, rolul acestora era în principal unul represiv, conturându-și totuși imaginea, mai degrabă iluzorie, a unei instituții omniprezente, la curent cu toate informațiile și capabilă totodată să suprime orice manifestare ilegală.

Ultimii ani ai regimului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (cu deosebire perioada 1960-1965) au reprezentat pentru Securitate, anii primelor transformări concrete, prin alinierea/adaptarea la noile politici de stat interne și externe promovate de liderii de la București – într-o continuă redefinire în comparație cu primul deceniu al regimului comunist român. Intruziunea sovietică în afacerile Ministerului Afacerilor de Interne, implicat în Securitate (prin consilierii special trimiși și repartizați), au determinat accentuarea atitudinilor anti-sovietice și demararea procesului de înlăturare a oricărui tip de influență sau dependență față de Moscova.

Reușita generală a acestui deziderat, alături de restrângerea funcției represive pe model stalinist a statului comunist român și începutul orientării spre statele din Occident (și modelele care le defineau) a impus Securității revizuirea organizării interne. Astfel: consilierii sovietici au fost treptat eliminați – simultan cu acele cadre care, prin orientarea spre interesele Moscovei sau vechimea lor, nu corespundeau cu noua misiune a aparatului: preponderent informativă și deservită protejării intereselor conducerii de stat. În acest sens, aflată într-o reală criză, politica de cadre și-a modificat cerințele: a fost atras în sistem personal nou, printr-o recrutare ceva mai selectivă – capabil să facă față noilor realități.

D.G.S.S. în anii de început ai regimului lui Nicolae Ceaușescu

După decesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej Nicolae Ceaușescu a profitat de atmosfera derutantă și lipsa de reactivitate a Biroului Politic pentru a prelua funcția de Secretar general. Situația politică de ansamblu i-a fost, de asemenea, favorabilă: trupele sovietice erau retrase de ani buni, implicarea Moscovei în treburile interne ale statului fusese înlăturată (astfel, numirea sa excludea pentru întâia oară acordul sau măcar consultarea sovieticilor în desemnarea unui lider P.C.R.² – deși, ulterior, într-o delegație din septembrie 1965, s-a obținut

---

² Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Polirom, Iași, 2002, p. 242.

aprobarea acestora), situația economică era promițătoare, iar legăturile cu statele occidentale în plină dezvoltare. Primii ani de conducere ai lui Nicolae Ceaușescu au fost caracterizați de continuarea politicii de relaxare a terorii instituită de către Gheorghiu-Dej în transformarea regimului într-unul de tip naționalist.

Ca urmare a Congresului al IX-lea (19-24 iulie 1965), a avut loc schimbarea statutului partidului (inclusiv revenirea la denumirea de P.C.R.), redenumirea țării în Republica Socialistă România, iar Ceaușescu a fost numit secretar-general. Totodată s-a creat impresia că direcțiile pe care noul lider le stabilise ca plan de conducere ar fi urmărit: lărgirea democrației și creșterea rolului partidului – principii prin care a reușit ulterior să extindă competența organelor puterii³. Cu această ocazie a criticat sever modificarea adusă de către Dej formulei principiului conducerii colective, susținând importanța fundamentală pe care aceasta îl avea în funcționarea partidului. Prin urmare, nici o persoană nu ar fi trebuit să dețină simultan funcții atât în rândul conducerii de partid, cât și în cea a statului⁴.

Ajuns Secretar al Partidului Comunist, Ceaușescu răspundea acum doar în fața Partidului și a Congresului. Avea astfel poziția necesară pentru a începe seria destituirilor din importante funcții în care se aflau adversarii politici sau unii potențiali care ar fi putut atenta la poziția sa de lider suprem în stat. Printre primele măsuri s-au luat astfel la adresa Ministerului Afacerilor de Interne și, cu predilecție, asupra Departamentului de Securitate.

După anul 1965, conform noii legislații, organele de securitate au intrat sub comanda conducerii superioare de partid, respectiv a Comandamentului Suprem⁵. Această prioritate poate fi remarcată și prin eforturile depuse de Ceaușescu în a subordona Ministerul de Interne pe deplin partidului, punct din care, prin strategia potrivită, putea să aducă structura sub propriul control. Următorul pas a fost înlăturarea lui Alexandru Drăghici (fost ministru al Securității Statului până în 1957 și ministrul M.A.I. la data destituirii) din funcțiile importante de conducere pe care le deținea. În locul său, a fost instalat la conducerea M.A.I. Cornel Onescu – fidel noului lider de partid, declanșându-se astfel practica de punere în funcțiile de conducere a structurilor represive a activiștilor de partid loiali și favorabili intereselor lui Nicolae Ceaușescu.

---

³ Lavinia Betea (coord.), *Viața lui Ceaușescu. Fiul Poporului*, vol. II, Adevărul Holding, București, 2012, p.153-154.

⁴ *, *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1965, p. 803.

⁵ Ionel Gal, *Rățiune și presiune în Ministerul de Interne 1965-1989*, vol. I, Do-minoR, Iași, 2001, p. 261.

Ultima etapă înspre dobândirea unui control nemijlocit asupra Securității a fost eliminarea intermedierei dintre lider și structură, element reprezentat de ministrul Afacerilor de Interne. De specificat însă: Cornel Onescu, fiind un „numit” al său, nu avea să sufere ca urmare a acestui demers, dezideratul fiind, așa cum am menționat, controlul direct al structurii⁶.

Această necesitate a fost prezentată, de către Ceaușescu, ca măsură de „perfecționare a muncii M.A.I. (...) în condițiile transformărilor profunde petrecute în viața societății”, ca reacție la „neajunsurile manifestate în activitatea securității și celorlalte unități ale Ministerului Afacerilor Interne” din lipsa „analizei temeinice și dezbaterii colective în organele de conducere ale partidului”. Discursul, astfel structurat încât să justifice necesitatea nu doar a colaborării, ci chiar a subordonării organelor de securitate celor de partid, pune activitatea colectivă a viitorului Consiliul al Securității Statului în lumina „implicațiilor politice, sociale, atât interne cât și internaționale (...), angajând țara, partidul, întreaga societate”⁷.

În următoarea lună, pe 21 iulie, prin Decretul nr. 710 al Consiliului de Stat în baza aprobării obținute de la Prezidiul Permanent de Stat, a fost creat Departamentul Securității Statului – departament intern și independent, în cadrul M.A.I.. Prin urmare, conform noii organigrame a D.S.S. prin Hotărârea Consiliului de Miniștri, din 13 septembrie 1967 se stabilea următoarea structură: Direcția Generală de Informații (Direcția I Informații Interne și Direcția a II-a contrainformații economice); Direcția Generală de Contraspionaj (Direcția a III-a contraspionaj și Direcția a IV-a contrainformații militare); Direcția Generală de Informații Externe; Direcția generală de Tehnică Operativă și Înregistrare (Direcția a V-a instalarea și exploatarea mijloacelor de tehnică-operativă, Direcția a VI-a cenzura corespondenței și depistarea scrierilor cifrate, Direcția a VII-a producerea tehnicii operative). Pe lângă acestea, funcționau o serie de direcții și servicii cu atribuții specifice: Direcția a VIII-a pază demnitari, Direcția a IX-a filaj și investigații, Direcția a X-a anchete penale, Direcția Securității București, Cancelaria, Direcția Personal, Direcția Învățământ, Corpul de Consilieri, Serviciul B contrainformații în unitățile de securitate, Serviciul C evidență operativă și arhivă, Serviciul D dezinformarea serviciilor de spionaj străine, Serviciul E cifru și transmisiuni cifrate, Serviciul G transport documente

---

⁶ Elis Pleșa, Liviu Pleșa, „Crearea Consiliului Securității Statului (C.S.S.) ca organ conducător al Departamentului Securității Statului (D.S.S.) (iulie 1967)”, în *Securitatea. 1948-1989. Monografie*, vol. I, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016, p. 133.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol.2, Editura Politică, București, 1968, p. 394-408.

secrete de stat, Comandamentul Trupelor de securitate, Școli militare pentru ofițeri și subofițeri⁸. Pentru o activitate mai eficientă și asigurarea intervenției rapide pe întreg teritoriul țării, indiferent de condiții, spre finalul deceniului au fost create noi unități și subunități specializate. Pot fi enumerate în acest caz: Direcția Grupului de Aviație al C.S.S. și Trupele de desant – în ambele asigurarea cadrelor fiind realizată printr-o selecție minuțioasă din rândul celor care se ofereau voluntari⁹.

O altă importantă reorganizare a organelor de Securitate la nivel național are loc, ulterior, ca urmare a adoptării, de către Marea Adunare Națională, a Legii privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România, din 16 februarie 1968. Renunțarea la organizarea raională după model sovietic și adoptarea celei județene prezenta un raționament multiplu, pe lângă cele specificate oficial în cadrul legii. Reprezenta atât un pas în plus în procesul de distanțare de Moscova, dar mai ales în constituirea unui „instrument” eficient în materializarea politicii de acaparare a controlului total în stat, de către regimul lui Ceaușescu, prin crearea unui „sistem piramidal centralizat”¹⁰. Această acțiune era totuși justificată practic de nevoia de a abandona sistemul regional deficitar și greoi (cauzat de cele 150 de subdiviziuni raionale a celor 17 regiuni) din punct de vedere administrativ, în favoarea unei structuri care să faciliteze un nou tip de conducere operativă, directă, în teritoriu¹¹. În consecință, direcțiile regionale de Securitate au fost desființate și transformate în inspectorate de Securitate județene – organe în teritoriu ale D.S.S., preluându-le atribuțiile și sarcinile „în limita competenței teritoriale ce le-a fost stabilită”¹². S-a păstrat în continuare compartimentarea internă adoptată în iulie 1967 și, după modelul nivelului central, au fost create în fiecare județ structuri de informații interne, contrainformații, contraspionaj, cadre, filaj etc¹³. Ca dovadă a implicării activiștilor de partid și controlului manifestat asupra activității desfășurate, aceștia numeau colectivele de conducere județene ale noilor structuri.

În data de 03.04.1968, Consiliul de Stat emitea două decrete (nr.294 și nr. 295), prin care era stabilită noua organizare și funcționare a M.A.I., respectiv

---

⁸ Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate. Coercition and Dissent in Romania 1965-1989*, Hurst&Company, London, 1995, p. 103-104.

⁹ Filip Teodorescu, *Secretele U.S.L.A.*, Obiectiv, Craiova, 1999, p. 70-71.

¹⁰ Mircea Preda, „Actuala organizare administrativ-teritorială a României este oare perimată?”, în *Buletin de informare legislativă*, nr. 4, 2007, p. 5.

¹¹ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 42-43.

¹² A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar nr. 3626, vol. 5, f. 34.

¹³ Elis Pleșa, Liviu Pleșa, *op. cit.*, p. 141.

înființarea, organizarea și funcționarea Consiliului Securității Statului – ca „organ central al administrației de stat, care avea sarcina de a înlăptui politica partidului și statului în domeniul apărării securității statului” în cooperare cu Ministerul¹⁴. În acest sens, Ceaușescu a fost promotorul acestei separări într-un organ independent de M.A.I., iar Ion Stănescu (care între timp preluase în iulie 1967 șefia Securității) a primit responsabilitatea aplicării acestui plan: separarea de celelalte instituții, în fruntea căruia a fost numit președinte în data de 7 mai 1968. S-a impus ca noua instituție să respecte în funcționarea sa principiul muncii și al conducerii colective, prin care s-a antrenat promovarea ofițerilor superiori din sistem, dar și introducerea și promovarea de cadre venite din surse externe¹⁵.

Au intervenit o serie de modificări ale structurii: Direcțiile informative au fost concentrate în direcții generale rezultând: Direcția Generală de Informații Interne (înlocuind direcțiile de contrarevoluții și contrasabotaj), Direcția Generală de Contraspionaj; Departamentul de Informații Externe (creat prin detașarea de cel Intern), Comandamentul de Tehnică Operativă (incluzând toate unitățile de profil tehnic și productiv), Direcția de Anchetă Penală, Direcția de Gardă și Securitate, Direcția de Personal și Învățământ; la acestea se adăugau serviciile financiare și de asigurare materială. Atribuțiile Direcției de Anchetă (desființată în Plenara C.C. a P.C.R.) au fost preluate de către procuratură și organele de miliție, nemaifiind inclusă în structura C.C.S.¹⁶. Pentru fiecare dintre principalele compartimente (informații interne, contrasabotaj, contraspionaj) s-au creat la nivel județean servicii sau secții corespondente¹⁷.

Centralizarea activității securității era justificată, pe lângă controlul și directa îndrumare a lor, și de măsurile ce ar fi împiedicat scurgerea de informații. Preluând noua funcție, președintele C.C.S. nu mai era ales în Comitetul Politic Executiv, excepție făcând la nivel județean șefii organelor de securitate ce puteau fi aleși membri sau supleanți în cadrul Birourilor Comitetelor Județene. Deși aceste măsuri au fost concepute ca mijloace de eficientizare și actualizare a activității Securității, în timp, mai ales în următoarele decenii, s-a observat tocmai reversul¹⁸.

---

¹⁴ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar nr. 123, vol. 4, f. 32-33.

¹⁵ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 80-81.

¹⁶ *Ibidem*, p. 83.

¹⁷ Elis Neagoe Pleșa, *Transformări instituționale ale Securității în primii ani ai regimului Ceaușescu. Crearea Inspectoratelor Judeșene de Securitate*, în „Arhivele Securității”, vol. 4, Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 618.

¹⁸ Ionel Gal, *op.cit.*, p. 81.

Critica semnificativă de amploare adusă trecutului Securității și a principalilor adversari politici ai lui Nicolae Ceaușescu va fi dată prin Plenara din perioada 22-25 aprilie 1968 a C.C. al P.C.R. Își propusese următoarele linii: reabilitarea victimelor Securității, condmanarea practicilor represive abuzive utilizate de către cadrele acesteia în cele două decenii de la înființare și găsierea unor vinovați care să fie însărcinați cu responsabilitatea acuzațiilor – A. Drăghici fiind considerat principalul inculpat, din postura sa decizională de ministru de Interne încă din 1952. Au participat Nicolae Ceaușescu, Vasile Patilineț, Comitetul de Partid al Capitalei și conducerea principală a M.A.I., iar majoritatea acuzelor s-au îndreptat spre Al. Drăghici și Gheorghiu-Dej¹⁹.

Însă direcția spre care s-a îndreptat rezultatul acestui proces a fost decisă în cadrul unei ședințe a C.C. din 30 octombrie, în urma unui dialog purtat între Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer. Realizând că respectarea legalității socialiste ar fi aprofundat problema și ar fi scos la suprafață tot mai multe probleme din trecutul aparatului represiv, iar conexiunile noi create ar fi extins aria de vinovați, au decis abandonarea demersurilor în favoarea prescripției judiciare. Finalitatea acestui proces a constat însă în măsuri departe a fi pe cât de severe s-ar fi putut preconiza: cei care au fost găsiți vinovați pentru diversele crime sau abuzuri în serviciu au fost trecuți în rezervă, li-s-au retras decorațiile sau au primit vot de blam pe linie de partid. Al. Drăghici a fost la rândul său exclus din cadrul Comitetului Central, iar funcția de ministru al M.A.I. i-a revenit lui Cornel Onescu²⁰.

Evoluția politicii de cadre, a metodelor și bazei de lucru

Transformările suferite în decursul acestor ani la nivel de politică de stat și instituțional de către D.G.S.S., fie din necesitate organizatorică sau ca rezultat al politicii interne de control manifestată de noul lider, au impus continuarea și mai ales accentuarea unui proces (început anterior în ultimii ani ai conducerii lui Gheorghiu-Dej) de profesionalizare a cadrelor și metodelor utilizate în munca informativă, a misiunii avute și regândirea modului de abordare a bazei de lucru. Metodele represive brutale au devenit tot mai mult o excepție, în favoarea celor preventive (avertizarea, compromiterea, demascarea publică, influențarea pozitivă, etc.), practicate de o agentură informativă în creștere ca număr de personal și în plin proces de profesionalizare.

---

¹⁹ Vasile Crăciunoiu, *Fața nevăzută a Securității române. Spionaj și contraspionaj*, Editura Tempus, București, 1996, p. 58.

²⁰ Marius Oprea, *Moștenitorii Securității*, Polirom, Iași, 2018, p. 56-57.

Dacă în primii ani ai regimului lui Ceaușescu încadrarea de personal se făcea după criteriile și în modalitățile similare perioadei anterioare (încadrarea directă de personal sau realizarea de cursuri/studii în cadrul școlilor de Securitate), anul 1968 va aduce o serie de schimbări majore politicii de cadre. Procesul a avut loc în contextul accentuării politicii de subordonare la care aspira liderul comunist, dar și al nevoii de ridicare a capacității instituției la nivelul riscurilor interne sau din exterior pe care le impuneau vremurile (în principal cu referire la eventuale acțiuni din partea U.R.S.S.).

Dacă în trecut raportul dintre cadrele aduse din sursă externă - cele absolvente de studii de securitate era aproximativ de 65% la 35%, noul deziderat dorea inversarea procentajului. Drept pentru care s-a luat inclusiv decizia reformării întregului sistem de învățământ, a cărui calitate scăzută de instruire era considerată cauza principală a absolvenților insuficient de compatibili cu munca informativă și tehnic-operativă²¹. Argumentul era dtereminat de necesitatea îmbunătățirii continue a sistemului de selecționare pentru producerea de ofițeri.

Din necesitatea atragerii unor cadre cât mai bine pregătite cultural și profesional, în procesul de selecție pentru încadrări directe, erau luate în considerare persoanele absolvente de studii superioare universitare, foștii colaboratori sau ofițeri de miliție care s-au remarcat prin aptitudini și calități potrivite domeniului, sau din rândul cadrelor procuraturii, justiției militare sau altor sectoare de interes. Aceștia trebuiau să beneficieze de pregătire prin școlarizare/perfecționare sau participare la cursuri de specialitate. Privitor la selecția din rândul candidaților absolvenți de liceu (pentru Școlile de securitate), dar și cea a încadrării directe – responsabilitatea ce revenea unităților centrale și teritoriale²². Criteriile de selecționare rămâneau însă similare anilor anteriori (privitor la originea socială, apartenența la partid/U.T.C., conduita potrivită ș.a.m.d.).

La începutul anului 1969 se vor remarca unele clarificări aduse criteriilor de selecție a candidaților pentru Școlile de ofițeri activi de Securitate. Astfel, originea socială a candidaților era specificată exact: 70% muncitori, tehnicieni sau fii de muncitori, 20% fii de țărani și 10% intelectuali sau alte categorii. Era mai clar definită aria de selecție a candidaților, cuprinzându-i pe absolvenții de studii liceale, muncitori din întreprinderi, subofițeri activi din cadrul C.S.S., ori

---

²¹ Liviu Pleșa, „Proceduri și criterii de încadrare a personalului Securității în timpul regimului Ceaușescu”, în *Caietele CNSAS*, anul V, nr. 1-2 (9-10)/2012, Editura CNSAS, București, 2013, p. 192.

²² A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar nr. 3626, vol. 5, f. 216-217.

militari aflați în termen din C.T.S./M.A.I. sau M.F.A.. Tot cu această ocazie era introdusă obligativitatea cunoașterii unei limbi străine sau abilitățile necesare dobândirii uneia²³, dată fiind situația precară a numărului de cunoscători măcar ai unei limbi străine, mai ales în sectoarele de contraspionaj. Pentru a se remedia această problemă, a fost reînființată o școală specială de pregătire a ofițerilor în domeniul limbilor străine²⁴.

S-a impus astfel o revigorare a sistemului și a organelor M.A.I., și o delimitare clară a activității de cea anterioară perioadei anilor 1965–1968 (perioadă a abuzului, neprofesionalismului, o pată neagră în istoria instituției cât și a societății române). De asemenea, Serviciul de Cadre, aflat sub autoritatea Partidului, reprezenta în continuare unealta de verificare și control al aparatului de Securitate, evaluând evoluția cadrelor și loialitatea acestora față de misiunea de contribuție la „construirea socialismului”, evitându-se în acest fel eventuale erori umane²⁵.

Noua misiune și competența Securității erau stabilite conform unor principii moderne, ancorate în realitățile intern-externe actuale. Se solicita vegherea asupra respectării legalității de către toți cetățenii, cu prioritate de către cei responsabili cu supravegherea aplicării lor.

Se introducea și conceptul de prevenție a infracțiunii – punerea acestuia în aplicare necesitând însă revizuirea unor aspecte importante din activitatea de informații, deficitare sub anumite aspecte: extinderea rețelei informative și legătura mai strânsă cu aceasta (implicit cu informatorii), profesionalizarea activității operative prin noi norme și metode de lucru, dar și dezvoltarea sistemului din punct de vedere al izvoarelor la care se apela. De asemenea, era imperativă introducerea de tehnică operativă actuală, noi metode de comunicare și intervenție rapidă, o cooperare mai strânsă între direcții și crearea unor centre de analiză și sinteză – acele laboratoare informative absolut necesare unui serviciu de informații modern – pentru partea de intelligence.

Fundalul acestor modificări și îmbunătățiri era caracterizat de implicații mult mai complexe. Menținerea vechii baze de securitate devenise tot mai clar un impediment în evoluția Securității în raport cu recentele politici naționale, cât și a noilor cunoștințe științifice și tehnice din domeniu. Viața politico-socială a României în sine cerea o schimbare: schimbarea raporturilor cu Uniunea Sovietică, simpatia reciprocă spre statele din Vest, eliberarea deținuților politici, noile obiective de dezvoltare națională, destinderea politicilor interne – aproape

---

²³ Liviu Pleșa, *op. cit.*, p. 195.

²⁴ *Ibidem*, p. 199-200.

²⁵ Marius Oprea, *op. cit.*, p. 46.

nimic nu mai era similar contextului în care se formase Securitatea în primii ani. Dacă în perioada anterioară organizarea, metodologia de activitate erau de inspirație sovietică, la care se adăugau cadrele cu studii realizate la Moscova, orientarea spre modelele occidentale reprezenta o reală provocare. A fost deosebit de utilă experiența președintelui C.C.S. de la acea vreme – Ion Stănescu, care a știut cum să beneficieze de potențialul și experiența personalului, dar și cum să reușească atragerea unor fonduri substanțiale pentru echiparea serviciului cu tehnică operativă din exterior²⁶. Noua formulă de organizare avea o serie de avantaje substanțiale: conducere unitară, colaborare eficientă între unități și existența unui personal abilitat și cu un plus de profesionalism care a redus din scurgerea de informații.

În primii doi ani de la înființare, conducerea C.S.S. a concentrat toate eforturile în a reforma și îmbunătăți bazele muncii informative, începând de la revizuirea bazei operative, a rețelei informative, a unor unități ce își pierduseră din utilitatea practică specifică muncii de securitate, dar mai ales în formele de pregătire și educare a cadrelor²⁷.

O revizuire strictă a fost aplicată bazei operative – supraîncărcată de categoriile sociale de urmăriți și numărul lor ridicat, dar prea puțin conectat la condițiile și conceptele noii perioade. Rezultatul final a fost reducerea cu 95-96% a bazei de lucru, permițând organelor de securitate să se reorienteze spre o activitate constructivă și eficientă în slujba intereselor țării, dar mai ales a partidului²⁸. Se făcea diferența între etichetări pur ideologice și inamicii reali ai regimului și statului.

A urmat revizuirea rețelei informative interne, urmărindu-se cu predilecție menținerea doar a agenților, informatorilor și colaboratorilor loiali, eficienți și capabili să furnizeze informații relevante, iar în relația cu aceștia s-au schimbat metodele de lucru: renunțându-se la metodele de presiune, se apela în schimb la stimularea financiară ori prin alte favoruri, s-a accentuat caracterul conspirativ al evidenței acestora (prin eliminarea evidenței pe dosare și mape) și s-au eliminat norma de minim 15 informatori impusă ofițerilor²⁹. De asemenea, au fost introduși în sistem noi specialiști și tehnicieni calificați, care să poată opera corespunzător noile tehnologii importate din străinătate.

---

²⁶ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 82.

²⁷ „Scânțea”, an XXXVII, nr. 7663 din 4 aprilie 1968, p. 5.

²⁸ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 85-86.

²⁹ Nicolae Ioniță. „Politica de Cadre în Securitate (1956-1968). Evaluarea cadrelor (I)”, în *Caietele CNSAS*, anul X, nr. 1 (19)/2017, Editura CNSAS, București, 2018, p. 96.

Era deja cunoscut în rândul statelor membre N.A.T.O. faptul că România nu își mai trimitea cadrele de Securitate la formare sau specializare la Academiile K.G.B. – o realitate încă de la începutul anilor '60, reprezentând o excepție în rândul statelor comuniste³⁰. Profesionalizarea cadrelor și asigurarea pregătirii lor intelectuale strict doar în țară a declanșat o serie de acțiuni, menite să ridice nivelul cadrelor. Pe 10 iulie 1968, președintele C.S.S. a emis Ordinul nr. 30, prin care devinea obligatorie: absolvirea cu diplomă de bacalaureat a studiilor liceale pentru toți ofițerii C.S.S., absolvirea școlii generale pentru subofițeri și maiștri militari, completarea studiilor de cultură generală, precum și învățarea unei limbi străine de circulație internațională (în cazul celor a căror activitate o impunea)³¹.

Noua Legislație din 1968 avea să fie însumată în cadrul Legii de organizare a Consiliului Securității Statului. Legislația penală de la sfârșitul deceniului devenea dovada unei îmbunătățiri reale și adaptări la noile condiții politice, sociale și economice naționale. Oficial, pentru respectarea legalității și „înfăptuirea democratismului și umanismului” în aceste sfere, au fost mult mai bine precizate cadrele incriminării infracțiunilor. Infracțiunea era prezentată drept doar acea faptă descrisă astfel de lege, realizată cu premeditare și reprezentând un atac la ordinea socială. Astfel, organelor de cercetare și urmărire penală le era restrânsă capacitatea de a incrimina pe baze subiective, ci doar prin raportare la litera legii, iar pedepsele aplicate infracțiunilor la adresa securității statului căpătau un caracter eminamente mai uman și de îndreptare, în detrimentul celui coercitiv. Procesul penal era de asemenea relativ îmbunătățit: deveneau reguli de bază o serie de principii prea puțin prezente anterior, precum: ancheta și procesul – de data aceasta ca acte de soluționare legală în slujba aflării adevărului, dreptul la apărare a inculpatului și mai ales garantarea libertății în caz contrar acuzațiilor³². Însă în practică, modul în care s-au aplicat aceste noi reglementări în decursul anilor următori, a fost limitat de interesele politice ale regimului – mai puțin abusive și violente, dar la fel de subiective. Rămânea totuși importantă responsabilizarea organelor de procuratură în supravegherea activității de cercetare și urmărire penală realizată

---

³⁰ Cristian Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciului de Informații și Securitate ale regimului comunist din România 1965-1989*, Editura Elion, București, 2003, p. 41.

³¹ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 86, vol. 2, f. 8-15.

³² Marea Adunare Națională, *CODUL PENAL din 21 iulie 1968 (**republicat**)*, disponibil online: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/38070>, accesat la data de: 20.05.2021.

de organele de Securitate, care la rândul lor își desfășurau activitatea sub auspiciile C.C.S. și a M.A.I.³³

Implicațiile politicii externe asupra Securității

Unul dintre cele mai semnificative episoade pentru regimul lui N. Ceaușescu și statutul său de lider, dar care a pus la încercare și capacitatea Securității de a administra potențiale situații de criză s-a dovedit a fi în vara lui 1968. Momentul de grație al politicii externe dusă de Ceaușescu în decursul acestui deceniu a fost atins în perioada lunii august a anului, în contextul și perioada imediat următoare invaziei Cehoslovaciei. Tot mai izolată în raport cu restul statelor comuniste, România nu a fost inclusă în această operațiune³⁴ (ce a implicat trupe militare din partea U.R.S.S., R.D.G, R.P.B, R.P.P. și R.P.U) pentru stoparea tendințelor reformiste manifestate de liderul cehoslovac Alexander Dubček. Decizia, de excludere a României din acest plan, luată de liderii sovietici în acest sens, a fost ca urmare a politicii externe de detașare dusă în perioada anterioară, de conducerea de la București.

Data fiind însă evoluția evenimentelor, inclusiv anterioare invaziei, aceasta a ajuns în atenția tuturor partidelor comuniste și muncitorești, a marilor puteri europene, precum și a Statelor Unite ale Americii. Datorită activității serviciilor de informații române externe, ce au dus o intensă muncă informativă, momentul intrării trupelor sovietice și a celor patru state socialiste pe teritoriul cehoslovac, nu a reprezentat o surpriză pentru liderii români. Vestea invaziei a ajuns în interval de câteva ore la conducerea C.S.S., care, în eventualitatea oricărei probleme ce ar fi putut să apară pe fondul acestor evenimente a ordonat imediata mobilizare a întregului aparat, asigurarea pazei instituțiilor importante, a serviciilor de comunicație și a celor economice și intensificarea muncii cu rețeaua informativă³⁵. În perioada imediat următoare, entuziasmul provocat de cuvântarea lui Ceaușescu de la balconul clădirii C.C. a declanșat, ca efect, o serie semnificativă de aderări la partid și „adeziuni la activitățile Securității”.

În aceste circumstanțe excepționale, Securitatea acționa pe două direcții convergente: obținerea de informații din interiorul taberelor de decizie ale blocului sovietic (inclusiv aliații europeni ai U.R.S.S.) și identificarea, respectiv anihilarea acțiunilor, din tabăra astfel inamică, de a racola membri din rândul

---

³³ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 38-39.

³⁴ Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, Polirom, Iași, 2016, p. 135.

³⁵ A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 86, vol. 7, f. 8.

decizional al Partidului sau al administrației statului român – fapt ce ar fi putut contribui la eforturile externe de subminare al procesului de autonomie și independență³⁶.

Rețeaua informativă a D.I.E. ținea autoritățile la curent cu evoluția stării de fapt de la granițe (masarea de trupe), intențiile agresorilor, dar și atmosfera creată de aceste evenimente în rândul statelor occidentale – reacții lipsite de consistență, fără doar reacția președintelui S.U.A. a cărui atenționare cu referire la eventualele conflicte internaționale ce ar fi declanșat invazia și a României, a contribuit la împiedicarea punerii în aplicare a acestui act militar sovietic³⁷. Într-o măsură mai semnificativă, anularea invaziei a fost determinată de o discuție secretă purtată de Ceaușescu cu Leonid Brejnev³⁸.

Crearea, în contextul menționat, a unei noi unități speciale numită UM 0110 CIE - subordonată secției de spionaj, a reprezentat, de asemenea, o măsură excepțională (ca unitate specială de combatere a activității informative desfășurate de către serviciile secrete ale țărilor din cadrul blocului socialist, însă, cu predilecție cel al Uniunii Sovietice). A beneficiat de un grad de conspirativitate înalt, capacitând ofițeri încadrați formal în alte unități și supuși obligației de a nu divulga sub nici o formă informații privitoare la apartenența și activitatea în cadrul acestei unități³⁹.

Un al doilea aspect important al politicii externe dusă în a doua jumătate a anilor '60 a regimului lui Ceaușescu a fost cel al accentuării tendinței de apropiere de țările industrializate ale lumii occidentale și afirmarea tot mai implicată în relațiile purtate cu acestea. Angrenarea într-o asemenea extindere politică spre exterior, nu ar fi fost posibilă fără contribuția permanentă a serviciilor informative externe, a căror muncă a asigurat buna funcționare a evenimentelor „din culise”, sondarea mecanismelor de funcționare a instituțiilor și societății din statele-gazdă, premeditarea obstacolelor, crearea de legături neoficiale în beneficiul intereselor românești ș.a.m.d. Prin urmare, noua dimensiune a politicii externe implica în mod absolut necesar o extindere a structurii informativ-operative a Direcției Securității externe, regândirea metodelor și principiilor de lucru în direcția actualizării continue și menținerii la standardele ridicate a serviciilor cu care își puteau intersecta activitatea.

---

³⁶ Neagu Cosma, Ion Stănescu, *De la iscoadă la agentul modern în spionajul și contraspionajul românesc*, Editura Paco, București, 2001, p. 186.

³⁷ Ionel Gal, *op. cit.*, p. 55.

³⁸ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 2012, p. 177.

³⁹ Adam Burakowski, *op. cit.*, p.150.

Regimul căuta astfel să își consolideze imaginea în plan extern și să reorienteze activitatea serviciilor de spionaj spre domeniul economic, având în centru interesele naționale⁴⁰

Față de activitatea pe plan intern, munca depusă de D.I.E. (aflată sub conducerea lui Nicolae Doicaru din anul 1960) necesita o pregătire net superioară, a unor cadre care, spre deosebire de anii anteriori, nu le mai putea fi tolerată incompatibilitatea și incapacitatea absolut dăunătoare intereselor naționale. Devenise un deziderat tocmai capacitatea serviciilor din perioada interbelică (anteriorul S.S.I.), fapt pentru care s-a luat decizia consolidării rețelei Direcției la nivelul noilor provocări, dar și cu o mai puternică apartenență la valorile naționale – prea puțin luate în considerare sub influența sovietică. Deși evoluțiile ample au fost prezente cu deosebire din timpul următorului deceniu, sfârșitul anilor '60 a surprins totuși o serie de demersuri semnificative în ilustrarea conștientizării și eforturilor depuse de autoritățile române pe acest domeniu de activitate.

Pregătirea temeinică a cadrelor era suplimentată de măsuri care să le asigure un grad de conspirativitate crescut, aici înscriindu-se crearea de structuri speciale în statele vizate, ce își desfășurau activitatea sub sedii-paravan. Un astfel de exemplu era Institutul de Economie Mondială din New York, creat în 1969 după un model copiat de la C.I.A., unde pe lângă specialiștii de domeniu, erau detașați ofițeri D.I.E. și tineri promițători, care erau pregătiți practic pentru a fi introduși în sistem⁴¹.

Accentuarea legăturilor reciproce cu Occidentul a ridicat însă și o serie de probleme pe plan intern. Astfel, infiltrarea serviciilor străine, sub acoperirea de turiști/ sportivi/ comercianți, încă rămânea principala modalitate de acces în țară – remarcându-se o creștere vertiginoasă, față de anii anteriori, a creșterii „bazei de mișcare pentru spionii străini” (dacă în 1956 vizitaseră România 590 cetățeni străini, numărul acestora a crescut în 1967 la 260.000 turiști, 16.000 comercianți, aprox. 4600 cetățeni de tranzit și peste 500 de ziariști/anual)⁴². Pericolul pe care îl puteau reprezenta eventualii spioni la adresa securității naționale prin furtul de informații din domeniul economic, militar, politic sau tehnico-științific, ori prin recrutarea de cetățeni români în facilitarea acestui scop, a determinat o extindere a responsabilității, recomandându-se colaborarea tuturor organelor de

---

⁴⁰ Liviu Țăranu, „Evoluția Direcției de Informații Externe și defectorii din spionajul românesc (1958-1878)”, în *Caietele CNSAS*, anul I, nr. 1/ 2008, Editura CNSAS, București, 2008, p. 145.

⁴¹ Neagu Cosma, Ion Stănescu, *op. cit.*, p. 209.

⁴² Victor Drăgoi, „Seleționarea elementelor dușmănoase din rândul cetățenilor străini”, în *Securitatea. Buletin intern pentru aparatul Securității statului*, Nr. 1, An 1968, p. 31.

securitate, a informatorilor și colaboratorilor în supravegherea și raportarea oricăror activități suspecte de această natură.

Distanțarea de influența U.R.S.S., respectiv dezideratul de a căpăta încrederea statelor din Occident a pus liderilor comuniști români problema modului în care era receptată din exterior dimensiunea represivă a regimului, respectiv respectarea drepturilor cetățeanului român – un element de neignorat în perspectiva unei colaborări economice cu state democratice. Inclusiv din acest raționament s-a luat decizia adoptării unor metode mai subtile în raport cu elementele de disidență din rândul societății, însă cu același scop de stopare a oricăror acțiuni tratate în trecut prin procese simulacre și violențe în arest.

Securitatea a fost astfel angrenată ca element de bază, ea ocupându-se mai întâi cu aplicarea diverselor metode de intruziune în viața socială și privată (clar nedemocratice, pot fi enumerate: interceptarea convorbirilor, interceptarea și cenzura corespondenței, rețeaua informativă extinsă) – practicate de altfel chiar din 1948. Elementul de noutate era profesionalizarea acestora, dar mai ales reacția: evitându-se acumularea în închisori a deținuților politici, în laboratoarele aparatului represiv cei care anterior ar fi fost încarcerați și supuși tratamentelor dure, acum erau izolați de restul societății prin internarea în azile de psihiatrie, catalogarea drept elemente deplasate social sau acuza de a colabora cu serviciile statelor străine. În sprijinul acestei modificări de abordare a venit și puterea legislativă prin adoptarea Codului Penal din anul 1968 – ca așa-zisă necesitate la „noile realități economice, sociale, politice și culturale”⁴³, ce nu făcea o reală discriminare între infracțiunile de drept comun și cele politice, cele din urmă fiind catalogate discret ca atentând la securitatea statului⁴⁴.

Concluzionând, putem considera că modul dirijat în care a evoluat instituția Securității la sfârșitul acestui deceniu în procesul de reformare și profesionalizare, precum și acțiunile de contracarare și rezistență în fața pericolelor sau intereselor din exteriorul statului au creat o atmosferă aparent mai relaxată pe plan social și au crescut speranțele unei liberalizări mai accentuate. Dar, în realitate, delimitarea față de anterioara perioadă represivă (sub influența externă sovietică și antrenând un personal slab calificat) are valențe mai complexe. Dacă organizațional, din punct de vedere al politicii de cadre și al metodologiei de activitate au existat evoluții semnificative, influența politică și direcțiile date de aceasta au limitat dezvoltarea Securității într-o instituție care să se ocupe real de securitatea statală, respectiv a populației, în

---

⁴³ „Scânțea”, an XXXVII, nr. 7665 din 6 aprilie 1968, p. 1.

⁴⁴ Iuliu Crăcană, „Aspecte legislative ale reprimării dizidenței românești. Cazul Goma”, în *Caietele CNSAS*, an I, nr. 2/2008, Editura CNSAS, București, 2008, p. 342.

toate dimensiunile ei. Strategii de acumulare de capital politic, manifestările lui Ceaușescu au fost doar de suprafață și strict raportate la nevoile sale de afirmare politică internă sau externă. Regimul rămânea același în esență, iar Securitatea îi era principalul garant al ordinii și subordonării sociale în interesul său – deci nu putea pierde din caracterul represiv pe care îl deținea.

MOMENTUL 23 AUGUST 1944

SIMINA GEORGIANA HAJA¹

Abstract: *Romania's position during the Second World War had been complicated, to say the least. The year 1940 resulted in significant territorial losses at the hands of Hungary and the USSR, the former being granted Northern Transylvania, and the latter being granted Bessarabia, Bukovina and the Hertza region. Furthermore, in the same year, Romania became a fascist dictatorship, led by Ion Antonescu, which put the country on the course of joining the Axis powers in November. By 1944, the end of the Second World War came in sight when the forces of the United Nations began gaining significant military victories against the Axis. This context brought into discussion among politicians the idea of signing an armistice with the United Nations, in order to preserve the future of the Romanian nation. Therefore, this group of politicians, led by His Majesty King Michael I, plotted to take Romania out of the war, by signing an armistice, either with Ion Antonescu's consent, or without it. The plot culminated in a coup d'état on the 23rd of August 1944, when Antonescu was deposed and arrested by King Michael and his co-conspirators. The coup resulted in Romania resuming hostilities against Germany and the Axis. However, the result of this act was far from ideal. While Romania recovered some of its lost territory, the fascist regime of Antonescu was, in the end, replaced by a communist dictatorship backed by the USSR, resulting in a dark age for the country and its people.*

Keywords: *Second World War, Ion Antonescu, King Michael I, Romania, dictatorship, coup d'état, 23rd of August 1944, Axis, Adolf Hitler*

Introducere

„În penultima scenă a ultimului act al loviturii de stat se descoperă, de regulă, un complot sau se întâmplă un atentat, care umple de onoare întreaga națiune și deschide larg porțile happy end-ului².”

La începutul anului 1944, România se găsea în postura de stat satelit al Germaniei conduse de Adolf Hitler, ambele fiind angajate într-un conflict distructiv împotriva U.R.S.S. Forțele inamicului sovietic pătrunseseră pe

---

* Anul II, Licență, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

² Ignazio Silone, *Școala dictatorilor*, trad. Victor Iancu, ed. Dacia, Cluj, 1992, p. 148.

teritoriul național în luna martie, iar forțele aeriene anglo-americane bombardau represiv locații strategice de pe teritoriul României, începând cu luna aprilie al aceluiași an. Anul 1944 urma să fie privit ca vestitor al unui deznodământ clar al celui de-al Doilea Război Mondial: prăbușirea Axei și instaurarea unei noi ordini pe Glob.

Wehrmachtul era pus în fața unei situații militare precare, dată de incapacitatea sa de a conduce un război de lungă durată în fața unui inamic cu o situație economică și demografică superioară, exacerbată de câteva evenimente de cotitură care au avut loc în anul 1944. În primul rând, forțele germane au eșuat în a anticipa și contracara deschiderea unui al doilea front în vestul Europei. Acest al doilea front de pe teatrul european fusese rezultatul unei ofensive ale armatelor Națiunilor Unite, deschise prin debarcare din Normandia, în 6 iunie 1944. În al doilea rând, un alt eșec militar de proporții înregistrat tot în luna iunie a anului 1944, era prăbușirea Grupului de Armate „Centru” în fața unei ofensive ale Armatei Roșii. În ciuda acestor două evenimente nefavorabile, Hitler își exprima dorința de a continua lupta și refuzul de a pune capăt conflictului prin semnarea oricărui tratat. De asemenea, atitudinea sa era similară cu cea a liderilor Marilor Puteri ale Națiunilor Unite, care doreau ca ostilitățile să ia sfârșit doar cu capitularea necondiționată a *Reichului*.

În afară de eșecurile militare ale *Wehrmachtului*, un alt factor important care contribuia la situația precară a *Reichului* era statutul unui important aliat, România. Situația României era inextricabilă. Ea se confrunța cu o realitate mai puțin „roz”: porțiuni ale teritoriului național românesc erau ocupate de forțele sovietice (în nord-est), dar și de către aliați, nordul Transilvaniei fiind ocupat de Ungaria și Germania. În 1944, războiul dus ca aliat al Germaniei se arăta în perspectivă pierdut, iar eventuala „mutilare teritorială” a țării de către învingători părea inevitabilă în viitor. Mareșalul Ion Antonescu nu oferea la acel moment răspunsuri satisfăcătoare, însă nici opoziția anti-antonesciană nu oferea răspunsuri superioare. Această opoziție s-a format și consolidat în mod treptat între anii 1943-1944 și își propunea dirijarea lui Ion și Mihai Antonescu spre urmarea unei politici care ar desprinde România din tabăra Axei. Coaliția anti-antonesciană vedea în alăturarea la forțele Națiunilor Unite o cale de scăpare dintr-un război pierdut și o cale spre obținerea unor tratate de pace cât mai favorabile, obiective care urmau a se dovedi puțin prea optimiste. Totuși, obiectivele ambelor tabere erau foarte similare: prezervarea României și evitarea mutilării sale teritoriale. Ce avea să difere era abordarea acestora în atingerea acestor obiective.

În prima jumătate a anului 1944, Mareșalul Antonescu a participat la mai multe dialoguri cu Adolf Hitler spre a discuta soarta României și a războiului pe Frontul de Est. Întrevederea celor doi conducători din 26-28 februarie 1944 a rezultat în anularea punerii în aplicare a planului operațiunii „Margaretha II”, care viza ocuparea României în caz de „defecțiune”. Este de menționat faptul că planul „Margaretha I” a fost aplicat în cazul Ungariei la data de 19 martie 1944. Este probabil că acest rezultat al întrevederii din februarie s-a datorat sentimentului pozitiv al lui Antonescu față de Reich și exprimării dorinței sale de a continua războiul ca aliat împotriva U.R.S.S. În cadrul unei ședințe a Consiliului de Miniștri, Mareșalul Antonescu își exprima vehement ideile potrivit cărora *„singura forță în Europa care era și este capabilă să mai țină ordine în acest continent este tot forța germană. În ziua când forțele militare germane se vor prăbuși și vor antrena în această prăbușire întreaga prăbușire socială și militară a Germaniei, atunci toată Europa va cădea în anarhie. Nu văd posibilitatea din partea americanilor, și în special, a englezilor ca să mențină și să salveze Europa de la anarhie și de aceea interesul nostru politic și militar este ca Germania să nu se prăbușească”*³.

Până în 1944, Ion Antonescu se declara un aliat al Germaniei, însă Mareșalul era departe de a fi mulțumit de aliații săi. Acesta se declara profund nemulțumit de felul în care s-a manifestat susținerea nemțească. Nemulțumirile sale urmau să ajungă și la urechile *Fuhrerului*, nu mai departe decât întrevederea celor doi conducători la data de 5 august 1944 (aceasta fiind și ultima întâlnire a lor). Apoi, chiar în timpul desfășurării evenimentelor din ultima decadă a lunii august, Antonescu își exprima nemulțumirea față de emisarul economic al *Fuhrerului* la București, Karl Clodius, și față de general-colonelul Hans Friessner. Mareșalul avertiza partea germană că nu era exclusă soluția unui armistițiu cu Națiunile Unite. Este de menționat și faptul că, în acea perioadă, serviciile secrete germane evaluau starea de spirit a armatei române ca fiind „bună” și afirmau că aceasta prezintă voința de a continua războiul alături de Germania. Ministrul german de externe, Joachim von Ribbentrop, de asemenea, spunea, în baza rapoartelor întocmite de Manfred von Killinger (ministrul de la București), că poziția Mareșalului Antonescu era pe deplin sigură.

Așadar, situația României în anul 1944 era complicată, aceasta fiind prinsă între două sorți nefavorabile: continuarea războiului de partea Axei și drumul spre o înfrângere, sau acceptarea unui armistițiu cu puterile Națiunilor Unite, care la rândul său ar putea duce spre o soartă cruntă.

---

³ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 31/1944, f. 105-106 (Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 21.07.1944).

23 august 1944

Secolul al XX-lea a fost plin de evenimente cruciale în istoria omenirii. Un capitol semnificativ și de o importanță aparte o constituie loviturile de stat și cele de palat. Toți tiranii care au trăit în acest secol – Lenin, Stalin, Mussolini, Hitler – au fost implicați în multiple lovituri de stat, „*fie ca simpli conspiratori, fie ca autori, fie ca victime, cel mai adeseori fiecă pe rând*”⁴.

Mareșalul Ion Antonescu, aliat al lui Hitler, a traversat și el o serie de lovituri de stat, însă cea din data de 23 august 1944, organizată de o opoziție politică care îl avea în frunte pe Regele Mihai I, i-a fost fatală. Din nefericire pentru țară, *happy end-ul* acestei lovituri de stat nu a venit, deoarece actele de la 6 martie 1945 și cele de la 30 decembrie 1947, propagate de comuniștii susținuți de U.R.S.S., aveau să constituie începutul României comuniste, un stat care avea să își trăiască sfârșitul tot printr-o lovitură de stat, survenită la 22 decembrie 1989.

În general, când vorbim de lovituri de stat, cei care le sunt autori mereu formulează idealuri sub semnul cărora propagă violență și instabilitate, oferind exclusiv răspunsuri optimiste (și deseori nerealiste) la întrebările și problemele nației. Învingătorii ajung mai apoi la aceeași concluzie, anume că nimic nu e garantat și că lumea este mai complicată atunci când te afli în poziții de conducere – fiindcă oricine știe să conducă un stat atunci când nu este cel ce se află la conducere. Sub caracteristici asemănătoare se află și evenimentul de la 23 august 1944. Opoziția politică încerca să schimbe traiectoria militară și politică a țării în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial, prin semnarea unui armistițiu cu Marile Puteri ale Națiunilor Unite. Într-un fel, obiectivele complotului au fost atinse, însă nu sub forma avantajoasă la care sperau Regele și aliații săi politici. Prezența unei forțe germane pe teritoriul României (care nu era o forță de ocupație) era înlocuită de o forță de ocupație a Armatei Roșii, care urma să servească la subjugarea țării prin instaurarea unui regim comunist subordonat lui Stalin. Ziua de 23 august 1944, care a facilitat evenimentele care aveau să constituie schimbarea sorții României Mari, urma să fie o sărbătoare națională pentru România comunistă, o celebrare a semnării Armistițiului oferit de Stalin. Un armistițiu similar semnat de către Finlanda cu U.R.S.S. este văzută ca o zi de doliu național de către finlandezi.

Forțele politice care se opuneau regimului Antonescu (și implicit dorinței sale de a continua războiul alături de Hitler) erau constituite din diverse grupuri politice, care urmau să întemeieze Blocul Național Democrat. Mișcarea anti-

---

⁴ Gheorghe Buzatu, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)*, Ed. Mica Valah, București, 2009, p. 66.

antonesciană căpăta amploare în anul 1944, alăturându-i-se membri ai corpului de ofițeri superiori și diplomați care aveau strânse legături cu Casa Regală. Plasându-se în fruntea eforturilor de a-l înlătura pe Mareșal de la putere, Mihai I conferea legitimitate întregului complot.

Coaliția opusă lui Antonescu stabilise în linii mari că data de 26 august avea să fie ziua în care acesta ar fi trebuit arestat și înlăturat de la putere. Însă, această dată importantă a fost mutată cu trei zile mai devreme din cauza intenției Mareșalului de a părăsi Capitala spre a prelua personal comanda Forțelor Române și a coordona operațiunea care avea ca scop oprirea avansului Armatei Roșii pe linia Focșani-Nămoloasa-Brăila. Conspiraționiștii au căzut de acord ca Mareșalul Antonescu să fie convocat de către Rege la Palatul din București, unde urma să fie arestat dacă încă se opunea semnării unui armistițiu cu Națiunile Unite. În lipsa unui Conducător, doar Regele, în calitate sa de „*Cap al Oștirii, era în măsură să se adreseze Țării și Armatei*”⁵ spre a asigura punerea în aplicare a planului.

În anii 1943-1944, au fost stabilite contacte secrete cu reprezentanți ai Națiunilor Unite, prin care membri opoziției au negociat din timp semnarea unui armistițiu. Mai mult decât atât, aceste contacte au fost avertizate în perioada 20-23 august asupra evenimentelor ce aveau să urmeze, anume demiterea lui Antonescu și retragerea României din Axă. Necunoscut politicienilor români, o înțelegere între englezi și sovietici a rezultat în acceptarea răspândirii influenței sovietice în estul Europei și neimplicarea celorlalte Puteri. Deci, în octombrie 1944, la Moscova, se decidea desăvârșirea acordului amintit, astfel că România și vecinii săi se aflau în pericol de a fi trecute sub tutela U.R.S.S. – o soartă sumbră pentru actorii de la 23 august 1944. Referitor la rezultatul actului de la 23 august, Grigore Niculescu-Buzești, liderul echipei de diplomați care a fost implicată în pregătirea și declanșarea importantului eveniment, avea să afirme că politicienii care au participat la complot au acționat sub „*un element de alegere și unul de fatalitate*”⁶. El subliniază faptul că nu a fost de ales „*între regimul nazist și cel comunist*”⁷, ci a fost o alegere „*între regimul nazist și o șansă rezonabilă de libertate*”⁸. În viziunea oamenilor din

---

⁵ Fundamentată prin Decretul-Regal nr. 3.027 din 7 septembrie 1940 (apud Mareșal Ion Antonescu, *Un ABC al anticomunismului românesc*, vol. I, ediție Gheorghe Buzatu, Ed. Moldova, Iași, 1992, p. 78, doc. nr. 32).

⁶ Liviu Vălenaș, *Mareșalul Ion Antonescu și frontul secret. Convorbiri cu Gheorghe Barbul*, Ed. Vremea, București, 2001, p. 151.

⁷ *Ibidem*, p. 151.

⁸ *Ibidem*, p. 151.

acea vreme, războiul de partea Axei era pierdut încă din 1944, iar continuarea acestuia ar fi rezultat în imposibilitatea negocierii unui viitor bun pentru România. Astfel, s-a decis că a abandona *Reichul* și a întoarce armele ar rezulta într-o șansă la viață pentru România – ceea ce s-a concretizat, însă nu fără compromisuri mari care aveau să schimbe cu totul soarta țării.

Inițial, complotiștii de la 23 august 1944 au avut succes – au reușit să negocieze un armistițiu cu Națiunile Unite (și implicit cu U.R.S.S.). Totuși, succesul lor nu a fost mai mult decât o victorie superficială, deoarece, după spusele lui Grigore Niculescu-Buzești, actorii incidentului doreau să primească o șansă de a obține libertate. Libertatea țării nu s-a concretizat, deoarece în locul unui regim democratic, de libertate, a fost instaurat un regim comunist „*fabricat, exportat și patronat de Moscova*”⁹. Nici politicienii și intelectualii care prin complotul lor doreau a rezerva un viitor mai bun pentru țară nu au scăpat cu libertate, majoritatea dintre ei sfârșind asasinați, exilați, sau închiși în lagăre comuniste. Privitor la soarta României, o idee care poate fi dedusă din scrierile lui Grigore Niculescu-Buzești este aceea că alegerea între nazism și comunism ar fi indezirabilă, de unde se poate subînțelege că, dacă cei implicați în lovitura de stat de la 23 august ar fi „știut” că ar avea de ales între nazism și comunism, ei ar fi preferat să nu aleagă între două rele, astfel că evenimentele din acea dată nu ar mai fi avut loc.

Istoriografia acestui eveniment este bogată și deseori contradictorie. Există surse care arată că Mareșalul Antonescu avusese motivații solide de a părăsi Axa, ba chiar mai mult, avusese inițiative serioase în această direcție. Ion Antonescu se arăta tot mai nemulțumit de alianța sa cu Hitler, astfel că acesta devenise convins că era imperios necesară semnarea armistițiului cu Națiunile Unite, însă doar după ce l-ar fi avertizat pe *Fuhrer*. În seara de 22 august, Antonescu își exprima precis intenția de a desprinde România de la Axă în fața lui Karl Clodius, subliniind ideea că aștepta un răspuns de la Berlin pentru încă 24 de ore. De asemenea, la 23 august 1944, la ora 11:00, Ion Antonescu avea să ajungă la o înțelegere cu Gh. I. Brătianu, în prezența lui Mihai Antonescu, asupra obținerii unei scrisori de garanție care să ateste acordul liderilor istorici asupra condițiilor unui armistițiu cu Națiunile Unite. Mareșalul trebuia să aibă asupra sa această scrisoare, pentru vizita sa la Palatul Regal din acea după-amiază. Scrisoarea ar fi întârziat să apară, astfel că Antonescu s-a prezentat la Snagov fără aceasta.

---

⁹ Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 81.

În ciuda acestor dovezi (și multor alte detalii din acele zile), în timpul întrevederii Mareșalului cu Regele Mihai I, când acesta din urmă a cerut semnarea unui tratat cu Națiunile Unite, Antonescu a refuzat. Refuzul a venit pe fondul dezastrului militar de pe Frontul din Moldova din 20-22 august 1944. Refuzul Mareșalului de a semna un armistițiu a fost motivul pentru care acesta a fost arestat și îndepărtat de la putere.

Noi dovezi care arată o anumită intenție a lui Ion și Mihai Antonescu de a se rupe de Axă și de a negocia un armistițiu cu Națiunile Unite încearcă să pună sub semnul întrebării legitimitatea și moralitatea loviturii de stat de la 23 august 1944. Totuși, aceste dovezi nu ar scuza politica și acțiunile Mareșalului în anii în care a fost la putere și faptul că din exterior acesta părea că dorește să lege soarta României de soarta *Reichului*, care în august 1944 avea mai puțin de un an de „trăit”. Personal, eu cred că ipoteza conform căreia Antonescu a început demersurile spre scoaterea României din Axă este plauzibilă și că acesta nu dorea prăbușirea României odată cu cel de-al III-lea *Reich*. Totuși, în opinia mea, cei care au complotat împotriva Mareșalului au acționat cu cele mai bune intenții și au ținut cont de informațiile imperfecte de care dispuneau. Viziunea istoricilor este deseori mult mai clară decât cea a personajelor istorice. Actorii de la 23 august au văzut, cel mai probabil, un viitor în care România este judecată ca egal al Germaniei la un tribunal internațional după război, o soartă indezirabilă. Astfel, prin acțiunile lor, aceștia au dorit să salveze soarta țării și să o elibereze de un tiran care a asuprit mii de persoane nevinovate și care a trimis spre moarte sute de mii de români într-un război pe care nu l-au dorit.

Din punct de vedere al cadrului constituțional, în urma loviturii de stat de la 23 august 1944, se revine la regimul dinainte de 27 februarie 1938. În contextul în care teritoriul național a fost curățat de armatele germane în cea mai mare parte, Mihai I, prin Înaltul decret regal nr. 1.625 din 31 august 1944, restabilește drepturile românilor așa cum sunt ele „*recunoscute de Constituția din 1866, cu modificările ce i-au fost aduse de Constituția din 29 martie 1923*”¹⁰.

Astfel, la 23 august 1944, România redevine în drept un stat constituțional, căruia îi lipseau însă parlamentul și consiliile comunale pentru o viață constituțională integrală. Pe plan internațional, la acea dată existau, pe lângă România, doar trei state constituționale: Elveția, Suedia și Anglia. Din păcate însă pentru români, drumul către o democrație sănătoasă a fost zdruncinat datorită comunismului și a presiunii sovietice.

---

¹⁰ *Monitorul oficial* nr. 202 din 2 septembrie 1944, p. 6232.

Perspectiva Regelui Mihai I al României

Un asemenea eveniment crucial în istoria poporului român aduce și mai multe perspective ale mai multor istorici. Dar, fiind un eveniment relativ recent din istoria noastră, ne putem considera norocoși că putem să îl interpretăm având și părerea unuia dintre actorii principali care s-au aflat în centrul evenimentului, și anume, a Regelui Mihai I al României. În continuare, voi analiza câteva din spusele Maiestății Sale, referitoare la momentul 23 august 1944¹¹.

„A fost o decizie extrem de grea, dar eram hotărâți s-o facem. Am fost foarte nemulțumiți și dezamăgiți. Speram că SUA și Marea Britanie vor face ceva să-i oprească pe ruși.”

Din cuvintele Regelui Mihai se poate distinge clar o puternică speranță în intervenția celorlalte puteri ale Națiunilor Unite, în vederea limitării expansiunii influenței U.R.S.S. Ezitarea actorilor loviturii de stat la care făcea referință Maiestatea Sa denotă simțul patriotic al acestora. Din anumite puncte de vedere, actul pe care îl plănuiau era un act de trădare a țării. Totuși, hotărârea lor arăta că erau dispuși să ia deciziile grele, pentru a asigura cel puțin speranța la un viitor mai bun pentru România. Cu această idee putem merge și mai departe și să afirmăm că Regele și aliații săi erau dispuși a-și risca imaginea lor în istorie prin planul lor, totul pentru a aduce la viață speranța unui viitor strălucit pentru patria lor – riscuri ce doar patrioții adevărați și l-ar asuma.

Astfel, putem spune că actele de la 23 august 1944 au fost rezultatul unei dorințe aprinse ale unui grup de oameni care încercau să asigure României un viitor mai bun.

„Antonescu era militar. Sigur a văzut că războiul mergea foarte prost. S-a dus uneori la cartierul general al lui Hitler și s-a plâns că nu suntem ajutați, dar Hitler, în stilul său tipic, nu a ascultat.”

Regele Mihai, prin acest citat, scoate în evidență nemulțumirea lui Antonescu privitoare la sprijinul (sau, mai degrabă, lipsa acestuia) acordat de către Hitler și de către *Wehrmacht*. Anul 1944 a fost marcat de mari înfrângeri pentru armatele Axei. Deși Antonescu era nemulțumit de colaborarea cu armata germană, acesta nu exprima în mod concret o dorință de a semna un armistițiu cu Națiunile Unite și de a scoate România din războiul dus de partea Axei. Deși, potrivit lui Gh. Buzatu, Mareșalul Antonescu ar fi luat în calcul posibilitatea abandonării alianței cu Germania, oponentii săi nu erau conștienți de aceasta și

---

¹¹ Citatele din această secțiune au fost preluate din documentarul *The King who tricked Hitler*, difuzat de History Channel, <https://www.youtube.com/watch?v=YTxK7GhlsPg>.

vedeau doar un om care era dispus să pună onoarea sa de militar mai presus de bunăstarea națiunii Române („*Pentru el, problema ieșirii din război era că îi dăduse lui Hitler cuvântul de ofițer, iar asta era deasupra intereselor țării. A zis: «Merg până la capăt alături de Hitler»*”). Perspectiva Regelui și a aliaților săi era aceea că Mareșalul era dispus să sacrifice viitorul țării pentru a-și păstra onoarea de ofițer. Prin aceste cuvinte putem distinge un contrast între actorii loviturii de stat și Antonescu. Regele Mihai I consideră că actul de la 23 august 1944 a fost un act patriotic, prin care el și ceilalți actori erau dispuși să fie cunoscuți ca fiind trădători în fața actualilor aliați ai lor, în schimbul speranței supraviețuirii României.

„Tot poporul român voia același lucru, dar nu spunea, fiindcă era periculos.”

Aceste cuvinte ale Maiestății Sale servesc a scoate în evidență faptul că poporul român locuia sub asuprirea fascistă a regimului Mareșalului. Pentru români, războiul nu mai era unul justificat. Bombardarea Bucureștiului de către forțele Națiunilor Unite împreună cu luptele date pe teritoriul național serveau ca factori demoralizatori pentru populație. Populația, în anul 1944, se afla sub teroarea și cenzura unui regim fascist aspru și, totodată, era și parte dintr-un război pe care nu și-l mai doreau. Acești factori îl convinseseră pe Rege și pe ceilalți politicieni aliați că lovitura lor de stat va fi sprijinită de popor, ceea ce ar fi însemnat mult pentru legitimitatea noului regim instaurat de aceștia.

„Armata era în mâinile lui Antonescu. El trebuia să iasă din război și să ceară armistițiul. Întrebarea era: «Dacă refuză?» «Dacă va refuza, va trebui s-o facem noi, dar trebuie să scăpăm de el.»”

Complotiștii se confruntau cu o dilemă în execuția planului lor: armata era loială Mareșalului Antonescu. În general, pentru ca un regim să aibă legitimitate trebuie susținut în principal de popor și de armată. Poporul se afla deja de partea complotului, deși în mod tacit. Se observă din citatul de mai sus faptul că Regele Mihai I și aliații săi erau dispuși să colaboreze cu Antonescu în vederea scoaterii României din război. Arestarea Mareșalului era doar o soluție secundară, care ar fi fost aplicată doar în cazul în care acesta nu dorea să coopereze. Un lucru era clar: Antonescu era persoana cheie și fără cooperarea sa, ori fără înlăturarea sa, orice plan pentru un armistițiu era văzut ca fiind sortit eșecului. Această atitudine a complotiștilor denotă starea lor de disperare, fiind dispuși să facă orice pentru a-și atinge scopul final.

În contextul în care Hitler pregătea o invazie-surpriză a Rusiei, acesta s-a folosit de petrolul românesc de care avea mare nevoie. O treime din țiteiul brut folosit în Al Doilea Război Mondial de mașinăria germană de război era din România. Petrolul românesc a venit la țanc pentru *Fuhrer*. Când a lansat

mașinăria, regele a fost la fel de surprins ca toată lumea: „Mama a venit într-o dimineață și mi-a zis: «Suntem în război.» Am zis: «Poftim? Cum așa?» A zis că a auzit la BBC că România a declarat război Rusiei. L-am sunat pe Antonescu și i-am zis: «Ce e asta? Mie nu-mi spune nimeni nimic?» A avut neobrăzarea să-mi zică: «Am zis că o să aflați din ziare.»”

Concluzie

La 18 septembrie 1944, Ante Pavelic, șeful statului marionetă croat, se întâlnea la Rastenburg cu Adolf Hitler. Acesta din urmă vorbea de cele trei crize care au făcut ca Germania să nu se mai poată recupera în cadrul războiului. Hitler vorbea despre incapacitatea *Wehrmachtului* de a preîntâmpina debarcarea aliaților din Normandia de la 6 iunie 1944, despre prăbușirea Grupului de Armate „Centru” în Polonia și, nu în ultimul rând, despre „trădarea” României. În viziunea *Fuhrerului*, România a trădat Axa. Dintr-un anumit punct de vedere, se poate spune că lovitura de stat de la 23 august 1944 a constituit o trădare a celor ce au participat la ea, având în vedere faptul că, aparent, conspirația a rezultat în ocuparea României de către Armata Roșie, fapt care a condus la instaurarea unui crunt regim comunist, care avea să fie înlăturat doar cu o altă lovitură de stat. România fusese transformată dintr-un stat satelit al Germaniei într-o dictatură comunistă supusă Moscovei. Totuși, în context istoric, oamenii mereu lucrează folosind date imperfecte și incomplete și fac ceea ce pare ideal la momentul actual.

În concluzie, momentul 23 august 1944 a fost un moment de răscruce în istoria contemporană a României. Acest moment a marcat o alegere nevoită a unui viitor comunist, făcută din dorința de a obține libertate pentru țară. Din acest moment putem trage învățăminte că niciodată nu putem ști complet repercusiunile acțiunilor noastre, dar avem obligația de a acționa în modul cel mai favorabil posibil. Este foarte probabil ca, în lipsa loviturii de stat, România să fi obținut termeni mult mai puțini avantajoși la negocierile de după război. Totuși, după cum bine știm, scenariile istorice de tip „ce ar fi fost dacă...” sunt deseori o pierdere de vreme.

EXCURSIILE PRINCEPELUI MOȘTENITOR MIHAI CU CLASA PALATINĂ, ÎN ROMÂNIA MARE, 1933-1940

TUDOR VIȘAN-MIU*

Abstract: *In this study we shall describe the pedagogical idea of „educational school trips”, implemented for the special class of Romania’s heir to the throne, Prince Michael, during the reign of his father, King Carol II. In interwar Romania, field trips were mostly seen by public schools as a form of summer activity at the end of the final school term (much like nowadays), their teachers being used to teach only inside classrooms, while students took part in extracurricular activities mostly as members of other organisations, such as those of the Romanian Scouting Movement. Based on the archives of Prince Michael’s special class, press and published works, we will show how the school trips organised for the future King Michael allowed him to become very knowledgeable of local aspects. This experience served as a pilot experiment for a practice that, if implemented at large scale, would have revolutionized the Romanian public school system.*

Keywords: *geography, Greater Romania, Ion Conea, King Carol II, King Michael*

În anii educației sale școlare, regele Mihai I (1921-2017) a urmat cursurile de liceu într-o clasă specială intitulată, oficial, „Clasa Măriei Sale Marelui Voievod”. Ulterior, în istoriografie s-a impus formula de clasă palatină¹. Devenit moștenitorul regelui Ferdinand în urma renunțării la tron a tatălui său („Actul de la 4 ianuarie 1926”)², principele moștenitor Mihai a devenit regele României la moartea bunicului său, la 20 iulie 1927, fiind tutelat de o regență³. La 8 iunie 1930, tatăl său, revenind în țară, a fost proclamat rege de către Parlament,

---

* Universitatea din București – Școala Doctorală de Istorie. Coordonatorul lucrării este dr.habil. Cosmin Budeancă (Universitatea din București – Școala Doctorală de Istorie).

¹ Articolul de față detaliază aspecte din lucrarea mea, *La școală cu Regele Mihai: Povestea Clasei Palatine* (Editura Corint, București, 2016). Aspectul excursiilor Clasei Palatine a fost prezentat sumar în subcapitolul „Lecțiile de sinteză”, în *Ibidem*, pp. 44-49.

² *Monitorul Oficial (MOF.)*, nr. 4 din 5 ianuarie 1926, pp. 73-74. Cf. *Acte și corespondența relative la renunțările la tron ale fostului principe moștenitor: cu reproduceri fotografice de pe originale, în anexe: (1918-1919-1925)*, f.l., f.a., pp. 15-19.

³ *MOF.*, nr. 159 din 21 iulie 1927, pp. 9929-9931.

constituit ca Reprezentanță Națională⁴. În discursul rostit cu acel prilej, regele Carol al II-lea a afirmat că va prelua educația fiului său⁵.

Principele Mihai începuse studiile primare în anul 1928, sub grija mamei sale, principesa-mamă Elena⁶. Unul dintre pedagogii săi a fost învățătorul Nicolae Saxu⁷, profesor de muzică și desen. De asemenea, dintre adjutanții regali, maiorul Socrate Mardare⁸ i-a fost preceptor (governor), rol preluat în 1930 de colonelul Traian Grigorescu⁹.

După absolvirea cursului primar, la 25 iunie 1932, principele Mihai a susținut examenul de admitere în liceu, la 20 septembrie 1932, în fața unei comisii speciale prezidate de ministrul Instrucției Publice, Dimitrie Gusti¹⁰. La 24 octombrie 1932 a început primul trimestru al clasei I de liceu, într-o festivitate desfășurată la Castelul Peleş. La acel moment, regele Carol al II-lea a exprimat dorința înființării unei clase pentru fiul său, cu elevi aleși de la licee din capitală¹¹. Noul colectiv s-a reunit la 30 iunie 1933, cu ocazia trimestrului al

---

⁴ *Ibidem*, nr. 127 din 12 iunie 1930, pp. 4390-4393.

⁵ *Ibidem*, p. 4391.

⁶ Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 18-22.

⁷ Nicolae Saxu, inspector școlar, profesor de muzică și de desen, autor de corale (cel mai cunoscut fiind „Vine, vine primăvara”). A fost profesor de muzică al Clasei Palatine în primii patru ani (1932-1936). În anul 1937, în colaborare cu muzicologul George Breazul (1887-1961), a publicat culegerile *Carte de cântece pentru copii*, pentru clasele I-IV primare (Editura Scrisul Românesc, Craiova).

⁸ Socrate Mardare (1894-1954), ofițer de carieră, a fost adjutant al regelui Mihai în timpul Regenței. După revenirea regelui Carol al II-lea, în 1930, a fost comandant al Regimentului 21 Infanterie, profesor de tactică generală și director al Școlii Superioare de Război. Revenit în serviciul Palatului în 1941, ca mareșal al Curții regelui Mihai, cariera lui militară a continuat cu funcția de subșef al Statului Major General (1942-1945). După război a fost disponibilizat, iar în 1948 arestat. A murit în închisoare.

⁹ Traian Eremia Grigorescu (1887-?), ofițer de artilerie, fiul generalului Eremia Grigorescu. A fost adjutantul regelui Mihai (1930-1933) și directorul clasei palatine (1932-1936). A demisionat din armată în 1939, iar după 1948 a fost arestat.

¹⁰ Dimitrie Gusti (1880-1955), sociolog, a fost ministrul Instrucției Publice în guvernele Maniu și Vaida-Voievod (1932-1933), calitate în care a supervizat inaugurarea clasei palatine. Toți miniștrii care au deținut ulterior portofoliul învățământului s-au implicat în coordonarea studiilor principelui moștenitor Mihai.

¹¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Casa Regală-Miscelanee (în continuare, CRMis.), dosar 1020, ff. 3-4. Cf. Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, p. 25. Elevii clasei palatine au fost înmatriculați în cadrul Liceului „Sf. Sava” din București, dar clasa avea un buget și o conducere proprie, asigurată de ofițeri și adjutanți regali (lista directorilor, la *Ibidem*, p. 175). Profesorii, cu câteva excepții, erau selectați din învățământul preuniversitar (lista profesorilor, la *Ibidem*, pp. 176-177).

doilea, inaugurat la Palatul Regal. Cu acest prilej, s-a formulat propunerii alegerii unui elev din Transilvania și a unuia din Basarabia, Nicolae Saxu fiind desemnat să selecteze candidatul cel mai potrivit¹². În vara anului 1933, la sfârșitul primei clase de liceu, în numele regelui s-a lansat apelul înscrierii unor candidați și din alte regiuni ale țării. Completă astfel, noua formulă a clasei s-a reunit la 11 noiembrie 1933, odată cu deschiderea primului trimestru al clasei a II-a de liceu, într-o festivitate desfășurată la Castelul Peleş¹³.

În primăvara anului 1933, la 2 aprilie, elevii clasei palatine au participat la prima lor activitate extrașcolară: participarea la o plantare de nuci la Ferma Regală din Băneasa, sub îndrumarea unui profesor și a unor studenți ai Academiei de Înalte Studii Agronomice¹⁴.

La sfârșitul clasei I de liceu, profesorii au organizat pentru elevii clasei palatine o „lecție de sinteză”, desfășurată în iunie 1933, în București, Ilfov, Giurgiu și Prahova (Anexa 1). Aceștia au vizitat diferite instituții (muzee, mănăstiri, mine etc.) în care s-au desfășurat lecții tematice. S-a făcut și o călătorie pe ruta Giurgiu-Rusciuc cu vaporul. Experiența a fost considerată un succes care trebuie repetat și promovat ca practică școlară¹⁵.

Lecția de sinteză de la sfârșitul clasei a II-a de liceu a acoperit un teritoriu mai larg, din Dobrogea până în Oltenia (Anexa 2). Cu acest prilej a apărut ideea vizitării unor regiuni cu un specific puternic (zone etnografice), prima fiind „Țara Loviștei” (Vâlcea-Argeș). Astfel, în vara anului 1935, clasa palatină a întreprins o amplă călătorie în „Țara Hațegului”, majoritatea obiectivelor vizitate fiind în raza județului Hunedoara (Anexa 3). Călătoria a beneficiat de o amplă relatare a profesorului de geografie, Ion Conea¹⁶, într-o lucrare bogat ilustrată, editată în 1936¹⁷.

Lecția anului 1936 a reunit, ca cea din 1934, mai multe călătorii începute în Banat, cel mai amplu program fiind în Bucovina, unde s-au vizitat mănăstiri

---

¹² ANIC-CRMis., dosar 1020, f. 7. Cf. Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, p. 28.

¹³ ANIC-CRMis., dosar 1020, f. 12. Cf. Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 29-30. Pentru lista elevilor clasei palatine, vezi *Ibidem*, pp. 171-173.

¹⁴ ANIC-CRMis., dosar 1020, ff. 8-9. Cf. Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, p. 45. Academia de Înalte Studii Agronomice fusese înființată în anul 1929, prin transformarea Școlii Superioare de Agricultură Herăstrău.

¹⁵ ANIC-CRMis., dosar 1020, ff. 17-20. Cf. Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, p. 46.

¹⁶ Ion Conea (1902-1974), reputat geograf, autorul unor studii de pionierat de geopolitică. A fost profesorul de geografie al clasei palatine în anii 1933-1938.

¹⁷ Ion Conea, *Cum învăța a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai*, prefață de Nicolae Iorga, Editura Cartea Românească, București, 1936.

(Anexa 4). Printre profesorii care au ținut lecții a fost, la cetatea Putna, istoricul Nicolae Iorga¹⁸.

În vara anului 1937 nu s-a desfășurat o lecție de sinteză din cauza amplei călătorii a principelui moștenitor Mihai în Marea Britanie, Belgia și Polonia. Călătoria, prilejuită de participarea la încoronarea regelui George al VI-lea al Marii Britanii, la 12 mai 1937, a inclus o întâlnire cu regele Belgiei și președintele Poloniei. De asemenea, în acel an, la 28 mai, unul dintre elevii palatini, Dan Mavrus, a murit din cauza unei boli grave, afectând întregul colectiv¹⁹. Din alte considerente, la sfârșitul clasei a V-a, majoritatea elevilor clasei au fost transferați la alte instituții școlare, principele Mihai rămânând cu 5 colegi²⁰.

Lecțiile de sinteză au fost reluate la sfârșitul clasei a VI-a de liceu, elevii clasei palatine vizitând în iunie 1938 Oltenia și o parte din Banat (Anexa 5). Și această călătorie a beneficiat de o relatare a profesorului Ion Conea, într-un album editat în iunie 1940, cu prilejul examenului de bacalaureat al clasei palatine²¹.

La sfârșitul penultimei clase de liceu, lecția de sinteză din iunie 1939 a inclus un amplu program început în Maramureș. Principalul interes a fost pentru „a urma drumul descălecătorilor” la întemeierea Principatului Moldovei, o atenție deosebită fiind acordată locurilor memoriale ale unor personalități ale culturii românești (ca George Coșbuc, Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă sau Nicolae Grigorescu). Una dintre lecții, despre mănăstiri, a fost ținută de patriarhul Bisericii Ortodoxe, Nicodim Munteanu²² (Anexa 6).

În ultimul an de liceu, clasa palatină a vizitat, periodic, mai multe obiective din capitală²³. Astfel, ultima lecție de sinteză a avut cea mai mică

---

¹⁸ Nicolae Iorga (1871-1940) i-a fost profesor regelui Carol al II-lea, care participase, când era principe moștenitor, la cursurile școlii de vară de la Vălenii de Munte. Iorga a avut un rol și în alegerea profesorilor clasei palatine, în calitate de sfătuitor al regelui Carol al II-lea (Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, p. 32).

¹⁹ Maria, regină a României, *Însemnări din ultima parte a vieții: (martie 1937-iulie 1938)*, studiu introductiv, traducere și note de Sorin Cristescu, Editura Corint, București, 2018, pp. 49-50 (însemnare din 29 mai 1937).

²⁰ Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 64-66.

²¹ Ion Conea, *Un prinț prin țara lui*, Editura Scrisul Românesc S.A., Craiova, 1940.

²² Nicodim Munteanu (1864-1948), mitropolit al Moldovei (1935-1939), patriarhul Bisericii Ortodoxe Române în anii 1939-1948.

²³ Propunerea era de a se vizita muzee (antichități, istorie naturală), fabrici (timbre), biserici și mănăstiri (Cotroceni, Văcărești), sediile unor instituții (Palatul telefoanelor, Înalta Curte de Casație, Monetăria Statului, Casa Asigurărilor Sociale, Banca Națională a României) și alte obiective de interes (redacția ziarului „Universul”, Institutul de seruri și vaccinuri „Dr. Ion Cantacuzino”, Stația de alimentație cu apă a Bucureștilor, Uzinele chimice române). ANIC-CRMis., dosar 1020, f. 110.

ampliare, rezumându-se la o călătorie în Ținutul Bucegi (Argeș), cu reședința la București. Interesul principal era explicarea noii organizări teritorial-administrative introduse prin legea administrativă din 14 august 1938. Lecția de joi, 13 iunie 1940, a fost ținută de profesorul Ion Gruia²⁴, împreună cu rezidentul regal al ținutului, Gheorghe Alexianu²⁵. Săptămâna 17-23 iunie a fost rezervată lecțiilor de recapitulare pentru examenul de bacalaureat, care s-a desfășurat în perioada 24-27 iunie 1940, ultimele probe coincidând cu ședințele tensionate ale Consiliului de Coroană privind ultimatumul sovietic pentru cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei²⁶. La 6 septembrie 1940, după cedarea nord-vestului Transilvaniei, regele Carol al II-lea a semnat un act de abdicare, fiul său, Mihai, revenind pe tron²⁷.

Cum s-au desfășurat și ce rol au avut lecțiile de sinteză în pregătirea regelui Mihai? Itinerariul, programul și conținutul lecțiilor era stabilit în cadrul ședințelor consiliului profesoral al clasei palatine, la care de multe ori participa și regele Carol al II-lea²⁸. Îndeosebi după clasa a V-a de liceu s-a insistat pe noi metode de predare²⁹, incluzând o abordare interdisciplinară³⁰. Destinațiile erau alese în funcție de utilitatea acestora pentru a da lecțiilor un aspect practic. Este de remarcat că, din cele 7 lecții de sinteză, niciuna nu a inclus o călătorie și în

---

²⁴ Ion Gruia (1895-1952), jurist, profesor de drept constituțional și administrativ. A ținut lecții de drept la clasa palatină în ultimii ani (1938-1940). A fost ministru de Justiție în guvernul Gigurtu și, menținut interimar în primul guvern Antonescu, a participat la depunerea jurământului regelui Mihai din 6 septembrie 1940. În 1949 a fost arestat, ca fost demnitar, și a murit la Sighet.

²⁵ Gheorghe Alexianu (1897-1946), jurist, profesor universitar, și-a început cariera administrativă ca rezident al Ținutului Suceava (1938-1939) și Ținutului Bucegi (1939-1940). Guvernator al Transnistriei (1941-1944), a fost arestat, judecat pentru crime de război în lotul Ion Antonescu și condamnat la moarte.

²⁶ Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 86-92. Cf. „Sfârșit de liceu, sfârșit de România Mare”, în *Historia*, nr. 221/iunie 2020, pp. 34-36.

²⁷ *MOF.*, nr. 206 bis din 6 septembrie 1940, p. 5274.

²⁸ În afara planurilor de lecție propuse de profesori pentru materiile lor, lecțiile aveau și obiective generale. Vezi, spre exemplu, obiectivele lecției de sinteză din 1939, elaborate de profesorul de filosofie (Ion Zamfirescu), la ANIC-CRMis., dosar 1025, f. 92.

²⁹ Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 59-61.

³⁰ De exemplu, în planul pentru lecția de sinteză din 1938 se prevedea: „noțiunea de «grupă de materii» va trece înaintea noțiunii de «cursuri»”, fiind propusă o grupă literară (româna, istoria, filosofia, franceza și germana) și grupa științifică (geografia, științele naturale, matematica, științe fizico-chimice)” (ANIC-CRMis., dosar 1025, ff. 1-2).

Basarabia, deși specificul acestei regiuni putea oferi numeroase teme³¹. În stabilirea programului s-a căutat un echilibru între scopul educațional și aspectul recreativ al călătoriei. Astfel, excursiile și vizitele erau alternate cu zile de „sintetizare” a celor învățate, fiind prevăzute și ore de repaus și activități cercetășești sau sportive³².

Organizarea călătoriilor cădea în grija directorilor clasei palatine, care stabileau detaliile necesare. În suita principelui moștenitor care însoțea clasa palatină (directorii, profesorii, elevii, secretarul școlii) se găseau angajați ai Palatului (șoferi, bucătari, valet, telefonist, etc.), un agent de Siguranță, subofițeri și soldați care asigurau garda trenului și personalul CFR³³. În afara șoferilor și agenților de Siguranță, personalul Palatului rămânea în jurul trenului, care era un element central în călătoriei, nu neapărat pentru deplasare cât ca „centru mobil” al clasei, împreună cu două autobuze aflate în dotarea școlii. Pentru evitarea mutării dese a bagajelor, se prefera ca, în locul unei cazări, elevii și profesorii să doarmă în compartimentele de tren. Autoritățile locale își ofereau concursul în organizare. În pregătirea călătoriei, se purta o corespondență cu prefectii județelor vizitate³⁴. Pentru transport, pe distanțe lungi se utilizau autobuzele, iar în multe situații se opta pentru excursii pe jos de până la zeci de kilometri. Întrucât vizitarea

---

³¹ În perioada 31 mai-4 iunie 1935, principele moștenitor Mihai a însoțit pe regele Carol al II-lea într-o vizită în Basarabia, la Hotin, Bălți și Chișinău (Traian D. Lazăr, *Jurnalul regelui Mihai I de România: reconstituit după acte și documente contemporane*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2011, pp. 105-106).

³² Ideea nevoii de recreație o găsim explicit și în planul pentru lecția de sinteză din 1939: „Pentru a evita oboseala prea mare, s-au prevăzut în program și zile destinate unei activități recreative: o zi petrecută la Mănăstirea Neamț și Agapia; o zi petrecută aproape în întregime pe Ceahlău și o zi de complet repaus la Gheorgheni” (Ibidem, f. 18).

³³ Pentru suita în lecția de sinteză din 1936, a se vedea Ibidem, dosar 1018, f. 99 f/v; pentru 1938, a se vedea Ibidem, dosar 1025, f. 9; iar pentru 1939, Ibidem, f. 30.

³⁴ Prefecții de județ erau anunțați de programul călătoriei și li se adresau solicitări precum organizarea unui spațiu pentru lucrările scrise (în aer liber sau, în caz de ploaie, în interior) și oferirea posibilității ca, în mijlocul zilei, clasa palatină să poată lua masa în localitatea pe care o vizitau. Nu se făceau primiri oficiale, dar măsurile de siguranță cădeau în sarcina prefectilor (exemple de corespondență pentru lecția de sinteză din 1939 la Ibidem, ff. 35-55). Uneori, autorităților locale li se cerea și organizarea unei cazări. De exemplu, în iunie 1939, rezidentul regal al Ținutului Prut (Traian Ionașcu) scria directorului școlii palatine (colonel adjutant Dumitru Dămăceanu) privind mutarea cazării din satul Mîrcești la Palatul Sturdza de la Mîclăușeni (Ibidem f. 56).

localităților suscita interesul localnicilor³⁵, eventual s-a optat pentru evitarea întâlnirilor cu mulțimi de oameni³⁶.

Rezultatele acestor lecții în educația regelui Mihai au fost apreciate pozitiv de profesori și colegi. Și auto-aprecierile Majestății Sale au indicat o mulțumire față de cunoștințele acumulate³⁷. Într-un memoriu înaintat generalului Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri, de maiorul Mircea Tomescu³⁸, adjutantul regal, rezultatele clasei palatine sunt minimalizate, inclusiv cele ale lecțiilor de sinteză:

---

³⁵ Conea oferă numeroase relatări ale momentelor când localnicii s-au adunat pentru a-l întâlni pe principele moștenitor, aclamându-l și oferindu-i flori (Ion Conea, *Cum învăța a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai*). Redăm și o relatare din presa locală: „Marți, 13 iunie [1939], la orele 12, a sosit la Dragomirești, venind de la Năsăud, Marele Voevod de Alba Iulia. Dat fiind caracterul strict particular – călătorie de studii – al vizitei Măriei Sale, nu i s-a făcut primire oficială. Totuși, țărani, îndeosebi tineretul, auzind de vestea sosirii Voevodului Mihai, îmbrăcați în pitoreștile lor costume naționale, i-au făcut o primire însuflețită, aclamându-l călduros” („Dumineca”, organul de presă al Vicariatului Greco-Catolic Maramureș, nr. 25 din 15 iunie 1939, pp. 3-4).

³⁶ În planul pentru lecția de sinteză din 1938 s-a prevăzut că „Pe tot timpul călătoriei se vor evita centrele populate și primiri oficiale sau manifestările care ar răpi timp. Tot timpul va fi consacrat exclusiv studiilor, lucrărilor și recreației” (ANIC-CRMis., dosar 1025, f. 2).

³⁷ Tudor Vișan-Miu, *op.cit.*, pp. 44-45. În mod deosebit amintim aprecierea colegului Lascăr Zamfirescu (1923-2020): „Regele Mihai a primit, în liceu, o educație foarte bună și, în urma călătoriilor prin țară, pe care le-am făcut împreună, a ajuns să cunoască România mai bine decât oricine”. Într-un articol din anul 1940, profesorul de română al clasei palatine (Perpessicius) scria: „Fiecare an de studiu s-a încheiat cu unul din acele drumuri prin țară, ce a putut să apară multora drept una din excursiile de fine de an, compensatoare, ce sunt de mult în tradiția școlilor. A fost, de fapt și totdeauna, cu mult mai mult și mai cu seamă altceva. A fost un popas, cu pricepere și-n amănunțime pregătit, în una sau alta din regiunile de seamă ale țării, o așezare de tabără studioasă, pentru o campanie dusă în toate direcțiile (...)”. Autorul sugera că metoda experimentată la clasa palatină ar putea fi preluată de învățământul public românesc (Perpessicius, „Clasa marelui voevod”, în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 6 din 1940, pp. 556-557).

³⁸ Mircea Tomescu (1899-?), ofițer de carieră, autorul unor lucrări de doctrină militară. A fost director adjunct (director de studii) al clasei palatine în anii 1936-1940 și adjutantul regelui Mihai în septembrie 1940-ianuarie 1941. După tentativa implicării regelui ca mediator între guvern și legionari în 21-23 ianuarie 1941, a căzut în dizgrația lui Antonescu și a fost trimis pe front. Arestat în 1944, după eliberarea din închisoare și-a încheiat activitatea, în anii '60, a profesor de matematică.

„Vizitele pe care le făcea, cu scopul de a se instrui, erau în fond niște plimbări întrerupte din când în când de explicațiile unor instructori ei înșiși superficiali și incultți (subl. în original)”³⁹.

Considerăm că această apreciere subestimează realitatea lecțiilor de pe teren, care erau ținute de profesori sau de specialiști. Ion Conea remarca chiar că unele explicații solicitau un efort de atenție deosebit. De exemplu, în 1935, în timpul vizitării uzinelor Hunedoara, directorul general a insistat pe unele aspecte de ordin tehnic, pe care principele moștenitor, pasionat de acest domeniu, le-a urmărit cu atenție⁴⁰. Revenirea regelui Mihai în locurile pe care le vizitase în timpul studiilor, cu care era deja familiarizat, arăta că lecțiile își atinseseră scopul⁴¹.

Pentru descoperirea unor influențe a lecțiilor de sinteză ale clasei palatine în practica școlară curentă s-ar impune studierea amănunțită a arhivelor Ministerului Instrucțiunii Publice, lucru de care nu ne-am ocupat deocamdată. Pentru școlile publice, organizarea excursiilor cădea în sarcina comitetelor școlare⁴². Așa cum remarcase Perpessicius⁴³, aceste excursii erau „compensatoare”, scopul lor educativ cădea în plan secund. Regândirea practicii excursiilor, prin implementarea la scară largă a experienței clasei palatine, ar fi reprezentat o schimbare majoră, care ar fi fost în spiritul obiectivelor învățământului public de a oferi o educație în spirit național.

Concluzionând, excursiile clasei palatine din anii 1933-1940 au fost gândite în logica unei laturi practice a instrucției, care să o însoțească pe cea teoretică. Organizarea lor avea la bază eforturile profesorilor și directorilor clasei, iar clasa palatină beneficia de sprijinul autorităților locale. Călătoriile din anii școlii s-au înscris în eforturile familiarizării membrilor familiei regale cu

---

³⁹ ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet Militar Antonescu, dosar 217/1940, f. 3.

⁴⁰ Ion Conea, *Cum învăța a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai*, p. 142.

⁴¹ De exemplu, la 11 noiembrie 1940, regele Mihai, însoțit de regina-mamă Elena, fiind în vizită în Hunedoara, a revizitat, a treia oară, ruinele cetății Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală-Oficiale, vol. IV, dosar 10/1940-1944, f. 8; Vladimir Dumitrescu, „Oameni și cioburi. Contribuții la istoria contemporană a arheologiei românești”, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, XI, 1993, p. 139). Sau: satul Dobrița, în care regele Mihai s-a adăpostit după 23 august 1944, îl vizitase în timpul lecției de sinteză din 1938 și era deja familiarizat cu zona.

⁴² Art. 2 din regulamentul pentru organizarea comitetelor școlare de pe lângă școlile primare, în comunele rurale și urbane din România, adoptat pe baza Decretului-Lege Nr. 3138 din 23 iulie 1919.

⁴³ Vezi nota 37.

realitățile locale, începute de principele Carol I prin călătoriile desfășurate chiar în anul 1866 în Moldova. După Marea Unire, regele Ferdinand și regina Maria au vizitat sistematic provinciile României Mari. Înțelegând această necesitate, regele Carol al II-lea a insistat pe familiarizarea cât mai timpurie a fiului său cu geografia fizică și socială a țării. Astfel, la începutul dificilei sale domnii într-o Românie redusă teritorial, regele Mihai era deja familiarizat cu structura geografică a țării peste care avea să domnească.

Anexe

Programele lecțiilor de sinteză, reconstituite după documente

Anexa 1. Programul lecției de sinteză de la sfârșitul clasei I de liceu (6-27 iunie 1933) (selecție)⁴⁴

8 iunie, joi: participare la serbarea Restaurației.

9 iunie, vineri: vizită la Muzeul Zoologic.

12 iunie, luni: vizită la Muzeul de Antichități.

13 iunie, marți: vizită la Mănăstirea Căldărușani.

14 iunie, miercuri: vizită la Muzeul Militar.

16 iunie, vineri: vizită la Mănăstirea Cernica.

17 iunie, sâmbătă: vizită la Mănăstirea Snagov.

19 iunie, luni: revenire la Mănăstirea Snagov.

21 iunie, miercuri: vizită la moșia regală Scroviștea.

22 iunie, joi: vizită la salina Slănic Prahova.

24 iunie, sâmbătă: excursie la Copăceni.

26 iunie, luni: excursie la Giurgiu. Călătorie pe Dunăre cu vaporul „Turnu Măgurele”, până la Ruscium în Bulgaria.

27 iunie, marți: excursie la Periș.

---

⁴⁴ În perioada 6-28 iunie, programul de sinteză s-a desfășurat în sala de clasă, prin recapitularea materiei studiate, și a inclus unele vizite în București și în împrejurimi. Reconstituit după: ANIC-CRMis., dosar 1020, ff. 12-16. Schițe ale programului, la Ibidem, dosar 1017, ff. 66-82. Inițial, programul continua în 29 iunie-5 iulie cu o „mare excursie prin țară”, proiect ulterior abandonat.

Anexa 2. Programul de la sfârșitul clasei a II-a de liceu (1-30 iunie 1934)
(selecție)⁴⁵

- 4 iunie, luni:** excursie la Turtucaia, în Bulgaria, și Oltenița.
- 6 iunie, miercuri:** vizită la Muzeul de Antichități.
- 9 iunie, sâmbătă:** vizită la Muzeul Militar.
- 11 iunie, luni:** revenire la Muzeul Militar.
- 13 iunie, miercuri:** excursie la Călugăreni. Lecție despre Mihai Viteazul.
- 15 iunie, vineri:** excursie la Sinaia.
- 16 iunie, sâmbătă:** excursie la Bușteni.
- 17 iunie, duminică:** activități de cercetășie în valea Prahovei.
- 19 iunie, marți:** vizită la ferma pomicolă de la Istrița, jud. Buzău.
- 21 iunie, joi:** vizitarea bisericii și parcului Palatului Cotroceni.
- 22 iunie, vineri:** excursie la Cernavodă.
- 25 iunie, luni:** excursie la Târgoviște.
- 27 iunie, miercuri:** vizitarea moșiei regale Scroviștea.
- 29 iunie, vineri:** excursie la Curtea de Argeș.
- 30 iunie, sâmbătă:** excursie la Arefu, jud. Muscel.

Anexa 3. Programul de la sfârșitul clasei a III-a de liceu (9-22 iunie 1935)⁴⁶

- 9 iunie, duminică:** seara, plecarea din București cu trenul.
- 10 iunie, luni:** sosire în gara Hațeg; vizită: biserica din Densuș.
- 11 iunie, marți:** vizită: biserica din satul Sf. Maria Orlea.
- 12 iunie, miercuri:** vizită: Mănăstirea Prislopului.
- 13 iunie, joi:** vizită: Poarta de Fier Transilvană, la „cumpăna apelor între Țara Hațegului și bazinul Timișului” (Ion Conea).
- 14 iunie, vineri:** vizită: Ulpia Traiana Sarmizegetusa (capitala provinciei romane Dacia).

15 iunie, sâmbătă: principele Mihai, colonelul Traian Grigorescu și un coleg de clasă, Mircea Ionnițiu⁴⁷ au împărțit ajutoare minerilor șomeri de la

---

⁴⁵ Reconstituit după: Ibidem, dosar 1020, ff. 24-25. O schiță a programului, la ANIC-CRMis., dosar 1018, ff. 39-43. O parte din program s-a desfășurat în sala de clasă, iar restul „pe teren”. Am selectat activitățile din ultima categorie. Conform planului, „lecțiile ce se vor face în afara de școală să alterneze cât va fi posibil cu lecțiile în școală” (Ibidem, ff. 46-47).

⁴⁶ Reconstituit după: Ion Conea, *Cum învăța a-și cunoaște țara Măria Sa Mihai*, passim. Prima variantă a programului includea alt itinerariu (ANIC-CRMis., dosar 1020, f. 41; varianta definitivă, la Ibidem, f. 42).

⁴⁷ Mircea Ionnițiu (1921-1990), elev al clasei palatine, absolvent al Facultății de Drept a Universității din București, secretar particular al regelui Mihai (1944-1947); a însoțit familia regelă în exil, stabilindu-se în Statele Unite ale Americii.

Pietroșani, „un fel de Vale a Plângerii muncitorești” (Ion Conea). Restul colegilor au făcut cercetășie pe muntele Băleea cu colonelul Emil Pălăngeanu⁴⁸.

16 iunie, duminică: principele Mihai, însoțit de întreaga clasă, revizitează Pietroșani, la cererea de ziua trecută a localnicilor (abatere de la program).

17 iunie, luni: clasa palatină a revizitat Muntele Băleea, având un ghid local (Partenie Iovănesc) din satul Hobița.

18 iunie, marți: clasa palatină a revizitat Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Lecția a fost ținută de profesorul Constantin Daicoviciu⁴⁹.

19 iunie, miercuri: vizită: uzinele Hunedoara, castelul Corvineștilor, Ghelar. Noaptea, sosire la Orăștie.

20 iunie, joi: vizită: la Deva, monumentul dedicat lui Crișan, gorunul lui Horea și mormântul lui Avram Iancu, în fața bisericii din Țebea; și la Brad.

21 iunie, vineri (solstițiul de vară): vizită la fortărețele dacice din munții Orăștiei. Lecțiile au fost ținute de profesorul Daicoviciu și D.M. Teodorescu⁵⁰. Seara, șezătoare cercetășească în Orăștie.

22 iunie, sâmbătă: datorită vremii ploioase, clasa palatină a renunțat să viziteze Sarmizegetusa Regia (capitala Daciei) și s-a înapoiat, cu trenul, spre București.

Anexa 4. Programul de la sfârșitul clasei a IV-a de liceu (22 mai-5 iunie; 9 iunie-24 iunie 1936)⁵¹

I.

22 mai, vineri: sosire la Turnu Severin.

23 mai, sâmbătă: călătorie cu vaporul la Cazane și Porțile de Fier.

---

⁴⁸ Emil Pălăngeanu (1891-1953), ofițer de vânători de munte, instructor al Oficiului Național pentru Educație Fizică, președinte al Federației Române de Atletism (1933-1935, 1939-1940), profesor de educație fizică al clasei palatine (1932-1936). A condus organizația paramilitară Munca Tineretului Român (1942-1944), în timp ce fratele său, generalul Nicolae Pălăngeanu (1899-1950), a fost prefect al Poliției Capitalei (1942-1944). A fost arestat în 1952 și a murit în lagărul de la Capul Midia.

⁴⁹ Constantin Daicoviciu (1898-1973), istoric, arheolog și profesor universitar, coordonator al lucrărilor arheologice din Munții Orăștiei.

⁵⁰ D.M. Teodorescu (1881-1947), arheolog, colaborator al lucrărilor din Munții Orăștiei.

⁵¹ Programul a fost împărțit în două călătorii: I. prima (21 mai-5 iunie) în Oltenia, sudul Transilvaniei și vestul Munteniei; II. a doua (9-24 iunie), în nordul Moldovei (Bucovina). Reconstituit după: ANIC-CRMis., dosar 1020, ff. 41, 48-51; dosar 1018, ff. 93-96. În primele schițe ale programului, în perioada 19-23 iunie clasa palatină urmau să viziteze Iașul, „cu toate monumentele istorice” (Ibidem, dosar 1018, ff. 79-80, 87-90); programul definitivat, la Ibidem, ff. 93-96; Ibidem, dosar 1017, ff. 29-32.

24 mai, duminică: lecție de cercetășie la Mănăstirea Vodița (jud. Mehedinți) și Băile Herculane.

25 mai, luni: excursie la Sibiu. S-au vizitat Muzeele Brukenthal și Astra.

26 mai, marți: excursie la Păltiniș.

27 mai, miercuri: vizită la Mănăstirea Cozia.

28 mai, joi: vizită la Mănăstirea Bistrița.

29 mai, vineri: vizită la Mănăstirea Horezu.

30 mai, sâmbătă: excursie la Curtea de Argeș.

31 mai, duminică: lecții la Curtea de Argeș.

1 iunie, luni: excursie la Câmpulung, județul Muscel.

2 iunie, marți: lecții la Câmpulung.

3 iunie, miercuri: excursie la Târgoviște.

4 iunie, joi: vizită la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu.

5 iunie, vineri: revenirea în București pentru vizitarea Fabricii Bragadiru și participarea la serbările Restaurației (6-8 iunie).

II.

11 iunie, joi: sosirea la Suceava.

12 iunie, vineri: lecții la Suceava.

13 iunie, sâmbătă: vizitarea Mănăstirii Dragomirna și a Mănăstirii Teodoreni din satul Burdujeni.

14 iunie, duminică: excursie la Rădăuți. Vizitarea Mănăstirii Bogdana.

15 iunie, luni: vizitarea cetății și Mănăstirii Putna, cu înnoptarea la cetate.

16 iunie, marți: lecții la Putna.

17 iunie, miercuri: revenirea la Rădăuți.

18 iunie, joi: vizitarea cetății Hotin.

19 iunie, vineri: excursie la Gura Humorului și Voroneț.

20 iunie, sâmbătă: excursie la Tihuța.

21 iunie, duminică: lecție de cercetășie la Valea Bistriței.

22 iunie, luni: vizitarea Mănăstirii Prislop.

23 iunie, marți: excursie la Iacobeni.

24 iunie, miercuri: revenirea la București.

Anexa 5. Programul de la sfârșitul clasei a VI-a de liceu (11-28 iunie 1938)⁵²

---

⁵² Reconstituit după: ANIC-CRMis., dosar 1020, ff. 99-100; dosar 1025, ff. 4-8, 99-100; Ion Conea, *Un prinț prin țara lui*, pp. 23-124, 147-155. Lecția de sinteză din 1938 a constituit subiectul expoziției „Un prinț în țara lui Brâncuși”, realizată de asociația cultural-istorică „Dumitru și Maria Pleniceanu” în anul 2020.

11 iunie, sâmbătă: dimineața, plecarea cu trenul din București și sosirea la Târgu Jiu. În perioada 11-18 iunie, clasa palatină s-a instalat la Târgu Jiu, în 19-20 iunie, la Baia de Aramă iar, în 21-22 iunie la Băile Herculane, în 23-26 iunie la Steierdorf, iar în 27-28 iunie la Oravița.

12 iunie, duminică: vizitarea satului Vladimir, județul Gorj. Lecție despre Tudor Vladimirescu.

13 iunie, luni: excursie la Polovragi, Novaci, Crasna și Curtișoara.

14 iunie, marți: lucrări de sinteză la Târgu Jiu.

15 iunie, miercuri: excursie la Bumbesti și Lainici. La Pasul Lainici, lecții de geografie, istorie și limba română despre „Rolul trecătorilor în viața poporului românesc, din punct de vedere politic, militar, economic și cultural”.

16 iunie, joi: lucrări de sinteză la Târgu Jiu.

17 iunie, vineri: excursie la Vădeni, Schela, Runcu și Dobrița. La Vădeni, prelegere despre Ecaterina Teodoroiu. La Schela, lecții de științe naturale și istorie despre avuțiile subsolului („Originea geologică a resurselor de subsol”, „Exploatarea miniere în Dacia, din vremea romanilor până în secolul al XII-lea”). La Runcu, despre monografia satului (folosind datele culese de echipele regale studențești).

18 iunie, sâmbătă: lucrări de sinteză la Târgu Jiu.

19 iunie, duminică: excursie la Celei, Tismana, Isvarna și Baia de Aramă. La Tismana, lecție de istorie, română și religie despre „rolul mănăstirilor în viața poporului nostru”. La Sohodol, lecție despre întemeierea Țării Românești și dinastia Basarabilor. În drum spre Baia de Aramă, lecții de geografie, științe naturale și psihologie despre „Noțiunea de mediu și unitate biologică”.

20 iunie, luni: lucrări de sinteză la Baia de Aramă.

21 iunie, marți: excursie la Podeni și Băile Herculane. În Banat, lecții de istorie, română și geografie despre „Formarea poporului și a limbii românești în nordul Dunării” și lecții de geografie, istorie, științe naturale și chimie despre „Cărbunele în viața omului și a popoarelor”.

22 iunie, miercuri: zi de repaus la Băile Herculane.

23 iunie, joi: excursie la Petnic, Bozovici și Steierdorf.

24 iunie, vineri: lucrări de sinteză la Steierdorf.

25 iunie, sâmbătă: excursie la Anina și Reșița.

26 iunie, duminică: lucrări de sinteză la Steierdorf.

27 iunie, luni: excursie la Oravița, Moldova Veche, Cazane și Orșova. La Oravița, lecție despre frontiere interstatale și frontierele românești.

28 iunie, marți: lucrări de sinteză la Orșova și plecarea la București cu trenul.

Anexa 6. Programul de la sfârșitul clasei a VII-a de liceu (10 iunie-1 iulie 1939)⁵³

I.

10 iunie, sâmbătă: seara, plecarea cu trenul din București din gara Mogoșoaia (Băneasa).

11 iunie, duminică: excursii la Bistrița și Năsăud. La Năsăud, lecție despre „Problema grănicerească”. Între obiectivele vizitate au fost și biserici: la Năsăud, cea ortodoxă și cea greco-catolică, iar, la Bistrița, cea ortodoxă și cea evanghelică. La Năsăud s-a vizitat liceul de băieți și colecția de manuscrise și cărți vechi „Iulian Marțian”⁵⁴. La Bistrița s-au vizitat ruinele cetății medievale. S-a vizitat și satul natal al lui George Coșbuc, Hordou, unde s-a ținut o lecție despre Coșbuc ca „poetul țărănimii”.

12 iunie, luni: excursie la Cuhea, jud. Maramureș. Lecții de geografie și istorie despre Maramureș și „descălecatul lui Bogdan”.

13 iunie, marți: excursii la Dragomirești, Moișeni, Borșa, Ieud, Prislop, Iacobeni și Vatra Dornei, jud. Câmpulung. S-au ținut și lecții de chimie despre unele minerale, roci și metale (de exemplu, la Iacobeni s-a vizitat mina de mangan) sau despre păstorit (la Prislop). Înnoptarea la Vatra Dornei, la Hotelul Băilor nr. 1.

14 iunie, miercuri: lucrări de sinteză la Vatra Dornei despre „Ce este și cum se alcătuiește o monografie”.

15 iunie, joi: excursii la Fundu Moldovei, Gura Humorului, Baia, Fălticeni și Suceava. Lecții despre satul românesc la Fundu Moldovei și despre întemeierea Moldovei la Baia. La Fălticeni, prelegere despre junimistul Nicolae Gane.

16 iunie, vineri: excursie la Rădăuți, unde s-a vizitat Mănăstirea Bogdana și Muzeul de Antichități și Etnografie⁵⁵.

17 iunie, sâmbătă: excursie la Siret, lecție despre întemeierea Moldovei.

---

⁵³ Călătoria a avut două părți: I. în Maramureș și Moldova; II. în Transilvania și Muntenia. Reconstituit după: ANIC-CRMis., dosar 1025, ff. 21-22, 28, 66, 73; Ion Zamfirescu, *Bacalaureatul Voevodului*, București, Imprimeria Centrală, 1940, pp. 6-7; idem, *Pașini memorialistice*, Editura Aius, Craiova, 1995, pp. 205-212.

⁵⁴ Iulian Marțian (1867-1937), istoric din Năsăud, a adunat o colecție de manuscrise, cărți vechi și documente. A contribuit la revista „Arhiva Someșană” și a publicat o serie de lucrări. În 1931 a contribuit la întemeierea Muzeului Năsăudean. A fost membru de onoare al Academiei Române (ales în 1933) și membru al ASTRA.

⁵⁵ Muzeul fusese înființat în 1934.

18 iunie, duminică: excursii la Ipotești, Hârlău, Cotnari și Mircești, jud. Roman. La Ipotești, lecție despre Mihai Eminescu. La Hârlău, lecție despre Ștefan cel Mare. S-a înnoptat la Miclăușeni, în Castelul Sturdza, prilej cu care s-a ținut o prelegere despre „rolul diferitelor familii boierești din Moldova în procesul istoric al liberalismului românesc și în formarea statului nostru modern”.

19 iunie, luni: lucrări de sinteză la Mircești, lecții despre Vasile Alecsandri și „munca agricolă”.

20 iunie, marți: excursii la Târgu Neamț, Humulești, Mănăstirea Neamț. S-a vizitat cetatea Neamț, iar la casa Ion Creangă din Humulești s-a ținut o lecție despre opera sa. La Mănăstirea Neamț, patriarhul Nicodim Munteanu a ținut o lecție despre „rolul pe care l-au jucat mănăstirile în trecutul sufletesc și politic al poporului nostru”.

21 iunie, miercuri: vizite la Mănăstirea Secu și Agapia. Evocarea lui Nicolae Grigorescu și reculegere la mormântul Veronicăi Micle.

22 iunie, joi: excursii la Gura Hangului, Durău și Bicz. Lecție despre „însemnătatea râului Bistrița în economia Moldovei”, baraje și pitorescul regiunii.

23 și 24 iunie, vineri și sâmbătă: lecții la Gheorgheni despre secu (,,Problema secuiască din punct de vedere istoric, social, economic și național”).

25 iunie, duminică: dimineața, clasa palatină a revenit la București.

II.

26 și 27 iunie, luni și marți: excursie la Brașov. S-au vizitat muzeul săsesc, Arhivele Statului, Biblioteca Astra, industriile electrotehnice, uzina de gaz, fabrica de acid sulfuric, fabrica de îngrășăminte chimice, uzinele Poldi-I.A.R., stația de emisie radiofonică de la Bod⁵⁶.

28 iunie, miercuri: excursii la Posada, Rucăr și Câmpulung. Lecții despre întemeierea Țării Românești.

29 și 30 iunie, joi și vineri: lecții la Târgoviște despre întemeierea Țării Românești.

1 iulie, sâmbătă: excursii la Moreni (jud. Dâmbovița), Băicoi (jud. Prahova) și Brazi (jud. Prahova), unde s-au vizitat exploatările petrolifere și rafinăria de prelucrare a țițeiului de la Brazi⁵⁷. Ultima lecție, la revenirea în București, a fost despre petrol.

---

⁵⁶ Pusă în funcțiune în 1935, stația de la Bod avea cel mai puternic semnal de radio din România.

⁵⁷ Rafinăria funcționa din 1934.

RELAȚII INTERNAȚIONALE

ACTIVITATEA LEGAȚIEI ROMÂNE DE LA PARIS ÎN CONTEXTUL IREDENTISMULUI ȘI PROPAGANDEI MAGHIARE (1924-1929)

IONEL DOCTORU*

Abstract: *The end of the Great War brought significant changes to the European Map. Because it was on the losers' side, Hungary had lost over two-thirds of its territory: Transylvania became part of Romania. This trauma created strong resentment among the Hungarian population. Using an unprecedented propagandistic effort, the Hungarians sought to modify the provisions of the Paris Peace Treaty. Their goal was to regain their rights as much as possible. On the other hand, the self-mutilation of the Romanian authorities through the post-war situation and the lack of crucial funds led to a dilution of the Romanian propagandistic endeavours in the interwar period. In this context, the Hungarians moved the conflict in the space of media and propaganda; their obvious inferiority surprised the Bucharest authorities.*

However, things would change towards the mid-20s, when the Liberal Party seized power and when propaganda flourished again. The main actor of this foreign political endeavour was the Paris Legation, with its most illustrious representative: the Romanian plenipotentiary minister Constantin Diamandy. Diamandy's appointment as envoy extraordinary in the French capital had the purpose of revitalising the diplomatic activity and resetting the foundations of the Press and Propaganda Bureau. In this context, the propagandistic efforts increased.

Keywords: *propaganda, Hungary, Paris, Diamandy, legation*

Tratatul de la Trianon a produs o rană adâncă poporului maghiar prin deciziile pe care le-a luat. Din cei 325 000 de kilometri pătrați, cât avea Regatul Ungariei, în cadrul Monarhiei Austro-Ungare, înainte de 1918, îi mai rămăsese acum doar 93 000 de kilometri pătrați, mai puțin chiar decât Transilvania, regiune care intrase în componența României¹. Situația cauzată de Tratatul de la

---

*Ionel DOCTORU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Doctorat, Îndrumător, Prof. Univ. Dr. Lucian Leuștean.

¹ Paul Lendvai, *Ungurii, Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, trad. Maria Nastasia și Ion Nastasia, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2017, p. 384.

Trianon a fost considerată de maghiari ca fiind una temporară, ce putea fi schimbată printr-un efort propagandistic fără precedent al diplomației. Țintele Budapestei erau toate statele care anexaseră teritorii care aparținuseră Regatului Sfântului Ștefan. Dintre toate aceste țări, România era considerată a fi cea mai mare și care deținea cel mai întins teritoriu ex-ungar și reprezenta cel mai puternic dușman.

După conștientizarea dezastrului teritorial, a existat o mobilizare exemplară a opiniei publice maghiare. Astfel, s-au înființat fonduri l-a care a contribuit cea mai mare parte a populației. Sumele strânse au fost semnificative și au permis autorităților de la Budapesta să creeze un adevărat mecanism propagandistic². În Ungaria revizionismul a devenit ideologia dominantă în toată perioada 1920-1944. Autoritățile maghiare au exploatat sentimentele patriotice ale poporului ungar în folosul exclusiv ale unor cercuri social-politice restrânse³.

Diplomația a reprezentat domeniul prioritar, iar Parisul, cea mai importantă capitală a Europei după Marele Război, a fost ținta principală⁴. Până în 1923, pe malurile Senei, propaganda maghiară s-a bazat pe publicarea de broșuri, cărți și articole în ziare care aveau rolul de a face cunoscută pe plan internațional nemulțumirea față de realitatea creată de Tratatul de la Trianon. După 1923, strategia maghiară s-a schimbat, mizând în principal pe propaganda „economică”. La Paris era prezentată imaginea unei Ungarii moderne, stabile din punct de vedere economic și atașată valorilor europene⁵.

În Franța, după Primul Război Mondial, propaganda maghiară și-a făcut simțită prezența mai greu. Statul ungar fusese parte componentă a Austro-Ungariei, unul din principalii adversari ai Franței în „Marele Război”⁶. Treptat, însă, serviciul de presă maghiar a creat mai multe debușee prin intermediul presei franceze. Au fost atrași de partea cauzei maghiare nume mari ale mass mediei și politiciii pariziene. Anatole de Monzie, Henri de Jouvenel, Henry Torrès, au dat glas, în presa franceză, nemulțumirilor maghiare cu privire la

---

² Catherine Horel, *Amiralul Horthy Regentul Ungariei*, trad. Lia Decei, Editura Humanitas, București, 2019, p. 170.

³ Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 19.

⁴ Catherine Horel, *op. cit.*, p. 170.

⁵ Adrian Vițalariu, *Nicolae Petrescu-Comnen, Diplomat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 117.

⁶ Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1996, p. 116.

urmările tratatelor de pace⁷. Astfel, acțiunile agenților și diplomaților maghiari au ținut într-o alertă permanentă statul român⁸.

Pe plan european, după Primul Mare Război, conjunctura negocierilor de la Paris, din primele luni ale anului 1919, a favorizat extinderea acțiunilor de propagandă ale țărilor europene. Atât statele înfrânte după Marele Război, cât și învingătoarele au dezvoltat adevărate mecanisme propagandistice menite a recupera ceea ce pierduse pe frontul „Marelui război”, sau pentru a menține intact *statu-quo*-ul teritorial⁹. În ceea ce privește România, realizarea Marii Uniri de la 1918 fusese un mare succes pentru națiune ceea ce obliga Bucureștiul să ducă o campanie politică, diplomatică și propagandistică permanentă, la nivel internațional, pentru a întări și păstra *statu-quo*-ul teritorial proaspăt obținut¹⁰. Având la bază experiența dobândită în timpul Primului Război Mondial, România și-a format organisme specializate în propagandă care aveau rolul de a convinge Europa de justetea acțiunilor lor. Pentru a reuși acest lucru, românii s-au folosit de ziare, broșuri, cărți, conferințe, filme documentare, toate acestea fiind răspândite în Occident¹¹.

Totodată, diplomația română a urmărit cu mare atenție propaganda revizionistă maghiară și a consemnat în diverse rapoarte toate manifestările ei, dar a acționat nesistematic, astfel că informațiile preluate nu puteau fi materializate printr-un răspuns coerent împotriva revizionismului¹². Mai mult decât atât, autoritățile române au dus o politică propagandistică inconsecventă. Biroul de Presă din cadrul Legației de la Paris, înființat la 1917, în timp de război și cel care se ocupa cu propaganda, a continuat să existe, dar a fost din ce în ce mai slab finanțat până când, în toamna anului 1920, a fost desființat. Închiderea Biroului de la Paris a afectat simțitor propaganda românească externă. Inițiativele propagandistice care au fost demarate ulterior s-au făcut fără un plan bine stabilit și fără coordonare, iar rezultatele lor au fost dezamăgitoare¹³.

---

⁷ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond Problema 71/Franța, vol. 15, f. 14.

⁸ Paul Nistor, *Propagandă și politică externă românească în secolul XX*, Institutul European, Iași, 2013, p. 199.

⁹ Nicolae Ureche, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, 2015, București, p. 9.

¹⁰ Vasile Vese, „Poziția internațională a României după Marea Unire”, în Ioan Scurtu (coord.), *Marea Unire din 1918 în context european*, Editura Academiei Române, București, 2003.

¹¹ Paul Nistor, *op. cit.*, p. 200.

¹² Nicolae Dascălu, *Nici pace, nici război. România-Ungaria, 1919-1940*, Editura Universității București, 2004, p. 16.

¹³ Nicolae Ureche, *op. cit.*, p. 27.

Începând cu anul 1922, în condițiile unui nou guvern liberal, interesul pentru propagandă a crescut. Autoritățile române au devenit conștiente că procesul de consolidare a unirii trebuia să integreze și propaganda, în condițiile în care revizionismul maghiar devenise politică de stat. Treptat, de la București au fost alocate sume din ce în ce mai mari pentru propaganda internațională, iar la începutul anului 1925 se trece la reorganizarea Ministerului Afacerilor Străine¹⁴. În același timp, guvernul de la București a încercat să eficientizeze cât mai mult posibil acțiunea legațiilor României. O importanță aparte a fost acordată capitalei Franței care era considerată punctul zero al intrigilor propagandistice europene¹⁵.

Numirea lui Constantin Diamandy în capitala Franței

La 10 decembrie 1924, Constantin I. Diamandy a fost numit în fruntea Legației de pe malurile Senei. Noul ministru plenipotențiar era un diplomat cu multă experiență, înclinație propagandistică și expert în negocieri, activând până în acel moment ca ministru plenipotențiar la Sofia (1909-1911)¹⁶, Roma (1911-1914), Petrograd (1914-1918)¹⁷ și Înalt Comisar la Budapesta în timpul ocupației militare românești a capitalei ungare. La Budapesta, diplomatul fusese trimis cu scopul de a reînoda relațiile diplomatice cu noua conducere maghiară și pentru a trata cu delegații trimiși din Franța. De asemenea, Diamandy a trebuit să rezolve mai multe probleme printre care hrănirea trupelor române și aprovizionarea capitalei. Abil, Diamandy a potolit disensiunile dintre aliați și a instituit un guvern democratic care să aibă sentimente mai puțin șovine față de ocupantul român¹⁸.

C. Diamandy își crease legături puternice la Paris, încă din timpul activității sale de la Petrograd, acolo unde negociase harta României Mari, pentru ca mai apoi să le dezvolte prin intermediul deselor misiuni pe care le-a avut în Franța unde a activat ca agent de propagandă înainte de sfârșitul "Marelui Război" și mai apoi ca reprezentant al României la Conferința de Pace de la Paris și Conferința de la Lausanne. Legăturile sale cu mediul politic

---

¹⁴ Adrian Vițalariu, *op. cit.*, p. 116.

¹⁵ Nicolae Ureche, *op. cit.*, p. 33.

¹⁶ AMAE, Fond 77- Constantin Diamandi, Dosar D12, vol. I, 1892, Decret nr. 2048, 18 iunie 1909, semnat Ion I. C. Brătianu, nepaginat.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II., f. 1-20.

¹⁸ Generalul G. D. Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, 1922, p. 172-173.

francez¹⁹ erau dublate de relațiile pe care Diamandy le avea în cadrul politicii românești și mai ales de relația pe care o avea cu Ion I. C. Brătianu²⁰ și cu Regina Maria²¹, diplomatul fiind recunoscut ca fiind o persoană foarte influentă²².

În ceea ce privește problema maghiară, datorită misiunii sale de la Budapesta, Diamandy devenise un bun cunoscător acestei chestiuni ceea ce reprezenta un mare avantaj pentru Legația română. Constantin Diamandy considera că Ungaria devenea din ce în ce mai periculoasă la adresa României și mai provocatoare pentru pacea Europei Centrale²³.

Misiunea lui Constantin Diamandy la Paris se corelează cu reînființarea Biroului de Presă din aprilie 1925. Biroul de Presă îi putea crea premisele unei misiuni reușite noului diplomat, în condițiile în care abilitățile sale diplomatice erau însoțite de o propagandă pe măsură. Reînființarea serviciului de presă făcea parte dintr-un amplu proiect de reorganizare a întregii Legații românești de la Paris. Schimbările vizau segmentul propagandei, care urma să fie mai bine finanțată, dar și a Legației însăși care trebuia să fie remaniată pentru a se eficientiza și, într-un final, a se preta pentru o Ambasadă²⁴.

Înainte de a fi trimis la Paris, lui Noti Constantinide, cel care urma să preia frâiele Biroului de Presă, i s-au trasat niște directive principale printre care se regăseau: presa rusească sub toate aspectele, opera de consolidare internă săvârșită în ultimii ani și Ungaria, cu trimitere directă la propaganda agresivă a Budapestei²⁵.

---

¹⁹ Aristide Briand, Raymond Poincaré, Louis Marin și Philippe Berthelot erau nume importante ale politicii și diplomației franceze care au întreținut în permanență relații cordiale cu Diamandy, vezi în articolul *Serbarea independenței române de la Paris* în „Îndreptarea”, anul 7, nr. 26, marți, 3 februarie 1925, p. 2.

²⁰ Relația lui Diamandy cu Brătianu trecea peste interesul profesional. La sfârșitul lui februarie 1925, Ion I. C. Brătianu îi transmite cu mare regret că i-a fost incendiată casa și speră că nimic prețios nu i-a fost distrus, vezi în Arhivele Naționale ale României, Fond Constantin Diamandi, nr. 56, 1925-1928, Telegramă, Ion I. C. Brătianu către Constantin I. Diamandy, februarie 1925, f.1.

²¹ În timpul misiunii sale de la Petrograd, Diamandy a fost omul care s-a ocupat de siguranța surorii Reginei, vezi în Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. III, Editura RAO, București, 2013, p. 187-259.

²² Sextil Pușcariu, *Memorii*, ed. Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1978, p. 603.

²³ ANR, Fond Constantin Diamandi, Dosar nr. 143, 1919, f. 1-2.

²⁴ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 15 bis, Raport nr. 125, Noti Constantinide trimite lui I.G. Duca, Serviciul de Presă, Paris, 10 octombrie 1925, f. 315-318.

²⁵ ANR, Fond Constantin Diamandi, nr. 206, 1922-1927, Cabinetul Ministrului Afacerilor Străine, Notă, I. G. Duca trimite lui Constantin Diamandy, 12 martie 1925, f. 3.

Prin intermediul activității Biroului, autoritățile române au reluat treptat contactul, cu o anumită parte a presei franceze, întrerupt de mai mulți ani. A fost organizat un serviciu de informații cu un personal nou și profesionist care avea scopul de a eficientiza demersul Legației române din Paris. Încă din primele zile ale activității Biroului de Presă s-a constatat o reducere a semnificativă a timpului de reacție în cadrul Legației²⁶. Membrii Biroului de Presă au contactat personal gazetarii francezi care se ocupau cu politica externă a Franței și corespondenții străini care se aflau la Paris. Biroul de Presă a încercat să obțină în cercurile ziaristice, mai ales în cercurile redactorilor speciali de politică externă și a secretarilor de redacție, ceea ce se numea o „atmosferă simpatică”, încercând să deștepte interesul pentru România.

Prin intermediul noului serviciu propagandistic, presa franceză a fost alimentată cu știri favorabile României, avându-se în vedere sistemul de a nu proceda prin subvenții regulate, ci de a face apel la prietenia ziariștilor și la spiritul de concurență al ziarelor între ele²⁷. Cu această ocazie, Diamandy a obținut contacte cu foarte mulți ziariști, vizitând zilnic câte două, trei redacții. De asemenea, s-a contactat diferite agenții telegrafice. În afara de aceasta, s-a menținut contactul cu foarte mulți corespondenți și redactori ai ziarelor străine în misiune la Paris. Pentru a apropia și mai mult presa franceză de Legație, Noti Constantinide, șeful Biroului de Presă, considera că era nevoie ca autoritățile române să pună la dispoziție sume consistente pentru plata acestora. Sumele variau, în funcție de importanța ziarului și de istoricul cooperării, între 10.000 franci francezi pe an, pentru *Le Figaro* și *L'Europe Nouvelle*, și 200.000 franci francezi²⁸, pentru *Le Temps*²⁹.

După un studiu amănunțit al propagandei străine, s-a ajuns la concluzia că aceasta luase un caracter diferit de cel pe care îl avea în timpul conferințelor de pace. Ea devenise cu mult mai discretă, abandonând aproape complet sistemul broșurilor și al ziarelor ad-hoc. Propaganda cea mai intensivă o faceau statele mici, mai ales Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Turcia, Bulgaria și în

---

²⁶ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol 15, nepaginat.

²⁷ Ibidem, Raport despre activitatea Biroului de Presă și Propagandă în decursul lunilor aprilie, mai și iunie 1925, Noti Constantinide trimite lui I.G. Duca, f. 2-5.

²⁸ Sumele oferite erau consistente având în vedere că, în 1925, la Paris, un litru de vin de calitate medie costa 1-1,3 franci, 1 kg de jambon costa între 8 și 12 franci, 1 kg de carne de pui costa între 14 și 22 franci, 1 kg. de grâu costa 1, 2 franci, 1 gram de aur valora 14, 25 franci și 1500 de franci costa chiria lunară într-un apartament decent, vezi în *Paris-Soir*, année 3, n. 610, Dimanche, 7 juin 1925, p. 2

²⁹ Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Editura Alternative, Iași, 1998, p. 40.

mod deosebit Ungaria. Dintre statele mari, doar URSS avea o asemenea abordare. Propaganda acestor state nu mai utiliza doar presa ci se făcea prin saloane, printre parlamentari, prin manifestații artistice, abandonând sistemul conferințelor, dovedit de asemenea ineficient. Acest tip de demers era foarte costisitor, statele respective punând la dispoziție fonduri uriașe în comparație cu România.

De asemenea, românii au mai observat că, distribuind subsidii importante mass-mediei, serviciul de presă maghiar a fost foarte activ, creând în Paris o atmosferă de mare simpatie și reușind să prezinte chestia dezmembrării ca o mare nedreptate, similară cu dezmembrarea din trecut a Poloniei. Propaganda mediatică maghiară folosea des teme precum „drepturile istorice” ale statului ungar asupra Transilvaniei, superioritatea culturală asupra românilor, martiriul maghiar și rolul său în apărarea Europei contra forțelor otomane și argumente geografice și economice. În chestiunea minorităților din România, maghiarii au exploatat cu mult succes procesul optanților și a reformei agrare, iar în chestia exproprierei coloniștilor maghiari influența ei s-a simțit foarte puternic la Paris.

Prin intermediul unor broșuri și a unor note explicative, Legația a încercat să explice opiniei politice și publice de la Paris de ce statul român a demarat reforma agrară și care a fost impactul ei asupra minorităților din România³⁰ și mai ales asupra grănicerilor maghiari, deposezați de proprietățile lor³¹. Broșurile reprezentau, în același timp, și răspunsul la petițiile permanente pe care le trimiteau foștii coloniști maghiari³². În paralel, diplomația română a cerut ajutorul guvernului francez în chestiunea coloniștilor, care acum făceau apel la Liga Națiunilor³³.

Acțiunile maghiarilor nu se opreau aici. Autoritățile de la Budapesta au redactat mai multe rapoarte referitoare la rechizițiile făcute de către armata română de ocupație, în anul 1919, infiltrând, printre explicațiile de natură financiară, și informații despre anumite crime pe care soldații români le-ar fi făcut pe teritoriul Transilvaniei și Ungariei. Rapoartele maghiare au intrat în atenția opiniei publice franceze iar românii au trebuit să răspundă acestei

---

³⁰ AMAE, Fond Paris, Dosar nr. 22, Telegrama nr. 22854, I. G. Duca trimite lui Constantin Diamandy, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Presei și Propagandei, 29 aprilie 1925, nepaginat.

³¹ Ibidem, Telegrama nr. 23544, I. G. Duca trimite lui Constantin Diamandy, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Tractatelor, 3 mai 1925, nepaginat.

³² Ibidem, Telegrama nr. 23541, I. G. Duca trimite lui Constantin Diamandy, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Tractatelor, 3 mai 1925, nepaginat.

³³ Ibidem, nepaginat.

provocări³⁴. Problema era că autoritățile de la București susțineau că armata română s-a comportat exemplar în Ungaria deși existau dovezi incontestabile care demonstau contrariul³⁵.

Datorită serviciului de presă, Legația de la Paris era mult mai bine alimentată cu informații. Astfel, Legația română din Budapesta trimitea în permanență la Paris rapoarte cu privire la presa maghiară, iar acestea erau studiate de către Biroul de Presă și ministrul plenipotențiar. De multe ori, anumite știri din mass-media maghiară puteau prevesti anumite valuri propagandistice la adresa României, mai ales atunci când se cunoșteau și legăturile dintre anumite trusturi de presă din capitala ungară cu unele gazete pariziene³⁶.

Biroul de Presă a mai tras concluzia că unгурii rulaу sume „enorme”, în lumea franceză creându-și un bun renume. Totuși, nu se știa exact cu ce sume de bani plăteau maghiarii presa franceză, dar se bănuia că aveau posibilitatea de a tripla oferta română. Printre ziarul care colaborau cu maghiarii, Legația română a identificat *Le Matin*³⁷, *Paris-Soir*³⁸ și *Le Quotidien*³⁹. Știrile publicate de maghiari nu erau senzaționale dar, prin continuitatea și tenacitatea cu care erau servite publicului, producea publicului o impresie de seriozitate și veridicitate⁴⁰.

În rapoartele sale, șeful serviciului propagandistic român nota că, prin intermediul relațiilor, unгурii păreau să fi reușit să-și plaseze oameni în aproape toate redacțiile, în toate sindicatele de presă, în francmasonerie, ba chiar și în cluburile politice pur franceze. S-a mai constat faptul că Legația Ungariei avea

---

³⁴ Ibidem, Telegrama nr. 54442, Semnat Trandafir Djuvara, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Afacerilor Politice Internaționale, 5 octombrie 1925, nepaginat.

³⁵ În lucrarea sa, Lucian Leuștean ne dezvăluie faptul că armata română, în timpul ocupației Budapestei, din anul 1919, nu a avut un comportament exemplar. Soldații români au făcut abuzuri, iar armata română a făcut rechiziții pe întreg spațiul maghiar, vezi în Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 117-142.

³⁶ AMAE, Fond Paris, vol. 22, Telegrama nr. 54442, semnată Trandafir Djuvara, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Afacerilor Politice Internaționale, însoțită de Raportul nr. 475 întocmit în cadrul Legației de la Budapesta, 5 octombrie 1925, nepaginat.

³⁷ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 16, 1925-1926, Telegrama nr. 171, semnată Noti Constantinide, Serviciul de Presă, Paris, 2 februarie 1926, f. 455.

³⁸ Ibidem, Telegrama nr. 7217, semnat Constantin Diamandy, Legația de la Paris, 6 februarie 1926, f. 459.

³⁹ Ibidem, Telegrama nr. 5444, semnată Nicolae Petrescu-Comnen, Legația de la Berna, 12 februarie 1926, f. 461.

⁴⁰ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 15 bis, 1925, Raport nr. 107, Noti Constantinide trimite lui I. G. Duca, Serviciul de Presă, Paris, f. 5.

emisari speciali care frecventau cercurile catolice, cercurile regaliste, cenaclurile iacobine, clanurile protestante și calviniste, lumea mare evreiască, mica evreime și societatea aristocratică. Totodată, românii au mai observat faptul că, în cazul Răscoalei de la Tâtar-Bunar propagandiștii maghiari de la Paris nu s-au sfiit să colaboreze cu cercurile comuniste. Acest fapt a dus la o dublare a presiunii propagandistice. De fapt, propaganda maghiară avea obișnuința de a demara demersuri propagandistice la adresa României în paralel cu „atacurile sovietice”⁴¹.

Dar pericolul cel mai mare, în opinia lui Noti Constantinide, fusese reprezentat chiar de prezența știrilor din România care, în lipsa unui Birou de Presă, fuseseră traduse și plasate în cadrul mass-mediei franceze de către maghiari. Acest fapt, nota Constantinide, a dus la crearea unei percepții distorsionate a politicii din România în rândul gazetarilor parizieni. În ciuda efortului propagandistic, era de subliniat faptul că opinia publică franceză nu a aderat la cauza maghiară. Francezii considerau în continuare pe unguri ca foști inamici, astfel că sentimentele rămăneau negative cu privire la Ungaria. Dar opinia publică nu conta atât de mult atunci când aveai capacitatea să influențezi marea politică, prin intermediul elitelor, iar maghiarii erau conștienți de acest fapt.

Reorganizarea propagandei românești la Paris

În fața revizionismului maghiar, legațiile românești din străinătate și-au intensificat legăturile pentru a lua poziție contra a ceea ce se numea propagandă culturală mascată. Festivalurile așa-numitelor ansambluri folclorice transilvănene, organizate cu sprijinul Budapestei, au fost combătute și deplasarea lor în capitalele europene a fost blocată. Un exemplu elocvent l-a reprezentat grupul folcloric *Temesvari Magyar Dalarda*. În capitalele europene, maghiarii se prezentau ca o trupă de datini din România. Grupul trebuia să facă cunoscută diversitatea folcloristică a României în străinătate, dar în realitate, prin intermediul ei se făcea propagandă iredentistă maghiară. Formația urma să aibă un turneu în toată Europa, fiind vizate orașe precum Londra, Bruxelles, Rotterdam, Amsterdam, Paris și Roma. Formația a ajuns în Amsterdam, de unde Legația română din capitala Olandei a trimis o telegramă, urmată de un raport, Legației din Paris⁴². Diamandy a acționat imediat, cerând primăriilor din Franța să nu mai acorde subvenții unor societăți de felul acesta, blocând astfel accesul

---

⁴¹ Ibidem, nepaginat.

⁴² AMAE, Fond Paris, vol. 22, Telegrama nr. 1066, Marcel Romanescu trimite lui Constantin Diamandy, Legația din Olanda, 21 august 1928, nepaginat.

grupului în Franța⁴³. Totodată, pentru a-și îmbunătăți și mai mult eficiența, Legația de la Paris a stabilit contacte cu legațiile statelor Micii Întelegeri (Regatul Sârbo-Croat și Cehoslovacia) care manifestau și ele temeri cu privire la acțiunile serviciilor de informație și de presă maghiare. Legațiile au stabilit metode de acțiune comună și și-au sporit cooperările pe plan mediatic⁴⁴.

Totodată, diplomația românească a susținut și promovat cultura românească și a scriitorilor români din Franța. La Paris exista o elită culturală românească bine reprezentată, dar complet fracturată⁴⁵. Scriitori precum Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Anna de Noailles sau Panait Istrati erau apreciați la Paris, iar lucrările lor erau citite. Conflictul deschis dintre Elena Văcărescu și Martha Bibescu precum și înclinarea spre bolșevism a lui Panait Istrati făceau ca grupul cultural român să nu poată fi reprezentat în Franța ca un întreg, fapt ce a îngreunat misiunea diplomatică a lui Constantin Diamandy⁴⁶.

În prim-planul demersurilor era Elena Văcărescu. Legăturile sale puternice cu mediul cultural și politic francez au putut fi folosite eficient de către Legație. Totodată, Elena Văcărescu avea și înclinații propagandistice evidente ceea ce făcea ca demersurile autorităților române să fie foarte eficiente. Scriitoarea nu lipsea de la nici o serată, conferință sau cuvântare de-a ministrului plenipotențiar român, ba chiar, de cele mai multe ori, era invitată să completeze declarațiile lui Diamandy⁴⁷.

Completând demersurile culturale, cuvântările lui Nicolae Iorga⁴⁸, istoric folosit adesea de Legația de la Paris, au avut rolul de a justifica ceea ce românii considerau unirea cu Transilvania și maghiarii anexarea sa. Istoricul român era convins că maghiarii reprezentau un pericol pentru România și că autoritățile române trebuiau să ia toate măsurile să îl neutralizeze⁴⁹. Demersurile propagandistice ale lui Iorga au fost facilitate și de relația bună pe care acesta o

---

⁴³ Ibidem, nepaginat.

⁴⁴ Ibidem, nepaginat.

⁴⁵ AMAE, Fond Problema 71/Paris, vol. 22, nepaginat.

⁴⁶ Dan Falcan, Alice Falcan, *Martha Bibescu, prințesa fatală a unei Europe apuse*, Historia, martie 2018, p. 36.

⁴⁷ AMAE, Fond Problema 71/Paris, vol. 22, nepaginat.

⁴⁸ Nicolae Iorga era convins de justetea Unirii de la 1918 și de drepturile românilor asupra Transilvaniei, Banatului și Crișanei, vezi în Nicolae Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, Editura Globus, București, 1991, p. 173-175.

⁴⁹ Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *Nicolae Iorga și revizionismul maghiar, Culegere de articole, studii, conferințe și discursuri parlamentare (1918-1940)*, Editura Universității București, 1993, p. 34-34.

avea cu Constantin Diamandy. Astfel că, drumurile București – Paris erau dese pentru istoric⁵⁰.

Expozițiile românești cu caracter istoric s-au înmulțit iar vizitele suveranilor români, care deveniseră deja o tradiție la Paris, erau folosite de propaganda românească. Suveranii erau mondeni, moderni, fiind adevărate vedete pe malurile Senei, atrăgând atenția în mod pozitiv asupra României. Prin intermediul cuplului regal, numele României ajunsese cunoscut în toată Franța. Totul era creat pentru a mulțumi pe suverani și pentru a crea vizibilitate României în Franța. Imaginea creată era a unor suverani moderni, mondeni, deschiși către spiritul democratic european⁵¹.

La începutul anului 1926, poliția franceză a descoperit o fraudă de proporții. Diplomația maghiară folosisese sume semnificative de franci falși. Scandalul a compromis imaginea Ungariei, dar și credibilitatea serviciului său de presă⁵². Decredibilizat, biroul de presă maghiar și-a pierdut o bună parte din legăturile sale de la Paris, propaganda maghiară devenind cu mult mai slabă din acest moment. Pentru a profita de această situație și a obține un avantaj considerabil în cadrul războiului propagandistic de pe scena pariziană, Legația română a încercat să atragă de partea ei unul dintre cei mai importanți moguli mediatici – Anatole de Monzie. Un adevărat șacal politic, de Monzie ocupase mai multe funcții în guvernele Franței interbelice, printre care fotoliul de ministru de finanțe al Franței în guvernarea Paul Painlevé (1925-1926).

Anatole de Monzie deținea ziarul *Le Matin*, gazetă care publicase în mai multe rânduri articole denigratoare la adresa României și care sprijinise fățiș cauza maghiară. Cotidianul francez avea la activ mai multe probleme cu statul român. În vara anului 1927, *Le Matin* abordase problema moștenitorului de tron din România și deranjase autoritățile de la București. Ziarul a fost interzis în România și doar intervenția lui Diamandy, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, a făcut ca *Le Matin* să fie în continuare distribuit pe piața mediatică românească⁵³. Credibilitatea ziarului și a directorului său, scriitorul Henri de Jouvenel, făcea ca știrile ajunse pe paginile sale să fie citite de o mare parte a opiniei publice franceze și chiar bucureștene. Din acest motiv, orice știre negativă despre România crea un ecou denigrator persistent și greu de combătut

---

⁵⁰ Istoricii îl susțineau pe Diamandy în ziarul său, vezi articolul Nicolae Iorga, „Politica externă a guvernului Brătianu, Nepregătire, dezorientare și lipsă de entuziasm” în *Neamul românesc*, anul 20, nr. 104, duminică, 10 mai 1925, p. 3.

⁵¹ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 15bis, 1925, f. 315.

⁵² Paul Lendvai, *op. cit.*, p. 404.

⁵³ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 17, f. 475.

de diplomații români. Henri de Jouvenel, obișnuia să atace în repetate rânduri România, în privința problemei optanților unguri, ceea ce îi făcuse pe atașajii români să considere că e „omul maghiarilor”. Din acest motiv, unul din obiectivele importante ale Legației de la Paris devenise neutralizarea propagandei maghiare prin atragerea de partea României a lui Anatole de Monzie și implicit a ziarului⁵⁴.

Constantin Diamandy a făcut mai multe vizite la sediul ziarului *Le Matin* unde a discutat cu Jouvenel pe seama propagandei maghiare. Prima vizită a fost făcută pe fondul bănuielii că de Monzie urma să pregătească o ofensivă împotriva României pe tema optanților. Bănuiala era întărită și de o telegramă a Siguranței care îl avertiza pe Diamandy că ungurii finanțează o campanie la Paris sub direcțiunea lui de Monzie. Campania urma să devină violentă în zece zile. Mai mult chiar, de Monzie ar fi trimis un reprezentant la sediul asociației „Entente française”, cu mare influență la Paris, Londra și Roma, îndemnându-l să înceapă printre membrii ei o campanie politică în favoarea ungarilor. În aceeași telegramă, Diamandy era înștiințat că de Monzie ar fi așteptat și propunerea financiară a românilor, una mai mare decât a ungarilor, pentru a nu mai publica articolul⁵⁵.

Vizitele făcute și-au atins scopul, Diamandy câștigându-i încrederea lui Jouvenel și a lui de Monzie. Mai mult decât atât, Anatole de Monzie își dorea să vină în România. Această știre a alarmat autoritățile române care au considerat că itinerariul său pe plaiurile românești trebuie să fie trasat de la București⁵⁶. Dar de Monzie s-a dovedit a fi o persoană „alunecoasă” și greu de controlat. Într-un final, diplomația română de la Paris a renunțat în a-l atrage pe de Monzie de partea cauzei române. de Monzie dăduse de înțeleș autorităților române că în schimbul colaborării sale dorea să se implice financiar în cadrul industriei de petrol românești, condiție neacceptată de București⁵⁷.

Relansarea propagandei maghiare la Paris

Anul 1927 a fost însă deosebit de important pentru autoritățile maghiare. Tratatul încheiat cu Italia a scos statul ungar din izolarea diplomatică în care se

---

⁵⁴ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 64, 1927-1929, f. 159.

⁵⁵ Ibidem, Telegramă descifrată nr. 2516, Semnată Săvel Rădulescu, Legația din Londra, 1 noiembrie 1927, f. 158.

⁵⁶ Ibidem, Telegramă descifrată nr. 8939, Semnată Nicolae Petrescu-Comnen, Paris, 15 noiembrie 1927, f. 161.

⁵⁷ ANR, Fond Constantin Diamandi, Telegramă personală nr. 9030, semnată Constantin Diamandy, Legația de la Paris, 23 noiembrie 1927, f. 5.

regăsea. Ca urmare a acestui fapt, propaganda maghiară a devenit mult mai activă. În acest context, serviciile maghiare de informații și-au creat legături în cercurile înalte ale Angliei. Un susținător britanic al iredentismului maghiar a devenit Harold Sidney Harmsworth Rothermere. Vicontele englez era un aristocrat proprietar al trustului de presă ce includea *London Daily Mail* și *Daily Mirror*⁵⁸. După o clătorie la Budapesta, Rothermere a devenit un susținător asiduu al cauzei maghiare. Plătit consistent de autoritățile de la Budapesta, articolele sale înfierau frecvent Bucureștiul pe tema pretențiilor ungurești. A rămas celebru, în această direcție, articolul său „Hungary’s place under the sun”, publicat la 21 iunie 1927 în *London Daily Mail*⁵⁹, care a pus în discuție corectitudinea Tratatului de la Trianon și a vastelor comunități maghiare care au rămas în afara țării. La protestele lui Diamandy, autoritățile franceze au semnalat britanicilor gravele abateri ale publicațiilor lui Rothermere, iar ziarele vicontelui au fost cenzurate în repetate rânduri de *Foreign Office*.

Iredentismul maghiar a atins interesele României prin intermediul ziarelor lui Rothermere, în timp ce spiritul reconciliator al Franței față de Ungariei a dat impuls propagandei ungurești din Paris. În tot acest timp, serviciul de presă maghiar și-a diversificat aria de desfășurare. Curentul propagandistic maghiar s-a manifestat puternic prin intermediul bisericilor protestante. Acest tip de propagandă exista încă din primii ani interbelici, dar acum erau imprimare directive clare și dispunea de o bună organizare. S-au creat legături în mai toate statele occidentale și implicit la Paris. Spațiul era unul greu accesibil diplomației române și din acest motiv, curentul filomaghiar a prins rădăcini și s-a manifestat pe toată perioada interbelică⁶⁰.

Apropierea aniversării celor zece ani de la Unirea Transilvaniei cu România a stârnit și mai mult sentimentele revizioniste maghiare. În acest context, toamna anului 1928 aduce cu ea un val de propagandă maghiară. La 20 octombrie 1928, ziarul *Le Temps* a publicat un material în care sprijinea atitudinile iredentiste ale Ungariei, discutând și despre o eventuală revizuire a Tratatului de la Trianon⁶¹. Ca răspuns, Diamandy propune autorităților române să dea un avertisment corespondentului ziarului *Le Temps* din București⁶².

---

⁵⁸ Veniamin Ciobanu, Gheorghe Platon, *România în relațiile internaționale, 1699-1939*, Editura Junimea, Iași, 1980, p. 449.

⁵⁹ Paul Lendvai, *op. cit.*, p. 399.

⁶⁰ G. Rațiu, Calvarul, *Istoria și natura extremismului naționalist maghiar, Reflectat în lucrările unor scriitori și publiciști, români și străini*, Editură și Tipografie Pacto, București, 2012, p. 89-92.

⁶¹ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 17, f. 504.

⁶² *Ibidem*, f. 505.

Ofensiva propagandistică maghiară se desfășura paralel la Paris și Londra. În capitala britanică ziarele lui Rothermere au dezbătut înflăcărate nedreptățile la care au fost supuși maghiarii odată cu dezmembrarea Ungariei. Legația română reacționează, iar Diamandy obține o întrevedere cu primul – ministru francez Raymond Poincaré. În cadrul discuțiilor, Diamandy l-a rugat pe Poincaré să se „ocupe” de Rothermere. Primul ministru francez a spus că va interveni, dar că nu poate garanta rezultatul⁶³.

La sfârșitul lunii iunie 1929, Conte Bethlen face o vizită surprinzătoare la Paris. Vizita contelui maghiar se plia pe o accentuare a politicii reconciliante a Franței cu statele învinse. Diamandy observase un lucru interesant. Pe de o parte, francezii îi muștrau pe maghiari, dar pe cealaltă, părea să-i atragă de partea lor. În capitala Franței, Bethlen se întâlnește cu Philippe Berthelot, Raymond Poincaré și Gaston Doumerg⁶⁴. În același timp, mai mulți deputați au călătorit la Budapesta. Ministrul plenipotențiar român a protestat la *Quai d'Orsay* de unde primește răspuns că deputații au călătorit numai în numele lor propriu⁶⁵.

Vizita lui Bethlen a fost însoțită de un adevărat val mediatic inițiat de serviciul de presă maghiar. Propaganda maghiară a căpătat amploare la Paris și Geneva. Pe malurile Senei, ziarul *Revue mondiale* a publicat mai multe articole, favorabile maghiarilor, care au îngrijorat diplomația română⁶⁶. Românii au mai observat că în problema optanților, ungurii atrăgeau tot mai mulți adepți⁶⁷. Pe acest fond, la 5 august 1929, reprezentanții grănicerilor secui au trimis o petiție Societății Națiunilor prin care se plâneau că statul român le-a confiscat bunurile⁶⁸. Dacă inițial Legația nu a putut opri propaganda maghiară, în zilele care au urmat, intervenția ministrului plenipotențiar și a agenților de presă români, care au suplimentat subsidiile ziarelor franceze, plătite prin intermediul unor intermediari, au domolit ofensiva mediatică⁶⁹.

Problema maghiară a stârnit panică în cadrul Legației române de la Paris, odată cu intenția lui Paul Painlevé, fost premier și reprezentantul Franței în cadrul Comitetului Internațional al Cooperării Intelectuale din cadrul Ligii Națiunilor, de a călători la Budapesta. Reacția Legației nu s-a lăsat mult

---

⁶³ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 1, f. 84 – 86.

⁶⁴ Ibidem, nepaginat.

⁶⁵ Ibidem, nepaginat.

⁶⁶ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 17, f. 514.

⁶⁷ AMAE, Fond Paris, vol. 64, 1927-1929, nepaginat.

⁶⁸ AMAE, Fond Paris, vol. 22, nepaginat.

⁶⁹ Ibidem, f. 516.

așteptată. Diamandy i-a trimis o telegramă lui Philippe Berthelot, secretarul general al Afacerilor Externe de la Paris, în care a menționat că vizita lui Paul Painlevé la Budapesta putea provoca la București o impresie devaforabilă. Berthelot a încercat să liniștească situația, menționând că prin implicarea mai profundă a Franței în problema maghiară, Ungaria va fi constrânsă să adopte o atitudine reconciliantă față de România⁷⁰.

Propaganda maghiară, dezvoltată în urma unei traume naționale, a creat probleme și a pus presiune pe diplomația românească nepregătită pentru un asemenea conflict. Atacurile propagandistice au continuat să se manifeste puternic și în anii care au urmat dar, odată cu reînființarea Biroului de Presă și numirea lui Constantin Diamandy la Paris aceasta, nu au mai avut același efect. În perioada 1925-1929, Legația României de la Paris nu numai că a reușit să preîntâmpine cu succes acțiunile iredentiste maghiare, dar a inițiat proiecte propagandistice incisive menite a slăbi adversarul. Acest fapt a reprezentat o noutate pentru diplomația românească și a schimbat percepția și modalitatea de a face propagandă a tuturor legațiilor românești.

---

⁷⁰ AMAE, Fond Problema 71/Franța, vol. 1, nepaginat.

WHAT WE SHOULD HAVE EXPECTED FROM TRUMP: TRADE POLICY AND COMPETITION POLICY AROUND TRANSATLANTIC TRADE AND INVESTMENT PARTNERSHIP

ANDREI-DUMITRU OLTEANU*

Abstract: *This paper aims to analyze how the Transatlantic Trade and Investment Partnership can be understood as Donald Trump's own approach, thus being able to replace, Transatlantic with Trump, more precisely, the Trump Trade and Investment Partnership. Among these works I have made a brief perspective on several authors who have had various approaches to the subject and will present: What happened with TTIP before Trump came to power? The beginning of TTIP and his development before Trump, the role played by the Transatlantic Agenda, a short perspective for Transatlantic marketplace and an illustration for Transatlantic Economic Partnership: From Clinton to Obama administrations. At the same time, I will present it in my analysis the Trump administration and his view on trade and investment partnership with EU including Trade dispute with EU and more about the case of aluminum and steel finally ending with Economic Interdependence and Global Standard Settings.*

Keywords: *UE, SUA, TTIP, Donald Trump*

Introducere

Vorbind despre economie și înțelegerea ei, consider că Alexis de Tocqueville, în cartea sa: „Democrația în America”, îmi oferă un început cu care pot argumenta ce vreau să motivez în rândurile lucrării de față: „Există o ultimă cauză care deseori face guvernul democratic mai drag decât altul. Uneori, democrația vrea să pună economia în cheltuielile sale, dar nu o poate realiza, deoarece nu are arta de a fi economică.”¹ Astfel, mi-am propus să analizez cum Donald Trump și-a propus să conducă politicile economice americane și mai ales care au fost principiile și ideile care au modelat relația dintre Statele Unite (SUA) și Uniunea Europeană

---

* Masterand, anul I, Program masteral „Istorie, memorie, oralitate în secolul XX” și „Leadership și comunicare în organizații internaționale”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, University of Chicago, 2000, p.239;

(UE) dintr-o perspectivă economică. Adaptând afirmațiile lui Tocqueville, noua poziție a Statelor Unite în lumina administrației Trump este deficitară având în vedere dorința liderului de a pune „America pe primul loc” în fiecare tratat, ceea ce duce la o economie în care aliații, în special Uniunea Europeană, trebuie își schimbă abordarea, confruntându-se deja cu noi provocări din punct de vedere economic, care pun sub semnul întrebării viabilitatea acordurilor de până în 2016, și anume alegerea lui Donald Trump ca președinte.

Întrebarea de cercetare de la care mi-am propus să realizez această analiză este: Care au fost evenimentele care au impus noi reglementări privind acordurile economice dintre SUA și UE; Ce provocări s-au confruntat cu ele datorită noii viziuni de la Washington și de ce trebuie regândită relația economică transatlantică.

Principalul factor pr care îl am în vedere este modul în care TTIP a evoluat în timpul administrației Obama și modul în care acest proiect economic a fost realizat în timpul administrației Trump. Cu alte cuvinte, vreau să subliniez procesul prin care parteneriatul transatlantic pentru comerț și investiții a devenit „Parteneriatul pentru comerț și investiții Trump”².

Astfel, în realizarea acestui eseu, am în vedere o prezentare asupra literaturii de specialitate care a abordat subiectul ales și a prezentat cu ajutorul articolelor de specialitate, ceea ce s-a întâmplat cu TTIP înainte ca Trump să ajungă la putere. Evidențiind în această secțiune, rolul jucat de Agenda transatlantică, în care voi anunța o scurtă perspectivă asupra pieței transatlantice și a parteneriatului economic transatlantic în perioada administrației prezidențiale Clinton, Bush și Obama. A doua parte are în vedere o perspectivă analitică asupra formării TTIP înainte ca Trump să ajungă la putere, în care voi folosi diverse surse primare care definesc în mod clar calea propusă pentru această politică economică. În cele din urmă voi prezenta administrația Trump și punctul său de vedere cu privire la parteneriatul comercial și de investiții cu UE, dezvăluind disputa comercială cu UE și în special cazul aluminiului și oțelului și, după aceea, voi prezenta o perspectivă asupra interdependenței economice.

---

² Tereza Novotna realizează în 2017 un articol pentru „The LSE US Centre’s daily blog on American Politics and Policy” intitulat „Will Donald Trump shoot down TTIP or rebrand it as the ‘Trump Trade and Investment Partnership?’” în care ea subliniază cinci scenarii pentru acțiunile pe care Trump le poate întreprinde, de la o renunțare completă la punerea pe "partea din spate a cozii", la rebranding și revizuire pentru a se potrivi mai bine propriei sale realpolitik; pentru mai multe informații consultați: <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2017/01/19/will-donald-trump-shoot-down-ttip-or-rebrand-it-as-the-trump-trade-and-investment-partnership/#Author>, accessed on: 25.01.2021;

Abordări teoretice

De Ville și Siles-Brügge în cartea lor *TTIP: The Truth about the Transatlantic Trade and Investment Partnership* încep prin deconstrucția celor două narațiuni dominante folosite de politicieni pentru a vinde TTIP. Primul este că acordul va oferi stimulente economice și locuri de muncă pe ambele maluri ale Atlanticului. Această narațiune a fost redată în special în UE în timpul crizei economice. De Ville și Siles-Brügge răspund subliniind limitările modelării econometrice a echilibrului general calculabil (CGE) utilizate pentru a măsura câștigurile economice potențiale ale TTIP, ipotezele simplificatoare și nerealiste (sau „așteptările fictive”) care supraestimează beneficiile și minimalizează potențialul costurile acordului. În ciuda acestor limitări, aceste modele sunt „instrumente politice puternice” care au fost utilizate pentru apărarea TTIP. A doua narațiune cheie - care a fost desfășurată pe măsură ce narațiunea privind creșterea și ocuparea forței de muncă - a fost aceea că acordul va contribui la asigurarea faptului că UE și SUA vor fi reglementatori economici economici globali. Cu toate acestea, De Ville și Siles-Brügge indică diferențe semnificative între abordările de reglementare din SUA și UE, care au determinat partenerii de negociere să opteze pentru recunoașterea reciprocă a standardelor reciproce, mai degrabă decât să urmărească „imperativul de armonizare”. Aceasta înseamnă că un nou set unic de standardele sunt aproape imposibile. Calea de recunoaștere reciprocă înseamnă, de asemenea, că nu există stimulente pentru ca terții să își schimbe standardele. Pe scurt, De Ville și Siles-Brügge găsesc dovezi care să susțină argumentele cheie, utilizate pentru definirea TTIP.³

David J. Hornsby prezintă în cartea sa numită: *„Risk Regulation, Science, and Interests in Transatlantic Trade Conflicts”*, intersecția riscului și a schimbului pare a fi una dintre cele mai dificile probleme cu care se confruntă mediul comercial internațional și întreținătorul său, Lumea. Organizația Comerțului (OMC). Până în prezent, o mare parte din literatura privind tensiunile comerciale a acordat o atenție specială istoriei transatlantice. Acest lucru se atribuie amplitudinii economiilor nord-americane și europene, acum puternice, precum și rolului crucial pe care acești jucători de stat l-au jucat în dezvoltarea și influențarea sistemului comercial multilateral.⁴

Marianne Schneider-Petsinger este prezentă într-un articol intitulat *US–EU Trade Relations in the Trump Era: Which Way Forward?* care prezintă o

---

³ Ferdi De Ville, Gabriel Siles-Brügge, *TTIP: The Truth about the Transatlantic Trade and Investment Partnership* Polity 2015

⁴ David J. Hornsby, *Risk Regulation, Science, and Interests in Transatlantic Trade Conflicts*, Palgrave Macmillan, 2014, p.3;

perspectivă asupra relației dintre SUA și UE, care rămân cei mai mari parteneri comerciali și de investiții, au existat în ultimul timp o oarecare turbulență în relațiile economice și politice transatlantice. O sursă majoră de frecare au fost tarifele SUA la importurile de oțel și aluminiu, introduse de administrația Trump în numele securității naționale, și tarifele de represalii ale UE. Deși noile negocieri comerciale nu vor fi o renaștere a negocierilor TTIP, multe dintre punctele de blocare întâlnite în timpul acestor negocieri vor reapărea probabil. În locul unei întreprinderi unice, viitoarele discuții comerciale dintre SUA și UE ar putea fi realizate mai productiv pe căi paralele în care fiecare problemă este abordată conform propriului calendar.⁵

Leif Johan Eliasson și Patricia Garcia-Duran Huet, în *Societatea civilă, retorica rezistenței și comerțul transatlantic* ne oferă o nouă interpretare a negocierii acordurilor comerciale moderne și a dezbaterii asupra lor. Prin examinarea tacticii ideologice și retorice folosite de susținătorii și criticii TTIP în timp ce încearcă să convingă electoratul de opiniile lor, se discută despre cel mai mare acord comercial încercat vreodată, TTIP transatlantic între (UE) și SUA. Analiza relevă faptul că, deși politica oponenților a rămas neschimbată, tactica susținătorilor sa schimbat pe parcursul negocierilor. Ca reacție la mișcarea de opoziție, acestea clarifică modificările politicii folosite de susținători și descriu modificările aduse unor proceduri și practici puse în discuție de critici în timpul discuțiilor.⁶

Ce s-a întâmplat cu TTIP înainte ca Trump să ajungă la putere?

În ultimii 60 de ani, Europa și America de Nord au lucrat împreună pentru a demonta barierele comerciale și investiționale și au obținut beneficiile unei creșteri economice extraordinare, a prosperității și a păcii. Problemele de ajustare structurală și provocările politice din Europa și America de Nord sunt suficient de reale, dar ele pălesc în comparație cu problemele și provocările cu care se confruntă Europa de Est, China și părțile majore ale lumii în curs de dezvoltare. Este neconcordant pentru America de Nord și Europa să predice virtuțile ajustării pieței și liberalizării comerțului către țările din Est și din Sud și să nu facă față provocărilor produse de schimbările structurale din propriile economii. Acordurile regionale din lumea post-război rece servesc, de asemenea, importante obiective geopolitice în stabilirea unor relații politice

---

⁵ Marianne Schneider-Petsinger, *US–EU Trade Relations in the Trump Era: Which Way Forward?*, Chatham House, the Royal Institute of International Affairs, 2019, pp.3-27;

⁶ Leif Johan Eliasson, Patricia Garcia-Duran Huet, *Civil Society, Rhetoric of Resistance, and Transatlantic Trade* Springer Publishing, 2019, 1-13;

stabile între națiunile din diferite regiuni ale lumii și în asigurarea progresului în reformele politice și economice interne.⁷

Începutul TTIP și dezvoltarea sa înainte de Trump

Rolul jucat de Agenda Transatlantică

Declarația Transatlantică (TAD) a fost precedată de președintele SUA în decembrie 1995. Bill Clinton, Jacques Santer, președintele Comitetului UE și Felipe Gonzales, președintele Consiliului UE, au creat o lucrare intitulată Agenda transatlantică actuală (NTA). Lucrarea a identificat patru domenii prioritare (UE și SUA, 1995): Promovarea păcii și stabilității, a democrației și dezvoltării în întreaga lume; Răspunsul la provocările globale; Contribuind la extinderea comerțului mondial și a relațiilor economice mai strânse și la construirea de poduri peste Atlantic.⁸

Transatlantic marketplace

Acest lucru ne duce la subiectul dacă negocierea a ceea ce alții au numit o „Trans-Atlantic Free Trade Area” sau TAFTA, va fi de dorit și realist de acceptat. Negocierea unui astfel de aranjament ar putea contribui la garantarea faptului că eforturile de convergență regională din Europa și America nu au contribuit la lărgirea decalajului economic din Atlantic, fie prin neglijență, fie prin construirea neintenționată a unor noi bariere. Pe ambele părți ale Atlanticului, conceptul TAF A a fost discutat informal. Acesta a fost rezervat în 1995 la Summitul de la Madrid pentru ideea mai puțin optimistă și mai neclară a unei „noi piețe transatlantice”, care urma să fie creată prin „reducerea sau eliminarea progresivă a barierelor care împiedică fluxul de bunuri, servicii și capital între noi. „Pentru a pune în aplicare această viziune, liderii au fost de acord cu un „Plan comun de acțiune SUA-UE”, care a cerut încercări de abordare a problemelor comune. De asemenea, a fost solicitată o revizuire în colaborare a riscurilor și avantajelor eliminării tarifelor peste Atlantic. Consecințele acestor acțiuni par a fi oarecum anemice pentru analiștii externi până acum.⁹

---

⁷ Geza Feketekuty, *The next generation of World Trade Policy Development*, in Charles F. Bonser (auth.), Charles F. Bonser (eds.), *Security, Trade, and Environmental Policy, A US European Union Transatlantic Agenda*, Kluwer Academic Publishers, 2000, pp.119-122;

⁸ EU-US SUMMIT, 12296/95 (Presse 356), <https://core.ac.uk/download/pdf/269019962.pdf>, accesat la 26.01.2021

⁹ Ibidem. p.123

Parteneriatul economic transatlantic: de la administrația Clinton la Obama

Statele Unite și Uniunea Europeană au luat măsuri suplimentare pentru a ne consolida Parteneriatul Economic Transatlantic (TEP) prin armonizarea standardelor, reducerea barierei de reglementare și creșterea cooperării în sectoare precum siguranța alimentară, serviciile și biotehnologia. De asemenea, un alt domeniu de aplicare al acestui nou acord a fost reducerea tarifelor și barierei netarifare în calea comerțului și de a face posibil un rol mai important al dialogurilor interumane.¹⁰

Noul parteneriat economic transatlantic, semnat sub controlul administrațiilor Merkel și Bush, a fost format în 2007 pentru a face același lucru cu legăturile comerciale transatlantice. Acordul a creat o organizație bilaterală pentru dezvoltarea unei economii transatlantice mai integrate, Consiliul Economic Transatlantic (TEC). În continuare, TEC se concentrează pe conflictele comerciale în curs de desfășurare ale celor două partide politice. De fapt, a fost foarte îngust. Cu toate acestea, de-a lungul anilor, programul a fost un instrument al agendei comerciale transatlantice „profunde”, atât pentru a reduce barierele comerciale actuale de reglementare, cât și pentru a asigura conformitatea, de exemplu, cu tehnologiile emergente dintre cei doi parteneri comerciali, cu legislația recentă.¹¹

În discursul său privind starea Uniunii din februarie 2013, președintele american, Barack Obama a anunțat începerea negocierilor TTIP. Președintele Herman Van Rompuy și președintele José Manuel Barroso au declarat într-o declarație comună a doua zi. Președintele José Manuel Barroso. Discuțiile au avut loc în mai mult de 20 de capitole, abordând trei piloni: intrarea pe piață, coordonarea reglementării și legile. Aceste dezbateri au fost mult mai lente decât au anticipat susținătorii lor.

După trei ani de discuții, doar o mică minoritate de capitole ajunseseră la un acord, în timp ce majoritatea discuțiilor reale nici măcar nu au început. Această mică realizare a fost produsul unor diferențe semnificative între UE și Statele Unite în unele domenii vulnerabile, cum ar fi securitatea investițiilor,

---

¹⁰ The White House, Office of the Press Secretary (Bonn, Germany), June 21, 1999, Fact Sheet, 1999 U.S.-EU Summit: Strengthening the Transatlantic Economic Partnership, <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/Europe-9906/html/Factsheets/990621a.html>, accesat la 26.01.2021

¹¹ Holly Jarman, *Transatlantic Trade Policy* in Laurie Buonanno, Natalia Cugleşan, and Keith Henderson, *The New and Changing Transatlanticism Politics and policy perspectives*, Routledge, 2015, p.126;

semnele geografice sau achizițiile publice și opoziția internă. Pe partea europeană, în special, dezbaterile și provocările cu privire la negocieri se răspândesc rapid în statele membre, motivate de teama că discuțiile vor duce la creșterea democrației și la o reducere a așteptărilor pentru mediu, locul de muncă și client.¹²

Administrația Trump și punctul său de vedere asupra parteneriatului comercial și de investiții cu UE

Trump a crezut în mod evident că America are o mulțime de probleme de lungă durată - ocuparea forței de muncă, mediu, comerț, imigrație și un spectru la fel de profund și semnificativ de preocupări de politică externă care ar putea rătați. Trump a fost un creator de imperii eficient de-a lungul carierei sale corporative¹³. Acesta este un tip special de om de afaceri. Acesta demonstrează toate indicațiile privind încercarea de a revendica poziția președintelui. Dacă aveți succes în negocierea acordurilor comerciale cu China și America de Nord, urmăriți să le folosiți pentru a câștiga impuls din Coreea de Nord și pentru a lansa imediat pregătirile publice pentru negocierile comerciale dificile cu UE. În termenii președintelui: „împreună cu Uniunea Europeană și, sincer, voi fi sincer, am vrut să aștept până am terminat China înainte de a merge să lucrez cu respect, Europa.”¹⁴

După 2017, o nouă abordare în ceea ce privește TTIP a fost posibilă, potrivit administrației Trump. În țările UE, precum și în SUA, TTIP a dus la o cerere mai mare de muncitori calificați, odată cu creșterea investițiilor străine directe transatlantice (ISD). Efectul inițial al TTIP, și anume combinația a două țări cu o relativă abundență de forță de muncă calificată într-o zonă transatlantică de liber schimb, a fost reducerea primei forțe de muncă calificate atât în SUA, cât și în UE, precum și în alte țări. sunt relativ bogate înzestrate cu forță de muncă calificată.¹⁵

---

¹² Ferdi De Ville, Niels Gheyle, *The Unintended Consequences of the Transatlantic Trade and Investment Partnership Negotiations* in *The International Spectator Italian Journal of International Affairs* Volume 54, 2019, pp.5-9;

¹³ <https://www.c-span.org/video/?468400-1/president-trump-holds-news-conference-davos>, accesat la data de 27.01.2021;

¹⁴ Marianne Riddervold & Akasemi Newsome *Transatlantic relations in times of uncertainty: crises and EU-US relations*, *Journal of European Integration*, 2018, vol.40, 505-521, <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1488839>, accesat la data de 28.01.2021;

¹⁵ Andre Jungmittag, Paul J. J. Welfens, *EU-US trade post-trump perspectives: TTIP aspects related to foreign direct investment and innovation*, *International Economics and Economic Policy* 2020, pp. 259–294, <https://doi.org/10.1007/s10368-020-00459-1>, accesat la data de 27.01.2021;

În principiu, fără colaborarea internațională, problemele legate de separarea reglementărilor pot fi depășite. La fel ca piețele libere, în general, ar putea fi liberalizate în mod arbitrar de către regimuri. Guvernele ar putea pur și simplu să declare că mărfurile care sunt conforme cu legislația internațională din aceeași regiune sunt considerate permise de import în cadrul reglementărilor. Autoritățile de reglementare americane pot îmbrățișa titlurile UE. De fapt, însă, opoziția politică internă, adesea în scop protecționist, implică uneori că este necesară colaborarea internațională pentru a rezolva aceste preocupări. Guvernele din numeroase țări trebuie să se așeze și să pună întrebări.¹⁶

Disputa comercială cu UE

Președintele Trump are politici revizioniste pentru negocierile comerciale, eliminându-l pe președintele Trump din TPP și renegocierea NAFTA. Se reflectă și gândirea internaționalistă conservatoare a Washingtonului. Internaționaliștii conservatori susțin comerțul deschis, dar nu au încredere în organizațiile internaționale, deoarece susțin că organizațiile internaționale acționează împotriva intereselor naționale. Donald J. Trump împărtășește acest punct de vedere spunând că, pe de altă parte, nu doar tranzacționarea gratuită, ci și echitabilă ar fi împiedicată de aceasta. Tensiunile comerciale dintre guvernul Trump și UE au avut loc în timp util, începând cu propunerea Washingtonului de a impune tarife la importurile de oțel și aluminiu. Cu toate acestea, Casa Albă a lui Trump nu a avut întotdeauna dispute transatlantice privind legăturile comerciale și economice. Deși TTIP este în prezent dezactivat, ca urmare a faptului că Washingtonul a revocat Acordul climatic de la Paris, până la sfârșitul administrației Obama șansele sale erau deja sumbre din cauza obiecțiilor europene, nu în ultimul rând în Germania.¹⁷

Nici SUA, nici UE nu au revocat formal discuțiile TTIP. Deși comisarul european pentru comerț consideră că discuțiile sunt „la congelator”, administrația Trump a confirmat că negocierile sunt încă pe ordinea de zi. În mod similar, deși motivele economice și geopolitice pentru întărirea legăturilor transatlantice dintre comerț și investiții rămân ridicate, TTIP este puțin probabil să fie revigorat în climatul actual.¹⁸

---

¹⁶ Zdzisław W. Puślecki. „Towards the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) between the European Union and United States”. *Przeegląd Politologiczny*, pp. 81-102

¹⁷ Gábor Csizmazia. „The Current State of Transatlantic Relations: Déjà vu All Over Again?” *Białostockie Studia Prawnicze*, 2020, pp. 19-22;

¹⁸ Marianne Schneider-Petsinger, *op.cit.*, p. 22;

Acordul general de liberalizare comercială UE-Japonia încheiat în săptămâna dinaintea reuniunii G20 de la Hamburg din iulie 2017 aduce un anumit impuls pentru a regândi discuțiile de liberalizare SUA-UE, chiar dacă Trump a subliniat o preferință pentru bilateralism; administrația Trump a criticat în mod constant guvernul german pentru raportul său ridicat de deficit curent-PIB de 8,5 la sută. Ultimul argument este oarecum discutabil, deoarece este mai semnificativ din punct de vedere economic să aruncăm o privire critică asupra stării contului curent al zonei euro decât să alegem neapărat Germania. Administrația Trump va consolida caracteristica convențională multilaterală, ca element complementar al politicii externe a SUA, reconsiderând discuțiile privind liberalizarea comerțului SUA-UE. Administrația Trump are sentimentul că OMC este o agenție care nu mai este finanțată integral de SUA și Banca pentru decontări interne. În esență, acest lucru slăbește multilateralismul.¹⁹

Neînțelegeri cu privire la aluminiu și petrol

La începutul președinției sale, Trump a propus acorduri comerciale bilaterale cu o varietate de state membre ale UE, sugerând lipsa de cunoștințe a modului în care blocul UE a funcționat ca un organism de negociere. Cu toate acestea, acest lucru a oferit un impuls pentru a reînvia conceptul unui acord UE-SUA. În cele din urmă, prăbușirea acestor măsuri și impunerea de către Trump a tarifelor UE pe aluminiu și oțel din motive de securitate națională au marcat o abatere majoră de la tiparul istoric al legăturilor transatlantice și au obligat UE să găsească o modalitate de a minimiza prejudiciul relației.²⁰

Tensiunile comerciale transatlantice s-au intensificat și mai mult pe măsură ce a devenit clar că SUA ia în considerare tarifele la importurile de oțel și aluminiu din UE pe baza unei anchete din secțiunea 232 privind consecințele securității naționale ale importurilor. Structura relației comerciale strategice dintre SUA și UE este acum mult mai complicată pentru UE decât istoria administrațiilor anterioare. În timp ce convergența intereselor comerciale europene și americane a rămas intactă, legătura economică puternică nu a mai fost exprimată în discursul administrației SUA. UE a încercat să abordeze problemele percepute de administrația Trump, în special în sectoarele oțelului și aluminiului.

---

¹⁹ Andre Jungmittag, Paul J. J. Welfens, *op.cit.* 286-288;

²⁰ Ana Swanson, *Trump to Impose Sweeping Steel and Aluminum Tariffs* in The New York Times, march 1, 2018, https://www.polyu.edu.hk/cnrc-steel/images/news_events/news/news20180301nyt.pdf, accesat la data de 30.01.2021;

După cum sa menționat în segmentul anterior, în prima jumătate a anului 2018, UE a încercat să descurajeze SUA să aplice așa-numitele tarife din secțiunea 232, propunând cooperarea în problemele globale de supracapacitate și discutând căi pentru consolidarea relațiilor bilaterale.²¹ Cu toate acestea, Juncker a arătat clar că UE nu va coopera necondiționat: „ca partener de lungă durată și prieten al SUA, nu vom negocia sub amenințare”, chiar și prin impunerea tarifelor. Deși acest lucru se bazează pe o atitudine inerent puternică, care recunoaște în mod clar influența comercială relativă a UE și invocă discursul relației, a devenit evident că aceasta nu era o poziție sacrosantă, când UE a fost de acord să negocieze cu administrația Trump pentru a evita escaladarea în continuare.²²

Administrația Trump, în aplicarea tarifelor de oțel și aluminiu (și amenințarea tarifelor pentru autovehicule), a susținut că acestea erau permise în baza scutirii de securitate națională a OMC. Această clauză specifică faptul că acordurile OMC nu vor împiedica un guvern să ia măsuri pentru a-și apăra securitatea națională. Există spațiu suficient pentru a ne întreba dacă importurile de metal cumpărate gratuit reprezintă o amenințare la adresa securității naționale a celei mai puternice națiuni din lume. Cu toate acestea, chiar și sub un președinte ostil multilateralismului și regulilor internaționale în general, SUA au căutat încă o justificare juridică a OMC pentru acțiunile sale. Acest lucru a pus UE într-un dilem. Pe de o parte, tarifele din oțel și aluminiu din SUA afectau întreprinderile UE într-un sector semnificativ strategic, iar administrația Trump părea intenționată să continue escaladarea. Pe de altă parte, UE consideră că principiile fundamentale sunt procedurile legale și procedura legală.²³

Interdependența economică

Trecând de la un multilateralism mai globalizat, Trump întruchipează în schimb ceea ce am putea numi bilateralism cost-beneficii. Acest bilateralism respinge politica externă de transformare condusă de idealuri precum drepturile omului sau democrația în favoarea relațiilor tranzacționale și are un scepticism profund față de regimurile grevate percepute care leagă sau pun sarcini asupra

---

²¹ EU adopts rebalancing measures in reaction to US steel and aluminium tariffs, News archive, Brussels, 20 June 2018, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1868>, accesat la data de 30.01.2021;

²² Scott A.W. Brown, *The EU's Strategic Adaptation to Trump's Transatlantic Trade Policy*, Sam Nunn School of International Affairs Georgia Institute of Technology, 2020, pp.9-21;

²³ Marianne Schneider-Petsing, *op. cit.* pp.11-16;

libertății de acțiune americane. În schimb, preferă să se ocupe de alte puteri pe o bază bilaterală pe baza unui calcul cost-beneficiu cu privire la modul în care funcționează relațiile în interesele economice sau politice percepute de America.²⁴

Dat fiind faptul că relațiile comerciale transatlantice au rămas extrem de intense, acest lucru nu le-a ferit de neconcordanțe chiar înainte de începerea președinției lui Trump. Negocierile privind Acordul transatlantic de comerț și investiții au provocat demonstrații în mai multe țări din UE, în special din partea mișcării sindicale.

Potrivit unor analiști, fricțiunea dintre critici și susținătorii negocierilor în cadrul Uniunii Europene a atins un asemenea grad încât, în multe capitale, chiar șansa de a le întrerupe a fost mulțumită de decizia ulterioară a lui Trump, care a fost luată la începutul președinției sale. . Efortul ulterior al administrației SUA de a utiliza formatul de negociere TTIP pentru a rezolva problemele sale comerciale nu a avut succes.²⁵

Global Standard setting

În discursurile și tweet-urile sale, președintele Trump a subliniat cât de nedreaptă a fost deficitul excedentar al comerțului cu mărfuri din SUA. Dar toate aceste reclamații sunt ambiguo plasate, deoarece balanța comercială a bunurilor și serviciilor este importantă într-un „mod mecanic” pentru a justifica pierderile globale de ocupare din partea comerțului exterior: această interpretare mecanică înseamnă că s-ar putea măsura la o anumită productivitate internă câte locuri de muncă ar putea să fie produse în sectorul serviciilor sau al producției, dacă s-au realizat importurile nete de bunuri și servicii.²⁶

Comisia Europeană a lansat o comunicare privind ultimul plan UE-SUA pentru tranziție durabilă la 2 decembrie 2020. Deși recunoaște importanța colaborării transatlantice în trecut, nu în ultimul rând în restaurarea Europei de după cel de-al doilea război mondial, corespondența susține că viitorul cooperarea trebuie să se bazeze pe circumstanțele actuale: „SUA și UE s-au schimbat, la fel ca și dinamica puterii și realitățile geopolitice și tehnologice”. În

---

²⁴ Doug Stokes, *Trump, American hegemony and the future of the liberal international order*, *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, January 2018, Pages 133–150;

²⁵ Ihsan Eken, *The United States' New Outlook on Transatlantic Partnership (US-European Controversy)*, in *Journal of Applied Business and Economics* Vol. 22(2) 2020, pp. 67-70;

²⁶ Paul J. J. Welfens, *Trump's Trade Policy, BREXIT, Corona Dynamics, EU Crisis and Declining Multilateralism*,

International Economics and Economic Policy, 2020, 563–634.

cea ce privește statu quo-ul, Comisia Europeană susține: „Astăzi, puterea și influența noastră globală combinate rămân de neegalat”.²⁷

În cele din urmă, structura de conducere globală sugerează că TTIP poate ajuta UE să-și îmbunătățească prezența globală prin creșterea competitivității întreprinderilor europene cu alți concurenți globali, precum China, precum și prin stabilirea standardelor globale. Acest context strategic reflectă potențialul SUA și al UE, atât din punct de vedere economic, cât și de reglementare, de a păstra conducerea globală. Din acest punct de vedere, până când este prea târziu, UE trebuie să combată un mediu în schimbare prin construirea unei comunități transatlantice care poate extinde dominația occidentală pe termen lung, deoarece accentul schimburilor economice se mută în Pacific. Urmând acest cadru, pentru a salva China de dominația mondială, UE și SUA trebuie să găsească rapid o înțelegere. TTIP este astfel descris ca un stimulent pentru Statele Unite pentru a stabili o regiune privilegiată, care ar crea un precedent și ar afecta acțiunile altor actori globali. În consecință, acest cadru susține că, în cadrul coaliției UE-SUA, TTIP poate avea doar câștigători.²⁸

Concluzii

Reformularea celor de mai sus, în această lucrare, a propus să analizeze modul în care diferiți factori au determinat unicitatea și recompensa cu care Donald Trump a realizat TTIP. Importanța lucrării și analiza conținutului folosit expune o perspectivă asupra modului în care poate fi înțeleasă percepția lui Trump asupra relației cu UE. În același timp, literatura de specialitate utilizată definește prin mai multe o imagine de ansamblu asupra dezvoltării mandatului lui Donald Trump și a acțiunilor sale în vederea relațiilor economice cu liderii europeni. Mai mult, în SUA, baza lui Biden este profund împărțită în comerț.

Trump a urmărit în mod deliberat o abordare a „cortului mare” în timpul campaniei din 2020, bazându-se pe activiștii progresiști ca bază, dar și pe cei conservatori suburbani. Acest lucru lasă președintele ales fără o circumscripție clară în ceea ce privește comerțul. Afirmațiile sale despre „cumpărați americani, fabricați în America, inovați în America” sugerează că ar putea păstra unele dintre politicile lui Trump și, într-adevăr, a făcut ecou cererilor lui Trump privind aducerea de locuri de muncă în producție acasă („reshoring”). În mod

---

²⁷ Simon J. Evenett, *Taming the Chinese Dragon: A Promising Cornerstone for Transatlantic Trade Cooperation?*, *Intereconomics Review of European Economic Policy*, Volume 56, 2021, pp. 8–14;

²⁸ Alvaro Oleart, *Framing TTIP in the European Public Spheres. Towards an Empowering Dissensus for EU Integration*, *Palgrave Studies in European Political Sociology*, 2020, pp.85-93;

similar, nominalizarea recentă a congresmaneii Katherine Tai ca reprezentantă comercială a SUA este văzută pe scară largă ca îndreptându-se către o agendă comercială mai axată pe muncă și mediu. În același timp, Biden va fi, de asemenea, sub presiunea unor elemente mai centriste ale Partidului Democrat pentru a urmări o abordare mai liberalizatoare.

În concluzie, analiza pe care am efectuat-o are anumite limitări în ceea ce privește abordarea articolelor de presă care pot fi utilizate pentru a defini un cadru conceptual de percepție a acțiunilor UE-SUA. Reiterând ceea ce a spus Tereza Novotna, primul T din TTIP poate fi de asemenea înțeles ca provenind de la Trump, deoarece modul fără precedent de a trata relațiile economice cu aliații europeni a dus la o nouă remodelare a modului în care poate fi privit TTIP și rolul jucat de puterile care îi definesc scopul.

COOPERATION AND COMPETITION: THE TRANSATLANTIC PARTNERSHIP AFTER THE COLD WAR

GABRIEL ZVÎNCĂ

Abstract: *The end of the Cold War and the period after the fall of the Soviet Union placed under question the cooperation of the United States of America with its European partners, mainly grouped in the European Union, as the main reason for their cooperation disappeared. As the years passed, the Transatlantic partnership perpetuated and changed in nature, as new challenges to the partnership were present in the 90s and the 2000s. Therefore, the partnership adapted to these and continued its cooperation in varying domains, with areas where they couldn't come to terms, however. The present study aims to analyze the cooperation and competition of the Transatlantic partnership in the post-Cold War period, with a focus on the presidencies of George W. Bush, Barack Obama and Donald Trump.*

Keywords: *The United States of America, The European Union, Cooperation, Competition.*

Introduction: between cooperation and competition

The Transatlantic Partnership, officially founded in 1949 with the creation of the North Atlantic Treaty Organization, set the opportunity for the United States to directly cooperate with the European states. Even though the partnership was mainly founded for security reasons, to fight against the threat represented by the Soviet Union, it evolved and included the economic sector, firstly through the Marshall Plan and later through the economic cooperation between the two parties. Moreover, the cooperation also meant a cultural and social approach between the US and the European states, and by this, it set the opportunity for a stronger bond between the American and the Western European societies. Despite the benefits of the cooperation, the two sides had a few fights during the Cold War, such as the one during the Suez Crisis or the hesitation of the European states to impose sanctions on the U.S.S.R., following the invasion of Afghanistan. These examples show us that, even though the partnership was based on the security, economic, and cultural interests of both

parties, the allies could find themselves in divergent positions given by their particular interests.

With the end of the Cold War and, thus, the end of the bipolarisation between the U.S. and the U.S.S.R., the Transatlantic partnership was placed under question. However, the Transatlantic Declaration of 1990 specified that the US and European states will continue their partnership on the basis that had been laid during the Cold War. The Declaration was reiterated and strengthened in 1995 with the adoption of the New Transatlantic Agenda, which included ways through which the Partnership should operate. Despite the optimistic view of these acts, the disparities and divergent positions of the EU and US would soon make light. The history of the partnership since the end of the Cold War shows us that the two traditional partners had high interests to cooperate in order to set a global agenda, to lead the economic system, and to protect the democratic values all over the world, but they also had moments of dispute, mainly because their interests were higher than the ones of the partnership.

The paper intends to present and analyze the cooperation and competition of the Transatlantic partnership during the Bush, Obama, and Trump administrations. It will be structured into two main bodies. The first part will analyze three areas in which the partnership excelled and where the cooperation was functional, namely counter-terrorism, management of international crises, and economic cooperation. The second part will inspect three areas where the partners failed to come to terms or challenged the partnership – NATO non-cooperation, climate change, and trade disputes. In the end, few conclusions will be made regarding the competition and the cooperation of the Transatlantic partnership.

In regards to the methodology, the paper will make use of both the diachronic exposition of the areas where the United States and the European Union cooperated, and where they didn't, but also to the anachronic one, because the analyzed areas were taken separately. Secondly, the functional analysis will be used to inspect how the two partners communicated and cooperated, or not, in varying domains, what made them behave like that and what were the reasons behind it. Thirdly, the institutional analysis will also be used to understand the positions of the two partners, on what positions they cooperated and how did these influence or not the partnership cooperation. Lastly, the comparative analysis could be used to understand how the partners cooperated and not, why did they choose to cooperate in some areas and in some not to. Moreover, by comparing the presidencies of George W. Bush, Barack Obama and Donald Trump, the paper will have the opportunity to understand why some presidents chose to cooperate with the European partners and some didn't.

The post-Cold War cooperation of the Transatlantic partnership

a. Transatlantic counter-terrorism agenda

In the years after the fall of the Berlin's Wall, along with the dissolution of the Soviet Union, the United States and the E.U. states took the lead of the international system, started a new global agenda for protecting the democratical values and, along with the United Nations, involved in crises that could have posed a threat to the international order. Therefore, the Transatlantic allies intervened together in Kuwait, Somalia, Yugoslavia, and other crises. However, after the 9/11 attacks, the Partnership took a new path and started the fight against terrorism, which was seen as the new main threat to the security of the allies.

The 9/11 attacks and the fight against terrorism is the first area where the partnership cooperated in the post-Cold War era. Despite the fact that this area of cooperation was fueled with reasons to argue, the US and the EU continued to cooperate to fight against terrorism. The 9/11 attacks proved to be an unprecedented event which made the EU allies to be closer to the US than before, more likely because they perceived the European continent as the next point to be attacked by the terrorists, and this view was greatly represented by *Nous sommes tous américains*, the head title of *Le Monde*, after the attacks¹. The first response after the event was the invocation of article 5 by N.A.T.O. and the start of the war against the Taliban regime in Afghanistan². Even though the involvement of the U.S. in the Middle East was backed by its allies, the intervention in Iraq in 2003 on alleged stocks of Weapons of Mass Destruction proved to be a down point in the relationship and made the Europeans reticent for a further involvement abroad³. However, terrorism remained on the agenda and the partnership collaborated in order to fight against it at different levels. John Peterson identifies three areas where the allies cooperated to fight against terrorism in the aftermath of 9/11: the political and judicial cooperation, the targeting of terrorist financing, and the cooperation to improve airline security⁴. The counter-terrorism efforts of the US and EU states continued during the Bush

---

¹ https://www.lemonde.fr/idees/article/2011/09/09/nous-sommes-tous-americains_1569503_3232.html.

² John Peterson, *Europe, America, Bush: Transatlantic Relations in the Twenty-First Century*, Routledge, 2004, p. 7.

³ Maria G Cowles, Michelle Egan, „*The Evolution of the Transatlantic Partnership*“, in *Transworld - Redefining the transatlantic relationship and its role in shaping global governance*, September 2012, p. 17.

⁴ John Peterson, *Europe, America, Bush*, pp. 53–57.

second administration, a reason being that terrorist attacks also occurred on European soil in Madrid (2004) and London (2005), which made the EU more eager to join forces with the US to fight against terrorism, at least in the inside⁵.

During the Obama administration, the cooperation against terrorism continued, being partly affected because the two different definitions of terrorism - the US addressing it as a "war", whereas the EU as a "crime"⁶ - as well as the refusal of the EU to include the Hezbollah as a terrorist group⁷. The affirmation of the Islamic State in 2014, a Muslim fundamentalist group, was another reason for the partnership to cooperate to fight against terrorism, even though some of the allies had contrary positions regarding the issue⁸.

During Donald Trump's term, the cooperation with its European allies continued in the judicial and internal protection form, however, the president took a unilateral way to fight against terrorism. Through the Trump doctrine⁹, the US had a different approach towards the IS, and, through drone targetting some of the IS leaders, made the self-proclaimed Caliphate somehow irrelevant, following the death of its leader Abu Bakr al-Baghdadi in late 2019¹⁰. Therefore, the Transatlantic cooperation in their fight against terrorism was and is an area that fosters cooperation and a strong point of the alliance, as all states could be potential victims of terrorist attacks.

b. *Management of international crisis*

The Transatlantic Partnership's purpose to protect and promote democratic values all across the globe, derived from their common foreign and security policies, is another area that fostered cooperation between the US and the EU. The importance of this area is that it underlines the fact that, despite some particular moments when the partnership seemed to be blocked by some members' interests, the allies found a way through which they addressed the

---

⁵ Federiga Bindi, "Transatlantic Foreign Policy Cooperation in the Obama Era", in Laurie Buonanno, Natalia Cugleşan, Keith Anderson (ed.), *The New and Changing Transatlanticism: Politics and Policy Perspectives*, Routledge, London, 2015, p. 55.

⁶ Michelle Egan and Neill Nugent, "The Changing Context and Nature of the Transatlantic Relationship", in *ibidem*, pp. 34-35.

⁷ Federiga Bindi, pp. 55.

⁸ Anna Dimitrova, „Transatlantic Relations under Obama's Presidency: Between Dream and Reality", in Hartmut Marhold (ed.), *Europe under Stress: Internal and External Challenges for the EU and its Member States*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, Baden-Baden, 2016, p. 4.

⁹ <https://www.whitehouse.gov/articles/terrorists-are-losing-and-peace-is-breaking-out/>

¹⁰ <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/27/abu-bakr-al-baghdadi-isis-leader-killed-us-donald-trump>

issue. During the Bush administration, the main international problem that was addressed was the fight against terrorism, as stated above, and the EU cooperated with the US in the intervention in Afghanistan, during the Operation Active Endeavour under NATO auspices and in other NATO missions¹¹.

Thereafter, the allies cooperated in addressing the Georgia war of 2008, the problem of Kosovo, and the growing concern over a strong Russia¹². This last issue was a point that further fostered the cooperation of the EU-US partnership, not only because Russia (in the form of the Soviet Union) was the reason the relationship was forged, but also because the EU and US knew how to deal with it, or at least knew before Vladimir Putin. Under the US lead, the relationship wanted to reset the relations with Russia, being highly affected by the events in Kosovo and Georgia, and during Obama's first term there were some improvements. Besides this, during Obama's administration, the Transatlantic relationship involved in a series of international crisis, which made the allies to be more cooperative than before. Here we have the Libya intervention of 2011 when the US followed the 'laid from the back' doctrine and let the European states, mostly France and the U.K., lead the mission in Libya. Another episode that further made the EU-US cooperate was the crisis of Crimea in 2014 when the partnership imposed sanctions on Russia, but some European states were reluctant at first to take any action against their partner in the East because of their economical relations. Besides the Russian issue, the allies cooperated in dealing with Iran alleged intentions to develop their nuclear capacity, imposed a series of sanctions, and signed the Iran deal in 2016 in order to stop the increasing level of nuclear capability¹³.

However, Trump unilateralism proved to be a challenge to the area of cooperation in dealing with crises affecting the international system, as he withdrew the US from a series of key treaties, the Iran deal being one, but we can assume that if a serious threat to the international order was to be posed, the relationship would have cooperated to deal with it, despite some setbacks.

c. *Cooperation in the economical sector*

The third and last area which fostered cooperation in the Transatlantic partnership was through the economic sector. Even though they had some fights

---

¹¹ Claudia Fahren-Hussey, *Military Crisis Management Operations by NATO and the EU: The Decision-Making Process*, Springer Fachmedien Wiesbaden, Wiesbaden, 2019, pp. 53–58.

¹² Angela E. Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations In The Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2014, pp. 159-177.

¹³ Federiga Bindi, pp. 53-58.

regarding tariffs on some goods, as it will be later shown, the US-EU cooperation in the economical sector is vital for the relationship as well as for their's economic sake, which condemns them to cooperate in this area. The importance of cooperation in this domain is understood by the fact that both parties contribute the most to the global economy and that their cooperation makes up to 22% of the EU's economy and 19% of the US's economy¹⁴. The economical cooperation in the post-Cold War era was included in the New Transatlantic Agenda (1995) in the form of The New Transatlantic Market and later in the Transatlantic Economic Partnership of 1998¹⁵.

Bush's first term has witnessed a lack of cooperation with its European counterparts in the economic sector and a period of tariff disputes with prospects of trade wars. However, during Bush's second term, the economic cooperation with the EU was revitalized and expanded further. At the 2007 EU-US summit, it was proposed that the TEP be further expanded through the "Framework for Advancing Transatlantic Economic Integration" which meant the creation of a Transatlantic Economic Council. However, the cooperation in the economic domain was limited at the end of 2007 – 2008 because of the prospects of the financial crisis which affected both the US and the EU. After the crisis of 2008, the Obama administration wanted to put the US economy back on track and this meant that the partnership had to expand their economic cooperation. This was to be done through the "Transatlantic Trade and Investment Partnership" which was firstly proposed in 2013, hoping the negotiations to end by next year¹⁶. The end of negotiations for the TTIP in 2016 led to no conclusion and, with Donald Trump at the White House, the talks for TTIP were cut shortly after his installation in Washington and, in 2019, the Council of the European Union decided to call the TTIP "no longer relevant"¹⁷.

The cooperation between the EU and the US is not limited to these three areas, however. The cultural and social connection between the two parties is what makes the partnership to be powerful. The cultural approach of the American society to the European one is also a strong asset to the relationship, this determining both the leaders in Washington and Bruxelles to take decisions in order to support their partners. With Joe Biden at the White House, it is to be

---

¹⁴ Matthew Baldwin, John Peterson and Bruce Stokes, "Trade and economic relations", in John Peterson, *op. cit.*, p. 29.

¹⁵ Michelle Egan and Neill Nugent, p. 33.

¹⁶ <https://www.cairn-int.info/journal-politique-etrangere-2013-2-page-13.htm?contenu=article>

¹⁷ <https://www.consilium.europa.eu/media/39180/st06052-en19.pdf>

seen what happens next in the relations with the EU, but many decisional actors in both the EU and US see it as a rapprochement between the two sides, after the unilateral and the turn away of Donald Trump from the Transatlantic partnership.

Competition inside the Transatlantic relationship

Because the partnership is in a form of a relationship between the US and the EU, disputes, and fights took place during their historical collaboration, given by the fact that both are two separate actors who can pursue different interests, some of who can affect the relationship. In the next pages, I will present and analyze three areas where the partnership was challenged and which could have put an end to the alliance in the post-Cold War era.

a. N.A.T.O. non-cooperation

The first area which represented a potential threat for the partnership in the post-Cold War era was the disputes around NATO, when the EU, mainly following its particular type of defense and military agenda, showed prospects of opposing the US lead, and the US was unhappy with the lack of cooperation of the European states, who were seen as benefiting from the alliance.

Before addressing the topic of the threats, it's better to make a short overview of the post-Cold War developments. Therefore, with the end of the bipolarisation of the international system and with the dispute between the US and the USSR, the Transatlantic partnership was placed under question, mainly in the form of what is going to happen with N.A.T.O.? There were some prospects of whether the alliance should be ended, as the main reason for which was founded disappeared, or it should continue in a new form. The answer was to be found in the discussions and developments of the '90s when the European states realized that the continuation of the security partnership with the US, through NATO, would be beneficial for their interests, especially after the failures in Yugoslavia¹⁸. The decision can be traced to the meeting of St. Malo from 1998 when France and the UK decided that the military cooperation of the EU was to be integrated into NATO. The US approved the move but with three conditions: no decoupling, no duplication, and no discrimination. These developments were later endorsed at the 50th-anniversary summit of NATO in 1999, followed by the 2002' "Berlin Plus" agreements, when the EU and NATO

---

¹⁸ Maria G Cowles, Michelle Egan, "The Evolution of the Transatlantic Partnership", pp. 14-15.

agreed to share assets on financing peacekeeping operations and crisis management¹⁹.

The Bush administration had a different policy regarding its relations with the EU and, in the first months in office, he withdrew the US from agreements regarding climate change, missile defense system, and the International Criminal Court. Despite the support which was received by the US after the 9/11 attacks, the Anglo-American intervention in Iraq challenged the NATO-EU cooperation, as the main European states backed off from aiding Bush and they considered the intervention to be unnecessary as through the UN a better outcome would be found²⁰. The 2003' events damaged the relationship and divided the partnership as well as Europe between the "old" and the "new" one, as Cowles and Egan assumed, based on the affirmation of the Defence Secretary Donald Rumsfeld²¹. The unilateral approach of Bush in Iraq damaged his image in Europe, but during his second term, he tried to repair the damage done to the relationship and to pursue a more multilateral agenda, emphasizing the fact that the US needs the EU as a 'global partner'²².

Despite Bush's rapprochement, disputes between the allies will soon come to the surface over NATO, mainly on the financial contributions. Barack Obama's installation at the White House and the economical crisis of 2008 represented another challenge for the alliance. In redressing the economy, the US adopted in 2011 the Budget Control Act which meant cuts in the defense budget and, as a result, Pentagon adopted a new doctrine of "burden-sharing" which meant that the European allies had to make more contributions than before. But this was not well received by the EU states, who were hardly affected by the economic crisis, and refused to comply with the requests²³. The low contribution of the EU to NATO and the unpreparedness of the European states were greatly shown in the 2011 Libya intervention, when France and the UK, although leading the mission, had to appeal for the US logistical aid²⁴. Despite US requests, a majority of European states decided not to contribute with the

---

¹⁹ Federiga Bindi, p. 46.

²⁰ Costanza Musu and William Wallace, "The Middle East Focus of discord?", in John Peterson, *op. cit.*, pp. 113-114.

²¹ Maria G Cowles, Michelle Egan, *op. cit.*, p. 17.

²² Michelle Egan and Neill Nugent, "The Changing Context and Nature of the Transatlantic Relationship", in p. 34.

²³ Anna Dimitrova, „Transatlantic Relations under Obama's Presidency: Between Dream and Reality", p. 2.

²⁴ Claudia Fahren-Hussey, *Military Crisis Management Operations by NATO*, pp. 110-115.

minimum 2% of their GDP to the NATO budget, and what followed, along with the Asia pivot policy and the Marshall Fund results, was the withdrawal of two brigades of troops from Europe in 2012, seen as less relevant for the interests of the US than Asia²⁵. This way, NATO's importance for the EU was placed under question, Robin Nibelett argued that the organization needed to be reformed in order to adapt to the new context²⁶. However, the events in Crimea in 2014 was a reason and a signal that NATO should remain of high importance for the defense and security policy of both the European Union and the United States.

With Donald Trump in office in Washington, the US started the rhetoric on the EU and blamed it for its refusal to cooperate and meet the minimum contribution to NATO²⁷. This proved unprecedented as it threatened the organization and the partnership at a broader level. Moreover, the Republican president made a series of statements through which he saw the security organization as "obsolete" and accused Germany of its insufficient contributions to NATO²⁸. Trump however determined some European countries, through negotiation in other domains, to make the necessary contributions to the NATO fund and exceeded the needed 2%. These were mainly states close to the border with Russia such as Poland, Romania, Estonia but also France and the UK²⁹. Following the course of actions in the past two decades, we can assume that NATO disputes between the US and the EU proved to be a challenge for the partnership as the main body of the relationship was threatened.

What this area proved is that the allies can have disputes and even prospects of breaking up the relationship, as was during Trump's administration, because of their domestic interests. However, as Katan argued, both actors should learn how to behave with one another, the EU should meet the NATO contributions and have a strong foreign policy, whereas the US should retake its position as leader of the international system.

---

²⁵ Federiga Bindi, pp. 51-52.

²⁶ <https://www.cairn-int.info/journal-politique-etrangere-2013-2-page-13.htm?contenu=article>

²⁷ More on the rhetoric of Donald Trump on Europe see Emmanuelle Blanc, „'We need to talk': Trump's electoral rhetoric and the role of transatlantic dialogues", in *Politics*, August 2020.

²⁸ Kılıç Kanat, „Transatlantic Relations in the Age of Donald Trump", *Insight Turkey*, vol. 20, nr. 3, July 2018, p. 81.

²⁹ https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/pr-2020-104-en.pdf

b. *Climate change agenda and the divergent positions of the partnership*

Another topic that prevented the Transatlantic partnership to come to common grounds was the climate change agenda. One explanation for the lack of cooperation was their manner to address the issue and their political and economic particularity at home, which prevented both to come to terms in addressing the agenda. One more reason found by Daniel Bodansky is given by the different views the EU and the US had on their allies, and therefore he argued that the US saw the EU as hypocrites, while the EU saw the US as selfish. Moreover, he argues that the EU is more conscious to take measures against climate change because of their 'lack of open spaces', whereas the Americans think that they have 'inexhaustible natural resources'. But his main argument, and which I agree with, is that the EU addresses the agenda in a multilateral way, given by the fact that it's in the standard-setting phase, given by the European integration, whereas the US tends to regulate climate change early on³⁰. Starting from these points of view and divergent positions, we can better understand why the climate change agenda proved to be a hard area where the partnership failed to come to common grounds.

The Bush administration policy on climate change was guided by a neoconservative agenda which considered that the Americans should lead and the Europeans to follow, a form of unilateralism which needed only confirmation. As a result, the US withdrew from a series of multilateral agreements including the Kyoto Protocol on climate change. The answer of the EU was to pursue a different agenda on the topic and to conclude agreements on the issue with other actors, such as Canada, Japan, and Russia, without the US participation³¹.

During the Obama administration, which claimed to pursue a more multilateral agenda than his predecessor, the climate change agenda remained on the table and continued to be a topic of debate with the Europeans, partly because Obama's actions regarding climate change represented no change from the Bush second term. Also, as Bodansky argued³², the US Congress had the last say on the topic regarding climate change and this prevented Obama's first term to pursue his environmental agenda, leaving Europeans disappointed³³. However, this state of affairs changed after Obama was reelected into office in 2012. He managed to pursue his environmental agenda, announced during his

---

³⁰ Daniel Bodansky, "Transatlantic environmental relations", in John Peterson, *op. cit.*, pp. 59-66.

³¹ Michelle Egan and Neill Nugent, *op. cit.*, p. 16.

³² Daniel Bodansky, *op. cit.*, p. 66.

³³ Michelle Egan and Neill Nugent, *op. cit.*, p. 19.

first term, and signed the Paris Agreement of 2015, representing one of the few times the transatlantic partnership came to common grounds regarding climate change³⁴.

With Donald Trump's election in 2016, the high hopes of pursuing a common agenda on environmental problems were quickly dropped. The agenda pursued by the Trump administration was in many ways the same as with the Bush first term. Again, the president pursued a neoconservative agenda and the US withdrew from a series of multilateral agreements, including the Paris Agreement³⁵. This action left the Europeans alone in pursuing this important agenda and the EU assumed the responsibility to set the global standard on environmental problems³⁶. Despite the environmental politics of the Trump administration, there are high provisions that the US will return to multilateralism, and therefore to the fight against climate change, because of the progressive agenda that Joe Biden has announced³⁷.

As was presented above, the environmental topic is of high importance for both the EU and the US, two of the most contributing actors to the global economy and two of the most developed of the world. Despite this, the allies pursued a different agenda on the issue, and in many cases, they didn't come to terms as a result of their domestic policies. However, both should learn how to cooperate in order to tackle the climate change problem and come with a plan, one which is provided by the EU in the form of 'A new EU-US agenda for global change' (December 2020)³⁸.

c. Trade disputes inside the Transatlantic partnership

As was presented under section 2.c., the economic cooperation of the partnership is one of the most important areas where the allies cooperate and it is vital for the economy of both the EU and the US. However, the relationship has witnessed a lot of episodes of disputes and fights over tariffs that led to the prospect of even a trade war between the US and the EU. Because of their lack of cooperation in this domain, the area is considered one where the allies didn't come to terms for varying reasons, and for this reason, it will constitute the last part where the partnership failed to come to common grounds.

---

³⁴ Jeffrey J. Anderson, „Rancor and resilience in the Atlantic Political Order: the Obama years”, *Journal of European Integration*, vol. 40, no. 5, July 2018, pp. 9–10.

³⁵ Kılıç Kanat, „Transatlantic Relations in the Age of Donald Trump”, p. 79.

³⁶ https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action_en

³⁷ <https://joebiden.com/climate-plan/>

³⁸ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/joint-communication-eu-us-agenda_en.pdf

The Transatlantic trade disputes were characteristic for the Cold War period, especially after Europe managed to regenerate in the postwar era and the success of the European integration began to show results. Therefore, the European states and the US have engaged in intense competition on alleged trade protectionist policies and subsidies which generated retaliatory measures by the other. One such example is the soybean problem of 1973 when the US suspended its imports of vegetal, which affected the French economy and generated European retaliatory tariffs. Similar disputes took place in 1983 with the problem of wheat subsidies in Egypt or in 1985 with the ban of hormones in meat by the EU which affected the US agricultural economy³⁹.

In the post-Cold War period, trade disputes were characteristic of the economical relations between the US and the EU, given by their economical growth and particular interests in different domains. Therefore, one of the first disputes in this period was on the preferential tariffs the Europeans had on bananas imported from Caribbean and African farmers, which affected the interests of the Latin Americans, backed by the US. This led eventually to the US retaliatory measures from 1999, which imposed tariffs on European goods, raising the losses to \$520 million. This dispute was paralleled by another set of tariffs imposed by the EU on the American beef injected with hormones, arguing that it represented a health risk for the European consumers⁴⁰. Both trade wars from the '90s were disputed at the World Trade Organization, founded in 1995 on the basis of General Accord on Tarrifs and Trade (1947), an organization that meant in the post-Cold War era the globalization of economy and the multilateral approach to it

George W. Bush's administration inherited three disputes with Europe from Clinton: bananas, hormones, and Foreign Sales Corporations. While the first issue was quickly addressed in 2001, with both parties agreeing to come to terms, the last two proved the difficulty and the problem of trade disputes between the EU and the US continued, with other issues joining soon. The dispute settlement system of the WTO proved to be of help to the trade arguments between the US and the EU, as from 54 cases from 1995 to 2001, 16 dealt with Transatlantic complaints. During the Bush administration, the Transatlantic relationship had argued over two main sectors: *steel*, which was defended fiercely by the US, and the *genetically modified food*, which was seen reluctantly by the EU and refused to import it, placing it close to a dispute with

---

³⁹ Nimmi Kurian, „Changing Dynamics of Transatlantic Relations“, *International Studies*, vol. 38, nr. 3, July 2001, pp. 281-282.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 283

the US⁴¹. Despite these fights, the second term of Bush saw growing cooperation with the EU, and the economic partnership evolved and in 2007 the Transatlantic Economic Council was founded which fostered transatlantic economic relations and coordination⁴².

When Barack Obama assumed office in January 2009, the US was highly affected by the financial crisis of 2008, while the EU was devastated by the same crisis and was involved in a process of building the economy back. The US, involved in a similar process, had adopted, as mentioned above, the Budget Control Act in 2011 which meant cuts in defense spendings and, along with the new Pentagon doctrine, asked the Europeans to meet the minimum 2% of their GDP contribution to NATO. However, the EU hadn't received this new policy which much opening and refused to make the necessary contributions, which determined Robert Gates to identify 'soft' and 'hard' states inside the alliance⁴³. Despite these accusations and misunderstandings, the economic relations between the US and the EU during Obama has witnessed a period of cooperation and coordination. This was expressed even better after 2013 when the American president announced the beginning of negotiations for a transatlantic free trade agreement, known as the Transatlantic Trade and Investment Partnership⁴⁴. However, the negotiations ended in 2016 with no conclusion and the election of Donald Trump in the same year was equivalent to the death of TTIP.

The Trump White House was in many ways different from the Obama one, but similar to the Bush administration because of its unilateral agenda. Regarding the topic of trade wars with the EU, the US adopted, under Trump, a more mercantilist and protectionist approach to trade, which affected its relations with the EU. As Anna Dimitrova identified in Trump's *Trade Policy Agenda*, the president adopted three main points in regards to trade: the global trading system was 'flawed' and outdated with organizations that were 'failing', such as the North American Free Trade Agreement (NAFTA) or even the World Trade Organization; the US was going to have an aggressive approach to trade agreements which were found unfair to the American interests; the US

---

⁴¹ Matthew Baldwin, John Peterson and Bruce Stokes, "Trade and economic relations", pp. 40-43.

⁴² Michelle Egan and Neill Nugent, "The Changing Context and Nature of the Transatlantic Relationship", p. 34.

⁴³ Anna Dimitrova, „Transatlantic Relations under Obama's Presidency: Between Dream and Reality", p. 2.

⁴⁴ Michelle Egan and Neill Nugent, "The Changing Context and Nature of the Transatlantic Relationship", p. 40.

was seeking to rebalance the trade relationships to better serve the interests of the US. Besides these points, the US-EU trade deficit was \$169 billion in 2018⁴⁵. From this perspective, we can understand why the Trump administration hadn't had a good and productive relationship with the European states in terms of trade policy. Besides the trade agenda, other factors contributed to trade disputes with the EU and here we name the 'America First' policy of Donald Trump, which, in the view of Kiliç Buğra Kanat, was the main factor for which the TTIP negotiations were cancelled. Moreover, appealing to the issue of national security, which opens the opportunity for the president to make use of Section 232 from the Trade Expansion Act of 1962, Trump placed 25% tariff on steel and 10% on aluminium, which also affected the EU, and also stressed the problem of the tariffs placed by the EU on US-made cars⁴⁶. The EU responded to these actions and imposed tariffs on a series of US goods. As Dimitrova argued, the EU and the US were close to unleashing a trade war which meant a 'spiral of reciprocal tariffs'⁴⁷. Despite the trade disputes between 2017-2020, the transatlantic allies were prevented from emerging into a trade war because of the COVID-19 pandemic which affected the world starting with March 2020 and also because Donald Trump was not reconfirmed in office, his place being taken by the Democrat Joe Biden, which is believed to pursue a more multilateral agenda, close to the Obama one.

As was presented above, the trade disputes in the Transatlantic partnership are characteristic for the post-Cold War era, when the interests of each state play an important role in defining the economic cooperation between the EU and the US. However, by the analysis made above, we can assume that a major factor that affects the economical collaboration between the two sides is given, mainly, by the ruling American president, who defines the trade and economy agenda with the EU.

Conclusions

The Transatlantic partnership has witnessed, over its 71 years of existence, moments of high cooperation, as was during the first years after World War II or Libya intervention of 2011, but also moments of disputes and fights, as was during the Suez Crisis of 1956 or the Iraq invasion of 2003. However, both the US and the EU are deemed to cooperate, not only for the political and security

---

⁴⁵ Anna Dimitrova, „The State of the Transatlantic Relationship in the Trump Era”, in *European issues*, no. 545, February 2020, pp. 4–5.

⁴⁶ Kiliç Kanat, „Transatlantic Relations in the Age of Donald Trump”, pp. 84-85.

⁴⁷ Anna Dimitrova, „The State of the Transatlantic Relationship in the Trump Era”, p. 5.

reasons, which firstly bonded them, but also because they have one of the most important economic cooperation in the world, reaching up to \$1.3 trillion as of 2018, and that both societies are culturally connected, which makes it harder for the high officials to take actions which would mean an end to the partnership. Therefore, both sides should be open to learning how to cooperate with the other, listen to their demands, and understand their interests, to pursue a more complex Transatlantic agenda that would prove beneficial for all.

DECENIUL DESCHIDERII. IZOLAREA ROMÂNIEI DIN SFERA COMUNITĂȚII DE INFORMAȚII A TRATATULUI DE LA VARȘOVIA

MARIA MONICA BURLACU¹

Abstract: *Referring to our current society, in which the technological factor has allowed the disappearance of borders in the online environment, the incursion into the study of the "Decade of Opening" represents the method we can understand the recent evolution of the "border" concept. This article analyzes the case of Romania in the 1962-1972 period of time and tries to exemplify how distancing from Moscow led to the isolation of the country from the information and intelligence community of the member states of the Warsaw Pact Organization. Despite this aspect, Romania will demonstrate that for each limited border, there was a stronger information path, a strategy that propelled diplomacy, and implicitly, the Romanian state on the other side of the Iron Curtain, thus obtaining a unique prestige in the Eastern side. The alliance of satellite states against the West, but also against Romania, highlights the emergence of transnational cooperation for solving common problems in the field of "intelligence". Starting with the Cold War, cooperation will become an indispensable element of this field.*

Keywords: *diplomacy, intelligence, subversion, mediation, cold war, invisible front*

Introducere

Adaptabilitate. Acesta este termenul care trebuie avut în vedere atunci când ne referim la reconstrucția lumii post-război. Experimentele sociale din timpul perioadei interbelice au purtat Europa spre un alt cataclism, care s-a finalizat cu restructurarea politică-socială a întregului mapamond. Miza tratatelor de pace după cea de-a Doua Conflagrație Mondială era uriașă, iar un deceniu mai târziu într-o lume bipolară sistemul de securitate european este pus în fața unei noi provocări - Tratatul de la Varșovia. Din nefericire pentru statul român, poziția geografică rămâne constantul dezavantaj, iar țara intră în plină sferă de influență sovietică.

Războiul Rece determină un nou tip de colaborare între statele occidentale, acesta fiind fundamentată pe aderarea acestora voluntară la

---

¹ Universitatea din București. Facultatea de Sociologie și Asistență Socială. Master Studii de Securitate. Coord. dr. Lucian Dumitrescu, cercetator științific la Academia Română.

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord. Drept răspuns la constituirea acestei alianțe, URSS procedează rapid pentru înființarea unei replici. Organizația Tratatului de la Varșovia devine platforma “comună” de luare a deciziilor a blocului estic. Moartea lui Stalin determină reorientarea politicii în interiorul URSS, motiv pentru care Organizația Tratatului de la Varșovia este considerată un instrument sovietic creat pentru a servi intereselor centrului și pentru a continua subordonarea guvernelor statelor din Europa de Est.² În următoarele pagini analizăm procesul transformativ la România dintr-un stat satelit într-un aliat distant care se va confrunța cu serioase probleme de securitate. Aflată la confluența dintre state loiale Kremlinului, România își va adapta atitudinea din interior în funcție de propriile interese.

Lucrarea de față prezintă principalele evenimente care au determinat distanțarea României față de URSS și reacțiile ulterioare ale Organizației Tratatului de la Varșovia. În acest sens, accentul va fi pus pe componenta externă a dilemei de securitate, elemente ale componentei interne fiind menționate pentru o înțelegere exhaustivă a evenimentelor. Prima parte a articolului cuprinde perioada 1955-1964 și evenimentele principale care au determinat politica externă a României, iar cea de-a doua se referă la politica statului sub Nicolae Ceaușescu pe finalul Deceniului Deschiderii. De asemenea, în lucrare este surprinsă atitudinea generală a serviciilor de informații și activitatea acestora în contextul izolării României. Pentru obținerea informațiilor a fost folosită metoda analizei de documente și conținut. Numeroși autori au studiat îndeaproape perioada Deceniului Deschiderii și au încadrat conceptual principalele arii ale strategiei României din perioada respectivă. Mircea Malița este cel care definește perioada 1962-72 drept “deceniul deschiderii” și reușește să ofere detalii prețioase în lucrările sale. Lucrările lui Malița alături de scrierile lui Dennis Deletant în materie de politică internă, dar și cele ale lui Larry Watts în privința detaliilor din sfera serviciilor de informații conferă cadrul teoretic ideal pentru exemplificarea dezvoltării conceptului de cooperare transnațională la nivelul structurilor de informații și sublinierii evoluției politicii externe a României.

„Sociologia ocupației” și Deceniul Deschiderii

Fragilitatea noilor regimuri comuniste determină Moscova să-și manifeste controlul inclusiv asupra serviciilor de informații, astfel că statele aflate sub sfera

---

² Laurien Crump, *The Warsaw Pact reconsidered: international relations in Eastern Europe, 1955-1969*, Routledge, 2015, p. 1.

de influență a URSS preiau modelul sovietic. Lupta împotriva imperialismului și asigurarea succesului acesteia era condiționată de colaborarea dintre statele membre OTV, mai precis necesita controlul direct al sovieticilor la nivel instituțional în țările satelit. Gheorghe Gheorghiu-Dej, liderul Partidului Comunist Român, este sfătuit de Emil Bodnăraș să solicite consilieri sovietici, șeful consilierilor din România urmând să fie Aleksandr Saharovski, viitor șef al Direcției I KGB.³ Inițial înființată în 1948 DGSP, instituția cunoscută sub denumirea de "Securitate" a suferit numeroase transformări și mutații. Analizând organizarea incipientă observăm controlul exclusiv sovietic, astfel încât instituția Securității este condusă de trei agenți sovietici cunoscuți sub identitățile Gheorghe Pintilie, Alexandru Nicolschi și Vladimir Mazuru.⁴ Ulterior Saharovski va fi artizanul Direcției de Informații Externe/DIE, implementând structura sovietică.⁵

Ascensiunea rapidă în cadrul structurilor de informații se putea face prin urmarea unor cursuri de specializare la Moscova, supranumită și Mecca studiilor de informații. Totuși această practică nu urmărea o reală pregătire a cadrelor, ci oferea iluzia unei cooperări active și egale între statele satelit și centrul puterii.⁶ Mai mult decât atât, interesul pentru menținerea supremației sovietice poate fi confundat cu intenția de colaborare cu statele membre OTV reliefată de întrunirea organizată de șeful KGB, Serov în martie 1956 de la Moscova. Îngrijorarea sovieticilor cu privire la creșterea curentului naționalist din Ungaria și Polonia, a determinat organizarea conferinței, URSS insistând asupra schimbului de informații privitor la activitățile ostile ale guvernelor blocului democratic îndreptate împotriva lor. De asemenea, a fost punctată coordonarea și asistența mutuală în domeniul SIGINT-ului.⁷

În acest timp România declanșează negocierile privind retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul statului. La baza atitudinii de distanțare a statului român față de Moscova a stat printre altele și "reinterpretarea exagerată a obligațiilor României privind despăgubirile financiare postbelice".⁸ Pe fondul

---

³ Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Rao, 2011, p. 178.

⁴ *Ibid.*, p. 195.

⁵ Florian Banu, Liviu Țăranu, *Securitatea. 1948-1989 vol 1*, Cetatea de Scaun, 2016, p. 89.

⁶ Ladislav Bittman, *The Deception Game. Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Syracuse University Research Corporation, 1972, pp. 162-163.

⁷ David E. Murphy, Serghei A. Kodrașev, George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War*, Yale University Press, New Haven, 1997, pp. 295-296.

⁸ Larry Watts, *Oaia albă în turma neagră. Lupta pe frontul intern: politica de securitate a României în perioada Războiului Rece*, București, Rao, 2018, p. 13.

izbucnirii revoluției din Ungaria și a atitudinii anti-sovietice a liderului acesteia, Imre Nagy care declara retragerea Ungariei din OTV⁹, autoritățile române se aliniază poziției comune pro intervenție. Atitudinea revizionista a ungarilor referitoare la Transilvania va determina ulterior Kremlinul să folosească participarea României la înăbușirea revoluției în campania sa de dezinformare și izolare a țării de aliații occidentali.¹⁰

Restabilirea echilibrului de putere în cadrul blocului estic prin înăbușirea revoluției din Ungaria este urmat de retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României în 1958. Principalele argumente folosite de români le regăsim în constituirea Tratatului de la Varșovia și devotamentul de necontestat al românilor demonstrată în timpul revoluției ungare. Emil Bodnăraș, ministrul apărării naționale pledase pentru retragerea trupelor în 1955 argumentând că aceasta nu va atrage după sine niciun risc.¹¹ Abila folosire a sentimentului anti-rus, comun în societatea românească, determină creșterea popularității regimului Dej după succesul retragerii trupelor sovietice.

Cu toate acestea, URSS își reorientează strategia politică privind România. Deschiderea față de RSS Moldova ia sfârșit, Hrușciov închide granițele și ia măsuri pentru a limita orice influență românească, Ungaria, și Bulgaria devin statele cele mai apropiate de RSS Moldova, care devine “o bază pentru operațiunile clandestine împotriva României”¹². Creșterea distanțării față de Moscova este direct proporțională cu cea a numărului de agenți infiltrați, acesta fiind acum principalul mecanism de supraveghere. Una dintre activitățile principale ale autorităților române devine identificarea, eliminarea și reducerea oricăror rețele clandestine de agenți sovietici care activau pe teritoriul țării sau încercau să o facă.

Statul român era subversat de rețele clandestine care acționau în interesul Uniunii Sovietice, pentru a destabiliza internă a țării. În perioada imediat următoare revoluției din Ungaria au fost deconspirate o serie de grupări care activau pe teritoriul României. Acestea încercau să submineze sentimentele de apartenență la națiunea română a etnicilor maghiari și să compromită autoritatea statului cu ajutorul propagandei naționaliste pro ungare. În acest sens, liderul unei mișcări de rezistență, Kálámán Sass a fost arestat, iar organizația “Mâna Neagră” care urmărea înfăptuirea unei serii de activități

---

⁹ Christopher Andrew, Oleg Gordievsky, *KGB. The inside story of its foreign operations from Lenin to Gorbachev*, HarperCollins Publishers, 1990, p. 430.

¹⁰ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 202.

¹¹ Laurien Crump, *The Warsaw.. op. cit.*, p. 41.

¹² Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 208.

ilegale și asasinate a fost descoperită în 1960. În același an DSS află de existența grupării “Tinerii Iubitori de Libertate” ca urmare a unei dispute dintre un informator DSS, care avea cunoștință de aceasta, și liderul grupării. Poate cea mai îngrijorătoare dintre acestea a fost deconspirarea unei organizații formată în preponderență din tineri recrutați de la Școala Gimnazială nr. 4 Oradea, unde profesorii au fost considerați autori morali.¹³ Ungaria și RDG vor desfășura activitatea cea mai intensă de sabotaj în interiorul statului român, cu precădere în zona Transilvaniei, acest lucru datorându-se prezenței minorității etnicilor maghiari și sași.

Pe plan extern, soluția propusă pentru rezolvarea crizei Berlinului o regăsim în: decizia sovieticilor de a crește numărul trupelor din RDG, actualizarea echipamentului militar și mobilizarea armatelor din cadrul statelor membre OTV. Toate acestea fiind posibile prin folosirea întregului aparat intruziv al agenților recrutați sau instruiți de URSS. Privitor la situația Germaniei, remarcăm din nou o poziție contrară Moscovei, astfel că, atât România, cât și alte state membre OTV nu empatizau cu ideea construcției Zidului din Berlin, acesta decizie afectând relațiile cu vestul și imaginea blocului comunist.¹⁴

În virtutea distanțării față de Moscova, acestor acțiuni adăugăm desființarea instituțiilor de propagandă sovietică precum biblioteci, asociații, departamente lingvistice, dar și desființarea Institutului “Maxim Gorki sau eliminarea denumirilor rusești ale instituțiilor sau străzilor. Mai mult decât atât, toate aceste instituții adesea erau sursele de obținere a informațiilor sau de recrutare a agenților informatori.¹⁵ Exploatarea relațiilor personale a servit drept modalitate de asigurare a prezenței permanente și directe a agenților. Exista un dublu avantaj al căsătoriilor între agenți și actori politici sau de influență, acestea puteau fi atât modalitate de control, cât și de acoperire. În mod inevitabil, partenerile sovietice ale românilor întorși de la Moscova erau agenți/ofițeri de informații.¹⁶

---

¹³ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, pp. 211-212.

¹⁴ Hope M. Harrison, *Driving the Soviets up the Wall: Soviet–East German Relations, 1953–1961*, Princeton University Press, 2005, p. 208-209.

¹⁵ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2010, p. 158. Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 237.

¹⁶ Larry Watts, *Oaia.. op. cit.*, p. 19.

România părăsește alianța pentru contraspionaj radio, numită oficial "Coordinating Apparatus",¹⁷ în aceste condiții relațiile dintre serviciile de securitate ale țărilor membre OTV și România se vor distanța. De pildă, între DSS și Stasi apar divergențe referitoare la împărtășirea tehnologiilor de supraveghere de către cei din urmă și refuzul celor dintâi de a încheia un acord în urma vizitei unei delegații Stasi la București.¹⁸

În anul 1962 s-a cristalizat și mai mult distanțarea față de Moscova. După emiterea unor declarații controversate privind sistemul granițelor din interiorul Blocului Estic, care vizau în principal granița României cu Ungaria, Uniunea Sovietică încalcă articolul 3 al Tratatului de la Varșovia. În octombrie 1962 se declanșează Criza Rachetelor din Cuba, decidentul sovietic trece peste consultările reciproce cu aliații, privind diferendele internaționale și acționează independent. Încă de la începutul crizei România manifestă o atitudine de neutralitate, iar critica adusă inițiativelor sovietice luate în mod independent în numele unei Organizații va caracteriza atitudinea Bucureștiului în următorii ani.

În aceeași perioadă au loc o serie de evenimente sugestive pentru practica politică a URSS referitoare la adversarii săi. Pe 21 octombrie 1962 delegația liderilor români zboară, cu o aeronavă sovietic, din India spre Moscova survolând spațiul aerian Chinez, deși aceștia nu primiseră încă aprobare pentru coridorul de zbor. Trebuie punctat faptul că, la momentul respectiv China și India se aflau într-un conflict deschis. În pofida protestelor românilor de a întrerupe zborul, echipajul sovietic continuă riscând viețile membrilor conducători ai României și, de asemenea, relațiile Beijing-București.¹⁹

Breșa dintre București și Moscova se va acutiza atunci când președintele american Kennedy declară gradul de alertă la DEFCON 3, iar Hrușciov ordonă armatelor statelor membre OTV să înceapă pregătirile militare.²⁰ Această decizie, alături de amplasarea rachetelor în Cuba fără să consulte România, determină crearea unor "baraje juridice constituționale" care să excludă orice imixtiune a puterilor străine sau controlate din afară la comanda forțelor armate.²¹

Exceptând încercarea lui Hrușciov de a ruina relațiile sino-românești, în timpul blocadei, liderul sovietic sugerează implicarea României în întreaga

---

¹⁷ Kristine Macrakis, *Seduced by Secrets. Inside the Stasi's Spy-Tech World*. Cambridge University Press, p. 256.

¹⁸ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 226.

¹⁹ Larry Watts, *Oaia.., op. cit.*, p. 47.

²⁰ Graham Allsion, Philip Zelikow, *Esența Deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, Iași, Polirom, 2010, p. 189.

²¹ Larry Watts, *Oaia.., op. cit.*, p. 53.

Criză prin denumirea primei nave petroliere, folosită în cadrul blocadei, BUKAREST, încercând astfel să ruineze relațiile americano-române.²² În 1960 România era prima țară socialistă care încheia un Memorandum pentru programe reciproce în artă, știință și educație cu SUA.²³ Cu toate acestea, americanii nu s-au lăsat păcăliți de sugestia sovieticilor. Ulterior Crizei, Kennedy va manifesta o atitudine de deschidere față de România, SUA fiind dispusă să sprijine statul român pe drumul independenței față de URSS. România declanșează o politică pentru dezarmare, un an mai târziu ministrul de externe Corneliu Mănescu expune scrisoarea lui Dej în fața secretarului de stat Dean Rusk. România asigură Washingtonul de neutralitatea sa în cazul declanșării unui conflict de URSS, de altfel, reafirmă faptul că nu a fost consultată cu privire la amplasarea rachetelor.²⁴

“Sorry, Romania, please repeat” este un episod notoriu al anilor 1960. Pe fondul nedreptății suferite de România în cazul Crizei Rachetelor din Cuba, statul a început să-și manifeste și mai fervent activismul pentru denuclearizarea Balcanilor. În aceste condiții, în cadrul Comitetului Politic al ONU unde se dezbăteau soluțiile pentru zona Americii Latine, toate statele blocului estic s-au abținut, mai puțin statul român, care prin vocea lui Mircea Malița și-a exprimat acordul. A fost un moment fără precedent, România se opune în mod direct unanimității socialiste.²⁵

La nivel economic România făcea pași repezi spre independența industrială, planul sovietic din 1963, prezentat în cadrul unei întruniri C.A.E.R., ar fi îngreunat dezvoltarea industrială pe care liderii comuniști de la București o aveau în vedere și țara ar fi rămas furnizor permanent, al URSS dacă ar fi acceptat planul.²⁶ În același timp, contrar viziunii sovietice asupra unei organizații economice transnaționale, România semnează acorduri economice cu Franța, China și RFG. Prevenirea imixtiunilor sovietice impune implementarea unor măsuri provocatoare precum cererea retragerii consilierilor sovietici din interiorul Ministerului de Interne. Drept urmare a fost trimisă o misiune sovietică, Epișev-Podogornî, pentru a restabili “ordinea” în România,

---

²² Larry Watts, *Oaia...*, op. cit., pp. 52-55.

²³ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Rao, 2014, p. 200.

²⁴ Dennis Deletant and Mihail Ionescu, “Romania and the Warsaw Pact: 1955–1989”, in CWIHP Working Paper No. 43 Washington, 2004, p. 64.

²⁵ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *ibid.* p., 220.

²⁶ Dennis Deletant, *România.. op. cit.*, p. 155.

din nefericire pentru strategia Moscovei liderii de la București au folosit argumente fundamentate pe doctrina marxist-leninistă.²⁷

Clivajul dintre centru și periferie avea să fie evident odată cu emiterea *Declarației cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale* din 1964. Deși din punct de vedere doctrinar păstrează liniile comuniste, declarația trasează noua direcție a politicii externe a României, prin includerea principiilor independenței, suveranității naționale, egalității, dar și al neamestecului în afacerile interne alături de integritatea teritorială. Medierea conflictului sino-sovietic contribuie la emanciparea poziției statului pe scena Europei de Est, de asemenea, pe fondul acestui conflict declarația statuează dreptul fiecărui partid de a se organiza și egalitatea între toate partidele comuniste.²⁸ Legăturile cu statele occidentale încep să fie evidente după momentul “Primăverii de la București”, astfel încât în august 1964 o delegație română merge la Paris. La nivel comparativ, atitudinea nestatornică a României din cadrul OTV putea fi asemănată sugestivă cu atitudinea Franței în cadrul NATO.²⁹ În mod deosebit, la deschiderea relațiilor dintre SUA și România a contribuit misiunea secretă a lui Mircea Malița. Ministrul adjunct are o întrevedere cu subsecretarul de stat american Harriman, care se concretizează în 1964 cu plecarea unei delegații române economice în Statele Unite.³⁰

În perioada 1963-1964 Serviciul A de „măsurii active” al KGB, care se ocupa de propaganda externă și dezinformare, este exportat în Ungaria, RDG și Cehoslovacia. În acest mod colaborarea dintre serviciile de informații ale statelor menționate și URSS contribuie la creșterea influenței centrului în majoritatea zonelor și la izolarea României, problema comună a acestora. Importarea acestui tip de structură a impus totodată și menținerea permanentă a consilierilor sovietici în statele respective.³¹ Tendința de independență, manifestată mai ales în planul politicii externe, a condus în mod direct la distanțare între serviciile române și cele ale statelor membre în blocul sovietic mai ales după 1962, acestea fiind caracterizate drept “oficiale, formale, dar neproductive”³².

De asemenea, România nu era exclusă numai din punct de vedere instituțional, ci era exclusă din și afacerea traficului “roșu” de droguri și arme.

---

²⁷ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, pp. 227-228.

²⁸ Laurien Crump, *The Warsaw.. op. Cit.*, p. 82.

²⁹ *Ibid.*, p. 83.

³⁰ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *op. cit.*, p. 207.

³¹ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 303.

³² Ladislav Bittmam, *op. cit.*, p. 147.

Începând cu 1962 Hrușciov extinde operațiunile de trafic în Europa de Est, astfel încât expansiunea fenomenului asigura un profit crescut, care putea fi ulterior investit în serviciile de informații.³³ Rețele au fost rapid construite în zona Americilor. România și Albania au fost excluse din această afacere multilaterală a drogurilor, țările implicate limitându-se la Ungaria, RDG, Bulgaria, Polonia, pe lângă Cuba și Cehoslovacia, desigur, sub directa îndrumare a URSS.³⁴

Apogeul transformărilor din interiorul serviciului de informații român, care marchează sistemul de securitate într-un mod interșanjabil, este reprezentat de epurările din cadrul Securității și armatei. Acțiunea este întreprinsă pentru a elimina practicile caracteristice sovieticilor alături de influența profundă a acestora din cadrul instituțiilor de securitate, iar începând cu 1962 procesul de trimitere a agenților pentru pregătire la Institutul Dzerjinsky al KGB este stopat.³⁵ Sistemul de școlarizare al viitorilor ofițeri se va desfășura pe parcursul a trei ani, urmând în mod automat și cursuri de drept. De asemenea, o parte dintre aceștia puteau fi recrutați din interiorul "producției", însă condiția era să fie absolvenți deja de studii superioare, iar cursurile pe care le urmau se desfășurau pe o durată de câteva luni.³⁶

Quo vadis România?

Gheorghe Gheorghiu- Dej este urmat la putere de Nicolae Ceaușescu. Pe fondul relaxării terorii dejiste s-a produs ascensiunea noului lider în primii ani ai săi la putere. Ceaușescu a continuat linia politicii doctrinei Dej-Maurer, activitatea a decurs conform modului oligarhic implementat de fostul conducător, conform căruia liderul conducea cu ajutorul și susținerea partidului. Datorită acestei continuități a politicii Deceniul Deschiderii s-a extins până în anul 1972, noua doctrină dezvoltându-se în jurul unei "dictaturi de familie".³⁷

În cea de-a doua parte a anilor '60, România se va afirma în calitate de mediator. Experiența din cadrul conflictului sino-sovietic a oferit, de asemenea, un avantaj în abordările viitoare. Astfel, între 1965 și 1966 România a promovat constant dialogul între Hanoi și Washington, Ceaușescu declarând că "și noi trebuie să ne preocupăm de găsirea soluțiilor pentru a preveni extinderea acestui

---

³³ Joseph D. Douglass, *Red Cocaine: The Drugging of America and the West*, Edward Harle Limited, 1999. p. 37.

³⁴ Joseph D. Douglass, *op. cit.*, p. 32.

³⁵ Larry Watts, *Ferește..op. cit.*, p. 212.

³⁶ Liviu Țăranu, "Câteva considerații privind schimbările din politica de personal în cadrul structurilor M.A.I la începutul anilor '60", în *Caietele CNSAS*, nr. 2, 2008, CNSAS, p. 43.

³⁷ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *op. cit.*, p. 233.

război”³⁸. Deși Statele Unite nu consideră semnificative intervențiile terților în soluționarea acestui conflict, fostul director adjunct al CIA, Cooper, consideră românii drept “unii dintre cei mai eficienți intermediari”³⁹. Privitor la conflictul dintre Hanoi și Washington, americanii priveau situația prin lentila împărțirii sferelor de influență, motivau acest aspect prin dorința de expansiune exacerbată a Chinei în zona Asiei.⁴⁰

Acțiunile României din această perioadă vor combate în mod constant denigrarea imaginii sale la nivel internațional organizată de diferiți actori, printre care și defectorul Anatoli Golișin. Acesta va susține că întreaga politică de distanțare și independență față de Moscova este un “mit”, România fiind “un cal troian”. În spatele politicii statului aflându-se, de fapt, interesul național economic și strategic.⁴¹ Până la momentul ‘68, România se remarcă prin recunoașterea oficială a RFG-ului, în ianuarie 1967, stabilirea relațiilor la nivel de ambasadă cu aceasta reprezenta o altă dovadă a independenței față de Moscova.⁴²

Nicolae Ceaușescu urmează acest făgaș și în privința conflictului arabo-israelian, atunci când se poziționează contrar Uniunii Sovietice și Blocului Estic care întrerup relațiile cu Israelul. În cadrul reuniunii statelor membre OTV delegația română refuză semnarea declarației de condamnare a Israelului.⁴³

Tot în 1967, Comunitatea de informații din interiorul Organizației Tratatului de la Varșovia se reunește la Budapesta, pentru a dezbate acțiunile subversive comune ale blocului comunist împotriva Vaticanului. România va fi singurul stat care se va opune acestui demers⁴⁴, în timp ce serviciile ungare AVH manifestau un entuziasm ieșit din comun. În același timp, comunitatea de spionaj occidentală va justifica acțiunile Cehoslovaciei din primăvara și vara lui 1968 în baza exemplului dat de România, mai ales odată cu declarației din 1964.⁴⁵

În august 1968, serviciul de informații al armatei române și cel de contrainformații vor raporta liderului de la București invazia din Cehoslovacia, pe care acesta o va condamna în mod clar. Decizia României de a se poziționa,

---

³⁸ Larry Watts, *Oaia.. op. cit.*, p. 91.

³⁹ *Ibid.* p., 72.

⁴⁰ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *op. cit.*, p. 230.

⁴¹ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 331.

⁴² Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu. Geniul Carpaților*, Polirom, 2011, p. 154.

⁴³ *Ibid.*, p. 156.

⁴⁴ Christopher Andrew, Wasili Mitrokhin, *The sword and The shield. The Mitrokhin Archive and the secret history of the KGB*, Perseus Books Group, 2001, p. 499-500.

⁴⁵ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 363.

din nou, contrar doctrinei Brejnev este cea mai elocventă dovadă a independenței statului față de Uniunea Sovietică. România se afla într-o situație dificilă, din punct de vedere geografic era înconjurată de state membre OTV care manifestau ostilitate față de întreaga politică românească. În acest sens, serviciile de informații de la Bucureștiul încep o supraveghere amplă a situației de la granițe, iar la nivel de armată încep pregătirile militare. Desigur, atât sovieticii, cât și bulgarii alături de unguri manifestau activități care, în mod vădit, vizau intimidarea statului. Pentru România conflictul părea inevitabil, motiv pentru care aceasta își asigură sprijinul Chinei.⁴⁶ De altfel, Iugoslavia va fi reticentă la sugestiile serviciilor de informații din România, privind posibilitatea invaziei și la sud-vest de granița României. Contrar așteptărilor, România va primi sprijinul SUA pentru gestionarea crizei de securitate. Președintele Johnson avertizează public URSS că posibila intervenție din România ar putea avea repercusiuni grave pe scena internațională.⁴⁷ "Actul de agresiune" comis de România prin condamnarea invaziei din Cehoslovacia, dar și criza ulterioară vor determina Kremlinul să direcționeze agenți GRU în zona statului român.⁴⁸

Cu toate acestea, Uniunea Sovietică va continua lupta împotriva României cu arme diferite. Folosind drept pretext afilierea României în cadrul OTV, sovieticii solicită reintegrarea unităților militare și standardizarea echipamentelor armatei române, în decembrie 1968. Contrar analizei serviciilor de informații occidentale, care remarcă o oarecare îngrădire a independenței române, serviciile de spionaj OTV, printre care Stasi raportau o situație cu totul diferită. România va contesta cu atât mai mult rolul conducător al Uniunii Sovietice, astfel încât în cadrul ONU susține în mod repetat dreptul statelor mici și mijlocii de a-și coordona politica externă independent de doctrina politică.⁴⁹ O dovadă în plus a onestității opoziției României o regăsim în refuzul asupra unui nou Statut al OTV, prin care Moscova își sporea autoritatea în interiorul organizației cu privire la situațiile belicoase. România blochează promovarea statului în cadrul întrunirii OTV din 1969.

O campanie ferventă de discreditare a României se declanșează odată cu vizita președintelui american Richard Nixon în România din 1969. Trebuie menționat faptul că Nixon era la cea de-a doua vizită a sa în România, prima

---

⁴⁶ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, pp. 381-389.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 405.

⁴⁸ Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*. Routledge, 2015, p. 88.

⁴⁹ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, pp. 459-460.

având loc în 1967 fiind una de natură privată.⁵⁰ Nixon readucea în discuțiile din 1969 laitmotivul vizitei anterioare relațiile sino-americe, motiv care determină Moscova va încerca să influențeze Washingtonul învinuind România pentru disfuncționalitatea relațiilor sino-sovietice. Contradictoriu opiniei sovieticilor care vor susține că deschiderea față de americani “a provocat prăbușirea prestigiului României”⁵¹, Mircea Malița ne spune că “România atinsese un nivel de prestigiu internațional fără precedent”⁵². Vizita președintelui american va fi întoarsă în 1970 fiind urmată de aderarea României la Acordul General pentru Tarife și Comerț/GATT, ulterior în ‘72 aderă la Fondul Monetar Internațional și la Banca Mondială. Sporirea exponențială a importanței independenței factorului economic va fi subliniată de obținerea statului comercial preferențial în cadrul Comunității Europene în ‘73, iar apogeul va fi atins în ‘75 când România obține clauza națiunii celei mai favorizate.⁵³

Independența României față de Kremlin nu putea fi asigurată fără cooperarea și loialitatea serviciilor de informații române. Atât Dej, cât și Ceaușescu au vizat demararea unor procese care să asigure eliminarea factorului sovietic. În pofida acestor demersuri, KGB și GRU au menținut, în mod cert, în structurile politice ale României agenți adormiți aflați în funcții cheie. Un exemplu pertinent este cel al spionului Mihai Caraman. Acesta a activat sub acoperire la Paris unde a reușit să recruteze un funcționar francez NATO François Roussilhe, dar și un colonel turc Nahit Imre. După ce a stabilit contact cu Caraman, KGB trimite un agent care să coopereze cu acesta, Vladimir Arhipov.⁵⁴ Caraman va fi retras după dezertarea lui Iacobescu, în mod paradoxal autoritățile franceze nu îl vor expulza pe Caraman. Personalul diplomatic al României nu a fost singurul vizat de sovietici, creșterea independenței României a fost direct proporțională cu cea a numărului de agenți remobilizați în interiorul statului. Sistemul Securității din România a suferit numeroase metamorfoze, însă cultura practică a rămas preponderent cea importată la începuturile comunismului, adaptată societății românești și implicit mutațiilor politice ale statului.

În loc de concluzie: Deceniul deschiderii vs. Imprevizibilitatea finalității

---

⁵⁰ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *op. cit.*, p. 225.

⁵¹ Larry Watts, *Ferește.. op. cit.*, p. 493.

⁵² Mircea Malița, Dan Dungaciu, *op. cit.*, p. 238.

⁵³ Dennis Deletant, *Ceaușesc.. op. cit.*, p. 70.

⁵⁴ *Ibid.* p. 55.

În acest deceniu, România rămâne izolată din sfera comunității de informații a OTV, însă putem observa cum în ambele blocuri estic și vestic cooperarea între structurile de informații devine indispensabilă în contextul unor alianțe precum cele din timpul Războiului Rece. Această cooperare nu doar că devine un trend, care va tranzita până în prezent, ci va fi o nevoie date fiind amenințările comune generate de rapida dezvoltare a factorului tehnologic, care va culmina dispariția ulterioară a granițelor în mediul online.

Drumul deschis de doctrina Dej-Maurer, în privința politicii externe a României, este continuat de Ceaușescu până la începutul anilor '70. Succesul pe care aceasta l-a înregistrat pe plan extern contrastează puternic cu eșecul politicilor din plan intern. La finele acestui deceniu România capătă credibilitate la nivel internațional, iar încercările de discreditare întreprinse de rivali sunt eliminate, politica de independență a României reflectând în mod expres intențiile statului, nu ale terțelor părți.

Ieșirea din scena politică a unor persoane precum Maurer, Mănescu sau Bodnăraș, dar și înlăturarea sistemului oligarhic, care contribuise la succesul doctrinei Dej-Maurer, au fost rezultatul unui proces natural degenerativ. Revoluția culturală din China va sta la baza nestăpânitei admirații a lui Ceaușescu față de aceasta. Modelul importat ulterior în România determină reconsiderarea doctrinei comuniste, creșterea cultului personalității și închiderea Deceniului Deschiderii. Desigur, Deceniul Deschiderii reprezintă poate cea mai prestigioasă perioadă a diplomației românești din timpul dictaturii comuniste. Sub autoritatea altui lider, în afara lui Ceaușescu, liniile de strategice deschise de doctrina Dej-Maurer ar fi continuat? Și dacă ar fi continuat, în ce măsură s-ar fi produs independența față de URSS? Raportându-ne la moștenirea istorică, aceste întrebări rămân subiecte ale istoriei contrafactice.

EVOLUȚIA POLITICII EXTERNE A REPUBLICII MOLDOVENEȘTI NISTRENE ÎN PERIOADA ULTERIOARĂ ADOPTĂRII CONCEPTULUI DE POLITICĂ EXTERNĂ DIN ANUL 2012

PRICOPIUC SERGHEI*

Abstract: *The research investigates the Transnistrian Moldovan Republic's Concept of the Foreign Policy from 2012 and its aftermath. Relational objectives with other states were the focus of the research. The proposed and de facto relations of TMR with the Russian World, Ukraine and the European Union were expressly analyzed. While researching this topic, it became obvious that the population of the Transnistrian region had a particular affinity for the various Eurasian political structures. Despite their desire to assert themselves as an independent state entity, the citizens of the TMR also advocate for their integration into the Russian Federation. Ukraine is found as a necessary „window to the world” for the survival of the separatist regime in Tiraspol. At the same time, Ukraine is also the state that has disappointed the population of the Transnistrian region the most. Collaboration with the European Union is avoided in the Concept. However, during the period addressed in the research paper, the EU has shown that it can also be a considerable geopolitical agent in the region. The research concluded that although the Russian Federation had lost its supremacy over exports from the East Dniester region, it retained its strong influence through its monopoly on Transnistrian imports, the control they have on the media, and its armed presence in the region.*

Keywords: *Transnistrian Moldovan Republic, External politics, Russkiy mir, Ukraine, European Union*

Introducere

La data de 23 iunie 1990 a fost adoptată declarația de suveranitate de către Sovietul Suprem al Moldovei. În data de 27 august 1991, Parlamentul Republicii Moldova a proclamat independența statului¹. Încercările categorice ale

---

* Masterand, anul II, Programul de studii „Istoria și Practica Relațiilor Internaționale”, coordonator științific lect. univ. dr. Bogdan Antoniu, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

¹ Igor Cașu, Igor Șarov (ed.), *Republica Moldova: de la perestroikă la independență: 1989-1991: documente secrete din arhiva CC al PCM*, Cartididact, Chișinău, 2011, p. 1.

Occidentului de a reduce din puterea și influența Moscovei au luat sfârșit. La 26 decembrie 1991, în timpul unui discurs oficial televizat, Mihail Gorbaciov a anunțat încetarea existenței Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și a demisionat. Ulterior, la inițiativa președinților Rusiei, Ucrainei și Kazahstanului s-a constituit CIS (Comunitatea Statelor Independente)².

În anul 1989, pe teritoriul viitoarei Republici Moldova s-a manifestat un puternic curent militant pentru recunoașterea limbii moldovenești ca limbă oficială de stat. Aceasta ar fi urmat să fie trecută la grafia latină. În paralel, s-a dezvoltat un contracurent. Acesta urmărea conservarea modelului sovietic și milita pentru o viață culturală interetnică. Adepții reacționari au întemeiat o mișcare denumită „Interfront”. Prin aceasta s-a urmărit menținerea Uniunii Sovietice. La alegerile parlamentare din 1990, fracțiunea conservatoare a fost înfrântă cu ușurință. Reprezentanții mișcării se aflau, preponderent, în zona de peste Nistru. La 27 august 1991, eveniment unic în istoria Chișinăului, aproximativ 300.000 de oameni s-au adunat pentru a susține, printre principiile de democratizare și renaștere națională, schimbarea statutului oficial al limbii în cea română. Adoptarea legislației lingvistice a stârnit noi reacții, în special în stânga Nistrului, unde s-a pus problema creării unei autonomii³.

Pe acest fundal, la sfârșitul anului 1989 și la începutul anului 1990, au fost organizate referendumuri ilegale cu privire la dobândirea autonomiei. Separatiștii au început să sfideze diverse legi ale RSSM. La 2 septembrie 1990, separatiștii transnistreni au proclamat Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Nistreană. Au urmat diferite acțiuni ale fracțiunilor. Ședința guvernului care a avut loc la Dubăsari a fost întreruptă de separatiști. În luna decembrie a anului 1990, au fost organizate alegeri în RSSMN⁴.

În anul 1991, noua auto-proclamată republică a acționat în vederea separării sistemului bancar și fiscal față de cel din stânga Nistrului. Înmarmarea populației cu armele Armatei a 14-a a reprezentat o barieră în fața intervențiilor Chișinăului. La câteva zile după declararea independenței Republicii Moldova (27 august 1991), „gărzile separatiste” au atacat organele de stat de pe malul drept al Nistrului care se subordonau Chișinăului și au refuzat arborarea tricolorului. Sfârșitul anului 1991 a fost marcat de diferite conflicte armate. Între acestea se numără și diferite confruntări între poliție și gardiștii separatiști de

---

² Leonid Bulmagă, *Moldova în a doua jumătate a sec. al XX-lea. Aspecte ale vieții social-economice*, Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 2008, pp. 234-264.

³ Igor Cașu, Igor Șarov (ed.), *op. cit.*, pp. IX-XI.

⁴ Anatol Țăranu, Mihai Gribincea, *Conflictul transnistrean. Culegere de documente și materiale (1989-2012)*, vol. I, Lexon Print, Chișinău, 2012, pp. 14-20.

care erau atacați. La 2 martie 1992 a început un conflict militar de amploare. Apogeul războiului de la Nistru a fost atins începând cu data de 19 iunie. Chișinăul a trimis TAB-uri în localitatea Bender pentru a apăra secția de poliție. A fost un moment oportun ca militarii Armatei a 14-a să atace forțele moldovenești cu artilerie de calibru mare și tancuri. Au urmat pierderi umane și economice semnificative. Și-au pierdut viețile cca. 1000 de oameni, peste 2000 au fost răniți, iar 110.000 s-au refugiat⁵.

Rusia a continuat să susțină militar regimul separatist de la Tiraspol. În urma armistițiului conflictul a rămas „înghețat”⁶. În prezent, raioanele din stânga Nistrului alcătuiesc o entitate nerecunoscută oficial: Republica Moldovenească Nistreană.

Conceptul de Politică Externă al RMN

Conceptul de Politică Externă⁷ al autointitulatei RMN, adoptat la 20 noiembrie 2012 de către președintele Evghenii Șevciuk susține că năzuințele „poporului” transnistrean s-au afirmat prin referendumurile din anii 1991 și 2006. Referendumurile sunt prezentate ca elemente fundamentale în vederea susținerii statale transnistrene. Potrivit Conceptului, aceste referendumuri sunt baza necesității existenței juridice și politice a republicii pe plan internațional.

Principalele obiective ale politicii externe asumate în Concept de liderii de la Tiraspol sunt: apărarea drepturilor și libertăților cetățenești; apărarea și consolidarea suveranității și independenței statale pe cale diplomatică; construirea unor relații de egalitate și reciprocitate a avantajului cu celelalte țări; îndeplinirea dorinței cetățenilor RMN exprimată prin referendumuri; realizarea pe cale diplomatică a unor circumstanțe externe propice dezvoltării ca stat modern (...), popularizarea culturii, istoriei și a identității cetățenilor RMN; participarea la procesele de integrare în CIS⁸.

Analiza referendumului din 17 septembrie 2006 relevă detalii importante din formularea întrebărilor acestuia. Locuitorilor de la est de Nistru le-au fost

---

⁵ *Ibidem*.

⁶ Valeriu Cușnir, *Premisele sociale, economice și juridice ale reintegrării localităților din stânga Nistrului în cadrul Republicii Moldova, în Basarabia – 1812. Problema națională, implicații internaționale*, Ed. Academiei Române, București, 2014, pp. 1070-1072.

⁷ Ukaz Prezidentului PMR, *Ob utverzhenii Kontseptsii vneshney politiki Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki* (Decretul președintelui PMR, *Cu privire la aprobarea Conceptului de Politică Externă al Republicii Moldovenești Nistrene*), nr. 766, 20 noiembrie 2012, sursă web: <https://www.ulpmr.ru/ul/show/GXgQ2YxXSbnhmXuRSckZO67Dr5L5iRwgl6pc=> (accesat la 1 aprilie 2021).

⁸ *Ibidem*.

propuse două întrebări. Una dintre acestea chestiona dorința, sau nu, de renunțare la independență și de integrare în Republica Moldova. Cealaltă întrebare chestiona, pe lângă dorința de afirmare a independenței, o potențială integrare a RMN în Federația Rusă⁹. Așadar, dorinței de independență îi era atașată potențiala integrare în Federația Rusă. Spre deosebire de reintegrarea în Republica Moldova, aderarea la Federația Rusă era conexasă manifestării independenței. O concluzie logică extrasă din Concept este că statul urmărește protejarea și promovarea identității cetățenilor RMN. În același timp, Conceptul urmărește îndeplinirea voinței „poporului transnistrean”, deci o posibilă integrare în Fed. Rusă, federație în care elementul etnic rus nu poate fi parte a unui popor distinct.

Acest lucru devine paradoxal în special prin analiza punctului 8 al Conceptului. În prezentarea brandingului național, primul aspect prezentat abordează identitatea. Obiectivul vizat de liderii de la Tiraspol este crearea unui câmp informațional extern pozitiv cu privire la republică. RMN este prezentată ca republică multinațională, iar cetățeanul de la est de Nistru are o identitate aparte formată în baza armoniei interetnice.

Lumea Rusă și integrarea eurasiatică

Punctele prezentate în branding-ul național al RMN continuă, printre altele, cu ideea apartenenței republicii în lumea rusă, ca parte integrantă, transnistrenii luptând pentru o participare profundă în procesele de integrare în spațiul eurasiatic¹⁰. Dorința exprimată de transnistreni în cadrul referendumului din 2006 nu poate fi contestată. Sondajul întreprins în regiunea transnistreană în perioada dintre lunile octombrie 2018 și februarie 2019 confirmă voința exprimată majoritar de cetățenii de la est de Nistru. Din cele 499 de interviuri ale eșantionului reiese că 37,1% dintre respondenți consideră integrarea Transnistriei în Federația Rusă ca fiind metoda optimă pentru o dezvoltare rapidă a regiunii. În ordinea preferințelor, cu un procent de 22,6%, al doilea răspuns-soluție ca dezvoltare rapidă a regiunii oferit de intervievați este recunoașterea independenței statale a RMN. Foarte aproape ca popularitate față de acest răspuns, aleasă de 20,4% dintre intervievați, varianta unor parteneriate

---

⁹ Verkhovnyy Sovet Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki, *Postanovleniye. Ob ob"yavlenii i Provednii Referenduma Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki po Voprosu vzaimootnosheniy s Rossiyskoy Federatsiyey i Respublikoy Moldova* (Sovietul Suprem al Republicii Moldovenești Nistrene, Rezoluție. Despre anunțarea și desfășurarea referendumului Republicii Moldovenești Nistrene privind relația cu Federația Rusă și Moldova), 14 iulie 2006, Nr. 266.

¹⁰ *ibidem*.

cu Federația Rusă este a treia ca preferință în rândul locuitorilor regiunii de la est de Nistru. Doar 5,2% dintre respondenți consideră realipirea Transnistriei la Republica Moldova ca fiind opțiunea veritabilă în vederea dezvoltării mai rapide a regiunii¹¹.

În ciuda realității incontestabile exprimate de transnistreni, Federația Rusă, membru cu drepturi depline în ONU și cu prezență permanentă în Consiliul de Securitate, nu a recunoscut independența Republicii Moldovenești Nistrene¹². Potrivit Conceptului de Politică Externă al RMN, colaborarea cu Fed. Rusă este una din principalele direcții. Cele două părți, se susține, sunt legate prin relațiile istorice, culturale și economice, și sunt parte a aceleiași lumi ruse. Totodată, parteneriatul transnistrean-rus este catalogat ca fiind necesar din prisma interesului geopolitic al Rusiei pentru „stabilitatea regională”¹³. Faptul că Rusia nu recunoaște independența autoproclamatei republici Transnistrene este controversat. Acest punct de vedere se susține mai ales din prisma recunoașterii în mod oficial a Abhaziei și Osetiei de Sud de către Fed. Rusă¹⁴. Aceasta a refuzat anexarea celor 2 teritorii după strategia specifică înghețării conflictelor din fostele republici ale URSS¹⁵. Or, în cazul Transnistriei, Federația Rusă nu a recunoscut nici măcar independența.

Conceptul de Politică Externă al RMN prevede o serie de relații speciale cu republicile popoarelor „frățești”: Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabakh. Pe lângă recunoașterea reciprocă a acestor state¹⁶ nerecunoscute sau recunoscute parțial din fosta URSS, un element comun important este sentimentul de apartenență la Lumea Rusă. Conceptul polisemic de „Lume Rusă” are calitatea utilă de a fi fluid și vag. După cum susțin unii oficiali de la Moscova, Lumea Rusă are trei seturi de semnificații interconectate: lingvistică,

---

¹¹ Tatiana Cojocari, Dan Dungaciu, Radu Cupcea, *Raport de cercetare. Percepții, atitudini și valori ale populației din stânga Nistrului*, ISPRI, București, 2019, p. 40.

¹² von Steinsdorff Silvia, Fruhstorfer, *Post-Soviet de facto states in search of internal and external legitimacy. Introduction*, în *Communist and Post-Communist Studies*, nr. 45, Elsevier Ltd., 2012, p. 118.

¹³ Ukaz Prezidentă PMR, Ob utverzhenii Kontseptsii... (Decretul președintelui PMR, Cu privire la aprobarea Conceptului...), nr. 766, 20 noiembrie 2012.

¹⁴ von Steinsdorff Silvia, Fruhstorfer Anna, *op. cit.*, p. 118.

¹⁵ Sergiy Glebov, *The Beginning of Ukraine and the End of the Post-bipolar World*, în Viktor Stepanenko, Yaroslav Pylynskiy, *Ukraine after the Euromaidan. Challenges and Hopes*, Peter Land, Bern, 2015, p. 107.

¹⁶ von Steinsdorff Silvia, Fruhstorfer Anna, *op. cit.*, p. 118.

biopolitică și civilizațională¹⁷. Această apartenență ridică serioase semne de întrebare cu privire la iredentismul rusesc în „vecinătatea apropiată”¹⁸.

Secțiunea dedicată integrării eurasiatice a Conceptului de Politică Externă a RMN precizează că intensificarea eforturilor integrării în această direcție permit consolidarea suveranității și independenței autoproclamatei Republicii. Totodată, textul susține că integrarea eurasiatică garantează păstrarea modelului transnistrean de identitate poli-culturală și lingvistică. Participarea RMN la proiectele de integrare euro-asiatică este considerată ca fiind una din bazele solide a ideii naționale moderne statale. Cursul strategic dezvoltat vizează integrarea sub conducerea Federației Ruse. Acest lucru ar genera o dezvoltare a economiei¹⁹.

În ciuda nivelului de realism - sau nu - a finalităților propuse, acestea se construiesc pe baza viziunii elitelor de la Tiraspol care proiectează „transnistreanul” ca fiind parte a „Lumii Ruse”²⁰. În acest sens este importantă cercetarea cu privire la sentimentul de apartenență la Lumea Rusă efectuată și pe teritoriul autoproclamatei RMN în perioada imediată izbucnirii conflictului din Ucraina în anul 2014²¹. Investigarea sociologică a fost întreprinsă în regiunile din sud-estul Ucrainei, Crimeea, Abhazia, Osetia de Sud și Transnistria. În urma cercetării s-a constatat că în rândul populației regiunii transnistrene există cel mai pronunțat sentiment de apartenență la Lumea Rusă. Crimeea este cealaltă regiune cu un procent preeminent de populație care se consideră parte a Lumii Ruse. Totuși, în această regiune, doar jumătate din tătari se consideră parte a „lumii” amintite. În contrast, grupul etnic semnificativ și fără origini predominant slave din Transnistria, moldovenii, se consideră parte a Lumii Ruse în procent mai mare decât cel al grupurilor etnice ucrainean și rus²².

---

¹⁷ John O'Loughlin, Vladimir Kolosov, Gerard Toal, *Who identifies with the “Russian World”? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria*, in *Eurasian Geography and Economics*, Routledge, Londra, 2017, p. 5.

¹⁸ Mikhail Suslov, „Russian World”: Russia's Policy toward its Diaspora, în *Russie.Nei.Visions*, Nr. 103, Ifri, Paris, Iulie 2017, passim.

¹⁹ Ukaz Prezidentului PMR, Ob utverzhdenii Kontseptsii... (Decretul președintelui PMR, Cu privire la aprobarea Conceptului...), nr. 766, 20 noiembrie 2012.

²⁰ Agnieszka Aleksandra Miarka, *Para-states as an instrument for strengthening Russia's position - the case of Transnistria*, in *Journal of Strategic Security*, Vol. 13, Nr. 2, 2020, p. 2.

²¹ John O'Loughlin, Vladimir Kolosov, Gerard Toal, *op. cit.*, passim.

²² ibidem. p. 17, 19.

Or, după cum se poate constata prin analiza strategiei politice externe a Fed. Ruse de a îngheța conflictele în regiunea Mării Negre²³, aceasta nu este interesată de Transnistria în sine. O ipoteză viabilă este aceea că Fed. Rusă își dorește cât de mult posibil păstrarea influenței la Chișinău. Prin menținerea „problemei transnistrene”, Rusia încearcă să reducă dorința de implicare a UE în Rep. Moldova²⁴.

Ucraina – fereastra către lume

În politica externă a RMN, relația cu Ucraina este considerată prioritară²⁵. Încă din timpul perioadei președinției lui Smirnov, oficialii de la Tiraspol au sesizat că, dacă Ucraina ar ține cu-adevărat partea Rep. Moldova, existența formațiunii statale de pe malul stâng al Nistrului ar fi pusă în pericol. Ucraina a constituit „fereastra” către lume a auto-proclamatei RMN²⁶.

Autoritățile separatiste de la Tiraspol au indicat în Concept necesitatea cooperării „transfrontaliere” în domeniul comercial cu Ucraina²⁷. Într-adevăr, datorită poziției sale geografice, Ucraina poate controla perimetrul transnistrean de graniță al Republicii Moldova²⁸. Un exemplu de manifestare a acestei capacități, simțită negativ de liderii de la Tiraspol, a avut loc în anul 2005. Reprezentanți ai UE, Ucrainei și Rep. Moldova au semnat un acord în urma căruia a fost lansată EUBAM (The European Union Border Assistance Mission) pentru Republica Moldova și Ucraina²⁹. UE a vizat în mod direct activitățile transfrontaliere ilicite cu precădere la granițele transnistrene. Obiectivul principal propus a fost acela de a armoniza standardele frontierelor Ucrainei și

---

²³ a se vedea Dan Dungaciu, Jakub Godzimirski, *Russia and Frozen Conflicts in the Black Sea Region. Policy Brief*, The Norwegian Institute of International Affairs, s.l., 2020.

²⁴ Adrian Rogstad, *The next Crimea? getting Russia's Transnistria policy right*, Taylor & Francis Group, 2016, p. 18.

²⁵ Ukaz Prezidenta PMR, Ob utverzhdenii Kontseptsii... (Decretul președintelui PMR, Cu privire la aprobarea Conceptului...), nr. 766, 20 noiembrie 2012.

²⁶ Marcin Kosienkowski, Continuity and Change in Transnistria's Foreign Policy after the 2011 Presidential Elections, în *SSRN Electronic Journal*, iunie 2012, p. 30.

²⁷ Ukaz Prezidenta PMR, Ob utverzhdenii Kontseptsii... (Decretul președintelui PMR, Cu privire la aprobarea Conceptului...), nr. 766, 20 noiembrie 2012.

²⁸ Alyona Getmanchuk, *Transnistria: Ukraine's approach and expectations from OSCE's chairmanship. A view from Kyiv*, Centrul Român de Politici Europene, București, 2012, p. 9.

²⁹ Igor Boțan, *Procesul de negocieri ca modalitate de amânare a soluționării problemei, în Moldova-Transnistria: Eforturi comune pentru un viitor prosper. Procesul de negocieri*, Ed. cu Drag, Chișinău, 2009, p. 29.

Republicii Moldova cu cele ale celorlalte state UE³⁰. În luna decembrie a anului 2005 a fost semnată o declarație comună între Rep. Moldova și Ucraina. Ucrainenii au reintrodus regimul de trecere al frontierei dintre Ucraina și Rep. Moldova doar a bunurilor care poartă specimene vamale moldovenești³¹.

În anul 2014, în urma Euromaidanului, a conflictului din Ucraina și a anexării Crimeii de către Rusia, situația geo-regională s-a schimbat. În anul 2018, Ucraina a finalizat procesul de retragere din CIS³². Ucraina, membru important în formatul „5+2”³³, nu va mai accepta pătrunderea în teritoriul său a autovehiculelor cu plăcuțe de înmatriculare transnistrene din toamna anului 2021³⁴. Acest lucru va constitui un impediment pentru mașinile locuitorilor din regiunea transnistreană care refuză să accepte numerele de înmatriculare neutre³⁵. Prin Ucraina, „transnistrenii” pot pătrunde cu plăcuțe de înmatriculare specifice pe teritoriul Rusiei sau Belarusului.

„Fereastra către lume” a RMN³⁶ este necesară supraviețuirii transnistreanului. Rămâne de văzut cât își mai dorește Ucraina să „aparțină” lumii ruse. Din sondajul întreprins la est de Nistru în anul 2019, se constată că statul care a dezamăgit cel mai tare „poporul transnistrean” în ultimii 5 ani este Ucraina. Pentru acest răspuns au optat 64,5% dintre cei chestionați³⁷.

UE și alte state – relații „reciproc” avantajoase

Dacă pentru Federația Rusă, Ucraina și republicile Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabakh sunt dedicate secțiuni întregi în Conceptul de Politică

---

³⁰ Uniunea Europeană și Moldova: Asistență și Cooperare. Infokit: Proiectele Uniunii Europene în Rep. Moldova, sursă web: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/moldova/documents/more_info/infokit_en.pdf

³¹ United Nations Economic Commission For Europe, *Regulatory and Procedural Barriers to Trade in the Republic of Moldova. Needs Assessment*, United Nations Publication, New York și Geneva, 2017, p. 76.

³² Sursa: <https://www.unian.info/politics/10123172-poroshenko-signs-decree-on-final-termination-of-ukraine-s-participation-in-cis-statutory-bodies.html>

³³ Stefan Wolf, *The Transnistrian Issue. Moving beyond the status-quo*, Study for European Union, Bruxelles, 2012, p. 24.

³⁴ <https://epochtimes-romania.com/news/ucraina-nu-va-admite-masini-din-transnistria-fara-numere-de-inmatriculare-neutre-incepand-cu-1-septembrie---311806>

³⁵ Reglementat în urma unor acorduri între Chișinău și autoritățile separatiste de la Tiraspol în anul 2017, a se vedea European Parliament's Committee on Foreign Affairs, *Association agreements between the EU and Moldova, Georgia and Ukraine*, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2018, p 76.

³⁶ Marcin Kosienkowski, *op. cit.*, p. 30.

³⁷ Tatiana Cojocari, Dan Dungaciu, Radu Cupcea, *op. cit.*, p. 40.

Externă al RMN, Uniunii Europene îi este destinată o singură o singură frază. În cadrul acesteia este specificat că PMR lucrează în vederea stabilirii contactelor reciproc avantajoase cu Statele Unite ale Americii, cu Uniunea Europeană „și cu alte state”³⁸.

Cu trecerea timpului, comerțul bilateral dintre UE și autoproclemata RMN s-a schimbat radical. Spre sfârșitul anului 2012 statele CSI absorbeau circa 66% din exportul transnistrean³⁹. Patru ani mai târziu, situația arăta cu totul altfel. Comerțul transnistrean a fost reorientat către piața Uniunii Europene care, treptat, a ajuns să absoarbă către 70% din exporturi⁴⁰. România a fost principalul partener de export al bunurilor produse în autoproclemata RMN în anul 2015.

Momentul cheie al ascensiunii absorbției mărfurilor transnistrene pe piața UE a fost intrarea în vigoare a Acordului de Schimb Liber dintre Uniunea Europeană și Rep. Moldova, în anul 2016. Prin DCFTA⁴¹, Chișinăul urma să certifice mărfurile destinate exportului UE. Deși au existat îngrijorări în această privință, autoritățile de la Tiraspol s-au văzut nevoite să caute un compromis ținându-se cont că, în 2015, exportul către UE depășea 50% din total⁴². Administrația de la Tiraspol a convenit, împreună cu cea de la Chișinău, ca DCFTA și prevederile acestuia să intre în vigoare pe tot teritoriul Rep. Moldova începând cu ianuarie 2016⁴³. La 1 februarie 2017, erau înregistrate 2370 de întreprinderi de pe malul stâng al Nistrului în Camera Înregistrării de Stat a Republicii Moldova⁴⁴. Întreprinderile înregistrate beneficiază de avantajele comerciale acordate de Uniunea Europeană.

Statisticile oferite de autoritățile separatiste de la Tiraspol în anul 2020⁴⁵ confirmă preponderența livrării mărfurilor transnistrene pe piața Uniunii

---

³⁸ Ukaz Prezidenta PMR, Ob utverzhdenii Kontseptsii... (Decretul președintelui PMR, Cu privire la aprobarea Conceptului...), nr. 766, 20 noiembrie 2012.

³⁹ Iurie Gotișan, *Economia Politică a Reintegrării*, IDIS „Viitorul”, Chișinău, 2017, p. 24.

⁴⁰ exceptându-se Rep. Moldova spre care se îndreaptă aproximativ 40% din exporturile RMN, a se vedea Iurie Gotișan, *op. cit.*, p. 23.

⁴¹ Deep and Comprehensive Free Trade Areas (/ZLSAC - Zona de Liber Schimb Aprofundat și Comprehensiv)

⁴² a se vedea United Nations Economic Commission For Europe, *Regulatory and Procedural Barriers to Trade in the Republic of Moldova. Needs Assessment*, United Nations Publication, New York și Geneva, 2017, p. 68.

⁴³ Iurie Gotișan, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁴ United Nations Economic Commission For Europe, *op. cit.*, p. 72.

⁴⁵ Gosudarstvennaya sluzhba statistiki, *Statisticheskiy Yezhegodnik PMR*, Ofitsial'noye izdaniye, (Serviciul de statistică, *Anuarul Statistic al RMN*, Ediția oficială), Tiraspol, 2020, p. 173.

Europene. Deși Rusia nu mai reprezintă piața de bază spre care sunt livrate produsele transnistrene, aceasta a rămas constant principalul agent al importurilor RMN. În anul 2019, în regiunea din stânga Nistrului au fost importate mărfuri în valoare de 1150,8 milioane de USD. Dintre acestea, din Fed. Rusă au fost importante mărfuri în valoare de 554 de milioane de USD. Totalitatea celorlalte state, incluzând Rep. Moldova, exportă în RMN mărfuri în valoare de 596.8 de milioane de USD. Prin urmare, monopolul importurilor din regiune este deținut covârșitor de Federația Rusă. Aspectul este o regulă generală, fenomenul repetându-se și în anii precedenți⁴⁶.

Or, Federația Rusă nu are legătură terestră cu directă cu regiunea Transnistreană. În urma evenimentelor din 2014 din Ucraina, diplomații de la Kremlin au pierdut o serie de mijloace de influență în Transnistria. Acordul DCFTA a prevenit declinul economic și instabilitatea financiară a RMN. Rusia nu a fost nevoită să intensifice eforturile financiare în RMN. Totuși, Federația Rusă își menține controlul Transnistriei prin monopolul resurselor energetice exportate în regiune și prin prezența armată⁴⁷. În același timp, Uniunea Europeană a demonstrat că poate contrabalansa influența geopolitică în regiune⁴⁸.

Concluzii

Prin Conceptul de Politică Externă adoptat de oficialitățile autoproclamatei RMN se propune apărarea și promovarea identității separate a *transnistreanului*. În același timp, Conceptul susține respectarea referendumurilor desfășurate în raioanele de la est de Nistru și, implicit, o posibilă integrare în Federația Rusă. Rusia nu a recunoscut independența Transnistriei deși locuitorii RMN au un foarte mare sentiment de apartenență la *Lumea Rusă*. Federația Rusă încearcă să își mențină influența la Chișinău prin înghețarea problemei transnistrene.

Tiraspolul a sesizat, fapt dovedit din Concept, importanța Ucrainei în vederea menținerii statutului de cvasi-statalitate. Datorită poziției sale geografice Ucraina poate constitui „fereastra către lume” a RMN. Evenimentul major produs în perioada ulterioară redactării Conceptului de Politică Externă

---

⁴⁶ *ibidem.*, p. 178.

⁴⁷ Stanislav Secieru, *Transnistria Zig-zagging towards a DCFTA*, Polish Institute of International Affairs (PISM) Policy Paper, No. 4 (145), ian. 2016.

⁴⁸ Valeriu Prohnițchi, Adrian Lupușor, *Transnistria and the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement: a little stone that overturns a great wain?* Expert Group Policy Notes, 2nd series, No.1, Chișinău, 2013, p. 5,6.

al RMN a fost schimbarea paradigmei geo-regionale de către Ucraina. Prin măsurile adoptate în perioada de după anul 2014, Ucraina a dezamăgit cel mai mult locuitorii raioanelor din stânga Nistrului.

Conceptul este rezervat în ceea ce privește Uniunea Europeană. Aceasta este înfățișată ca un posibil și dorit contact viitor pe baza unor relații de egalitate și cu avantaje pentru ambele părți. Prin implicarea ulterioară adoptării Conceptului de Politică Externă al RMN din anul 2012, Uniunea Europeană a demonstrat că poate contrabalansa influența geopolitică în regiune. Transnistreanul privește către Rusia, dar în contextul actual, acesta este nevoit să fructifice „relațiile reciproc avantajoase” cu Uniunea Europeană. O dovadă în acest sens este prelungirea, an de an, a acordului de regim preferențial cu UE: DCFTA.

TRIBUNALELE MILITARE INTERNAȚIONALE DE LA NÜRNBERG ȘI TOKYO

MIHAI CHRISTOPHER MARIAN RADOVICI*

Abstract: *Crimes against humanity, in nowadays form, have essentially emerged, within the context of international law, in the aftermath of the Second World War. This came as a reaction to the atrocities carried out by Japanese and German soldiers, amongst others, in occupied territories, aimed both against the local population but also others, sometimes based on ethnical or racial motives.*

As such, when the conflicts were over, there is an important window of time, in which inter-state relations began to change, alongside the ways in which international norms were applied. Until the apparition of the International Military Tribunal at Nürnberg, no high-ranking official was ever punished for the commitment of crimes against humanity or transnational actions. The Nürnberg moment, has represented the beginning of international criminal law, although there are not many other cases where it was applied, from the Nazi's trial until now, where officials would be incriminated for the commitment of aggression offences. The International Military Tribunal at Tokyo, actually the International Military Tribunal for the Far East, was created on a similar historical basis to that of Nürnberg, both of them having high international reverberations, even in our times.

Keywords: *aggression, international criminal law, sanctions, International Military Tribunal from Nürnberg and Tokyo.*

Introducere

Dreptul penal internațional a cunoscut progrese remarcabile în plan material, prin adoptarea unor importante convenții internaționale de reglementare a colaborării în diverse domenii, care cuprind și dispoziții cu caracter penal pentru sancționarea încălcărilor grave ale prevederilor acestora,

---

* Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, specializarea: Securitate națională și euro-atlantică – student masterand, anul II
Îndrumător: PĂSĂTOIU Florin Ion – Lector Universitar Doctor, Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale

sau prin încheierea unor convenții cu caracter pur penal de incriminare și sancționare a unor fapte grave care aduc atingere unor valori universale¹.

Distrugerea constituie o componentă inerentă a conflictului armat. Ideea că există o denotație comună a comportamentului, chiar și în cele mai extreme circumstanțe ale conflictului armat, confirmă convingerile din filosofie și religie despre unele dintre valorile fundamentale ale spiritelor umane. Legile și cutumele timpurii ale războiului pot fi găsite în scrierile autorilor și istoricilor clasici. Cei care le-au încălcat au fost supuși proceselor și pedepselor. Totuși urmărirea penală pentru crime de război a fost efectuată numai de instanțele naționale, dar acestea au fost și rămân ineficiente în momentul în care cei responsabili pentru crime sunt încă la putere și victimele lor rămân subjugate. Sistemele judiciare naționale s-au dovedit adesea incapabile să fie echilibrate și imparțiale în astfel de cazuri. Odată cu dezvoltarea legii conflictului armat, conceptele de urmărire penală internațională, pentru abuzurile umanitare, au început să apară. Deși multe eforturi inițiale de a crea o instanță penală internațională au fost nereușite, urmărirea penală efectivă pentru încălcarea *Convențiilor de la Haga* a trebuit să aștepte până la Nürnberg și Tokyo².

În plan jurisdicțional al creării unor instituții judiciare internaționale, care să pună în aplicare normele de drept material consacrate, realizările sunt mai puține. În lipsa unei asemenea jurisdicții penale, sancționarea infracțiunilor internaționale continuă să fie realizată, cu unele excepții limitate și conjuncturale, în cadrul național de către instanțele penale ale fiecărui stat.

Convențiile internaționale nu stabilesc și reguli de drept judiciar sau procedural, în afara unor dispoziții destul de sumare referitoare la obligația respectării de către instanțele judecătorești naționale a garanțiilor procesuale general recunoscute și comune legislației penale a statelor. În baza convențiilor internaționale care asigură protecția umanitară a victimelor conflictelor armate, statele părți s-au angajat să ia toate măsurile legislative sau de altă natură, necesare pentru reprimarea infracțiunilor grave, cu caracter de crime internaționale, definite în cuprinsul acestora.

---

¹ „Drept internațional penal”, http://www.academia.edu/14997811/Drept_international_penal, 30.04.2021.

² Diana Sârcu, Irina Lupușor, „Jurisdicția Internațională Penală Ad-Hoc (Tribunalele Internaționale Militare de la Nürnberg și Tokyo)”, p. 45, în *Studia Universitatis. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2007, nr. 3, pp. 44-47.

Convențiile și protocoalele internaționale, la care România este parte³, impun statelor semnatare, între altele, trei categorii de obligații:

---

³ „- Convenția referitoare la începerea ostilităților/ A treia Convenție de la Haga (*Haga, 18 octombrie 1907*)

- Convenția privind legile și obiceiurile războiului pe uscat/ A patra Convenție de la Haga (*Haga, 18 octombrie 1907*)

- Anexa la cea de-a patra Convenție de la Haga din 1907 : Regulamentul privind respectarea legilor și obiceiurilor războiului pe uscat (*Haga, 18 octombrie 1907*)

- Protocolul privind interzicerea utilizării gazului asfixiant, otrăvitor sau a altor tipuri de gaz și a mijloacelor bacteriologice de purtare a războiului (*Geneva, 17 iunie 1925*)

- Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților și bolnavilor din forțele armate în campanie/Prima Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*)

- Convenția pentru îmbunătățirea sorții răniților, bolnavilor și naufragiaților din forțele armate pe mare/A doua Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*)

- Convenția cu privire la tratamentul prizonierilor de război/A treia Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*)

- Convenția referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război/A patra Convenție de la Geneva (*Geneva, 12 august 1949*)

- Protocolul adițional nr. 1 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (*Geneva, 10 iunie 1977*)

- Protocolul adițional nr. 2 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional (*Geneva, 10 iunie 1977*)

- Protocolul additional nr. 3 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind adoptarea unui semn distinctiv additional (*Geneva, 6 decembrie 2005*)

- Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (*Haga, 14 mai 1954*)

- Regulamentul de aplicare a Convenției pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (*Haga, 14 mai 1954*)

- Protocolul la Convenția de la Haga din 1954 pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (*Haga, 14 mai 1954*)

- Al doilea Protocol la Convenția de la Haga din 1954 pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (*Haga, 26 martie 1999*)

- Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid (*New York, 9 decembrie 1948*)

- Declarația (IV) privind interzicerea utilizării gloanțelor care se lătesc sau se turtesc ușor în corpul omenesc (*Haga, 29 iulie 1899*)

- Protocolul referitor la prohibiția folosirii în război a gazelor asfixiante, toxice sau similare și a mijloacelor bacteriologice (*Geneva, 17 iunie 1925*)

- Convenția cu privire la interzicerea perfecționării, producției și stocării armelor bacteriologice (biologice) și cu toxine și la distrugerea lor (*Londra, Moscova, Washington, 10 aprilie 1972*)

- Convenția privind interzicerea sau limitarea folosirii anumitor categorii de arme clasice care ar putea fi considerate ca producând efecte traumatice excesive sau care ar lovi fără discriminare (*Geneva, 10 octombrie 1980*)

-
- Protocolul privind fragmentele nedetectabile (Protocolul I la Convenția din 1980) (*Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind interzicerea sau limitarea folosirii minelor, armelor-capcană și a altor dispozitive (Protocolul II la Convenția din 1980) (*Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind interzicerea sau limitarea folosirii armelor incendiare (Protocolul III la Convenția din 1980) (*Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind armele laser care pot provoca orbirea (Protocolul IV la Convenția din 1980) (*Viena, 13 octombrie 1995*)
  - Protocolul privind resturile explozive de război (Protocolul V la Convenția din 1980) (*Geneva, 28 noiembrie 2003*)
  - Convenția privind interzicerea perfecționării, fabricării și stocării de arme bacteriologice (biologice) și cu toxine și distrugerea acestora (*Londra, Moscova și Washington, 10 aprilie 1972*)
  - Convenția privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora (*Paris, 13 ianuarie 1993*)
  - Convenția privind interzicerea utilizării, stocării, producerii și transferului de mine antipersonal și distrugerea acestora (*Oslo, 18 septembrie 1997*)
  - Convenția privind interzicerea sau limitarea folosirii anumitor categorii de arme clasice care ar putea fi considerate ca producând efecte traumatice excesive sau care ar lovi fără discriminare (*Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind fragmentele nedetectabile (*Protocolul adițional I la Convenția din 1980, Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind interzicerea sau limitarea folosirii minelor, armelor capcană și a altor dispozitive (*Protocolul adițional II la Convenția din 1980, Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind interzicerea sau limitarea folosirii armelor incendiare (*Protocolul adițional III la Convenția din 1980, Geneva, 10 octombrie 1980*)
  - Protocolul privind arme laser care provoacă orbirea (*Protocolul adițional IV la Convenția din 1980, Viena, 13 octombrie 1995*)
  - Protocolul privind resturi explozive de război (*Protocolul adițional V la Convenția din 1980, Geneva, 28 noiembrie 2003*)
  - Convenția cu privire la drepturile copilului (*New York, 20 noiembrie 1989*)
  - Protocolul facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflicte armate la Convenția cu privire la drepturile copilului (*New York, 25 mai 2000*)
  - Convenția privind interzicerea utilizării în scopuri militare sau oricare alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului înconjurător (*Geneva, 18 mai 1977*)
  - Statutul din 1993 al Tribunalului Penal pentru urmărirea persoanelor răspunzătoare pentru încălcări serioase ale dreptului internațional umanitar comise, începând cu 1991, pe teritoriul fostei Iugoslavii
  - Statutul din 1994 al Tribunalului Penal Internațional pentru urmărirea persoanelor răspunzătoare de genocid și alte încălcări serioase ale dreptului internațional umanitar comise pe teritoriul Rwandei și a cetățenilor din Rwanda răspunzători pentru genocid și alte asemenea încălcări comise pe teritoriul statelor vecine între 1 ianuarie 1994 și 31 decembrie 1994

- de a incrimina în legislația națională faptele grave de încălcare a regulilor umanitare;
- de a sancționa persoanele care comit infracțiuni de această natură;
- de a asigura anumite garanții de ordin procedural pentru inculpați referitoare la: judecată; dreptul la apărare; căile de recurs; executarea pedepselor⁴.

Încercările comunității internaționale de a atrage la răspundere penală persoanele vinovate de comiterea celor mai grave infracțiuni internaționale, manifestate în dezlănțuirea războiului de agresiune, au fost întreprinse după *Primul Război Mondial*, prin dispozițiile *Tratatului de la Versailles*⁵. Începând cu cel de-Al Doilea Război Mondial și îndeosebi după atacul Germaniei asupra URSS⁶ ideea pedepsirii criminalilor de război, care au dezlănțuit acest război și-au găsit reflectare în numeroase acte juridice internaționale și s-a conturat în practică prin crearea instrumentelor de jurisdicție internațională penală *ad-hoc*.

De la apariția statelor, ca entități, au intrat în relații unele cu altele la început sporadic și incidental, dar odată cu trecerea timpului aceste relații s-au extins treptat ajungând la dimensiunile actuale cuprinzând toate domeniile vieții sociale. Aceste relații au două forme principale:

- de colaborare;
- de luptă/confruntare⁷.

Atrocitățile comise chiar în prima parte a celui de-Al Doilea Război Mondial⁸ au condus la realizarea *Acordului de la Saint James Palace*, semnat la Londra (în anul 1942)⁹. Cu această ocazie, se stabilea înființarea unei *Comisii a Națiunilor*

- Statutul Curții Penale Internaționale (*Roma, 17 iulie 1998*).” „Principalele tratate din domeniul Dreptului Internațional Umanitar la care România este parte și alte instrumente juridice relevante”, <https://www.mae.ro/node/1514>, 30.04.2021.

⁴ „Jurisdicția Penală Internațională”, <https://rubyskynews.com/index.php/2011/02/15/jurisdicția-penală-internațională-2/>, 30.04.2021.

⁵ „Tratatul de la Versailles încheiat la finele primului război mondial în 1919 este tratatul care prevedea în articolul 227 constituirea unui tribunal special pentru a judeca pe Wilhelm al II-lea de Hohenzolern, împăratul Germaniei învinsă în război dar împăratul n-a fost judecat pentru că Olanda – unde se refugiase – nu l-a extrădat”. *Ibidem*.

⁶ Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (abreviat: URSS).

⁷ „CRIME ÎMPOTRIVA UMANITĂȚII”, <https://biblioteca.regielive.ro/referate/stiinte-politice/crime-impotriva-umanitatii-380013.html>, 03.05.2021.

⁸ „Atrocitățile Aliaților din cel de-Al Doilea Război Mondial. Detaliile care nu au fost scrise în cărțile de istorie”, <https://www.descopera.ro/istorie/16747805-atrocitatile-aliatilor-din-cel-de-al-doilea-razboi-mondial-detaliile-care-nu-au-fost-scrise-in-cartile-de-istorie>, 03.05.2021.

⁹ Constantin Iordache, Daniela Coman, Alin Bodescu, *Drept internațional umanitar*, București, Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p. 134.

Unite pentru descoperirea și pedepsirea crimelor de război¹⁰. În această acțiune, alături de Alianța Occidentului – SUA¹¹ și Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord – a fost cooptată și URSS. În notele MAE¹² ale URSS (din 25 noiembrie 1941 și din 27 aprilie 1942) și în *Declarația Guvernului Sovietic despre răspunderea ocupanților hitleriști și complicilor lor pentru crimele comise de ei în țările ocupate ale Europei* (din 14 octombrie 1942) a fost expusă rațiunea necesității creării unui tribunal internațional special¹³.

Aceeași strategie se confirmă și în *Declarația guvernelor URSS, SUA și al Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord* despre responsabilitatea hitleriștilor pentru cruzimile săvârșite, adoptată la Moscova (la 30 octombrie 1943), în care se determină cercul persoanelor pasibile pedepsirii – ofițerii și soldații germani, precum și membrii partidului nazist care sunt responsabili de atrocități și crime, care au luat parte în mod voluntar la îndeplinirea lor. Aceștia urmau să fie trimiși în țările unde au săvârșit faptele lor abominabile pentru a fi judecați și pedepsiți conform legilor din aceste țări, iar marii criminali, ale căror crime sunt fără localizare geografică precisă, să fie pedepsiți potrivit unei decizii comune a guvernelor aliatare¹⁴. În baza acestei *Declarații*, guvernul provizoriu al Republicii Franceze și guvernele: SUA; Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord; URSS; au încheiat la Londra (la 8 august 1945) *Acordul privind urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ai Puterilor Europene ale Axei*, prin care au luat hotărârea de a institui un *Tribunal Militar Internațional* care să judece criminalii de război ale căror crime sunt fără localizare geografică¹⁵. Acordul

---

¹⁰ Victor Ponta, Daniela Coman, *Curtea Penală Internațională. Consacrarea juridică a statutului primei instanțe penale permanente din istoria justiției internaționale*, București, Lumina Lex, 2004, pp. 28-29.

¹¹ Statele Unite ale Americii (abreviat: SUA).

¹² Ministerul Afacerilor Externe (abreviat: MAE).

¹³ Valentin Roșca, „Jurisprudența internațională în materia aplicării forței sau amenințării cu aceasta în dreptul internațional”, p. 327, în *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, nr. 3, vol. 11, 2016, pp. 325-339.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ „AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, 1945: Semnarea, la Londra, a Acordului privind urmărirea și pedepsirea principalilor criminali de război”, <https://www.agerpres.ro/documentare/2020/08/08/al-doilea-razboi-mondial-1945-semnarea-la-londra-a-acordului-privind-urmarirea-si-pedepsirea-principalilor-criminali-de-razboi--553112>, 03.05.2021.

cuprindea în anexă *Statutul Tribunalului Militar Internațional*¹⁶ în care se stabileau regulile de: constituire; jurisdicție; funcționare a acestuia¹⁷.

Faptele penale, care fac obiectul de reglementare a dreptului internațional penal, sunt atât cele prin care se aduc atingere relațiilor pașnice dintre state, precum și drepturilor fundamentale ale omului, cum sunt crimele: contra păcii; împotriva umanității; crimele de război; prin care sunt afectate sau tulburate alte valori fundamentale pentru societatea umană sau activități importante pentru colaborarea internațională (în această categorie intrând infracțiuni precum: terorismul; traficul de sclavi; traficul de femei și de copii; distrugerea unor valori culturale; traficul de droguri; pirateria etc.)¹⁸.

Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg

Potrivit *Statutului* său *Tribunalul Militar Internațional*, care și-a stabilit drept sediu orașul Nürnberg din Germania ocupată, era compus dintr-un judecător și un judecător supleant din fiecare dintre cele patru principale puteri aliate¹⁹, hotărârile fiind luate cu majoritatea membrilor săi, în caz de egalitate prevalând votul președintelui. Pentru hotărârea de condamnare era necesar votul a cel puțin trei judecători²⁰.

Membrii *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg* funcționau pentru realizarea următoarelor obiective (articolele 14 și 15):

- coordonarea planului individual de lucru al fiecăruia din acuzatori și al personalului lor;
- determinarea finală a persoanelor supuse judecății *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*;

---

¹⁶ „Statutul Tribunalului Militar Internațional – NUREMBERG”, <https://www.incorectpolitic.com/exclusiv-statutul-tribunalului-militar-international-nuremberg/>, 03.05.2021.

¹⁷ Ștefan Glaser, *Droit international penal conventionnel*, vol. I., Brussels, Etablissement Emile Bruylant, 1970, p. 28, 201.

¹⁸ „DREPTUL INTERNAȚIONAL PENAL”, <https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-international-public/dreptul-international-penal/>, 03.05.2021.

¹⁹ „Judecătorii și supleanții au fost:

- Statele Unite – Frances Biddle (Main) și John Parker (alternativă)
- Marea Britanie – Sir Geoffrey Lawrence (principal) (președinte) și Sir Norman Birkett (alternativ)
- Franța – Henri Donnedieu de Vabres (principalul) și Robert Falco (alternativ)
- Uniunea Sovietică – generalul Iona Nikitchenko (principalul) și locotenent-colonelul Alexander Volchkov (alternativ)”. „Procesele de la Nürnberg”, <https://ro.eferrit.com/procesele-de-la-nuernberg/>, 03.05.2021.

²⁰ Constantin Iordache, Daniela Coman, Alin Bodescu, *op. cit.*, pp. 135-136.

○elaborarea de recomandări *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg* asupra proiectului de regulament privind activitatea lui²¹.

Acuzatorii principali aveau următoarele sarcini:

- ✓ adunarea, cercetarea și prezentarea, până sau în timpul procesului, a tuturor probelor necesare;
- ✓ pregătirea actului de acuzare pentru aprobarea lui de către Comisia pentru instrucție și urmărire a marilor criminali de război;
- ✓ interogatoriul prealabil al martorilor și al inculpaților;
- ✓ apariția în calitate de acuzatori la judecată etc.²².

Potrivit articolului 5, în caz de necesitate, determinată de numărul proceselor de judecată, se puteau înființa și alte tribunale, cu compoziție, competență și procedură identice cu cele prevăzute în *Statut*. Potrivit *Statutului*, era creată și o *Comisie de instrucție și urmărire a marilor criminali de război*.

Competența contencioasă *ratione materiae* a *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*, prevăzută în articolul 6 din *Statut*, se referea la:

1) crimele contra păcii – ordonarea, pregătirea, declanșarea sau ducerea unui război de agresiune sau a unui război cu încălcarea tratatelor sau acordurilor internaționale, sau participarea la un complot pentru îndeplinirea oricăruia dintre aceste acte;

2) crimele de război – violarea legilor și obiceiurilor războiului, în cadrul cărora erau incluse cu caracter exemplificativ: asasinatul; tratamentele inumane; deportarea pentru muncă forțată sau în orice alt scop a populațiilor civile din teritoriile ocupate; asasinatul sau tratamentele inumane ale prizonierilor de război sau ale persoanelor aflate pe mare; executarea ostaticilor; jefuirea bunurilor publice sau private; distrugerea fără motiv a orașelor și satelor sau devastarea lor nejustificată de necesități militare;

3) crimele contra umanității – asasinatul, exterminarea, aducerea în stare de sclavie, deportarea și orice alt act inuman comis contra oricărei populații civile înainte sau în timpul războiului, ca și persecuțiile pentru motive politice, rasiale sau religioase, dacă aceste acte sau persecuții, indiferent dacă constituiau sau nu o încălcare a dreptului intern al țării unde s-au produs, au fost comise ca

---

²¹ „THE NUREMBERG TRIALS”, <https://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/nuremberg-prosecution/>, 04.05.2021.

²² Diana Sârcu-Scobioală, Irina Lupușor, Eugenia Goncarova, *Jurisdicția internațională penală*, Chișinău, CEP USM, 2008, p. 77.

urmare a comiterii oricărei crime aflate în competența *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg* sau în legătură cu o asemenea crimă²³.

În legătură cu competența *ratione personae*, *Statutul* aduce unele precizări importante referitoare la marii criminali de război. *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* era competent să judece orice persoană care a comis, individual sau cu titlu de membri ai unor organizații, oricare din crimele menționate anterior. Conducătorii, organizatorii, provocatorii sau complicitii, oricareia dintre crimele prevăzute de *Statut* erau răspunzători pentru toate actele îndeplinite de către alte persoane în executarea planurilor respective, situația lor fiind aceea de instigatori sau complici, după caz. Faptul că persoanele respective erau șefi de stat sau înalți funcționari nu constituia nici o *scuză absolutorie*, nici un motiv de diminuare a pedepsei, iar faptul că acuzatul ar fi acționat conform instrucțiunilor guvernului său, ori ale unui superior ierarhic, nu îl exonera de răspundere, putând fi însă considerate un motiv de atenuare a pedepsei, dacă *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* aprecia că aceasta ar fi fost în interesul justiției (articolele 7-8)²⁴.

În cazul în care în cadrul unui proces se constata că un inculpat vinovat de o anumită faptă făcea parte dintr-un grup sau o organizație, *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* era abilitat (articolul 9) să declare că grupul sau organizația respectivă erau criminale. În temeiul acestui text Gestapoul, SS-ul și conducerea Partidului Nazist German au fost declarate criminale. O asemenea declarație îndreptățește autoritățile competente ale fiecăruia dintre statele fondatoare ale *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg* să defere tribunalelor militare naționale pe oricare din membrii organizației sau grupului declarat ca având caracter criminal în virtutea simplei lor afilieri la o asemenea organizație sau grup, al căror caracter criminal se consideră declarat și nu poate fi supus contestației²⁵. *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* era împuternicit să judece pe acuzați și în contumacie, indiferent că aceștia nu au fost descoperiți sau nu se prezintă, dacă consideră că judecarea lor era în interesul justiției.

Statutul prevedea, în articolul 16, garanțiile fundamentale pentru ca acuzații să fie judecați în cadrul unui proces echitabil, precum și reguli detaliate

---

²³ Vasile Crețu, *Drept internațional penal*, București, Tempus, 1996, pp. 303-304.

²⁴ „Tribunalul Internațional de la Nürnberg”, <https://pdfcoffee.com/tribunalul-international-de-la-nurnberg-pdf-free.html>, 04.05.2021.

²⁵ Alexandru Cauia, „Aspecte privind apariția și evoluția instanțelor judiciare internaționale prin prisma efectelor acestora asupra codificării dreptului internațional”, p. 206, în *Revista Studii Juridice Universitare*, nr. 3-4, 2008. pp. 201-213.

de procedură, care să fie urmate de *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* în timpul procesului, inspirate din regulile fundamentale judiciare și procedurale în vigoare, la acea dată, în cadrul procesului penal în legislația statelor care au constituit *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg*. Hotărârea *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg* prin care se constata vinovăția inculpatului sau prin care acesta era achitat de orice acuzații rămânea, potrivit articolului 26 din *Statut*, definitivă și nesusceptibilă de revizuire și trebuia să fie motivată.

În caz de constatare a vinovăției, *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* putea să pronunțe pedeapsa cu moartea sau orice altă pedeapsă pe care o consideră justă, având și dreptul de a ordona confiscarea oricăror bunuri furate de condamnat, care erau remise *Consiliului de Control al Aliaților din Germania* (articolele 27 și 28). Executarea pedepselor era încredințată *Consiliului de Control al Aliaților*, care avea și dreptul de a modifica sau de a reduce pedepsele aplicate, fără a le agrava (articolul 29). Potrivit *Statutului*, primul proces urma să aibă loc la Nürnberg.

Actul de acuzare, încheiat la 6 octombrie 1946, nu viza decât 21 de nume din cele 120 mii indicate în *Registrul Central al Suspecților*, dar acestea aparțineau Reichului fascist, cărora li se imputa organizarea și participarea la conspirația împotriva păcii și la săvârșirea de crime împotriva umanității. Astfel, au fost condamnate la moarte 11 persoane (Ribbentrop Ioachim, Keitel Wilhelm, Kaltenbrunner Ernst, Rosenberg Alfred, Frank Hans, Frick Wilhelm, Streicher Iulius, Seyss-Inquart Artur, Saukel Fridrih, Iodl Alfred – au fost executați, Goering German – s-a sinucis înainte de execuție), la muncă silnică pe viață – 3 persoane (Hess Rudolf, Raeder Erih, Funk Wolter), iar la închisoare între 10 și 20 de ani alte 4 persoane (Speer Albert – 20 ani, Schirach – 20 ani, Neurath Constantin – 15 ani, Donitz Carl – 10 ani), 3 inculpați fiind achitați (Fritzche Hans, Schacht, Papen Frantz).

Mai erau declarate culpabile instituții și organizații ca: Guvernul Reichului; conducerea politică a Partidului Nazist German; Gestapoul; SS-ul; SD-ul; SA-ul; Comandamentul General al Wehrmachtului²⁶.

Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg a funcționat în perioada 20 noiembrie 1945 și 1 octombrie 1946, dată la care și-a încheiat lucrările și existența²⁷. La această ultimă dată *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* s-a pronunțat condamnând la: moarte – 12 persoane; muncă silnică pe viață – 3

---

²⁶ Diana Sârcu, Irina Lupușor, *op. cit.*, p. 46.

²⁷ Constantin Iordache, Daniela Coman, Alin Bodescu, *op. cit.*, p. 135.

persoane; închisoare între 10-20 de ani – 4 persoane; în privința a 3 inculpați s-a dispus achitarea²⁸.

Procesul de la Nürnberg are meritul de a fi propulsat conceptele de genocid și de crime împotriva umanității.

Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo

Tribunalul Militar Internațional pentru Extremul Orient, cunoscut și ca *Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo*, a fost înființat în condiții istorice similare cu cele ale *Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*. Relativ în paralel cu procesul de la Nürnberg și puternic influențat de sistemul adoptat de acesta își va desfășura activitatea și *Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo*, pentru judecarea criminalilor de război japonezi²⁹.

*Declarația de la Potsdam*³⁰ (din 26 iulie 1945) semnată de: SUA; Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord; Republica Populară Chineză; care cuprindea condițiile de capitulare a Japoniei, la care a aderat (la 8 august 1945) și URSS odată cu intrarea sa în război contra Japoniei. *Declarația* a fost acceptată de Japonia (la 1 septembrie 1945) după înfrângerea sa³¹.

Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo a fost compus din judecători aleși dintre țările victorioase ale războiului: SUA; URSS; Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord; Republica Franceză; Țările de Jos; Republica Populară Chineză; Uniunea Australiei; Canada; Noua Zeelandă; Republica India și Republica Filipine.

În baza *Declarației de la Potsdam* Comandamentul suprem al forțelor aliate din Extremul Orient, generalul Mac Arthur a aprobat (la 19 ianuarie 1946) *Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Extremul Orient*³², pentru a pedepsi cu promptitudine pe marii criminali de război din această parte a lumii, în fapt pe militanții japonezi care au declanșat și au purtat un război de agresiune împotriva țărilor învingătoare³³. Generalul american Mac Arthur avea, potrivit *Cartei*, atribuția de a numi pe președintele tribunalului și pe judecătorii de pe o

---

²⁸ Alexandru Cauia, *op. cit.*, p. 207.

²⁹ Victor Ponta, Daniela Coman, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ „Declarația de la Potsdam | Definiție, termeni și fapte”, <https://delphipages.live/ro/istoria-lumii/lumea-moderna/potsdam-declaration>, 05.05.2021.

³¹ Diana Sârcu, Irina Lupușor, *op. cit.*, p. 46.

³² Ștefan Glaser, *op. cit.*, pp. 223-225.

³³ Valentin Roșca, „Jurisdicția represiunii universale a crimei de agresiune”, p. 124, în *Revista Întreprindere prin cercetare și inovare*, vol. 2, 2016, pp. 123-126.

listă propusă de statele care au semnat actul de capitulare a Japoniei și de alte state care au aderat la acesta³⁴.

Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Extremul Orient cuprindea, în linii generale, principii și reglementări asemănătoare cu cele din *Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*, dar avea și unele deosebiri: astfel, *Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo* era compus din cel puțin 6 membri și cel mult 11 membri, judecând în complet de 6 judecători (articolele 2 și 4)³⁵.

Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo, comparativ cu cel de la Nürnberg, nu era abilitat să declare criminale anumite grupuri sau organizații, competența *ratione personae* a *Tribunalului Militar Internațional de la Tokyo* limitându-se la persoanele învinuite de crime grave. Regulile de procedură și garanțiile judiciare, precum și cele privind responsabilitatea acuzațiilor sau pedepsele ce se puteau aplica erau similare celor din *Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*³⁶. Nu erau cuprinse în *Carta Tribunalului Militar Internațional pentru Extremul Orient* mențiuni despre caracterul definitiv sau nerevizibil al hotărârii, hotărârea fiind executorie la ordinul Comandantului suprem al forțelor aliate singurul pentru care se prevedea dreptul de a o modifica (articolul 17)³⁷.

Competența *ratione materiae* cuprindea crimele contra păcii, crimele de război și crimele contra umanității, într-o formulare asemănătoare celei din *Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg*, cu mențiunea că, în ce privește crimele contra păcii, agresiunea se pedepsea indiferent dacă a existat sau nu o declarație de război³⁸. Crimele de război sunt definite sumar ca violări ale legilor și obiceiurilor războiului, iar printre crimele contra umanității nu figurează și persecuțiile pentru motive politice, rasiale sau religioase.

Procesul a avut 818 ședințe de judecată desfășurate în public, dar și altele 131 ședințe desfășurate în camera de deliberări. *Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo* a examinat 4359 probe scrise și 1194 depoziții ale martorilor (dintre care 419 au fost ascultate nemijlocit de *Tribunal*). Inculpaților le-a fost asigurată

---

³⁴ „Tribunalul Internațional de la Tokyo”, <https://studiijuridice.ro/tribunalul-international-de-la-tokyo/>, 05.05.2021.

³⁵ Dumitru Diaconu, *Curtea Penală Internațională. Istorie și realitate*, București, All Back, 1999, p. 10.

³⁶ Vasile Crețu, *op. cit.*, pp. 305-307.

³⁷ „Tribunalul de la Tokyo”, <http://www.gazetademaramures.ro/tribunalul-de-la-tokyo-17339>, 05.05.2021.

³⁸ Ștefan Moțățianu, „Represiunea crimelor grave împotriva păcii și umanității”, p. 170, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 4, 2011, pp. 163-198.

posibilitatea de a: se apăra în instanță; prezenta probe; participa la interogări; fiecare dintre aceștia dispunea de 3-4 avocați. Vinovăția tuturor inculpaților a fost confirmată³⁹.

Materialele procesului au demască adevăratele scopuri urmărite de „noua ordine” japoneză în Asia de Est, precum și intențiile expansioniste ale imperatorilor japonezi. Detaliat a fost studiată chestiunea privind acțiunile de agresiune întreprinse contra URSS, s-a examinat războiul de cotopire purtat de Japonia contra Republicii Populare Chineze (război în care cu o cruzime de neconceput armata japoneză a jefuit și a exterminat populația chineză). Nu au rămas în afara examinării atacurile armatei japoneze întreprinse împotriva bazei militare americane Pearl Harbour și cele împotriva Hong Kongului, dar și Singaporelui⁴⁰.

Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo și-a încheiat lucrările la 12 noiembrie 1948, a judecat 28 de mari „criminali de război”, condamnând la moarte 7 inculpați. Doi inculpați au murit în închisoare în timpul procesului din cauze naturale (Matsuoka Yosuke și Nagano Osami), 16 persoane au fost condamnate la închisoare pe viață (exceptându-i pe Koiso Kuniaki, Shiratori Toshio și Umezū Yoshijiro, care au murit în închisoare, ceilalți au fost eliberați în 1955), una la 20 de ani de închisoare și una la 7 ani de detenție⁴¹.

Tribunalul Militar Internațional de la Tokyo nu și-a putut îndeplini funcția sa fundamentală, elementul politic fiind cel care a avut o importantă contribuție în „aplicarea justiției”, datorită faptului că decizia a aparținut unei singure puteri – SUA care a decis exceptarea de la proces atât a industriașilor japonezi care au fost implicați în susținerea războiului, cât și a oamenilor de știință din unitățile din Mancuria care au ucis mii persoane în timpul experimentelor medicale, dar a decis exceptarea incriminării Împăratului Hirohito care a aprobat toate misiunile armatei japoneze. Această decizie a condus la imposibilitatea judecării de către această instanță a principalului responsabil, Împăratul Hirohito, cu repercusiuni negative asupra întregului proces⁴². Procesul de la Tokio are meritul de a descrie actele criminale săvârșite împotriva prizonierilor de război care au condus la conferirea unui nou sens termenului de inuman.

---

³⁹ Valentin Roșca, *op.cit.*, pp. 124-125.

⁴⁰ Diana Sârcu, Irina Lupușor, *op. cit.*, p. 47.

⁴¹ „Cel mai mare proces din istorie”, <https://gazetadecluj.ro/cel-mai-mare-proces-din-istorie/>, 05.05.2021.

⁴² „REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT”, https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Dumitrascu_Alina.pdf, 06.05.2021.

Concluzii

În vederea anchetării celor mai atroce crime ale secolului al XX-lea – genocidul, crimele împotriva umanității și crimele de război – comunitatea internațională a înființat tribunale *ad-hoc*, precum *Tribunalele Militare Internaționale de la Nürnberg* și *Tokyo*. Cu toate acestea, genocidul, crimele împotriva umanității și crimele de război continuă să reprezinte o realitate sinistră a lumii de astăzi. Principiul asigurării unui proces echitabil, responsabilitatea penală individuală în raport cu normele internaționale incriminatoare, înlăturarea efectelor imunității date de calitatea de șef de stat sau demnitar în cazul în care astfel de persoane ar comite crime internaționale, principiul înlăturării exonerării în cazul ordinului superiorului, sunt câteva din principiile fundamentale cristalizate cu ocazia înființării și funcționării *Tribunalelor Militare Internaționale de la Nürnberg și Tokio*⁴³.

Importanța existenței unei jurisdicții penale internaționale care să vegheze la menținerea păcii, a siguranței mondiale, precum și care să vegheze la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale oamenilor este necesară într-o societate care este într-o continuă schimbare.

Tribunalele Militare Internaționale au fost împuternicite, *inter alia*, de a judeca și de a pedepsi persoanele responsabile de comiterea crimelor împotriva păcii, inclusiv: planificarea; pregătirea; inițierea sau purtarea războiului de agresiune sau a unui război contrar tratatelor internaționale; acordurilor sau garanțiilor sau participarea într-un plan sau conspirație comună întru realizarea acțiunilor menționate. Prevederile statutelor indică scopul primordial al tribunalelor prin individualizarea pedepsei pentru crima de agresiune.

Dreptul penal internațional a apărut recent ca o ramură a dreptului internațional public. Două tribunale militare internaționale stabilite după cel de *Al Doilea Război Mondial*, cunoscute sub numele de *Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg* și *Tribunalul Militar Internațional de la Tokio*, au adus o contribuție esențială în identificarea și consolidarea instituțiilor de practică a dreptului penal internațional. Principiul irelevanței poziției oficiale este o componentă a principiului responsabilității penale individuale, după cum a fost demonstrat prin tratatele internaționale.

---

⁴³ Victor Ponta, Daniela Coman, *op. cit.*, p. 34.

Figura 2. 1. Nazismul în fața justiției: procesele de la Nürnberg
Sursa: <https://cdn.historia.ro/img/articles/covers/40909-xl.jpg?1620113610>

Figura 3. 1. Procesele de la Tokyo, imaginea Curții cu judecătorii din spate și inculpații din zona frontală
Sursa: <http://s25.postimg.cc/d0g8brg8v/IMTFE2.jpg>

CRIZA REFUGIAȚILOR ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ, STUDIU DE CAZ: GESTIONAREA CRIZEI ÎN GERMANIA ȘI MAREA BRITANIE ÎN ANII 2015-2017

VĂSCAN RAREȘ ALEXANDRU¹

Abstract: *The article aims to present a political and social phenomenon, which the European Union has to face in the current period, the event known internationally as the "Refugee Crisis". During the study we will present how migration turns into a crisis, and then analyze the important decisions and policies implemented at EU level, which have managed to reduce the number of immigrants and thus the extent of the crisis in European countries in the Western Hemisphere. Moreover, we will highlight how two EU Member States, with two different migration policies, are responding to this new challenge of the 21st century.*

Keywords: *refugees, migration, security policies, containment policy*

Context

Uniunea Europeană a început să se confrunte tot mai intens în ultimii ani cu un fenomen politico-social, care a luat amploare în anul 2015, fiind numit Criza refugiaților. Această criză reprezintă cea mai importantă migrație, în masă, după cel de-al Doilea Război Mondial, înregistrându-se în jur de 1,2 milioane de cereri de azil către statele Uniunii până la sfârșitul anului 2015, în comparație cu anul precedent când numărul acestora era în jur de jumătate de milion, potrivit *Eurostat*. În prima jumătate a anului 2016, privind statisticile, se pare că această criză a mai scăzut din amploare datorită acordului Uniunii Europene cu Turcia, din martie 2016, prin care imigranții ilegali intrați în Grecia erau returnați în Turcia, în schimbul unor sume de bani, dar și în schimbul unei imigrări mai ușoare a cetățenilor turci în Uniune.

Cu toate că, această politică de criză adoptată de Uniunea Europeană ridică probleme privind etica și rasismul, ea a funcționat, stopând creșterea numărului imigranților care intrau pe teritoriul Uniunii. Totuși, blocarea rutei de intrare în Europa prin Grecia nu a reușit să oprească valul imigranților,

---

¹ Doctorand, Anul II, Școala Doctorală de Relații Internaționale și Studii de Securitate, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, din Cluj-Napoca, Coordonator: Prof. univ. dr. Luminița Roșca.

aceștia apelând la o nouă rută, tot prin Marea Mediterană. Potrivit datelor, în Italia, în primele zece luni ale anului 2016, procentul imigranților era mai ridicat cu 13% decât în anul 2015, ajungând în Italia aproximativ 160.000 de solicitanți de azil².

Valul mare de imigranți cu care se confruntă statele din Uniunea Europeană a dus la implementarea unor politici și decizi precum închiderea granițelor sau introducerea punctelor de control, în statele din zona Schengen, construirea diferitelor forme de oprire a refugiaților, exemplul Ungariei care au construit gardul la frontiera sudică, toate acestea implicând o creștere a consumului resurselor financiare.

Criza refugiaților a evidențiat problemele cu care se confruntă Uniunea Europeană la nivel decizional și diplomatic, atât instituțiile Uniunii cât și statele membre, nereușind să adopte decizii în legătură cu această problemă. În acest caz, Uniunea Europeană s-a confruntat cu lipsa de cooperare dintre statele membre, multe dintre ele nerespectând directiva adoptată în iulie 2001 de Sistemul Comun de azil European, care avea la bază principiul solidarității comune și care prevedea o distribuire echilibrată a solicitanților de azil în statele Uniunii. Exemplul cel mai veridic în legătură cu cele afirmate mai sus este promisiunea făcută de Uniunea Europeană, la sfârșitul anului 2015 în legătură cu relocarea către alte state membre a 160.000 de imigranții de pe teritoriul Italiei și Greciei, dar neîndeplinită, în decembrie 2016, fiind relocații doar aproximativ 8000 de refugiați.

În încercarea de a ameliora amploarea pe care această criză a refugiaților a luat-o, Uniunea Europeană a alocat resurse financiare pentru crearea unor agenții europene specifice activităților de stopare a imigrației ilegale în Uniune, creând Agenția Europeană de Frontiere și Agenția Gărzii de Coastă. O altă soluție, care nu a schimbat prea mult situația respectivă a fost încercarea de schimbare a cadrului legislativ, în urma nefuncționării Convenției de la Dublin, prin introducerea Directivei pentru aplicare de azil 2013/32/UE, care prevedea distribuția aplicanților pentru azil în statele membre³.

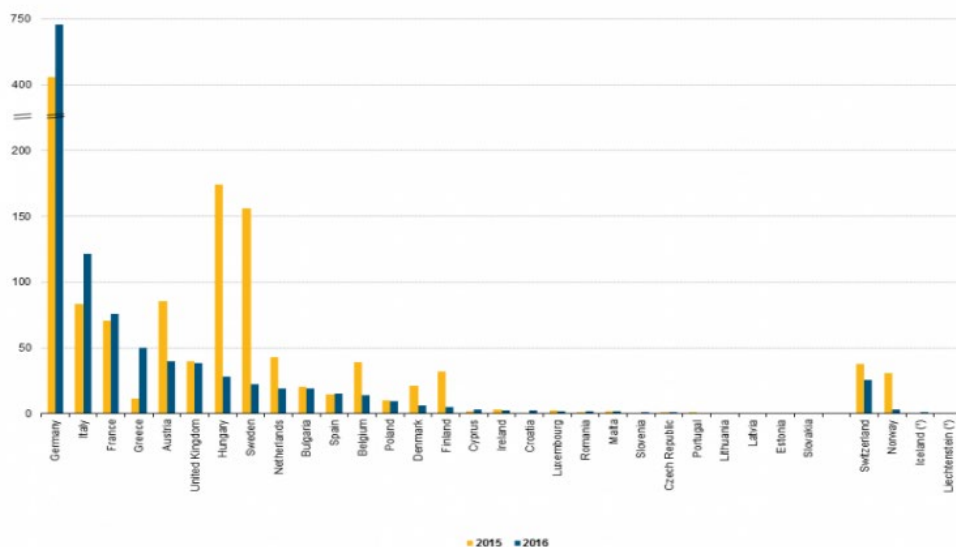
² „Azilul și migrația în UE: cifre și date”, 2017, <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/society/20170629STO78630/azilul-si-migratia-in-ue-cifre-si-date>, accesat în data de 10.04.2021.

³ Massimo Bordignon, Simone Moriconi, „The case for a common European refugee policy”, *Policy Contribution*, nr.8, Bruegel, 2017, p. 2.

Problema de cercetare

În articolul nostru, după cum s-a putut observa mai sus, am încercat să facem o introducere în temă, prin prezentarea pe scurt a crizei refugiaților, cu care se confruntă Europa în secolul al XXI-lea, pentru a reuși mai apoi să dezbatem și să analizăm problema noastră de cercetare, care se referă la poziția Uniunii Europene cu privire la integrarea refugiaților și la politicile pe care aceștia le adoptă, pentru a menține o stabilitate în spațiul UE.

Unul dintre motivele care a îngreunat găsirea de soluții viabile în vederea rezolvării acestei crize, de către instituțiile europene a fost reticența de care au dat dovadă atât refugiații veniți în Europa, cât și statele membre. Ca să fim mai expliciti, refugiații vor să aplice pentru dreptul de azil, într-un procent foarte ridicat doar în țările vestice din Uniune, cu siguranță din motive ce țin strict nivelul de trai ridicat, și de situația financiară foarte bună, deoarece statele vestice, în comparație cu cele estice, sunt state dezvoltate, nu în curs de dezvoltare.

Note: the y-axis is interrupted with a different interval above the interruption from that below it.

(*) 2015: not available.

Source: Eurostat (online data code: migr_asyappctza)

După cum putem vedea și în graficul de mai sus, țările care se confruntă cu cele mai multe cereri de azil sunt: Germania, Franța, Italia, Austria, Ungaria și Suedia. Analizând mai bine graficul, putem observa că în Austria, Ungaria și

Suedia numărul aplicanților de azil a scăzut în 2016 datorită politicilor naționale împotriva refugiaților.⁴

Prezentând graficul de mai sus, dorim să ajungem la una dintre politicile adoptate de către Comisia Europeană, aceea de a repartiza numărul refugiaților din țările vestice în țările terță din Europa de Est, fiecărui stat european fiindu-i repartizată o anumită cotă de refugiați. Această politică de gestionare a fluxului mult prea mare de refugiați din statele vestice se bazează pe principiul solidarității statelor din Uniunea Europeană. Cu toate că ideea cotelor unice a fost cu greu acceptată de statele estice, refugiații și-au făcut prea puțin apariția în aceste state, adică într-un număr foarte scăzut⁵.

Cadru legislativ

În vederea gestionării crizei, Comisia Europeană și statele membre ale Uniunii Europene au decis să ajute financiar diferite state din zona Orientului Mijlociu, dar și state din nordul Africii sahariene, în vederea dezvoltării lor, dar și la ajutorarea populației din zonele afectate conflicte. De exemplu, în anul 2015, Comisia Europeană a alocat un ajutor umanitar și de reconstrucție de 3,6 miliarde de euro, Siriei, dar și refugiaților sirieni din Liban, Egipt, Turcia, Iordania. Toate aceste măsuri au avut ca scop stoparea fluxului migrator dinspre Siria spre Europa, prin ajutorul financiar menit să sprijine reconstrucția Siriei, la fel cum a fost și în cazul țărilor nord africane după celebra primăvară arabă.⁶

În ceea ce privește poziția Uniunii Europene cu referire la misiunile de salvare și la combaterea rețelelor de infracționalitate, în zona frontierelor exterioare al UE, Consiliul European finanțează operațiuni de salvare și căutare în Marea Mediterană, operațiunea Poseidon și Triton, dar și misiuni militare, operațiunea Sophia menită să combată rețelele de exploatare a imigranților. Odată cu apariția fluxului migrator dinspre orient, Uniunea Europeană s-a văzut nevoită să creeze agenții speciale, cu atribuții strict ce țin de securitatea

---

⁴“Number of (non-EU) asylum seekers in the EU and EFTA Member States, 2015 and 2016”, 15.03.2017, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Number_of_\(non-EU\)_asylum_seekers_in_the_EU_and_EFTA_Member_States,_2015_and_2016_\(thousands_of_first_time_applicants\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Number_of_(non-EU)_asylum_seekers_in_the_EU_and_EFTA_Member_States,_2015_and_2016_(thousands_of_first_time_applicants)_YB17.png) accesat în data de 3.05.21.

⁵ Masimo Bordignon, Simone Moriconi, *op. cit.*, p. 3.

⁶ „ASISTENȚA UMANITARA” - Salvarea de vieți omenești și ușurarea suferinței umane”, 2015, <http://www.consilium.europa.eu/media/30118/qc0415260ron.pdf> accesat în data de 28.04.2021.

granițelor Uniunii, pentru a reuși să răspundă acestei crize, creând așadar Agenția pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă⁷.

O importanță deosebită în gestionarea crizei o are legislația aflată în vigoare privind dreptul de azil. Însă aceasta, dacă nu este menită să răspundă la noile provocări, poate să facă mai mult rău decât bine. Pentru a reuși să fim cât mai expliciti vom face o scurtă prezentare istorică a conceptului de drept de azil.

În primul rând vom aduce în discuție o situație în care putem vorbi despre o cooperare internațională în scopuri umanitare, menită să vină în ajutorul refugiaților, precum cea din perioada interbelică. Liga Națiunilor, în anul 1920 a început repatrierea prizonierilor de război, ajungând pe parcursul a doi ani să ajungă să repatrieze o jumătate de milion de prizonieri de război în 26 de țări diferite⁸.

Un rol important în legătură cu politicile și drepturile refugiaților, a avut Fridtjof Nansen, care avea funcția de Înalt Comisar pentru Refugiați ai Rusiei și mai apoi și în alte state. El a reușit să instituie pe plan internațional, în anul 1922, primul statut juridic pentru refugiați, cunoscut sub numele de „Nansen Passport”. Acest act le conferea refugiaților dreptul de a călători și a se stabili în alte state.

Statutul juridic instituit de Nansen a reprezentat primul act care le oferea o identitate refugiaților, recunoscută internațional, fiind punctul de pornire pentru implementarea altor documente juridice, cel de extindere a statutului de refugiat, în anul 1928 și înființarea convenției privind statutul de refugiat în 1951.

Anul 1948 reprezintă un moment de referință pentru drepturile refugiaților. Încă de atunci se putea vorbi despre aplicarea dreptului de azil, fiind introdus și în dreptul internațional, în *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, din anul 1948, în articolul 14⁹.

Odată cu dorința implementării Acordului Schengen, care prevedea desființarea frontierelor și spațiu de liberă trecere, statele membre s-au văzut nevoite să implementeze o politică comună de azil. Cooperarea statelor europene a dus la semnarea a două convenții importante, Schengen, în anul 1995 și Convenția de la Dublin, în 1997. Cea de-a doua convenție, cea de la Dublin, avea ca specific rezolvarea problemelor de azil care puteau să apară odată cu apariția Spațiului Schengen. În această convenție se specifică că politica de migrație îi aparține în totalitate statului.

---

⁷ „Cum gestionează UE fluxurile de migrațiune”, 19.05.2021, <http://www.consilium.europa.eu/ro/policies/migratory-pressures/managing-migration-flows/> accesat în data de 20.05.2021.

⁸ Stein Arne Brekke, „Establishing a Common European Asylum System”, *Tracing the Impact of EU Policy - making on Asylum Outcomes*, nr.3, Arena Report, Oslo, 2017, p. 19.

⁹ *Ibidem*. p.20.

Sistemul de azil european comun (CEAS) a fost înființat la scurt timp după intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam, în anul 1999, având scopul creării unei zone de libertate, securitate și justiție în Uniunea Europeană¹⁰.

O primă directivă adoptată de CEAS, în luna iulie a anului 2001, viza garantarea protecției statelor în cazul cererilor de azil, mai exact în cazul unei migrații în masă. Această directivă avea la bază principiul solidarității comune, reprezenta faptul că solicitanții de azil vor fi distribuiți într-un mod în care să se păstreze o balanță între statele Uniunii Europene.

O a doua importantă realizare a fost aceea prin care s-a inovat Convenția Dublin, introducând un sistem de înregistrare și evidență a refugiaților, numit Eurodac. Prin acest sistem, aplicații de azil erau înregistrații într-o bază de date, prin amprentare, pentru a reuși să fie identificați mai ușor în cazul în care ei își vor schimba țara de azil ilegal, așa reușind să fie returnați fără probleme¹¹.

În perioada de după ratificarea Tratatului de la Lisabona, din 2009, se mențin în mare parte aceleași puncte. După cum este prevăzut în articolul 78, din Tratatul de funcționare al Uniunii Europene, se continuă în aceeași direcție, dezvoltarea unei politici comune în ceea ce privește dreptul de azil. Prin această politică comună, atât Parlamentul European cât și Consiliul doresc un sistem european comun de azil care să cuprindă un regim unitar de azil în toată Europa; un regim unitar de protecție pentru persoanele care au nevoie de ajutor internațional; un sistem comun de protecție temporară a refugiaților; diferite proceduri de acordare sau de retragere a dreptului de azil sau de protecție; mecanisme speciale statelor membre pentru o bună examinare a cererilor de azil; un set de norme referitoare la acordarea statutului de azil, dar și parteneriate cu alte țări terțe în vederea gestionării fluxurilor de imigranți¹².

Prima întrebare de cercetare se referă la factorii care au favorizat și determinat migrația în Europa. În primul rând, migrația este un fenomen social care constă în deplasarea unei populații pe un alt teritoriu. De cele mai multe ori, dacă privim în istorie putem observa că, cauzele de natură politică, ideologică, etnică și religioasă au determinat mutări masive de populație, cel mai bun exemplu, fiind cel al polonezilor expulzați de către ruși în momentul cuceririi Poloniei, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau instaurarea regimurilor comuniste în Europa centrală și estică.

---

¹⁰ *Ibidem.* p.25.

¹¹ *Ibidem.* p.27.

¹² „TRATATUL PRIVIND FUNCȚIONAREA UNIUNII EUROPENE (VERSIUNE CONSOLIDATĂ)”, 26.10.2012, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF, accesat în data de 26.04.2021.

Cea de-a doua întrebare, „*Cum s-a ajuns de la migrație la criza refugiaților în UE?*” este în strânsă legătură cu răspunsul primei întrebări. Ceea ce la început reprezenta o migrație, a ajuns să devină în timp o criză datorită numărului mare de refugiați care veneau constant în Europa și doreau să ajungă doar în statele vestice. Instituțiile competente și statele nu au reușit în primul rând să gestioneze eficient situația, din prisma faptului că nu a existat o bună cooperare între state, cel de-al doilea motiv fiind legat de lipsa implementării unor politici facile acestei situații.

A treia întrebare de cercetare pe care noi o propunem este „*Prin ce se evidențiază politica de gestionare a crizei refugiaților propusă de Uniunea Europeană?*”. Pentru Uniunea Europeană această criză a refugiaților a reprezentat un prim eveniment mare amploare, ceea ce a implicat o anumită greutate în a găsi și implementa niște politici care să dea roade din într-un termen cât mai scurt. Ba mai mult decât atât, pentru statele membre această criză a reprezentat o provocare în ceea ce privește cooperarea pentru siguranța și securitatea colectivă, a întregii Uniuni, prin acceptarea cotelor unice.

Ultima întrebare pe care noi dorim să o evidențiem este sub forma: „*Care ar fi efectele unei politici de containment adoptate de Uniunea Europeană?*”. O asemenea politică ar fi în primă fază în opoziție cu unul dintre cele mai importante principii și acorduri pe care Uniunea Europeană îl deține, Acordul Schengen. Spațiul Schengen promovează principiul de liberă circulație, în unele state membre, iar o politică de containment în această zonă, credem noi, ar produce o ruptură între statele membre din spațiul Schengen și celelalte state membre Uniunii Europene.

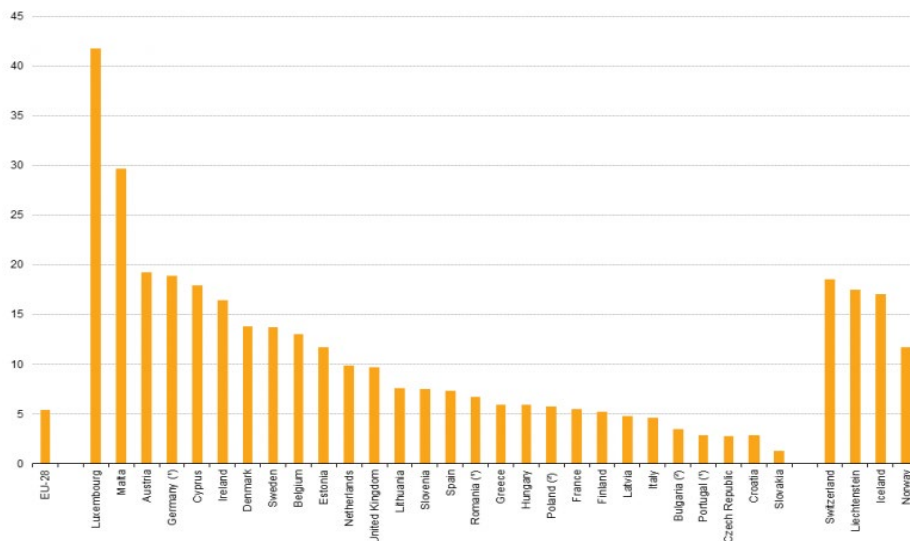
În studiul nostru, dorim să prezentăm cauzele migrației pe teritoriul european începând cu secolul al XX-lea, un secol presărat cu o multitudine de evenimente care au afectat direct și indirect populația europeană și nu numai. De-a lungul istoriei și până astăzi, cauzele nu au suferit schimbări majore, doar contextul. La începutul secolului XX, cele mai multe migrații care se înregistrau în Europa erau din cauza Primului Război Mondial (28 iulie 1914- 11 noiembrie 1918), dar și din motive etnice sau discriminări politice și religioase. De exemplu, în perioada 1918-1922, în urma persecuțiilor bolșevice, aproximativ 2 milioane de ruși emigrează în Europa¹³.

Și cel de-al Doilea Război Mondial, a produs o mulțime de victime, prin momentul cunoscut în istorie ca Holocaustul, dar și prin migrațiile forțate în

---

¹³ A.G. Volkov, citat de Jean-Jacques Marie în *La guerre civile russe (1917-1922)*, Ed. Autrement, 2005, p. 6.

urma ocupării diferitelor teritorii de cele două mari puteri ale acelei vremi, Germania Nazistă și URSS. Fără doar și poate, poporul evreu a fost unul dintre cele mai persecutate popoare din toate timpurile, aproximativ 6 milioane de evrei fiind exterminați în urma dorinței lui Hitler de punere în aplicare a proiectului de creare a rasei pure. Însă în urma înființării unui stat al evreilor de pretutindeni, al Israelului, în 1948, atât evrei din Europa cât și cei aflați în statele arabe au imigrat spre Israel, care a ajuns în doar 10 ani de la înființare să aibă o populație evreiască de circa 2 milioane de locuitori. Nici polonezii nu s-au bucurat de o soartă mai ușoară, în urma ocupării acestora de către naziști și sovietici în 6 octombrie 1939, aproximativ 12 milioane de polonezi au fost nevoiți să emigreze în urma anexării statului lor.

(*) Estimate.
 (*) Provisional.
 Source: Eurostat (online data codes: migr_imm1ctz and migr_pop1ctz)

14

O altă cauză importantă a fenomenului migrator este căutarea unui loc de muncă sau dorința găsirii unui loc de muncă mai bine plătit ca în țara de origine. Această cauză a fost una dintre cele mai des întâlnite atât în perioada postbelică, cât și în perioada post-comunistă și cea modernă. De exemplu în secolul al XXI-lea, potrivit graficului de mai jos, în anul 2015, statele preferate de imigranți sunt

¹⁴„Immigrants, 2015” [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Immigrants, 2015_\(per_1_000_inhabitants\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Immigrants, 2015_(per_1_000_inhabitants).png) accesat în data de 15.05.2021.

cele din Europa vestică, cele dezvoltate precum Germania, Belgia, Irlanda, Danemarca și Suedia, unde este nevoie de mână de lucru, iar această este plătită foarte bine în comparație cu statele estice, aflate în decurs de dezvoltare. De exemplu, Italia reprezintă una dintre cele mai importante țări de destinație pentru imigranți români, ei reprezentând 1,5% din populația Italiei.

Dacă privim perioada de după anul 1945, putem observa, în Franța o politică de încurajare a imigrației. Acest lucru se datora faptului că statul avea nevoie de forță de muncă, pentru a reuși să reconstruiască Franța, distrusă în urma celui de-al Doilea Război Mondial. Această politică se baza în mare parte pe forța de muncă adusă din fostele colonii. Pe același model, Marea Britanie, o fostă mare putere colonială, a apelat la o imigrație destul de mare de forță de muncă, la o fostă colonie, India, care se confruntă cu o suprapopulare și cu un sistem de muncă slab plătit și deficitar, raportat la populație. Același exemplu îl putem întâlni și în Germania și Austria, care pe parcursul timpului au format relații strânse cu Turcia, ceea ce a dus la formarea de mari comunități de turci în marile orașe germane și austriece.

Odată cu instaurarea regimurilor comuniste în Europa de Est și cea Centrală, cauzele migrațiilor erau din cauza condițiilor de viață precară la care populația era supusă prin raționalizarea hranei, dar și prin asupririle politice la care erau supuși cei din clasele intelectuale. Chiar la începuturile perioadei comuniste, perioada anilor 1949-1962, trecerea granițelor era mai permisivă. De exemplu, în acea perioadă, reușiseră să treacă în Germania de Vest, cea occidentală, aproximativ 2 milioane jumate de oameni din Germania Estică, ca mai apoi regimurile comuniste să impună o politică de închidere a granițelor odată cu căderea regimurilor comuniste.

Punctul unde doream să ajungem, este cauza migrației în masă cu care ne confruntăm acum, în urma izbucnirii crizei refugiaților. Această migrație, are ca și cauză războiul civil izbucnit în Siria în anul 2011, fiind parte din cunoscutul eveniment Primăvara arabă, în care au loc revolte antiguvernamentale, cu scopul de a da jos de la putere dictaturile. Același lucru se dorea de fapt și în Siria: înlăturarea de la putere a dictatorului Bashar al-Assad și a conducătorilor săi, pentru a înlătura corupția, prezentă în toate sistemele statului și pentru a stopa încălcarea drepturilor omului. Însă, acestui război civil, din anul 2014, s-a adăugat și lupta împotriva grupării teroriste ISIS, care și-a proclamat capitala în al doilea cel mai mare oraș sirian, Rakka. Toate aceste evenimente, au distrus sistemele statului: cel medical, educațional, social și au forțat populația spre o migrație unde să primească azil și să se bucure de condiții de trai decente, de un loc de muncă și de respectarea drepturilor lor.

Toate aceste cauze, implică la rândul lor și niște efecte economice, sociale, demografice și medicale. De exemplu, pe plan economic, nivelul ridicat al migrației ajută la ocuparea forței de muncă, la un preț mult mai redus, decât în mod normal, formând principiul de concurență. În plan social, aceștia produc o societate multiculturală prin aducerea de noi obiceiuri și tradiții, însă comunitățile primitoare de imigranți se confruntă adesea cum imposibilitatea integrării lor în societate, pe motive rasiale, etnice și religioase, unele comunități fiind reticente. Din punct de vedere demografic, imigrații ajută la creșterea și întinerirea populației, adesea persoanele tinere fiind cele mai deschise unei posibile imigrații, dar și la diversificarea populației din punct de vedere rasial și etnic.

Migrația are și efecte negative resimțite la nivel global, de exemplu epidemiile de ebola, când un imigrant din Liberia a dus în SUA, în anul 2014 acest virus mortal. Însă cel mai important efect negativ, care a afectat în mod direct și indirect Uniunea Europeană, prin criza refugiaților, este terorismul. Începând cu ianuarie 2015, statele Uniunii Europene au început să simtă direct amenințarea teroristă a grupării jihadiste ISIS. Membrii acestei grupări, care au zguduit state europene precum Franța, Marea Britanie, Belgia și Germania cu atentatele teroriste, s-au dovedit a fi refugiați veniți în timpul crizei sau aplicanți de azil în Europa din Siria, Irak și Pakistan.

	[1] Growth rate 2003-13	[2] Growth rate 2013-15
Austria	-22%	389%
Belgium	-26%	212%
Denmark	65%	175%
France	1%	17%
Germany	117%	303%
Greece	0%	38%
Italy	91%	224%
Netherlands	7%	199%
Spain	-24%	224%
Sweden	73%	188%

15

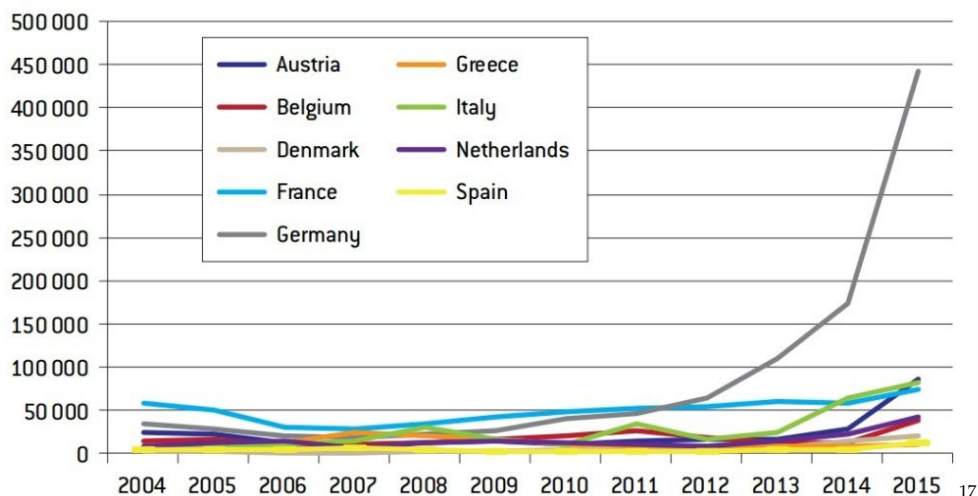
¹⁵ Sursa: Eurostat, migration and migrant population statistics; asylum statistics.

Privind statisticile, putem observa că această migrație a evoluat sau a devenit o criză a refugiaților strict din cauza situației geopolitice din zonele Orientului Mijlociu, dar și din statele Nord Africane. Aceste zone au fost afectate de războaiele civile izbucnite în perioada Primăverii Arabe, când în majoritatea statelor din cele două zone menționate adineauri, începând cu anul 2010, încep revolte civile care au ca scop înlăturarea de la conducere a dictatorilor, eliminarea corupției și respectarea drepturilor omului. Însă toate aceste evenimente produc în zona Africii de Nord și în zona Orientului Mijlociu, războaie civile care atentează la bunul mers al societății, dar mai important decât atât pun în pericol siguranța și securitatea populațiilor acelor state. Toate aceste războaie civile accentuează și mai mult sentimentul de nesiguranță, al populațiilor din acele zone. Începând cu perioada anului 2010, pe lângă că situația în care cele mai multe populații din zona Orientului Mijlociu și Nordul Africii trăiau era una precară, simțind lipsa hranei și a apei, războaiele civile din zonă îi împing pe cei mai mulți să imigreze înspre Europa, pentru un trai mai bun și o viață în siguranță. Analizând tabelul de mai jos, putem observa că în perioada 2003-2013 doar Germania, Danemarca, Italia și Suedia se confruntă cu o creștere mai ridicată a aplicațiilor de azil, Germania având cea mai ridicată rată de creștere. Aceste statistici arată că, în acea perioadă statele europene nu se confruntau cu o criză, situația fiind sub control datorită faptului că acestea erau capabile să asimileze și să integreze în societate aplicații de azil. În ceea ce privește perioada 2013-2015, majoritatea statelor incluse în acest eșalon, cu excepția Greciei și Franței, suferă o creștere enormă, de până la 100% a numărul aplicațiilor de azil, iar Austria și Germania înregistrează o creștere de aproximativ 300% a imigranților.

Atât situația tensionată în care se află Orientul Mijlociu, în urma războiului civil din Siria, cât și dezvoltarea pe care gruparea jihadistă ISIS a cunoscut-o în zona Siriei și al Irakului, dar și persecuțiile populației šiite la care au fost supuși de ISIS, au dus la un aflux de imigranți pe teritoriul Uniunii Europene. Spre exemplu, în anul 2014, statele membre ale Uniunii Europene s-au confruntat cu un număr aproximativ de 450-500 de mii de refugiați, numărul acestora ajungând în anul 2015, după cum putem vedea și în graficul de mai jos la aproximativ 1,2 milioane de cereri de azil îndreptate statelor Uniunii Europene. În anul 2015, cele mai căutate state de către refugiați fiind Germania, Austria și Italia¹⁶.

---

¹⁶ Masimo Bordignon, Simone Moriconi, *op. cit.*, pp.4-5.

În vederea gestionării acestei crize cât mai eficient și în încercarea stopării intrării ilegale a refugiaților pe teritoriul Uniunii Europene, instituțiile competente, împreună cu statele membre ale Uniunii au încercat să implementeze diferite politici și măsuri care să îmbunătățească această situație. În vederea gestionării numărului mare de imigranți cu care anumite state se confruntă, și în vederea respectării Convenției O.N.U. din anul 1951, care prevede neprimirea înapoi a refugiaților în state în care ar fi puși în pericol, dar și acordarea de protecție și furnizarea de asistență, Uniunea Europeană a impus o măsură prin care refugiații să fie împărțiți și repartizați în mai multe state membre UE, prin punerea în folosință a cotelor unice de refugiați pentru fiecare stat membru, în acest caz aplicându-se principiul solidarității comune¹⁸.

Noi considerăm că cea mai importantă decizie în ceea ce privește politica de gestionare a imigranților a fost semnarea acordului UE cu Turcia privind refugiații, din 18 martie 2016. Cu toate că acest acord nu a stopat total numărul de refugiați, a reușit să îl reducă și mai mult decât atât, să facă o triere a refugiaților, imigranții ilegali fiind refuzați, ceea ce ar aduce un plus la lupta împotriva organizațiilor de crimă transfrontalieră și a celor teroriste. Acordul semnat între cele două părți are ca scop contracararea traficului de imigranți, prin creșterea securității pazei de coastă Turce, dar și prin creșterea controlului

¹⁷ Sursa: Bruegel based on data from OECD *International Migration Outlook 2015*.

¹⁸ „CONVENȚIE privind statutul refugiaților, încheiată la Geneva la 28 iulie 1951”, 1991, http://www.unhcr.org/ro/wp-content/uploads/sites/23/2016/12/1951_Convention_ROM.pdf accesat în data de 20.04.2021.

pentru vizele sirienilor. De exemplu, imigranții ilegali sau cu o situație neregulamentară de pe teritoriul Greciei vor fi trimiși în Turcia, iar pentru fiecare sirian returnat în Turcia, un sirian din Turcia, care deține acte de migrație legală va fi repartizat unui stat european. Mai mult decât atât, Uniunea Europeană a alocat un împrumut nerambursabil de 3 miliarde de euro Turciei pentru implementarea de proiecte pentru refugiați, au scăzut cerințele pentru obținerea vizelor pentru statele europene de către cetățenii turci, și au reînceput tratativele pentru o eventuală aderare a Turciei la Uniunea Europeană¹⁹.

În această perioadă tensionată, multe dintre state încearcă o abordare a politicii de containment, în ceea ce privește imigrația. Prin această politică se încearcă o izolare prin închiderea granițelor pentru imigranți, exemplul cel mai concret fiind cel al Ungariei, care în urma numărului ridicat de refugiați care traversau Ungaria, a încercat o închidere a granițelor, au construit un gard pentru a opri fluxul de imigranți. Însă prin această politică, Ungaria a intrat în dizgrațiile Uniunii Europene, deoarece încălcau principiile drepturile de azil, nu doreau furnizarea de ajutor umanitar și mai mult decât atât nu s-au supus cotelor unice de distribuire a refugiaților.

Această politică de containment, per ansamblu, ar ajuta la stoparea numărului de refugiați veniți în Europa, dar pe de altă parte ar încălca drepturile refugiaților, prevăzute de O.N.U. și mai mult decât atât această politică ar îngreuna diferite servicii, precum traficul de mărfuri și transporturile, prin închiderea granițelor, ceea ce ar implica pierderi economice importante la nivel de Uniune Europeană, dar și o creștere însemnată în ceea ce privește înființarea de noi puncte de control la granițe și susținerea de personal specializat controlului frontierelor.

Chiar dacă criza refugiaților este o problemă foarte dezbătută în mediul online, ziare, devenind în timp una internațională, totuși nu s-a găsit o soluție viabilă, cu care să fie de acord toate statele membre ale Uniunii Europene care se confruntă cu imigranții. Această lucrare documentează felul în care s-a ajuns la maximizarea problemei refugiaților până a devenit o criză internațională, dar și gestionarea acesteia în principalele state europene afectate de acest fenomen.

S-au adus în discuție principalele motive care au dus la apariția crizei refugiaților de-a lungul timpului: războaie, probleme etnice, politice, religioase și nu în ultimul rând probleme financiare, căutarea unui trai mai bun, problemă prezentă și în societatea contemporană. De asemenea, s-a studiat gestionarea

---

¹⁹ „Declarația UE-Turcia, 18 martie 2016” <http://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> accesat în data de 20.04.2021.

problemei refugiaților în două state europene bine dezvoltate, precum Germania și Anglia.

Așadar, s-au colectat date de pe site-ul Consiliului European referitoare la înțelegerile, acordurile europene, dar și statistici, precum și de pe alte site-uri online. S-au colectat informații și din articole de specialitate sau cărți.

Studiu de caz: Gestionarea crizei refugiaților în Germania și Marea Britanie

După ce Germania decide să primească mii de refugiați sirieni, ajungând până la 800.000 de refugiați pe an, au apărut numeroase explicații pentru decizia istorică pe care nemții au luat-o. O primă explicație ar fi aceea că statul german și-a format deja o experiență cu refugiații după cel de-al Doilea Război Mondial, când 12 milioane de cetățeni nemți au fost expulzați din țările est europene. O altă explicație ar fi aceea că există o vină istorică referitoare la actele pe care nazismul și holocaustul le-au adus în istorie, dar și aceea că nemții au un rol controversat în criza care a apărut în Grecia. Alte motive ar fi legate de angajamentul pe care Germania și l-a asumat privind salvarea Uniunii Europene prin prevenirea unei catastrofe umanitare care ar putea să destabilizeze țările balcanice, dar și experiența cancelarului Angela Merkel de a dezvolta estul Germaniei și respingerea acesteia privind propunerea prim ministrului maghiar Victor Orban, care spera ca nemții să construiască mai multe garduri de-a lungul Europei.

Deschiderea germanilor asupra refugiaților sirieni ar trebui înțeleasă și ca parte a unei particularități referitoare la politica refugiaților, care până în 1922 a fost încorporată în instituție. Restricțiile privind refugiații nu au respins Germaniei găzduirea a peste 2 milioane de refugiați, care vin în urma conflictelor din Bosnia, Kosovo, Irak, Afganistan și Somalia. În statul german există așa-numita *Willkommenskultur*, reprezentând o *cultura de bun venit*, care își propune evitarea rasismului, xenofobiei și care contribuie la stabilirea înțelegerii Germaniei ca un lider moral, capabil să demonstreze capacitățile de solidaritate în fața străinilor²⁰.

Criza refugiaților sirieni în Germania a dus la creșterea experiențelor emoționale și formarea unui blocaj afectiv între refugiați și mare parte din populația statului neamț. Acest fapt sugerează disoluția granițelor germane pentru sute de mii de refugiați, care ar putea afecta demersurile interne ale statului european. Totuși, nici una dintre aceste explicații pe care cercetătorii le-au găsit, nu ar putea să explice politica germană a *brațelor deschise* în fața

---

²⁰ Masimo Bordignon, Simone Moriconi, *op. cit.*, pp. 6-8.

refugiaților sirieni. Angela Merkel susținea în anul 2016 faptul că statele vor avea beneficii de pe urma imigrației, atât economice, cât și sociale. Aceasta consideră că majoritatea refugiaților sunt tineri, bine educați și puternic motivați, acest lucru reprezentând exact ceea ce statul german caută ca forță de muncă în companiile nemțești. Aceste perspective reprezintă expresie a tehnologiei guvernamentale centrale bio-politice, nemții observând că propria populație este în scădere și în proces de îmbătrânire în timp.

Potrivit unui raport publicat de *Centrul European de Cercetare Economică*, statul german ar avea nevoie de un număr anual de imigranți de peste 200.000, pentru a fi capabil să continue să sprijine poporul vârstnic care nu muncește²¹.

Conform ministrului economic Sigmar Gabriel, dacă Germania va reuși să gestioneze eficient imigranții, pentru a munci și a ajuta la creșterea forței de muncă, atunci va fi rezolvată una din principalele probleme cu care se confruntă statul german, referitoare la viitorul economic. Totuși, există și persoane politice care sunt împotriva asimilării refugiaților în statul german, precum ministrul Wolfgang Schauble, care consideră că refugiații vor ruina statul.

Angela Merkel a devenit un punct principal al criticilor din multiplele sectoare ale societății, care văd refugiații ca o amenințare la identitatea națională germană. Aceste păreri se nasc în urma disoluției granițelor pentru sute de mii de refugiați, în urma redenumirii acestora din „imigranți ilegali” în membrii „valoroși” ai societății care vor contribui la îmbunătățirea morală, emoțională și materială a Germaniei. Așadar, statul german vede cu pozitivitate și optimism asimilarea refugiaților sirieni, numindu-i „vieți valoroase”, care vor contribui la crearea unui stat mai bun.

Este foarte important să observăm că în cadrul Uniunii Europene apare o limbă comună, una emoțională, care depășește apariția dominației, in justiției, violenței, odată cu asimilarea refugiaților în statele europene. Oamenii devin conștienți că e inuman să se refuze oferirea ajutorului unor oameni nevinovați, care doresc un trai mai bun, în liniște. Conform Bordignon M. și Morconi S., guvernele urmăresc învinuirea refugiaților pentru propria suferință, decizia Marii Britanii de suspendare a operațiunilor din Mediteraneană fiind un bun argument în sprijinul afirmației²².

Așadar, în octombrie 2014, guvernul englez anunță că nu va mai sprijini operațiunile menționate anterior, încurajând totodată imigranții la trecerea periculoasă peste mare, la riscul morții și la tragedii. În timp ce există suficiente

---

²¹ *Ibidem*, p.12.

²² *Ibidem.*, p.14.

cauze politice care duc la suferințe, precum sărăcie, persecuție, război, genocid, Marea Britanie instaurează un proces de depolitizare, unul care să învinuiască imigranții ilegali pentru propria suferință. Aceștia au fost numiți iresponsabili de către englezi, iresponsabilitate care a cauzat 20.000 de morți în ultimii 20 de ani și 3.000 de morți între ianuarie- septembrie 2015 și peste 5.000 de morți în 2016²³.

Natura rasismului britanic trebuie înțeleasă ca răspuns la anxietatea socio-politică cu privire la Islamism și la frica englezilor de a fi „împotmoliți” într-o cultură diferită. Aceste îngrijorări au trasat o politică a refugiaților care a arătat o preocupare centrală referitor la amenințările asupra identității, culturii, sănătății și bunăstării populației engleze.

Una dintre provocările importante a politicii de refugiați engleze a apărut în septembrie 2015, când un copil în vârstă de 3 ani, pe nume Alan Kurdi, a murit pe coasta unui resort turc din Bodrum. Poza cu băiețelul decedat a stârnit numeroase comentarii în mediul online, mulți englezi identificându-se cu părinții copiilor. Acest fapt a determinat guvernul britanic să accepte 20.000 de refugiați sirieni în statul lor, pe o perioadă de 5 ani. Dintr-o perspectivă umanitară a guvernului, s-a decis să fie acceptați doar copii bolnavi, femei care au fost maltratate și bărbați care au fost torturați²⁴.

S-au ridicat o mulțime de întrebări referitoare la identitatea britanicilor în urma evenimentelor din ultimii ani care au implicat refugiații sirieni. Totuși, britanicii și-au exprimat admirarea față de cancelarul german Angela Merkel.

Concluzii

Așadar, în această lucrare ne-am propus documentarea cu privire la etapele prin care s-a ajuns de la problema refugiaților la o adevărată criză. Criza refugiaților este o problemă cunoscută la nivel internațional, dezbătută zilnic, dar care nu are o soluție comună, datorită faptului că fiecare stat are interese proprii, scopuri și viziuni diferite.

Principalele motive care au dus la apariția crizei refugiaților au fost războaiele, problemele politice, etnice, religioase. O problemă actuală, în societatea modernă, este cea legată de partea economică, refugiații urmărind stabilirea într-un loc care să le ofere un trai mai bun, un mediu de viață decent.

---

²³ Mavelli Luca, „Governing populations through the humanitarian government of refugees: Biopolitical care and racism in the European refugee crisis”, *Review of International Studies*, Vol. 43, part 5, p. 824

²⁴ „Did Alan Kurdi's death change anything?”, 2016, <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-37257869> accesat în data de 18.05.2021.

Această problemă determină imigranții să-și îndrepte viziunea asupra statelor din vestul Uniunii Europene, care au o situație financiară mai bună.

De asemenea, s-a realizat un studiu de caz cu privire la gestionarea crizei refugiaților de către două state membre ale Uniunii Europene care s-au confruntat cu această problemă: Germania și Marea Britanie. Prima a îmbrățișat ideea de asimilare a refugiaților sirieni, privind cu optimism acest proces. Germania consideră că asimilarea acestora duce la bunăstarea statului german, crescând forța de muncă. Pe de altă parte, englezii văd asimilarea refugiaților ca fiind o mare problemă pentru statul lor, simțindu-și amenințată identitatea națională și siguranța cetățenilor. Așadar, putem observa două state dezvoltate ale Uniunii Europene care se confruntă cu problema refugiaților, cu viziuni și politici diferite.

**FILOSOFIE ȘI
STUDII CULTURALE**

POIETICĂ & POETICĂ: O DIALECTICĂ SINCRONICĂ ȘI DIACRONICĂ ÎN LUMEA ARTEL.

(sau cum evaluăm/apreciem opera de artă în absența unei definiții a
conceptului de „artă”? Modelul Noël Carroll)

AMALIA-DIANA BARBĂ¹

Abstract: *Contemporary art manifests extremisms – an exacerbated creative manifestation (the artist in vogue) and the temptation of non-identity by annihilating the artist (anonymous forms – posters, commercials, videos – are combined with forms of happening in which the audience becomes the main actor, with forms that create elements unique and unrepeatable artistic). The first two sequences of the essay support the thesis that contemporary art must be approached in the „poetic/poietic” dialectical relationship, with emphasis especially on the first term due to heterogeneous artistic forms, in a permanent dynamic. The last sequence of this essay focuses on Carroll’s reasoning in relation to the method of “historical narration” to legitimize an art form and are extrapolated to the posters to find arguments that these are also forms of aesthetics.*

Keywords: „poetică”, „poietică”, Noël Carroll, historical narrative, analytical philosophy, art world, performance art, “happening”, posters

**„... art's being a self-transformation historical practice
with a flexible tradition that facilitates innovation.”²**

Preliminarii

În condițiile în care actul artistic devine unul proteic, exploziv, eterogen, șocant prin inovație - începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea (pictorii francezi impresioniști) și continuând cu modernitatea începutului de secol XX, dusă la extrem de vocea (neo)avangardei -, teoreticianul și criticul sunt puși – mai mult

---

¹Drd. Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură” UBB, Cluj-Napoca, c.d.a. la Universitatea de Medicină „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca; coordonator acest eseu: prof.univ.dr. Dan Eugen Rațiu, Facultatea de Istorie și de Filosofie UBB (la cursul „Artă, instituții și politici culturale” din cadrul masteratului „Patrimoniu și turism cultural”, an I).

²Carroll, 1999, partea a II-a a volumului de eseuri *Art, History and Narrative*, p.71: „... arta fiind o practică istorică de autotransformare [s.n.] cu o tradiție flexibilă care facilitează inovația.”

ca oricând – să răspundă la întrebările „ce este arta?”, „și asta este artă?”, „încotro se îndreaptă arta?”.

Totodată, nicidecum autoreflexivitatea/autoreferențialitatea nu a câștigat o voce mai clară ca în arta contemporană, astfel încât operele configurează o dimensiune (auto)programatică și (auto)contestatară într-o lume a artei extrem de dinamice și care implică o diversitate de actanți (pe lângă autor/artist, critic și receptor/public/cititor/audiență). Se manifestă nevoia de a impune polemic un nou model de a gândi arta, în consonanță cu schimbările survenite în modul de a face artă. Dacă în cazul scriiturii, se face facil și de mult timp referire la intertextualitate, la interdisciplinaritate și la metaliteratură (incluzând jurnale, corespondență, notații de lucru, interviuri, eseuri etc.), adică orice tip de text ce comunică detalii de poietică (observații directe asupra experienței imediate, concrete), în cazul artelor vizuale, demersul este mai dificil: nu din cauza faptului că ar fi mai puține texte de consultat, ci datorită complexității lumii artei care include diverși actanți pe lângă subiectul angajat în actul creator, actanți care pot influența pozitiv sau negativ cota pe piață a creatorului/a operei de artă. Sarah Thorntop în *Șapte zile în lumea artei* evidențiază – în acest sens - dinamica relațională dintre colecționari, galeriști, curatori, experți de la case de licitații, artiști, profesori care susțin cursuri de artă sau directori de reviste artistice.

Această chestionare „din exterior” și „din interior” a artei impune ca poietica (procesul artistic, actul artistic ca alegere a artistului, ca adoptare a unei teorii artistice sau a unui cod) să se deschidă spre poetică (produsul artistic finit, dar și „dialogul” subtil care dezvăluie cum s-a făcut opera), aceasta din urmă fiind percepută ca o emanație a unei poietici. „Poietica” (acțiunea prin care este instaurată opera) și „poetica” (spunere despre acțiunea prin care este instaurată opera, dar și paradigmă în care se include opera) sunt noțiunile centrale ale acestui eseu, preluate în diferențierea lor pentru a fi propuse ca raport poietică/poetică, raport care permite transgresarea diferenței, deși o menține. Această relație dialectică dinamizează ambele concepte care – în mod particularizat – vizează fiecare o epistemologie a scriiturii ca praxis (în sens restrâns), dar premisa acestui eseu este că aceste două noțiuni pot fi extinse la tot ceea ce înseamnă teritoriu artistic. Alte concepte vehiculate în eseu vor fi și ele păstrate într-o asociere antinomică: „i-mediat”/ „mediat”, procesualitate/ produs, intenționalitate/ impersonalizare, necesitate/hazard, subiectivitate a discursului critic/obiectivitate a discursului critic, definire a artei/evaluare (apreciere) a artei, intimitate/extimitate.

Fără pretenții exhaustive, mă voi referi la cele două domenii (poietică, poetică) încercând o identificare cu poziția cercetătorului de literatură, *in extenso*

de artă – poieticianul/poeticianul, adică teoreticianul și criticul de artă: deși se plasează în afara spațiului de creare a operei de artă în materialitatea ei, acesta o măsoară, o „contabilizează”, clasifică ulterior tot ce ține de acest proces și de produsul artistic, asumându-și un discurs coerent.

Pe lângă discutarea lecturii poetice (imănente) a operei corelate cu discutarea lecturii „poietice” care să permită o abordare complexă a fenomenului artistic ca rețea de potențialități, îmi asum un discurs conceptualizat, îndreptat spre trecerea în revistă a câtorva teorii ale artei, focalizând întregul demers spre filozofia analitică adoptată de Noël Carroll³, una dintre vocile cele mai puternice ale filozofiei conceptualiste din spațiul anglo-american.

Proteismul formelor artistice contemporane

Derivând de la termenul din greaca veche, „*poiein*” (a face), termenii centrali ai eseului depășesc granița scripturalului, a literarului, grație raportării la ipostaza general-valabilă a lui *homo faber*. Paul Klee afirma că „*geneza ca mișcare formală constituie esențialul operei*”, această dimensiune a „i-mediat”-ului fiind vizată de poietică, în timp ce „mediatul” – obiect al poeziei – propune actualizarea virtualităților prin mijlocirea unui receptor. Poietica, susține Irina Mavrodin, traducătoarea și teoreticiană română care a impus cei doi termeni în spațiul literar autohton, „*se situează la un nivel de generalitate care îi conferă valabilitate pentru toate artele*”⁴, deși cea mai elaborată rămâne – deocamdată – poietica literară (construind, împreună cu poezia literară, metalimbaje sofisticate). Însă demersurile de tip atelierul *CalArts*, așa cum radiografiază Sarah Thorntop experiența în lucrarea citată, capitolul „Atelierul”, atrag atenția asupra importanței ca artistul să interacționeze cu publicul receptor, să își propună „candidata la lumea artei” și să demareze un întreg proces de legitimare/contestare/criticare/ justificare/abordare a operei sale de către studenții participanți.

---

³ Noël Carroll (născut în 1947) este un filosof american de anvergură pentru filozofia artei. Deși este bine cunoscut pentru activitatea sa în filozofia filmului (ca susținător al teoriei filmului cognitiv), el a publicat de asemenea jurnalism, lucrează în filozofia artei în general, teoria mass-mediei și filozofia istoriei. Din anul 2012, este profesor de filozofie la CUNY Graduate Center. Critic de film, de teatru, de spectacol și de artă plastică, a publicat în *Chicago Reader*, *Artforum*, *In These Times*, *Dance Magazine*, *SoHo Weekly News* și *Village Voice* (articole incluse în *Living in an Artworld*, 2011).

⁴ Irina Mavrodin, *Poietică și poezică*, București, Ed.Univers, 1982, p.17

Pentru că modernitatea secolului al XX-lea începe să insiste pe procesualitate, poietica (acțiunea prin care este instaurată opera de artă) câștigă în impact, instrumentul/metoda primește o importanță tot mai mare în raport cu obiectul ei până la a i se substitui. Astfel, lozincile contestatate ale avangardei interbelice românești („*Jos arta că s-a prostituat!*” sau „*Cititor, deparazitează-ți creierul!*”) pălesc în intensitate în raport cu instalațiile artistice de azi, în raport cu elementele de tip „performance art” sau „happening”. Se pot aminti câteva contexte, celebre deja, care accentuează „*la prise de conscience*” a artistului despre propria creație, dar și chestionează statutul tradițional al triadei autor/operă/receptor.

Astfel, Yoko Ono (figura 1) propune începând cu 1964 la MoMA „Cut Piece” – artistul stă pe scenă, având în față o foarfecă, iar publicul este chemat ca, pe rând, să taie din hainele artistului: acest model intervenționist transmite mesajul abuzului fizic și psihic, pentru că artistul nu schițează nicio mișcare de respingere sau de retragere. Dar devine și simbolul unui act artistic efemer, unic, irepetabil, „i-mediat”: „*Era o lungă tăcere între venirea unei persoane pe scenă și venirea următoarei. Și mi-am spus: ce muzică fantastică, superbă, așa-i? Ba-ba-ba-ba, cut! Ba-ba-ba-ba, cut! Extraordinară poezie...*”⁵ Chris Burden și-a conceput scenariile de „performance art” în anii '70 ca o serie axată pe pericolul personal ca expresie artistică: s-a lăsat împușcat în mână de un prieten (1971, „Shoot”), a luat ostatică o crainică (figura 2) (1973, „TvJack”), se târăște în direct pe cioburi, iar ce s-a filmat se difuzează între filme la televiziune ca o reclamă/divertisment (1973, „Thought The Night Softly”). Carolee Schneemann utilizează nuditatea propriului corp pentru a declanșa dezbateri despre corporalitate, despre tabuuri despre prejudecăți (figura 3), iar Marina Abramović forțează limitele publicului în „Rhythm 0”: plasează spectatorii pe scenă și, timp de 6 ore, au voie să folosească pe ea 72 de obiecte plasate pe o masă (de la trandafiri la pistol); dacă, inițial, intervențiile publicului au fost delicate și armonioase, ulterior, s-a ajuns până la îndreptarea armei încărcate spre ea, astfel încât o parte din spectatori a intervenit pentru a nu fi împușcată.⁶ Cea mai interesantă rămâne experiența

---

⁵ „*There was a long silence between one person coming up and the next person coming up. And I said it's fantastic, beautiful music, you know? Ba- ba-ba-ba, cut! Ba-ba-ba-ba, cut! Beautiful poetry, actually...*” declara Yoko Ono https://www.moma.org/learn/moma_learning/yoko-ono-cut-piece-1964/

⁶ As Abramović described it later: “What I learned was that ... if you leave it up to the audience, they can kill you.” ... “they cut up my clothes, stuck rose thorns in my stomach, one person aimed the gun at my head, and another took it away. It created an aggressive

artistică din 2010 la MoMA, „The Artist Is Present” (figura 4). Plecând de la convingerea artistei că prelungirea duratei unei performanțe dincolo de așteptări servește la modificarea percepției noastre despre timp și la stimularea unui angajament mai profund în experiența artistică, ea a stat 8 ore zi de zi, timp de trei luni, așezată în fața unei mese simple de lemn, așteptând să vină cineva să se așeze pe scaunul din fața ei. Aproximativ 1000 de persoane au acceptat provocarea de a sta tăcute și de a se privi ochi în ochi (unele au revenit de mai multe ori)⁷. Astfel, Marina Abramovič a reautenticat poziția autorului/artistului în societate prin acest model intervenționist care modifică esențialmente relațiile umane: tăcerea, comunicarea nonverbală și paraverbală, disponibilitatea artistului au întărit mesajul de prezență 100% „aici și acum”.

În încercarea de a atinge hazardul absolut, poetul francez Mallarmé spunea că poezia trebuie să fie ca o aruncare de zaruri, André Breton și suprarealiștii propunea „dicteul automat” și tehnica „le cadavre exquis” (text și desen), iar dadaștii se autodenumeau, deschizând la întâmplare dicționarul și punând degetul pe cuvântul „dada” (căluț de lemn). Eferescența experimentelor literare se potolește după al Doilea Război Mondial, în timp ce artele vizuale abia după anii '50 își iau realmente revanșa, mai ales în corelație cu noile avânturi tehnologice. Chiar dacă Marcel Duchamp cu a sa „Fântână”⁸ deschide paradigma obiectualității care nu mai implică totalmente artistul (impersonalizare datorată folosirii unui obiect gata confecționat), asumarea și îmbogățirea unui astfel de discurs artistic se produce mult mai târziu prin Andy Warhol (operele sale criticând consumerismul – figura 6), prin apariția instalațiilor artistice (de exemplu, „Frieze” – figura 7, „The Solemn Process”, „Humid Instalation”, „Christmas Tree” ale Anei Lupaș sau expoziția „Ex Oriente Lux”/ExOL din anii '90 de la sala Dalles cu 10 video-instalații), prin operele lui Damien Hirst sau ale japonezului Takashi Murakami. Conform

---

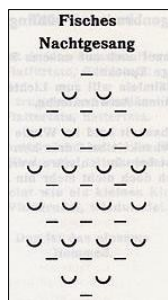
atmosphere. After exactly 6 hours, as planned, I stood up and started walking toward the audience. Everyone ran away, to escape an actual confrontation”

⁷ “Nobody could imagine...that anybody would take time to sit and just engage in mutual gaze with me”, Abramovič explained. In fact, the chair was always occupied, and there were continuous lines of people waiting to sit in it. “It was [a] complete surprise...this enormous need of humans to actually have contact.” https://www.moma.org/learn/moma_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/

⁸ Este cea mai cunoscută lucrare din seria „readymade”, deși *Lopata (Shovel)* - figura 5 datează din 1915 și apare pe coada de lemn inscripția „In Advance of Broken Arm (from) Marcel Duchamp 1915.” Acest „from” indică faptul că obiectul a venit de la artist, dar nu a fost în mod necesar făcut de el. Duchamp explică faptul că titlul acestei lucrări adaugă „culoarea verbală” operei.

teoriei susținute de filozoful american Noël Carroll, toți cei care preiau obiectul „de-a gata” și îl revalorizează în context artistic intră în dialog prolific cu acest deschizător de drumuri⁹ – „narațiunea istorică” intră în funcțiune. „Este suficientă preluarea unor obiecte și plasarea lor pe un soclu?” se întreabă filozofii, criticii și teoreticienii artei. Bineînțeles că răspunsul este negativ: condiția esențială/„necesară” (pentru a vorbi în termenii filozofiei analitice) este conceptualizarea – discursul din spatele gestului artistic. Este cazul animalului parțial tranșat, răstignit, expus de Damien Hirst sub titlul „God Knows Why” care dezvoltă ideea morții ca victimă inocentă; sau al sferelor de flori finisate impecabil de echipa de artiști care lucrează pentru Murakami – în ciuda straturilor succesive, privitorul nu trebuie să observe nici cea mai mică tușă de vopsea care i-ar da senzația că opera a fost atinsă de mâna artistului – figura 8.

Dificultăți în poietica/poetica literară actuală cauzate de modificarea „regulilor jocului”

Sarah Thorntop menționa în lucrarea sa faptul că spațiul artistic experimental este actualmente mult mai vizibil în domeniul artelor plastice și vizuale decât în domeniul literaturii. Astfel că, după *Caligramele* lui Apollinaire sau *Pictopoezia* lui Ilarie Voronca, după proza lui Urmuz (deconstruind conceptul de „personaj”) sau experimentele dadaiste de a decupa titluri din ziare și a le juxtapune, după experiențele grupului francez „Tel Quelle” sau după provocarea de a scrie un întreg roman fără litera „e” (*La Disparition* – Georges Perec), după *Poeziile în limba spargă* ale Ninei Cassian sau jocurile literale/calambururile lui Șerban Foarță (*ABC D’AIR, Simpleroze*) și exemplele pot continua¹⁰, s-ar părea că se manifestă o estompare a elanului inventiv, parțial datorat limitărilor intrinseci impuse de literaritate. Și totuși...

Un text precum *Cântecul de noapte al peștelui* de Christian Morgenstern (1905), inclus în multe manuale alternative de română la clasa a IX-a, sau *Cântecul monstrului den Loch Ness* (Edwin Morgan, 1973¹¹) resuscită discuția despre transgresarea limitelor dinspre literatură înspre pictural, despre

⁹ Carroll, *Beyond...* p.86 cap. „Art, History and Narrative”: „the artist remain in conversation with her teachers [...] is always involved in extending the tradition.”

¹⁰ Exemplele sunt date mai mult din literatura română, cu care sunt mai familiarizată.

¹¹ Lectura acestui text <https://vimeo.com/156482175>

sincretism și despre esența poeziei (care nu este cuvântul, ci muzicalitatea, din moment ce impune în continuare respectarea unei minime versificații).

Cântecul monstrului din Loch Ness

<i>Sssnnnwhufffl?</i>	<i>grawwww</i>
	<i>w gef</i>
<i>Hnwhuffl</i>	<i>geawf</i>
<i>hhnnwfl</i>	<i>awfgm</i>
<i>hnfl</i>	<i>graw gm.</i>
<i>hfl?</i>	
<i>Gdroblbobl</i>	<i>Hoooplodok –</i>
<i>hobngbl</i>	<i>doplodook –</i>
<i>gbl gl g g g</i>	<i>plovodokot –</i>
<i>g glbgl.</i>	<i>doplodokosh?</i>
<i>Drublhafla</i>	<i>Splgrgw</i>
<i>Blhaflubhaf</i>	<i>fok fok</i>
<i>gabhafhfl</i>	<i>splgrafhatchgabrlgabl</i>
<i>fl fl - gm</i>	<i>fok splfok! [...]</i>

Însă poezia douămiiștilor (Dan Sociu, *Cântece eXcesive*) sparge inclusiv aceastăconstrângere formală, trecând de la vers la organizare de tip verset sau la pasaje aparent în proză:

cîntec eXcesiv I

Încă mi se mai întîmplă să cred că în curînd mi se vor trezi superputerile: zborul, invizibilitatea, întoarcerea-n timp, superelasticitatea, trecerea prin ziduri, dragostea ta

–

La 26 de ani, la mijlocul speranței de viață din România, la începutul lui decembrie, la capătul scării abrupte din Green am încercat să te sărut & ai dat înapoi și era să cad

-

Ultima dată m-ai atins la muzeu, ți-ai lipit o secundă, cît să nu te vadă prietena ta, urechea de brațul meu și a fost atîtde bine, ca și cum m-ai fi atins prima oară -

Ca și cum m-ai fi atins în vară, cînd ratasem ceva și te-ai așezat lîngă mine și ai încercat

să mă consolezi, fără să știi că te plac, a fost bine, ca și cum m-ai fi atins atunci –

Cînd aveam nevoie, la muzeu dar, de fapt, în vară, e greu de explicat, și data viitoare, poate

chiar mîine, cînd îți vei lipiurechea de brațul meu o să fie ca și cum ai face-o acum –

Cînd te caut pe străzi pentru că am nevoie

Îmi lipsește fix o mie de lei ca să intru oriunde la cald, și sînt prea timid să cerșesc și nu sunt norocos să găsesc bani, nu am telefon, nu am o cartelă să te sun, nu sunt destul de norocos să dau de tine întîmplător, pentru că tu ești acasă cuel,

te iubesc dar acum

nu mai vreau să te caut pe străzi.

Bucureștiul ăsta îmi înnegrește unghiile pe care le tai în fiecare dimineață pentru tine, pentru că s-ar putea să te întîlnesc. Mă bărbieresc pentru tine, mă dau cu deodorant pentru tine, mă împrumut de haine pentru tine -

Dorm oriunde ca să fiu în același oraș cu tine, pentru că nu am un loc al meu, dar o să am un loc al meu pentru tine, o să omor ratatul din mine pentru tine și o să fac bani –

O să învăț să fiu mai cool decît el , o să învăț toate versurile, piesele și albumele trupelor care-ți plac ție, sau o să te țin în brațe cînd o să plîngi -

Troleibuzele care nu duc la tine nu-mi folosesc la nimic. Troleibuzele care duc la tine nu-mi folosesc la nimic.

Într-o noapte o să mă lipsesc de mașina neagră din fața blocului tău, să-i pornesc alarma, să te trezești enervată să te ridici din pat de lîngă el –

În ultimul timp nu te mai pot vedea decît pe holuri, la o țigară, și tu fumezi trei una după alta, și pofta ta morbidă mă bucură. Cîndva vom face amîndoi cancer la plămîni și-mi doresc să nimerim în același grup de suport, așa, ca Bonham Carter & Norton, Tori Amos & Kafka

Dificultatea de a lectura în mod tradițional o astfel de literatură provine din mai multe considerente, care implică deconstruirea a trei concepte esențiale

pe care modernismul le viza, dar postmodernismul le pulverizează: „literatură”, „românească (național)”, „canon(ică)”

- Sunt o generație contestatară (a moderniștilor, dar și a optzeciștilor): „noi suntem cei care abia deschid ochii într-un mediu eminentemente publicitar”¹²;

- Refuză tehnicile literare și strategiile literare consacrate, vizibile, ca și cum ar fi „un malpraxis” al autorului¹³; optează pentru ingenuitate („*poezie este o intervenție asupra realului*”);

- Preferă cultura de masă (subcultura) în locul literaturii, acceptă influențe din sfera societății de consum, din muzică – prin formulele mnemotehnice (grounge, rock, muzică electronică, hip-hop), din mediile virtuale („*Google este tatăl meu*” - Andrei Dosa; „*mă caut pe Google și nu mă gășesc*” - Dan Sociu);

- Dacă acceptă scriitorii români sau recunosc filiația, atunci aceștia provin de la marginea canonului literar (periferia axiologică);

- Urmăresc programatic șapte coordonate¹⁴, approximate și prin manifeste, prin declarații publice, dar și revendicate/impuse de critica literară conexasă acestei generații:

1. hiperautenticismul (care ajută la dezintoxicarea de toate limitările extrinseci sau intrinseci anterioare);
2. caracterul social și politic (în sens de atitudine angajată, de manifestarea unui „noi” comunitar, de explorare a mediilor marginale);
3. accentul pe corporal, nu în sens sexual, senzorial, ci în sens politic, de etalare a corpului și a orientărilor sexuale, de exhibare ca garant al hiperautenticității (Adrian Șchiop se mută în cartierul Ferentari pentru a scrie despre mahala în romanul „Soldații”);
4. deconstrucția marilor viziuni/concepții asupra lumii (demitizarea se asociază cu interzicerea unor cuvinte precum „ontologic”, „metafizic”, „absolut”, cu apariția unor teme minimaliste și a „mainimicului”);
5. caracter antiliterar și anticaloofil (se resping textualismul și jocurile complicate de limbaj sau metaforismul, vor să scrie despre

---

¹² Romanco, articolul „În pat cu mama-literatură”, din „Ziua literară”, 24 martie 2003: „*nu poți scrie o poezie total autoreferențială, livrescă până în sângele hârtiei*”; „*vă iubim, dar v-am omorât oricând și ne-am culca cu mama-literatură*” – trimitere subtilă înspre complexul lui Oedip și spre întregul scandal provocat de versurile trupei *The Doors* în perioada generației Beat.

¹³ Marius Ianoș, *Manifest fracturist* în *Monitorul de Brașov*, oct.1998: a lăsa să se observe tehnica literară este ca și cum ar lăsa medicul bisturiul în pacient;

¹⁴ Cf. Alex Goldiș, *passim.*, curs „Literatura 2000” susținut prin CCD Cluj, mai-iunie 2018

imediatitate, într-o manieră apropiată de a gazetăriei¹⁵), adică manifestă „kalliophobia” (cf.Danto¹⁶);

6. modificarea destinatarului acestei literaturi (se evită publicul cult, literat și istoria literaturii, se preferă un public codificat comunitar, se transmite un mesaj aproape opac în afara acestor „rețele de socializare” – de pildă, în versuri, apar trimiteri spre ceilalți poeți din generație cu care sunt prieteni);
7. caracter antiinstituțional (nu se mai înscriu în Uniunea Scriitorilor Români, percepută ca o instituție mortificată, publică pe bloguri, pe rețele de socializare, țin întâlniri cu cititorii în cafenele etc.)

Aceste coordonate impun demontarea a două prejudecăți despre poezie: a limbajului conotativ, cu multe elemente metaforice căutate, necesar unei poezii de calitate și a conținuturilor/tematicilor abstracte, „înalte”, sublime. Astfel încât se ajunge la o poezie discursivă, tranzitivă, denotativă, dar nu lipsită de valențe comunicaționale, care impune o altă grilă de interpretare: se urmărește compoziția în câmpul paginii (așezarea, decupajul, spațierea); se evidențiază proveniența socială/comunitară a cuvintelor dintr-o sferă semantică; se îndreaptă atenția spre trăsăturile/calitățile vocii care se rostește în discurs (tonalitate, intensitate, adresabilitate); se observă dinamismul textului și rupturile discursive.

În raport cu poezia, proza mizează pe caracterul minimalist, pe atitudinea antiformalistă, pe autosuficiența realului, pe „extimitate” (termen opus intimității, care transformă scriitorul într-un exhibiționist și publicul – într-un „voyeur”).

Acest parcurs conceptual prin ceea ce înseamnă trăsăturile literaturii douămiiste permite formularea câtorva concluzii. În primul rând, coordonatele acestei literaturi pot fi extrapolate la întreaga artă contemporană; mai puțin pct.6 (modificarea destinatarului acestei literaturi¹⁷) și pct.7 (caracterul antiinstituțional) - așa cum surprinde radiografia lui Sarah Thornton, lumea

---

¹⁵ „literatură-live” Cristian Tudor Popescu, *România literară*, nr.31/1999

¹⁶ Arthur C. Danto, *The Abuse of Beauty* în *Daedalus* Vol. 131, No. 4, On Beauty (Fall, 2002), pp. 35-56 <https://www.jstor.org/journal/daedalus?refreqid=excelsior%3A3dc38bbdc2bf8f0616f3697c1587beb1>

¹⁷ În celelalte medii artistice, nu se evită publicul cult, literat și istoria artei, nu se preferă un public codificat comunitar, nu se transmite un mesaj aproape opac în afara acestor „rețele de socializare”; dimpotrivă, „lumea artei” are un caracter deschis, permisiv, democratic: orice poate face artă, oricine poate achiziționa artă, oricine poate vinde artă; curatorii, galeriștii și redactorii de reviste culturale au – în schimb – nevoie de „background”-ul cultural, la fel cum artiștii își legitimează opera de artă printr-un metadiscurs.

artei este o „statusferă” - „lumea artei contemporane constă într-o rețea suplă de subculturi care se întrepătrund, fiind ținute laolaltăde aceeași credință în valoarea artei [...] actorii lumii artei tind să joace unul dintre cele șase roluri distincte: artist, dealer, curator, critic, colecționar sau expert în casele de licitații”¹⁸). În al doilea rând, întrebările „ce este literatura?”, „mai este asta literatură?”, „cum să interpretăm/evaluăm literatura actuală?” par a primi mult mai ușor răspunsuri, deoarece – așa cum am spus anterior – literatura limitează, totuși, posibilitățile avangardiste.

Dificultăți în poietica/poetica artelor actuale, cauzate de modificarea „regulilor jocului”

Dacă întrebarea „ce este literatura?” i-a preocupat pe formalistii ruși, pe teoreticienii francezi (mai mult) și pe semioticienii (precum Umberto Eco care postula conceptul de „opera aperta”, însă s-a văzut nevoit să ajungă să susțină „limitele interpretării”) și nu pe tot parcursul secolului al XX-lea, întrebarea „Ce este arta?” devine omniprezentă încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (chiar dacă preocupările sunt vizibile încă din textele filozofilor antici prin teoria „mimesis”-ului la Platon și la Aristotel).

Noël Carroll – o voce puternică în filozofia analitică americană¹⁹ - parcurge în lucrările sale, *Philosophy of Art. A contemporary Introduction* (1999) și *Beyond Aesthetics: Philosophical Essays* (2003), cele patru mari categorii de teorii asupra artei (bazate pe reprezentare, pe expresie/expresivitate, pe formă/formal și pe experiența estetică) pentru a ajunge la concluzia că nici unele, nici altele nu sunt capabile să facă față fenomenului artistic contemporan.

În condițiile în care manifestările artistice din „lumea artei” au explodat, înglobând forme, variante, hibridizări inimaginabile până la apariția tehnologiilor și a mediilor virtuale, filozoful artei sau criticul de artă sau, pur și simplu, privitorul se simte absolut covârșit de dinamica, de spectaculosul, de experimentalul propus de mediul artistic.

Nu trebuie decât să ne raportăm la câteva elemente. **Anii '70-'80 au adus o viziune esențial performativă asupra artei**, teatralizarea fenomenului artei, predilecția pentru accident, pentru improvizație și pentru performativ (adică renunțarea la vreo formă de control prin decizie a producției artistice de către artistul creator). Pe lângă happening, s-au pus în valoare benzile desenate (1964, Roy Lichtenstein – „*Sărut V*”), afișele (Jon Cage își învață elevii că obiectele

---

¹⁸ Sarah Thornton, p.10

¹⁹ He was named sixth-most influential philosopher of art since 1945 by „The Philosophical Gourmet Report”.

cotidiene au o forță estetică) și graffiti-ul. Tot ce se denumește generic azi drept „Pop Art” pune accent pe banal/pe cotidian, pe o realitate vie, imediată, recognoscibilă, fără conotații intelectuale; atitudinea ironică, amuzamentul, reproducerea la scară largă a unuia și aceluiași obiect în contexte diferite, opera construită ca model dialogal între diferite obiecte, rolul simbolic al tehnologiilor, predilecția pentru anonim, pentru banalitate, pentru repetiție refuză „kalliolatRIA” (venerarea frumosului estetic) în favoarea „anticalofiliei”. Duchamp însuși afirma programatic într-o scrisoare amicală că gestul său de a plasa obiecte gata confecționate este intenționat, deliberat, ca o recuzare a valorii exagerate acordate frumosului. Danto, în lucrarea *Abuzul frumosului* vorbea și el de „kalliophobia” și argumenta preeminența frumosului intern asupra celui extern. **Instalațiile artistice** sunt create și expuse tocmai cu intenția vădită de a produce șocuri, perplexități, scandalizări, astfel încât conștiința primește imboldul de a acționa/reacționa imediat. Ed Ruscha (figura 9) a expus la *Bienala* de la Veneția în 1970 o instalație cu aromă puternic numită *ChocolateRoom* (sute de serigrafii ciocolată-pe hârtie atârinate pe pereți); David Altmejd (figura 10) la *Bienala* de la Veneția din 2007 creează o instalație interesantă, utilizând oglinzile pentru a da senzația vizitatorului că se află „înăuntru”, nu „în afară” și evocând atmosfera unui cabinet renescentist de curiozități („Wunderkammer”)²⁰. Filmul lui Andy Warhol, *Empire* (1964) prezintă o filmare de 8 ore a clădirii Empire State Building din Manhattan: astfel, durata filmului coincide cudurata „narațiunii” din film, iar distincția artă-realitate se va datora doar unor precizări teoretice. Sunt doar câteva exemplificări ale dez-limitării manifestărilor artistice, care pun în dificultate poetica artistică, dar aduc în prim-plan elementele de poietică (cum s-a ajuns la operă devine interesant și important pentru a înțelege, a trata drept operă de artă și a interpreta ca atare filmul/obiectul/instalația/happeningul).

Noël Carroll și metoda narațiunii istorice (sau despre „metafora spiralei” - „negotiating spiraling historical transitions”²¹)

Revenind la Noël Carroll și la cele două lucrări menționate anterior, acesta afirmă că întrebarea „ce este arta?” trebuie corelată cu celelalte chestionări subiacente²²: 1. „există o metodă potrivită de a analiza arta?”, 2. „există o esență a artei?” (ca o condiție necesară și suficientă), 3. „există o definiție reală a artei?”, 4. „este arta valoroasă ca activitate/practică umană?”, 5. „care este valoarea particulară a artei în raport cu valorile asumate de alte activități umane?”.

²⁰ Sarah Thornton, cap. „Bienala”, passim.

²¹ Carroll, 2003, p.83

²² *BeYong Aesthetics: Philosophical Essays*, partea a II-a, subcap. „Identifying Art”, passim.

Printr-un demers specific filozofiei conceptualiste și discutând mereu în termeni de „condițienecesară/suficientă”, „definire/incapacitate de definire a esenței”, autorul demontează fiecare dintre aceste întrebări: deși răspunsul pertinent la acestea ar fi visul oricărui filozof, exercițiul de logică anulează întrebările 2 și 3 (conform direcției neowittgensteiniene, arta nu are o esență general-valabilă și nu poate fi definită), dar și întrebarea 5 (există o diversitate de valori atribuite artei, nu se pot reduce la una singură). Rămânând în discuție prima chestiune, Carroll observă dificultățile metodei propuse de neowittgensteinieni, „the resemblance family” („asemănările de familie” sau – așa prefera să adaptez – „similitudinile categoriale”): dacă se acceptă asemănările, atunci totul seamănă cu totul (asemănările sunt prea facile și fără rezultate satisfăcătoare) și devine artă; conceptul de „open art” se transformă în „too open art”²³, iar dacă se construiește o listă cu trăsăturile unei categorii, astfel încât să se compare dacă obiectul „candidat” reunește din aceste particularități, se ajunge spre condiții necesare (adică se intră pe panta modelului definițional).

Această dilemă nu poate fi transgresată; de aceea, în prelungirea teoriei lui George Dickie despre importanța contextului social pentru identificarea artei (teoria instituțională a artei), Carroll propune mai degrabă o perspectivă a narativismului (element pe care Danto îl folosește în asociere cu trei etape ale istoriei artei)²⁴. El pleacă de la observația că, atunci când o operă de artă este contestată ca artă, apărătorii acesteia nu folosesc definirea, ci explicarea printr-o poveste („telling a story”) care corelează opera contestată cu arta precedentă, cu contexte artistice sau cu practici artistice anterioare, astfel încât o încadrează într-o descendență recognoscibilă. Aceasta ar fi o procedură care se bazează pe trei premise: 1. deja știm că anumite experiențe anterioare sunt artă; 2. înțelegem ce este important (din perspectiva artei) în acele opere la care se face referire; 3. există un consens vizavi de primele două premise. Plasând opera contestabilă în cadrul unei tradiții prin metoda narațiunii istorice, o facem să devină mai inteligibilă²⁵.

---

²³ Carroll, 1999, p. 223

²⁴ Carroll, 2003, p.75: „I have advocated with might be called *narrativism over essentialism*”.

²⁵ Id., 1999, cap. „Identificare și narațiune istorică”, passim.; p. 252: „*telling a story that links the contested work to preceding art and to art-making practices and contexts*”. Carroll, 2003, p. 72: „*the cultural practice of art may be elucidated by means of narration rather by means of an essential definition*”.

Uneori, această narațiune este spusă în avans (tehnica prolepsei²⁶), adică înainte de expunerea operei de artă, pregătind terenul, anticipând provocarea impusă de acea operă de artă²⁷. Aceste elemente narative „pot fi găsite în manifeste, în pliantele galeriilor, în interviuri, în lecturi-demonstrații, în cronici, în luări de poziție academice [și] ajută privitorii să înțeleagă de unde vine artistul, să înțeleagă de ce alegerile artistului în această operă de artă fac sens și dau logică situației din lumea artei.”²⁸ Acest citat mi se pare esențial și pentru că reflectă punctul de plecare al eseului meu, anume abordarea poietică, necesară mult mai mult în contextul lumii artei contemporane tocmai din cauza relativizării paradigmatelor cunoscute.

Ce reușește aplicarea acestei metode, a narațiunii istorice?

1. conferă unitate și coerență în practica artei²⁹
2. permite clasificarea³⁰ (doar după plasarea operei „candidate” într-un continuum al istoriei artei, privitorul acceptă să o clasifice, să o integreze într-o categorie, adică să o considere o continuare a tradiției, o dezvoltare a acesteia – să actualizeze informațiile din categoria poeziei și a poeziei: gen/specie/formă, proces artistic, intenționalitate).

Însă această categorizare nu are o dimensiune axiologică, ci doar permite încadrarea în lumea artei ca artă: legitimarea operei de artă contestate este scopul narațiunii istorice, nu ierarhizarea valorică în raport cu alte opere de artă³¹.

3. permite înțelegerea progresului artistic ca o conversație, dar „contribuția trebuie să aibă relevanță în raport cu ceea ce s-a făcut înainte”³²

4. conferă relevanța operei de artă. A fi relevantă ar însemna: să formuleze noi întrebări relevante pentru lumea artei; să ofere răspunsuri relevante; să amplifice ceva ce a propus cineva anterior sau să își manifeste

---

²⁶Procedeu stilistic, retoric, filozofic care constă în enunțarea unei obiecții pe care un adversar ar putea să o ridice și în combaterea ei anticipată. (cf.DEX 2009)

²⁷ Carroll, 2003, p. 85: „*the narrative is told proleptically*”; se dă exemplul lui Clement Greenberg care asociază cu cubismul analitic o pictură de-ale lui Morris Lewis

²⁸ (trad.n.) Carroll, 1999, p. 254: „*this narratives – which may be recounted in manifestos, gallery handouts, interviews, lecture-demonstrations, critical reviews, docent’s talks (...) to enable viewers to understand where the artist is coming from, to see why her choices make sense, given the logic of the artworld situation.*”

²⁹ Carrol, 2003, p. 72: „*the unity and coherence of the practice of art*”.

³⁰ Id., 1999, pp. 254-255

³¹ Id., *ibid.*, p. 255: „*a historical narrative may not establish that a candidate is good of its kind, but it is typically enough to establish that is art*”.

³² Id., *ibid.*, p. 256: „*the relevance of new work to the evolving conversation of art history*”.

dezacordul față de o propunere artistică anterioară (chiar să o respingă). [Nu întâmplător, Arthur Danto mărturisea - chiar dacă exagerează probabil - că, dacă nu ar fi existat Andy Warhol cu „Brillo Box”, nici el nu ar fi existat].

Dificultatea de a sesiza relevanța unei opere de artă se accentuează atunci când aceasta este contestată: publicul va remarca mai degrabă originalitatea operei, pentru că este obișnuit cu anumite tradiții ale receptării („traditions of appreciating and understanding work of art”³³); de aceea, este important să se insiste pe tradițiile producerii artistice³⁴.

În cazul documentarului *Waste Land* (despre cea mai mare groapă de gunoi din lume, situate la marginea orașului Rio de Janeiro și despre oamenii care trăiesc din sortarea deșeurilor - „catadores”), fotografii de origine braziliană Vik Muniz a făcut nenumărate instantanee, a selectat cele mai reușite portrete și - din materiale reciclabile - a construit portretele la dimensiune imensă, fotografiindu-le ulterior (figurile 11, 12). Bineînțeles că, ulterior, au fost distruse (ca mandalele tibetane): efectul de imediatitate al operei de artă, al efemerului și originalitatea demersului artistic precumpănesc față de travaliul artistului și al tuturor celor din echipă, implicați în crearea imenselor portrete, față de dimensiunea ecologică sau de cea militantă. Tradiția tablourilor de dimensiuni mari (pictate de Rubens - un pictor erudit care afirma despre creațiile sale „Pentru a le înțelege cu adevărat, sunt necesare explicațiile autorului.” și de Delacroix), tradiția portretului din paradigma picturalului, tehnica rembrandtiană a clar-obscurului sau „estetica urâtului” (valorizarea estetică a unor elemente considerate urâte, respingătoare, „gunoi” și a unei umanități considerate de societate la limita abjecției) - devin tot atâtea puncte de plecare în narațiunea istorică care legitimează opera lui Muniz. Însă colaborarea sa cu aceste persoane timp de trei ani dezvăluie atât demnitatea, cât și disperarea lor, în momentul în care încearcă să-și reconsidere viața. Regizorul Lucy Walker și co-regizorii João Jardim și Karen Harley au avut acces deplin la întregul proces și, în cele din urmă, filmul lor oferă dovezi emoționante despre puterea artei de a metamorfoza și despre alchimia spiritului uman³⁵.

Trebuie spus faptul că Noël Carroll diferențiază perspectiva sa narativă de perspectiva asemănărilor categoriale („family resemblance”) - propusă de filozofii neowittgensteinieni - deoarece accentuează corespondențele pertinente (cauză/efect, decizie/acțiune, direcțiile de influență). Se poate considera că se

---

³³Id., 2003, p. 96

³⁴ Id., 1999, p.256: „make the intentions of the artist explicit and show that said intentions are intelligible in terms of the conversation and its content.”

³⁵ <http://www.wastelandmovie.com/downloads.html>

ajunge la o „genealogie”, la o „cronică” cu rol explicativ³⁶: totul se rezumă la situarea/la plasarea operei controversate într-o tradiție³⁷. Se precizează faptul că „history is a necessary condition for art”³⁸ – ceea ce, în opinia mea, aduce în prim-plan o condiție necesară care poate defini arta. Adică, totuși, Carroll atinge și o latură definiționalistă, deși nu insistă pe acest aspect (din moment ce s-a poziționat pe o descendență neowittgensteiniană, de a refuza definirea artei).

În prezentarea metodei narațiunii istorice, Carroll ia în considerare și câteva strategii care pot ajuta la identificarea unei opere de artă ca artă: el menționează³⁹ trei situații relevante de manifestare a raportului cu arta anterioară:

1. repetiția (de forme, de figuri, de tematici din arta precedentă), ceea ce permite identificarea cu ușurință a unor patternuri (așadar, noua operă de artă se înscrie în continuarea unei tradiții, reluând-o)

2. amplificarea (doar o modificare formală: se dau noi soluții la probleme mai vechi ridicate de opera de artă; se finisează o strategie – precum Andy Warhol care preia ideea multiplicării unui obiect „readymade” și explorează în diverse contexte și cu diverse obiecte. Sau Lichtenstein (figura 14) care repictează în variantă PopArt un tablou de van Gogh (figura 13) și inserează interesant dinamismul liniilor verzi pe podea ca o trimitere spre textura tablourilor lui Van Gogh. Sau Vik Muniz – situându-se și în paradigma deschisă de Warhol, el creează portrete din zahăr⁴⁰ (1996), din praf de diamante (2004), din materiale reciclate – imaginile anterioare (2010).

3. respingerea (unui stil dominant în favoarea unei valori artistice neglijate⁴¹ – precum Duchamp care consideră că arta trebuie să se adreseze minții, nu ochiului).

Raportul dintre amplificare și respingere este nuanțat de Carroll: amplificarea poate fi un mod prin care schimbarea evoluează, se rafinează pas

---

³⁶ Carroll, 2003, p.88: „an explanatory role”

³⁷ Id., *ibid.*, p. 87: „a matter of situating it, of placing it in a tradition”

³⁸ Id., *ibid.*, p. 87

³⁹ Id., *ibid.*, pp. 68-71, *passim*.

⁴⁰ *Valentine. The Faster* (Seria sa „Sugar Children” din 1996 este compusă din fotografii ale unor desene realizate din zahăr care îi reprezintă pe copiii ai căror părinți și bunici au lucrat pe plantația de zahăr de pe insula Saint Kitts <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/1997/newphoto13/muniz.html>

⁴¹ Carroll, *ibid.*, p. 69: „repudiation of a preexisting style or form of art”, p. 70: „a radical expansion of the frontier of art”.

cu pas⁴²; respingerea este un act revoluționar care declanșează o tensiune conflictuală evidentă cu tradiția artistică, dar nu poate exista o ruptură totală, pentru că – vrând-nevrând – se raportează la o anumită paradigmă artistică (care este anihilată), însă se corelează și cu alte paradigme, mai îndepărtate în timp⁴³.

În lucrarea *On Criticism*, Carroll reia aceste trei strategii prin care apar noi opere de artă, amintind – totodată - și de hibridizare, și de transfer⁴⁴, dând exemplul picturii minimaliste care influențează apariția dansului minimalist. În ciuda interdicției formulate de filosoful iluminist german Lessing (o formă de artă nu trebuie să preia efectele artistice ale alteia), lipsa de puritate exersată deja de romantici (primii care estompează granițele între genuri, specii și categorii estetice) devine principiu de abordare în arta contemporană: mixajele, hibridizările, experimentele sincretice impun o clasificare plurală, un pluriperspectivism în abordarea realizată de critic: se amintește piesa lui Pirandello, *Șase personaje în căutarea unui autor* denumită „dramery”, spectacolul *Stars and Stripes* (Balanchine) în care coexistă baletul și spectacolul fotbalistic. Când aprecierea/evaluarea operei de artă reclamă mai multe categorii - susține Carroll – se ia în considerare categoria cea mai puternică din punctul de vedere al influenței (cazul filmului *Beetlejuice* – horror&comedie).

Pentru a-și susține pertinenta demersului narativ, Carroll dă exemplul construirii unei narațiuni istorice pentru momentul revoluționar al dansului, revoluționare provocată de Isadora Duncan⁴⁵ și exemplul unui film avangardist (abstract, fără figuri recunoscutibile, fără fir epic – doar o juxtapunere de imagini). Construirea unei narațiuni istorice în acest ultim caz este punctată pas cu pas prin formularea unor argumente care derivă/se sprijină unele pe altele, construind un raționament logic cu forță persuasivă și obiectivitate:

- majoritatea filmelor sunt dominate de o poveste „spusă” prin imagini
- (dar) filmul este o artă vizuală
- (însă) firul epic construit prin imagini îl face pe privitor să uite de dimensiunea vizuală a filmului
- (așa că) unii artiști (precum Stan Brakhage) caută să readucă în prim-plan vizualitatea filmului, eliminând orice factor perturbator

---

⁴² Id., *ibid.*, p. 69: „*amplification might be thought of as an evolutionary (s.n.) mode of change; in contrast, repudiation is revolutionary (declanșând) the eruption of the conflict*”, but „*an artistic repudiation is not a total break with the past.*”

⁴³ Id., *ibid.*, p. 70: „*is often claims affinity with more temporally distant exemplars in the tradition*”

⁴⁴ Id., *op.cit.*, p. 181: „*inter-animation of the art*”

⁴⁵ care respinge formele închistate, rigide ale baletului clasic pentru o expresivitate corporală mai liberă, redevabilă de la modelul grec

- (deci) se face o alegere rațională
- (mai exact) se proclamă regăsirea vizualului
- (prin urmare) trebuie acceptat statutul de artă al acestui film abstract, non-narativ

- (căci) (dacă) audiența înțelege ceea ce împărtășește artistul (înțelegerea istoriei artei, a practicilor artistice și a scopurilor acestora)⁴⁶.

Carroll mai menționează în lucrarea din 2003 faptul că, atunci când o operă de artă utilizează repetarea sau amplificarea, narațiunea este concisă (și practica sa de jurnalist îi permite această generalizare); când opera de artă declanșează o dispută (pentru că fixează inovația/respingerea/alterarea canonului artistic), narațiunea istorică se complică: trebuie integrate elemente de poietică și de poetică (concepția artistului; înțelegerea modului în care alegerea artistului „make sens” în contextul istoric discutat; faptul că artistul a interpretat rațional alegerea și și-a stabilit un scop, astfel încât tehnicile, procedeele și strategiile alese îl duc la atingerea scopului propus pentru acea operă de artă). [pot remarca câtă grijă are Carroll să evite orice trimitere spre modelul artistic tradițional, al inspirației, al ideilor venite de „sus”].

Această atingere a scopului declarat al operei de artă este ceea ce numește Carroll „valoarea succesului („succes value”)⁴⁷, mult mai importantă decât valoarea receptării („reception value”) – valoarea pe care audiența o conferă prin/din experimentarea operei de artă, deoarece „rolul criticului este să descopere ce este valoros într-o operă de artă”, cu alte cuvinte ce a țintit artistul⁴⁸.

Ce dificultăți mai poate întâmpina criticismul (implicit când se utilizează narațiunea istorică)? Doresc doar să fac o trecere în revistă a acestora fără a le comenta detaliat.

1. Statutul unei opere de artă în raport cu originalitatea și cu influența: „o operă poate fi originală, dar nu influențează artiștii ulteriori” sau „o operă poate să influențeze, deși nu este originală”⁴⁹ (astfel, picturile lui Arcimboldo din secolul al XVI-lea au fost considerate în afara canonului pictural

---

⁴⁶ În altă lucrare, Carroll amintește de filmul suprarealist *Câinele andaluz* filmat de Bunuel și Dali: atunci când li s-a părut că succesiunea cadrelor oferă o „poveste”, au decupat cadrele și le-au mixat altfel, căci scopul declarat era să submineze inteligibilul, comprehensiunea facilă. Și acest exemplu poate ajuta la crearea narațiunii istorice care să justifice încadrarea unui film de Brakhage în categoria artei.

⁴⁷ Carroll, *On Criticism*, p.53: „wether or not the artist has succeeded in achieving her ends”

⁴⁸ Id., *ibid.*, p.81

⁴⁹ Id., *ibid.*, p.60

și picturile sale au rămas marginalizate până în secolul al XX-lea când mișcările de avangardă l-au legitimat; iar scoarțele oltenești cu cocoșul stilizat l-au influențat pe Brâncuși în construirea sculpturilor din seria „Păsărilor” și a „Zborurilor”, deși nu erau decât repetarea unui model folcloric ancestral).

2. Clasificarea greșită a unei opere de artă – poate fi un factor major de devalorizare a operei (se amintește exemplul criticilor aduse romanelor scrise de Agatha Christie, că nu au suficientă profunzime psihologică, deși aceasta nu este o cerință necesară a romanului polițist)

3. Efortul de a plasa o operă de artă într-o categorie/filiație. Artă contemporană prin pluralismul, prin eterogeneitatea și prin echivocul ei poate pune în dificultate construirea unei narațiuni istorice. Astfel, opera lui Damien Hirst, *A Thousand Years*, nu este doar o încercare scandaloaasă, ci trebuie privită ca o invitație de a medita la raportul imortalitate/finitudine, astfel încât se poate include în categoria operelor *memento mori* cu tradiție în pictură (când se plasa într-un colț al tabloului un craniu ca simbol al morții necruțătoare și omniprezente).

4. Evaluarea operei de artă prin raportarea la respectarea criteriilor categoriei din care face parte (eroare critică) în loc de raportarea la îndeplinirea scopului pe care respectiva categorie le are.

Mi se pare una dintre nuanțările cele mai importante în raport cu întregul demers analizat de Carroll, pentru că este – consider – una dintre cele mai frecvențe greșeli de evaluare a unei opere de artă. Și pot da câteva situații concludente: filmul lui Mel Gibson, *Patimile lui Iisus*, a scandalizat prin imaginea bestială, extrem de violentă a răstignirii, deși scopul filmului nu era să păstreze o idealizare a fenomenului religios; *Cântecul de noapte al peștelui* sau *Cântecul monstrului din Loch Ness*, incluse în manualele de română de clasa a IX-a la unitatea „Joc și joacă” (adică dimensiunea ludică a artei), încă provoacă stupeoare în mass-media; impresioniștii au fost respinși de la Salonul Național, pentru că nu au respectat regulile picturii academice (aspecte extrinseci), nu pentru că tablourile lor nu împlineau scopul picturii (scop evident atins, din moment ce azi nimeni nu mai contestă un Monet, un Manet); Caragiale a fost criticat pentru imoralitatea din comediiile sale (interzise ca reprezentație, fluierate, autorul fiind amenințat cu procesul), nu pentru că nu a respectat scopul comediei - a satiriza aspecte deranjante -, ci pentru că nu a respectat regula/criteriul de a se raporta doar la defecte general-valabile, necontextualizate social-istoric și politic (or, el s-a referit la „zilele noastre”).

Criticul are ca rol esențial – crede Carroll – ghidarea vizavi de ceea ce este valoros sau nu în fiecare operă de artă⁵⁰, care se realizează prin mai multe modalități dintre care esențială pentru filozoful american rămâne EVALUAREA/ aprecierea⁵¹ (altfel, ar fi doar un demers de istorie a artei). Aceasta subsumează descrierea, contextualizarea (s.n. - trimite spre narațiunea istorică), clasificarea, elucidarea, interpretarea și analiza.

O situație particulară discutată de Carroll în raport cu metoda propusă este cazul artei tribale, tocmai pentru că întrebarea problematică „ce este arta?” s-a datorat și implicării acestor elemente din afara canonului occidental⁵²: „cum poți construi o narațiune istorică pentru a o legitima ca operă de artă?” este o întrebare doar aparent fără răspuns. Plecând de la ideea „protosistemului” (a unei etape artistice – cea mai veche recunoscută ca atare din acea tradiție) care îndeplinește – indiferent de particularizările istorice și geografice - aceeași triplă funcționalitate (reprezentare, decorare, semnificare), se consideră că o conexiune, o raportare se poate realiza ușor. Totodată, se dă și soluția de a folosi analiza funcțională a rolului unor practici din acea cultură, căci – precizează filozoful american – narațiunea istorică nu este tratată drept singura manieră posibilă de a identifica arta, ci doar drept cea mai eficientă.

În buna tradiție a spiritului polemic exersat de filozofia analitică (ale cărei rădăcini vin din demersul antic al lui Socrate), Carroll formulează el însuși posibile obiecții/limitări ale metodei propuse:

- nu acceptă ideea artistului solitar apărut „ex nihilo” și retras în „turnul de fildeș”;

- nu poate valoriza ca obiect de artă un obiect preluat dintr-un context istoric nonartistic, căruia nu i se poate stabili o „filiație”, o „genealogie” până la o operă de artă acceptată ca artă (și se dă cazul unui cârlig eschimos de prins pește: oricât ar fi de frumos ornamentat, el nu devine artă doar pentru că îl expune cineva într-un cadru muzeal)

- „nu trebuie să ne gândim la generarea narațiunii istorice pentru fiecare etapă din istoria practicii artistice”⁵³

---

⁵⁰ Id., *ibid.*, p. 189: „guidance regarding the excellence to be found in each of these works”

⁵¹ Id., *ibid.*, p. 5: „evaluation is the essence of criticism”, p. 45: „assisting audiences and understanding what is valuable in the works”. Carroll amintește că, într-un sondaj aplicat mai multor critici, peste 75% au considerat că evaluarea nu este „job”-ul lor; chiar și Danto refuză acest rol al criticului.

⁵² Id., 1999, *passim*.

⁵³ Id., 2003, p. 73: numește o astfel de ipotetică muncă „a herculean project”

• o altă limitare a teoriei narativiste propuse de Carroll rămâne, până la urmă, și raportarea la opera de artă din trecut, căreia nu i se contestă statutul de artă. Dacă, prin reducere la absurd, i s-ar nega acest statut, toate operele de artă care au fost legitimate ca artă în raport cu aceasta și-ar pierde punctul de referință.

Și totuși, într-un demers proleptic, autorul anticipează această posibilitate și înaintează o altă idee⁵⁴: de această raportare construită prin narațiunea istorică poate beneficia și opera de artă din trecut mai puțin discutată/evidențiată (evită să spună „negată”): se ajunge la (re)înțelegerea ei mai profundă, pentru că narațiunea istorică este dialectică: „*is both forwards-and backwards-looking*” [însă, mă întreb, nu se atinge astfel o circularitate a evaluării/aprecierii/interpretării de care ar trebui să ne păzim?]

Concluzionând, Carroll propune ca narațiunile să se bazeze pe evidență, să fie clare și plauzibile din punct de vedere istoric, să descrie adecvat obiectele (de aceea, trebuie să existe cunoștințe de artă), să fie raționale și să facă sens optim⁵⁵. O justificare a acestei metode apare – fără a se accentua asupra ei - și în lucrarea *On Criticism*⁵⁶: „*suntem tentați să facem acțiunile umane inteligibile prin plasarea lor în narațiuni care dezvăluie cum țâșnește („emerged”) prezentul din trecut/tradiție.*”

Să luăm cazul afișelor și să încercăm un demers de tip narațiune istorică pentru a legitima o formă artistică „marginală”, disputa fiind cauzată de întrebarea „este GIF*-ul unui afiș celebru de film o operă de artă?” (*GIF= o tehnică de animare a elementului central de pe afiș). Narațiunea istorică poate integra acest demers într-o tradiție:

• (pentru că) afișele din perioada „Belle Epoque” se încadrează în stilul „Art Nouveau”

• (și pentru că) un pictor celebru precum Henri de Toulouse-Lautrec creează afișe (cu tematică de cabaret – figura 15)

• (mai ales) știind că Andy Warhol a început ca un creator de publicitate (inclusiv afișe)

• (amintind și faptul că) se vând prin casele de licitații afișe de filme (adică, paradoxal, obiecte multiplicat la vremea respectivă, dar devenite valoroase

---

⁵⁴ Id., *ibid.*, p.73

⁵⁵ Id., *ibid.*, p. 72: (s.n.) „*theirs reports must be based on evidence. They must be accurate as well as plausible historically and their descriptions of the objects under scrutiny must be appropriate”; „they aim to make optimal sens out of their materials by integrating past and present”*

⁵⁶ Id., *On Criticism*, p. 95

prin raritatea exemplarelor, prin artistul care le-a conceput sau prin celebritatea filmului), plătindu-se sume generoase⁵⁷

- (e important și faptul că) sunt recunoscuți drept artiști creatori de afișe precum Milton Glaser (cel care a creat logo-ul "I ♥ NY" sau figura lui Bob Dylan – cu părul multicolor – figura 16)

- (totodată) se fac expoziții de afișe tematice (Mott Collection (o arhivă pentru muzica rock-punk din UK - peste 1.000 de postere) sau dedicate unui singur creator (Leonetto Cappiello), există Muzeul Afișului în Polonia, Wilanów (cu peste 55.000 de exponate)

- (așadar) și un afiș amplificat ca efect estetic prin animare este artă.

Se poate aduce în discuție și demersul critic: astfel, Gabriel C. Gherasim⁵⁸ lua în discuție capacitatea artei contemporane de a-și apropria conținuturi semnificative din sfera politicului, a eticului și a economicului. El dezvoltă - în cazul ultimei interferențe - ideea că publicitatea, dincolo de latura consumeristă, se conectează cu arta, pentru că există artiști care creează și afișe, pentru că publicitatea preia imagistica artei (figura 17), dar și pentru că există opere de artă care se inspiră dintr-un fapt/element din sfera publicitară.

Nu trebuie să cădem în capcana de a-l asocia pe Carroll strict cu narațiunea istorică. În *On Criticism*⁵⁹, el consideră că există cel puțin trei tipuri de factori („reasons”) care pot ajuta la clasificările relevante în evaluarea unei opere de artă:

(a) „structural reasons” (similaritățile înțelese nu ca alegeri subiective, ci bazate pe afirmații pertinente ale artistului);

(b) „historico-contextual reasons” (se bazează pe fapte istorice sau sociale, deci nu implică subiectivitatea⁶⁰)

(c) „intentional reasons” (care este intenția artistului⁶¹)

Iar considerația sa finală este mai mult decât concludentă: „*Considerațiile structurale, contextuale și intenționale ne oferă motive obiective pentru a clasifica o*

---

⁵⁷ Iată câteva exemple de achiziții pentru afișe de filme: afișul filmului *Frankenstein* (1931) s-a vândut cu 198.000 de dolari (în 1993); *King Kong* (1933) – 244.500 dolari (1999); *Dracula* (1931) – 310.700 dolari (2009), *Metropolis* (1927) – 690.000 dolari (2005) <https://www.europa.fm.ro/cele-mai-bine-vandute-10-afise-de-film-din-lume-galerie-foto/>

⁵⁸ Gherasim, Gabriel C., *Esențialism și/sau pluralism? O incursiune în estetica lui Arthur C. Danto*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 235-239, passim.

⁵⁹ Carroll, 2009, p. 172

⁶⁰ Id., *ibid.*, p. 172: deși pot exista exagerări ca, de exemplu, considerarea desenelor artiștilor tribali drept protomodernism

⁶¹ Id., *ibid.*, p. 172: pentru că pot exista obiecții că nu poți afla ce-a vrut un mort, se amintește că la fel procedează și arheologii [poate pentru că au dovezi palpabile?]

operă de artă mai degrabă într-o anumită categorie decât în alta. Când toate cele trei motivații sunt valabile, forța lor combinată de persuasiune ajută la concluzionarea asupra operei de artă”. „Uneori, o considerație structurală sau contextuală sau intențională este suficientă pentru clasificare, mai ales atunci când nu există alte categorizări viabile.”⁶²

Și Gherasim îl plasează la intersecția celor două mari influențe din filozofia americană⁶³: ca student al lui Dickie și ca un pertinent comentator al lui Danto, el și-a găsit totuși o voce singulară prin studiile despre arta de masă (schițând chiar o teorie ontologică a artei de masă⁶⁴, discutând despre subculturi sau despre cultura de masă – ca un predecesor al său în domeniul literarității, Mikhail Bakhtin - *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și în Renaștere*), despre filmele de groază, despre figuri iconice ale filmului mut (Buster Keaton), prin faptul că ține cont de statutul artei contemporane asociate cu tehnologia și cu mediile de comunicare.

Concluzionări

Pentru a evalua o operă de artă te poți situa din afară (l'extimité) sau din interior (l'intimité) - concepte care pot fi utilizate nu doar în raport cu un sine, ci și în raport cu arta, din moment ce orice artă reflectă un sine (oricât de mult am dori să acceptăm impersonalizarea creatoare, ea nu este posibilă decât în absența unei conștiințe – precum în picturile elefanților, în sonetele scrise de calculator în maniera lui Shakespeare conform unui soft, în formele naturale – Roger Caillois discuta fantasticul formelor naturale, al pietrelor).

În primul caz, devii subiectiv, nu găsești o regulă general-valabilă pentru a interpreta fenomenul artei contemporane atât de proteice și nici măcar o poetică particularizată (a literaturii, a postmodernismului, a filmului de exemplu) nu poate ajuta totalmente – tot vor fi puse măcar o dată în situația de a ridica din umeri în fața întrebării „este și asta artă?”.

În al doilea caz, rămâi – paradoxal – obiectiv: te situezi în sistem și consideri opera de artă prin raportare (acceptare sau polemică) la tradiție, o evaluezi/o apreciezi în funcție de valoarea succesului (în ce măsură artistul și-a atins scopurile propuse). Astfel, poietica devine mai pertinentă în analiza unei opere de artă contemporană, iar modelul lui Noël Carroll – un instrument viabil

---

⁶² Id., *ibid.*, p. 178, p. 179

⁶³ Gherasim C. Gabriel, p. 48: „Gândirea lui Carroll s-a conturat pe fondul influențelor decisive pe care teoria instituționalistă a artei în formularea lui Dickie sau narativismul neoreprezentanțianist al lui Danto le-au exercitat”.

⁶⁴ Id., *ibid.*

(chiar dacă, așa cum spune și acesta, metoda narațiunii istorice nu este și nu trebuie să fie singulară).

Dacă ultima secvență a acestui eseu viza a prezenta raționamentele lui Carroll despre metoda propusă, dar și despre întregul eșafodaj al filozofiei artei de azi, respectiv al criticismului; a analiza felul în care utilizează logica drept un instrument forte de evaluare a conceptelor (în sens aristotelic tradițional), a observa aplicarea parcursului filozofic analitic în demersurile de a răspunde la întrebarea „ce este arta?” înlocuind-o cu întrebarea „cum putem stabili că o operă de artă este artă?”, primele două secvențe ale eseului au încercat să susțină teza că arta contemporană trebuie abordată în raportul dialectic poietică/poietică, cu accent mai ales pe primul termen din cauza formelor artistice eterogene, într-o permanentă dinamică. Artă contemporană pendulează între comunicarea transnarcisică (eul creator exacerbat, relevând marginalii, urmărind artistul în vogă, comunicarea mediatică, manifestele, dezbaterile deschiderilor senzaționale) și tentația non-identității prin aneantizarea artistului ca subiect unic al principiului creator (forme ale artei care tind să rămână anonime – afișe, reclame, videoclipuri – se conjugă cu forme ale happeningului în care publicul devine actant principal, cu forme care creează elemente artistice unice și irepetabile, punând în discuție ingenuitatea și inefabilul artei).

Poetica poate cădea în consumerism, în rigiditate, în respectarea unei „rețete” pentru a avea succes în crearea unei opere de artă; poietica rămâne întotdeauna o noutate, aduce un procent de senzațional, pentru că pătrunde în universul privat al artistului – toate secțiunile cărții lui Sarah Thornton radiografiază exact acest domeniu al lui „cum se face?” mai mult decât „ce este?” și prospețimea demersului ei jurnalistic fascinează tocmai datorită accentului pus pe poietică.

Aș vrea să amintesc în final o animație interesantă, *Dripped – Jackson Pollock Tribute* – (Animation by Studio Eddy) care surprinde dialectica poietică/poietică. Personajul „fictiv” numit „Jack” este un hoț de artă care fură tablouri, le depozitează și le consumă („le mănâncă”, le devorează la propriu). Metamorfozarea sa neașteptată în stilul tabloului consumat dezvăluie faptul că animația este o alegorie la adresa tuturor celor ce receptează arta și a potențialilor artiști. După ce a digerat tot ce a furat (și în fundal se observă picturi celebre de la Arcimboldo, de la cubiști, de la Monet etc.), elanul său creator este de a imita o tehnică simplă de a picta o natură moartă. Dar gustul ei oribil îl determină să se revolte și acesta este actul său de naștere ca artist.

Ce mai rămâne de spus? Îi las ultimul cuvânt lui Noël Carroll: „... *art's being a self- transformation historical practice with a flexible tradition that*

facilitates innovation.”: viziunea despre artă ca o practică care mereu se autoreglează în raport ambivalent cu trecutul/tradiția, dar și cu inovația mă duce cu gândul la o imensă Pânză a Penelopei, la care țese fiecare artist – are voie să se apuce de țesut, are voie să continue sau – dimpotrivă – să modifice modelul, are voie să desfacă tot ceea ce a țesut el sau altcineva. Importantă este fidelitatea față de actul artistic în sine.

CONSECINȚELE EXISTENȚIALE ALE CRIZEI METAFIZICII. DURERE ȘI SUFERINȚĂ LA HEGEL: MIȘCAREA RECUNOAȘTERII ȘI DIALECTICA STĂPÂN-SCLAV

FLORIN CHERMAN *

Abstract: *The aim of this article is to emphasize the existential consequences of the crisis of metaphysics. It is well known that Kant's Critique of Pure Reason started an event which is known as the `critical turn` of philosophy. This copernican revolution meant that the suffering and pain that are innerent to human live can no longer be explained through the actions of God or other metaphysical explanation, such as Schoppenhauer's Will. I will show that Hegel's Phenomenology of Spirit can be seen as one possible explanation of the suffering and pain that take the shape of wars and all kind of interpersonal antagonisms.*

Keywords: *metaphysics, Hegel, pain, suffering, Phenomenology of Spirit*

Nu vom dezbate în această lucrare care sunt originile istorice ale crizei metafizicii, prin urmare, nici nu voi afirma, nici nu voi infirma dacă Immanuel Kant a fost acel gânditor care a demonstrat irevocabil imposibilitatea metafizicii de a fi un domeniu viabil al cunoașterii științifice sau filosofice. Însă există un lucru sigur asupra cărui este de acord majoritatea literaturii de specialitate, și anume faptul că filosoful Kant a fost cel care a refuzat să mai teoretizeze sisteme și concepte metafizice, în favoarea studierii condițiilor în care ar fi posibilă – și, în genere, dacă este posibilă – o astfel de cercetare, cerând și altora, celor „care cred că merită să se te îndelețnicești cu metafizica (...) să-și întrerupă pentru o vreme orice activitate, să nu mai țină seama de cele ce s-au înfăptuit până în prezent și să-și pună mai întâi de toate întrebarea: este metafizica în genere posibilă”¹. Acest fapt, care a devenit un „eveniment” filosofic, numit de exegeză „turnura critică a filosofiei” îl voi considera drept punct de plecare pentru această lucrare. Astfel,

---

* Masterand, Anul II, Program masteral „Filosofie Antică și Medievală”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ Immanuel Kant, *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va înfățișa drept știință*, trad. Mircea Flonta și Thomas Kleininger, Humanitas, București, 2014, p. 63.

Immanuel Kant a fost primul care a lovit cu putere în edificiul metafizicii. Există interpretări conform cărora metafizica, după Kant, nu este posibilă întrucât nu este posibilă cunoașterea lucrului în sine. Acestora li se opun interpretările care insistă asupra faptului că metafizica este posibilă după Kant, dar numai ca o metafizică a eticii. În orice caz, anume de la Kant începe istoria îndepărtării omului de credința în lumea de dincolo, adică, istoria separării omului de transcendent, fapt care, după cum voi încerca să arăt pe parcursul acestei lucrări, a avut impactul său în construirea omului modern și a celui contemporan, și a lumii acestuia, lumii pline de suferință și durere.

Este bine cunoscut faptul că nu e doar meritul filosofiei lui Kant de a marca divorțul omului modern cu transcendența. În mod cert, în acest fapt a mai contribuit și ceea ce putem numi „spiritul timpului”: iluminismul, raționalismul, dezvoltarea științelor, ieșirea omului din minorat de care este vinovat el însuși, și mai ales, depășirea prejudecăților și a așa-zisei „întunecimi” a Evului Mediu, pe care atât de vehement o critică inclusiv Petrarca, criticând instituțiile și tradițiile medievale. Însă, de la episodul criticii rațiunii pure a cărui protagonist este Kant, își începe cariera o idee care se va dezvolta ca un bulgăre de zăpadă, ce se face din ce în ce mai mare pe parcursul drumului său, care va culmina cu decretarea univocă și directă de către F. Nietzsche că Dumnezeu a murit. De aici durerea și suferința a devenit pentru om o realitate, ontologic dură, inevitabilă și imposibil de ignorat, pe care de acum încolo va trebui să o confrunte.

Nu ar fi inoportun, cred, să aduc aici niște precizări. Ceea ce mă preocupă în această lucrare este durerea și suferință ca durere și suferință de a exista, cauzată de golul ființei cotidiene a omului, și nu ca simptom al unei boli (decât dacă a unei boli a spiritului), nu ca ceva medical sau biologic, sau corporal – deși, evident, nu este posibil să vorbim despre durere și suferință în afara unui corp care să simtă. Prin termenul „durere,” în această lucrare se va avea în vedere o durere nelocalizată în corp, o durere nelocalizată ca atare – ceva ce doare în lume, în reprezentarea pe care o avem despre lume. În egală măsură mă interesează să accentuez că în această lucrare voi descrie un moment dintr-un șir cronologic mai lung, anume, cum din antichitatea clasică prin evlavia Evului Mediu, prin idealurile iluministe atât de înălțătoare și promițătoare am ajuns la proiectele filosofice ale lui Nietzsche și Schopenhauer, pe care le pot caracteriza suficient de reușit pentru scopul acestei lucrări, prin nihilism și pesimism.

Am un argument pentru a susține că zorii modernității, iluminismul și felul în care a fost înțeleasă filosofia lui Kant au fost responsabile pentru faptul că omul modern a descoperit că viața lui este plină de durere și suferință. Este de la sine înțeles că nu vreau să spun prin acesta că până în modernitate oamenii

nu au suferit. Din contra, pornesc de la premisa că durerea și suferința sunt inerente vieții umane și imposibile de evitat. Însă, atâta timp cât omul a avut ferma și neclintita încredere într-o lume de dincolo, într-o lume perfectă, unde toată durerea, suferința și nedreptatea de pe Pământ vor fi răscumpărate; într-o lume în care nu vor mai fi cele rele, cele ce provoacă suferință; că există un Dumnezeu – ideal al dreptății și al iubirii, un Mântuitor care și-a jertfit viața pentru umanitate, care și-a asumat El toată durerea și suferința tuturor oamenilor; deci, cu ferma și neclintita încredere în aceste lucruri – suferința și durerea de pe Pământ sunt mai suportabile. Ani plini de neplăcere sunt mult mai suportabili când există certitudinea faptului că într-un final, toată durerea va fi răsplătită cu liniște și pace. Episodul, de altfel clasic în acest context, al nefericirii lui Iov stă mărturie pentru ceea ce afirm. Un caz emblematic pentru această încredere mi se pare acest pasaj unde Toma din Aquino își pronume, în a sa *Summa Theologiae*, să demonstreze existența lui Dumnezeu. Exigențele structurii unei *questio* îl impun să înceapă prin a căuta argumente care ar infirma existența Lui. Unul dinre acestea, Toma spune că este existența răului: „*Dacă deci Dumnezeu ar fi așa <binele infinit>, nu ar mai exista nici un fel de rău. Dar există rău în lume. Deci Dumnezeu nu există.*”² Acest argument autorul îl contracarează printr-un citat din Augustin: „*precum Augustin spune în Enchiridon (cap. II): «Dumnezeu, cum este supremul bine n-ar permite în nici un fel să existe ceva rău în operele sale, dacă nu ar fi atât de puternic și bun încât să facă bine din rău.» Acest lucru aparține însă bunătății lui Dumnezeu, încât să permită cele rele, din care să extragă ceva bune.*”³ Astfel, însăși existența răului devine un argument al binelui infinit care este Dumnezeu.

Dar, ne putem întreba, ce se întâmplă dacă dispare încrederea în acest bine infinit? Un răspuns ar fi că apare nevoia de a teoretiza mult mai riguros acea durere și suferință și, eventual, să de a le integra în *weltanschauung*-ul oamenilor. Acest lucru s-a și întâmplat odată cu filosofia lui Schopenhauer, Nietzsche, existențialismul francez și alte curente și școli de filosofie.

Această încredere neclintită în autoritatea explicației metafizico-teologice a lumii, atât de caracteristică perioadei pre-moderne, a mai avut un avantaj în ceea ce privește durerea și suferința. Mai exact, ea oferea o explicație privind originea lor. Mă refer aici, bineînțeles la păcatul originar și căderea omului. Odată ce autoritate acestei explicații a scăzut, s-a simțit nevoia unei noi. Din moment ce durerea și suferința nu-și mai puteau avea originea în lumea-de-

---

² Toma de Aquino, *Summa Theologiae. Despre Dumnezeu*, trad. Gheorghe Sterpu și Paul Găleșanu, Editura Științifică, București, 1997, p. 62.

³ *Ibidem*, p. 64

dincolo, într-un timp dinaintea timpului terestru, suferința trebuie să aibă și ea o cauză dacă nu terestră, cel puțin, inerentă acestei lumi, și, obligatoriu, să mai fie și convingătoare.

O astfel de explicație a suferinței a oferit-o Schopenhauer când a scris în *Lumea ca voință și reprezentare* că durerea este "esența vieții"⁴ și că "strădaniile neîncetate de a alunga suferința nu reușesc decât să-i schimbe forma, reprezentată inițial de lipsuri, necazuri și grija pentru conservarea vieții. Dacă izbutim (ceea ce este foarte greu) să înlăturăm durerea din această formă, ea apare numaidecât sub o mie de alte chipuri, variind în funcție de vârstă și împrejurări [...]. Durerea ca atare este esențială și inevitabilă pentru viața și că numai simplul ei aspect, forma sub care ea se înfățișează, depinde de întâmplare [...]"⁵. După cum am spus, explicația teologică a durerii și a suferinței, cel puțin pentru Schopenhauer, dar și pentru mulți alți filosofi, nu mai este valabilă, el fiind unul dintre ateistii radicali ai filosofiei. În locul acesteia, Schopenhauer susține că durerea și suferința sunt consubstanțiale vieții, întrucât viața este voință. Prin urmare, atâta timp cât omul va dăinui, el va dori căci însuși Voința vrea prin el, și prin viața lui. Iar atâta timp cât omul va dori, el va suferi căci va fi incapabil să-și realizeze toate dorințele. Ar fi cel mai simplu și, în ceea ce privește măsura în care suferința poate fi suportabilă, cel mai liniștitor, pentru un om dacă Schopenhauer ar spune că Voința este rea, că e însuși principiul răului, că este o forță malefică care are doar un singur scop, anume acela de a face viața omului insuportabilă și grea. Dar Schopenhauer nu o spune, și prin aceasta, cred, teza lui este și mai crudă. Conform doctrinei sale, voința este impersonala, este oarbă și indiferentă. Ea doar este. Și doar se manifestă prin tot ce este. Prin urmare, nu numai că viața omului este, esențialmente, durere, dar și omul, singurul, este responsabil de această durere, întrucât dorește lucruri și nu se abține de la a le dori. La care, pe deasupra, se mai adaugă nu *un cer înstelat și legea morală din el* (precum voia Kant, care era un optimist, în această privință), ci deasupra lui este un cer indiferent, în care omul nu va găsi nici consolare, nici mântuire și nici corul îngerilor. „*Cerul mă plictisește în unele momente, dar adeseori mă face să sufăr. Și atunci, neputând să mă răzbun, nici să-l jignesc, nu mai pot nici să-l privesc. (...) Într-un cuvânt, ca să fiu sincer cel puțin cu mine, urăsc cerul și încă cu cea mai rea specie de ură: ura neputincioasă*”⁶ – va afirma câteva secole mai târziu Giovanni Papini. Revenind la Schopenhauer, el iese din

---

⁴ Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*, trad. Radu Gabriel Pârvu, Humanitas, București, 2012, p. 358.

⁵ *Ibidem*, p. 359.

⁶ Giovanni Papini, *Gog*, trad. Ileana Zara, Polirom, Iași, 2012, p. 95

cadru unei explicații teologice, dar rămâne încă fidel unei explicații metafizice a durerii și a suferinței.

G.W.F. Hegel, cred, a oferit o teorie a durerii și a suferinței care nu e nici teologică și nici metafizică. Conform lui Frederick C. Beiser, Hegel respinge orice fel de metafizică, fie aceasta teologie, sau ontologie, sau cosmologie, și dacă se referă la metafizică – o face doar în sens peiorativ⁷. Anume acestei teorii vor fi dedicate paginile ce urmează. Voi încerca să explic cum în textul Fenomenologiei Spiritului conștiința-de-sine este inevitabil inseparabilă de *luptă pe viața și pe moarte*; cum *stăpânirea* nu aduce nici fericire și nici împlinire; și cum *servitutea* se naște din frica de moarte, considerând, drept premisă, toate aceste trăiri ale conștiinței-de-sine ca făcând parte din familia semantică a durerii și a suferinței.

Voi urma o linie de interpretare, dacă îmi este îngăduit să o numesc astfel, social-politico-existențialistă, mai mult sau mai puțin bazată pe, și fidelă interpretărilor oferite de A. Kojève și P. Singer.

Mi-am permis să recurg la acest artificiu de limbaj și să numesc interpretarea social-politico-existențialistă din următorul motiv. Hegel, după cum observă P. Singer face parte dintre primii filosofi care au conștientizat importanța istoriei⁸ și a oferit o adevărată filosofie a ei. În acord cu această viziune, lectura lui Kojève a Fenomenologiei Spiritului este și ea una istorică: el vorbește despre mișcarea recunoașterii și dialectica stăpân-sclav în paralelă cu intrarea lui Napoleon în Jena, ca și cum Hegel ar sta la biroul său, s-ar uita pe fereastră și ar nota, pe hârtie, ceea ce vede că se petrece în derulare, dar nu ca o simplă înregistrare a evenimentelor, ci sub forma conceptelor abstracte. Mai mult decât atât, A. Kojève lasă să se înțeleagă în a sa *Introducere în lectura lui Hegel*, că scopul scrierii *Fenomenologiei Spiritului* este să explice „cum de-a fost cu putință procesul istoric, istoria care, în ansamblul ei, este istoria muncii și a luptelor care duc, până la urmă, la războaiele lui Napoleon și la masa pe care Hegel și-a scris *Fenomenologia* pentru a înțelege și masa și războaiele”⁹. Ceea ce oferă Hegel, astfel, este o descriere filosofică, adică una cât se poate de generală și abstractă, în sensul că este lipsită de tot ce-i real, tot ce-i empiric. El oferă o teorie generală a relațiilor care este simultan și una a conflictelor, deoarece conflictul este inerent relației, și viceversa. Sub titlul și sub descrierea acestei dialectici a recunoașterii

---

⁷ Frederick C. Beiser, *The Cambridge Companion to Hegel*, ed. Frederick C. Beiser, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, pp. 3-4.

⁸ Peter Singer, *Hegel*, trad. Cătălin Avramescu, Humanitas, București, 1996, p. 25.

⁹ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 80.

se poate, cu același succes, vorbi despre relațiile internaționale, războaiele napoleoniene, dar și despre luptele și relațiile interpersonale, chiar și cea dintâi lupă – cea dintre Cain și Abel – se poate explica și interpreta prin prisma teoriei lui Hegel (desigur, făcând abstracție de contextul Biblic și moral, teologic al istoriei). O spune și C. Noica, cu referire la capitolul IV din Fenomenologia Spiritului: „Așa începe biografia adevărată, cea neștiută, a omului ca toți oamenii: cu dușmănia.”¹⁰. Hegel, prin urmare, oferă o teorie generală prin care explică de ce nici relațiile dintre oameni nu ne pot face fericiți.

Dar pentru a continua cu Hegel, trebuie să ne întoarcem unde am rămas cu Schopenhauer, ba chiar să mai facem și încă un pas în urmă pe axa timpului. Și astfel voi explica de ce mai sus am spus că „nici” relația cu semenii noștri nu ne poate face fericiți.

Școala antică a hedonismului, printre care Aristip, Epicur, și nu doar ei, ci și Aristotel (care nu făcea parte din acea școală), ne-au învățat că scopul vieții este căutarea și, eventual, atingerea, în această viața și în această lume, a plăcerii, a fericirii, iar în cazul lui Aristotel – a eudaimoniei. Filosofia medievală (dacă îmi este îngăduită aceasta simplificare de dragul concisei), în această privință fiind de acord cu Plotin și cu Platon, afirma că adevărata fericire este un ideal, și ca atare, ne așteaptă în viața cealaltă, și ea ne va fi răsplătită pentru viața aceasta. Filosofia lui Schopenhauer ne introduce într-o lume în care nu mai putem vorbi nici despre răsplătită, nici despre mântuire, deoarece lumea de dincolo, adică transcendența, în cel mai bun caz (ca în filosofia lui Kant) este incertă și imposibilă de cunoscut, sau, în cel mai rău caz, este pura Voință, despre care am vorbit mai sus. Prin urmare, dacă existența umană este într-adevăr atât de crudă și nefericită cum am descris-o prin teza lui Schopenhauer, unde mai putem căuta alinare dacă nu în preajma Celuilalt: în prietenia amicului nostru; în relația cu fratele; sau în dragostea iubitei; în relația mea cu „*socius*” – cum i-au zis latinii, împreună cu care constituim societatea, cu care, eventual, întocmesc un *contract social* și construiesc o comunitate, pentru a lupta împreună împotriva lumii care nu ne vrea fericiți; același *socius* pe care să-l tratez *totodată în același timp ca scop și niciodată doar ca mijloc*, și care mă va trata la fel pe mine, întrucât suntem ființe raționale? Pare a fi o posibilitate viabilă, sau, mai bine spus, ar putea să pară o posibilitate viabilă dacă Hegel, și Hobbes înaintea lui, nu ar fi explicat că relația mea cu Celălalt este orice, numai nu sursă de fericire și plăcere.

---

¹⁰ Constantin Noica, *Povestiri despre om: după o carte a lui Hegel*, Humanitas, București, 2013, p. 170.

Investigația lui Hegel în ceea ce s-ar putea numi o antropologie filosofică – și îmi permit să o numesc astfel (urmându-l pe A. Kojève¹¹) întrucât această investigație vizează omul, mediul în care el trăiește, relațiile lui cu mediul ambiant și cu ceilalți oameni, dar realizată dintr-o perspectivă filosofică – începe cu căutarea certitudinii. În capitolele anterioare celui de-al IV-lea, care ne interesează în mod special, conștiința își căuta certitudinea în afara sa: în certitudinea sensibilă. Eșuând să o găsească prin acest mod, conștiința, adică omul, caută numita certitudine în percepție. Eșuând și aici, căutările continuă în intelect, iar după aceasta, când a înțeles că nu reușește, s-a reîntors în sine și nu mai caută adevărul în afara sa, ci dimpotrivă, caută o *certitudine care să fie identică adevărului ei*¹², căci suntem, în textul Fenomenologiei Spiritului, în capitolul dedicat conștiinței-de-sine, capitol în care *certitudinea își este ei înseși obiectul și conștiința își este ei înseși adevărul*¹³.

Cum este, prin urmare, posibilă certitudinea pentru conștiința-de-sine? Pentru început trebuie să specific faptul că, în conformitate cu teza lui Hegel, conștiința-de-sine are un obiect dublu: primul este obiectul nemijlocit al certitudinii sensibile și al percepției (căci este conștiință și funcția ei este de a percepe, adică de a fi conștientă de ceva), care este marcat cu caracterul negativului (pentru că acest ceva nu este al ei); al doilea este ea însăși (căci este o conștiință-de-sine), este esența adevărată și care este dat mai întâi doar în opoziție cu primul obiect. Prin urmare, conștiința-de-sine se înfățișează ca o mișcare în care această opoziție dintre numitele două obiecte este suprimată și în care se va produce pentru ea identitatea ei cu sine¹⁴. Conștiința-de-sine este, pe cale de consecință, o mișcare de suprimare a opoziției dintre: (a) unitatea conștiinței-de-sine cu ea însăși și (b) obiectul certitudinii sensibile, care este marcat de caracterul negativului. Voi încerca să explicitez aceste formulări hegeliene. De exemplu, eu, în calitatea mea de conștiință-de-sine sunt conștient simultan de două lucruri: (a) de masa din fața mea și (b) de faptul că sunt conștient de masa din fața mea (Husserl va numi această reflecție transcendențială), adică, sunt conștient și de mine însumi. Unitatea conștiinței mele se va realiza când nu vor mai fi două obiecte, ci ele se vor contopi în unul singur, astfel rezultând un singur fux al conștiinței, adică, o experiență unitară. Aceasta este valabil în cazul relației mele cu un lucru – masa, în exemplul pe

---

¹¹ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 75.

¹² Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 107.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

care l-am propus. Dar ce se întâmplă când în locul mesei va fi un om, adică – exprimat în jargonul filosofic – un Altul? Hegel răspunde la această întrebare, spunând: „conștiința-de-sine nu are deci certitudinea ei înseși decât prin suprimarea acestui Altul, care se prezintă pentru ea ca viața independentă; ea este dorință.”¹⁵ Adică, Celălalt, acest Altul, este și el un fel de obiect, doar că, mai mult decât masa, el este viață independentă. Însă procedez cu el la fel cum am procedat și cu masa, căci, în definitiv, el este (doar) obiectul conștiinței mele, deci – îl suprim. Hegel continuă: „Sigură de nimicirea acestui Altul, ea <conștiința> face pentru sine din această nimicnicie adevărul ei, distruge obiectul independent, și își dă prin aceasta certitudinea ei înseși ca certitudine adevărată, ca o certitudine care pentru ea însăși s-a produs într-un efect obiectiv.”¹⁶ Citind aceste rânduri, care prin cruzimea lor amintesc de starea naturală în teoria lui Hobbes, de *homo homini lupus*, de starea de război a tuturor împotriva tuturor anterioară stării civice, adică anterioară contractului social, deci, citind acele rânduri ale lui Hegel, se poate formula o obiecție de un perfect simț comun: oamenii nu sunt atât de cruzi și majoritatea covârșitoare nu și-au dorit niciodată să-și nimicesc tatăl (cel puțin la nivel conștient), nu și-au dorit să-și nimicesc amicul, și cu atât mai puțin și-au dorit să câștige ceva de pe seama acestei nimicnicii.

Pentru a explica această teză și această obiecție voi începe prin a-mi exprima, dacă îmi este permis, dezacordul cu interpretarea lui C. Noica, conform căreia, în cartea lui Hegel „este vorba despre tine”¹⁷. Nu este vorba tocmai despre mine. Ceea ce încerc să spun este că Fenomenologia Spiritului nu se adresează și nu vizează individul în particular, dar, mai degrabă, pe individ ca aparținând genului omenesc. Prin ceea ce Hegel susține despre suprimarea altuia, despre dorința care distruge, despre auto-afirmare prin negarea altuia, el vizează tocmai universalul „omul”, prin urmare am putea să încercăm să căutăm nu acțiuni individuale, ci unele colective. Adică, să privim niște exemple istorice: războiul de 30 de ani, acel război început împotriva celorlalți, *altora*, care au vrut să fie altfel decât catolici; comerțul cu sclavi, anume cu cei care sunt *alții*, adică de o altă culoare la piele; colonizarea Americilor și eradicarea în masă a *altora* care au avut nenorocul să aibă prea mult aur și mult prea puțin praf de pușcă. Exemple sunt prea multe de acest fel. Aceste exemple confirmă tezele lui Hegel.

Acest impuls spre a „suprima” și a „distruge obiectul independent” este, în teoria lui Hegel, sinonimul dorinței, lucrul care este explicat cel mai bine de

---

¹⁵Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 110.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Constantin Noica, *Povestiri despre om: după o carte a lui Hegel*, Humanitas, București, 2013, p. 33.

A. Kojève: „ce este dorința dacă nu dorința de-a transforma printr-o acțiune lucrul contemplat, de a-i suprima ființa care nu are nicio legătură cu ființa noastră, nu depinde de noi, de a-i nega autonomia și de a-l asimila, de a-l face al nostru, de a-l absorbi în și prin eul nostru”¹⁸. Această dorință, spune Hegel, stă la baza unității conștiinței-de-sine. Aceasta este posibil întrucât dorința, prin efectul ei de suprimare, suprimă alteritatea conștiinței, despre care am vorbit mai sus, și astfel, suprimarea are un dublu sens: „în primul rând conștiința-de-sine suprimă cealaltă esență independentă, ca să devină certă de sine, ca fiind esența; în al doilea rând, ea merge astfel către propria-i suprimare, căci acest Altul este ea însăși”¹⁹. Cu alte cuvinte, eu îl suprim pe altul pentru ca fiu eu, și în același timp îl suprim pentru ca el să fie el. Și cu aceasta ne-am apropiat de nucleul cel mai important al teoriei lui Hegel, de mișcarea recunoașterii.

Ideea este următoarea: eu ca să fiu conștient de mine însumi trebuie să am dorință, căci dorința mă face conștient de mine, mă readuce la sinea mea²⁰ (căci dorința este o relație dintre doi termeni obiectul dorinței, zis grecește „orekton”, și subiectul dorinței, cel care dorește – adică eu. Astfel dacă sunt conștient de dorință, implicit sunt conștient de doi termeni). Dorința, pe care o am, are un mecanism de funcționare foarte precis: ea suprimă, distruge ceea ce este esență independentă, adică distruge acel orekton, transformă ceea ce îmi este străin în ceva ce îmi este similar și astfel, asimilează, după cum foarte bine au exprimat Kojève²¹ și Singer²². Adevărata satisfacție o are dorința numai atunci când ea vizează o neființă (căci, atunci când vizează o ființă, adică un lucru, îl asimilează și se îndreaptă spre un altul) adică dacă vizează o altă dorință, adică un alt om²³. În consecință se creează o relație dintre două dorințe și, pe cale de consecință, două orekta. Eu manifest dorință față Altul și el îmi este orekton, iar el o manifestă în raport cu mine, și astfel eu îi sunt orekton. Astfel am ajuns la expresia lui Hegel conform căreia *conștiința-de-sine își atinge satisfacția ei numai în*

---

¹⁸ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 74.

¹⁹ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 112.

²⁰ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 74.

²¹ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 110.

²² Peter Singer, *Hegel*, trad. Cătălin Avramescu, Humanitas, București, 1996, p. 100.

²³ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 77.

altă conștiință-de-sine²⁴, iar conceptul acestei unități spirituale, în dedublarea ei, ne prezintă mișcarea recunoașterii.²⁵

Conștiința-de-sine, după cum explică P. Singer, nu poate exista izolată, ea are nevoie de un contrast, are nevoie de un obiect de care se diferențiază, un obiect în raport cu care să înțeleagă ce este, plecând de la ceea ce ea nu este. Ce anume cere fiecare conștiință-de-sine de la cealaltă? – Hegel sugerează că acest lucru este recunoașterea sau încuviințarea. Conștiința-de-sine a mea este amenințată de existența unei alte persoane care nu mă recunoaște ca persoană. Dacă valoarea unei persoane este nerecunoscută în mod sistematic de către cei de care ea depinde – atunci simțul identității acelei persoane poate fi complet distrus. La fel se întâmplă nu doar în planul inter-personal, dar și internațional: până când o națiune nu e recunoscută de altele, ea nu formează un stat veritabil.²⁶ De aici tragem următoarea concluzie, că pentru Hegel, există doar o singură cale prin care noi dobândim conștiința-de-sine, anume prin interacțiunea cu altul cu altă ființă umana care ne recunoaște pe noi drept oameni, și astfel ne relevă pe noi nouă înșine. O altă interpretare ne oferă A. Kojève. Conform acesteia, atunci când omul dorește un lucru, el nu acționează doar pentru a intra în posesia acelui lucru, dar, mai degrabă, pentru a-i face pe alții să îi recunoască dreptul lui asupra acelui lucru, adică de a fi recunoscut ca proprietar cu drepturi depline asupra lucrului. Și totul, de fapt, cu scopul ultim ca ceilalți să-i recunoască omului superioritatea. Dată fiind această stare a lucrurilor, omul în general nu este decât o dorință care tinde să se satisfacă prin recunoașterea de către o altă dorință a dreptului ei exclusiv la satisfacție. Este evident, din argumentarea lui Kojève, că omul nu se poate realiza și revela pe deplin decât reușind să fie recunoscut în mod universal.²⁷

Mișcarea recunoașterii este, după cum spune Hegel, o mișcare dublă (dar constituită din patru pași, după cum voi arata), deopotrivă față de sine și față de celălalt, realizată neseplat deopotrivă de unul ca și de celălalt, specificând că acțiunea unilaterală ar fi inutilă, exprimată laconic prin formula: *ei se recunosc ca recunoscându-se reciproc*²⁸. Îmi reprezintă această mișcare în felul următor: doi participanți, să-i numim prin convenție Ego și Alius, adică eu și celălalt. Ego îl recunoaște pe Alius. Alius îl recunoaște pe Ego. Ego se recunoaște ca

---

²⁴ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 110.

²⁵ *Ibidem*, p. 112.

²⁶ Peter Singer, *Hegel*, trad. Cătălin Avramescu, Humanitas, București, 1996, pp. 100-105.

²⁷ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, pp. 77-78.

²⁸ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 113.

recunoscându-l pe Alius. Alius se recunoaște ca recunoscându-l pe Ego. Acesta ar fi conceptul pur al recunoașterii, adică, al dedublării conștiinței-de-sine în unitatea ei. Este schema generală și abstractă, modelul perfect a ceea ce se întâmplă. Însă, în procesul prezentificării, adică a actualizării acestei scheme, ea își pierde mult din eleganța sa. Întrucât fiecare dintre cei doi, este orekton pentru celălalt, ambii caută să se suprimă unul pe altul și simultan nimeni nu vrea să fie suprimat, întrucât fiecare vrea să fie cert de sine. O spune Hegel mult mai crud – *fiecare tinde deci către moartea celuilalt (...). Relația celor două conștiințe-de-sine este deci astfel determinată, încât ele se încearcă pe ele însele și una pe alta, prin lupta pe viață și pe moarte . – Ele trebuie să intre în această luptă, căci ele trebuie să ridice la adevăr certitudinea lor înseși de a fi pentru sine, față de alții, și față de ele însele.*

Am început această lucrare prin a spune că subiectul acesteia va fi durerea și suferința, și mi-am asumat să explic unde anume putem integra durerea și suferința în Fenomenologia Spiritului. După cum am spus: anticii credeau că fericirea și plăcerea pot fi atinse în timpul vieții, și au zis că acestea și nu altele trebuie să fie scopul vieții noastre. Medievalii au susținut că fericirea adevărată ne așteaptă pe lumea cealaltă, după ce se va sfârși toată durerea și suferința din lumea aceasta, și viața noastră pământească împreună cu ele. Kant a sugerat să ne întrebăm dacă putem, într-adevăr, cunoaște ceva temeinic despre ceva ce depășește sfera experienței noastre. Schopenhauer afirma că noi îi suntem indiferenți transcendenței, și că esența vieții noastre este durerea. Și iată, exact în momentul în care am putea să credem că putem fugi în brațele fraților noștri să ne plângem durerea, Hegel ne spune că exact relația noastră cu frații și cu semenii noștri este una dintre sursele suferinței întrucât inevitabil duce la confruntare, la luptă crâncenă. Am spus inevitabilă pentru că, așa cum explică Hegel, această luptă pe viață și pe moarte nu ține de sfera lucrurilor pe care o putem controla, nu ține de răutatea caracterului nostru sau de careva interese pe care le putem avea sau nu. Ea ține de constructul interior al omului ca atare. Așa funcționează conștiința-de-sine, conform lui Hegel, că ea nu se poate constitui fără să ajungă la acest antagonism cu o altă conștiință de sine.

Deși vorbim despre o luptă pe viață și pe moarte, de fapt, problema morții nu se ridică aici. Motivul de ce este așa a fost cel mai bine explicat de C. Noica: „*cadavrele nu se recunosc, și ei vroiau recunoaștere*”²⁹. Raportul subiect-dorință-obiect este întrucâtva diferit de raportul subiect-dorință-subiect, deoarece primul vizează distrugerea totală a obiectului, asimilarea lui pentru ca

---

²⁹ Constantin Noica, *Povestiri despre om: după o carte a lui Hegel*, Humanitas, București, 2013, p. 171.

obiectul acela să devină, dacă îmi permiteți, consubstanțial mie, să poată parcurgă acest proces de transformare a ființei lui dintr-un lucru *străin mie* în unul *al meu*. În relația mea cu alt subiect nu e nevoie să-l distrug, ci doar să-l reprim, adică să-i potolesc, violent dacă trebuie, acțiunea lui. Poate nu atât acțiunea, cât rezistența lui, obrăznicia lui de a fi, de a avea o esență proprie. Nu am nevoie de el pentru ca să fie al meu. Am nevoie, de la alt subiect, doar de recunoașterea din partea lui. Acesta este sensul "asimilării" în cazul dorinței manifestate față de un alt subiect. Conflictul dintre doi subiecți este următorul: Ego încearcă să-și impună voința sa asupra lui Alius, iar Alius încercă să-și impună voința sa asupra lui Ego, prin urmare ei sfârșesc a fi într-un conflict. Conflictul nu a intervenit din cauza ca Ego îl vrea pe Alius subjugat voinței sale, dar din cauza că Ego vrea să se asigure că va avea recunoașterea din partea lui Alius, ceea ce înseamnă că Ego vrea ca Alius să îl recunoască pe el drept un alt subiect. Acesta este scopul ultim al conștiinței. De partea cealaltă, Alius vrea același lucru. Dacă nu moartea va pune capăt acestui antagonism, și am stabilit deja că moartea oricăruia va însemna imposibilitatea mișcării recunoașterii, el se va finisa în momentul în care unul dintre cei doi va recunoaște pierderea și se va supune voinței celuilalt.³⁰ În consecință, „sunt două forme opuse ale conștiinței: una cea independentă, pentru care esența este ființa-pentru-sine, cealaltă, cea neindependentă, pentru care esența este viața, adică, ființa-pentru-un-altul; prima este stăpânul, a doua este sluga”³¹. În raportul dintre aceste conștiințe-de-sine aflate în luptă, pe care acum știm că le putem numi „stăpân”, pe una, „sclav” pe cealaltă, trebuie de menționat un lucru. Hegel spune că esența sclavului este viața. O spune din următorul motiv. Deși, de la bun început, era dat că subiecții vor unul de la altul recunoaștere, era clar că nu se pune problema omorului, totuși moartea joacă un rol important. Anume acela de a introduce riscul. Pentru că, cel mai simplu mod în care un subiect poate demonstra statului său de subiect altuia, și astfel asigurându-și recunoașterea acestui statut al său, este de a arata că el este gata să-și sacrifice propria sa existență și să devină obiect, anume, că este gată să renunțe la propria viață³². Prin urmare, "lupta pe viața și pe moarte" este, de fapt, lupta pe „cine va fi subiect și cine la fi obiect”.

Înainte de a încheia această lucrare trebuie să descriu încă două momente, anume să descriu situația „stăpânului”, și a „sclavului”, în urma acelei lupte prin

---

³⁰ Robert Stern, *Routledge Philosophy Guidebook to Hegel and Phenomenology of Spirit*, Routledge, New York, 2002, p. 76.

³¹ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 116.

³² Robert Stern, *Routledge Philosophy Guidebook to Hegel and Phenomenology of Spirit*, Routledge, New York 2002, p. 78.

care au trecut. A spus-o cel mai reușit C. Noica: *foarte bine, lupta s-a încheiat. Dar cine din doi este omul? E greu să te îndoiești, la început, că stăpânul va fi cel în care se retrage și împlinește conștiința de sine. Nici Hegel nu se îndoiește, o clipă. Dar realitățile se îndoiesc (...)*.³³ Dar, să privim această situație din punctul de vedere care ne interesează în această lucrare, care este cel al durerii și suferinței. Faptul că lupta este un motiv de suferință și mai rar se întâmplă ca aceasta să producă drept rezultat altceva decât durere, este un fapt de ordinul evidenței. Bineînțeles că se întâmplă ca războiul să fie benefic, să aibă efecte pozitive, însă ne interesează aici durerea și suferința. Cea mai simplă, și din acest motiv – greșită, concluzie pe care putem să o tragem este să spunem că sclavul este cel care va suferi, cel care își va asuma toată durerea asupra sa, iar stăpânul va fi cel de partea cărui va fi fericirea. Și în prima fază, așa și este, acesta este motivul pentru care și C. Noica, în citatul de mai sus, a spus că „nici Hegel nu se îndoiește” că stăpânul va fi cel avantajat. Să începem cu stăpânul.

El este cel care a fost recunoscut ca subiect. Prin urmare conștiința lui este o conștiință-pentru-sine, fiindând-pentru-sine. El este ființa independentă, cum a fost deja descris. „Stăpânul este însă puterea asupra acestei ființe <ființe independente de care este legat sclavul>, căci el a dovedit în luptă că această ființă nu valorează pentru el decât ca fiind ceva negativ; întrucât el este puterea.”³³ Stăpânul și-a riscat viața, a pus totul în joc, nénfriecat, neavând nimic de pierdut, fiind gata să-și piardă viața și libertatea. Însă, conștiința lui este una mijlocită, el se raportează la sine și la obiectele dorințelor lui mijlocit, anume prin intermediul sclavului. Stăpânul are dorințe, iar sclavul i le realizează, căci lui îi revine munca. Stăpânului îi revine plăcerea. Și mai este încă un „însă” – cel mai mare eșec al stăpânului este eșecul recunoașterii: „pentru recunoașterea propriu zică lipsește momentul potrivit căruia stăpânul face față de sine ceea ce face față de celălalt și acela în care sluga face față de stăpân ceea ce face față de sine. S-a produs prin aceasta o recunoaștere unilaterală și inegală”³⁴. „Totul i-a reușit - după cum spune C. Noica, – afară de un lucru: recunoașterea seamănelui”. Nu i-a reușit acesta, pentru că „stăpânul l-a scos pe seamănel lui din condiția de seamănel. Iar de la o asemenea ființă destituită vrea el acum să cape o investire? Recunoașterea nu poate veni de la cei pe care nu-i recunoști.”³⁵ Prin această acțiune a sa, stăpânul a încălcat principala regulă a conștiinței-de-sine, anume că „o conștiință-de-sine este pentru o conștiință-de-sine; numai prin aceasta ea este de fapt o conștiință-de-sine”³⁶ Din moment ce Ego l-a redus

³³ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 116.

³⁴ *Ibidem*, p. 117.

³⁵ Constantin Noica, *Povestiri despre om: după o carte a lui Hegel*, Humanitas, București, 2013, p. 63.

³⁶ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 111

pe Alius la condiția de sclav, adică la condiția de obiect, el, Alius, nu mai poate fi o adevărată conștiință-de-sine, iar prin urmare, nici Ego. „Când s-a angajat în luptă – explică A. Kojève – stăpânul voia să fie recunoscut de către celălalt, adică de către un altul decât el, dar tot ca el, un alt om. La capătul luptei nu mai e recunoscut decât de un sclav, iar a fi recunoscut de către un sclav nu e totuna cu a fi recunoscut de către un om”³⁷. Este ca și cum un trib maori ar recunoaște Imperiul Britanic, ultimul nu are de câștigat nimic din aceasta. Alta ar fi situația dacă acesta ar fi recunoscut de către un alt imperiu, mare și victorios, precum a fost Imperiul Roman. Însă așa ceva este imposibil. Ei nu s-ar recunoaște niciodată, ei s-ar fi angajat într-o luptă pe viață și pe moarte, din care unul ar ieși învingător, stăpân, iar altul – va decădea până la statutul unui trib maori în raport cu Imperiul Britanic. Ca să parafrazez cuvintele lui Kojève, a fi recunoscut de un trib nu e același lucru cu a fi recunoscut de către un imperiu. Dar, să ne întoarcem la textul lui Hegel, „stăpânul nu este o conștiință independentă, ci mai curând o conștiință dependentă. El nu are deci certitudinea ființei-pentru-sine ca fiind adevărul, ci adevărul său este mai degrabă conștiința neesențială și acțiunea neesențială ale acesteia.”³⁸ Punctul pe „i” îl pune A. Kojève, spunând că „stăpânul nu poate fi niciodată mulțumit, satisfăcut de ceea ce este, de faptul că este. Dominația stăpânului este un impas existențial.”³⁹ Astfel, existența cuceritorilor, a câștigător, a imperiilor colapsează sub presiunea propriei tensiuni. Ar fi greșit să ni-l reprezentăm pe stăpân ca fiind independent, deși, se pare că Hegel explicit ne spune că el este o „conștiință independentă”. În lumea lui Hegel nu este posibilă ființa decât dacă ea este recunoscută. Pe cale de consecință, stăpânul are nevoie de sclav, tocmai pentru a fi stăpân. Dacă nu ar fi sclavul, nu numai că celălalt nu ar fi stăpân, mai mult, cred, el nu ar fi deloc. Ființa stăpânului, astfel, depinde, poate nu la fel de mult, dar totuși mult, de ființa sclavului, ceea ce încă o dată confirmă eșecul existenței stăpânului. Am spus „poate nu la fel de mult” pentru că aici se mai pune și problema esenței. Stăpânul este propria sa esență, pe când, în cazul sclavului, situația este alta. Să o analizăm mai detaliat.

Dacă nu starea de stăpân este cea care să fie adevărul constanței, atunci, „adevărul conștiinței independente este deci conștiința servilă. Cu toate aceste, conștiința sclavului este o conștiință a cărei esență este stăpânul. Adevărul ei nu îi este inerent, dimpotrivă, adevărul conștiinței servile se află în afara ei, anume

---

³⁷ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 84

³⁸ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 117

³⁹ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 84

în stăpân, mai exact în conștiința independentă, fiind-și-pentru-sine, care sălășluiește în stăpân. Această conștiință „s-a temut pentru întreaga ei ființă, căci ea a simțit frica morții, a stăpânului absolut”⁴⁰. Stăpânul absolut este ceea ce l-a determinat pe sclav să renunțe la luptă și să-și asume condiția de sclav, adică să-și ia asupra sa conștiința servilă. Sclavul are un „stăpân relativ” (să-l numim astfel pentru că nu este „absolut”), adică un stăpân actual, tocmai pentru că deja îi era frică de stăpânul absolut. Ceea ce înseamnă că frica de moarte, acest stăpân absolut, după cum îl numește Hegel, este ceea ce s-ar putea numi transcendentul, condiția de posibilitate a oricărei alte frici, și deci, a oricărei alte sclavii. Cu atât mai slabă, acum, apare condiția stăpânului – el nici măcar nu a putut provoca sclavului un sentiment original, autentic al fricii, ci doar să-l trezească pe cel care oricum deja exista în sclav. Sclavul nu și-a descoperit frica în momentul în care și-a văzut viitorul stăpân, el deja o avea în el, într-o formă ne-manifestă. În contextul discuției despre frică, Hegel intervine cu precizarea că sclavul „nu s-a temut anume de un lucru sau de altul, nici de acest moment sau de altul, ci s-a temut pentru întreaga ființă”⁴¹. Nu se poate să nu fie recunoscută aici (deși ar fi o remarcă anacronică) propoziția din „*Ce este metafizica ?*” de M. Heidegger, conform căreia ființa, în întregime, este revelată de nimic: „*Nimicul împresoară Dasein-ul cuprins de teamă, este esența Nimicului: nimicnicia (...) nimicnicia revelă această ființare – în deplinătatea ei stranietate rămasă până acum ascunsă - drept Absolut prin raport cu Nimicul (...) abia Nimicul aduce Dasein-ul în fața ființării ca ființare*”⁴². Acest drum descris de Heidegger l-a parcurs și conștiința sclavului, la sfârșitul căruia și-a asumat întreaga sa ființă, și, după cum spune Kojève, „*grație fricii de moarte, sesizează neantul (uman) aflat în străfundurile ființei sale (naturale), se înțelege pe sine și-l înțelege pe om mai bine decât stăpânul*”⁴³. Nu doar atât, că sclavul este superior stăpânului tocmai prin frica pe care o simte, ci mai mult decât atât, Kojève, spune că „*această idee profundă că omul nu e o ființă într-o veșnică identitate cu sine însuși în spațiu, ci un neant care se aneantizează ca timp în ființa spațială, prin negarea acestei ființe – prin negarea sau transformarea realității date în virtutea unei idei ori a unui ideal care încă nu este, care e încă neant (proiect) – prin acea negare numită acțiune a luptei și a muncii,*” această idee deci,

---

⁴⁰ Georg W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, trad. Virgil Bogdan, IRI, București, 2000, p. 118

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, trad. Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger, Editura Politică, București, 1988, pp. 43-44.

⁴³ Alexandre Kojève, *Introducere în lectura lui Hegel*, trad. Ovidiu Stanciu și Andrei Chițu, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, p. 85

„stă la baza antropologiei hegeliene”,⁴⁴. Deci, frica, după cum ne spune Hegel, este în același timp și lucrul care l-a determinat pe sclav să renunțe la luptă, să devină obiect pentru subiect, să devină, propriu-zis, sclav, și lucrul care îi va aduce libertatea. Frica este ceea ce a trezit neantul din sclav, iar acesta i-a arătat ființa lui, adică ființa slavului, în deplinătatea ei, fapt prin care s-a înțeles și pe sine mai bine, și omul în genere. Hegel va continua prin a spune că această frică și munca, adică, fabricarea, sau „formarea” cum îi spune Hegel, având în vedere procesul de imprimare a unei forme asupra unei materii amorfe, îl va transforma pe sclav într-o ființă gânditoare, în stoic, apoi în sceptic, apoi îl va condamna la a fi o conștiință nefericită, însă, la fel cum Hegel dedică acestei discuții un alt capitol, onest ar fi și din partea mea să las această discuție pentru o altă lucrare.

În lucrarea aceasta am vrut să arăt că perspectiva pe care o oferă Hegel în *Fenomenologia Spiritului* asupra procesului de constituire a conștiinței-de-sine a omului, poate fi citită ca o perspectivă care explică de ce au existat atâtea războaie și atâtea nedreptăți comise de om împotriva omului. Am arătat că procesul prin care omul devine conștient de sine este un proces în care el îi subjugă pe alții. Că cel care a subjugat, și se consideră stăpân și câștigător, este, de fapt, cel care pierde, și că cel care a pierdut, a căzut în situația în care se găsește din cauza că prea mult era atașat de propria viață.

---

⁴⁴ *Ibidem*.

CONTRIBUȚII ALE MATEMATICIANULUI SOLOMON MARCUS LA ÎMBUNĂȚIREA CALITĂȚII EDUCAȚIEI. INTERFERENȚE ALE VALORILOR IUDAICE ÎN INTERDISCIPLINARITATEA ROMÂNEASCĂ

PATRICK-JOSHUA BIRÓ*

Abstract. 17th of March 2021 marks the 5th commemoration of academician Solomon Marcus' death. On this occasion, we intend to illustrate the variety of his contributions in the scientific community, which were continuously placed under the sign of interdisciplinarity. We can speak about an insistent and welcomed promotion of the Jewish values of authenticity and human dignity, doubled by his traumatic experiences in his adolescence, due to Romania's racial legislation in 1940-1944. His success in multiple fields such as mathematics, semiotics and computer science were enriched by his efforts to remedy the rigidity of the Romanian educational system – both before and after 1989.

The connection between academic disciplines - which Marcus often accentuated - is a problem of major actuality, due to the challenges that the era of information presents. They include, among others, stress and unhappiness in students, along with the decrease of the cultural value that today's examinations meet. Therefore, Marcus was acclaimed not only in Romania, but also internationally.

Keywords: Solomon Marcus, Jewish, interdisciplinarity, mathematics, education, question, authenticity, humanity

Argument

În literatura de specialitate, Solomon Marcus este apreciat drept unul dintre pionierii lingvisticii matematice. De pildă, Cristian Calude și Gheorghe Păun arată că acest domeniu a reprezentat un interes central pentru Marcus, concretizat prin aplicabilitatea sa în "limbaje naturale și limbaje de programare, semiotica basmelor populare, modelarea proceselor economice, negocieri diplomatice, diagnosticul medical, semiotica teatrului, teoria acțiunii, teoria învoățării, chimie, genetică"¹.

---

* Student în anul II la Universitatea din Oradea, ciclul licență. Coordonator: prof. univ. dr. Antonio Faur, Universitatea din Oradea

¹ Calude S.Cristian, Păun Gheorghe, "Solomon Marcus Contributions to Theoretical Computer Science and Applications", în *Axioms*, vol. 10, nr. 2, 5 aprilie 2021, p. 54

Alt domeniu în care ideile academicianului au prins contur - în special în presă- este educația. Amintim, în acest sens, avertizările sale repetate asupra efectelor psihosomatice devastatoare pe care surplusul de informație predat în școală (la nivel preuniversitar) le prezintă. *"Cuvântul-cheie este agresiunea. (...) am constatat că agresiunea se manifestă foarte vizibil deoarece copilul e pus în situația de a primi, păstra și reproduce un număr imens de informații, care te sperie"*². Acest diagnostic este, în rândurile unei alte pagini, însoțit de un plan de tratament aparent simplu, dar din care survin permanent noi căutări de sens: *"Avem atât de multe de învățat de la acești copii a căror voce nu o aude nimeni. Să fim deci purtătorii lor de cuvânt"*³.

Mai puțin cunoscute rămân, însă, două aspecte ale gândirii și activității sale. În primul rând, moștenirea gândirii evreiești pe care a promovat-o regretatul academician și pe care a transmis-o și contemporaneității. Acest lucru a fost posibil prin împărtășirea a două valori fundamentale ale iudaismului în educație: autenticitatea⁴ și demnitatea ființei umane⁵. La aceasta se adaugă și învățarea drept proces activ, care trebuie să se remarce prin deschiderea față de elevi. În al doilea rând, este vorba despre recunoașterea internațională de care Solomon Marcus s-a bucurat, atât înainte, cât și după 1989. Ea este ilustrată, pe de o parte, de presa străină, în special maghiară și americană, și pe de altă parte de corespondențe în limba franceză dintre matematician și scriitorul François Le Lionnais.

În cele ce urmează, vom prezenta o scurtă biografie a academicianului și apoi vom demonstra că activitatea sa științifică rămâne sub semnul actualității. Demersul nostru se va opri asupra a două aspecte: educația prin întrebări revelatoare de sensuri, precum și rolul valorilor sus-menționate în conceperea interdisciplinarității

---

² "Academicianul Solomon Marcus, la Digi24: Cuvântul-cheie în școala românească este agresiunea. Fiecare pagină de manual îl agresează pe copil", 3 februarie 2016, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/educatie/academicianul-solomon-marcus-la-digi24-cuvantul-cheie-in-scoala-romaneasca-este-agresiunea-fiecare-pagina-de-manual-il-agreseaza-pe-copil-483245>, 6 mai 2021

³ "Solomon Marcus: Acești adolescenți care strigă, dar nimeni nu stă să-i asculte", 20 martie 2015, https://www.contributors.ro/acesti-adolescenti-care-striga-dar-nimeni-nu-sta-sa-i-asculte/?fbclid=IwAR06iGwjrIjC7QZPvDAvzUom8HaD_6mh3AIC_8bmdIFwr7p-Fp_AU0oBx0, 6 mai 2021

⁴ Charmé, Stuart Z., "Varieties of Authenticity in Contemporary Jewish Identity", în *Jewish Social Studies*, vol. 6, nr. 2, ianuarie 2000, pp. 133-155.

⁵ "What Are Jewish Values?", 22 noiembrie 2017, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3852164/jewish/What-Are-Jewish-Values.htm, 5 mai 2021

Vom urmări concepțiile savantului, așa cum au fost prezentate în intervențiile sale, și pe care le considerăm relevante în utilitatea acestora în perioada curentă. Discuția acestora reclamă un interes considerabil, cu atât mai mult cu cât educația digitală a devenit, în ultimul an, o realitate care trebuie completată cu căutarea și atribuirea de sensuri noi în societatea cunoașterii. Vom însoți concepțiile lui Marcus prin considerații personale, care să reliefeze aplicabilitatea lor în secolul al XXI-lea.

Câteva date biografice. Recunoașterea internațională

Solomon Marcus a fost un matematician român cu origini evreiești, născut la 1 martie 1925 la Bacău, avându-i drept părinți pe Alter Gherșin Marcus și pe Simelia (născută Herșcovici). Al optulea și cel mai mic copil al acestora, a urmat studiile preuniversitare în orașul natal, însă legislația rasială din perioada 1940-1944 l-a împiedicat să continue liceul într-o școală de stat. Ca urmare, a frecventat Liceul Evreiesc din Bacău⁶, absolvind apoi în 1944 Liceul "Ferdinand I" cu cel mai bun rezultat la examenul de Bacalaureat⁷. Marcus a perceput, încă din perioada adolescenței, spaima, datorită amenințărilor conjuncturii istorice prin care a trecut. Criza economică de la finalul anilor '20 a sărăcit familia Marcus, ceea ce l-a constrâns pe mezin să ofere meditații de la 15-16 ani⁸. Totodată, ca urmare a originilor sale, a fost supus în două rânduri la muncă forțată.

L-a marcat profund experiența de la Detașamentul II Grinzi Beton, Doaga-Putna, în 1941⁹, fiind martor la un episod tragic: *"Nu pot uita scena morții unui coleg doborât de o grindă pe care trebuia s-o transporte. Cadavrul său dezbrăcat rămăsese întins pe o scândură, timp de două zile, până când fusese transportat la cimitir. Noi defilam prin fața lui iar destinul său ne apărea ca o amenințare, un avertisment față de ceea ce se putea întâmpla oricărui dintre noi, pentru că toți făceam același lucru: căram pe umeri grinzi foarte grele și în orice moment de neatenție le puteam cădea victime."*¹⁰

---

⁶ "Cuvinte și limbaje", 29 februarie 2008, https://arhiva.romanaliterara.com/index.pl/cuvinte_i_limbaje, 7 mai 2021

⁷ "Academician Marcus Solomon", http://old.fmi.unibuc.ro/ro/marcus_solomon/#7, 7 mai 2021

⁸ "DIGICULT | Copilăria lui Solomon", 24 octombrie 2015, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/evenimente/digicult-copilaria-lui-solomon-450964>, 8 mai 2021

⁹ "Suntem victime ale unui sistem educațional bolnav", <http://ceascadecultura.ro/ServesteArticol.aspx?idart=2775>, 8 mai 2021

¹⁰ "Atelier LiterNet / Solomon Marcus: Întâlniri cu Solomon Marcus", 30 noiembrie 2016, <https://atelier.liternet.ro/articol/17352/Solomon-Marcus/Intalniri-cu-Solomon-Marcus.html>, 9 mai 2021

Munca obligatorie efectuată în a doua serie, în august 1944, nu a avut însă un caracter la fel de dezumanizant. Ea s-a desfășurat la o spălătorie chimică de la Bacău, iar sarcina lui Marcus era să transporte *”în fiecare zi, la anumite ore (...) o roabă cu haine care trebuiau să fie duse la curățat sau care erau curățate”*¹¹.

Același an a însemnat totuși și momentul alegerii carierei tânărului, care s-a transformat, așa cum el însuși precizează, într-o *”mare șansă de a nimeri la Matematică, pentru că (...) nu prea știam ce e matematica, și m-am dus așa, ca o încercare”*¹². La Facultatea de Matematică a Universității din București i-a cunoscut astfel -printre alții- pe mentorul său, Miron Nicolescu, pe Simion Stoilow și pe Dan Barbilian (Ion Barbu)¹³. Rezultatele sale din timpul studenției sunt încununat cu Diploma de Merit, în ciuda dificultăților financiare care l-au obligat pe Marcus să continue să ofere meditații celor mai tineri decât el. A cunoscut-o acum și pe Paula Diaconescu, studentă la Facultatea de Litere din cadrul aceleiași universități și viitoarea lui soție¹⁴.

În perioada imediat următoare a urmat o carieră strălucită în învățământul universitar. Astfel, a fost asistent universitar din 1950, lector universitar din 1955, conferențiar universitar din 1964 și, în 1966, profesor universitar al facultății pe care a absolvit-o. Cu toate că a câștigat dreptul de a susține doctoratul fără sarcini didactice, acesta a fost la scurt timp respins ca urmare a *”dosarului”* părinților săi¹⁵. Abia ulterior, odată cu posibilitatea susținerii doctoratului concomitent cu sarcinile profesionale, a beneficiat de sprijinul profesorilor săi și a obținut titlurile științifice de doctor în matematică (1956) și de doctor docent în analiza matematică (1968).

Solomon Marcus și-a făcut cunoscută, tot după 1960, dedicarea față de lingvistica matematică și științele conexe, publicând în 1967 cartea *Introduction*

---

¹¹ "Euroiudaica 2007- Revista 22", 3 august 2007, <https://revista22.ro/supliment/euroiudaica-2007>, 9 mai 2021

¹² Documentar, Federația Comunităților Evreiești din România, "Solomon Marcus –«Mari Personalități evreiești din România»", 9 ianuarie 2018, <https://youtu.be/ZpOemM2R0Bc>, 9 mai 2021

¹³ "SOLOMON MARCUS, UN HOMO UNIVERSALIS AL TIMPULUI NOSTRU", 18 martie 2016, <https://tribunainvatamantului.ro/solomon-marcus-un-homo-universalis-al-timpului-nostru/>, 9 mai 2021

¹⁴ "De vorbă cu un mare savant - Solomon Marcus -«Pașaportul meu spre universalitate a fost matematica»", 20 iulie 2012, <http://arhiva.formula-as.ro/2012/1029/lumea-romaneasca-24/de-vorba-cu-un-mare-savant-solomon-marcus-pasaportul-meu-spre-universalitate-a-fost-matematica-15362>, 9 mai 2021

¹⁵ "Solomon Marcus", 13 decembrie 2016, <https://www.fundatiaspandugino.ro/membrii/solomon-marcus/>, 9 mai 2021

mathématique à la linguistique structurale la Paris. Realizările sale în acest domeniu au fost însoțite de dobândirea funcției de vicepreședinte al Asociației Internațională de Semiotică între 1989 și 1999¹⁶.

A renunțat la obligațiile universitare către Facultatea de Matematică – Informatică a Universității din București (1989), devenind membru corespondent al Academiei Române în 1993, iar din 2001 – membru titular al acestei instituții. Discursul de recepție la Academia Română l-a susținut însă mai târziu, la 27 martie 2008, cu titlul "Singurătatea matematicianului".

Din anul 2013 a început organizarea anuală a două concursuri eponime – Olimpiada de Lingvistică "Solomon Marcus" și Concursul Național Interdisciplinar „Solomon Marcus”. La 17 martie 2016, dimensiunile palpabile ale prezenței sale au luat sfârșit ireversibil, ca urmare a unor probleme cardiace¹⁷. Regretatul academician a avut 91 de ani, însă a interzis în mod constant ca senectutea să îi cauzeze oboseala și epuizarea spiritului creator, ceea ce vom arăta în următoarele pagini.

Este departe de orice exagerare afirmația conform căreia savantul a fost prețuit atât ca persoană, cât și prin realizările sale, atât în țară, cât și dincolo de granițele acesteia. Atât ca profesor universitar, cât și în urma renunțării la obligațiile profesionale din același mediu, a păstrat legătura cu analiza matematică și a coordonat 24 de studenți din cadrul Universității din București¹⁸ la doctorat. Nu lipsesc nici știrile privind vizitele lui Marcus în Statele Unite, de pildă la Indiana University South Bend¹⁹ în postura de partener al acesteia.

În schimb, un aspect mai puțin evocat este prestigiul de care s-a bucurat înainte de 1989, într-o perioadă în care comunicarea informațională cu Occidentul a fost adeseori un ideal nerealizabil.

Bunăoară, până în 2007 a fost singurul matematician român cu numărul Erdős egal cu 1, de această faimă bucurându-se apoi și Florian Luca²⁰. Distincția presupune o colaborare directă cu renumitul matematician Paul Erdős,

---

¹⁶ "Academician Solomon Marcus a plecat dintre noi (1 martie 1925 – 17 martie 2016)", 17 martie 2016, <https://academiaromana.wordpress.com/2016/03/17/academician-solomon-marcus-a-plecat-dintre-noi-1-martie-1925-17-martie-2016/>, 9 mai 2021

¹⁷ "A murit academicianul Solomon Marcus", 17 martie 2016, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/evenimente/a-murit-academicianul-solomon-marcus-497052>, 10 mai 2021

¹⁸ "Solomon Marcus – The Mathematics Genealogy Project", <https://www.mathgenealogy.org/id.php?id=49018>, 13 mai 2021

¹⁹ *The South Bend Tribune*, 17 septembrie 1993, p. 12

²⁰ "Erdos0d- Erdős Number Project Data – Oakland University", 7 august 2020, <https://oakland.edu/enp/thedata/>, 13 mai 2021

concretizată în cazul lui Marcus printr-un articol din anul 1957²¹. Apoi, succesele sale în lingvistica matematică au fost prezentate -printre altele- de presa maghiară. Amintim aici prelegerea susținută în 1966 la Szeged, împreună cu matematiciana poloneză Helena Rasiowa, pe tema "Matematikai modellek a drámakutatásban" ("Modele matematice în cercetarea dramatică")²², precum și menționarea unei opere scrise de Marcus, *A nyelvi szépség matematikája* (*Matematica frumuseții lingvistice*)²³.

Ne-a mai stârnit interesul corespondența lui Solomon Marcus cu scriitorul francez François Le Lionnais. Într-o scrisoare dactilografiată din 12 august 1968 către cel dintâi, îi este adusă o apreciere deosebită pentru articolul "Poetique mathématique non-probabiliste" și îi este propusă o întâlnire cât mai rapidă la Paris²⁴, ceea ce dovedește clar impactul internațional pe care Marcus l-a prezentat prin lingvistica matematică.

Educația drept recunoaștere a dimensiunii umane în raport cu cultura

Cultura, în starea sa ideală, este validarea comunității care se naște din îndoiala față de nonvaloare și de lipsa de originalitate a relațiilor interumane. Această vigilență intelectuală trebuie să ia amploare prin adaptarea educației la modurile în care se prezintă adevărul în zilele noastre. Cum ar putea un elev sau student, în această situație, să anticipeze și să accepte aparițiile teoremei, atât în domeniul matematic, cât și în celelalte științe sau discipline?

Întrebarea prezintă cu atât mai multă relevanță, cu cât lumea contemporană se află și sub semnul confuziei, care -inevitabil- însoțește varietatea formelor prin care apare în societatea globalizată. Cel mai simplu răspuns pe care îl putem oferi ar fi, pur și simplu, prin adoptarea și asumarea unei atitudini interrogative. "Chiar dacă răspunsurile nu vin, starea interogativă este sănătoasă, ea întreține vioiciunea spiritului și ne apără de prostie și de șarlatani" (subl. ns.- P. J. B.)²⁵, susține academicianul.

---

²¹ Erdős Paul, Marcus Solomon, "Sur la décomposition de l'espace euclidien en ensembles homogènes", în *Acta Mathematica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1 septembrie 1957, vol. 8, nr. 3-4, pp. 443-452

²² *Délmagyarország*, 10 octombrie 1966, nr. 245, p. 4

²³ *Dunántúli Napló*, 28 decembrie 1977, nr. 356, p. 6

²⁴ "Fonds Oulipo. Dossiers mensuels de réunion (1960-2010). 1968. Août 1968", 25 noiembrie 2016,

https://classic.europeana.eu/portal/en/record/9200519/ark__12148_bt1b100100914.html?utm_source=new-website&utm_medium=button, 13 mai 2021

²⁵ Marcus Solomon, *Paradigme universale*, Paralela 45, Pitești, 2011, p. 807

Prin întrebare, tânărul înțelege că prezența lui de spirit este mult mai prețuită decât cea însemnată în catalog. Aceasta probează capacitatea sa de a analiza ceea ce se prezintă în clasă cu sistemul propriu de valori, după vârsta de 11-12 ani, atunci când copilul este capabil să opereze nu doar cu obiecte concrete, ci și cu propoziții (stadiul dezvoltării formale)²⁶. Este vorba despre o structură internă de principii pe care și-o îmbogățește nu doar în funcție de raportul afectiv dintre elev ca beneficiar al educației și cunoștințele acumulate în școală, cât și de felul în care reușește să îi întâmpine mirarea și imaginea genuină a propriei identități.

De exemplu, forma prin care se manifestă o întrebare cu privire la moștenirea culturală a Antichității este diferită de cea survenită ca urmare a unei interogații referitoare la necesitatea numerelor complexe²⁷ în fizică. Însă, ambele acțiuni au o asemănare fundamentală: apelează la modul în care umanitatea și-a exprimat concepțiile atât diacronic, cât și sincron. Fără diacronie nu putem percepe evoluția istorică și logică a unei idei, iar în lipsa sincroniei vom rămâne mereu cu impresia că simțul comun -fără acceptarea altor viziuni coerente- este singura șansă a cunoașterii de a-și face simțite prezența și forța creatoare.

Tendența de a monopoliza activitatea educațională în favoarea unui transfer unidirecțional este, însă, o constantă care caracterizează situația educației actuale. Binomul elev – dascăl reprezintă o scenă în care este simulat un ritual periodic: adresarea, de către cadrul didactic, a unei singure întrebări – aceea dacă au înțeles sau nu problemele prezentate la clasă. Și cu toate că răspunsul este invariabil cel monosilabic și afirmativ, el trădează atributul latent al dinamicii căutării și genezei de valori împotriva distracțiilor efemere.

Acest proces dual rămâne un câmp conservativ, cu linii închise, în care întrebarea ca act declanșator al raportării sale la alteritate (deci al concepțiilor proprii față de cultură) este un act de "infrafracțiune", de inobediță față de superiorii elevului. La aceasta contribuie și modul în care sunt propuse cerințele pentru examene, prin "*stilul acesta, în care aproape toate problemele sunt la tonul imperativ - «să se arate că», «să se determine», «să se rezolve». Nu sunt la modul interogativ (...) să aibă el (elevul – n.n.) de imaginat, de inventat*" (subl. ns.- P. J. B.)²⁸.

---

²⁶ Piaget Jean, *Psihologia inteligenței*, trad. Răutu Dan, Științifică, București, 1965, p. 43

²⁷ Mulțime de numere ale cărei elemente prezintă două părți: o parte reală (un număr de pe axa numerelor reale, de exemplu -5 sau $\sqrt{2}$) și o parte imaginară (un număr care poate fi exprimat ca radical dintr-un număr negativ, ceea ce este imposibil pe axa numerelor reale).

²⁸ Interviu, Cotidianul, 25 iunie 2009, "Solomon Marcus - Personalitati din Romania dau BAC-ul pe cotidianul.ro", 12 mai 2021

Efectele îndelungate ale acestei limitări nedeterminate sunt, pe de o parte, starea psihică agravată a elevilor, iar pe de altă parte - cuantificarea prestației acestora exclusiv după situarea rezultatului lor față de medie. Apariția și încetățenirea internetului a condus, desigur, la o permanentă confruntare informațională între ceea ce află un tânăr în spațiul virtual și ceea ce învață de pe băncile școlii: *"Am aflat următorul lucru: că foarte mulți elevi se tem să își spună părerea deschis despre școală de teama unor posibile represalii. Nu se poate. Profesorul dacă rămâne la această mentalitate, că el vine la școală să livreze un produs cu care a venit de acasă, e pierdut"*²⁹. Adevărul pe care îl dezvăluie această mărturie este dublat de necesitatea permanentă a mediei de a cântări dezvoltarea culturală a candidaților la examenele naționale exclusiv prin procente reprezentative ale celor care le-au promovat sau nu, ceea ce conduce la dispariția relevanței lăuntrice a subiectelor propuse și care trebuie rezolvate într-un interval fixat de timp.

O soluție propusă de academician este, pe cât de surprinzătoare, pe atât de mult în măsură de a transforma latența despre care am vorbit într-o asumare reală. Este vorba despre joc, care poate evoca deopotrivă un act ludic (jocul de fotbal, jocurile pe calculator), reconstituirea unui element de tradiție în contemporaneitate (a juca hora, a juca sârba) sau hazardul care presupune o anumită miză (jocul de cărți). Cu toate că în mod clasic, el reclamă respectarea unor reguli, nu este obligatoriu ca acestea să fie prestabilite – și nici măcar să existe, dacă vorbim de jocurile creației, în care *"gratuitatea (...) revine la faptul că motorul activității cercetătorului este propria sa curiozitate, urmare a propriilor sale mirări și întrebări"*³⁰.

Absența regulilor, chiar dacă este în aparență o sfidare la adresa finalității jocului, are drept esență consacrarea actului purificator al greșelii *"care apare ca urmare a unei tentative de abordare personală a unei probleme"*³¹. Aceasta, spre deosebire de greșeala de tip eroare, permite jucătorului să își manifeste entuziasmul față de rezultatul neașteptat al unui spectacol științific, fie el teoremă³² sau un echivalent în celelalte discipline.

---

²⁹ "Solomon Marcus: «Este o alianță în rău între manuale și profesori. Elevii, de îndată ce trec pragul școlii, intră într-o stare de încordare»", 8 februarie 2016, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/educatie/solomon-marcus-este-o-alianta-in-rau-intre-manuale-si-profesori-elevii-de-indata-ce-trec-pragul-scolii-intra-intr-o-stare-de-incordare-484640>, 12 mai 2021

³⁰ Marcus Solomon, *Paradigme universale*, Paralela 45, Pitești, 2011, p. 379

³¹ *Ibidem*, p. 381

³² Așa cum putem deduce din etimologia acestui termen matematic, el trimite la ideea de spectacol. Vezi în acest sens "Theorem | Definition of Theorem by Merriam-Webster", 5 mai 2021, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/theorem>, 19 mai 2021

Când punem în discuție educația, verbul central este "a învăța". Desemnează acesta doar o acțiune a cărei formă o analizăm gramatical, sau un proces pe care încercăm să îl tratăm și semantic, adică ținând seama și de sensurile pe care le caută? Media populației școlare nu ține seama nici măcar de primul aspect, așa cum subliniază Marcus: *"Cu excepțiile de rigoare, în școala noastră nu s-a aflat încă ce înseamnă a învăța. Credem că totul revine la a primi cunoștințe, informații, a înmagazina date, nume, citate, procedee, formule, algoritmi, ecuații, a fi în stare să le reproducă când ți se cere, pentru a fi evaluat, și să le aplici în cazuri standard. Toate acestea iau forma generală a unor rețete, a unor indicații, care se folosesc pe bază repetitivă, de memorare"*³³.

Cu toate că, într-adevăr, memoria este o componentă a inteligenței, deci vitală învățării, impunerea acesteia ca singură cale spre cunoaștere oferă o impresie eronată despre educație. Este vorba despre faptul că numai prin aplicarea unui algoritm, a unei succesiuni de pași care să excludă alte posibilități, putem ajunge la înțelegerea adevărată a temelor prezentate în clasă. Singurele finalități la care copilul sau adolescentul își dorește să ajungă este obținerea notei 10 la toate disciplinele, precum și înscrierea într-o facultate, însă, odată realizate, aceste obiective devin o cursă inutilă, ale căror sensuri îi sunt multilate și produc o dezamăgire considerabilă din cauza lipsei de direcție a eforturilor depuse de elev.

Pe de altă parte, tinerii care pierd din vedere menirea reală a învățării, aceea de a le construi propria umanitate, recurg la încălcarea eticii școlare. Ea se concretizează fie prin copiatul la examene, în care cel care se lasă nedreptățit se consideră că l-a *ajutat* pe autorul acestui gest, fie prin furtul intelectual. Explicația academicianului cu privire la necinstea comisă de viitorii adulți se referă la ineficiența baremelor de notare care se remarcă prin " *prin ambiția lor de a evalua farmaceutic*"³⁴ prestația candidaților la teste și la examenele naționale.

Calitatea exclusiv cosmetică, formală, a modului în care se acordă punctajele, este complet depășită de " *diversitatea infracțiunilor comise de candidați (care) depășește de departe imaginația autorilor de baremuri și infracțiuni dintre cele mai grave rămân neevaluate*", așa cum aflăm din aceeași intervenție a lui Solomon Marcus. Cu toate că, în cazul în care sunt descoperite, nedreptățile sunt

---

³³ "«Să facem un program de urgență al EDUCAȚIEI OMENESCULUI în România. Nu ne dăm seama la ce grad de violență se află societatea în care trăim» – Solomon Marcus", 16 octombrie 2014, <https://www.gandul.ro/interviurile-gandul/sa-facem-un-program-de-urgenta-al-educatiei-omenescului-in-romania-nu-ne-dam-seama-la-ce-grad-de-violenta-se-afla-societatea-in-care-traim-solomon-marcus-13377303>, 13 mai 2021

³⁴ "Cu ochii pe școală", 15 iunie 2015, <https://www.contributors.ro/cu-ochii-pe-scoala/>, 19 mai 2021

sanctionate disciplinar, sunt omise tocmai cele mai importante atitudini: despăgubirea celui afectat, precum și prevenirea plagiatului și a copiatului prin îmbunătățirea metodelor de educare.

Rezultatul inerției lor este conturată de dezumanizarea elevului, adică de obligarea lui la a percepe fiecare element al Universului drept un obiect. El poate fi, conform acestei idei, epuizat prin analiza mentală a acestuia. Dar, așa cum un diamant arată diferit în funcție de unghiul din care este privit, la fel poate și educația să întărească atât dialogul dintre tânăr și dascăl, cât și dialogul dintre discipline. Întotdeauna există un fragment, oricât de neînsemnat pare, care să permită rigorii să fie acompaniată de mister și care să reprezinte sursa unor noi întrebări, cu sau fără răspunsuri, așa cum vom observa în următoarea secțiune.

Valori iudaice dincolo de granițele disciplinelor

Până acum am evocat aspecte care au păstrat granițele dintre domeniile în care are loc contactul – de pildă, rolul numerelor complexe în fizică permite contactul dintre cele două discipline, fără a atinge însă delimitarea bine definită dintre ele. Caracteristicile discutate reliefează conceptul de interdisciplinaritate, care câștigă din ce în ce mai mult teren în educația secolului curent. Pentru ca acesta să nu rămână, însă, un deziderat imposibil de atins, este necesar să vedem care sunt valorile directe în cazul interdisciplinarității și cum pot fi aplicate în lumea contemporană.

Unul dintre principiile iudaice demne de considerat aici este valorificarea, cu orice preț, a vieții umane. Acest ideal este îndeplinit prin respectarea unor precepte morale bine stabilite și este consacrat de legea evreiască, *Tora*. Important de precizat aici este faptul că, etimologic, ea nu are caracter de axiomă exclusiv formală, ci de învățătură³⁵. Înțelegem din aceasta, deci, că legătura dintre Divinitate (transcendență) și umanitate (finit) se face prin invitația directă către trezirea conștiinței morale. Ea este posibilă doar prin urmarea unor principii aflate în permanentă legătură cu lumea în care omul trăiește. Solomon Marcus pune cele zece porunci biblice sub semnul prezentului continuu prin manifestul său, "Cele zece nevoi umane". Printre ele, cea mai relevantă în acest sens este chiar ultima, și anume nevoia de transcendență. Ea presupune "să treci dincolo de limite, de cadrul ce ți-a fost impus prin naștere, să nu rămâi sclavul percepției senzoriale și empirice (care se bazează pe experiență - n. n.)"³⁶.

---

³⁵ "What Is the Root of the Word 'Torah'?", 6 iunie 2019, <https://jewishlink.news/features/31762-what-is-the-root-of-the-word-torah>, 19 mai 2021

³⁶ "Zece nevoi umane de care educația ar trebui să țină seama | Contributors", 24 noiembrie 2014, <https://www.contributors.ro/zece-nevoi-umane-de-care-educatia-ar-trebui-sa-tina-seama/>, 19 mai 2021

Or, limitele noastre nu pot fi depășite până când, prin educație, nu le putem înțelege. Intuiția poate fi calea cea mai scurtă către cunoaștere, care poate avea succes dacă ținem seama de faptul că este esențial să fim intermediari între percepție și mister, fără a discredita importanța uneia dintre ele. Atât rațiunea practică bazată pe experiență, cât și transcendența, au condus în istorie la rezultate remarcabile. Arhimede a formulat legea care îi poartă numele, observând din întâmplare că nivelul apei se ridică pe măsura cufundării corpului său în cadă. În contemporaneitate, neuroștiințele evidențiază caracteristici nonintuitive ale funcționării organismului uman³⁷. Aceste descoperiri rămân însă nule dacă urmarea unor norme morale este transformat într-o acțiune derizorie.

Pentru a acorda respectul cuvenit dimensiunii de humanitas³⁸, considerăm imperativ să supunem atenției următoarea axiomă a lui Solomon Marcus: " *Eu n-am avut dreptul să-mi bat joc de viața mea!*"³⁹. Ca urmare a experiențelor pricinuite de legislația antisemită din România adolescenței sale, complacerea în inerția umanității a devenit cel mai mare obstacol, a cărui depășire este imperativă. Învingerea acestei latențe este o serie de încercări cu o varietate considerabilă de inflexiuni pe parcursul epocilor istorice. Astfel, fiecare dintre noi trecem în mod unic, adevărat, prin provocările pe care circumstanțele ni le adresează, ceea ce ne definește prin autenticitate.

Când vorbim despre autenticitate, putem efectua o analogie la rezolvarea unei ecuații. Pentru ca aceasta să fie corectă și completă, trebuie să ținem seama de două condiții esențiale: existența soluției, adică verificarea de către valoarea descoperită a relației pe care o descrie ecuația, și unicitatea acesteia, adică demonstrarea că nu există și alte valori care verifică ecuația, deci care sunt și ele soluții. Fiecare etapă reprezintă nu un proces rigid, care urmărește strict respectarea unor rețete prefabricate, ci respectul acordat identității valorice a fiecărei ecuații.

Indiferent dacă relația considerată prezintă o singură soluție sau mai multe, se cuvine să precizăm că trebuie să considerăm un domeniu (o mulțime) de valori admisibile cât mai mare posibilă. Ne referim aici la ce valori putem

---

³⁷ "Theoretical Approaches to Neuroscience: Examples from Single Neurons to Networks", <https://neurology.mhmedical.com/content.aspx?bookid=1049&sectionid=59138711>, 19 mai 2021

³⁸ "humanism | Definition, Principles, History, & Influence – Britannica", <https://www.britannica.com/topic/humanism#ref127870>, 13 mai 2021

³⁹ "Solomon Marcus: Eu n-am avut dreptul să-mi bat joc de viața mea!", 2 noiembrie 2011, <http://www.opiniastudenteasca.ro/interviu/microfonul-de-serviciu/eu-n-am-avut-dreptul-sa-mi-bat-joc-de-viata-mea.html>, 13 mai 2021

accepta drept soluție, în urma rezolvării ecuației. Dacă se află sub formă de interval, mulțimea inițială generează o axă continuă în care putem spune că numărul găsit se poate regăsi ca identitate unică. Dacă nu este un interval, ci o mulțime de numere, spunem că valorile sunt discrete sau discontinue și nu acceptă orice soluție care s-ar putea situa într-un interval.

Astfel se prezintă lucrurile și în cazul ființei umane. În momentul în care ea admite valorile căutate și prin oferirea unor sensuri vieții, interdisciplinaritatea dobândește o importanță semnificativă. Ea încurajează întrebarea drept metodă de rezolvare a ecuației cunoașterii, deoarece deschide drumul către educație drept comunicare și nu către obediență. Chiar dacă soluțiile însele nu sunt singulare, ci multiple, persoana poate deveni unică dacă prin ele își asumă identitatea și reușește să o prezinte alterității. În caz contrar, procesul de învățare rămâne doar o simulare inautentică, în care deviza centrală este *"Un copil cuminte nu vorbește neîntrebat!"*⁴⁰. Acest lucru este în evidentă contradicție cu gândirea evreiască pe care o promovează Marcus, în sensul că Dumnezeu, transcendențialul pe care omul o caută la limita dintre sens și mister, nu trebuie să fie răzbunător și agresiv, ci nemărginitul care este mereu deschis relației față către față cu cel cărui i-a dăruit viața.

Academicianul înscrie valoarea autenticității în concepțiile sale față de lume prin titlul discursului său de recepție la Academia Română – *"Singurătatea matematicianului"*. Această stare prezintă o dublă însemnătate. Pe de o parte, este confirmarea că *"avem nevoie de perioade de însingurare, în care să ne limpezim mintea, să ne clarificăm unde ne aflăm, pentru a fi pregătiți pentru o nouă ieșire în lume"*⁴¹.

Nevoia de a ne cunoaște menirea și situarea în Univers este într-adevăr întâlnită de reexaminarea identității pentru a verifica dacă este sau nu genuină. Dar acest lucru, în cazul interdisciplinarității, trebuie însoțit de confruntarea rezultatelor demersului nostru atât cu noi înșine, cât și cu prezentul continuu invocat în această secțiune. Marcus surprinde cele precizate în următoarea concepție din cadrul lingvisticii matematice: *"teorema din 1931 a lui Kurt Gödel (...) afirmă (în lingvistica matematică- n. n.) imposibilitatea unei descrieri formalizate de a fi în același timp coerentă și exhaustivă"*⁴². În această ordine de idei, este indicat să evităm a ne erija în analize descriptive ale propriei noastre identități cu

---

⁴⁰ "Academicianul Solomon Marcus: <<La adresa copiilor de 5-6 ani se comite o agresiune>>", 9 decembrie 2015, <https://stiri.botosani.ro/stiri/actualitate/academicianul-solomon-marcus-quotla-adresa-copiilor-de-5-6-ani-se-comite-o-agresiunequot.html>, 19 mai 2021

⁴¹ "Înțelepciunile lui Solomon – Sinteza", 4 martie 2015, <https://www.revistasinteza.ro/intelepciunile-lui-solomon>, 13 mai 2021

⁴² Marcus Solomon, *Provocarea științei*, p. 317

pretenția obiectivității totale, deoarece mult mai importantă este coerența drept descoperire și atribuire de sensuri.

Pe de altă parte, însă, "singurătatea matematicianului" se datorează unui aspect obiectiv, mai puțin încurajant: *"mă gândesc la atâți colegi de-ai mei matematicieni, de mare faimă în lume, care sunt complet necunoscuți – și de vină sunt și ei, pentru că (...) atât de incapabili sunt să comunice cu cei din afara matematicii. E o criză a comunicării sociale"*⁴³.

Așadar, autenticitatea nu exclude necesitatea ca ideile matematicianului (și nu numai) să fie și accesibile! În momentul un care un profesor (care predă orice disciplină, nu doar matematica) își expune lecția doar conform unui șablon inflexibil, elevii constată că mesajul nu vine în întâmpinarea acestora. Dacă succesul la subiectele de literatură română este condiționat de memorarea unor comentarii pline de termeni fără explicații clare, cei care le rescriu pe foaia de examen se vor îndepărta invariabil de lectură. Rezolvarea acestei probleme se poate regăsi prin prețuirea omului ca unificator al atributelor de receptor și emițător al sensurilor. Mai exact, este vorba despre comunicarea interumană care pune accent pe semantică, nu doar pe categoriile gramaticale care împodobesc limbajul prin care se transmit semnificațiile. De pildă, în predarea istoriei, dezbateră cu privire la un izvor istoric sau la textul din manualul școlar ajută elevul să chestioneze fiecare aspect al realității prezentate. Acest efect este mult mai benefic tânărului decât memorarea unor ani și nume de domnitori, fără ca legăturile dintre ele să fie evidențiate prin întrebare.

Concluzii, observații, posibile direcții de cercetare viitoare

Am văzut, în paginile anterioare, că valoarea contribuțiilor lui Solomon Marcus în comunitatea academică arată că acestea sunt demne de urmat și în contemporaneitate. Ele rămân puse sub semnul atenției permanente asupra caracterului genuin al omului ca asumare vie și perenă a identității în raport cu Celălalt. Responsabilitatea față de calitatea propriei vieți i-a permis în mod constant să respecte imaginea sistemului intern al alterității.

Într-o virgulă finală a demersului nostru, considerăm că acesta are avantajul de a prezenta concepțiile lui Marcus, însoțite de unele considerații personale, în dimensiunile lor autentice, precum și acela de a accentua prestigiul internațional pe care doar unul dintre românii cu origini evreiești ai veacului trecut l-a obținut.

---

⁴³ Interviu, "Garantat 100% cu Solomon Marcus și Neagu Djuvara – a doua ediție(@TVR1)", Cătălin Ștefănescu, 23 octombrie 2011, https://www.youtube.com/watch?v=i5_Qx62LTJw, 13 mai 2021

Ne exprimăm convingerea că matematicianul a definit o mulțime transcendențială de idei călăuzitoare în educație prin interdisciplinaritate: atât în cadrul matematicii, cât și a celorlaltor discipline care așteaptă să se deschidă unei comunicări în care nevoia de sens își regăsește importanța.

Educația trebuie să înceteze a mai impune beneficiarilor săi să își conserve atributul de obiect al unor diplome fără acoperire. Depresia elevilor nu este, sub nicio formă, un secret cenzurat de mijloacele media (așa cum regimul politic precedent din țara noastră a făcut-o), ci conturează semnul clar al încălcării nevoii lor de a da sens existenței. Prin întrebare, metoda didactică a *dezbaterei* nu mai este un simplu subiect al cărților de metodică, ci o realitate concretă. Așa cum în școlile rabinice se desfășoară un permanent *schimb* de idei, în care cel care ascultă devine (și) demn de a fi ascultat, și în educația românească trebuie să adoptăm ideea că, la expunerea unei lecții, tinerii merită să li se asculte cuvântul. Recomandăm ca acest scenariu să nu se manifeste doar atunci când li se adresează o întrebare, ci și atunci când *ei*, în refuzul de a ignora miracolele care le vizitează universul intern, surprind profesorul cu o întrebare.

Pentru ca plagiatul și furtul intelectual în cadrul examenelor să nu mai reprezinte majoritatea absolută a societății, este necesar să revenim la înțelesul verbului "a învăța". Cu cât vom face aceasta prin mirare, chiar prin joc, așa cum am stabilit anterior, cu atât mai mult necesitatea de a pedepsi infractorul va fi înlocuită de succesul prevenirii unor asemenea nedreptăți. Punctajul maxim nu va mai fi atribuit celui care folosește ideile altora, fără a contribui prin originalitatea propriei ființe, ci elevului care demonstrează că a înțeles, nu doar că a asimilat cunoștințele predate.

Prin atribuirea unor sensuri bine definite existenței Celuilalt, devenim izvoare ale autenticității, întrucât speranța nu rămâne un concept depășit de timp și de utilitate. Ea oferă, de fapt, o invitație nelimitată către toate posibilitățile de a explora umanul dincolo de realizările sale palpabile, concrete. Situațiile-limită din drumul fiecăruia dintre noi au șansa de a nu mai pune capăt vieții, ci de a ne ajuta să o prețuim mai mult. Cum este posibil? Prin puntea de legătură pe care interdisciplinaritatea o creează între finit și infinit, fără a le desconsidera.

Deschidem, printr-o interogație, următoarea direcție de cercetare: cum ar putea reuși aspectele de actualitate surprinse de Solomon Marcus să echilibreze o societate bazată pe omniprezența imaginii cu puterea generatoare de adevăr a cuvântului?

O SCURTĂ ISTORIE A PICTURII ÎN MINIATURĂ DE LAC DIN KHOLUI, SETUL DE FARFURII DECORATIVE

LILLA KOLUMBÁN¹

Abstract: *The village of Kholui from the Ivanovo region is famous for its icon painting, but also for its lacquer miniature paintings. However, the transition from icon painting to lacquer miniature painting was not easy, nor accidental. The evolution of this art in Kholui is particularly interesting because, through inventiveness and perseverance, the locals managed to overcome a difficult period in their history, namely the years decades when the activity of painting icons was prohibited. By mastering the technique of lacquer miniatures painting, they created a very special art, a specifically Russian one, and eventually everything ended up well: after the persecution against religion in Russia ended, the artists returned to painting icons, but they didn't stop cultivating lacquer miniature painting either, and this type of art became emblematic for Kholui. The set of Snegurochka decorative plates presented in this article is a wonderful example of this Russian art.*

Keywords: *Kholui, Ivanovo, icon painting, Russian lacquer miniature painting, Snegurochka*

În regiunea Ivanovo patru sate sunt vestite pentru pictura în miniatură de lac: Fedoskino, Palekh, Mstera și Kholui, fiecare având propriul stil. Kholui este una dintre cele mai vechi așezări din această regiune, conform legendei ar fi apărut în secolul al XIII-lea, când pământului rusesc a fost invadat de către tătari, iar locuitorii acelei zone au fost nevoiți să caute refugiu în păduri și în zone mlaștinoase, așezându-se de-a lungul malurilor râului Klyazma și afluentul lui, Teza, făcând locuibile acele părți vânând și pescuind, arând pământul și crescând animale. Supraviețuitorii invaziei căutau în această zonă locuri unde cavaleria tătară să nu aibă acces, așa au ales aceste locuri mai ferite de pericole, însă nici frumusețea deosebită a naturii nu a trecut neobservată și a devenit o sursă de inspirație pentru meșterii locali.

---

* Licență, Anul II, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Rușii au primit creștinismul de la bizantini, prin urmare arta rusă veche a fost influențată în mare măsură de arta bizantină². Între secolele X-XIV în Rusia au activat mulți artiști greci, dar și mai târziu arta bizantină a fost deosebit de apreciată de către ei³. Pericolul continuu la care a fost expus pământul rusesc a favorizat procesul de unificare, iar odată cu formarea statului rus centralizat forța creatoare națională s-a dezvoltat extraordinar⁴. Maeștrii ruși s-au inspirat din arta țărilor vecine, dar în același timp au pus și bazele unei școli naționale creând o tradiție proprie, o artă specific rusească, care a fost strâns legată de viața acestui popor. În special după bătălia de pe câmpia Kulikovo (1380) în care rușii i-au învins pe tătari, școala națională de pictură a icoanelor a înflorit⁵. S-au construit multe biserici, iar printre diferite ramuri ale artei plastice pictarea icoanelor a ocupat primul loc. Acest fenomen îl întâlnim în multe părți ale țării rusești, de pildă la Moscova, Novgorod etc. Icoanele împodobeau atât catedralele mari și bogate, cât și bisericuțele mai mici și mai modeste, perioada începând cu ultimele decade ale secolului al XIV-lea până la sfârșitul secolului al XV-lea se poate numi pe drept epoca de aur al picturii de icoane rusești⁶.

În Kholui se pare că primii pictori de icoane au fost călugării de la Mănăstirea Sfânta Treime-Serghiev Posad, pictorii Lavrei Sfântului Serghie de Radonej, de la ei ar fi învățat localnicii pictarea icoanelor. Satul s-a dezvoltat prin multă trudă și multe rugăciuni, deja la începutul secolului al XVII-lea Kholui era considerat drept centrul picturii de icoane, fiind menționată în mai multe documente din acest secol, de pildă în decretul țarului Alexei I din 1667⁷.

Icoanele din Kholui au ajuns nu numai în toate colțurile Rusiei, dar și în alte state ortodoxe⁸. Biserici importante în orașe precum în Moscova, Catedrala Maicii Domnului din Kremlin (Uspenski Sobor) și din Sankt Petersburg, Biserica Mântuitorului pe Sângele Vărsat au fost decorate de către pictorii din Kholui. În secolul al XVIII-lea au ajuns să producă anual 1,5-2 milioane de icoane. Această

---

² Mihail V. Alpatov, *Istoria Artei*, vol. I, trad. Bruno Colbert și Mihai Isbășescu, Ed. Meridiane, București, 1966, pp. 374-376, passim.

³ La Galerie Tretyakov Moscova, *Panorama de L'art Russe et Sovietique*, trad. V. Bremond și V. Maximov, Ed. Aurora, Leningrad, 1983, pag. 10

⁴ *Ibid.*, pp. 374-380, passim.

⁵ *Ibid.*, pp. 379-380, passim.

⁶ Mihail V. Alpatov, *Early Russian Icon Painting*, trad. N. Johnstone, Ed. Iskusstvo, Moskva, 1984, pp. 6-12, passim.

⁷ И. Забелин, *Материалы для истории русской иконописи*, în *Временник имп. Моск. Общества истории и древностей российских*, М. 1850, pag. 86

⁸ Albeil Margarita, *Russian Lacquer Miniatures: Kholui, Mstiora, Palekh, Fedoskino*, Ed. Yarky Gorod Publishers, Saint Petersburg, 2007, pp. 5-20, passim.

înflorire s-a datorat mai multor factori, printre care și poziția geografică favorabilă a satului, fiind la intersecția rutelor comerciale pe apă și uscat.

Darul excepțional și cunoașterea profundă a mijloacelor și metodelor de creație în temperă au permis artiștilor să producă minunate opere de artă. Prin tehnica în tempera de ou pictorii iconari au creat adevărate capodopere. Indiferent ce scenă au reprezentat, predomină o atmosferă calmă, senină, o liniște sublimă. Pictorii nu au fost interesați de redarea tridimensională a figurilor, mai degrabă urmăreau armonia efectului produs de ansamblu. Coloritul icoanelor este strălucitor, luminos iar privirile figurilor reprezentate reflectă ceva parcă dintr-o altă lume și în același timp inspiră sentimentul prezenței vie, reale a celui reprezentat.

În anul 1882 la Kholui au fost organizate cursuri de desen cu durata de șase ani de către frația Alexander Nevsky, înființată la Vladimir. Aceste cursuri mai târziu au fost transformate într-o școală renumită de pictură de icoane datorită artistului Nikolai Nikolaevici Kharlamov (1863-1935), care a fost absolventul Academiei de Arte din Sankt Petersburg și a devenit directorul școlii de pictură de icoane în Kholui în anul 1892. Datorită lui, o întreagă generație de artiști a reușit să-și desăvârșească abilitățile picturale și să descopere tainele desenului academic. Unii dintre absolvenți au plecat după finalizarea studiilor, dar mulți au rămas și au continuat să lucreze în Kholui, lăsând un impact incontestabil asupra nivelului artistic al icoanelor și frescelor punând de asemenea și bazele picturii în miniatură de lac.

Origimile picturii în miniatură de lac sunt foarte îndepărtate. Patria lacurilor folosite în artă sunt țările din Orientul Îndepărtat și Asia de Sud-Est: China, Japonia, Coreea, Vietnam, Laos, unde această tehnică era cunoscută din cele mai vechi timpuri. În China de pildă, deja din mileniul al II-lea a.Chr. lacul a fost folosit pentru a acoperi căni, lăzi, vase etc. În Europa, acest tip de artă a pătruns din India, Iran, țările din Asia Centrală, unde era foarte populară în secolele XV-XVII. Maeștrii europeni au simplificat semnificativ tehnologia și au început să folosească pigmenți nu doar de tempera ci și ulei.

Rusia a început să se familiarizeze cu miniaturile de lac în secolul al XVIII-lea, în timpul lui Petru cel Mare, care a încurajat adaptarea tradițiilor europene. În 1798 negustorul Piotr Ivanovici Korobov a înființat o fabrică la Danilkovo, foarte aproape de Fedoskino, într-un sat în apropierea Moscovei, care producea cutii de papier-mâché. Afacerea a fost continuată de către ginerele său, Piotr Lukutin până în 1904, când afacerea lui Lukutin s-a închis, iar artiștii au lucrat în continuare independent sub numele de Fedoskino și au dezvoltat un stil distinct și o tradiție de pictură distinctă.

Astăzi, Kholui este cunoscut mai ales datorită cutiilor de lac, însă trecerea de la pictarea icoanelor la crearea cutiilor de lac nu a fost ușoară și nu a fost întâmplătoare.

La începutul secolului al XX-lea atât de înfloritoare a fost arta și comerțul cu icoane, încât aproape toți sătenii aveau legătură cu pictarea sau vânzarea acestora, pentru mulți a însemnat principalul venit. Însă după revoluția din octombrie 1917 și războiul civil din Rusia religia a fost persecutată, bisericile au fost profanate, s-au distrus multe icoane și fresce remarcabile, iar atelierelor de pictură de la Kholui au fost închise. Artiștii au rămas brusc fără loc de muncă. Timp de mulți ani s-au străduit să-și câștige existența în alte forme. Unii dintre ei s-au angajat ca simpli muncitori, alții au mai pictat icoane cam până în 1920, dar din ce în ce mai puțin. Cei care au dorit să se întoarcă la munca creatoare a picturii artistice, au încercat să se folosească de abilitățile lor pictând diferite obiecte, dar nu cu foarte mult succes financiar⁹.

În 1919 a fost publicat un decret de către guvernul sovietic, în urma căruia s-au format un număr mare de arteluri și cooperative de meșteșuguri populare. Cu acest val s-a format la Kholui în 1919 un artel sub conducerea lui Eugen Alexandrovici Zarin (1870-1921), dar artelul nu a fost de lungă durată¹⁰. Tot în acest an școala de pictură a fost transformată în atelier artistic industrial. Între anii 1920-30 au început să picteze primele obiecte de lemn. N. I. Dyakov, conducătorul atelierului de pictură a organizat în casa unui localnic pe nume Surovov pictarea diferitor obiecte din lemn. Ivan Vasilievici Denisov, Alexandr Nikolaevici Velikanov și Serghei Alexandrovici Mokin au fost primii artiști ai atelierului, în 1925 s-a format artelul numit Kisti având președinte pe Serghei Alexandrovici Mokin. Chiar dacă pictura pe lemn nu s-a dezvoltat foarte mult, artiștii de la Kholui nu au făcut trecerea la pictura cu lac la fel de repede ca celelalte sate. Însă având ca exemplu succesul celorlalte sate, în final și Kholui a trecut la pictarea pe hârtie machiată în tehnica miniaturii de lac, dezvoltându-și propriul stil, cu nimic mai inferior lui Fedoskino, Palekh sau Mstera. Mokin Serghei Alexandrovici, Dobrînin Dmitrii Mihailovici, Kosterin Konstantin Vasilievici, apoi Puzanov-Moliiov Vasiliu Dmitrievici au fost printre primii care au pictat miniaturi în lac și în 1934 și-au format propria asociație pentru producția de miniaturi de lac. Artiștii s-au confruntat cu o serie de probleme: în primul rând, tehnica papier-mâché-ului nu le era cunoscută, și trebuia să treacă

---

⁹ <http://ivcult.ru/sp-cult/nematerialnoe-kulturnoe-nasledie/966-kholujskaya-rospis-poderevu-i-lakovaya-miniaturyura> (accesat la 20.05.2021)

¹⁰ Кильчевская В.Эльза, *Традиции – не мертвая схема*. ДИ, 1959, №11, pag. 30-35

de la pictarea unor icoane plate la proiectarea unor obiecte cu volum și formă de mare diversitate.

Miniaturile de lac în această regiune a Rusiei (Ivanovo) s-au dezvoltat în general în mai multe direcții, de pildă direcția realistă, ornamentală sau decorativă. Kholui a ales cea decorativă. Începând deja cu prima generație de maeștrii din Kholui, au luat parte la diferite expoziții naționale și internaționale având mare succes. De pildă în 1937 la Expoziția mondială din Paris lucrările lui Puzanov-Moliiov, Kosterin și Mokin au câștigat medalii de bronz, dar au luat parte și la Expoziția Mondială din New-York în anul 1939. Ei sunt considerați fondatorii picturii în miniatură de lac din Kholui.

În 1943 s-a deschis școala profesională de artă în Kholui. Reprezentanți ai acestei școli au fost Fomin Valentin Ivanovici, Tikhonravov Boris Vladimirovici, Baburin Nikolai Ivanovici, Kiselev Boris Ivanovici, Denisov Nikolai Nikolaevici, Ivakin Pavel Ivanovici, Belov Vladimir Andreevici¹¹. Artelul a fost transformat în anul 1960 într-o fabrică, miniaturile din Kholui s-au răspândit peste tot în lume câștigând faimă mondială. Între anii 1970-80 pictura din Kholui s-a dezvoltat intens, obiectele pictate s-au diversificat din toate punctele de vedere. În 1989 școala profesională a fost transformată în *Școala de artă de pictură în miniatură Kholui*. Din 2012 școala a fost reorganizată, iar secția de pictură în miniatură de lac a fost numită după Nikolai Nikolaevici Kharlamov.

În anul 1959 s-a înființat muzeul, *Государственного музея Холуйского искусства*, iar fabrica se numește *Холуйская художественная фабрика лаковой миниатюры*. Artiștii care lucrează în această fabrică sunt absolvenții Școlii de Artă Kholui, numită după Nikolai Nikolaevici Kharlamov *Холуйское художественное училище имени Харламова Н.Н.*

Aici se pictează din nou icoane, dar nu au renunțat nici la pictarea miniaturilor în lac, cutii, broșe, seturi de scris, farfurii, diferite obiecte decorative.

Specificul artei Kholui

Miniaturile din Kholui au unele trăsături în comun atât cu arta din Palekh, cât și cu arta din Mstera, dar își păstrează un specific distinct¹². Ei folosesc

---

¹¹ Печкин Михаил, *Соль, иконы, миниатюра*, în *Новая Ивановская газета*, 2011, pag. 89

¹² Каторин Анатоли, *Лаковая миниатюра. Холуй: Альбом*. – ediția a 2-a, Ed. Интербук-бизнес, Moskva, 2001, pp.12-18, passim.

vopsele tempera cu ou (ca și în cazul icoanelor)¹³ la fel ca și cei de la Palekh și Mstera, dar au câteva caracteristici specifice după care se poate recunoaște arta lor: forma rotunjită stilizată, circulară, ce se poate observa în detaliile ca de pildă reprezentarea norilor, a apei și zăpezii. Un alt aspect specific este faptul că doar în cazul pieselor realizate în Kholui găsim pictură care să acopere aproape întreaga suprafață a obiectului.

La fel ca în cazul miniaturilor din Palekh, miniaturile din Kholui uneori includ ornamente fine din aur și / sau argint în pictură, uneori pot avea marginile ornamentate cu motive fantastice. Aurul se folosește doar unde este justificat: de pildă la reprezentarea cupolelor bisericilor, lăntișoarelor, brocarturilor, a soarelui, lunii și stelelor. Cutiile Kholui sunt de obicei semnate cu aur în porțiunea dintre marginea picturii și marginea piesei pictate. În timp ce numele artistului și numele satului sunt marcate, picturile nu tot timpul sunt datate, iar titlul creației uneori apare pe obiect, alte ori nu.

Arta Kholui se distinge prin caracterul său concret, realist și pitoresc în comparație cu Palekh și Mstera, dar este mai decorativă decât arta din Fedoskino. Fedoskino este remarcat în special pentru modul în care artiștii ating o calitate minunată de redare a zăpezii strălucitoare, a costumelor dansatorilor și florilor prin utilizarea suprapunerilor de culori transparente.

Palekh se caracterizează prin alungirea și fragilitatea figurilor umane, prin desene subtile ale unor părți ale corpului omenesc, tranziții fine de culoare, bogăția ornamentală a modelelor.

Kholui folosește o gamă largă de culori solide calde, cu preferință pentru galbeni, maronii și roșii, ornamentele sunt realizate scrupulos. Trăsăturile stilistice îi avantajează în special în genul peisajului.

Subiectele operelor din Kholui sunt foarte diverse, se pictează subiecte istorice, scene de gen, portret, peisaj etc. Foarte adesea artiștii se inspiră din folclorul și literatura rusă, dar abordează și subiecte religioase atât din Vechiul, cât și din Noul Testament. Temele sunt inspirate din bogatul folclor rusesc, basme, cântece populare și dansuri, legende și cronici din cele mai vechi timpuri. De pildă „Frumoasa adormită”, „Prințesa fermecată de broască”, „Snegurochka (Fetița de zăpadă)” „Covorul magic”, „Vasilisa cea Frumoasă”, „Sadko”; dar se mai inspiră și din operele geniilor literaturii ruse, cum ar fi operele lui Alexandr Sergheievici Pușkin.

---

¹³ De cele mai multe ori este utilizat doar gălbenușul de ou, dar niciodată doar singur cu pigmentul, deoarece se usucă repede și se crapă. Întotdeauna se adaugă încă un agent în proporții variabile, cel mai adesea oțet, vin alb sau apă.

O altă sursă de teme pentru arta din Kholui reprezintă minunata arhitectură bizantină care este reprezentată în toată splendoarea ei, la fel ca vechile așezăminte și mănăstirile din Suzdal, Uglich, Rostov și Pokrov, sau scene din viața țărănească și peisaje.

Pictura este aplicată pe diverse obiecte, cel mai frecvent pe cutii de diferite forme și dimensiuni. Pentru obținerea cutiilor de papier-mâché se folosesc adezivi naturali, carton pur din lemn, ulei de in și argilă. Benzile de carton din care este realizată cutia sunt lipite împreună cu un clei special, sunt înfășurate în jurul unei forme și uscate în jur de 30 de zile. După aceasta, cutia este înmuiată în ulei de in și uscată la temperaturi ridicate în cuptoare special construite pentru fabricarea cutiilor din hârtie machiată. Obiectele sunt lăcuite de multe ori (chiar și de 30 de ori), de obicei negru în exterior, roșu în interior, și fiecare strat de lac se usucă cel puțin o zi.

Pictura peste cutii este realizată din straturi foarte subțiri de vopsea, aplicate succesiv una peste alta. Culorile de tempera cu ou sunt aplicate pe suprafața lacului, iar ca fundal rămâne suprafața lacului negru. Înainte de finalizare se aplică pe alocuri un strat de aur topit care va da un joc fabulos de lumină obiectelor. După aceasta miniaturile sunt încadrate cu ornament de aur. Pictura finită este acoperită cu mai multe straturi de lac (cel puțin șase), apoi este șlefuită și lustruită manual. Se lucrează cu pensule fine de veveriță, ornamentul este realizat din foițe de aur, uneori este folosită și rășina de cireșe. Tehnica este asemănătoare și în cazul altor obiecte pictate. Toate obiectele sunt unicate, chiar dacă o scenă este pictată de foarte multe ori, există diferențe între ele și nu se găsesc două picturi identice. Din acest motiv artiștii numerotează piesele.

Setul de farfurii *Snegurochka* pe care-l voi prezenta în continuare este o creație care reflectă foarte bine specificul artei din Kholui, în același timp este foarte puțin cunoscută. Farfuriile fac parte din colecția personală a domnului Botos Ferenc, care fiind un colecționar cu multă experiență a observat și a salvat aceste piese de la deteriorare sau chiar pierdere.

Setul a fost pictat între anii 1990-1991 de către trei pictori care aparțin școlii Kholui: Teplov Serghei Viaceslavovici (1952-prezent), Deviatkin Serghei Borisovici (1961-2005) și Dmitriev Serghei Mihailovici (1963-prezent). Picturile rezează scene din povestea *Snegurochka* (*Fetița de zăpadă*). Sunt pictate în tehnica de miniatură în lac, cu culori de tempera cu ou, aur și alți pigmenți metalice. Realizarea lor necesită nu doar abilități artistice, ci și deosebită precizie și minuțiozitate. În spatele fiecărei farfurii este menționat locul unde a fost pictată farfuria, anul, numărul piesei, de asemenea sunt menționate culorile

utilizate, titlul creației precum și un citat din poveste, prin care se anunță care scenă din poveste este reprezentată în pictură.

Piese au următoarele titluri și citate:

Fig. 1. Снегурочка

Её глаза сверкают как алмазы, её венец блистает светом звёзд.

Fig. 2. Снегурочка и Бобыли

Не бойтесь меня, я пришла, чтобы стать вашей дочкой.

Fig. 3. Суд царя Берендея

Снегурочка, я вижу, что здесь нет твоей вины.

Fig. 4. Песня любви

Странное, новое чувство радости и счастья овладело Снегурочкой.

Fig. 5. Танец друзей

Весёлые танцем молодёжь Снегурочку увлекла с собой.

Fig. 6. Песнь Леля

И даже Лель, ей милый друг не мог заставить её из дома.

Fig. 7. Финал любви

Любовь пришла к Снегурочке, и ярила, бог солнца, теплыми лучами своих её коснувшись забрал её к себе.

Fig. 8. Снегурочка и её родителей

Мороза и Весны связало вместе дитя прекрасное Снегурочка.¹⁴

---

¹⁴ Fig. 1. Snegurochka

Ochii ei sclipesc ca diamantele, coroana ei strălucește cu lumina stelelor.

Fig. 2. Snegurochka și Bobîli

Nu vă temeți de mine, am venit ca să fiu fiica voastră.

Fig. 3. Judecata țarului Berendei

Snegurochka, văd că nu ești vinovată.

Fig. 4. Cântec de dragoste

Un sentiment ciudat, nou de bucurie și fericire a cuprins-o pe Snegurochka.

Fig. 5. Dansul prietenilor

Tinerii care dansau au luat-o pe Snegurochka cu ei.

Fig. 6. Cântecul lui Lel

Nici măcar Lel, dragul ei prieten nu a putut să o scoată din casă.

Fig. 7. Sfârșitul iubirii

Iubirea a sosit la Snegurochka, și Iarila, zeul soarelui atingând-o cu căldura razelor sale, a dus-o la el.

Fig. 8. Snegurochka și părinții ei Grație fetei frumoase, Snegurochka, Moș Gerilă și

Primăvara s-au întrunit.

Traducerea: Kolumbán Lilla.

Tema setului de farfurii se inspiră din folclorul rusesc, povestea pe scurt este următoarea: Snegurochka, (Fetița de zăpadă) fiica lui Moș Gerilă și a Primăverii, din dorința de a trăi printre oameni, cu acordul părinților ei naturali este adoptată de către un cuplu de țărani. Văzând bucuria oamenilor care se iubesc, tânjește și ea să simtă iubirea adevărată, chiar dacă aceasta ar pune în pericol însăși viața ei. O roagă pe mama ei să o facă capabilă de a iubi, iar aceasta o ajută. Snegurochka se îndrăgostește de Mizgir, care la rândul lui demult o iubește pe Snegurochka și o cere de soție. Snegurochka acceptă cu bucurie. La nuntă însă, încălzită de focul iubirii și de razele soarelui ea se topește, moare binecuvântând dragostea care a fost mai de preț pentru ea, decât însăși viața.

Personajul ei este deosebit de pozitivă nu doar datorită acestei jertfe supreme, nu doar datorită frumuseții fizice, ci și datorită înaltei moralități de care dă dovadă pe întreg parcurs al poveștii. Acest subiect este foarte popular în arta rusească, nu doar în literatură și artele plastice, ci și în muzică. De pildă Piotr Ilici Ceaikovski a compus în 1873 o suită deosebit de frumoasă, suita op.12 cu titlul Snegurochka, dar și alții au abordat acest subiect precum Rimsky-Korsakov, care a compus o operă cu acest titlu.

Cei trei pictori, Teplov, Deviatkin și Dmitriev au armonizat atât de bine pictura acestui set de farfurii, încât ochii neexperimentați nu ar putea face diferența care piesă din set de către care pictor a fost pictată. Deși există totuși mici detalii individuale, vom prezenta doar câteva trăsături comune, care sunt specifice artei din Kholui. De pildă utilizarea formelor rotunjite, stilizate, circulare, ce putem observa în detaliile în reprezentarea norilor, a apei și zăpezii în cazul pieselor fig. 7 și 8.

O altă caracteristică comună artei Kholui este acoperirea întregii suprafețe cu pictură. Putem observa acest lucru la toate piesele care fac parte din acest set, mai puțin în cazul primei piese, care reprezintă o scenă nocturnă, și din acest motiv pe o mare suprafață se păstrează fundalul de lac negru.

Farfuriile includ ornamente fine din aur, și sunt semnate cu aur în porțiunea dintre marginea picturii și marginea piesei pictate. Această temă a poveștii fetei de zăpadă a fost reluată de către acești artiști, dar de fiecare dată sunt pictate ușor diferit.

Astăzi Kholui este cunoscut ca fiind un centru al miniaturilor de lac, iar muzeele, galeriile, casele comerciale rusești și firmele străine manifestă un interes deosebit pentru lucrările meșterilor săi. Pictorii au produs atât opere de artă unice, care au fost cumpărate de muzee celebre și expuse în expoziții prestigioase, cât și modele folosite pentru a face loturi mici pentru piață. Din acest motiv, printre obiectele destinate vânzării se găsesc și kitch-uri, dar se

găsesc și adevărate bijuterii ale artei rusești, picturi de cea mai înaltă calitate artistică.

Cu siguranță pictura de lac de la Kholui poate fi considerată o parte importantă al patrimoniul rusec, și fără îndoială acest sat va mai dărui lumii creații artistice de mare valoare.

Anexe¹⁵

1. Teplov Serghei Viaceslavovici

2. Deviatkin Serghei Borisovici

3. Teplov Serghei Viaceslavovici

4. Deviatkin Serghei Borisovici

¹⁵ Imaginile aparțin domnului Botos Ferenc.

5. Deviatkin Serghei Borisovici

6. Dmitriev Serghei Mihailovici

7. Dmitriev Serghei Mihailovici

8. Dmitriev Serghei Mihailovici

RECENZII

Priscilla Mary Işin, *Bountiful Empire. A History of Ottoman Cuisine* [Imperiul abundenței. O istorie a bucătăriei otomane], London, Reaktion Books Ltd, 2018, 273 p.

COSMIN-IONUȚ LAZĂR¹

Bountiful Empire. A History of Ottoman Cuisine reprezintă, după cum reiese din titlu, o incursiune în istoria bucătăriei otomane, abordată într-o manieră sintetică și lipsită de pretenții de exhaustivitate. Lucrarea pune în evidență încă din introducere și cuprins opțiunea autoarei de a reconstitui, deopotrivă, istoria gastronomiei otomane și practicile socio-culturale asociate consumului alimentar, respectiv pregătirii, servirii și comercializării mâncării. Astfel, lucrarea aduce laolaltă elemente de istorie culturală și socio-economică, de istorie a mentalităților, clar plasate în contextul politico-istoric și geo-demografic al lumii otomane.

Priscilla Mary Işin, cercetătoare independentă de origine britanică, se numără printre specialiștii în istoria bucătăriei otomane și turcești, cu zeci de ani de documentare la activ și cu un număr important de lucrări, dintre care amintesc *Osmanlı Mutfak Sözlüğü* [Dicționarul bucătăriei otomane], Istanbul, Kitap Yayınevi, 2010; *Sherbet and Spice: The Complete Story of Turkish Sweets and Desserts*, Londra, I.B.Tauris, 2013; *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu* [Imperiul bucătăriei otomane], Istanbul, Kitap Yayınevi, 2014. Acordând o importanță deosebită surselor istorice, autoarea îmbină studiul arhivelor și al patrimoniului muzeistic cu cercetarea de teren, astfel încât pentru a se documenta călătorește în întreaga Turcie în căutare de experiențe culinare autentice, de specialități gastronomice locale și, de ce nu, de rețete și artefacte din sfera bucătăriei.

Lucrarea de față este publicată într-un context istoriografic marcat de o efervescentă a studiilor de istorie a Imperiului Otoman. Mai mult decât atât, așa cum mărturisește autoarea încă din introducere, cercetarea sa se plasează în plin proces de redescoperire a bucătăriei otomane, serios neglijată de istorici până în anii '80 ai secolului trecut, dar care, în scurt timp, și-a dovedit valoarea în cadrul

---

¹ Licență, Facultatea de Istorie, Universitatea din București, cadru didactic coordonator Conf. univ. dr. Silvana Rachieru, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

mai amplu al studiilor otomane. După abolirea imperiului și proclamarea Republicii Turcia în 1923, au urmat câteva decenii marcate de o îndepărtare de moștenirea imperială și de o deschidere și mai mare spre Occident, inclusiv în plan culinar. Spre sfârșitul secolului, s-a produs o revalorificare a acestei moșteniri, fapt surprins și de interesul crescând pentru istoria bucătăriei otomane, materializat în numeroase conferințe, expoziții și publicații de specialitate. Atenția acordată acestui subiect se încadrează în cadrul mai larg al dezvoltării studiilor de istoria alimentației la nivel global.

Titlul este revelator pentru a marca decizia de a redacta o sinteză a bucătăriei otomane. Adjectivul „bountiful”, în traducere „abundent”, poate chiar „fertil”, „bogat”, „generos”, este asociat cuvântului „imperiu”, astfel încât autoarea transmite cititorilor încă din titlu una din ideile-centrale ale lucrării sale, și anume aceea că, la capitolul bucătărie, Imperiul Otoman este bogat în alimente și preparate culinare, dar și în privința consumului alimentar înțeles în sens cultural, religios, socio-economic. În plus, statul otoman se caracterizează printr-o generozitate a surselor istorice utile în demersul de reconstituire a imaginii bucătăriei otomane, a parcursului și a principalelor sale trăsături. În cuprinsul cărții, se confirmă această idee de imperiu al abundenței, așa cum sugerează tratarea unor aspecte precum bucătăria la Palatul sultanal, în taberele militare, chiar existența vânzătorilor ambulanți de preparate alimentare și funcționarea cafenelelor otomane.

Volumul este împărțit tematic în 16 capitole, aproximativ egale ca întindere, ce abordează subiectul atât cronologic (în cazul primelor două capitole), cât și descriptiv-analitic. Primele două capitole, *Culinary Roots: From Central Asia to Anatolia [Rădăcini culinare: din Asia Centrală în Anatolia]* și *Historical Development, 1299-1922 [Evoluție istorică, 1299-1922]*, plasează cititorul în contextul istoric al bucătăriei otomane. Pentru început, sunt prezentate „rădăcinile” gastronomiei otomane ce acoperă un spațiu geografic întins (Asia Centrală, Iran, Orientul Mijlociu, Anatolia) și un interval cronologic extins (din Antichitate până în momentul cuceririi Constantinopolului și, mai târziu, a dezmembrării Imperiului Otoman), familiarizând cititorul cu originea a numeroase preparate servite până astăzi. Este descrisă bucătăria otomană din perspectivă istorică de la perioada sintezei (secolele al XIV-lea – al XV-lea) la ceea ce autoarea consideră bucătăria clasică otomană (începând cu secolul al XVI-lea) și până la cea „occidentalizată” (secolul al XIX-lea), fără a lăsa deoparte contactele culturale, reflectate la nivel gastronomic, între statul otoman și vecinii săi, respectiv lumea occidentală.

Capitolul al treilea, numit *Meals [Mâncăruri]*, este dedicat meselor în lumea otomană, prilej pentru a sublinia modul în care regimul alimentar otoman era profund influențat de preceptele religioase. Musulmanii aveau două stiluri distincte (în timpul anului și în luna Ramazan), creștinii de asemenea posteau în zilele de miercuri și vineri și înaintea marilor sărbători, musulmanii și evreii nu consumau anumite alimente (precum carnea de porc, devenită în schimb marcă identitară a comunităților creștine din imperiu). Capitolele patru și cinci, intitulate *Etiquette [Eticheta]* și *Hospitality and Charity [Ospitalitate și caritate]*, abordează eticheta la masă, conduita general acceptată, la care se adaugă protocolul mai sofisticat al elitelor și al Palatului, respectiv ospitalitatea și caritatea otomană, extrem de interesante prin semnificațiile socio-culturale, religioase asociate consumului alimentar și pentru o mai bună comprehensiune a mentalității locuitorilor imperiului.

„A hrăni alți oameni, fie ei musafiri, călători sau săraci, era determinat de diferite motive: exprimarea și cimentarea relațiilor sociale, celebrarea ocaziilor speciale, simpatia pentru cei nevoiași, dorința de a câștiga bunăvoința lui Allah și expunerea propriei bogății și puteri. O altă cauză din spatele carității otomane era dorința prevenirii frământărilor sociale.” (p.63).

Capitolul al șaselea, *Palace Cuisine [Bucătăria de la Palat]*, conturează o imagine a ceea ce însemna aprovizionarea Palatului imperial, a organizării personalului însărcinat cu hrănirea miilor de persoane care își duceau existența între zidurile complexului de la Topkapı. Cel de-al șaptelea, *Cooks and Kitchens [Bucătari și bucătării]*, abordează modul de organizare al activității în bucătăriile locuitorilor Imperiului Otoman și surprinde importanța acordată maștrilor bucătari, extrem de apreciați pentru meseria lor și nelipsiți din casele oamenilor cu stare. Următorul capitol, *Celebrations [Celebrări]*, este dedicat festivităților, de la circumciziile *șehzade*-lelor (prinților otomani) până la căsătoriile și înmormântările oamenilor de rând, și subliniază semnificațiile distincte ale alimentelor și preparatelor servite într-un anumit context (de la un mod de a epata și de a susține mesajul de putere sultanal până la conotații mistico-religioase și simbolice). Al nouălea capitol, *Food Laws and Trade [Legislație alimentară și comerț]*, abordează legislația referitoare la prepararea, comercializarea, servirea mâncării în statul otoman, capitol ce reiterează importanța acordată de autorități hrănirii adecvate a populației imperiului, o condiție *sine qua non* pentru prevenirea eventualelor nemulțumiri ale acesteia. Aprovizionarea cu alimentele de bază este, de altfel, un element central al agendei publice a Porții.

Capitolele zece și unsprezece, *Restaurants and Street Food* [Restaurante și vânzători stradali] și *Picnics and Travel Food* [Picnicuri și mâncarea în timpul călătoriilor], se concentrează asupra modului în care se desfășurau și era reglementată activitatea restaurantelor, a vânzătorilor stradali de mâncare, respectiv rolul jucat de picnicuri în societatea otomană. Bucătăria otomană include, după cum reflectă capitolul al doisprezecelea, *Military Fare* [Cantina militară], și bucătăriile militare, atent gestionate, dintr-un motiv cât se poate de simplu, și anume acela că un soldat hrănit corespunzător este un soldat mai performant pe câmpul de luptă și mai disciplinat. Următorul capitol, *Kitchen Utensils and Tableware* [Ustensile de bucătărie și veselă], se focalizează pe ustensilele de bucătărie și veselă, pe materiile prime din care erau realizate, pe valoarea lor economică și comercială, pe atenția acordată de otomani decorării acestor obiecte, relevante prin faptul că, în percepția autoarei, permit o incursiune în viața cotidiană și privată a Palatului și a maselor deopotrivă.

„A mânca afară pe vreme bună era privită ca una dintre cele mai de seamă plăceri ale vieții și toți otomanii înstăriți aveau grădini mari cu pavilioane unde vara puteau să moșăie după cină sau să-și întrețină prietenii.” (p. 137)

Ultimele trei capitole, *Water and Sherbet* [Apă și șerbet], *Coffee and Coffee Houses* [Cafea și cafenele] și *Alcoholic Drinks and Taverns* [Băuturi alcoolice și taverne], aduc în prim-plan băuturile din lumea otomană și implicit „ambalajul” socio-cultural al acestora. Astfel, a oferi apă și a asigura apă celorlalți se numără printre preocupările statului care construiește cișmele publice, dar și ale musulmanilor de rând care nu ezită să împartă apă celor însetați, ca parte a carității otomane. Șerbetul și cafeaua reprezintă două băuturi extrem de apreciate de otomani, consumate cu diferite prilejuri și, mai important, preluate și răspândite în întreaga Europa și chiar lume. Băuturile alcoolice, interzise de religia islamică, sunt consumate în ciuda interdicțiilor și asociate mai degrabă non-musulmanilor. Nu sunt uitate cafenelele și tavernele, centre polarizatoare ale vieții sociale în lumea otomană, pericole pentru bunele moravuri ale locuitorilor și, în anumite momente, pentru liniștea sultanului.

„Conducerea era în mod egal preocupată de ieșirile în cafenele, dar din alte motive. Ele au deveniseră locuri unde oamenii schimbau idei, discutau politică și criticau autoritățile, de aceea erau privite că potențiale focare ale unor disensiuni politice. Ordinele privind închiderea lor, descriindu-le drept cuiburi ale nelegiuirii, erau date cu o frecvență tot mai mare.” (p. 179)

În ceea ce privește sursele istorice folosite, acestea sunt nu doar generoase, ci și extrem de variate ca tipologie, ca moment și loc de realizare, ca emitent și destinat. O primă categorie de surse ar fi cele oficiale și administrative, precum

actele de cancelarie, listele cu proviziile necesare palatului sultanal, scrierile cronicarilor de la Palat, acestea furnizând informații despre alimente, cantitatea, periodicitatea achizițiilor, felurile de mâncare servite. O altă categorie o constituie memorialistica, corespondența, relatările de călătorie, aparținând deopotrivă unor locuitori ai statului otoman și unor călători străini, valoroase și prin reflectarea mentalității epocii din care datează. De multe ori, autoarea include în cuprinsul cărții citate lungi din lucrări otomane și străine, surprinzător de variate prin atenția acordată diferitelor elemente ale bucătăriei otomane, astfel încât nu de multe ori cititorul are impresia că are de-a face cu o poveste ce se țese din toate aceste relatări a mai multor voci, motiv pentru care pot spune că lucrarea capătă un caracter polifonic. Nu lipsesc sursele literare (poezie, anecdote, texte din folclor), dicționarele lingvistice, tratatele de etichetă la masă, manualele de protocol, cărțile de bucate și, bineînțeles, numeroasele surse iconografice (de la miniaturi, gravuri până la fotografii) din lumea otomană, dar și din perioada pre-otomană și din spațiile civilizației turcice. De altfel, o calitate a acestei lucrări o constituie multitudinea și diversitatea surselor, semnificative pentru construcția unui discurs bine documentat și care transmite o viziune de ansamblu, complexă, asupra istoriei bucătăriei otomane.

Alegerea autoarei de a împărți capitolele pe teme, pe fragmente ale bucătăriei otomane, nu îngreunează lectura, mai ales că subiectele sunt ordonate în așa fel încât „puzzle”-ul să se reconstituie treptat și organizat, facilitând înțelegerea discursului. Un punct forte îl reprezintă și faptul că, deși există mai multe surse ce permit investigarea bucătăriei elitelor și a Palatului, autoarea încearcă și reușește într-o mare măsură să echilibreze raportul dintre acea bucătărie a celor bogați și cea a maselor, cea din urmă mult mai asemănătoare bucătăriei turcești postimperiale. Stilul este unul accesibil, acest avantaj cumulat cu descrierile diferitelor preparate culinare și practici socio-culturale transformând lectura într-o una cât se poate de plăcută și care stârnește interesul pentru bucătăria lumii otomane. Ilustrația, precum sursele, este variată și bogată, completând textul prin numeroasele miniaturi, desene, fotografii, gravuri, artefacte din muzee.

Ca o observație personală, poate că o detaliere a părții dedicate evoluției istorice ar fi fost potrivită. Totuși, consider că *Bountiful Empire. A History of Ottoman Cuisine* se numără printre lucrările de referință pe care ar trebui să le citească orice novice sau orice persoană interesată de studiile otomane, pentru că oferă o perspectivă asupra istoriei otomane din prisma bucătăriei, a alimentelor preparate, servite, comercializate. De altfel, demersurile în sfera istoriei alimentației au rolul lor în a înțelege viața cotidiană și modul în care

trăiau, mâncau, celebrau diferite evenimente oamenii de altădată. Personal, această lectură m-a ajutat să înțeleg și să-mi nuanțez anumite cunoștințe și, desigur, să descopăr aspecte mai puțin sau deloc abordate în marile sinteze de istorie otomană.

Lucrarea semnată de Priscilla Mary Ișin se dovedește a fi o lucrare de sinteză foarte bună atât pentru cei interesați de studiile otomane la nivel academic, cât și pentru simplii pasionați de istorie. Nu se remarcă printr-o abordare rigidă, exhaustivă, ci dimpotrivă adună laolaltă o serie de aspecte ale istoriei bucătăriei otomane pe care autoarea le consideră relevante și pe care le expune într-o manieră captivantă și incitantă. Consider că cei care o vor citi o vor găsi ca și mine o lectură serioasă, dar totodată fermecătoare, mai ales că oferă o poartă către bucătăria turcească de astăzi.

**Reza Aslan, *Dumnezeu. O istorie umană*, trad. Andreea Eșanu,
Humanitas, București, 2020, 310 p.**

BOGDAN-ADRIAN LĂPUȘAN¹

Autorul lucrării, R. Aslan, este profesor, producător și specialist în istoria religiilor. Acesta a studiat arta și istoria religiilor la Santa Clara University, a obținut titlul de master în teologie la Harvard University și în studii artistice la Santa Clara University, precum și un doctorat în sociologia religiilor la Universitatea California din Santa Barbara. Actualmente este profesor de creative writing la Universitatea California, Riverside. De asemenea, face parte din conducerea Seminarului Teologic din Chicago și Yale Humanist Community, fiind membru al Society of Biblical Literature și The International Qur'anic Studies Associations. În trecut a fost profesor asociat de studii religioase la Drew University, New Jersey, și la Universitatea din Iowa. R. Aslan s-a remarcat pe parcursul ultimelor două decenii prin diverse studii care tratează subiecte legate de istoria religiilor, multipremiate pe plan internațional, precum *No God but God: The Origins, Evolution, and Future of Islam* (2010), *Beyond Fundamentalism: Confronting Religious Extremism in a Globalized Age* (titlul original: *How to Win a Cosmic War* – 2010), *Zealot: The Life and Times of Jesus of Nazareth* (2013). Lucrarea *God: A Human History* a fost publicată în anul 2017, fiind de asemenea multipremiată pe plan internațional. Cartea a fost tradusă de către Andreea Eșanu și publicată de către editura Humanitas în anul 2020.

Prin această lucrare, autorul își propune să poarte cititorul într-un periplu în căutarea, cunoașterea și înțelegerea divinității/divinităților, pornind de la originile credinței, nașterea religiei și instituționalizarea sa ulterioară. În esență, traiectoria cărții pornește de la animism, trecând prin politeism și monoteism, ajungând în final la concepția filosofică de panteism. Studiul nu este conceput pentru a hrăni setea de cunoaștere a cititorului pentru sacru, ci mai degrabă este realizată pentru a naște întrebări și îndoieli, de a schimba modul de raportare a omului cu lumea sacră. Așadar, tema centrală a acestei cărți este despre modul în care oamenii îl proiectează pe Dumnezeu, atribuindu-i calități

---

¹ Masterand, anul I, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

umane pentru a-l putea înțelege și percepe mai bine. Pe scurt, ipoteza lui R. Aslan este aceea că omul creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, nu este altceva decât un Dumnezeu creat după chipul și asemănarea omului. Prin urmare, autorul propune o dezumanizare a lui Dumnezeu, îndemnând cititorul să adopte o poziție panteistă pentru a cunoaște mai bine natura divină.

Sursele cu care a operat autorul sunt diverse, atât primare cât și secundare, provenind din mai multe domenii, precum: istorie, arheologie, istoria religiilor, antropologie, teologie, filosofie, fenomenologia și sociologia religiei, neuroștiințe și științe cognitive. Aparatul critic este unul voluminos, însumând 117 pagini, reflectând astfel profesionalismul de care a dat dovadă autorul în conceperea acestui studiu.

Abordările subiectului utilizate de R. Aslan sunt multiple, utilizând o abordare cronologică atunci când își structurează subiectul cărții, pornind de la așa-numitele credințe ale preistoriei, precum animismul și șamanismul, la politeismul lumii antice, ajungând la monoteism, și în final la panteismul cristalizat de către Spinoza. Alte abordări folosite sunt cele de tip analitic și descriptiv, în care sunt analizate și descrise anumite surse și concepte ale unor diverși cercetători și *liberi-cugetători*. De asemenea, R. Aslan utilizează analogia și comparația în discursul argumentativ, spre exemplu compararea monoteismului conceput de faraonul Akhenaton cu dualismul zoroastrian, ori diversele analogii în legătură cu mitul potopului.

Structura cărții este organizată tematic și cronologic în trei capitole: I. *Sufletul întrupat*; II. *Dumnezeul umanizat*; III. *Ce este Dumnezeu?*. De asemenea, fiecare capitol însumează trei subcapitole, pentru o mai bună structurare a subiectului abordat. Desigur, lucrarea conține o introducere și o secțiune cu concluzii. În *Introducere. După chipul nostru* (p. 9-19), autorul își prezintă pe scurt experiența sa cu Dumnezeu, cum s-a convertit de la islam la creștinism, și apoi din nou la islam, ajungând să adere în cele din urmă la panteism. De asemenea, autorul își prezintă concepția de „Dumnezeu umanizat”, convingere conform căreia oamenii îl reprezintă pe Dumnezeu cu ajutorul caracteristicilor umane, lucru greșit deoarece divinitatea nu se poate încadra în tiparele omenești.

Capitolul I. *Sufletul întrupat* (p. 19-67) începe cu prezentarea pe scurt a evoluției umane, pornind de la *Homo erectus* până la *Homo sapiens*, autorul punându-le denumirea generică de *Adam* și *Eva*. Autorul explorează o serie de descoperiri, picturi rupestre sau ritualuri funerare datând din preistorie, pentru a decela anumite indicii referitoare la primele spații sacre și a primelor credințe. Așadar, autorul consideră credința în existența sufletului și a unei lumi incognoscibile, ca fiind primele forme de spiritualitate apărute vreodată. R.

Aslan pune accent pe un complex de grote de la Volp, Franța, considerându-le exemple elocvente pentru ceea ce numim spații sacre timpurii, locuri greu accesibile cu picturi rupestre care ilustrează o *magie a vânătorii*. Poate cea mai interesantă imagine este cea a *Vânătorului*, o figură antropomorfă cu diferite trăsături animaliere. După autor, această reprezentare fie reprezintă un șaman în timpul unui ritual, ipoteză preluată de la Henri Breuil, fie reprezintă „cea mai timpurie imagine găsită vreodată a lui Dumnezeu”. În continuare, autorul prezintă diferite puncte de vedere ale unor cercetători în legătură cu originile și nașterea religiei în preistorie, autori precum E. B. Tylor, M. Müller, Robert Marett, É. Durkheim, S. Freud, C. Jung, P. Bloom ș.a. În ultima parte a capitolului, R. Aslan dezbate două teorii provenite din domeniul neuroștiințelor, și anume *Dispozitivul hipersensibil de detecție a agenților* (HADD) și *Teoria minții*. În esență, aceste teorii susțin că omul tinde să antropomorfizeze ceea ce îl înconjoară, inclusiv aspectele legate de viața celestă.

În capitolul II. *Dumnezeul umanizat* (p. 67-127), autorul își îndreaptă atenția asupra evoluției religiei și a societății umane, așa-numita trecere de la stilul de viață vânător-culegător la un stil de viață sedentar. Inspirat de ideile lui Y. N. Harari, R. Aslan susține că imboldul religios a condus la crearea agriculturii, cu alte cuvinte, au fost create mai întâi anumite situri sacre sau temple megalitice care au dus la stabilizarea populației, ducând în cele din urmă la apariția agriculturii. În continuare, autorul descrie sumativ credințele din Mesopotamia, Grecia și Roma antică, încercând să reliefeze faptul că organizarea ierarhiilor divine reflectă organizarea ierarhiilor umane, dar și că aceste divinități au fost create cu trăsături și comportamente umane. Spre finalul capitolului, autorul ilustrează așa-numitele „experimente monoteiste”, create de către faraonul Akhenaton, respectiv Zoroastru. Aceste religii au eșuat deoarece oamenii au nevoie de o divinitate cu caracteristici umane, dar și din prisma faptului că venerarea unui singur zeu și renegarea altor divinități era un aspect greu de digerat pentru oameni, argumentează autorul.

Capitolul III. *Ce este Dumnezeu?* (p. 127-183) tratează diferite aspecte ale iudaismului, creștinismului și islamului. În primă instanță, autorul expune ideea că evreii nu erau monoteiști ci monolatrii, adică venerau o singură divinitate dar credeau și în existența altor zei. Pentru a întări acest argument, autorul interpretează diferite versete din Vechiul Testament, susținând că evreii venerau mai multe divinități canaanite care au fost reduse în timp la două entități divine, El și Yahwe, cele două fiind combinate în cele din urmă în denumirea de Yahwe. În următoarea parte, autorul vorbește despre nașterea creștinismului, natura lui Isus și a constituirii *consensului* de trinitate. El afirmă faptul că nașterea doctrinei

teologice de trinitate a apărut din considerente politice, la presiunile împăratului Constantin cel Mare, care dorea definitivarea polemicii privitoare la natura lui Isus Hristos. Spre finalul capitolului, R. Aslan discută despre nașterea islamului și despre contradicțiile acestei religii, spre exemplu în ciuda iconoclasmului radical, divinitatea este descrisă cu ajutorul calităților și caracteristicilor umane.

În *Concluzii. Unul* (p. 183-191), autorul ilustrează pe scurt cum a ajuns să adere la concepția de panteism. Concepția filosofică de panteism se referă la faptul că *Dumnezeu este totul sau totul este Dumnezeu*. Tot în această secțiune sunt prezentate câteva personalități care au contribuit la formarea panteismului, spre exemplu M. Levine, M. Eckhart sau B. Spinoza. În final, autorul susține că nu trebuie să avem teamă față de Dumnezeu, deoarece *suntem Dumnezeu*.

Concluzionând, cartea lui R. Aslan reprezintă o contribuție importantă în domeniul istoriei religiei, o lucrare menită să popularizeze un subiect atât amplu. Subiectul lucrării nu este tocmai inedit, el fiind dezbătut în cadrul mai multor lucrări, precum studiile lui M. Eliade, I. P. Culianu, M. Mauss, L. Levy-Bruhl și mulți alții. Cartea nu poate fi considerată un tratat de istorie a religiilor, apelativ dat de editorii lucrării, ci mai degrabă o sinteză asupra spiritualității umane, o introducere în istoria religiilor, deoarece subiectul este prea vast pentru a fi discutat în puține pagini. Printre punctele forte ale cărții aș putea enumera stilul cursiv și coerent folosit de autor, asemănător cu limbajul utilizat de scriitorul Y. N. Harari, cu idei captivante care inovează în discursul științific referitor la Dumnezeu, precum și capacitatea de sintetizare a unei cantități imense de informații care a fost redată într-un mod atractiv publicului larg. Printre punctele slabe aș putea menționa unele momente de subiectivism cu privire la religii în general, sugerând faptul că panteismul este singura soluție pentru a-l cunoaște pe Dumnezeu; lipsa dezbaterii unor elemente dogmatice a fiecărei religii, care ar fi putut îmbunătăți discursul autorului; o greșeală de argumentare referitoare la natura divină a lui Isus, autorul afirmând că doar în evanghelia lui Ioan apar astfel de detalii, când de fapt apar și în epistolele lui Pavel (spre exemplu în Coloseni 2:9 și Filipeni 1:23, 2:5-11). În ciuda acestor aparențe, recomand lucrarea și altor cititori care vor să se familiarizeze cu aspecte legate de spiritualitatea umană, cartea putând fi un deschizător de drumuri în domeniul istoriei religiei.

Maria Pakucs-Willcocks, Sibiul veacului al XVI-lea: rânduirea unui oraș transilvănean, Humanitas, București, 2018, 270 p.

ANDREI-IULIAN LOZA¹

Cartea *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean* scrisă de Maria Pakucs, a fost publicată în 2018 la Editura Humanitas, în București. Înainte de a discuta despre conținutul propriu-zis al cărții, se cuvine să precizăm câteva date despre cea care a întocmit-o. Maria Pakucs-Willcocks este în prezent cercetător la Institutul Nicolae Iorga din București, conferindu-i-se titlul de doctor în studii medievale la Universitatea Central Europeană din Budapesta. Palmaresul profesional al acesteia este unul bogat, scrierile sale fiind centrate pe sfera istoriei economice și sociale, dar în principal pe cea a istoriei urbanistice din epoca pre-modernă. Înaintea publicării cărții de față, Pakucs a mai adus contribuții tipografice de sorginte istorico-socială, publicând în 2007 lucrarea intitulată: *Sibiu–Hermannstadt: Oriental Trade în Sixteenth Century Transylvania*; tot în același an a publicat: *Spectacolul public între tradiție și modernitate: Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii*; iar în 2016 a publicat lucrarea scrisă în limba germană, numită: *Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)*. Cariera profesională a Mariei Pakucs este compusă și din numeroase studii publicate în reviste ori în volume colective, atât din țară, cât și din străinătate.

Mizele ridicate de autoare cu privire la acest studiu sunt multiple, însă tema principală pe care se va axa va fi ordinea socială, aspecte legate de concepte de ordine și bună purtare, efectuând o analiză a acestora nu din perspectiva puterii seculare, ci din cea a cetățenilor. Încă din titlu se poate observa în primă fază o generalizare a subiectului (*Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean*), dar care treptat se elucidează prin consultarea cuprinsului care prezintă o gamă variată de direcții pe care autoarea dorește se le cerceteze (de la organizarea politică și religioasă, până la aspecte legate de statute sociale ori studii de caz care vorbesc despre activitățile unor personalități politice, precum

---

¹Masterand, anul I, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Albert Huet și Peter Haller sau conflicte matrimoniale ca cel dintre Mathias Raw și Catharina Brithalmer).

Prin cartea *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean*, Maria Pakucs își propune să immortalizeze un tablou complex al Sibiului în secolul al XVI-lea, tablou compus dintr-o lume pestriță, cu idealuri și așteptări, cu certitudini și speculații, cu amiciții și rivalități, imagine menită să ofere o mică clarificare a ceea ce a fost Sibiul în urmă cu 500 de ani. Deși direcțiile de cercetare sunt bifurcate, analiza se va efectua printr-o permanentă raportare la ordinea socială, dorind a se discuta despre principalele mecanisme și reguli care au stat la baza funcționării omogene a Sibiului în secolul al XVI-lea. Pakucs își justifică alcătuirea studiului prin constatarea conform căreia, Sibiul este cunoscut doar din punct de vedere evenimential, istoria socială și viața cotidiană a cetățenilor fiind pusă într-un con de umbră. Așadar, scopul cărții este de a se folosi de toate resorturile necesare pentru a crea un studiu în care să ofere o imagine a vieții de zi cu zi a sibienilor și a modului în care ei vedeau lucrurile în acele vremuri.

Deși analiza își propune să surprindă Sibiul în ansamblul lui de-a lungul secolului al XVI-lea, centrul de interes al autoarei va fi marcat de o delimitare cronologică, anii 1540-1600. Subiectul nu se axează pe o descrierea a Sibiului din perspectiva sferei politice și a personalităților considerente a fi marcante, ci din perspectiva oamenilor de rând care au trăit în acel veac, dorindu-se o schimbare de optică, a descrierii unui Sibiu văzut prin lentila sibianului obișnuit. Cartea este publicată de editura Humanitas, însumând 270 de pagini, la finalul cărții aflându-se 3 anexe, fiecare având rolul de a sublinia veridicitatea informațiilor (care au fost extrase din Arhivele Naționale ale Sibiului, precum și din Fondul Magistral al orașului Sibiu, Inventar 211). Anexele 1 și 2 oferă o listă a principalilor primari, juzi regali, juzi scăunali, centumviri și vilici din perioada 1566-1600, în timp ce Anexa 3 intitulată: *Regulament al vecinătății din Piața Mare și Piața Mică, 1582*, enumeră succint cincisprezece reguli pe care sibienii trebuiau să le respecte în cadrul comunității.

Veridicitatea și profesionalismul lucrării pot reieși din numărul mare de note de subsol (489), precum și din elasticitatea surselor folosite (atât primare, cât și secundare), autoarea folosindu-se constant de izvoare primare extrase din Arhiva Națională Maghiară, Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, precum și o multitudine de fonduri arhivistice sibiene (DJANS, Fondul Capitalul Evanghelic CA Sibiu, nr. 2, cutia 1.).

Maria Pakucs și-a întemeiat studiul în general pe ceea ce a putut găsi în cadrul arhivelor: de la registre, socoteli ale orașului și acte juridice, până la

documente de breaslă, statute bisericești și statute de orașe, arsenalul documentar al autoarei fiind unul vast, acoperind o gamă variată de instituții și emitenți. Autoarea însăși precizează faptul că anumite informații referitoare la unele documente medievale ale Sibiului, le-a preluat de pe site-ul arhivamedievala.ro.

Metodele folosite de Maria Pakucs în cadrul cărții sale sunt multiple, una dintre acestea fiind analiza descriptivă (vezi prezentarea celor două festivaluri din 1579 și 1582 în care autoarea surprinde un tablou social în toată regula, de la politicianul care organizează ceremonia și judele regal care efectuează măsuri pentru buna ei funcționare și derulare, până la tinerii care își fac „ochi dulci” prin mulțimea gălăgioasă și rromii care încântă prin jocurile lor, tot tabloul conturând o zi obișnuită din viața societății săsești a secolului al XVI-lea). O altă metodă este cea comparativă, în repetate rânduri autoarea efectuează o contextualizare a problemei, făcând trimiteri la alte spații contemporane Sibiului aceluși secol (vezi practica spânzurării pe care Pakucs o identifică și în alte zone din spațiul german, ori descrierea securității cotidiene a orașului, pe care o aseamănă cu practica orașului Augsburg).

O altă metodă des folosită de autoare este cea a analizei directe a unor surse primare, efectuând analize cantitative, în care a cercetat o serie de registre și codice: registre de penitență (care descriu modalitățile de pedepsire a celor considerați vinovați); registre care fixează anumite limite morale impuse (interzicerea consumului de alcool după ora nouă; interzicerea jocului de zaruri în timpul predicilor; interzicerea comiterii de imoralitate sexuală înainte de nuntă etc.); registre care aminteau despre ordinea și disciplina în cadrul unor bresle (reguli și interdicții impuse calfelor și membrilor unor bresle). Pe de altă parte însă, Pakucs a efectuat și analize calitative, cum este cazul unei complexe descrieri a celor două festivaluri desfășurate în 1579 și 1582, ori cele două studii de caz găsite în registrele Sibiului, care vorbesc despre disputa dintre Michael Wolff și Walprugis din 1536, respectiv a disputei dintre Mathias Raw și Chatarina BIRTHALMER din 1590.

Cartea *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean* însumează cinci capitole, fiecare purtând un titlu sugestiv care oferă cititorului un indiciu despre ce urmează să se vorbească în cadrul secțiunii respective (Capitolul 1: *Ordinea politică*; Capitolul 2: *Buna guvernare: Realitate și reprezentări*; Capitolul 5: *Disciplina religioasă*, etc.). La rândul lor, capitolele conțin subcapitole menite să ofere o mai bună structurare a titlului general (spre exemplu, în cadrul Capitolului 1, care vorbește despre sfera politică, discuția

este nișată în mici direcții desprinse din titlul general: *Construcția politică a guvernării orașului; Ritualuri politice, etc.*).

În urma parcurgerii cărții, am avut oportunitatea de a mă familiariza cu un Sibiu total diferit de cel pe care îl știam eu până acum, lectura purtându-mă pe străzile unui oraș „modern” (în limita modernității din acele vremuri), în care omogenizarea socială și disciplina se doreau a fi emblema orașului și unde (cum probabil mulți cred în mod greșit) deși atât de îndepărtat în timp de contemporaneitatea noastră, regulile, respectul, curajul și buna organizare a comunităților săsești se aflau pe agendele politicianilor vremii. Un aspect pozitiv pe care doresc să îl subliniez este acela că autoarea a dat dovadă de o flexibilitate a vocabularului, rare fiind cazurile când aceasta s-a repetat în anumite exprimări ori constructe stilistice, narațiunea surprinzând prin folosirea unui vocabular abundent. Consider că studiul și-a atins scopurile, prezentând un Sibiu diferit, un oraș viu, profund umanizat, dominat de frici și incertitudini, dar și de mândrie și onoare, în care omogenizarea și uniformizarea se puteau efectua printr-un complex sistem de interacțiuni, unde deși exista o ierarhie bine delimitată și un acut spirit de rânduială, în care fiecare își cunoaște poziția și competențele, interdependența și complementaritatea erau însă motorul care angrena societatea sibiană.

De la politicianul înstărit care comanda directive pe care cetățenii trebuiau să le respecte, la vilicul care colecta taxele și rromul care strângea gunoaiile după terminarea unui festival, la călăul care reteza capete și care era văzut ca și practicant al unei meserii indezirabile, până la muzicienii și actorii care amuzau prin spectacolele oferite, chiar și până la spiritele rebele, ori criminali, cu toții contribuiau la realizarea unui tablou medieval complex. Maria Pakucs își duce la bun sfârșit studiul, atingându-și scopurile și relevând un Sibiu unitar, în care „crearea și menținerea unei comunități ordonate, cinstite și prospere, în care binele comun este atins în cadrul regulilor convenite” era principalul obiectiv înaintat de structurile conducătoare. Pe lângă prezentarea unui oraș, care prin regulile impuse, se dorea a fi unul ideal, se pot observa și scurtcircuitele – așa cum le numește Pakucs – în care evoluția orașului a fost destabilizată (cazul uciderii judeului regal Johann Roth din 1556; micile dispute matrimoniale ale lui Michael Wolff și Walpurgis, respectiv ale lui Marhias Raw și Chatarina Brithalmer etc.), determinate de răzvrătirea unor spirite rebel, ori de încălcarea voită a unor limite impuse.

Aș puncta și un mic aspect negativ (mult spus) al cărții, anume cel al aglomerării conținutului cu informații statistice, care deși au și ele utilitatea lor, consider că în unele paragrafe s-a făcut prea mult exces de zel, îngreunând

lectura și destabilizând cursul narării. Din nou, nu contest abordarea acestei metode, doar că în unele momente precizarea constantă a unor registre ori a unor statute de breaslă, mă îndepărta de la derularea cronologică a narațiunii.

Relevanța cărții scrisă de Maria Pakucs constă în abordarea unei perspective noi, a unei perspective pe care istoriografia românească nu a mai abordat-o și nu a constituit un subiect de interes, anume cea a disciplinării sociale ca instrument de guvernare și control, idee ce a fost atinsă în linii mari în studiile unor istorici precum Maria Crăciun, Toader Nicoară și Rűsz-Fogarasi Enikő, dar care nu s-au centrat pe teritoriul Sibiului în mod explicit. Cartea *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean* poate fi încadrată la categoria de monografii, întrucât studiul este o lucrare științifică care oferă o analiză multilaterală a Sibiului, analizând nu doar aspecte politice, strict evenimentțiale, ci abordând și tematici sociale, economice, religioase, cea mai extinsă parte a cărții fiind dedicată disciplinării la toate nivelurile ei, fie ea religioasă, politică, socială ori morală. La fel ca și categoria din care face parte, genul abordat va fi unul multilateral, cartea fiind atât o istorie politică, cât și una socială, atât o istorie ecleziastică, cât și una culturală, lucrarea raportându-se constant la analiza acestora dinspre baza către vârf, adică dinspre cetățeni spre înaltele structuri politice.

Prin intermediul lucrării Mariei Pakucs, peisajul istoriografic local a căpătat noi fațete, oferind un tablou complex al Sibiului, așezând comunitățile săsești în circuitul peisajului istoriografic universal, nu de puține ori, autoarea comparând anumite practici sibiene cu unele practici întâlnite în spațiul german, fapt ce ne îndreptățește să credem că Sibiul, cu ai săi cetățeni și lideri politici se încadra încă de pe atunci într-o schemă „internațională” care evolua treptat spre modernitate. Cartea dedicată Sibiului veacului al XVI-lea este o care „ușoară”, care se citește fără mari dificultăți, așa-zisul limbaj academic sau „limbaj de lemn” fiind colorat cu o mulțime de descrieri și narațiuni, a cărui vocabular este accesibil tuturor. Drept urmare, consider că lucrarea nu are neapărat un public țintă, ci poate fi citită de orice curios care dorește să afle câte ceva despre un Sibiu peste care s-a lăsat tăcerea, dar care a fost readus la viață prin intermediul măiestriei de care a dat dovadă Maria Pakucs.

Bagajul informațional cu care a pornit la drum Maria Pakucs în scrierea cărții, a fost unul bine încheșat, al cărui temei l-au constituit stagiile de lectură de la Budapesta, Paris, Berlin și Biblioteca „Herzog August” din Wolfenbüttel. Relevanța studiului mai poate consta în alcătuirea unui arsenal complex de surse cu care operează autoarea (surse scrise, surse materiale, surse vizuale), cartea chiar conținând ilustrații culese de la Muzeul Național de Istorie a României din

București și de la Muzeul de Istorie Casa „Altemberger” din Sibiu. Printre multitudinea de ilustrații prezentate în carte, autoarea inserează și imagini cu veșminte ale sașilor, ilustrații care i-au fost puse la dispoziție de către Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române. Maria Pakucs a beneficiat și de ajutorul unor istorici din Cluj-Napoca, dr. Adinel Dincă ajutând-o în alegerea unor privilegii și a unor sigilii emise de orașul Sibiu, iar dr. Ciprian Firea oferindu-i fotografii ale unor monumente sibiene.

Stilul abordat de autoare este unul cursiv și coerent, însoțit de exemple sugestive, precum și de analogii relevante și pertinente. Cursul narativ al cărții nu este unul cronologic, capitolele fiind organizate în funcție de tematici, conținând subtitluri cu subiecte conexe. Din punct de vedere stilistic, după opinia mea, cărții nu îi poate fi reproșat mai nimic, coerența fiind baza întregului studiu, acuratețea ortografia fiind atent studiată, greșelile gramaticale neexistând.

Consider cartea Mariei Pakucs *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean* o carte de referință pentru istoria Sibiului, un nou demers creat de autoare și introdus în circuitul istoriografic românesc, prin abordarea unei problematici noi, cea a disciplinarii sociale văzute prin ochii cetățeanului sibian. Deși este un studiu concentrat, cu o abundență a informațiilor și a detaliilor, parcurgerea ei nu necesită un efort considerabil, fiind dedicată unei nișe largi de persoane, de la cercetători în domeniu, până la persoane interesate să afle ceva nou despre ce a fost Sibiul cândva. În doar 270 de pagini, Maria Pakucs acoperă dimensiuni varii – de la economie și politică, până la cultură și religie, accentuând rolul cetățeanului de rând în cadrul acestor dimensiuni. Deși o cercetare complexă, studiul asupra Sibiului încă mai poate fi continuat, autoarea însăși subliniind în ultimul capitol, nevoia de noi cercetări care să vizeze alte aspecte neabordate în carte, precum evoluția demografică a orașului. Consider așadar, că studiul *Sibiul veacului al XVI-lea. Rânduirea unui oraș transilvănean* este un pas înainte spre descoperirea istoriei noastre, atât etnice, cât și teritoriale, precum și un bun prilej de a include orașul transilvănean în rândul orașelor europene de talie internațional, precum Augsburg ori Bamberg. După lecturarea acestei lucrări, fără doar și poate, am să privesc altfel Sibiul.

Mircea Brie, Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale, Editura Universității din Oradea, 2009, 437 p

LOREDANA-LUCICA VÎTCĂ¹

Punctul de plecare al familiei este căsătoria. Este momentul în care se creează grupul social cel mai important al unei societăți. Pornind de la această realitate în lucrarea istoricului orădean Mircea Brie, căsătoria a devenit punctul de referință la care a raportat întreaga dezbateră inițiată pe seama relației comunitate-familie. Astfel această apariție editorială vine să întregască prețioasele contribuții cu care ne-a obișnuit în acest peisaj tematic.

Tema este una generoasă și actuală, lucrarea domnului Mircea Brie este cu atât mai interesantă cu cât maniera de abordare a subiectului este una interdisciplinară, astfel, pe lângă perspectiva istorică, autorul recurge și la metode specifice demografiei istorice, antropologiei istorice, antropologiei religioase, sociologiei.

Lucrarea este structurată în zece capitole încadrate de un capitol introductiv și considerații finale/concluzii. Prefața este semnalată de reputatul specialist în demografie istorică prof. univ. dr. Ioan Bolovan. După un *argument* în care trasează în linii mari axele pe care se dezvoltă lucrarea, fixând scopul final și instrumentarul metodologic prin care urmează a fi realizat acest deziderat, urmează un prim capitol cu rol oarecum orientativ intitulat *Cadrul legislativ și contextul mental colectiv al încheierii căsătoriei*. Chiar dacă acest capitol nu face obiectul analizei fenomenului marital ne oferă importante informații despre legislația laică și ecleziastică deoarece, căsătoria, a fost mereu în atenția legiferatorilor laici și ecleziastici. Astfel lucrarea devine cu atât mai importantă cu cât abordează atât legislația laică, cât și cea bisericească, deoarece între stat și familie a existat o colaborare foarte strânsă în problema dreptului familial. Capitolul este o binevenită sinteză a tuturor acelor acte legislative, care au trasat în spațiul transilvănean la secolului XIX, cadrul normativ ce jalona formarea,

---

¹ Doctorand, anul II, Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

funcționarea și destrămarea familiei. Fiind un spațiu multi-etnic și multiconfesional, aflat la confluența mai multor sisteme de drept canonic sau civil, legislația matrimonială transilvăneană nu poate să ignore influențele venite în fiecare sistem legislativ în parte, dinspre vechiul drept românesc din perioada bizantină, dinspre dreptul canonic ortodox, catolic, greco-catolic, protestant, sau dinspre dreptul civil austriac și ungar. Prin acest efort considerabil, Mircea Brie reușește să traseze "cadrul ideal" propus de legislație, un astfel de demers fiind în opinia autorului "necesar pentru a înțelege reacția și comportamentul individual, iar de aici putem deduce comportamentul colectiv al comunității."

Următorul capitol *Opțiuni maritale și căsătoriile mixte la populația greco-catolică din Dieceza de Oradea*, propune pentru determinarea strategiilor maritale la populația greco-catolică un complex studiu asupra căsătoriilor mixte în paralel cu un studiu de ansamblu asupra întregului fenomen marital. Perioada supusă cercetării este cuprinsă între 1860-1910, deoarece, consideră autorul, materialul documentar este, în acești ani, cel mai în măsură să corespundă unui astfel de studiu, care să cuprindă întreaga populație greco-catolică a Episcopiei de Oradea. În procesul de evaluare a determinărilor etno-confesionale autorul consideră oportună folosirea unei grile: GC-greco-catolică, O-ortodoxă, RC-romano-catolică, CH-helvică, calvină sau reformată, EV-evanghelică, luterană și IZ-izraelită. Capitolul oferă o cercetare asupra căsătoriilor mixte consemnate în rapoartele parohiale din cele 19 protopopiate ale episcopiei, oferind, de asemenea, și studii de caz asupra unor parohii în așa fel încât să cuprindă o arie cât mai largă a spațiului analizat. Aceste studii de caz cuprind analize asupra tuturor căsătoriilor, inclusiv cele intra-confesionale.

Capitolul V *Tendențele maritale în parohiile ortodoxe subordonate Consistoriului de Oradea*. Analiza fenomenului marital, stabilește tendințele și strategiile maritale la populația ortodoxă din această regiune, ținând însă cont de structura etno-confesională de aici. Autorul face o distincție între localitățile cu pondere scăzută a populației ortodoxe (nord, vest) și localitățile situate în regiuni cu populație ortodoxă numeroasă (sud, sud-est). Efectuează, de asemenea, mai multe studii de caz, prin "despuierea" registrelor de stare civilă din localități situate în regiuni diferite. Pentru construirea imaginii de ansamblu, dar și pentru observarea fenomenului marital inter-confesional, autorul propune o grilă asemănătoare cu cea folosită în capitolul anterior (O, GC, RC, CH, EV).

Capitolul *Fenomenul marital în parohiile Episcopiei Romano-Catolice de Oradea*, aduce în atenția cititorului, mai multe studii de caz asupra unor parohii situate în zone cu caracteristici demografice diferite, în așa fel alese, încât să surprindă

cât mai bine comportamentul marital la populația romano-catolică, pentru a putea fi făcute ulterior corelații și comparații cu realitățile reconstituite în cazul celorlalte comunități religioase.

Opțiunile și comportamentul marital în Parohiile Reformate, era un aspect care nu trebuia scăpat din vedere de către autor în cadrul acestui studiu, în condițiile în care, la 1900, numărul calvinilor din Bihor, reprezenta 27,13%. Această prezență atât de puternică poate fi explicată prin existența aici a unei masive comunități de etnie maghiară. Pentru a surprinde cât mai mult posibil aspectele comportamentului marital la populația reformată, autorul, efectuează, de asemenea, studii de caz asupra unor parohii situate în zone cu caracteristici demografice diferite. Propune, de asemenea, folosirea aceleiași grile, pentru a putea fi făcute mai apoi comparații cu celelalte comunități religioase analizate.

Chiar dacă ponderea comunității luterane nu a fost una foarte mare în spațiul Bihorului, la 1900, reprezentau 0,41% din totalul populației și de regulă erau de etnie germană, autorul se apleacă în cercetarea sa și asupra acestei comunități în capitolul intitulat *Comportamentul marital în Parohia Luterană din Oradea*, conturând o realitate cu care se confruntă această comunitate, și anume, continua presiune în încercarea de prezervare a propriei identități confesionale și etnice. Din acest motiv, liderii acestei comunități, găseau tot felul de impedimente, pe care le impuneau tinerilor, din disperarea de a evita căsătoriile mixte.

Legile matrimoniale elaborate în 1894, au fost cele mai complexe legi ce au reglementat raporturile politico-bisericești din domeniul matrimonial din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Căsătoria civilă devine obligatorie, iar cea religioasă facultativă. În acest sens, capitolul IX *Căsătoria civilă și diversitatea etno-confesională*, vine să surprindă dacă, acolo unde exista o comunitate alcătuită din mai multe grupuri etnice sau confesionale a reușit statul, prin legislația sa modernă, să rupă barierele dintre indivizi? Este greu de precizat dacă lucrurile au stat într-adevăr așa, însă este cert că, acolo unde conviețuiau două sau mai multe grupuri etnice sau confesionale, prin actul cununiei dintre două persoane ce aparțineau unor comunități diferite, se producea o apropiere ce adâncea dialogul și asigura conviețuirea.

O importanță deosebită este acordată determinismelor etno-confesionale ale căsătoriei (căsătoriile mixte). Deviațiile sociale, de orice natură ar fi, sunt privite cu scepticism. Percepțiile morale și religioase erau foarte importante pentru acele vremuri. Capitolul X *Determinismele și constrângerile etno-confesionale și socio-profesionale ale căsătoriei* are rolul de a sintetiza sau concluziona analiza strategiilor maritale prezentate în capitolele anterioare. În acest capitol sunt surprinse mecanismele și constrângerile care s-au exercitat asupra tinerilor în

perioada analizată, venite atât din partea familiei tinerilor, cât și din partea bisericii sau a statului.

Secvența cronologică asupra căreia a stăruit domnul Mircea Brie este relevantă pentru istoria spațiului transivănean dar și a instituției familiei. Desființarea relațiilor feudale în Transilvania după 1850, determină, printe altele și începutul altor comportamente matrimoniale. Mobilitatea sporită a populației a afectat și relațiile interumane în ceea ce privește aria și criteriile de selecție maritală. Aceste aspecte sunt atent refăcute în paginile cărții, unde pe lângă statistici regăsim și explicații, întrebări și răspunsuri, ipoteze și scenarii referitoare la cel mai important moment din viața individului: căsătoria.

Autorul încearcă să reconstituie cu fidelitate aspectele referitoare la confesiunea și locul de origine al partenerilor, sezonialitatea căsătoriilor precum și vârsta de căsătorie. Meritoasă este și strădania autorului de a analiza comparativ comportamentul matrimonial pentru diferite etnii și confesiuni prezente în spațiul delimitat, punând astfel, în evidență, atât ceea ce este propriu fiecărei etnii cât și "contaminările" care survin pe piața matrimonială.

Punctul central al lucrării, după cum chiar autorul afirmă, îl constituie "analiza strategiilor maritale făcută pentru comunitățile confesionale prezente în acest spațiu." Studiul insistă pe analiza comportamentului marital al românilor, maghiarilor și germanilor, fără însă a neglija acest fenomen și la celelalte grupuri etnice din regiune.

Lucrarea istoricului Mircea Brie, nu se oprește la nivelul unei simple statistici, ci cochetază cu domenii conexe demografiei, și anume: mentalitățile colective, imaginarul social, antropologia istorică, combinând cu succes analiza cantitativă cu analiza calitativă. Oricine lucrează cu arhivele, ca sursă primară, poate să aprecieze la adevărată valoare, munca depusă de autor de documentare, prelucrare și sistematizare a documentelor din fondurile arhivistice consultate. Pe lângă calitatea și cantitatea surselor, a metodologiei variate, folosită de autor, lucrarea aduce concluzii interesante și originale, reprezentând un studiu aprofundat al problemei și însumând toate elementele necesare unei lucrări științifice de valoare fiind o lucrare de referință, un punct de plecare pentru alte cercetări de acest gen.

**Victor Ieronim Stoichiță, *Despre trup, Humanitas,*
București, 2020, 427 p.**

MARIA-DENISA ȘERBĂNETE¹⁰⁴⁹

Discuțiile despre corpul omenesc au fost pentru mult timp apanajul medicinei, dar odată cu dezvoltarea artelor au devenit de interes și pentru lumea aceasta care dorea reprezentarea cât mai fidelă a realității și care viza în același timp să transmită simbolistica anumitor gesturi ale trupului. Din cea de-a doua jumătate a secolului trecut, când istoricii s-au detașat de tărâmul istoriei politice, subiectele considerate până atunci ca aparținând altor discipline au devenit un real interes pentru cercetarea istorică. Printre aceste noi preocupări ale istoricilor se află și istoria corpului, felul în care acesta a fost perceput în diferite perioade ale timpului, sursele folosite pentru redarea acestei teme fiind printre cele mai complexe. O modalitate care dezvăluie felul în care corpul a fost redat, înțeles și interpretat în manifestările sale de-a lungul timpului este citirea izvoarelor primare, reprezentate de picturi sau alte obiecte de artă. Un model de interpretare pentru aceste categorii de surse a fost oferit de Victor Ieronim Stoichiță în cartea *Despre Trup*, apărută în anul 2020 la Editura Humanitas. Cartea, o lucrare-album de istoria artei, aduce în prim-plan surse și informații ce îi sunt utile istoricului în cercetarea acestei problematice.

Lucrarea aceasta face parte din domeniul de expertiză a istoricului de artă Victor Ieronim Stoichiță. Acesta a obținut licența în această specializare la Roma, continuând cu un doctorat la Paris. A fost profesor de istoria artei, catedra de artă modernă la Universitatea din Fribourg (Elveția) între 1991 și 2019. Este doctor *honoris causa* al Universității Naționale de Arte din București și al Universității Catolice din Louvain. Acesta este și membru al Academiei Europene, dar și membru corespondent al unor Academii din Italia, Belgia și Polonia. Lucrările acestuia tratează problematice ale mentalităților în istorie așa cum sunt ele redată în creațiile artistice.

---

¹⁰⁴⁹ Masterand, anul I, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Subiectul lucrării constă în prezentarea, pornind de la analiza unor opere de artă faimoase, dar și mai puțin cunoscute, a modului în care trupul a fost perceput de-a lungul timpului și, mai ales reprezentările mentale despre acesta. Artiștii erau cei care se ocupau de reprezentarea vieții și a societății, realizându-și munca conform canoanelor impuse de respectiva societate, deci operele lor pot exprima percepția oamenilor din timpurile în care le-au creat.

Scopul cărții este expus explicit de către autor încă din primele rânduri: „va investiga istoria corpului ca o istorie a unei construcții, analizând cu precădere avatarurile reprezentării sale vizuale” (p.5). Autorul precizează în introducere că demersul său presupune incursiuni în imaginarul corpului. Premisa de la care pornește este aceea că trupul este o reprezentare care acoperă mai multe paliere: atât membrana, atributele Renașterii târzii, tatuaje și armuri, dar și ideile despre trup ale moderniștilor și postmoderniștilor care demonstrează modul în care oamenii s-au raportat la corpurile și la obiectele de podoabă de-a lungul timpului.

Cartea este formată din trei capitole, împărțite la rândul lor în alte subcapitole care își propun să răspundă unor problematici diferite. Pentru realizarea acestora, bibliografia utilizată este extrem de vastă, de la tratate de artă, studii dedicate acestui domeniu, dar și cărți de istorie care să contureze mentalul colectiv în care respectivele creații artistice au fost realizate. Pentru conturarea unor exemple, acesta pornește de la lucrări precum *Banchetul* lui Platon sau *Principiile* lui Machiavelli, dorind să ofere plasarea operelor de artă plastică unui echivalent în lucrări care reflectau percepția despre corp și prestigiu în epocile respective. Lucrarea este construită prevalent, însă, pornind de la interpretările aduse de către Victor Ieronim Stoichiță surselor primare. Acestea sunt opere de artă din Evul Mediu, picturi, desene, gravuri, statui, oprindu-se cel mai mult asupra reprezentărilor din Renașterea târzie, fără a neglija perioada contemporană și postmodernismul emis de aceasta. Foarte bine realizate, cele peste 200 de ilustrații prezintă cu acuratețe cititorului detaliile pe care autorul le supune analizei în scopul demonstrării ipotezei dorite. Acestea sunt fie opere celebre semnate de Michelangelo, Velásquez sau alții artiști mai puțin notorii, dar ale căror opere sunt folositoare în acest demers. Alte surse primare la care autorul apelează sunt diferite manuscrise ale unor artiști, călugări sau personaje care au vorbit în scrierile lor despre problematica trupului, fiind mostre de cugetări ale perioadei respective asupra acestui subiect și pe care autorul le inserează de-a lungul textului pentru a conferi argumente ce dovedesc gândirea acelor

epoci. Metodologia folosită a fost una calitativă, analizând diferite detalii din sursele vizuale în contextul în care acestea au fost create, dar și ținând cont de istoria din jurul acestora, consultând lucrări de specialitate în istorie și filosofie pentru a crea o imagine cât mai autentică a epocilor trecute, dar și pentru zilele contemporane. Deși cartea poate fi consultată de specialiști în istoria artei, dar și de către neavizați în acest domeniu, dar care doresc să studieze din punct de vedere istoric acest subiect, una dintre criticile care îi pot fi aduse acestei lucrări este tocmai abundența unor concepte specializate pe care autorul nu le definește.

Prima parte, intitulată *Anatomii*, își propune să descopere modul în care artiștii Renașterii, perioadă cunoscută pentru studiile de anatomie întreprinse de către aceștia, reușesc să surprindă în pictură raportul dintre realitate și modul în care ei reprezintă pielea. Pornește într-o incursiune în trecut, oprindu-se asupra modului în care canoanele medievale dictau pictorilor felul în care pielea trebuie reprezentată. Încă de la început, autorul ne introduce în atmosfera acelor timpuri accentuând prin diverse exemple osteneala pe care pictorii o întâmpinau în realizarea pielii: „imitarea pielii fiind considerată cea mai mare provocare a picturii”. Ceea ce a dorit să demonstreze autorul este faptul că fiecare pictură nu încerca să redea chiar realitatea, ci mitul, ceea ce oamenii vor să știe: „în toate aceste jocuri, carnea se dezvăluie odată în plus ca o construcție culturală. Domeniul său de manifestare nu va fi anatomia științifică, ci arta și mitul” (p.40). O altă temă importantă dezbătută este modul în care artiștii trebuie să redea corpul lui Iisus pentru a evoca miracolul învierii. Acesta subliniază faptul că pentru oamenii acelor vremuri există o diferență majoră între trupul lor și trupul lui Iisus, iar tema redării acestor deosebiri este des invocată. De aici observând mentalitatea oamenilor de atunci care recunoșteau un personaj doar prin atributele sale dintr-o pictură.

Partea a doua, *Redute*, dorește să surprindă „corpul ca actor și țintă a puterii”. Pe parcursul acestui capitol autorul a analizat modul în care folosindu-se de anumite obiecte simbolice, cum sunt armura, tatuajul sau paloșul, artiștii au proiectat asupra picturilor puterea oferită de acestea pentru a înlocui fragilitatea trupului. Comanditarii unor astfel de picturi erau fie regi, fie mecena sau alte personalități importante care doreau astfel să-și consolideze prestigiul în fața privitorilor acelor opere. Trecând de utilitatea practică a acelor modalități de protejare a corpului, pictorii operau cu acele simboluri deoarece la nivelul mentalului colectiv ele erau percepute ca elemente incontestabile ale puterii. Autorul afirmă că în perioada acesta de

sfârșit de Renaștere nu mai este vorba doar de dorință de redare a corpului cât mai aproape de realitate, ci este perioada în „care ne aflăm în plină istorie a reprezentării”. Este vorba mai mult despre reprezentare, despre „obiecte metafore” decât despre transpunere fidelă. Victor Ieronim Stoichiță vorbește despre importanța modului în care ochiul era reprezentat în acea perioadă deoarece acesta dezvăluia cel mai bine diferențele caracteristice. Pe parcursul multor pagini autorul discută despre semnificația portretelor, văzute ca proiecție a persoanei pictate. Și aici ochii sunt în centrul atenției deoarece felul în care ei sunt reprezentați, de cele mai multe ori în picturile care redau chipul curtenilor, dezvăluie viața, intrigile, secretele de la curte. De asemenea, obiectele folosite pentru a împodobi trupul curtenilor sunt folosite pentru a oglindi viața specifică curtenilor. Insistă asupra reprezentării unui corp princiar „cuiasat” care în contextul în care aceste portrete erau comandate de către principii, constituie un element central: „raportul dintre armură și corp transgresează simpla valoare de protecție, pentru a deveni un element de eficacitate vizuală și încântare picturală” (p.152). Autorul încearcă să demonstreze, folosindu-se de unele picturi ca de exemplu *Piticul Morgante* a lui Bronzino, că trupul era folosit pentru a arăta puterea. Corpurile considerate deformate erau mereu alăturate celor care trebuiau să fie evidențiate pentru a accentua perfecțiunea principilor ce comandau picturile. Cea mai extinsă parte a textului este dedicată simbolisticii pe care o are armura unui cavaler și a unor principii. Utilizând informații istorice, acesta explică modul în care oamenii îi percepeau pe cei ce purtau aceste modalități de protecție, dar care erau mai ales indicatori ai stratificării sociale. Armura era tratată ca un supra corp, iar cel ce o fabrica avea puterea de a exterioriza eul celui care o purta. Pentru a explica modul în care regele își percepe corpul, se folosește de surse din psihanaliză, cum ar fi lucrările lui Freud. Scopul armurii europene este preluat de tatuaje în lumea extra-europeană, corpul tatuat fiind o dublură a primului. Tatuajul devine „o armură simbolică”. După introducerea armelor de foc, armura nu a mai fost utilă, dar a rămas în imaginarul colectiv un simbol al puterii: „ea învelește corpul, îl forjează, îl convertește în statuie, îl semnifică” (p. 192.).

Cea de-a treia parte, *Fantasme*, este construită în așa fel încât să răspundă întrebărilor despre corpul prezent-absent, despre metapsihologia freudiană, care numește aceste încercări de artă fantasme. Se vorbește aici despre cimitire, despre percepția corpurilor dispărute, despre cabinete de anatomie, despre simbolistica unui cap decapitat în jurul Revoluției Franceze. Analizează modul în care oamenii se raportează la corpul lor până în

contemporaneitate, folosind drept exemplu experimentul unei artiste din Elveția, Pipilotti Rist care în anul 2000 a afișat timp de o lună în Times Square din New York imaginea unei femei blocate într-un ecran pentru a demonstra felul în care oamenii înțeleg ceea ce corpul lor poate face, fiind îngrădit sau liber.

Cartea lui Victor Ieronim Stoichiță poate deveni una de referință pentru cei care sunt interesați de cercetarea simbolisticii corpului mai ales în perioada Renașterii. Deși promite a fi accesibilă tuturor, există o îngreunare a lecturii cauzată de prea multe inserații ale unor explicații de specialitate, care de multe ori îndepărtează cititorul de la adevăratul fir al argumentației. De asemenea, consider că existau mai multe problematici care puteau fi abordate, iar lipsa unor concluzii care să transmită o unitate a textului, atât după fiecare parte, dar și un epilog este un minus al acestei lecturi. Deși este o carte de istoria artei, aceasta poate fi lecturată și din perspectiva antropologiei istorice, oferindu-i cititorului înțelegerea modului în care, în perioadele despre care vorbește, corpul omenesc a fost reprezentat, dar și ceea ce transmiteau anumite simboluri. Din punctul de vedere al antropologiei, aceasta se încadrează atât în cercetările despre istoria trupului, dar și a reprezentărilor, mai ales a reprezentării puterii regale și principale. Imensul efort bibliografic și sursele folosite oferă o nouă perspectivă asupra acestei problematici, reușind astfel să completeze informațiile cunoscute în domeniu cu cele oferite de lumea artistică, păstrătoare a canoanelor fiecărui veac, devenind astfel un demers interdisciplinar.

Consider că este o lucrare originală care oferă posibilitatea înțelegerii modului în care corpul omenesc a fost reprezentat la nivel mental din perioada Renașterii până în zilele noastre, prin intermediul creației artistice, formă de eximare universală generatoare de sensibilități și explicații.

ASOCIAȚIA PHILOHISTORISS

FACEM ISTORIE ÎMPREUNĂ!

Asociația Studențească PhiloHistoRiSs s-a înființat în septembrie 2014, iar scopul ei constă în dezvoltarea personală și profesională a studenților Facultății de Istorie și Filosofie și a relațiilor dintre aceștia, prin intermediul unor activități în domeniile istorie, filosofie, studii culturale, științe ale comunicării, relații internaționale și studii europene, științe politice. De asemenea, asociația urmărește îmbunătățirea și promovarea imaginii Facultății.

KLAUSENBOOK

ISSN: 2068-5483